Download from: aghalibrary.com

احمد شاه درانی

لیکوال
ډاکټر ګنډا سنګهـ

ژباړن
نصرالله سوبمن منګل

۱۳۹۴ لمریز کال

درانی احمدشاه

(د اوسني افغانستان پلار)

لیکوال:

ډاکټر گنداسنگهـ

ژباړن:

نصرالله سوبمن منګل

۱۳۹۴ل کال

Download from: aghalibrary.com

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: درانی احمدشاه

لیکـــوال: ډاکتر ګنداسنګهـ

ژباړن: نصرالله سوبمن منګل

خپرونـدی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

لومړی چاپ: ۱۳۶۶ل کال

وېـبپـاڼه: www.melitahrik.com

کمپوز/ډیزاین: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چـاپشمېـر: ۱۰۰۰ ټوکه

چـاپـکـال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۵۹)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

Download from: aghalibrary.com

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) كال په پیل كې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهیر كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحریك دا ژمنه د یاد كال د كب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ كې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحریك په یاده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهیر كې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریك ټینګ هوډ كړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته كړي. ملي تحریك له ټولو هغو لیكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر كې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا كړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی كړی، د زړه له كومې مننه كوي او كور ودانی ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

Download from: aghalibrary.com

نيوليک

ګڼه	سرليک	مخ
۱	نظريې او سريزې	۱
۲	لومړی فصل (د ابداليانو منځته راتلل)	۴۵
۳	دويم فصل (د احمد شاه وړکتوب)	۶۲
۴	دربيم فصل (انتخاب او تاج پر سر کول)	۷۹
۵	څلورم فصل (د کابل او پېښور نيول)	۹۷
۶	پنځم فصل (په هند باندې لومړی بريد)	۱۰۳
۷	شپږم فصل (د منو پور جګړه)	۱۲۳
۸	اووم فصل (په هند باندې دويم بريد)	۱۵۱
۹	اتم فصل (د هرات الحاقول)	۱۶۳
۱۰	نهم فصل (د خراسان عمليات او نيول)	۱۷۲
۱۱	لسم فصل (په هند باندې دربيم بريد)	۱۹۲
۱۲	يوولسم فصل (ځينې کوچنې مسايل)	۲۳۰
۱۳	دولسم فصل (په پنجاب کې بدلونونه)	۲۴۲
۱۴	ديارلسم فصل (په هند باندې څلورم بريد)	۲۵۸
۱۵	څوارلسم فصل (د جټانو پر خلاف قوې لېږل)	۲۹۰
۱۶	پنځلسم فصل (تيمور شاه په پنجاب کې)	۳۲۰
۱۷	شپاړسم فصل (د کلات مير نصيرخان بلوا)	۳۴۴
۱۸	اوه لسم فصل (د پنجاب لور ته واړه عمليات)	۳۵۶
۱۹	اتلسم فصل (په هند باندې پنځم بريد)	۳۶۹

۲۰	نولسم فصل (د پاني پت جګړه)	۴۰۴
۲۱	شلم فصل (کورني حالات)	۴۳۶
۲۲	یوویشتم فصل (په هند باندې شپږم برید)	۴۴۳
۲۳	دوه ویشتم فصل (په هند باندې اووم برید)	۴۶۹
۲۴	درویشتم فصل (په هند باندې اتم برید)	۴۹۷
۲۵	څلرویشتم فصل (د بلخ، بخارا ، پنجاب او خراسان پر لور وروستي عملیات)	۵۱۵
۲۶	پنځه ویشتم فصل (د احمد شاه وروستۍ شپې ورځې او مړینه)	۵۲۲
۲۷	شپږ ویشتم فصل (د احمد شاه شخصیت او کارنامې)	۵۲۷
۲۹	ضمیمې	۵۵۷
۳۰	ماخذونه	۶۹۸
۳۱	یادونه	۷۱۵

سریزې او نظریې

درانی احمدشاه

د ملي وحدت سمبول او د اتلسمې پېړۍ غوره څېره

احمدشاه درانی، چې د خپلو کارنامو له امله یې د خپلو وطنوالو له خوا د ((بابا)) لقب ګټلی دی. د منځنۍ اسیا د تاریخ په داسې لانجمنو شېبو کې د قدرت واګې ترلاسه کړې، چې د افغانستان او سني حدود هم تر زیاتې اندازې د ګورګاني او صفوي دولتونو استعمارګرو حکامو د پراختیا غوښتنې د سیاست قرباني شوي و.

احمدخان چې د خپل عمر پنځه ویشت پسرلي یې تېر کړي وو، د ۱۷۴۷م کال د اکتوبر په میاشت کې د (شېرسرخ) په هغهستره جرګه کې د واکمن په توګه انتخاب شو، چې د ملیتي ترکیب له مخې د تېرو سترو جرګو په پرتله یې محتوا زیاته غني وه، په دغه جرګه کې د پښتنو، بلوڅو، تاجیکو، هزاره وو او د نورو ملیتونو استازیو ګډون درلود.

احمد شاه درانی تر پاچا کېدو دمخه د نادرشاه افشار په دربار کې سیاسي او اداري تجربې ترلاسه کړې وې او د خپل ذاتي استعداد په وجه یې دغه تجربې نورې هم شتمنې کړي. احمد شاه درانی نه یوازې د پښتنو او نورو ملیتونو د وحدت د مزیو کلکولو ته د سلطنت له هماغه پیل څخه اقدام وکړ، بلکې د صفوي او هند گورگاني دولتونو د استعماري جغ څخه یې د افغانستان ټولې سیمې وژغورلې او حتی دده د سلطنت په قلمرو کې د ایران ختیځې سیمې او د هند د نیمې وچې یوه انداره سیمې په مستقیمه توگه شاملې شوې، ددغو ټولو سیمو مرکزیت بیا هم په افغانستان کې و، دا ځکه احمد شاه دراني اراده نه لرله چې د ایران ټول ملک او د هند ارته سیمه چې پېچلي سیاسي حالات یې لرل، تر مستقیم کنټرول لاندې ونیسي او ددې لپاره ده زیات دلایل لرل چې دغو دلایلو د احمد شاه دراني مولف ((گندا سنگهـ) د کتاب په متن کې ځای پر ځای اشاره کړې ده.

احمد شاه دراني په دې قانع و چې د اوسني افغانستان څخه بهر سیمې د یو سپر په توگه د پارس د تهاجماتو او د هندي قوتونو په مقابل کې وساتي. احمد شاه درانی کلک مسلمان و، خو د نورو ادیانو له پیروانو سره یې د تعصب له مخې هېڅکله چلند کړی نه دی، چې په دې باب ډېر شواهد او اسناد شته دي.

د احمد شاه نبوغ په اداري ساحه کې دومره زیات و چې ده په اسانۍ سره وکولای شول د بهرنیو فتوحاتو په سبب شتمن شوي او فیوډالان په خپله درباري هیرارشي کې وساتي او دوی په عامه توگه دده درناوی وکړي. د هغه وخت په تقاضا د عام ولس تابعیت احمد شاه ته ددغو قبیلوي مشرانو

او فیوډالانو په درناوي کې نغښتی و. د احمد شاه تر مرګ وروسته درباري هیرارشي ړنګه او له زمان شاه پرته بل څوک د داسې استعداد خاوند نه و، چې د غیر تجانسي سترې امپراتورۍ مزي کلک وساتي. په نتیجه کې د تیمورشاه د سلطنت په پیل کې د متنفذو خانانو سرغړونې او تحریکات پیل شول. که څه هم تیمور شاه ددغو حرکتونو مخنیوی کاوه، خو دده د اولادې او ځای نیوونکو په حیطه کې دا حرکتونه دومره پیاوړي شول چې په نتیجه کې د اسیا دغې سیمې ته د انګریز استعماري طاقت د راکاږلو یو علت ګڼل کېدای شي.

د (احمد شاه درانی) د کتاب مولف ګنډا اسنګهـ چې د هند یو وتلی او ستر مورخ دی او په سلګونو مقالې او کتابونه یې لیکلي دي، د احمد شاه سترو الي ته هغه وخت متوجه شو، چې ده د اتلسمې پېړۍ په باب خپلې څېړنې وړاندې بیولې. د احمد شاه کارنامو او پوځي نبوغ او شخصیت په ده دومره اغېزه وکړه چې دده په قول له ۱۹۳۳م کال څخه تر ۱۹۴۲م کال پورې یې د احمد شاه د وقایعو او تاریخ د څېړلو په پاره د هند ټولې کتابخانې وپلټلې او حتی افغانستان ته یې سفر وکړ او تر لندن ورسېد.

د ګنډا اسنګهـ د تحقیقاتو نتیجه دغه موجود کتاب دی چې د هغه د ارزښتمنې محتوا په سبب د پښتو څېړنو بین المللي مرکز ریاست د ۱۳۶۰ل کال په اوږدو کې پرېکړه وکړه چې دا کتاب دې له انګرېزي څخه په پښتو ترجمه شي. د ترجمې چارې د سرمحقق مرستیال نصرالله سوبمن ته وسپارل شوې. نوموړي د کتاب ترجمه د یوه علمي کار په توګه بشپړه او د مرکز ریاست ته یې له اصل سره وړاندې کړه.

د مرکز د تعامل سره سم دا کتاب چاپ ته واستول شو او ویاړو چې دادی اوس د محترمو لوستونکو د استفادې لپاره یې وړاندې کوو.

ددغه کتاب ترجمه او چاپ په دوو لحاظونو زموږ په نظر ډېر اهمیت لري؛ لومړی دا چې دا د یوه بهرني محقق د اوږدو کلونو د داسې تحقق نتیجه ده چې د احمدشاه بابا په باره کې د یوه باوري، مکمل لومړي ماخذ حیثیت لري.

بله دا چې خپله احمدشاه بابا زموږ د هېواد د ټولو ورونو ملیتونو لپاره د ملي وحدت، ملي ورورګلوۍ او بالاخره د ملي روغې جوړې حیثیت لري. ددغه مهم اثر د ترجمه کولو له امله چې یقیناً به د افغانستان او سیمې د یوې مشخصې مرحلې د تاریخ په غني کولو کې مهم رول ولوبوي. محترم نصرالله سوبمن ته کوروداني وایو او له سرمحقق علي محمد منګل نه د هغه زیار له امله مننه کوو چې ددغه کتاب د چاپولو په برخه کې یې ایستلی دی.

سرمحقق دوست شینواری

د پښتو څېړنو د بین المللي مرکز رئیس

نظریه:

کتاب احمد شاه درانی تالیف گندا سنگهـ از کتب معتبر زندگی نامه احمد شاه درانی موسس خانواده سدوزایي است. این کتاب با مراجعه به ماخذ معتبر و احیاناً نایاب تالیف شده است و ترجمه آن به زبان پښتو کاری است بسیار مفید و ارزنده مترجم محترم در ترجمه جانب امانت رانگهداشته و به خوبی از عهده این کار بر امده است. نشر ان از طرف اکادمی محترم علوم جمهوری دموکراتیک افغانستان اقدام گرانبهای است در راه روشن شدن قسمتی از تاریخ کشور و ازین جهت انرا توصیه میکنم و توفیق مزید مترجم محترم ان نصرالله سوبمن منگل را در کارهای علمی می خواهم.

۱۴ حوت ۱۳۶۲

میرحسین شاه

تقریظ:

لازم به تذکر است که بمطالعه تاریخ کشور خود ، همانند سایر مردمان جهان، وسیعاً علاقه داریم. و این تمایل بدان جهت است که سپر تکامل جوانب زندگی کنونی را که کم و بیش سابقه تاریخی دارند ، و از ورای پژوهش های تاریخی بدرستی می توان انرا دریافت، و مورد قضاوت و تحلیل قرارداد و به نحو خواستنی و اگاهانه از ان بهره گرفت.

از تذکر بالا بر می آید که وجوه زندگی ایکه الان در اختیار داریم، با گذشته هایش پیوند ناگستنی دارد به نحو یکه اثرات گذشته شامل کارنامه ها ، پدیده های اجتماعی و نهضت های فرهنگی و ادبی که حاصل دست و دماغ مردمان پشینه و چهره ها و رجال ناموری که در صحنه تاریخ کشور ما ایجاد گرانه درخشیدند ، به شمار درمیابد برنحوه زندگی امروزه نمایان و مشهود هست. بدین صورت، بیاری تاریخ به ماهیت ارتباط اجتماعی که ایجاد گر علایق مشترک، تمنیات و منافع مشترک ملی میان کلیه طبقات ملت افغان است، اگاهی می یابیم و راه را در جهت گسترش و استوار ساختن هر چه بهتر نصب العین ملی که ما افغانان رابهم فکراً و عملاً پیوند داده است، هموار میسازیم.

ضرورت به یاد اوری است که مطالعه تاریخ، یک اثر بس لازمی است که بدان وسیله، افتخارات و علایق مشترک را که در تنظیم حیات ملی ما سهم چشمگیری ادا میکند ، نه تنها تشخیص دهیم، بلکه با همدستی و اشتراک مساعی درنگاهداشت ان اهتمام لام بعمل اید.

بدین ملحوظ هر اثریکه در مورد تاریخ کشور نگارش می یابد ، جزء سرمایه ملی خود بر شمریم و به آن نوع تحقیقات تاریخی ارج بگذاریم.

کتابی را که اکنون زیر عنوان ((احمد شاه درانی)) در دست مطالعه داریم، تالیف گندا سنگهـ محقق توانا و پژوهشگر چیره دست است که در سال ۱۹۵۸م به زبان انگلیسی بدست نشر سپرده شده است و بر زوایای تاریخ کشور در نیمه سده هجدهم بوجه نیکوی روشنی می افگند.

این اثر تاریخی کاملاً بر محتوای تحقیق علمی استوار بوده و در نوع خود منحصر به فرد می تواند باشد. بگو نه دیگه مولف در تهیه کتابش آیین تاریخ نگاری را که مبتنی است بر مطالعه و تکنیک تحقیق تاریخی و نقد موشگافانه تاریخی ترتیب مطالب بایکدیگر، کاملاً رعایت نموده و بادرنظرداشت محلوظات متذکره، مولف حقایق تاریخي کتاب مربوط را باستناد مدارک و شواهد ثقه و درست مخصوصاً از نوع دست اول توام با نظم کرونولوژیکي ترتیب داده است، مولف در امر تدوین درنهایت دقت زمینه گرداوری مدارک دست اول اعم از کتب مطبوع، نسخه های خطی و یاد داشت هایي که در کتابخانه های مورد نظر دستیاب میگردید ، پرداخته است.

مولف در مقدمه کتاب در مورد می نویسد: چهارده سال تمام ۱۹۳۳-۱۹۴۲ ((در هر سال آن سه ماه در خارج کشور)) در جهت گرداوری حقایق تاریخی مورد نظر (عموماً از نوع دست اول) بشکل خسته ناپذیر البته با قبول هر نوع دشواریها و موانع، اشتغال ورزیده است. با وقوف علمی ایکه از تاریخ نویسی داشت، خود بسراغ حوادث و پدیده های تاریخی مربوط رفته است. زیرا میگویند: ((وقایع خود به خود گویا نیستند. بلکه به کمک مورخ لب به سخن میکشایند)).

بدینگونه محترم گنداسنگهـ به نوشتن کتاب (احمد شاه درانی) که گویای بیوگرافی و چگونگی فرمانروایی احمد شاه در سر زمین افغانستان و بخش از کشورهای ایران و هند، به تفصیل لازم توفیق یافت و با انجام این کار دشوار علمی و تاریخی، برما افغانان عظیم منت گذاشته است. در ارتباط به موضوع، فیض کابلی مردم افغانستان را مرهون مولف میداند.

انگیزه ایکه گنداسنگهـ را در امر نوشتن کتاب واداشته، به قرار گفته خودش اصلاً ان بوده است که او دریافت، احمد شاه صاحب چنان شخصیت برازنده و ممتازی بوده که علی الرغم مولفان هندی در باره او ذهنیت مثبتی نداشته اند، چهره تابناک و یکه تاز میدان سیاست در سده هجدهم اسیایی میانه درشمار می آید.

مولف جریان زندگی اجتماعی و اداری احمد شاه درانی را در اترش بدون کمترین کاربرد تعصب مذهبی و نژادی جسته جسته حکایه میکند که باختصار درین مبحث بر گزیده شده است.

احمد شاه درانی در اکتوبر ۱۷۴۷ در جرگه ملی ای که بمنظور تعیین سرنوشت کشور و انتخاب پادشاه در کندهار تدویر یافته بود ، نمایندګان کلیه ملیت های ساکن افغانستان از قبیل پشتون، تاجیک ، ازبک ، هزاره ، بلوچ دران اشتراک نموده بودند و درست بعد از نه روز ګفتګو در مورد به حیث پادشاه افغانستان با تفاق اراء انتخاب ګردید.

شاه افغان بعد از انکه به اریکه قدرت تکیه زد ، باداشتن قابلیت ذاتی ، اداری، در بدوو هله ممیت ها و قبایل مختلفه افغانی را ان طوری که در صفحات پشین تذکر یافت در پرتو نصب العین ملی با هم متحد ساخت و بدین وسیله در امر احیای مجدد ملت واحد افغان نایل آمد ، در قدم دوم باثر همدستی نیروهای متشکل و متحد ملی در طرد استیلای سیاسی بیګانه ګان چون صفویان ایران و عمال ګورګانی هند از خاک افغانستان موجوده اندر کار شد و با تصرف حصص شرق ایران و بخشی از سرزمین های هند شمال غربی امپراطوری افغانی رابنیاد نهاد و منظورش از اشغال سرزمینهای متذکره غالباً آن بوده که مناطق مربوط را به حیث یک زون بی طرف یا بفرستت به کاربرد و بدان وسیله از دولت جدید التاسیس افغانی حراست بی چون و چرای بعمل آید.

مولف کتاب احمد شاه را رهبر حایز شخصیت ممتاز و سجایای عالی افغانی وانمود میکند و رویه مدبرانه و سازنده او را در تنظیم حیات ملی که امیخته بر حسن نیت او در تاسیس یک افغانستان برومند بوده، باین شرح کایه مینماید:

احمد شاه درانی که از تبحر نظامی و سیاسی خاص برخوردار بود ، به حیث یک اداره کننده باکفایت در صحنه اداره و فرمانروایي چنان درخشید که در شرق زمین در همان عصر، رهبری همانند او تاریخ سراغ ندارد.

به قول گندا سنگهـ: اگر تاریخ اورا بوجود اورنده افغانستان و ملت بزرگ منش افغان نمی شناسد ولی می توان ادعا کرد که احمد شاه احیا کننده دوباره کشور افغانستان و اعاده فرمای ابروی و حیثیت تاریخی افغانان بوده است. او احمد شاه را مرد تاریخ، صاحب دانش و فهم ادبی و چهره ایدال افغانی و بالاخره انسانیت معرفی میکند. به قول مولف، الفنستون در زمینه میگوید: ((احمد شاه مرد ساده خوش خلق و رفیق مشرب بوده، در امور اداره دولت، متانت شایستگی و تدبر خاصی در سیمایش هویدا بود.

احمد شاه در قلوب مردم خود راه داشت و مردم باو به حیث یک رهبر محبوب حرمت میگزاردند به حدیکه او از طرف رعایایش به لقب (احمد شاه بابا) یا (بابای ملت افغان) مفتخر شد.

گندا سنگهـ در مقدمه کتابش در مورد زندگی عادی شاه افغان تذکری بدین نحوه دارد: احمد شاه مانند سایر سران قبایل و اراکین سرشناس دولت، لباس ساده به تن میکرد و به تناول غذای ساده و مروج زمان خود علاقمندی به خصوص داشت. وی در هنگام فرمانروایي بیشتر اوقات بروی زمین می نشست نه به تخت سلطنتی. همانطور مولف کتاب مزبور مشغولیت های ادبی و استعداد شعری اورا نادیده نه گرفته، در مورد می نویسد: که شاه افغانستان نه تنها از نعمت سواد برخوردار بود ، بلکه صاحب قریحه عالی و توانای ادبی نیز شناخته می شود ، بگونه ایکه او در

زبان های پشتو و دری اثار منثور و پارچه های منظوم انشاء کرده است، چنانچه یکعده اشعار در سال ۱۳۱۹ه. ش زیر عنوان (لوی احمد شاه) در کابل بدست نشر سپرده شده بود. احمد شاه درانی نسبت به گرفتاری های که ناشی از فتوحات و تحکیم پایه های ان در سرزمین های تحت اشغال باو روی اورده بود، نه توانست بیشتر بدسترس ذوق ادبی خود اشتغال ورزد، باسهم در ساحه معماری و اعمار بناهای عمده تاریخی بشمول ساختمان شهر جدید کندهار به نام ((کندهار احمد شاه)) یا ((اشرف البلاد)) و بعضی ابدات تاریخی دیگری منجمله قلعه های نظامی در حصص معین از قلمرو خود اقدام نماید.

گنداسنگهـ در مورد عاطفه انسانی و عادت مسالمت امیز شاه افغان چنین اظهار نظر مینماید:

او علاقه نداشت بیجا شمشیرش را از نیام برکشد و ناحق بریختن خون مردم دست اندر کار شود، حتی علاقه داشت با باغیان و دشمنان نقش لزوما از در اشتی و مصالحه پیش آید، مخاصمات بی لزوم ما بین را از ریشه قلع و قمع نماید. که بتاسی ازین پیش آمد به قول کتاب (احمد شاه درانی) مسیر تاریخ افغانستان را توانست عوض کند. به نحو یکه احمد شاه اصلاً بنای دولتی از نوع تمرکز قدرت را پیریزی نمود با انکه خودش در امور دولت مداخلاتی مینمود، به روسای قبایل اجازه میداد هر یک در امور اداره قبیله خود نقش داشته باشند، چنانچه فیریر در مورد میگوید: ساختمان اداری افغانستان نوین بیشتر به یک نظام جمهوری فدرال شباهت داشت تا به یک رژیم مطلقه سلطنتی همانگونه شاه افغان به

وجود اورد که بدون مشوره شورای متذکره گاهی در طرح و حل مسایل خطیر اداری توسل نمی جست.

احمد شاه در سیاست مذهبی روش خیلی ملایمانه داشت با آنکه خودش به حیث یک مسلمان واقعی به مناسک دینی سخت پابند بود ، اجازه میداد پیروان سایر ادیان و اقلیت های مذهبی در داخل و خارج کشور در اجرای شعایر مذهبی شان از ازادی کامل بر خوردار باشند و حتی در مورد تسهیلات لازم در اختیار شان می گذاشت.

بالاخره احمد شاه به حیث یک رهبر صادق و فداکار، خوش داشت مردمش عظمت تاریخی پارینه خود را باز یابند ، خوش داشت ببیند افغانان علیرغم مسایل قبیلوی در نهایت وحدت و همبستگی بسر برند و وحدت ملی آنان رو به توسعه و درخشش باشد. احساس مفرطش در ارتباط به افغان و افغانیت درست هنگامی نمودار شد که وی با انکه امپراتوری وسیعی بنیاد نهاد والی مرکز فرمانروایې خود را از کشور خودش (افغانستان موجوده) قرار داده بود. که بقول گنداسنگهـ درین امر رازی نهفته بود که می توان از ورای مطالعات دقیق این اثر از روی آن پرده برداشت و بدین صورت نظریه ایکه مولف کتاب (پښتانه د تاریخ په رڼا کې) در زمینه ارائه کرده است و درین اواخر بعضی از روشن فکران افغانی نیز بزعم خودیدان توجیهاتی نموده اند ، تا حدی نادرست تلقی نمود.

خلاصه: کتاب (احمد شاه درانی) به زبان انگلیسی در جمله زمره بزرگترین سرمایه تاریخی ما در قرن هجدهم برشمرده در توسعه وبسط فرهنگ کشور تاثیر بس ارزنده دارد. بر رسی این اثر به پژوهشگران تاریخ زمینه

ایرا فراهم کرده است تا چهره واقعی احمد شاه درانی را به حیث یک زمامدار فاتح، مدبر، راستکو درست تشخیص دهند.

خوشبختانه این اثر گرانبها توسط دانشمند محترم معاون سر محقق نصرالله سوبمن به پشتو برگردانیده شده است. محترم سوبمن در امر ترجمه کتاب نهایت دقت و امانت داری به کار برده است، تا از یکطرف زبان ترجمه ساده و سلیس و عام فهم باشد و از جانبی مفاهیم اصلی متن انگلیسی در پشتو درست افاده شود. به زعم بنده ترجمه این اثر از دو نگاه واجد اعتبار است:

یکې آنکه مترجم محترم به انگلیسی کاملاً وارد هست و دیگر آنکه در زبان مادری اش (پښتو) به حیث یک ادیب و نویسنده توانا تسلط قابل اعتنای دارد.

موجودیت ترجمه پشتو کتاب برای علاقمندان مطالعه تاریخ افغانستان، که به انگلیسی تسلطی ندارند، متن پشتو نعمت عظیم دیگری بوده و انان می توانند از طریق بررسی متن پشتو به گسترش دانش تاریخی خویش در ساحه مربوط دست یابند.

ومن الله التوفیق

معاون سرمحقق محمد محسن فرملی

کارته مامورین

۳۱-۲-۱۳۶۶هـ. ش

چې خدای لوی کړلې احمده !
تل د خوارو دستګیري کړه

درانی احمد شاه

کله چې ما ددې اثر د اهمتام چارې بشپړولې، نو د افغانستان دغه لوړ تاریخي، نظامي، سیاسي، توریالي، زړه سواند، صوفي، کلک مسلمان، په هېواد مین او ادبي شخصیت سترو چارو او کارنامو دې ته اړ کړم چې څو ټکي پرې وکښم:

د دولسمې هجري پېړۍ په شپږمه لسیزه کې د لویې (اسیا) زړه (اریانا، باختر، خراسان) چې د افشار نادر د ظلم او تېریو په شنولو خړو کې سوځېده. د څمکنو میاعمر(رح) له څو ګڼو څخه لاهور ته ولاړ، د لاهور نیکان او ملایان ده ته راغلل او له نادري وحشت څخه یې د خلاصون دعا ور څخه وغوښتله، په دغه باره کې حافظ مرغزی داسې وایي:

له څو ګنو صاحب روان شه په دا لار د هندوستان شه

***

دا اواز شه په هر لور	چې داخل شه په لاهور
د لاهور چې علما وو	د فنونو فضلا وو

په خدمت واړه تیار		د مشکل په استفسار

***

ثوک په عرض د خپل حاجات		ثوک په حل د مشکلات

اما وخت د نادر شاه وه		د هر چا تر حلقه ساه وه

***

په درگاه د خدای قبول یې په مجلس د پاک رسول یې

***

ستا دعا ده مستجابه		په درگاه عالیجنابه

ستا دعا لري اثر		ماتوي د غرونو سر

اوس دعا کړه په دا باب		چې نادر کړي خدای خراب

***

چې میاصاحب نظر که		تامل یې په دفتر که

یو ساعت گوره خاموش و که مظلوم و هلی جوش و

***

په تجدید د شهریار		منور کړې دا دیار

چې رونق شي د اسلام		پرې عروج راشي تمام

***

دا ارزو کا بندګان	خدایه ته یې مهربان

***

مقاصد ورته عیان کړې	مسخر یې هندوستان کړې
د سکندر په دود تاجور وي	بهادر فتح کشور وي
ښه پادشاه کړې ارجمند	په زمین زمان بلند[1]

څه وخت چې د لاهور خلکو د میاعمر صاحب(رح) څخه دغه غوښتنه وکړه، هغه د رب درګاه ته سوالونه وکړه، حافظ مرغزي په دغه باره کې وایي چې تر دغې دعا کولو وروسته د څوکنو میاعمر صاحب(رح) د حاضر مجلس خلکو ته زېری ورکړ چې د کندهار په سیمه کې به یو صوفي او عادل پاچا پر تخت کېني او د افشار نادر له ظلمه به مو خدای خلاص کړي، په دغه هکله د حافظ مرغزي خپل کلام دادی:

((دادعا چې شوه تمامه	په دا باب د خاص و عامه
په تقریر ګوهر فشان شه	په فصیح ژبه ګویان شه

***

ښه کلام یې کړ بیانه	په لاهور کې زما جانه
په دا لور د قندهار	بل به راشي شهریار

---

(۱) - اکاډیمیسن محترم استاد عبدالشکور رشاد، د څمکنو میاعمر(رح) شلم - یوویشتم مخونه، ۱۳۶۰ل کال، د افغانستان د علومو اکاډیمي، د اجتماعي علومو د اجتماعي او تحقیقي مرکز چاپ.

***

مصفا ، صوفی مذهب   په مذاق بلند مشرب))(۲)

د ځمکنو د میاعمر صاحب(رح) پیشګویي رښتیا شوه، د افشار نادر تر وژل کېدو وروسته د ۱۱۲۰هـ. ق کال د رجب په میاشت په کندهار کې د خلکو او لویو مشرانو له خوا لوی احمد شاه بابا د پاچاهۍ پر تخت کېناست.

څه وخت چې احمد شاه بابا د قدرت واګې په لاس کې ونیو، دده په تدبیر سره دا ځنډ نه تاریخي خاوره او د لویې اسیا زړه د لومړي ځل لپاره د (افغانستان) په نوم یاد شو. دی لوی غازي او عادل شهنشاه د افغانستان د نوم د رامنځته کولو سره ددې غرني ښکلي هېواد د تاریخ لوری او تګلاره هم د خپلواک ژوند د ګټلو لپاره بدله کړه.

د احمد شاه بابا په پاچاکېدو سره د لویې اسیا زړه (افغانستان) وخوځېد، قوت یې بیاموند. ختیځ او لویدیځ ته یې مراندې په ډېر قدرت او متانت سره وغځېدې. احمد شاه بابا د خلکو ترمنځ ولسي او ملي کړنلاره غوره کړه، په دې لارې سره د هغه وخت لوی لوی مشران او د سترو قبیلو خانان او لویان له ده سره متحد او یوځای شول، ده له هغو سره د ملګري په شان په ټولو دولتي او قومي چارو کې سلا او مشوره کوله او له هغو یې ځان لوړ نه ګاڼه، ابدالي احمد شاه افغان ولس په ځان راغونډ کړ او د پردیو له ظلم او ستم څخه یې بچ کړ...

(۲) - اکاډیمیسن استاد عبدالشکور رشاد، د ځمکنو میاعمر(رح) دوه ویشتم مخ، ۱۳۶۰ل کال، د افغانستان د علومو اکاډیمۍ چاپ.

سر او لف کیرو د ډاکتر ګنداسنګهـ په کتاب (درانی احمد شاه) باندې د خپلې یوې تبصرې په ترڅ کې د احمد شاه بابا د شخصیت په برخه کې داسې لیکي: ((درانی احمد شاه د یو افغان سلطنت موسس و ، زړورتیا او رعب دده په خټه کې اخښل شوی و ، هغه د افرادو او قبیلو د تنظیم په کار کې ډېر ماهر و ، په یقین سره هغه د تورې او جګړې د میدان یو زړور سړی و ، خو فطرتاً زړه سواندی و د هغه سیاست دا و چې تر خپله وسه به یې د روغې جوړې کوښښ کاوه ، هغه داسې یو پادشاه و چې هېچرې یې له عوامو سره رابطه او اړیکه نه وه پرې ایښې ، هغه بې له شکه د خدای(ج) په مینه مست و او په پښتو ژبه یې شعر ویلی دی ، دیوان یې اوس هم شته او خلک یې ستاینه کوي.))

ډاکتر ګنداسنګهـ د احمد شاه د لوړ شخصیت په باب داسې کښلي دي:

((هغه ذاتاً یو سپاهي و ، یو فطري مشر و ، کلک پښتون و یو ډېر انساندوست حاکم و ویو ښه اعلی منتظم و او د علم او ادب سرپرست و.))

ما چې ددغه اثر د اهتمام په وخت کې د احمد شاه بابا کړو وړو ته لږ څه پام شو ، نو په لنډه توګه سره دده په باب دومره ویلای شم چې: د احمد شاه بابا ژوند ملي او ولسي ژوندون و ، هغه عیش او نعمت ته هوس نه درلود ، د خوارانو او بېوزلو سره یې مرسته کوله او د هغو لحاظ به یې ساته. دی ډېر نېک خویه ، مهربان او ننګیالی سړی و ، چې د خپل اولاد او یوه عادي سړي توپیر یې نه کاوه ، ده په خپله پوهه سره افغانان د بل هر وخت نه زیات راوېښ او بیدار کړل. له خپلې خاورې سره یې مینه ډېره زیاته وه ، هغه و چې

د ډیلي تخت یې قبول نه کړ، په دغه باره کې خپله لوی احمد شاه بابا څه ښه ویلي دي:

د ډهلي تخت هېرومه چې را یاد کړم
زما د ښکلې پښتونخوا د غرو سرونه

(وګورئ د بابا دیوان)

درانی احمد شاه بابا په رښتیا له خپلې خاورې او وطن سره د زړه مینه درلوده، زموږ دې خبرې لپاره ښه دلیل دده خواره اشعار کېدای شي چې په خاص انداز یې ویلي دي، دده شعرونه په دې بابا دومره سوځنده، زړه راښکونکي او د مینې په احساس ککړ دي چې په هر ویونکي باندې ژور اثر کوي.

هغه وخت چې احمد شاه بابا په هند کې په خپلو عسکري عملیاتو بوخت وو او د هند لوړې او ژورې، ښارونه او کلي، باغونه او ځنګلونه یې نیولي وو، هغه شېبه کې هم ددغه زړور غازي باد شاه د زړه مرغه د وطن پر لوړو غرو او دنګو څوکو کې ګرځېده چې په یو بیت کې یې انځور داسې کښلی دی:

د زړه ګل به مې له خاورو کا سر پورته
که نسیم له کوهستانه پاڅېدنه

د احمد شاه بابا له خپل پلرني وطن سره ډېره مینه وه که ټوله دنیا یې نیولې وای بیا یې هم خپله خاوره نه هېروله، دده زړه تل په خپل غرني وطن پورې تړلی و، په یوه غزله کې د وطن مینه داسې ستایي:

ســـتا د عشـــق لـــه وينـــو ډک شـــو ځيګرونـــه
ســـتا پـــه لاره کـــې بـــايلي زلمـــي ســـرونه
تاتـــه راشـــمه زړګـــی زمـــا فـــارغ شـــي
بـــې لـــه تـــا مـــې انديښـــنې د زړه مارونـــه
کـــه هـــر ځـــو مـــې د دنيـــا ملکونـــه ډيـــر شـــي
زمـــا بـــه هيـــر نـــه شـــي دا ســـتا ښـــکلي باغونـــه
د ډيلـــي تخـــت هيرومـــه چـــې رايـــاد کـــړم
زمـــا د ښـــکلې پښـــتونخوا د غـــرو ســـرونه
د رقيـــب د ژونـــد متـــاع بـــه تـــار پـــه تـــار کـــړم
چـــې پـــه تـــورو پښـــتانه کـــا ګوزارونـــه
د (فريـــد) او د (حميـــد) دور بـــه بيـــا شـــي
چـــې زه وکانـــدم پـــه هـــر لـــوري تاختونـــه
کـــه تمامـــه دنيـــا يـــو خـــوا تـــه بلـــه خـــوا يـــې
زمـــا خـــوښ دي ســـتا خـــالي تـــش ډګرونـــه
(احمد شـــاه) بـــه دغـــه ســـتا قـــدر هيـــر نـــه کـــا
کـــه ونيســـي د تمـــام جهـــان ملکونـــه

په پای کې د پښتو څيړنو د بين المللي مرکز دغه نيک اقدام چې د پروفيسر ګنداسنګه په انګريزي ژبه د (دراني احمد شاه) اثر يې په پښتو ژبه اړولی ستايم او د دغه مرکز د نورو زياتو برياليتوبونو د بري هيله کوم چې د پښتو ژبې په لار کې خپل خدمت ته دوام ورکړي.

ددغه اثر پښتو ژباړونکې نصرالله سوبمن ته کور ودانی وایم چې په ډېره ساده او روانه پښتو یې دا اثر ترجمه کړی دی، په قلم دې یې برکت وي.

(روښانه دې وي د علم ډیوه)

علي محمد منګل

کابل- افغانستان

انصاري واټ

۲۸-۲-۱۳۶۶ل کال

د مترجم مقدمه

د احمدشاه بابا د ژوند او د کارنامو سره مې لا د ښوونځي په دوره کې علاقه پيدا شوه، دا ځکه چې زموږ په واکمنانو کې دی لومړنی مشر دی چې د هېواد په مطبوعاتو کې د (بابا) او (لوی) لقبونه ورکړل شوي دي. ماته دا ډېره په زړه پورې وه چې د هېواد د اتلسمې پېړۍ د دغه وتلي شخصيت د ژوند او چاپېريال په باب لږ څه معلومات پيدا کړم.

د پوهنتون په دوران کې مې هم دا مينه ژوندۍ پاتې شوه. د اثارو په لړ کې د (احمدشاه درانی) دغه اثر چې د هندي نامتو پوه او پروفيسور دوکتور ګنداسنګهـ له خوا تاليف شوی زما زياته پاملرنه ځان ته واړوله، د کتاب محتويات راته ډېر زيات ګټور وبرېښېدل او د هغې د ترجمې په ارمان کې شوم. له نېکه مرغه په دغو وختونو کې مې دا توفيق په برخه شو چې دغه په زړه پورې علمي اثر په پښتو واړوم.

دوکتور ګنداسنګهـ د دغه اثر په ليکلو کې زښت زيات زيار ايستلی دی. ده د خپل خواږه عمر نږدې بنځلس کاله په دې کار کې تېر کړي او له هندوستان څخه نيولې بيا د برېتانيا تر برېټش موزيم پورې يې د دغې موضوع په باب منابع لټولي دي او دا کتاب د هغه د دغو تلاشونو په نتيجه کې منځته راغلی دی.

د احمدشاه په باب زموږ مورخينو په تېره بيا ميرغلام محمد غبار هم ډېر زيار ګاللی چې د احمدشاه دراني د ژوند او دوران د غوره پېښو او حالاتو يو انځور وکاږي. دی د خپل اثر (احمدشاه بابا) په مقدمه کې ليکي: ((....

افکار و اعمال این شخص در حیات سیاسي ملت افغانستان تاثیر مهمی نموده و جریان تاریخ این مملکت را در دو قرن پیشتر از جهتی به جهتی کشیده و لهذا او از رجال عمده تاریخ افغانستان و دانستن ترجمه حال و کار نامهایش ازواجبات ملی هر افغان به شمار میرود.

((اهمیت احمد شاه ازینست کې او یکنفر پادشاه افغانی بلکه بیشتر از جهتی است که او بعد از فتور دو قرنه و تجزیه سیاسی افغانستان (یعنی بعد از سقوط دولت تیموری های افغانستان و تجزیه مملکت بدست امرای بخارا فارس و هند در قرن ده هجری) موسس دولت حسابی و مجدد سیاسی سابق افغانستان است.

((البته رجال هوتکي و ابدالی افغانی قبل از احمد شاه استقلال را فتح نموده اند ولی این ها در داخله به توحید اداره سیاسی کل مملکت موفق نشدند اما احمد شاه همانقدر که از جنبه فتوحات پادشاه بزرګ افغانی شناخته می شود بسیار تر به واسطه خدمات ګرانبهای که در راه وحدت ملی و سیاسی افغانستان نموده قابل احترام است)).

د احمد شاه د فتوحاتو په باب مې یو شمېر پوښتنې اورېدلي دي. وایي چې ولې احمد شاه بې جهته هڅه وکړه چې په هند ورودانګي او د غه نیمه وچه وځپي. دا پوښتنه په اوسي حال او احوال کې د ګران هېواد د دوو تېرو پېړیو د حالاتو په پرتله د اورېدلو وړ برېښي، خو که همدغه پوښتونکې د منځنۍ اسیا د اتلسمې پېړۍ تاریخ ته په ژوره توګه پاملرنه وکړي، نو ددغې پلټنې وروسته به دا ورته څرګنده شي چې د احمد شاه دوره کې حالاتو دې ته اجازه ورکوله چې دی دې د هند لور ته پرله پسې ستومانه

کوونکي سفرونه وکړي. دا وخت په هند کې د انګریزي استعمار نیالګي په چټکۍ رسه په لوېدو وو. د دکن د ارتې او لوړې سیمې مرټان د یوه ناایل کېدونکي قدرت په توګه راپورته شوي وو او غوښتل یې چې نه یوازې د هند د مغولي دولت تغر ټول کړي و حتی د امکان په صورت کې پاتې افاني ملکونه هم په خپله خیالي امپراتورۍ کې راونغاړي. د دوی ددغې طرحې د اثبات لپاره موږ کولی شو د ګنداسنګهـ په همدغه اثر (احمدشاه درانی) کې دا مطلب ومومو: د ۱۷۵۸میلادي کال د مارچ او اپریل ترمنځ (ساباجي پاتیل) له جهلم څخه واوښت او اټک ته روان شو. دی د پېښور پر لور وړاندې لاړ (ددغه کتاب... مخونه وګورئ) په دې اثر کې لولو: دغه راز سکانو په ۱۷۶۴م کال کې په لاهور باندې د برید ونو سره سم (ددغه کتاب مخ) د ملتان او دیره جاتو لور ته ځانونه ورسول او د قاضي نورمحمد (جنګنامې) په حواله هغوی د مسلمانانو جوماتونه رنګ کړل مسلمانان یې وځپل او د ملتان سیمې یې ویجاړې کړې. شاه له هغوی سره د مقابلې لپاره په لږ څه پراخو اقداماتو لاس پورې کړ. د مثال په ډول دلته هغه لیک کافي دی چې احمدشاه بابا د هغه د بلوڅي متحد د کلات خان میر نصیر خان په عنوان استولی دی او ددغه کتاب، مخ کې درج دی.

په دې ډول احمدشاه بابا ددغسې حرکتونو له راتلونکي څخه وېرېده او په دې فکر و چې لږ تر لږه تر اباسین پورې سیمې د دښمن له لښکرو څخه په امن کې وساتي.

دا پوښتنه هم رامنځته کېږي، چې احمدشاه د ډیلي مغولي امپراتوري وځپله او په دې ډول یې د انګریزي استعمار د پراختیا لپاره لاره هواره کړه.

په دې ځای ک ښهم یو څه تامل په کار دی. انګرېزي استعمال دا سې یو وړوکې قدرت نه و چې د هغه په مقابل کې د مغولو بې اتفاقه او ګډوډه اداره او کمزوری دولت مقاومت وکړای شي. انګرېزانو لومړی هرڅه د هند د مغولي دولت او نورو سیالو امارتونو په مقابل کې ملاتړ کړل حتی د میر غلام محمد غبار په قول (احمد شاه بابا دوه سوه پنځه شپېتم مخ) د پاني پت په جګړه کې له مرتهانو سره انګرېزي پوځ ملګری و. په یوه حساب د پاني پت په جګړه کې یوازې مرتهان د افغاني قواوو په مقابل کې ولاړ نه وو، بلکې انګرېزي استعمار د لومړي ځل لپاره زموږ د منظم پوځ او ملېشې په مقابل کې سنګر ونیو.

د پاني پت د جګړې ماتې په هند کې د انګرېزانو اندېښنه زیاته کړه او په دې سبب هغوی لومړی هڅه وکړه چې مغولي شهزاده (شاه عالم) په زور یا په رضا د ځان کړي او بیا ورو ورو نور راجګان او حتی سکان د افغاني تسلط په خلاف ولمسوي. ددغه اثر د متن په څلورمه ضمیمه کې لولو: ((انګرېزانو د هند په لور د شاه د راتلو په نتیجه کې چې ټول هندي شهزادګان اشراف او امپراتور به ورسره اتحاد وکړي د خپلو پلانونو ښخي شنډېدل ولیدل. نو دوی خپلې ټولې هڅې دې ته په کار واچولې چې امپراتور منیر الدوله او شجاع الدوله له شاه سره له کتلو څخه واړوي او یا دا چې له هغه سره کومه بله معامله ونه کړي. ظاهراً دوی له امپراتور سره د پیوستون او علاقمندۍ تظاهر ساته خو په حقیقت کې دوی دده د تخریب او راپرزولو لپاره فعالیت کاوه. وانسیتارت د ۱۷۶۲ کال د دسمبر په دیارلسمه نېټه په خپل لیک کې امپراتور ته لیکلي وو چې: ... هرڅومره چې

زه دلته پاتې شم هغو مره به د امپراتورۍ د مسايلو تنظيم او د تيمور د شاهانه کهول د لوړتيا او خوښۍ لپاره ځان وقف کړم.))

په څلورمه ضميمه کې راغلي دي:

((ورلست ته منير الدوله د ۱۷۶۷ کال د مارچ په اوومه وليکل چې د پاچا (شاه عالم) لپاره به دا د سلا وړ نه وي چې شاه (احمد شاه) ته څه وليکي... ده زياته کړه چې دا به بدې نتيجې ولري او زه فکر کوم جټ جوهر سنګهه نجيب الدوله او نور روهيله مشران به شاه ته ورشي او خپلې سيمې به هغه ته وسپاري... که چېرې جټان او روهيله متحد شي او پټ سکانو ته څه مرستې ورکړي دا ممکنه ده چې شاه به مات او سپک شي.))

احمد شاه بابا د ايران په باب جلا سياست درلود. دده د واکمنۍ په دوران کې ايران يوه ګډه وډه سياسي وضعه لرله. دغې موضوع د روښانولو لپاره د کتاب په نهم فصل کې همدا مطلب وينو.

((... لکه چې پوهېږو د مازندران ولايت د محمد حسين خان قاجار له خوا غصب شو. دا رښتيا ده چې دده پوځ دراني شاه پسند خان هغه وخت په شا وتمباوه چې غوښتل يې په هغه ولايت بريد وکړي، خو د شاه رخ او محمد حسين خان ترمنځ کومه مينه پاتې نه وه، ځکه حسين خان هيله درلوده چې د شاه رخ د ميراث په کنډوالو باندې خپل ځان قدرت ته ورسوي. ګيلان د خپل يوه مشر په لارښوونه د خپلې خپلواکۍ اعلان کړی و او اذربايجان د نادر د يوه جنرال ازاد خان افغان په لاس کې و. د ګورجستان د شهزاده هيرا کليوس کړه وړه داسې برېښېده چې د مسلمانانو حکمرانانو په مقابل کې

به پاځېږي... په اصفهان کې د علي مرادخان (يو بختياری مشر) کريم خان (د زند د قبيلې) او ازادخان افغان ترمنځ يوه دري اړخيزه کشاله روانه وه، هېڅ يو نوی داوطلب نه شو کېدلی د فقيد امپراتور نادرشاه يوه اولاد ته د ملاتړ لاس ور وغزوي. په يزداو کرمان کې داسې صميمي مشران نه و چې په هغو باندې د مادي مرستې څه باور وشي.))

په دې ډول وينو چې احمدشاه د ايران په باب يوه جلا مفکوره لرله. همدارنګه د سرجان مالکم هغه ليکنه په زړه پورې ده چې د دغه کتاب په نهم فصل کې راغلې او لنډيز يې دادی:

((احمدشاه دا وخت په يوه داسې حالت کې و چې د ټول پارس لاندې کولو ته اقدام وکولی شي، خو دغه هيله دومره راکښونکې نه وه ځکه افغانانو تراوسه پورې د هغو بدمرغيو اصلي عاملين ګڼل کېدل چې د هغه ځای (ايران) په خلکو يې تحميل کړې وې... په دغسې حالت کې موږ د افغاني شهزاده هوښياري ستايو چې له دغه کړکېچن او لانجمن ډګر څخه يې ځان ويوست چې په خپل پلرني هېواد کې د قدرت ټينګولو عالي او معقول هدف ته خپلې راتلونکې هلې ځلې په خاصه توګه په کار واچوي...))

په دې ډول ده نه غوښتل چې ټول ايران ونيسي يوازې دومره يې ارزو وه چې د خراسان ولايت د شاه رخ په مشرۍ د خپلې تحت الحمايې په توګه وساتي. په دې کار بريالی شو. دده دا سياست دده د دوران له شرايطو سره موزون بريښي ځکه په دې کار سره ده د ايران د ياغي مشرانو په مقابل کې يو سپر (ډال) جوړ کړ او له بلې خوا ده خپل پوځي قدرت د ايران د ننيو بې اتفاقه

اميرانو په ځپلو سره کمزوري نه کړ او هغوی يې په خپل حال او له يو بل سره په جګړه اخته پرېښودل.

د احمد شاه د فتوحاتو دلايل همدومره کافي برېښي. اوس بيا دې پوښتنې ته راځو چې ايا دده شخصيت د هغه د زماني او مکاني شرايطو سره برابرو او که نه په دې باب به دا غوره وي چې د م. الفنستن يوې وينا ته مراجعه وکړو هغه ليکي: ((د اسې ښکاري چې د احمد شاه شخصيت د هغو شرايطو لپاره ډېر موزون و چې دی په کې واقع شوی و. دی خپل هوډ او تشبث په دې قادر کړ چې د هغې ګډوډۍ نه ګټه واخلي چې د نادرشاه له مړينې وروسته پيدا شوې وه او هغه تدابير او اعتدال چې ده له خپل ملت سره د تماس په وجه حاصل کړی و د يوه مېړني او ازاد ولس د اداره کولو لپاره د طبيعي نبوغ له قوي ميلان څخه لږ ضروري نه و.

((هم دده خپل رعيت او هم هغه ملتونه چې دی ورسره يا په جنګونو يا اتحاديو کې مخامخ شوی و دده نظامي زړورتيا او فعاليت په ستاينې سره يادوي.

د اسې ښکاري چې دده طبيعت نرم والی او زړه سوي ته متمايل و او که څه هم ممکنه نه ده چې په اسيا کې پاچايي قدرت بې له څه جنايتونو څخه ترلاسه شي او هغه ممکن وساتل شي سره له دې هم د ختيځ هېڅ واکمن به د غومره لږې بې رحمۍ او لږې بې عدالتۍ کړې نه وي، لکه څومره چې ده کړي دي.

((داسې ښکاري چې احمدشاه د شخصي کرکتر له نظره بشاش مینه ناک او د ښه طبیعت خاوند و. په رسمي مواقعو کې یې ښه وقار ساته خو په نورو وختو کې به یې د هغه مساوي خوی او اخلاقو رعایت کاوه چې ده له درانیو مشرانو سره پخوا له دې چې د پاچایۍ لقب وګټي، لرل. ده له ملایانو او پیرانو (ستانه و) ته د سیاست او شخصي میل له نظره په قدر کتل.

((د خپلو ملکونو د بېلو بېلو برخو په باب د احمدشاه سیاست په عمومي ډول له پښتنو او بلوڅو سره په سولې ولاړ و... په ترکستان کې یې خپل مقبوظات په زور وساتل خو د دغه ملک تارتاري مشران یې په خپل حال پرېښودل او نرم چلند یې ورسره وکړ.

هندوستاني ولایتونه یې یوازې په زور ساتل... دی دې ته تیار و چې د هر هغه چا په مقابل کې وسله استعمال کړي چې غوښتل یې دده پلانونه شنډ کړي.)) (۱)

دوکتور ګنداسنګهـ هم د خپل دغه اثر په مقدمه کې د احمدشاه د شخصیت په باب له خوشبینۍ او یا بدبینۍ پرته یو لړ مطالب وړاندې کړي دي، چې تر زیاتې اندازې علمي برېښي او د احمدشاه په باب دده د علاقمندۍ او ژورې څېړنې نمایندګي کوي. دغه راز نوموړی مولف دده د مړینې او کارنامو په برخه کې هم د احمدشاه د ژوندانه بېلابېلې برخې په دقت او میکروسکوپیک ډول څېړلې چې د لوستونکو او محققینو لپاره په زړه پورې ګڼل کېږي.

---

(۱) م. الفنستېن د کابل سلطنت بیان کابل دویم ټوک، دوه سوه اوه شپېتم مخ.

زه د پروفیسور دوکتور ګنداسنګهـ د دغه اثر اکثریت برخه بې غرضانه او اکاډمیک بللی شم چې په پربمانه ماخذونو یې بنسټ ولاړ دی. صرف د سکانو په برخه کې د حتی المقدور بې طرفي سره سره یو څه خوشبینانه ښه غوره کوي خو نه شي کېدلی د دې اثر د دومره زیاتو ښېګڼو او علمي دریځ په مقابل کې یې دا وړوکي عیب په پام کې ونیسو.

احمدشاه په خپل مهربان او نرم خویه سړی ګڼل شوی دی. دده د سختو چلندونو مسولیت زیاتره سردارجهان خان ته محول کېږي، رښتیا هم داسې برېښي چې سردارجهان خان یو سخت زړی او حریص شخص و او په ځینو مواقعو کې دده ظلمونه د احمدشاه د امپراتورۍ د کمزوري کېدو سبب شوی دی، خو څرنګه چې احمدشاه دده توري ته زیات اړ و نو دده له دغه عیب څخه یې سترګې پټې کړې دي. له بلې خوا د احمدشاه صدراعظم شاه ولي خان د خپل واکمن احمدشاه په څېر مدبر نرم خویه او سوله غوښتونکې شخصیت و چې دغه بېلوونکې وجه د دوی (جهان خان او شاه ولي خان) ترمنځ د اختلاف سبب شو او دغه اختلاف زموږ د ویاړلي هېواد په وروستي تاریخي پېښو کې اغېزمن و.

د احمدشاه د پراخه جهانبینۍ او نړۍ لید په باب محترم استاد پوهاند زهما داسې څرګندونه وکړه: ((کله چې احمدشاه لاهور ته راغی په دې ځای کې یو قزلباش ازبک حاکم ولید، حاکم ددې لپاره چې احمدشاه له ځان څخه راضي کړي له دغه ځای څخه یې ځان ګوښه کړ او په مشهد کې یې وظیفه غوره کړه زیات شمېر شیعه وطنوال یې د ماشومانو په ګډون ووژل او بیا په کندهار کې احمدشاه ته راغی او دا کیسه یې ورته وکړه. احمدشاه

دده په اعمالو خواشینی شو او په تونده لهجه یې ورته وویل چې دا دې ډېر بد کار کړی دی. بیا یې د لویانو غونډې ته مخ واړاوه او له هغو څخه یې وغوښتل کوم سړی چې توره لري راودې یې باسي. تورې وایستل شوې او احمدشاه امر وکړ چې دغه بدکاره دې دباندې وباسي او هلته یې د اعمالو په سزا ورسوئ.))

په نتیجه کې ویلی شم د ګندا سنګهـ نظریې د احمدشاه د شخصیت او کارنامو په باب د پوره بېطرفۍ او بې غرضۍ او علمي دریځ څخه سرچینه اخلي. زه په ټولو برخو کې دده لیکنه باوري بولم چې زموږ د ویاړلي هېواد د اتلسمې پېړۍ د تاریخ یوه برخه یې په علمي توګه روښانه کړې ده.

نصرالله سوبمن

۱۰-۱۲-۱۳۶۲ل کال

د فیض محمد خان فیضي کابلي نظریه

کتاب تاریخ احمد شاه بابا راکه جناب فاضل محترم سردار گند اسنگهـ در زبان انگلیسي تالیف نموده اند مطالعه کردم. در نظر من نقص و نقیصی در بیان واقعات موجود نشد و حشو و اعتراضی مشهود نگردید. انچه در منابع و ماخذ این کتاب ثبت اوراق است عیناً درین مولفه مذکور گردیده است. اقای مولف خیلی زحمت کشیده ذوق و قریحه خود را به اسلوب خوب و زیبا ارائه فرموده اند و در نوشتن همچو تاریخ افاغنه به ما افغانان احسان نموده اند.

۲ ماه میزان، سنه ۱۳۳۱هـ

کابل- یکه توت، فیضی کابلی.

د مولف مقدمه

یوه سکهـ ته به دا ښايي عجيبه غونډې وبرېښي چې د يوه افغاني اتل په باب په دومره زياته خوشبينۍ څه وليکي. د تاريخ يو متوسط شاګرد سکان او افغانان يوازې د دښمنانو په حيث پېژني چې په ذکر کې سره مخامخ کېږي او يو د بل په خلاف د بې رحمه دښمنۍ په منظور توري راباسي، خو د هغو کسانو په نظر چې دوی دواړه يې په ښه توګه پېژندلي وي دوی دا سې برېښي چې د خويونو زياتې ښې سره ورته دي. د دوی دواړو د وجود جوړښت، فکري حالت او طرز او طبيعي تمايلات يو رنګه ګڼل کېږي. دواړه يې په زړه صاف، ځيره او پياوړي دي او د اړتيا پر وخت ((سپاره په توره ننه باسي)). څرنګه چې د احمد شاه دراني د ژوند بيان پرته له دې چې د افغاني سيمو د وحدت او استحکام لپاره دده هڅې شرحه کوي، په پنجاب کې د تفوق په غرض د افغانانو او سکانو مبارزې ښيي، نو د هغې له مخې يو سکهـ کولی شي په اتلسمه پېړۍ کې د افغان ((امپراتورۍ جوړوونکي)) هيلې او صفات په خاصه او ځانګړې توګه درک او تقدير کړي. دا وخت دده خپل غور نيکونه هم په ورته کار اخته وو.

پنځه ويشت کاله پخوا چې د شمالي هند د اتلسمې پېړۍ د تاريخ په پلټنه او څېړنه لګيا وم احمد شاه د لومړي ځل لپاره د منځنۍ اسيا د يوې سترې

تاریخي څېړې په توګه په ما اغېزه وکړه. زه دده په خلاف د تعصب له مخې رالوی شوی او روزل شوی وم او ماته یوازې دا رازده شوي وو چې دی یو داړه مار او لوټمار مشر دی، چې د ولجي لپاره په هند راښکته شو او په ټنونو هندي سره زر او په زرهاوو هندي مریان یې افغانستان ته له ځان سره یووړل. خو هر څومره چې مې دده په باب زیاته مطالعه وکړه هغومره دده د ستر توب خصوصیات په ما ژوره اغېزه وکړه او زما ذهن ته یې په خپله نفوذ وموند. زما په نظر دی دومره ستر ښکاره شو چې که له نادرشاه څخه لوړ نه وي د هماغه په شان خو هرومرو لوی و.

د نادر په باب ما هغه وخت چې په ایران کې وم او له فقید سر ارنولد. ټي ویلسن(Sir Arnold T. Wilson) سره مې معرفت پیدا کړ، زیاته څېړنه وکړه.

ویلسن دا وخت په نولسمه او شلمه پېړۍ کې د پارس د ببلیو ګرافي په تالیف لګیا و. د احمد شاه د بشپړې او هر اړخیزې بیوګرافي لپاره زما لټه بې ځایه وه او زه په دې حیران شوم چې پوهانو او لیکوالو ده ته سمه پاملرنه کړې نه ده او هم هغه ته یې د یوه ستر فاتح او اداره چې په حیث (چې که د یوه ستر اسیایي ملت موسس یې ونه بولو، ازادوونکې او راژوندی کوونکې خو یې هرو مرو و) وړ او پر ځای مقام ورکړی نه دی.

په دې خوشاله یم چې ددغې بیوګرافۍ په لیکلو او د افغانستان د معاصر تاریخ په څېړنه کې مې په یوه عاجزانه پیل سره ددې توان وموند چې د افغانانو تاریخ ته یو څه خدمت وکړم. د احمد شاه دغه سرګذشت په اتلسمه پېړۍ کې د افغانستان د ساده، زړورو او بې ریا خلکو د یوه لوړ او شوکت

لرونکي استازي د لـه جـوش څخـه ډک ژوندانـه د تګلارې يـو سـپين او صـادقانه بيـان ګڼل کېږي. پـه دې ليکنـه کې مـا هڅـه کړې چې ددغـه ستر شخصيت ښه نوم د غندنې له پېټې څخه چې ډېره موده تـرې لانـدې شـوی و، وژغورم، داسې نوم چې د هنديانو او ايرانيانو د مذهبي او نژادي تعصباتو د اور تر سمندر لاندې پټ شوی و.

هڅه مې کړې د احمدشاه يو داسې انځور وړاندې کړم چې دده ستر اوصاف به په منصفانه او عـادلانه توګه وښيي، خو پـه عـين حال کې مې دده د هغـو نيمګړتياوو او کمزورو ټکو څخه سترګې پټې کړې نه دي چې پـه ده او دده په يارانو کې موجودې وي. البتـه دا بـه هم عادلانـه نـه وي چې د نـن ورځې د معيارونو له مخې دده په باب قضاوت وکړو. ددغه اثر په تيـارولو او ليکلو کې به زما کړاوونه هغه وخت تلافي شـوي وي چې پـه هغـه کې د احمدشاه څېره خپله اصلي بڼه غوره کړي.

د احمدشـاه د بيـوګرافۍ پـه ليکلـو کـې ځينـې خاصـې سـتونزې تـر سـترګو کېـږي. لـومړی دا چـې دده د کـړو وړو او فعـاليتونو پـه بـاب معتبـر او سـم مدارک ډېر لږ دي. دويم دا چې دده پوځي عمليـات او فتوحـات څـو هېـوادو ته رسېدلي او په بهر کې دده د کارنامو او شـهکارايو بيـان پـه بېلابېلـو ژبـو کښل شوی چې خـورا تيـت او پـرک دی. د احمدشـاه د سرګذشـت پـه ارتبـاط زيات مواد په پارسي ژبه په زړو نسخو کې راغلـي دي چې د هغـو د ترلاسـه کولـو پـه غـرض مـا هـر کـال لـه (۱۹۳۳- ۱۹۴۲) پـورې درې مياشـتې اوږده سـفرونه پـه غـاړه واخيسـتل. مـا د لاهـور، امـر تسـر، کپـور تـالا، پټيالـه، ديوبنـد، ډيلـي، رامپـور (يـوپي) عليګـر، لکنهـو بنـارس بنکيپـور پتنـه،

کلکتې، حیدراباد (دکن) پونې، بمبيي او د وليا په ګډون د هند نږدې ټولې غوره کتابخانې وپلټلې. په دغو کتابخانو کې به په دې موضوع کې له ما څخه داسې کومه یوه پارسي قلمي نسخه پاتې نه وي چې مې نظر ته راغلې نه وي. هغه قلمي نسخې چې په هند کې ترلاسه کېدلی نه شوې د ((برېټش موزیم)) ، ((انډیا آفس)) ، ((سرجادو نات سرکار)) او لندن څخه مې یې فوتوکاپي ګانې وغوښتې. په افغانستان کې د کابل او کندهار کتابخانې مې هم ددې لپاره وکتلې چې اصلي مدارک او قلمي نسخې په کې مومم، خو په افغاني ارشیفونو کې دا شان مواد دومره زیات نه شته.

د مرهټي موادو په منظور په ستارا کې د پراسنس کلکیسون (چې له هغې وروسته په پونه کې د دکن کالج او د روزنې عالي موسسې ته ولېږدول شو) او په کمشت (Komshet) کې د راوبهادر دوکتور جي. س. سار دیسای کتابخانه (Rao Bahadur Dr. G.S. Sardesai) دراجوید ایتهاس رسمشو داک مندل ستې کروتیجک مندل، دولیا (Dhulia) او ویست کندیس (West Khandesh) کلیکسیونونه له نظره تېر کړل. د ((سار دیسای)) د ((پیشوا له دفتر انتخابات (Selections from the peshwa Daftar) په نامه مجموعې پورې مربوطو جلدونه چې د بمبيي د حکومت په مرسته خپاره شول او د پراسنس د ((ډیلي یتیل مرتیانچې راجګرا نین (Dilli Yethil Maraghianchi Rajkaranin) په ګډون یو شمېر نورې ورته مجموعې مې هم وکتلې.

د خواشینۍ ځای دادی چې د مرهټانو په خبر د (پیغام لیکونو) سفرنامو، مکتوبونو، اخبارونو په بڼه معاصر مدارک د سکانو په برخه کې په لاس

کې نه لرو. د دې دلیل هم دومره لیرې او مبهم نه بریښي. په اتلسمه پېړۍ کې د سکانو مشرانو او سردارانو یوازې په توره تکیه درلوده او د قلم د استعمال د زده کړې لپاره یې وخت نه درلود. د بهادر شاه د سلطنت له زماني راهیسې (۱۷۰۷-۱۷۱۲) دوی د رسمي بندیز لاندې وو. امپراتور بهادرشاه د شاهي امر سره سم دوی نه یوازې یاغیان ګڼل کېدل (د دې فرمان او امر نېټه د ۱۱۲۲هـ کال د شوال نهه ویشتمه ((بهادرشاهي، د ۱۷۱۰ کال د دسمبر لسم و) بلکې دا دستور و، هر چېرې چې ولیدل شي باید له منځه یوړل شي. (نانک پرستان راهرکجاکه بیا بند به قتل برسانند) (اخبار دربار مغلا)

دغه حکم په ۱۷۱۲م کال د امپراتور فرخ شیر له خوا د بندا سنګهـ له اعدام وروسته په داسې توګه تکرار شو: ((هر چېرې چې د دغې مذهبي فرقې پیروان ولیدل شي، له درنګ پرته باید په قتل ورسېږي.)) په دې ډول د سکانو څه ناڅه سختې ځورونې خلوېښت کاله دوام وکړ او د ۱۷۵۳ کال په دسمبر کې د مېرمنو په مرګ سره پایته ورسطدله. د مېرمنو پر وخت د لاهور د ولایتي مرکز څخه د ژویو په څېر سکانو د ښکار لپاره سیارې ډلې لېږل کېدلې او د دوی د سرونو لپاره بیې ټاکل شوې وې. په دې زمانه کې دوی خپل کورونه پرېښي وو، غرونو او ځنګلونو ته یې پناه وړې وه او دوی مجبور وو چې د خپل واقعي وجود لپاره وجنګېږي.

د دوی ګوردواراګان (Gurdwaras) او د کتابونو ذخایر ټول وسځول شول. یوازې د ستلج لاندې د مالوا په برخو کې دوی یو څه هوسا ژوند لاره، خو دلته هم دوی د زده کړې لپاره اسانتیاوې نه لرلې. د سکانو برهمنان

(Brahmans) او کیاستان (Kayasths) نه لرل چې د دوی لپاره د لیکوالو په توګه کار وکړي. په دغه وخت (اتلسمه پېړۍ کې. م.) مسلمانانو هم د یوې طبقې په حیث له دوی سره مخالفت درلود. په دې سبب هېڅ یوه مسلمان دانشمند او یا شاعر د دوی تاریخ لیکلی نه دی. نتیجه دا وه چې سکانو به په اتلسمه میلادي پېړۍ کې یوازې د تاریخ جوړوونکي وو او یا دا چې تاریخ یې جوړ کړ، خو د هغه د لیکلو لپاره یې وخت نه درلود. که دا وخت رتهان سنګهـ بانکو (Ratan Singh Bhangu) شته والی نه لرلی چې خپل ((پراچېن پنته پراکاش Prachin Pangh Prakash ولیکي نو په اتلسمه پېړۍ کې به د سکانو تاریخ زیاتره یوه اټکلي او ګوماني مساله ګرځېدلې وای او د سکانو په خلاف د احمد شاه د عملیاتو جزئیات خو به بېخي ورک وای.

(دغه اثر په هغو معلوماتو ولاړ دی چې نوموړی بانګو له خپل پلار رای سنګهـ له خوا او د خپل مورني نیکه د نارلي سردار شیام سنګهـ او د سکانو له نورو سردارانو څخه چې د احمد شاه بابا معاصرین وو اخیستی دی.) یو بل غوره پنجابی اثر ((بانسوالی نامه دسن پاتشاهیان کا (Bansavdi Namah Patshahian ka) دی چې د کیسار سنګهـ چهبار له خوا ۱۷۸۰ کال په جنورۍ کې بشپړ شو.

دا د احمد شاه د افرادو له خوا د امرتسر د لوټ یو د سترګو لیدلی حال بیان دی. اوس دغه اثر یوه قلمي نسخه ده او د ((سکهانو د تاریخ ټولنې)) له خواد چاپ انتظار باسي.

يو شمېر غوره او لومړني[1] پارسي اثار، مرتبې سفرنامې او پيغام ليکونه، د ختيځ هند انګرېزي کمپنۍ افسرانو ته رارسېدلي پارسي ليکونه او د هغو ځوابونه چې په يو لړ تړوکونو کې خپاره شوي ددغه اثر په لسمه ګڼه ضميمه کې د ((ځينې ببليوګرافيکي ياد داشتونو)) ترنامه لاندې ليدل کېږي او هم په يو لسمه ضميمه کې په ببليو ګرافي کې ښودل شوي دي.

د احمد شاه ملکي او پوځي اداره، دده سکې، د هغه شجره او دده د اولادې يو لنډ بيان کتاب د پاتې برخې په لومړۍ، دويمه، درېيمه، پنځمه او شپږمه ضميمه کې راغلي دي.

د احمد شاه په باب د ختيځ هند انګرېزي کمپنۍ طرز تلقي په څلورمه ضميمه کې شته، په داسې حال کې چې اوومه ضميمه د سکهانو په باب پنځه پاڼېزې يادونې ته وقف شوې ده، چې په شمالي هندوستان کې د شاه سخت او زورور سيالان وو.

د احمد شاه په باب يوه بشپړه کرونولوژي او په دغه اثر کښ نورې راغلې نېټې په اتمه ضميمه کې ځای شوي دي. د ((هجري بيکرامي)) او ((شاکا)) د سنو د تبديليو او يو په بله د اړولو په غرض ما د ((ديوان بها در ل. ډي. سوامي کنو پيلای له نجومي کالنۍ (Dewan Bahadur L.D Swami Kannu Pillai) څخه استفاده کړې او په عين حال کې مې هغنوی د ترکلانکر (Tarkalankar) او سراسواتي (Saraswati) له کرونولوژيکي جدولونو، د نولکشور (Nawal Kishore) د تقويم يکصدو دوساله.

(۱) دلته له اصلي اولومړنيو اثارو څخه مقصد هغه کتابونه دي چې د احمدشاه په وخت کې ليکل شوي دي. مترجم.

دمـوداک لـه کرونولـوژيکي جـدولونو او د جي.اچ. کـری (G.H. Khare) لـه (Shiva Kalin samparan shakavali) سره پرتله کړی دی.

د کتـاب پـه مـتن کـې مـې د غيـر انګرېزي کلمـو د ليکلـو لپـاره د افغـاني او هندي تلفـظ او د هنتـر[1] (Hunterian system) د املايـي سيسـتم پيـروي کړې ده. د املا پـه برخـه کـې هڅه شوې چې يو وحدت پـه کـې خونـدي وي، خـو د انګرېـزي پـه بڼـه د اوښـتيو کلمـو او د خاصـو نومونـو امـلا لکـه لاهـور Lahore ډيلي Delhi، جهلم Jhelum، لکنهـو Lucknow، او نـورو پـه خپلـو هماغه مروجـه اشـکالو پـاتې شـول. پـه دغـه برخـه کـې د بيلـو اجزاوو تـرمنځ مطلق نږدې والی او پرله پسې والی ډېر ارزښت نه لري، ښايي يو څه اندازه ګډوډي به يې پيدا کړی وای.

د احمد شاه عکس لـه يـوه ځانګړي او بې سـاري (منحصر بفـرد) رسم څخـه اخيسـتل شوی دی چې د هند د پخواني محترم سفير دوکتـور سردار نجيب الله خان په قول يو ډېر واقعي او معتبر انځور شمېرل کېږي.

د افغانستان او د هغه ګاونډيو هېوادونو نقشې ددې لپاره برابرې شوي چې په ۱۷۶۲ کې د ده د امپراتورۍ نهايي وسعت او پراختيا او پـه ۱۷۷۲ کـې چې دده د مړينې کال دی ددغې امپراتورۍ د لوی والي حدود (په دغه وخت کې دده امپراتوري د ۱۷۶۲ کال په پرتله وړه شوې وه ځکـه ده د سـکهانو د تبـارز په نتيجه کې د پنجاب ولايت له لاسه ورکړ. مترجم) شکاره کړې.

دلته زما پـه زړه پورې وظيفه داده چې د خپلې مننې يادونه وکړم.

---

(۱) ښايي هنتري سيستم به د سکاتلند نامتو فزيک پوه او جراح ويليام هنتر ته مربوط وي. مترجم.

د اکسن اکسفورډ (Oxon) ليسانسه پروفيسور محمد حبيب (د عليګړ يو نامتو پوهاند) او د ده منلی همکار شيخ عبدالرشيد (ماستر MA) او د حقوقو (L.L.C) هغه کسان وو چې زه يې د لومړي ځل لپاره دداغې راخيستنو لپاره وهڅولم او د عليګړ په مسلم پوهنتون کې ———— مت په وخت کې (۱۹۴۲-۴۴) د دوی له يوه مهربانه چلند څخه د زياتې مننې اظهار کوم. زه له فقيد دوکتور سرجادونات سرکار څخه زيات مديون يم چې نه يوازې زما د هڅونې او الهام منبع و، بلکې د ځينو با ارزښته قلمي نسخو او راتوګرافونو (راتوګراف چې د اصلي نسخې څخه عکس اخيستل شوی وي. مترجم) په وسيله يې له ما سره مرسته وکړه. په پټنه کې د پټنې د عالي موسسې يا کالج استاد خانصاحب سيد حسن عسکري (ماستر) تل د خدا ايبخش د ختيځ پوهنې د کتابخانې په بانکيپور (Bankipore) او نورو ځايونو څخه د پارسي قلمي نسخو د کاپي ګانو په حاصلولو کې ماته د مرستې لاس را اوږد کړی دی.

پرنسيپل سيتارام کولي (Principal sita ram kohli) (متقاعد ماستر او د يوه (P.E.S) رښتونی او زړه سواند پوه په خبر نه يوازې زما د دغه اثر لومړنۍ مسوده ولوستله او ځو ښه پيشنهادونه يې وکړل، بلکې کله کله شخصاً له ما سره د بحث وړ ټکو په باب په تفصيل بحث کړی دی او تجديد شوی ټايپي نسخه يې په دقت سره ولوستله. دغه کار له ما سره دا مرسته وکړه چې په موضوع باندې د ببرې پر ځای په ډېره خونسردۍ او زغم سره کار وکړم. زه د ده ځښت زيات احسان په ځان منم.

دغه راز زه د خدا یبخش د ختیځ پوهنې د کتابخانې بانکیپور پټنه او د دکن په حیدراباد کې د اصفیه او عثمانیه د پوهنتونونو کتابخانو، د امر تسر د خالصه کالج ((د بهارت ایتهاس شمسو داک مندل)) (پونه) د مسولو امرینو او د رامپور (اترا پردېش) (Rampur, Utra pradesh) د ((کتابخانه شاهي)) مولانا انتظام علي عرش او د علیګړ د مسلم پوهنتون د مرحوم مولانا طفیل محمد څخه د هغو مرستو په مقابل کې شاکر یم چې په دغه انستیتیوت کې زما د اقامت په وخت کې راسره کړې دي.

د روابهادر دوکتور جي. اس سار دیسای هغه مینه او زړه سوی هېڅکله هېرولی نه شم چې د پونه د سیمې په کمشت کې یې په خپله ریشي ډوله خونه کې یې له ماسره هغه وخت وښود چې دده د شاګردۍ ویاړ مې درلود. ماته د پونې د مهمامهو پادیان پروفیسور داتوی پوتدار (.Dattov Potdar) له خوا تل خوږ هر کلی ویلی شوی دی او نوموړی د مرتې نشریاتو ډېر نادر او ناچاپ مواد زما په واک کې راکړي دي.

خاصتاً د خپل ملګري پروفیسور هربنس سنګهـ(Prof. Harbans Singh) د فرید کوټ د تیکاصاحب مدرس) څخه له دې امله زیات ممنون یم چې د خپلې بېغرضه هڅې په ترڅ کې یې زما د دغه اثر ټایپي نسخه وکتله او ټایپي تېروتنې یې اصلاح او د لازمو اصلاحاتو لپاره یې پېشنهادونه راته وکړل. په پټیاله کې د مهندرا تاریخ د څانګې غړی پروفیسور ګرګر چران سنګهـ د کالج (ماستر) د هغې مرستې مننه کوم چې د دغه اثر د پروفونو په لوستلو کې یې راسره کړې ده. د پټیالي د ارشیف په څانګه کې زما ستنیو ستینو ګرافر (Stenographer) د اثر د وروستي ټایپي نسخې په برابرولو

کې زما زوی پرینام سنگهـ د نقشو د ایستلو او شري تریلوک سنگهـ د ځینو انځورونو او تمثالونو د کاپي کولو په برخه کې زما د زیاتې منني مستحق دي.

زه د هند د حکومت د پوهنې وزارت او په امرتسر کې د شروماني گورد وارا پرا (Shromani Eurdwara Prabandhok) له مالي مرستو څخه په یوه شان مدیون یم چې د چاپي لگښتونو یوه برخه یې ونیوله. د دوی له سخاوت پرته کتاب چاپ ته استول کېدلی نه شو.

دغه راز زه باید په کابل کې د افغانستان د بهرنیو چارو وزیر جناب سردار فیض محمد خان فیضي څخه د زیاتې منني او شکران اظهار وکړم. ده کله چې په ۱۹۵۲ کې زه په کابل کې وم د اثر تاییي نسخه یې په ډېره مینه ولوستله او په ځینو تاریخي نکاتو یې له ما سره خبرې وکړې. زه د ده د هغې ارزښتمندې نظریې څخه زیات قدر کوم چې د دغه کتاب په پیل کې مې د (سریزې یا دیباچې) په توگه راوړې ده.

که چېرې له ما سره د پنځلسو کلونو په موده کې د نسخو په پلټلو پسې یوه ځای او بل ځای ته د تللو او زما په لارښوونه د هغو په کاپي کولو کې زما د پخواني دوست منشي فیض الحق امرتسري نوم له پامه وغورځوم، نو په خپله وظیفه او احترام کې به ورته مقصر یم. د ده شریفانه خوی ستایم او د هغه د بېغرضه همکارۍ درناوی کوم. په ۱۹۴۷ کال کې چې دی په پاکستان کې مېشت شو، له ده سره زما اړیکې وشلېدې او په دې زه بریالی نه شوم چې د ده ځای پیدا کړم. په دغو وختونو کې مې په ډېرې خواشینۍ خبر اخیستی چې دی څه وخت وړاندې وفات شوی دی، خدای دې دی وبښي!

په پای کې به دا زما لپاره یو لوی نعمت وي چې ستر هندي پوه او سیاست مدار مولانا ابوالکلام ازاد غوندې لوی سړي ته خپل ډېر ژور درناوی څرګند کړم. ده زما له دغې لیکنې سره مینه وشوده او د ټایپي نسخې څه برخې یې وکتلې. دده غمجن مرګ د ختیځې نړۍ په کلتوري ژوند کې یوه ضایعه شمېرل کېږي. ما ډېره ارزو درلوده چې ده ته شخصاً ددغه کتاب د یوې نسخې د وړاندې کولو نېکمرغه چانس ترلاسه کړم، خو افسوس دا وخت رانه غی زه به د هغې ټایپي نسخې پاڼې د یوه ارزښتمند یادګار په توګه وساتم چې مولانا صاحب په خپل مبارک لاس په هغې باندې ټاکلي یاد داشتونه کښلي دي.

ګندا سنګهه

لورمل پټیاله

سپټمبر ۹، ۱۹۵۸

لومړی فصل

مقدمه

د ابداليانو منځته راتلل

سدوزي:

دراني احمدشاه چې ددغه اثر موضع تشکيلوي، د ابداليانو له قبيلې څخه و. دا قبيله خپله سرچينه ابدال[1] ته رسوي چې له سامي قيس سره په پنځم پښت نښلي. قيس د حضرت محمد(ص) په وخت کې اسلام ومانه او د مسلمانانو له دود سره سم د عبدالرشيد نوم ورباندې کېښودل شو.

ابدال د ترين زوی او د شرف الدين لمسی و. د شرف الدين پلار سړبن د عبدالرشيد مشر زوی دی. د ابدالي قبيلې د نسب نامي جزئيات يا دا چې ددغې قبيلې د زيات شمېر خېلونو په تاريخ باندې د پر بحث کول ددغه اثر په هدف کې نه راځي. زموږ د مرام لپاره دومره بس ده چې ووايو درانيان (دا نوم هغه وخت چې احمدشاه قدرت ته ورسېد ورکړل شو او تر ده وروسته دده اولادې او پيروانو هم دغه نوم خوندي وساته) د ابدال له لومړي ماندينې څخه پيدا شوي دي. د ابدال لمسی سليمان چې مستعار نوم يې ((ځيرک)) و د عيسی زوی او د پوپلزيو، بارکزيو، الکوزيو او موسی زيو

(۱) د ځينو ليکوالو په حواله دده اصلي نوم ابدال نه و، دا هغه لقب و چې ده ته د خپلو خدمتونو او ديندارۍ په وجه د چشتي طريقې د نامتو پير خواجه ابو احمد ابدال له خوا ورکړل شوی و.

نږدې نيکه و. عمر د پوپلزيو له قبيلې څخه و او د هغه دويم زوی سعد و (۲). په شپاړسم پېښت عبدالرشيد ته رسېږي. سدو خپل نوم په خپله اولاده باندې کېښود چې اوس سدوزي بلل کېږي. سدو پنځه زامن لرل چې دويم زوی يې خواجه حضرخان د حضرخېلو د پښې مشر شو. خواجه خضر خان ډېر متدين سړی و او افغانان يې تر اوسه پورې د يوه سپېڅلي ولي او پير په توګه لمانځي او په ټولو مذهبي ورځو کې نذرونه ورکوي او دعا ورته کوي. هغه سپېڅلتيا او حرمت چې د غه شخصيت د خلکو په زړونو کې پيدا کړ د سدوزيو ټولې پښې ته يې د تقدس احساس وبانبه او د هغې غړی د خاصو امتيازاتو څخه برخوردار و. ددوی غړی مقدس و او د دوی له خپلې پښې پرته بل هېڅا پر دوی تحميلولی نه شوه، حتی د ابداليانو مشر هم پر يوه سدوزي باندې د مرګ حکم صادرولی نه شو (۳).

سدو د خپل ژوند په پای کې هيله وکړه چې خواجه خضر خان د قبيلې مشر وټاکي خو د قبيلې بېلابېلو پښو دده انتخاب رد کړ او د هغه ورور مغدود خان يې ددې کار لپاره وړ وګاڼه، ځکه نوموړی د عمر او سن پر اساس تر

---

(۲) دده اصلي نوم اسدالله و او سدو يې د ميني نوم او کنيه وه چې زياترو خلکو په همدې نوم باله. عقيده داده چې دی د نهه سوه پنځه شپېتم هـ کال د ذوالحجې په مياشت (سپتامبر-اکتوبر ۱۵۵۸م کال) کې د ايران د صفوي پاچا شاه طهماسب د پاچاهۍ په دوران کې زېږېدلی دی. دده پلار عمر له خپلې مېرينې څخه اته کاله وړاندې چې نوي کلن و دی به خپل ځای وټاکه او په خپل لاس يې د ((ملابند او توره تر ملا دود)) اجرا کړ. دا وخت سدو پنځه ويشت کلن و خو دغه ځوان د خپل استعداد او شهرت له سببه د مشرتابه مقام ته د رسېدو لپاره د قوم له خوا په مينه ومنل شو، ټولو دده د شپېته کلن ورور، ملک صالح په ګډون ددې پرېکړې تود هرکلی وکړ.

(۳) تاريخ مخزن افغاني، تاريخ احمد ۴-۵، تاريخ حسين شاهي، ۴-۶ صولت افغاني، ۳۳۶-۳۷، ناش Nash، په افغانستان کې د جګړې تاريخ، ۲۳، حيات افغاني، ۱۱۵-۱۲۲-۱۲۳ سره ددې هم دغه خواجه خضر خان بايد د هغه نامتو پيغمبر خضر(ع) سره چې ځای يې د افغاني قبيلو په منځ کې تر يوې اندازې همدغه خضرخان نيولی غلط نه کړو. په حيات افغاني کې د سدوزيو د روايا تو له مخې دغه خضرخان د خضر پيغمبر په دعا سره وزېږېد او له دې امله د خضر نوم ورباندې کېښودل شو. دده د انتخاب په وخت کې دغه مطلب د قبيلوي افرادو له خوا د هغه په ګټه ارزيابي شو (يوسلو درويشتم مخ وګورئ.)

خضر مستحق و ، سره له دې هم د سدو تر مرګ وروسته قبیلوي افرادو په یوه اتفاق خواجه خضر خان د دغه لوړ مقام لپاره وټاکه او دی یې د دغې څوکۍ د مسولیتونو لپاره تر نورو وړ وشمېره.

سدوزی شېرخان:

له خضر وروسته دده مشر زوی خداداد مشر تابه ته ورسېد. داسې ویل کېږي چې نوموړی د هند د امپراتور اورنګزېب له خوا د سلطان لقب ترلاسه کړی او د افغانانو په منځ کې د سلطان خودکي په نامه نامتو و[۴]. لږه موده وروسته ده د یوه بېګناه سړي او درېو ماشومانو له قتل څخه د پښېمانۍ ځرګندولو او توبه کولو په سبب یې خپل ځای کشر ورور شېرخان ته پرېښود او موافقه یې وکړه چې له خپأې خوا د نومړ (نامزد) شوی ((شېرخان، مترجم)) د مرستیال په توګه به کار وکړي. شېرخان به کله کله د کندهار له پارسي حکمران بیګلر بیګي[۵] سره مخالفت او ټکر کاوه ځکه چې نوموړی حکمران د مغدود خان زوی شاه حسین ته د میرزا د لقب په ورکولو سره هغه دده سیال وګرزاوه، خو د پارسیانو دغه ګوډاګی میرزا تر زیات وخت پورې ونه شول کولی د پارسیانو پام او ملاتړ د ځان لپاره خوندي وساتي او دده ګوند او ډله هغه وخت بې ارزښته شول چې ده شرمناک تنزل وکړ او په نتیجه کې یې د خپل ساوو (بادار او نایک) په لاس په زندان کې ولوېد. ورپسې دغه غمجن میرزا له شېرخان سره روغه وکړه

---

(۴) حیات افغاني ۱۲۳-۲۴، صولت افغاني، ۳۳۷-۳۸.

(۵) تاریخ سلطاني، یو شپېتم مخ په حواله بیګلر بیګي په ۱۱۰۵هـ (۱۶۹۳- ۱۶۹۴م) کې د کندهار د حکمران په توګه مقرر شو.

او د هند په لور يوه خوندي پناه ځای ته يې ځان ويوست[۶]. د ملتان د افغاني حکمران نواب مظفرخان نيکونه ددغه ميرزا اولاده ده. نواب مظفرخان د ۱۸۱۸م کال د جون په مياشت کې د مهاراجا رنجيت سنګهـ سره په يوه سخته نښته کې ووژل شول[۷].

سدوزی دولت خان:

شېرخان په پنځه شپېته کلنۍ کې هغه وخت له آس څخه په وژونکي توګه راولېد چې د باندې په ښکار کولو لګيا و. له مړينې څخه دمخه يې د عمر زوی بختيار خان چې د صالح خان له اولادې څخه و، څنګ ته راوغوښت او د خپل زوی سرمست خان د روزنې سپارښتنه يې ورته وکړه. سرمست په خپل وار سره خپل ميراث کشر زوی دولت خان ته د خپل تره د زوی حيات سلطان تر څارنې لاندې چې د سلطان خداداد زوی و، وسپاره.

کله چې دولت خان ځوانۍ ته ورسېد، نو د خپل سرپرست حيات سلطان د کمزورۍ له امله چې هېواد يې پرېښود او د ملتان په ګاونډ کې يې پناه وغوښتله[۸]، د کندهار له پارسي حکمران سره په ستونزو اخته شو.

خو دولت خان د بل ډول خوی څښتن و. ده په دوو نښتو کې د پارسيانو اعزامي قوې چې دده پر ضد رالېږل شوې وې، ماتې کړې او خپل ځان ته يې د افغانانو په منځ کې نوم او شهرت وګاټه[۹]. د دولت خان سوبو او

---

(۶) تاريخ سلطاني، ۶۱-۶۴، صولت افغاني، ۳۳۸، حيات افغاني، ۱۲۳-۲۴.
(۷) صولت افغاني، ۳۳۸، حيات افغاني، ۱۲۵.
(۸) وقايع ملتان، ۱۹، صولت افغاني، ۳۳۹، حيات افغاني، ۱۲۶.
(۹) تاريخ، سلطاني ۶۶.

بریـالیتوبونو نـه یـوازې دده نـوم پـه خپلـو خلکـو کـې جـګ کـړ، بلکـې د پارسیانو د نه ماتېدو عقیده یې هم له منځه یوړله. دغـو بریـو صفوي دربار وبیراوه. دا وخت پارسیان د تش په نامه پرهېزګار شاه حسین لـه خوا چې د فاسدو روحانیونو او خواجه ګانو د لاس لـه الې څخه بل څه نه و، رهبري کېدل. لکه چې مالسن هوړ ته د افغانانو تاریخ پـه نوم اثر کې وایي: ((هغـه معیارونه او لارې چارې چې د افغاني قبیلو د راضي کېدو لپاره د لـوی شاه عباس دده هـم نومـو پـاتې کسـانو او سـلیمان لـه خـوا وضـعه شـوي وو، د سلطان حسین د حکومت په دوره کې په پرله پسې توګه له پامه وغورځېدل او پـه نتیجـه کې یې مطیعي قبیلي پـه تېره بیا غلزي هم د نارضایتي لـه ښودلو څخه غلي پاتې نه شول)) سره ددې چې پـه دغـه وخت کې رښتیانی ولسي او ستر اغتشاشونه موجود نه وو، خو بیا هم هغه پـوځي تظاهرات (د سدوزوي دولت خان په خبر چې پورتـه ذکر شو) چې دوی د بریـالیو دفـاع ګـانو پـه تـرخ کـې سر تـه ورسـول، دومـره پیـاوړي وو چې د سـلطان حسـین کمزوري سلاکاران تر یوې مودې پورې د هغـو پـه مقابـل کـې د تجویزونـو د نیولو په برخه کې اند ښمن شول[10].

ګورګین خان:

د کنـدهار حکمـران راوغوښـتل شـو او پـر ځـای یـې د امپراتـورۍ ډېـر تکـړه جنرال ګورګین خـان چې یـو مسـلمان شـوی ګـورجي و او ورپسـې یـې د شـاه

(۱۰) ماسن، د افغانستان تاریخ، ۲۱۱.

نواز خان لقب واخیست، وګومارل شو. ګورګین یو ډېر با استعداده سړی و چې د پوځي مهارت او سرسختۍ په سبب یې خپل ځان اوچت کړ.

ده د دولت خان په مقابل کې هر ډول سیاسي چل ول او ټګي په کار واچوله. پر ۱۷۰۲م کال کندهار ته له رسېدو وروسته یې ابدالي مشر ته زیات شمېر ارزښتناک سوغاتونه ولېږل او له هغه سره یې د ملګرتیا خبرې پیل کړې. ده ته معلومه شوه چې افغانان په خپلو منځو کې سره اتفاق نه لري، له خپل ځان څخه د تېرېدنې او روغې جوړې روحیه چې یو هماهنګ ملت جوړوي، له پامه غورځېدلې وه. له دې امله ګورګین خان په اساني سره وکولی شول چې ځانمنې او شخصي ګټه غوښتونکي افغاني خانان خپل ساز ته ونڅوي. دا ډول کسان په ابدالیو او یا په خپله په سدوزیو کې څه حاکم نه وو. ده د دولت خان دوه تنه سدوزي سیالان یعنې عزت او اتل په خپل لاس کې ونیول او دوی ته یې ډاډ ورکړ کله چې دولت خان له منځه لرې کړل شي، نو هغه وخت به په ابدالیانو کې د دوی سرداري ومني[11]. همدا شان ده د غلزي حاجي امیرخان هوتک (چې په حاجي میرویس خان سره نامتو و) هغه لوړې هیلې او احساس وهڅول چې د افغانانو مشرۍ ته یې د ورسېدو لپاره په زړه کې یې روزلی. ده د ګورګین خان د پېشنهاد له مخې د دغه ځای هغه وخت ترلاسه کولی شو، چې دده د یوازیني سیال، دولت خان له خوا ګواښ او مخالفت پای ته ورسول شي. دوو تنو سدوزیو (عزت او اتل، مترجم) او هوتک (میرویس، مترجم) په اسانۍ سره د ګورجي د پلان له عملي کېدو سره موافقه وکړه. لږ وخت وروسته د پلان د ترسره کېدو لاره په

(۱۱) تاریخ سلطاني، ۶۶-۶۷، صولت افغاني، ۲۹-۵۰، حیات افغاني، ۶۵-۶۶، فیریر، د افغانانو تاریخ، ۲۴.

خپله برابره شوه. تصادفاً دولت خان د شهر صفا له چونۍ څخه بهر تر مځکې لاندې استوګنځی غوره کړ. د سیسه جوړوونکو د شپې د تروږمۍ څخه په استفادې سره په دغه استوګنځي باندې نابېره برید وکړ او دولت خان دده زوی، نظرخان او یو تن مریې چې فقیر نومېده، ونیول شول او حکمران ته یې بوتلل او هغه په دوی باندې د اعدام حکم وکړ[١٢].

سدوزی رستم خان او زمان خان:

دولت خان درې زامن درلودل چې د هغو له لړ څخه یو یې (نظرخان) د پلار په سرنوشت اخته شو. دوه نور یې رستم خان او زمان خان وو. په دغو بحراني شرایطو کې هم حتی چې د دوی دواړو ژوند په خطر کې و، دوی ګورجي ته په هېڅ ډول سرونه ټیټ نه کړل. له دې امله ګورګین په یوه شرط رستم خان د ابدالیانو په مشرتابه ومانه چې هغه خپل ورور، زمان خان، ده ته د یرغمل په توګه وسپارې. رستم خان په دغه موضوع باندې له نورو مشرانو سره خبرې وکړې، مشرانو ددې لپاره دغه پېشنهاد تایید کړ چې په دغه ډول به واکمني د جابرو د سیسه جوړوونکو له لاسو څخه ووځي[١٣].

نو پر دې ډول رستم خان د خپلې قبیلې د منلي مشر په توګه منځته راغی یرغمل زمان خان د ګورګین له خوا د کرمان لرې ولایت ته چې د پارسیانو له خوا یې نظارت کول اسان و، ولېږل شو. رستم خان ډېر ژر د پارسي حکمران باور ترلاسه کړ او په خپلو نورو افغاني خانانو باندې یې لوړتیا وګټله. دغه

---

(١٢) تاریخ سلطاني، ٦٧.
(١٣) تاریخ سلطاني، ٦٧.

حالت دده د ابدالي او غلزي سيالانو لپاره ډېر دردوونکې او بې خونده و. په دغه وخت کې له بده مرغه په بلوڅو کې اله ګوله پيدا شوه او ګورګين له رستم خان څخه وغوښتل چې دغه اله ګوله غلې کړي. لېږل شوی پوځ په غمجنه توګه ناکام او رستم خان د سر او مال د درنو تلفاتو په ورکولو سره مات راستون شو. دغو پېښو دده غلزيو او سدوزيو سيالانو ته ګټه ورسوله او دوی رستم خان د پارسي امپراتورۍ په مقابل کې د خاين په توګه وګاڼه او دهغه عامل يې په خپله دده هلې ځلې ګڼل. غضب نيولی ګورګين دې زندان ته واچاوه او دده د سملاسي اعدام حکم يې صادر کړ. ماهر غلزي (ميرويس. مترجم) خپل ځان وايست او د ګورګين دغه بدغونې او شرير کار ته يې سدوزي (عزت او اتل. مترجم) ورور اندې کړل. په وروستۍ شېبه کې ددغه کار په خلاف د عزت په زړه کې يو څه راپيدا شول او په دغه فکر سره يې ځان وربېړد بد چې د يوه سپېڅلي او بې ګناه سدوزي وينې تويوي، خو د اتل ستر ګې د ابداليانو د شوقمن او لېوالـه مشرتابه بربښونکي دورنما ړندې کړې وې، دده شعور ددغسې شان بربري عملونو په سر ته رسولو سره مړ شوی و، نو لـه دې املـه ده رستم خان وواژه او د بهرنيو اشغالګرانو د رضايت لپاره د خپلو خلکو د محوه کولو د يوې آلې په توګه وکرځېد[۱۴].

غلزی ميرويس او دده اولاده:

(۱۴) تاريخ سلطاني، ۶۷-۶۸.

ډېر وخت لا تېر شوی نه و چې دده اتل زړه مات شو او په بد مرغۍ واوښت. ګورګین خان اتل ته د ابدالیانو د مشرۍ ورکول په دې شرط ومنل چې دی هغوی د کندهار ګاونډیتوب ته د مېشته کولو لپاره راولي. دده په نظر په دې توګه کېدلی شول چې دوی له نږدې څخه وڅاري او خپلې پټې نقشې ورباندې عملي کړي. ګورګین د ساده فکره اتل په مقابل کې چالاک و او هغه یې په لومه کې بند کړ. د ابدالیانو مشران د ګورګین له ظلم څخه وبېرېدل او موافقه یې وکړه چې له خپلو خوندي ځایونو څخه د کندهار حومې ته راشي. که میرویس د ګورګین له جنایت څخه ډکو نقشو هڅوونکي ونه شمېرو، نو لږ تر لږه د ساده ابدالي مشرانو په مقابل کې چې د شپې په تروږمۍ کې ګورګین په ډله ییزه توګه ووژل، دده همراز خو و. هغه کسان چې له دغې ژوبلې څخه بچ شول، زندان ته یې ولېږل او د کرمان ولایت لور ته تبعید شول. دا پېښه په ۱۷۰۷م کال کې وشوه او د یو څه وخت لپاره ابدالیان له صحنې څخه ووتل او غلزي د میرویس تر مشرۍ لاندې د پارسیانو په مقابل کې په بري سره د مبارزو کولو او په کندهار کې د افغاني خپلواکۍ د اعلان په ترخ کې ډګر ته راووتل (۱۷۰۹)[۱۵].

په لنډه توګه باید ووایو چې میرویس خان ډېر ژر ګورګین خان د خپلو عملونو په سزا ورساوه. د ابدالیانو له ډله ییزې وژنې څخه لږه موده وروسته ګورګین میرویس ونیو او د پارس پایتخت ته یې لاس تړلی ولېږه. دلته میرویس په دربار کې د خپلې شتمنۍ په مرسته زیات نفوذ ومونداو د شاه لپاره ډېر منلی وګرځېد. کندهار ته له ستنېدو وروسته میرویس د

(۱۵) تاریخ سلطاني، ۶۷-۶۹.

خپل مقام د بیانولو په ترڅ کې له ګورګین سره ډېرې نږدې اړیکې ټینګ کړل. له دې امله ګورګین په غلطه توګه له خپل امنیت څخه ډاډه شوی و او د غلزیو له خوا په یوه مېلمستیا کې چې دده لپاره جوړه شوې وه، ووژل شو.

ورپسې میرویس پر ۱۷۰۹ د افغانانو خپلواکي په کندهار کې اعلان کړه[۱۶].

پارسیانو د میرویس پر ضد درې واره پرله پسې زورورې لښکرې ولېږلې خو میرویس هغوی ته په کلکه توګه ماتې ورکړې او خپله خپلواکي یې وساتله. میرویس د ۱۷۱۵م په نوامبر کې له دنیا څخه سترګې پټې کړې او پر ځای یې میر عبدالعزیز چې عبدالله هم بلل کېده، منځته راغی (۱۷۱۵-۱۲م).

میر عبدالعزیز ډېر ژر په خپلو خلکو کې خپل باور له لاسه ورکړ او د ۱۷۱۲ کال په مارچ کې د میرویس د زوی میر محمود له خوا ووژل شو. محمود نه یوازې د کندهار سلطنت ټینګ وساته، بلکې د ۱۷۲۲ کال په مارچ کې د شاه حسین پرځای په تخت کېناستلو سره یې د پارسیانو د سلطنت د صفوي کورنۍ واکمنۍ پای ته ورسوله. په پارس کې د غلزیو واکمني اته کاله دوام وکړ او پر ۱۷۳۰م کال د نادرشاه له خوا ختمه شوه. نادرشاه په ۱۷۳۲ کې د کندهار تر واکمنۍ لاندې افغاني سیمې او کابل ونیول او ورپسې یې پر ۱۷۳۸ کال د مغولو یو ولایت لاندې کړ[۱۷].

ابدالیان د هرات د واکمنانو په توګه

---

(۱۶) فیریر، ۲۸-۲۹، مالسن، ۲۲۵-۲۶، تاریخ سلطاني، ۶۸-۶۹، لاکهارت نادرشاه، ۳.

(۱۷) جهان کشای نادری، لاکهارت، نادرشاه، فیریر، ۲۵-۳۳، مالسن، ۲۱۱-۲۶۶-وګورئ. د میرویس مفصله شرحه د سید محمد الموسوي په ((کتاب تحقیق وتعداد اقوام افغانی)) (بي ام اس اور ۱۸۶۱) کې او هم ((میرویس))، پارسي کروموېل، د یوه سویډني افسر له خوا، لندن ۱۷۴، حسین شاهي، ۶-۷، تاریخ احمد، ۵-۶، تاریخ سلطاني، ۹۷-۹۸، کې وګورئ.

عبدالله خان:

له کندهار څخه د پارسیانو په شړلو کې د میرویس بریالیتوبونو او د غلزیو له خوا د خپلواکۍ اعلان د نورو افغاني قبیلو په زړه کې د الې ګولې اور بل کړ. په دغو قبیلو کې ډېر غوره یې د هرات ابدالیان وو. دوی د حیات خان زوی عبدالله خان له ملتان څخه د هغه مقام د نیولو لپاره راوغوښت چې حیات خان د دولت خان په وخت کې پرېښودلی و. هراتیانو په دغه کار کې دوه مقصدونه لرل: یو جوت هدف یې دا و چې له میرویس څخه په داسې وخت کې په غچ اخیستلو زړونه ساړه کړي چې په هغه باندې په ۱۷۱۱م کې د ګورګین د تره زوی خسرو خان په مشرۍ د پارسیانو یو زوروور لښکر راروان و. ضمناً دوی هیله درلوده چې د یوه متنفذ مشر تر لارښوونې لاندې خپله پیاوړتیا وساتي او د موقع په صورت کې د پارسیانو د جغ په غورځولو سره خپلې خپلواکۍ ته ورسېږي. عبدالله خان او دده زوی اسدالله، د خسرو خان د جنډې لور ته په چټکۍ ورغلل او هغه ته یې د غلزیو په مقابل کې مرسته ورکړه. ګرجي قوماندان په دغه کار سره دده ته ډېر اخلاص پیدا کړ او په نتیجه کې د همدغه قوماندان په مرسته دی د ابدالیانو یو منلی مشر شو. سره ددې هم د خسرو خان لښکرې له ماتې سره مخامخ شوې او په خپله خسرو خان له کندهار څخه د راوتلو په وخت کې خپل ژوند له لاسه ورکړ. د ایران پاچا له خوا بل ځل هڅه هم په همدغه سرنوشت اخته شوه، خو د میرویس ځای نیوونکي، میرعبدالله (۱۷۱۵-۱۷۱۶) تصمیم ونیو چې له پارسیانو سره سوله وکړي او د همدغه مقصد لپاره یې اصفهان ته یو هیات واستاوه. عبدالله خان او دده زوی هرات ته

راستانه شول. د هرات حکمران عباس قلي خان شاملو په هرات کې د دوی له خوا د پارسیانو د قدرت او واکمنۍ لپاره د خطر احساس وکړ او دواړه یې زندان ته واچول. په دغه وخت کې د هرات قزلباش د شاملو پر ضد پاڅېدل او دی یې له کاره ګوښه کړ. د شاملو د ځای نیوونکي، جعفر قلي خان استجلو د رارسېدلو څخه دمخه وقفه کې عبدالله خان او دده زوی له زندان څخه د دوشلخ لوید یځو غونډیو ته وتښتېدل[18]. دلته دوی د خپلې قبیلې زیات شمېر خلک په ځان راغونډ کړل او د فراه او بکوا په ګاونډ کې د قوي په تجدید سره په هرات باندې راتوی شول. جعفر قلي خان له دوی سره د مقابلې لپاره راووت په هغه نښته کې چې د دوی ترمنځ پېښه شوه، افغانانو په خپلو دښمنانو باندې بری پیدا کړ او جعفر قلي خان د هغوی په لاس کې ولوېد. ابدالیانو ښار تر کلا بندۍ لاندې ونیو، مقاومت کلک و، خو څنګه چې د پارس له خوا هغوی ته مرتسه ونه رسېدله، نو په دغه وخت کې د ښار په دننه کې د ابدالیانو ملګرو کلابندي کوونکو ته د ۱۱۲۹هـ د شعبان په شپږویشتمه شپه (د ۱۷۱۷کال د جولای شپږویښتمه نېټه) په تروږمۍ کې د فیل خانې د برج له خوا لاره پرانستله او ابدالیان ښار ته ننوتل. په دې ډول ابدالیان د هرات واکمنان شول او خپله خپلواکي یې اعلان کړه[19]. سره له دې هم دغه خپلواکۍ دوه کاله وروسته خپل معراج ته

(۱۸) حسین شاهي، ۶-۷، تاریخ احمد، ۵-۶، تاریخ سلطاني، ۹۷-۹۸.

(۱۹) په دغه برخه کې ما په تاریخ سلطاني (د سلطان محمد ابن موسی خان دراني لیکنه، محمدي مطبعه، بمبیي ۱۲۹۸هـ) باندې حواله ورکړې ده. فیریر په خپل اثر ((د افغانانو تاریخ))، ۳۵-۳۶ مخونو او مالسن په خپل کتاب ((د افغانستان تاریخ))، ۳۳۶-۳۷ مخونو کې په دغه باب جلا بیان وړاندې کوي. د فیریر په حواله دا وخت د هرات حکمران زمان خان قورچې باشي وچې هغه ته سدوزي حیات سلطان خپل ښکلي زلمي زوی اسدالله د ناروا کار لپاره ولېږه. ناوړه کار اجرا شو او دغه بدمرغه ځوان له پارسي کمپ څخه له تښتېدلو وروسته د خپلې قبیلې د پټ د خوندي کولو په خاطر خپل پلار ونیو او زندان ته یې بوت او وروسته یې په قورچې باشي باندې نابیره یرغل وکړ او هغه یې وواژه. له هغې وروسته

په دا سې ترځ کې ورسېدله چې په ۱۷۱۹م کال کې اسدالله خان د صفي قلي خان تر قوماندې لاندې یو د برش زره کسیز پیاوړی لښکر یوازې په خپلو پنځلس زره افغانانو سره مات کړ[۲۰].

ورپسې د غلزیو او ابدالیو ترمنځ یو لړ مبارزې او دښمنۍ پیل شوې. په ۱۱۳۲هـ ۱۷۲۰م کې د فراه د چونۍ د نیولو پر سر جګړه کې اسدالله خان د خاشرود په غاړه له دلارام سره ووژل شو (دغه کلا اسدالله خان له غلزیو څخه نیولې وه)[۲۱].

سپینږیری عبدالله خان د خپل منلي زوی اسدالله خان په مړینه سره سخت ولړزېد او ډېر وخت لا تېر شوی نه و چې دماغي ناروغي ورته پیدا شوه، دالکوزي عبدالغني په مرسته دده پر ځای د رستم خان ورور سدوزی زمان خان چې کرمان ته له تبعید وروسته راستون شوی و، کېناست. ورپسې په عبدالله خان باندې ډېرې بدمرغۍ راغلې، دی د جعفرخان استجلو په لمسون (جعفر خان استجلو د غلزیو له خوا له بنده خوشې شوی و) او یا د

دغه بریالي ځوان د هرات په لور حرکت وکړ او د هرات د ښار دننه خواته یې لاره بیاموندله. په ښار کې یې یو شمېر پارسیان پیدا کړل او هغوی یې له منځه یوړل. په دې ډول دې ډګر ته راووت او له کوم سیال پرته د ټول ولایت واکمن وګرځېد او د ۱۱۲۸هـ کال د روژې په شپږویشتمه ورځ یې یوه خپلواکه شهزاده نشینه سیمه (امارت) اعلان کړ.

دغه بیان حتی په خپل په دغو کرښو کې ناسم برېښي خکه لومړی خو دا چې اسدالله د حیات سلطان لمسی و نه د هغه زوی. بل دا چې د حکمران په نامه کې هم توپیر موجود دې. په صولت افغاني کې د زمان خان قورچې باشي او سدوزي زمان خان (د احمدشاه دراني پلار) ترمنځ اشتباه شوې ده. ۳۴ مخ وګورئ حیات افغاني، ۱۲۷.

(۲۰) حسین شاهي، ۷، تاریخ سلطاني، ۵-۶، ۹۷-۹۸ صولت افغاني ۳۴۰ سایکس د پارس تاریخ، دویم ټوک ۳۱۱.

(۲۱) تاریخ سلطاني ۹۹ لاکهارت په خپل کتاب ((نادرشاه ۳۱ مخ) کې دغه پېښه په ۱۷۱۸ کال کې ګڼي. د دلارام کلی چې د کندهار هرات سړک په غاړه د فراه او ګرشک ترمنځ پروت دی له ګرشک څخه پنځه اویا میله واټن لري. د محمد علي رهنما ۹۱ مخ.

نوي مشر د حسادت له مخې زندان ته ولېږل شو او وايي چې هلته د زمانخان په وسیله مسموم یا وژل شوی دی[۲۲].

د مشر په توګه د زمان خان د ګومارلو په باب په تاریخ کې ډېر لږ بیان شته او تر دوه نیمو کلو پورې یې د خپلې قبیلې مشري په غاړه لرله او له مړینې وروسته یې پر ۱۱۳۵هـ (۱۷۲۲-۱۷۲۳م) کال کې د وژل شوي عبدالله خان زوی او اسدالله ورور، محمد خان مشرتابه ته ورسېد[۲۳].

ذوالفقار خان:

د ۱۷۲۲- ۲۳م کال په ژمي کې محمد خان په مشهد باندې یرغل وکړ او دغه ځای یې څلور میاشتې تر کلابندۍ لاندې ونیو، خو د اشغال په برخه کې یې ناکام شو. په دغه کار سره دی د خپلې قبیلې په نظر مختوری وګرځېد او دده پر ځای یې د زمان خان مشر زوی ذوالفقار خان (د زمان خان کشر زوی احمدخان و چې ورپسې د احمدشاه په نامه ډګر ته راووت) وګوماره. پر ۱۷۳۷- ۱۷۲۵م د وژل شوي عبدالله خان زوی رحمان هڅه وکړه چې له ذوالفقار خان څخه د پلار انتقام واخلي. د دواړو خواوو ترمنځ د قتل او قتال تربګنۍ تر یو څه وخت پورې روانه وه، خو د ابدالي مشرانو په منځګړیتوب سره پایته ورسېدله. دغو مشرانو ذوالفقار خان با خرز (یو ځای دی. مترجم) او رحمان کندهار ته ولېږه. د عبدالله خان زوی الله یار

(۲۲) تاریخ سلطاني سلم مخ، صولت افغاني ۳۴۵مخ او حیات افغاني ۱۲۷ مخ وګورئ. لاکهارت په خپل اثر نادرشاه کې دا پېښه په ۱۷۱۸ کې ګڼي او وایي چې عبدالله خان د زمان خان له خوا ووژل شو.

(۲۳) جهانکشای نادری ۹۵ مخ، تاریخ سلطانی سلم مخ، صولت افغانی، لاکهارت، نادرشاه ۳۱ مخ وګورئ. دغه پېښه باید د اکتوبر د لومړۍ اوونۍ چې د ۱۳۵هـ پیل وا و د دسمبر د وروستۍ اوونۍ ترمنځ چې ۱۷۲۲م کال پای ته رسېدلی و، شوی وی او د لاکهارت، نادرشاه په حواله موږ د هغه جانشین محمد خان د ۱۷۲۲ – ۲۳م په هماغه ژمي کې په مشهد باندې د عملیاتو په ترڅ کې مومو.

خان چې د مخکښني حکمران محمد خان ورور و په ۱۱۳۸هـ کې راوغوښتل شو او د قبیلې د مشر په توګه انتخاب شو. په دغه وخت کې د ذوالفقار خان ماما عبدالغني خان الکوزی بیا ډګر ته راووت. دی په ښکاره توګه د خپلې خور د کورنۍ له وړاندې تګ او مصوونیت سره علاقه مند و، په تېره بیا د هغې د درې کلن زوی احمد خان مصوونیت چې یوازې د ذوالفقار خان په واکمن پاتې کېدلو او یا دده په خپله ذمه واری پورې تړلی و. دده په لاربښوونې سره ذوالفقار خان په باخرز کې له خپل ګوښه ځای څخه راووت او د الله یار خان په مقابل کې ودرېد. څرنګه چې الله یار خان هم له ده څخه کمزوری نه و نو په اسانۍ سره یې ځای ورته خالي نه کړ او دغه شخړې تر شپږو میاشتو اوږدې شوې[۲۴].

په دغه وخت کې افشار نادرخان چې وروسته د پارس امپراتور (نادر شاه افشار) په نامه نامتو شو، مشهد ونیو (د ۱۱۳۹هـ د ربیع الاول ۱۲، د ۱۷۲۲ کال د نوامبر ۱۲) او داسې اوازې خپرې شوې چې دی به ژر په ابدالیانو راودانګي. دداسې یوه لوی خطر په مقابل کې چې د سدوزیو پولو ته متوجه و او د هغوی سرحدونه یې تهدیدول، مشرانو پرېکړه وکړه چې د سیالو ډلو ترمنځ اختلافات دې پرېښودل شي او یو سوله ییز حل دې وشي.

الله یارخان ته اجازه ورکړل شوه چې په هرات کې واکمن واوسي او ذوالفقار خان د فراه د والي په توګه وګومارل شو[۲۵].

(۲۴) تاریخ سلطاني، ۱۰۰-۱۰۱، لاکهارت نادرشاه، ۳۱. د (احمدشاه بابا) مولف فکر کوي چې ذوالفقار او احمد دوه سکني وروڼه وو، بلکې له بېلابېلو میندو څخه پیدا شوي دي. دده په حواله ښايي د احمدشاه سکنی ورور به د علي مردان خان په نوم وي. له ۳۱ مخ څخه تر ۳۴ مخ وګورئ.
(۲۵) جهان کشای نادری، ۲۶.

نادر له طهماسب سره د اختلافونو او له هغه څخه د سر غړونو په سبب په ابداليانو باندې تر دوو کلونو او څلورو مياشتو پورې يرغل وځنډاوه. د ۱۱۴۱هـ کال د شوال د مياشتې په لومړۍ اوونۍ کې (د ۱۷۲۹م کال د اپريل په پای کې) پارسي فاتح هرات ته رادمخه شو. دده د راتګ د خبر په خپرېدو سره الله يار خان د مقابلې لپاره له هرات څخه ور وخوځېد خو ويې نه شول کولی چې په بريالیتوب سره مقابله وکړي. کله چې دی له نادر سره د خپل همېشني سيال ذوالفقار خان له مرستې څخه خبر شو نو نږدې و چې نادر ته د تسليمۍ سرټيټ کړي، خو سره له دې هم نادر د دواړو سيالانو په متحده قوه باندې هم ډېر غښتلی وبرېښېد او ابداليان د جون په مياشت کې اطاعت ته اړ شول. دوی نه يوازې اطاعت ته غاړه کېښودله، بلکې له نادر سره يې د غلزيو په مقابل کې د مرستې ژمنه هم وکړه.

الله يار خان د طهماسب له خوا د هرات والي په توګه مقرر شو او د جون د مياشتې په پای کې پارسيانو د خپل کور په لور تګ پيل کړ[۲۶]. کله چې نادر له ترکيې سره په خپلو لومړيو پوځي عملياتو بوخت و، نو په دغه وخت کې ذوالفقار خان د خپلې خپلواکۍ لپاره يو څه هڅه وکړه او د هغو يو شمېر ابداليو الهګوله يې رهبري کړه چې د کندهار د غلزي حسين سلطان (سلطان حسين به وي. مترجم) له خوا د ۱۳۷۰م کال په لومړيو وختونو کې ولمسول شول.

کله چې الله يار خان په هرات کې له دوی سره د يو ځای کېدو څخه ډډه وکړه نو ذوالفقار خان ددوی په مرسته په اسانۍ سره دی وشاړه (اپريل ۱۷۳۰م)

(۲۶) جهان کشای نادری، ۹۶-۱۰۳، حسين شاهي، ۷-۸، تاريخ احمد، ۶-۷، تاريخ سلطاني، ۱۰۲-۱۰۶، لاکهارت، نادرشاه، ۳۱-۳۴.

ذوالفقار خان د خپل پخواني بري په هڅوني سره په مشهد بريد وکړ او د دغه ځای حکمران ابراهيم خان (د نادر خان ورور) ته يې ماتې ورکړه. نوموړی والی د يرغل کوونکي (ذوالفقار خان) د مقابلې لپاره د ۱۱۴۳هـ کال د محرم د مياشتې په ديارلسمه نېټه او د شنبې پر ورځ (د ۱۷۳۰م کال د جولای اتلسمه) دانګلی و. د ښار کلا بندي يو دېرش ورځې اوږده شوه. له هغې وروسته ذوالفقار خان هرات ته راوګرځېد[۲۷].

نادر خان د ۱۱۴۳هـ کال د ربيع الثاني د مياشتې په وروستۍ ورځ (د شنبې ورځ د اکتوبر ۳۱-۱۷۳۰م) مشهد ته راستون شو او د همدغه کال د روژې په پنځلسمه نېټه د هرات د ابداليانو د قاطع لاندې کولو لپاره يې له هرات څخه حرکت وکړ. ذوالفقار خان د خپلې قبيلې د خپلواکۍ لپاره کلکه هڅه وکړه او د محمد سيدال تر قوماندې لاندې د کندهار له سلطان حسين سره متحد شو، خو سره ددې هم نادر دوی په شا وتمبول او د مې د مياشتې په لومړيو ورځو کې يې د هرات ښار کلا بند کړ. ذوالفقار خان له دوه مياشتې کلابندۍ وروسته د ۱۱۴۴هـ کال د محرم پر ۱۷ ورځ (د ۱۷۳۱م کال د جولای يوولسمه له هرات څخه وروت خو بېرته په شا وتمبول شو. په دغه کار سره سيدال خان ډېر خواشينی شو او د ځينو ابدالي مشرانو په سلا له خپلو غلزيو سره په پټه وتښتېد. په نتيجه کې يې ذوالفققار خان سولې ته غاړه کېښودله او نادر هم په ډېره مينه سره دده د سولې پېشنهاد ومانه. د ذوالفقار خان او ابداليانو په غوښتنه سره الله يار خان بيا د هرات د والي په

(۲۷)جهان کشای نادری، ۱۴۱-۱۴۶، تاريخ سلطانی، ۱۰۶-۱۰۷، صولت افغانی، ۳۴۰، لاکهارت، نادرشاه، ۵۱-۵۲.

توګه مقرر شو او د صفرې په اتلسمه نېټه (د اګست يوولسمه) يې دغه ځای اشغال کړ. ذوالفقار خان د فراه خواته راوګرځېد[۲۸].

د هرات د استحکاماتو د پیاوړتیا په ډاډ او یا د سیدال خان تر مشرۍ لاندې په اسفزار (شید ډنډ. مترجم) کې د ذوالفقار خان له قواوو سره د غلزیو د یو ځلوېښت زره کسیزې قوې د ګډېدلو او بیا په ستومانه پارسي لښکرو باندې د هغوی د برید کولو د اوازې خپرېدل هغه شیان وو چې الله یارخان یې نادر ته له وفادارۍ ځخه منصرف کړ او د افغاني خپلواکۍ جنډه یې لوړه وساتله خو نادر د بې اتفاقه او کمزور شویو ابدالیانو په مقابل کې ډېر زورور و او دده د کسات قوت ټول مقاومت شنډ کړ. د ۱۷۳۱م کال د دسمبر د پنځلسمې نېټې د سولې له پېشنهادونو وروسته الله یار خان د یوې موقع موندلو لټ وکړه، خو کله چې هغوی (افغاني مشران. مترجم) له نادر سره تر کتنې وروسته ډېر ژر له خپلې ژمنې ځخه واوښتل نو دغه حالت په نادر باندې د هغه د ټول زړه سوی سره سره ډېره بده اغېزه وکړه. د ښار کلا بندي سخته شوه او د یوې زورورې حملې په نتیجه کې ښار د ۱۱۴۴هـ کال د روژې د میاشتې په لومړۍ ورځ (د ۱۷۳۲م د فبرورۍ ۱۲) یانې کله چې الله یار خان د وروستي ځل لپاره غاړه کېښودله او ملتان ته په ښټ لاړ، تسلیمۍ ته مجبور شو. دا وخت نادر نور نو هرات د ابدالیانو په لاس ورنه کړ، بلکې هغه یې ونیو او اداره یې یوه پارسي حکمران پیرمحمد سلطان ته وسپارله[۲۹].

---

(۲۸) جهان کشای نادری، ۱۵۶-۱۷۲، تاریخ سلطانی، ۱۰۹-۱۱۵

(۲۹) جهانکشای نادری، ۱۷۲-۱۷۹، تاریخ سلطانی، ۱۱۵-۱۱۸، لاکهارت، ۵۴.

په عین وخت کې ذوالفقار خان هم له فراه څخه وشړل شو. ددې لپاره چې د سیدال تر مشرۍ لاندې بیا د غلزیو او ذوالفقار خان قواوې د هرات د کلابندۍ لپاره د یووالي امکان پیدا نه کړي، نو په دغه سبب نادر خپل ورور ابراهیم خان د فراه لور ته ولېږه چې هغه ځای ونیسي. فراه په داسې یوه سرعت سره ونیول شو چې مات شوی الله یار خان لا ملتان ته د تګ په لار کې و. ذوالفقار خان او دده کشر ورور احمد خان کندهار ته پناه یووړه او دلته د میر حسین له خوا زنداني شول او یوازې هغه وخت له زندان څخه ووتل چې نادرشاه پر ۱۸۳۷م کې دغه ځای فتحه کړ[۳۰].

خو نادر تر هغو د هرات او فراه په سقوط او د الله یار خان او ذوالفقار خان په وتلو باندې راضي کېدلی نه شو چې څو ابدالي قبیلوي خلک په خپله سیمه کې د خپلو قبیلوي مشرانو په واک کې وي. ده فکر وکړ چې دوی به هغه وخت بیا په څټ راوګرځي چې دده مخ د هغوی له سیمې څخه واوړي. له دې امله ده د ابدالیانو د بشپړې تصفیې تصمیم ونیو او له افغانستان څخه یې د غني خان الکوزي او نورمحمد خان غلزي په ګډون ټول شپږ زره تنه د خراسان د ولایت د مشهد نیشاپور او دا مغان سیمو ته تبعید کړل. نادر پخوا هم د خراسان ولایت ته له دغه شمېر څخه لس واره زیات افشاري او نور پارسي قبایل شړلي وو، سره له دې هم ځینې ابدالي مشران د خدمت لپاره وټاکل شول او دده تر شخصي څارنې لاندې راغلل[۳۱].

---

(۳۰) جهانکشای نادری، ۱۷۹-۱۸۲ تاریخ سلطانی، ۱۱۸.
(۳۱) جهانکشای نادری، ۱۷۲-۱۷۹، تاریخ سلطاني، ۱۱۸.

تر شپږو کلو پورې د ابدالیانو سرنوشت په همدغه شان په بد مرغۍ سره روان و. په دغه دوران کې دوی د نادر اعتماد بیا جلب کړ او دده په ترحم سره پر ۱۷۳۸م کې په هرات او کندهار کې خپلو کورونو ته ستانه شول. سره له دې هم د دوی خپلواکي د ستنېدو له نېټې څخه نهه کاله وروسته هغه وخت رښتیانې شوه چې پر ۱۷۴۷م نادر له دنیا څخه سترګې پټې کړې او د ذوالفقار خان ورور احمد خان د ابدالیانو د ستر مشر په توګه انتخاب شو او د احمدشاه دراني تر شاهانه نوم لاندې د افغانانو د پاچا په توګه یې تاج پر سر کړ.

دویم فصل

د احمد شاه ورکتوب:

احمد شا هدرانی چې مور او پلا احمد خان باله د سدوزیو د پښې د ابدالي زمان خان دویم زوی دی، چې پر ۱۷۲۲م کال له الکوزي زرغونې ښځه په ملتان کې وزېږېد [1]. دده له زېږېدو ښځه ځو میاشتې وروسته یې

---

(۱) په تاریخ کې د احمدشاه د زېږېدنې سمه نېټه څرګنده نه ده. دغه پورتنی کال (۱۷۲۲) چې په متن کې استعمال شوی، د احمدشاه د عمر په باب د یو شمېر هغو حوالو له مخې د ریاضي د محاسبې پر اساس ورکړل شوی دی، چې په تاریخي اثارو کې مې وموندلی. لاکهارت په خپل اثر ((نادرشاه)) کې د فارسي لیکوالو په استناد د احمدخان عمر پر ۱۷۳۸ کال (د نادر له خوا د کندهار د نیولو په وخت کې) له څوارلس ښځه تر شپاړس کلو پورې ښودلی دی، ۱۲۰ مخ، او د نادرشاه د مړینې (۱۷۴۷) په وخت کې یې درویشت یا څلیرویشت کاله ګڼي. د لومړي رقم له مخې به دده د زېږېدو کال (۱۷۲۴) وي چې دده د پلار زمان خان له مړینې سره سمون نه شي کولی.
زمان خان د ۱۷۲۲م د اکتوبر د وروستۍ اوونۍ یانې کله چې ۱۱۳۵ه کال پیل شو او د دسمبر د وروستۍ اوونۍ ترمنځ چې په دغه وخت کې دده ځای نیوونکې محمد خان د ۱۷۲۲-۱۷۲۳م کال په ژمي کې په مشهد باندې د پوځي عملیاتو د سوق کولو په حال کې معلومېده، مړ شوی دی. حتی که چېرې احمدخان د پلار له مرګ ښځه وروسته زېږېدلی وي چې سمه نه ده بیا هم دی باید د ۱۷۲۳ میلادي تر اګست پورې زېږېدلی وي. له دې امله موږ یوه لاره لرو چې دده زېږېدنه پر ۱۷۲۲ میلادي کې وشمېرو چې د هغې له مخې به پر ۱۷۳۸م کې دده عمر شپاړس کاله او په ۱۷۴۷ کې پنځه ویشت کاله وي.
لکه چې موږ ته جوته ده د احمد خان پلار زمان خان په ۱۷۲۰ م کې قدرت ته ورسېد او داسې کوم سند نه شته چې د هغه له مخې دی ګوندی دا ښکاره شي چې نوموړی د ۱۷۲۰ او ۱۷۲۲ ترمنځ د څه وخت لپاره ملتان لیدلی وي. دا چې د امام الحسیني په اثر (تاریخ حسین شاهي) کې د احمدشاه زوکړه په ملتان کې یاده شوې په دې دلیل سمه برېښي چې د هرات د سختو شېو ورځو په دوران کې به دده مور ملتان ته د زوکړې لپاره استول شوې وي. د ((احمدشاه بابا افغان)) په نامه اثر مولف میر غلام محمد غبار له دغې خبرې سره موافقه نه لري. دده په حواله احمدشاه په ۱۱۳۵ه (د ۱۷۲۲م اکتوبر- ۱۷۲۳ سپتمبر پورې) په هرات کې چې پلار یې لا ژوندی و، وزېږېد ۳۵-۴۱ مخونه.

Ahmad Shah Durani

Born ۱۷۲۲

Died October ۱۶-۱۷, ۱۷۷۲

پلار چې د هرات والي و ، له دنیا سترګې پټې کړې. د احمد خان کورنۍ ته
دا شېبې په زړه پورې نه وې او زرغونه د خپل ماشوم په هکله اند ېښمنه

شوه او د هرات نوی والي حاجي اسماعیل خان ته د خپلې لور په ور کولو سره یې د هغه حمایت جلب کړ. اسماعیل خان له احمد سره ډېر ژوره دلچسپي پیدا کړه او هغه یې د سبزوار (شینډنډ. مترجم) او فراه لور ته واستاوه.

دا چې احمد تر لس کلنۍ پورې څنګه او چېرې ژوند وکړ، موږ ته معلومه نه ده. پر ۱۷۳۲م کې موږ دده په باب هغه وخت بیا څه اورو چې ورور یې په فراه کې ماتې وخوړه او له هغه سره یوځای د کندهار لور ته د خپل ژوند د ساتلو لپاره پناه وړې. په کندهار کې دوی ددغه ځای د حکمران غلزي میرحسین له خوا د قبیلوي تربګنۍ له مخې او یا د ذوالفقار خان تر مشرۍ لاندې د ابدالیانو د ګواښ او خطر د پیداکېدو په سبب زندان ته واچول شول[۲].

د ورپسې اوو کلونو په اوږدو کې د نادر ابدالي ټولې د نادر د قدرت په پراخولو او پیاوړتیا کې د ایله جاریو (رضا کارو) په توګه دنده ترسره کړه او نوموړی دوی د خپلې امپراتورۍ د شمزی په توګه وشمېرل. په تېره بیا داغستان د پوځي عملیاتو په وخت کې (۱۱۴۷هـ) دی د هغوی له خدمتونو څخه ډېر راضي شو او یو وخت یې له دوی سره ژمنه وکړه هر څه احسان چې له ده څخه وغواړي له هغو سره به یې وکړي. ابدالي مشرانو چې دا وخت یې وتلی او غوره مشر الله یار خان و، په ډېره هوښیارۍ سره له دغې ژمنې څخه ګټه واخیستله او له ده څخه یې وغوښتل چې دوی په افغانستان کې خپلو اصلي کورونو ته بېرته ولېږي. دوی دا هیله هم وکړه چې هغه ټولې کورنۍ چې پر ۱۷۳۲م کال خراسان ته تبعید شوې وې، خپلې مېنې ته ستنې شي او

(۲) صولت افغانی، ۲۴۰.

هم کندهار له غلزیو څخه بېرته دوی ته وسپارې. نادر له دوی سره موافقه وکړه، هغه وخت چې دې په کندهار کې د قدرت نیولو توان پیدا کړی د دوی دا غوښتنې به په هماغه لحظه کې تر سره شې. نادر پر ۱۷۳۸ خپله دغه ژمنه په بشپړه توګه سرته ورسوله[۳].

د نادر له خوا د کندهار نیول کېدل:

پر ۱۷۳۲م نادر له ترکیې سره د یوه تړون له لاسلیک او د ((بختیاریانو)) له بشپړ ماتولو وروسته خپل پایتخت ته راستون شو او دغه ځای ته د ۱۱۴۹هـ کال د جمادی الثاني په نهمه او یا د ۱۷۳۲م د اکتوبر پر څلورمه نېټه راورسېد. وروسته سملاسي ده د کندهار په مقابل کې د خپلې اوږدې مودې پوځي عملیاتو د پلان لپاره ترتیبات پیل کړل. دی د ۱۱۴۹هـ کال د رجب د میاشتې په (۱۷) نېټه د غلزیو په ضد راروان شو. ده د کرمان او سیستان له لارې خپل تګ پیل کړ او د شوال په دویمه (۱۷۳۷م د جنورۍ ۲۳) د کندهار او سیستان له ګډې پولې څخه واوښت او د فبرورې په اوومه د فراه، دالاک او دلارام له لارې ګرشک ته راورسېد. په څلورمه ورځ دوی د ارغنداب له لویدیځې غاړې سره نږدې واړول او د شپې له خوا غلزیو جنرالانو یانې یونس خان او سیدال خان چې هر یوه اته زره چاپګ شوي سواره لرل، ورباندې یرغل وکړ. سره له دې هم د ابدالیو مشر عبدالغني خان چې د نادر شاه په سنګر کې ولاړ و د دغه تکوونکي برید په باب خبرتیار درلودله. ده سملاسي په یونس خان باندې مخکې تر دې چې د سیدال خان

(۳) صولت افغانی، ۳۴۰-۳۴۱.

مرسته هغه ته را ورسېدلی شي، برید وکړ. په غلزي باندې دا برید دومره تس نس کوونکې و چې حتی د سیدال خان په رسېدو سره هم هغه ونه شول کولی دد غه حالت او برید چاره وکړي. په کندهار کې د عبدالغني خان له خوا د نادر پوځونو ته دد غه لومړني بري ور په برخه کول ددې سبب شول چې د نادر په خاطر د ابدالیانو په موقع خدمتونه نور هم د قدر وړ وګرځي. د ۱۷۳۷م کال د اپریل په لومړنۍ اوونۍ کې د کندهار کلا بندي پیل شوه.

او د ۱۱۵۰هـ د ذوالحجې تر دویمې (۱۷۳۸م) کال د مارچ تر ۱۲) پورې یې اوږدوالی وموند. د وروستۍ نېټې په شپه پارسیانو یو پوبرخ ونیو او خپل پرمختګ او فشار یې زیات کړ. میر حسین چې په دې پوه شو چې نور هر څه تمام شوي دي، نو بله ورځ یې د ننواتې په توګه خپله کشره خور زینب د غلزیو له یو شمېر مشرانو سره یو ځای د امن غوښتلو لپاره واستوله. نادر دغه دود ته درناوی وکړ او حسین، دده کهول او نور پیروان یې له مرګ څخه وبښل او د بندیانو په څېر یې مازندران ته ولېږل[۴].

کندهار او هرات ته د ابدالیانو راستنېدل:

لکه چې وړاندې مو وویل ذوالفقار خان او ورور یې احمد خان دمخه په کندهار کې بندیان وو.

نادر دوی ازاد کړل او دی د احمد خان د اوښي حاجي اسمعیل خان غلزي په سبب په احمد خان باندې په خاصه توګه مهربانه شو. هغه ده ته (اسمعیل خان ته. مترجم) له شاهي خزانې څخه یوه زیاته اندازه پیسې ورکړې، چې په

(۴) جهانکشای نادری، ۳۲۴-۳۲۹، صولت افغانی، ۳۴۰-۳۴۴.

هغـو سـره دا ورونـه (احمـد خان او ذوالفقـار خـان) وسـاتي. د مـا زنـدران حکومت يې هم دوی ته پرېښود. هغه وعده او ژمنه چې په ۱۱۴۷هـ کې نـادر د داغستان په جګړه کې له ابداليانو سره کړې وه سرته ورسوله. (د احمـد خان ماما) عبدالغني خان الکوزی يې د کندهار والي او نور ابدالي مشران يې د ګرشک، بست او زميندا ور واليان مقرر کړل. هغو ابداليانو ته چې په خراسان کې د نيشاپور، مشهد او دامغان ناحيو ته شړل شوي وو، اجازه ورکړل شوه چې بېرته د کندهار لور ته لاړ شي او هلته د خراسان خواته تبعيد شويو غلزيو په مځکو باندې واړوي.

د غلزيو نـورې سيمې درې ابدالي قبيلـو تـه ورکـړل شـوې، ارغنـداب د عبدالغني خان قبيلې يانې الکوزيو ته، زميندا ور د نورمحمد خان قبيلې يانې اليزيو ته او پاتې يې باکرزيو ته ورسېدې. هرات هم ابداليانو ته په تېره بيا سدوزيو يانې د احمد خان پښې ته ورکړل شو او دوی ددغه ځای په لويديځو ځمکو واړول او تر نن ورځې پورې دا ځای د درانيانو لـه خوا اشغال شوی دی[۵].

احمد خان د نادر په ځانګړي او شخصي دفتر کې:

دا چې کله ذوالفقار خان مازندران ته لاړ او يا هلته ده په کوم ډول او څنګه ځان وچلاوه زموږ د څېړنې او بيان په هدف کې نه راځي. دده کشر ورور احمد خان غوره شخصيت سره ددې چې دا وخت شپاړس کلن و، نادرشاه ته

(۵) جهانکشای نادری، ۲۲۸-۲۹، تاريخ حسين شاهي ۹-۱۰، تاريخ احمد ۷-۸، تاريخ سلطانی ۱۲۱، صولت افغاني ۳۴۱، لاکهارت نادرشاه ۱۲۰.

نور هم ډېر ګران شو او دی يې په خپل خصوصي ګارد کې ديساول يانې ساتونکې يا د امر ضابط په توګه وګوماره. وروسته د زيات استعداد په سبب د پارسي فاتح له خوا د هند ، ترکيې او نورو جګړو په ترڅ کې د خپلې قبيلې د يوې ډلې قوماندانۍ ته را اوچت کړشو او په زيات شمېر دغو شخړو کې يې په قهرمانۍ سره ونډه واخيستهل. داسې ګڼل کېږي چې دغه ټول برياليتوبونه دده په راتلونکي ژوند کې د هغه د خپلو يرغلونو او شخړو په منځته بېولو او لارښوونو کې ېبساري مشوق ګرځېدلی او دی يې دغو بريدونو ته لېواله کړ. ده د خپلو ور خدمتونو په واسطه خپل ځان د بانک باشي يا خزانه دار درجې ته ورساوه[6].

نادرشاه ته دی دومره ګران شو چې کله کله به يې په عام دربار کې د درباريانو او اشرافو پر وړاندې يادا وه او ويل به يې چې ده په ايران، توران او هندوستان کې د احمد ابدالي په څېر کوم سړی ليدلی نه دی، چې دومره لوړ استعداد لري. ده به تل د خپلې شاهي خېمې په دويمه دروازه کې درې يا څلور زره زړور او تجربه لرونکي ابدالي سپاره د احمدخان تر قوماندې لاندې ځان ساتل[7].

نادرشاه او د نظام الملک اتکل:

په امپراتور محمدشاه باندې د نادر له بري او هم دده له خوا د ډيلي د شاهي چونې له نيول کېدو وروسته (د ۱۱۵۱هـ د ذوالحجې نهمه د ۱۷۳۹م د مارچ

(۶) خزانه اميرا، ۹۷، مسيرالامرا، دويم ټوک، ۷۱۹. د ګلشن رحمت په حواله دی د نادر د مجلس غړی شو.
(۷) تاريخ حسين شاهي ۱۱، تاريخ احمد ۹، ګلستان رحمت، ۱۴۵.

نهمه) یوه ورځ د امپراتور پخوانی صدراعظم (ورپسې د دکن وایسرای) نظام الملک چین قالیج خان اصف جاه احمد خان له دیوان عام سره نږدې ولید چې د جالي (Jali) له دروازې څخه بهر ناست و[٨].

نظام الملک چې یو څېره پېژندونکې و، په احمد خان کې د سترتوب نښې نښانې ولیدلې او وړاندوینه یې وکړه چې دده په برخه به پاچاهي ورسېږي. وایي چې نادر د نظام الملک د څېره پېژندنې په پوهې بشپړ باور درلود او د دغې خبرې پیشګویۍ په اورېدو سره چې ژر ورته ورسېدله، ده احمد خان خپل ځان ته نږدې راوغوښت او له خپلې ملا څخه یې چاړه راوایستله او د هغه غوږونه یې ورباندې بوچې کړل او ورته یې وویل: ((کله چې ته پاچا شوې نو دغه نښه به مې در په یادوې[٩].

دا څرګندونه چې ډېرو لیکوالو هم ذکر کړې ده، بنایي اټکل او یا افسانوي ډول ولري. په یوه بیان کې راغلي دي چې یوه ورځ نادرشاه د استراحت لپاره سرې ورېمې ته په طلایي څوکۍ ناست و او احمد خان په ډېره احترامانه توګه دده پر وړاندې ولاړ و. نادر ناڅاپه ده ته غږ کړ چې: ((ابدالي احمده! وړاندې راشه! کله چې دی ورنږدې شو نو نادرشاه ورته وویل: نور هم پورته نږدې راشه!)) احمد په ډېر اطاعت او احترام ده ته لا ورنږدې شو ده احمد ته وویل:

---

(٨) مالسن په خپل کتاب ((د افغانستان تاریخ)) کې د ځینو مولفینو په حواله وایي چې احمد له خپل ورور ذوالفقار خان سره مازندران ته لېږل شوی او هلته له هندوستان څخه د نادر تر راستنېدو پورې پاتې شو))، ٢٧٢ مخ، خو دغه خبره د هغه حقیقت له مخې چې احمد خان په ډیلي کې موږ ته د نادر په ډله او پوځ کې راښیي، سمون نه خوري. تاریخ احمدشاهي، ٢، خزانه امیرا، ٩٧ میراث الامرا دویم ټوک ٧٩١ مخ وګورئ.
(٩) تاریخ احمدشاهی ٢، (حاشیه)، فیریر، ٩٣ وګورئ، تاریخ سلطاني، ١٢١ چې په دې حواله کې یوازې دده د یوه غوږ پرېکول ښودل کېږي.

((ابدالي احمد خانه! په یاد ولره چې له ما څخه وروسته به ته پاچاهۍ ته ورسېږې، خو ته به زما له اولادې سره په مهربانۍ چلند کوې!)) احمد ورته په تعظیم وویل: ((له تاسو جار شم زه د اعلیحضرت په واک کې یم او زما د مرګ اختیار لري. نور نو داسې خبرو ته هېڅ دلیل او اړتیا نه پاتې کېږي)) ورپسې نادر بیا ورته وویل: ((زه په دې باور لرم چې ته به پاچا شې زما له اولادې سره مهربانه اوسه!)) د تاریخ حسین شاهي د مولف میر امام الدین حسیني په قول چې خپل اثر یې د ۱۷۹۸ په نوامبر کې بشپړ کړ، احمد شاه کله چې په تخت کېناست نو په ډېره وفادارۍ سره د نادرشاه دغو خبرو ته په درنده سترګه وکتل او دده د ځای نیوونکي او لمسي میرزا شاه رخ سره یې مرسته وکړه. د احمدزو تیمور د شارخ له زامنو سره کومک وکړ او دوی یې له بنده راوایستل او مشهد ته یې واستول. له کومه منته پر ته شارخ خپله لور تیمور ته په نکاح کړه. امام الدین په خپل اثر کژ موږ ته وایي: ((دغه روغ چلند چې د احمد شاه اولادې د نادرشاه له اولادې سره درلود د ۱۲۱۳هـ کال پورې یې دوام موندلی دی[10].

د نادرشاه وژل کېدل:

د احمد خان په باب یوځل بیا موږ په ۱۷۴۷م کال کې د نادرشاه د مړینې په ترڅ کې څه اورو. له دغې تراژېدۍ څخه لږ مخکې نادر په فکري ګډوډۍ اخته شوی و. ده په خپلو خلکو بدګوماني پیدا کړه او د دوی ځورولو او

---

(۱۰) تاریخ حسین شاهي ۱۱-۱۲، تاریخ احمد ۹-۱۰، تاریخ سلطانی ۱۲۱ مخ وګورئ، عسر کار، د مغول د امپراتورۍ زوال لومړی ټوک، ۲۰۱.

کړولو ته يې لاس واچاوه. دغه کار دده په مقابل کې اله ګولې راپيدا کړې او دی دومره په غضب شو چې د لېونتون درجې ته ورسېد.

د ۱۱۲۰هـ کال د محرم په لسمه نېټه نادرشاه له اصفهان څخه يزد او کرمان ته لاړ. ((هر چېرې به چې دی تم کېده نو هلته به يې زيات شمېر خلک ځورول او دومره يې وژل چې له سرونو څخه به يې برجونه جوړ شول.)) په کرمان کې د نوروز د مېلې له تېرولو څخه وروسته د مشهد خواته وخوځېد، دلته يې د ۱۷۴۷م په اپريل کې د اصفهان او کرمان د ظلمونو او کړاوونو په پرتله ډېر زيات غير انساني او بېرحمانه عملونه ترسره کړل. په دغه وخت کې دی خپل وراره علي قلي خان له اغتشاش څخه په سيستان کې خبر شو. دغه پاڅون ((د نادر د نه زغم کېدونکي جباري په مقابل کې تضاد او مخالفت لاپسې پياوړتيا ته ورساوه. د خابو شان کوردان د علي قلي د ملاتړ لپاره راپاڅېدل او د توکم اخيستلو (نسلګيرۍ) د اسونو شاهي فارم يې په رادکان کې تالا کړ. نادر سملاسي د تېرى کوونکو د ټکولو لپاره راوخوځېد او د جماد الثاني په يوولسمه نېټه د يکشنبې په شپه له خابو شان څخه دوه فرسخه (پړاوه) ليرې فتح اباد نه يې ځان ورساوه (۷-۸ جون)[۱۱].

ريو پيرلو پيربازين س.ج. چې يو عيسوي و او دا وخت يې د شاه نه وړاندې حضور درلود، وايي چې: ((په دې ځای کې پاچا داسې بربښېده چې له خپلې بدمرغۍ څخه خبر شوی اوسي. څو ورځې دده اس په حرم کې تيار زين ولاړ و. دده هڅه وکړه چې کلات ته وتښتي. دده ساتونکو دی ونيو او ده

(۱۱) جهانکشای نادری ۴۶۰ لاکهارت، ۲۵۹-۶۱ بيان واقعی دغه نېټه د ۱۱۶۰هـ کال د جماد الاول ديارلسمه ښودلې، چې سمه نه ده.

ته يې د دغې تېښتې د لا بد مرغيو اټکل وکړ. دوی ده ته وعده ورکړه چې له ده سره به وفا دار اوسي او دده د دښمنانو په مقابل کې به وجنګېږي او هېڅ يو به دی يوازې پرې نږدي. دا وخت دی په خپله پوه شو چې نور نو مجبور دی او بېرته بايد وګرځي. ده په جوته توګه دا درک کړه چې له څه وخت را په دې خوا يو شمېر لويانو او اشرافو دده د ژوند په مقابل کې د سيسې په کار اچولي دي. دده په درباري اشرافو کې دده خپلوان محمد قلي خان او صالح خان ډېر زيات ناراضي او فعال مخالفين ګڼل کېدل. لومړی يې د ګارد قوماندان او دويم يې د کورنۍ ناظر و. نادر له دويم څخه وېره نه درلوده، ځکه دده مقام داسې نه و چې په پوځ باندې قدرت پيدا کړي، خو نادر له لومړي سړي څخه چې ډېر تکړه سړی و او د خپل زړورتوب پر اساس يې درناوی کېده او له افسرانو سره يې ښې متقابله اړيکې درلودې، په ډار کې ولوېد. په نوموړي باندې دده بدګوماني زياته شوه او تصميم يې ونيو چې د نوموړي مخه ونيسي.

ده په خپل کمپ کې څلور زره افغاني پوځيان لرل. دغه بهرني عسکر ټول ده ته وقف شوي وو او له پارسيانو سره يې مخالفت درلود. د جون پر ۱۹-۲۰ شپه نادرشاه د دوی ټول مشران راوغوښتل او ورته يې وويل: ((زه په خپل ګارد باندې باور نه لرم. ستاسو صداقت او وفاداري ماته جوته شوې ده. تاسو ته امر کوم چې سبا سهار ټول افسران توقيف او زولانه کړئ او هغه کسان چې مقاومت وکړي ورباندې زړه سوی مه کوئ دا زما د ژ،ند د

مصونیت مساله ده او زه د خپل ژوند د بقا باور یوازې په تاسو کولی شم او بس.))[۱۲]

ددغو افغانانو قوماندان احمد خان ابدالي و چې سملاسي یې د خپل واکمن د غوښتنو د ترسره کولو ژمنه وکه او د سهارنۍ کړاو لرونکي دندې لپاره د خپلو افرادو په چمتو کولو لګیا شو. د نادر خبرو څرګنده کړه چې ده د هغو پارسي افسرانو ژوبله غوښتله چې دی ورباندې بدګومانه شوی و. خو تقدیر نور څه پېښ کړل. د دوی خبرې یوه جاسوس واورېدلې او محمد قلي خان ته یې ورسولې او ده په خپل وار سره صالح خان ته په دغه باب خبر ورکړ او پرېکړه یې وکړه چې د حل یوازینۍ لار په جابر باندې د وژونکي ګوزار کول دي. د شپې په مهال د محمد قلي خان، صالح محمد خان، محمد خان قاجار، موسی بیګ افشار او قوجابیګ ګندوزلو په لاربښوونه او یا تنه مشران د نادر د خېمې لور ته روان شول(۵۷) تنه د ترور له ځای څخه بهر په لار کې ودرېدل، یوازې صالح محمد خان او محمد خان جرات وکړ چې دده خېمې ته ننوزي او له هغه سره لاس او ګرېوان شي. صالح محمد خان په خپله توره دی وواهه او یو لاس یې ترې پرې کړ. مخکې له دې چې نادر په ده باندې د برید لپاره راوګرځي محمد خان داسې یو وژونکي ګوزار پرې وکړ چې سر یې له تنې پرې شو[۱۳].

(۱۲) ((د بازین یاد داشتونه)) چې لاکهارت په خپل اثر (نادر شاه ۲۱۶مخ) کې رانقل کړي دي. په دغو افغاني مشرانو کې نورمحمد خان غلجایي او احمدخان ابدالی ......۸۳.

(۱۳) جهانکشای نادری، ۴۶۱مخ. مجمل التواریخ، ۱۴-۱۹، شاه نامه احمدیه، ۱۴، بیان واقعی ۱۲۵-۲۶، لاکهارت نادرشاه ۲۶۱-۶۲، مجمل التواریخ د نادر قاتل محمد بیک قاجار بولي.

د سیسه ګرانو هیله وکړه چې د نادر د مرګ خبر تر بل سهار پورې پټ کړي او په دې توګه پښتانه او ازبک به ښايي بې خبره وساتي، خو احمد خان په عین حال کې د حرم د یوې مینځې په واسطه د بي بي صاحبې له خوا یو پیغام ترلاسه کړ. شېر محمد خان په خپل اثر ((انساب روسای دیره اسماعیل خان)) کې وايي چې د نادر کنډه په یوه افغاني قبیله پورې تړلې وه. ده خپله ډله چې دري یا څلور زره وسله وال او هرې پېښې ته تیار ابدالیان وو سره راغونډ کړل او د واکمن د حرم د ساتلو او دفاع لپاره یې د یوه کلک ګارد په توګه درول. په لومړي سر کې ده د نادر په مرګ باندې باور ونه کړ چې ایا په رښتیا هم دی وژل شوی دی. د هماغه ورځې په سهار ابدالیان د نادر د خېمې لور ته ولاړل چې دده مړی وګوري او که امکان ولري له قاتل څخه غچ واخلي. دا وخت پارسیان د پاچا د کمپ په لوټولو بوخت وو. دوی په افغانانو برید وکړ خو افغانانو دوی په شا وتمبول او له شاهي خېمې څخه تر روانېدلو دمخه احمد خان تصمیم ونیو چې د نادر شاه له ګوتې څخه مهر واخلي او د کوه نور الماس او ځینې نور زېورات ترې ترلاسه کړي[۱۴].

---

(۱۴) حسین شاهی ۱۳، تاریخ احمد، ۱۰-۱۱، مجمل التواریخ ۱۹-۲۱، انساب روسای دیره اسماعیل خان ۸، تاریخ بلوچستان (کتاب اخوند محمد صدیق) ۱۹۰-۷۵۳.

نادرشاه په عمومي توګه د کوه نور الماس د خپل ځانګړي مال په توګه له ځان سره ساته. لاکهارت لیکي: ((د سینګار په برخه کې دده ذوق ډېر ساده و، خو کله چې ده هند تالا کړ، نو ددې توان یې وموند چې له دې پلوه ځان بسیا کړي او له جواهراتو سره یې مینه زیاته شوه)) ۲۷۴مخ. ده به معمولاً د کوه نور الماس په خپل مټ تړلی و.

لاکهارت دریو. بیر بازین او یو شمېر نورو په حوالو وايي چې د احمدخان تر مشرۍ لاندې افغانانو د کندهار پر لور د تګ په لار کې هغه قافله ونیوله چې د نادر له کمپ څخه یې خزانه لېږدوله او لاکهارت فکر کوي چې احمدخان باید په دې وخت کې د کوه نور الماس خپل لاس ته راوړي وي.) نادرشاه ۲۶۳مخ. د کندهار خواته د تللو پر وخت د احمدخان له خوا د خزانې قافله نیول هغسې بیان دی چې په درېیم فصل کې راغلی دی

ده دا وخت د واکمن مړي ته د وروستي ځل لپاره د درناوي سر ټیټ کړ.
شاهي کمپ دا شېبه دزیاتو ګډوډیو او اله ګولو شاهد و. په داسې حال کې
چې پارسي قزلباشان د پاچا د کمپ په لوټولو بوخت و، نو دا وخت نورې
قبیلې د یو بل په چپاو او شکولو اخته شوی او د خپلو کورونو لور ته
وخوځېدلې. د نادر د سا په ختلو سره هر څه واوښتل. سملاسي دده سر د
قلي خان په واسطه د هغه ورار ه علي قلي خان ته واستول شو او د هغه د
هیلو سره سم دده پاتې جسد د قتل په نهمه ورځ مشهد ته ولېږدېد او دلته
په پنځلسمه ورځ په خیابان کې په هغه مړستون کې ښخ شو چې د همدغه
منظور لپاره دمخه جوړ شوی و[15].

(همدا شان د درېیم فصل لسمه شماره لمن لیک وګورئ). لاکهارت وایي چې د کوه نور الماس قافله وال د نادر کمپ خوا ته تلل نه دا چې د کمپ له لوري یې الماس او نوره خزانه راوړله. که داسې وي، نو د کوه نور د الماس مساله چې د قافلې په خزانه کې و، دلته نه پیدا کېږي. (**)

(**)
غلام محمد غبار په خپل اثر ((احمدشاه بابا)) کې وایي چې د نادر ملکې د احمدخان د لوړو خدمتونو په مقابل کې چې نادر حرم ته یې کړی و، بل سهار ده ته یو شمېر سوغاتونه ولېږل چې د کوه نور الماس هم په هغو کې شامل و (۸۴مخ) دغه خبره د نورو باوري منابعو له خوا تایید شوې نه ده او د یوه تاریخي حقیقت په توګه منل کېدلی نه شي.

(۱۵) بیان واقعي، ۱۲۶–۲۷مخ. د نادر پاتې جسد د تل لپاره دمشهد په دغه مړستون کې پاتې نه شو او د اغا محمد شاه قاجار په امر سره وایستل شو او تهران ته ولېږدېد، هلته دده د ماڼۍ تر دروازې لاندې ددې لپاره ښخ شو کله چې دی چېرې ځي نو دی به د خپل ځان او کورنۍ دغه ستر دښمن او ځورونکې د جسد خاورې تر پښو لاندې کوي). لاکهارت نادرشاه ۲۶۲مخ.

دریېیم فصل

انتخاب او تاج پرسر کول:

د نادر شاه مړینې د افغانستان په تاریخ کې نوی فصل پرانیست. هغه ستر شخص چې دا وخت ذکر ته راووت ابدالي احمدخان و ، ده ته په رښتیا هم د نوي افغانستان د پلار لقب ورکول کېدلی شي. ځکه هغه د لومړي ځل لپاره د یوه جلا افغاني سیاسي شته والي هیله وکړه (په حقیقت کې یې هغه رامنځته کړ) او خپل خلک یې د تسلط له خړ پړ غولي څخه د خپلواک سلطنت لور ته راجګ کړل.

افغانان د نادر د مړینې پر وخت خپل ځانونه له هرې خوا څخه د پارسي مخالفینو په منځ کې ښکېل شوي ولیدل. پارسیانو په دوی باندې ددې لپاره برید وکړ چې د شاهي خېمو پر لور د هغوی د رسطدلو کوښښونه ناکام کړي. کله چې افغانانو ته د غمجن حقیقت په باب قناعت حاصل شو نو یې دوباره د دښمن د لیکو په مینځ کې د په شا تللو لاره په زور خلاصه کړه او د احمدخان په مشرۍ یې ځانونه د هغوی له منګولو څخه وژغورل. د دوی بریالي واکمن ووژل شو او اوس د وفادارۍ اختلافونه موجود نه وو. دوی ته یوازې یوه لاره پاتې وه او هغه دا خپل مورني هېواد ته راستانه شي او د پردیو له جغ څخه د هغه ازادولو ته خپلې هڅې په کار واچوي.

دا

وخت افغانان د نورمحمد خان عليزي تر اعلی قوماندې لاندې وو، نوموړی د نادر د منصوب په توګه پر ۱۷۳۸کال د کندهار د نیولو له وخت راهیسې دا واګې په لاس کې درلودل، خو د مالسن په قول (د نادر په مرینه او کندهار ته د ټولو افغانانو د راستنېدو په ترڅ کې نه یوازې د دغه افغاني پوځي ټولګي موقف واوښت، بلکې د هغه ملت په سرنوشت کې بدلون راغی، چې دوی یې نمایندګي کوله.

دوی ته د خپلواکۍ میدان خلاص شو. دوی په دغه شببه کې د یوه پردي شاهزاده د اجیر ټولګي بڼه نه لرله، بلکې یو ملي لښکر و چې د نادر په تدبیر د کوشېر شوي او ارجل (نامتجانسې) ډلې په مقابل کې یې د مقاومت توان درلود، د دا سې ډلې چې دده د کنټرول په مړاوي کېدو سره په یقیني توګه له منځه تلونکي وو. البته غلزیو او ابدالیانو د یوه پردي شاهزاده د پوځ د یوې برخې په توګه د خپل واکمن د منصوب د اوامرو اطاعت منلی و، خو د خاوند په مرینه سره دغسې پیروي او اطاعت دلیل له منځه لاړ او دوی د خپلواکو او ازادو افرادو په حیث دا نه غوښتل چې د یوه

داسې عليزي درناوی وکړي))[1] چې د هغه اصليت د دوی په نظر دومره درونند نه و[2].

تاريخي غونډه:

د يوه نوي مشر د ټاکل کېدو لپاره په بشپړه توګه اړتيا حس کېدله. دا خبره سمه ده چې له ځان څخه د دفاع د ضرورت پر اساس ابداليان او غلزي د يوه واحد په توګه سره نږدې شوي وو او دا وخت دوی د يوې متحدې ډلې په څېر وړاندې تلل. خو دوی د سختو دښمنانو په يوه پردی سيمه کې وو. په دې سبب دوی په درېيم پړاو کې د يوې جرګې (د قبيلوي مشرانو شورا چې د مشرتابه د مسالې په باره کې پرېکړه کوي) د جوړېدو لپاره تم شول. د ابن محمد امين عبدالحسين ګلستاني په حواله دوی داسې بحث وکړ: ((په دغه اوږده سفر کې موږ بايد يو داسې څوک ولرو چې د هغه تر اوامرو لاندې خپل ځانونه سمبال کړو. له يوه ستر مشر څخه پرته به موږ ته ګرانه وي (نه ناممکنه) چې د قزلباشانو د خطر له امله د خپلو ټولو پوځيانو، ملاتړو او پيروانو سره يوځای ځانونه کندهار ته ورسوو. نو راځئ چې د يوه مشر د ټاکلو په هڅه کې شو چې د مقصد ځای ته تر رسېدو پورې د هرې پېښې سره مقابله وکړو)) دغه مساله په اسانۍ سره حل ته ونه رسېدله او هره يوه قبيله په دې لټه کې وه چې د خپل کانديد ادعاوې وړاندې کړي. اته ورځې پرله پسې غونډې روانې وې چې په جلا جلا ادعاګانو باندې بحث وشي. په نهمه غونډه کې د محمدزيو مشر حاجي جمال خان د رايو اکثريت لاسته راوړ خو اقليت پياوړی و او د تصميم نيول لا ښخي لري او ناممکن برېښېده. سدوزي ابدالي احمد خان چې اصل او کورنۍ يې تر ټولو لوړ و،

---

(۱) د افغانستان تاريخ، ۲۷۳-۷۴

(۲) فيرير، د افغانانو تاريخ، ۶۸.

په دغو ځوړناکو غونډو کې حاضر او په ډېره سره سینه سره یې دغه ټولې خبرې واورېدې. د صابر شاه په نامه یوه ملنګ په داسې یوه مناسبه ګړۍ کې د احمدخان ادعا وړاندې کړه چې نور ټول وینا کوونکي مشران له اوږدو او تودو خبرو څخه ستړي شوي وو. ده وویل: ((د څه لپاره دومره اوږدې خبرې! خدای احمدخان له تاسو هر یوه څخه ډېر ستر پیدا کړی دی. دده کهول تر ټولو نورو افغانانو درونددې نو د خدای امر ومنئ که تاسو ورڅخه سرغړوئ نو په غضب به یې اخته شئ.)) حاجي جمال خان چې ډېر متنفذ سردار و او داسې هم معلومه شوه چې ډېرې رایې ورته موجودې دي، سملاسي د سدوزي د ادعا حقانیت او لوړتیا ته غاړه کېښوده. د احمدخان شجره په مستقیمه توګه سدو ته رسېږي، چې نوموړی د لوی شاه عباس له خوا د سفیر په حیث او د حاجي جمال خان ورنیکه د سفارت په هیات کې یوازې د غړي دنده لرله. همدا شان د احمدخان دویم ورنیکه د سدوزي خواجه خضر دی چې د پښتني قبیلو یو منلی پیر و. وروستی خو بیا هم غوره خبره داده چې دده مخکیني پلرونه د ابدالیانو مشران او د مشرتابه مقام ته رالوړ شوی و. نو په همدې سبب د احمدخان د لوړو ادعاوو په مقابل کې حاجي جمال خان له خپلو غوښتنو څخه د هغه په ګټه تېر شو او د خپلې اغېزناکې وینا په ټول قوت سره یې دده د انتخاب ملاتړ وکړ چې دغه چلند په افغانانو کې دده لپاره عمومي محبوبیت پیدا کړ.

دا هم باید ووایو چې ملنګ صابر شاه د نادر له قتل څخه درې ورځې مخکې د نظام الملک په خبر د احمدخان د پاچا کېدو اټکل کړی و. په هغه ورځ چې نادرشاه د وروستي ځل لپاره له خابو شان څخه راوګرځېد او خپل کمپ (خېمې) یې ودرولې، نو دا وخت یوه ملنګ چې وړینه خولۍ یې پر سر وه له احمدخان سره کتنه وکړه او د نادرشاه قدرت ته له پام کولو او

وبرېږ پرته يې ده ته وويل: ((زه ستا په څېره کې د پاچاهۍ نښې وينم ما ته يو نخي ټوکر راکړه کله چې مې ځو خېمې او يو لوی شاهانه تجير ترې جوړ کړ، نو هغه وخت به زه تاته دوعا وکړم او ته به ډېر ژر د پاچاهۍ تاج پر سر کړې)). څرنګه چې احمد خان خوش باوره و نو د پير غوښتنې يې ومنلې او ورپسې نوموړی پير داسې بريښېده چې د ماشومانو په څېر د وړو خېمو په درولو باندې اخته او د قران پاک ايتونه تلاوت کوي. کله چې دريمه ورځ راغله نادر ووژل شو. احمد خان ملنګ ته د يوه مبارک ولي په حيث چې راتلونکي اسرار يې اټکل کولی شول قايل شو او دې ته يې پام واړاوه چې د خپل راستنېدو پر وخت هغه له ځان څخه شاته پرې نه ږدي او ورڅخه جلا نه شي. ملنګ احمد خان دې ته راوباله چې خپل ځان پاچا اعلان کړي خو احمد خان د سترې قبيلوي جرګې تر پرېکړې پورې په دې باب زړه نازړه او شکمن و [۴].

---

(۴) مجمل التواريخ، ۷۴ د ۲۵.

د حسين شاهي او ورپسې تاريخ احمد په حواله د صابرشاه پيشګوي د نادر له مړينې څخه درې کاله وړاندې شوې وه، خو د ابن محمد امين مجمل التواريخ په دغه برخه کې زيات باوري بريښي. فيرير د خپل اثر ((د افغانانو تاريخ)) په ۶۸ مخ کې وايي چې د افغاني مشرانو غونډه د شيخ سرخ په زيارت کې چې د نادر اباد (د کندهار په پنځه ديرش ميلي کې اوسنی کشک نخود) په کلي کې پروت دی، جوړه شوه.

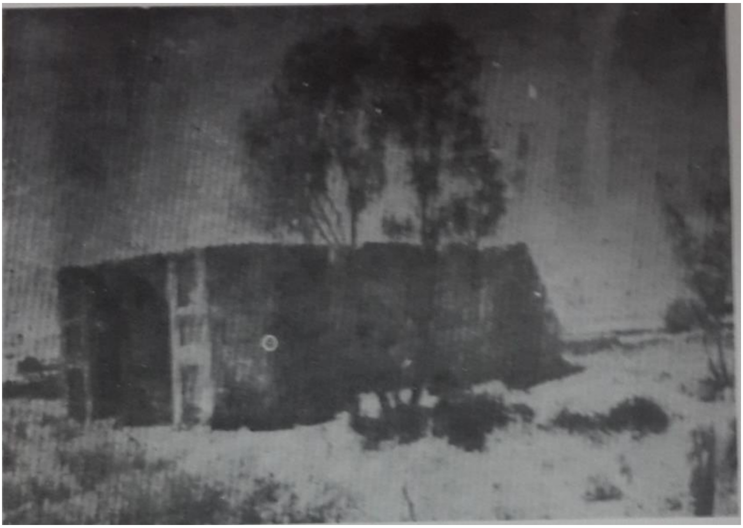

Mausoleum of Sher-i-Surkh.

Where Ahmad Shah was elected and crowned as Shah

د احمد خان پاچا کېدل:

دی بیا هم شکمن وبرېښېد او د خپلې ناتوانۍ معذرت یې وړاندې کړ، ښايي دا عجز به ده په ځان کې د پاچاهۍ برم لپاره د ضروري وړتیاوو او شرايطو د نه لیدو پر اساس تقدیم شوی اوسي. خو صابر شاه ملنګ دا سې یو سړی نه و چې په اسانۍ سره له خپلې خبرې څخه وګرځي. دا وخت ده ولیدل چې افغاني مشرانو او قبايلي خلکو د احمد خان له انتخاب او پاچا کېدو سره علاقه وښودله نو له دغه حساسې شېبې څخه یې استفاده وکړه او په دغه ځای کې یې د خاورو یوه چوتره جوړه کړه احمد یې له لاس څخه ونیو په هغه جګ ځای باندې یې کېناوه ورپسې یې وویل:

((دا ستا د پاچهۍ تخت دی)). بیا یې له نږدې پټي څخه د اوربشو وږی راوشکول او دده په لونګۍ یې وتومبل او زیاته یې کړه: ((انشاء الله دا به خدای ستا د تاج جوغه کړي)). په پای کې ملنګ دده لپاره چې مراسم بشپړ کړي نو یې اعلان وکړ: ((اوس نو ته دردوران پاچا یې.)) خو احمد خان دا نوم اصلاح کړ او دا یې غوره کړه چې خپل ځان دردران (د مرغلرو یوه مرغلره) او خپله ابدالي قبیله دراني وبولي[5].

---

(۵) مجمل التواریخ، ۷۴-۷۵، حسین شاهي، ۱۳-۱۴، تاریخ احمد، ۱۱-۱۲، بیان واقعي، ۱۳۱- ۳۲، سئیرالمتاخیرن، ۸۶۰-۸۶۱، صولت افغاني ۳۴۱-۳۴۲، فیریر د افغانانو تاریخ، ۶۸-۶۹، مالسن، ۲۷۳-۷۵، سرکار د مغولو د امپراتورۍ زوال، دویم ټوک، ۲۰۳-۲۰۴.

د صابر شاه کیسه د احمدشاه دراني د وخت ټولو لیکوالو په ډېر لږ توپیر سره راوړې ده. د بیان واقعي او همدا راز د تاریخ سلطاني، ۱۲۳ مخ په حواله ملنګ صابرشاه کوم چې دی ورته بابا صابر وايي اصلاً په پنجاب کې د لاهور اوسېدونکی دی، چې د اسونو د نعل بند کاریې کاوه. دده اصلي نوم رضا شاه و او صابرشاه یې د درویش یا ملنګ په شان لقب و. دغه را مرات افتاب نامه، ۱۵۸ب وګورئ. د صابرشاه ورور باقرشاه نومی په ۱۲۱۲ھ کې په پېښور کې اوسېده او له افغاني دولت څخه په کال کې پنځه زره روبۍ ورته رسېدلې. د تاریخ حسین شاهي مولف امام الدین

دا طبیعي ده چې احمد خان صابر شاه ته ډېر زیات احترام درلود. د تاریخ حسین شاهي مولف امام الدین حسیني د کابل نواب ناصر خان په حواله چې دده په هکله به یې په راتلونکو پاڼو کې زیات څه ووایو لیکلي دي: ((زه یوه ورځ د احمد شاه دربار ته لاړم. ما ولیدل چې احمد شاه په تخت ناست و او یو لوڅ لغړ او په خاورو لړلی ملنګ یې په غېږ کې غزېدلی و. ملنګ په وار وار هغه له پزې او غوږو څخه راونیو او کش یې کړ او ویې ویل: ((او افغانه ګوره ته ما پاچا کړی یې او احمد شاه په داسې حال کې چې سر یې کښته اچولی و له ده سره په ډېره مهربانۍ خبرې کولې. کله چې ما د خوني له خلکو څخه د دغه ملنګ د نامه پوښتنه وکړه، دوی راته وویل چې دا ملنګ صابر شاه نومېږي[۲].

د خپلواکۍ اعلان:

د افغاني مشرانو په دغه ستره غونډه کې یوه بله غوره موضوع چې ټولو له کوم اختلاف پرته ورسره موافقه وکړه، فیصله شوه او هغه دا وه چې له پارس سره اړیکي پرې شي او د یوه خپل پاچا لاندې افغانان خپله خپلواکي

حسیني په خپله له ده سره پېژند ګلوي درلوده او ویلي یې دي چې نوموړی د ښه استعداد خاوند و. حسین شاهي ۱۵-۱۶. شیر محمد خان په خپل اثر ((انصاب وسای دیره اسماعیل خان))، ۳۱ب کې وایي: ((هغه پیر چې احمد خان ته یې د در دوران لقب ورکړ د څمکنیو حضرت عمرو.))
د فیریر، ۶۹ مخ په حواله ملنګ د شیخ سرخ (کلمه اصلاً شېر ده نه شیخ، دا یوه اشتباه ده) د زیارت مجاور و چې دا ځای د کندهار په پنځه دېرش میلۍ کې د نادر اباد په کلي کې موقعیت لري. فیریر وایي چې افغاني مشرانو له ایران څخه د راستنېدو وروسته په دغه محل کې د مشر د ټاکلو لپاره تاریخي غونډه جوړه کړه. تاریخ سلطاني، ۱۲۲ مخ. د ((شاه نامه احمدیه)) مولف نظام الدین عشرت په دغه وخت کې د صابر شاه ذکر کړی نه دی. دغه پورتنی بیان چې له متضادو موادو څخه حاصل شوی دی ډېر زیات احتمالي او شکمن برېښي.
زه فکر کوم چې د افغاني مشرانو جرګه چې احمد یې د مشر په توګه وټاکه د کندهار په خوا د ستنېدو په لار کې جوړه شوې وي او د تاج پر سر کولو مراسم به د شېر سرخ په مړستانه کې چې د کندهار په سویل ختیځه دوه میلۍ کې په نادر اباد کې پروت دی، په ځای شوي وي.
(۶) حسین شاهي، ۱۵.

اعلان کړي. سره د دې چې په رسمي توګه يې تاج پر سر کړی نه و، خو بيا هم احمدخان د يوه بشپړ تاج لرونکي په توګه د غوره مقرريو کار ته اقدام وکړ. باميزي شاه ولي خان ته يې د اشرف الوزرا لقب ورکړ او د صدراعظم په توګه يې وګوماره.

سردار جانخان چې ورپسې يې په جهان خان شهرت درلود د جنګ وزير او سپهسالار په حيث او شاه پسند خان يې د لښکر د قوماندان يا امير لښکر په توګه مقرر کړل. په همدې ډول نور زيات شمېر سرداران لکه برخوردارخان، عبدالله خان او نورالدين يې د نوي جوړ شوي دولت لوړو مقامونو ته په اوچت کولو سره سرلوړي وګرځول[۷].

احمدخان د کورلور ته د درې يا څلورو زرو افغانانو د مشر په توګه راوخوځېد. دا وخت هرات د نادرشاه د يوه پارسي استازي له خوا اداره کېده. څرنګه چې احمدشاه دومره پياوړی شوی نه و چې دغه ځای له هغه څخه واخلي او همدا شان د خپلو ملګرو په وفادارۍ باندې هم پوره ډاډه نه و، نو له دې امله يې وغوښتل خپل غوره هدف يانې کندهار ته په هر ډول ممکنه وسيله ژر ځان ورسوي او د هرات د نيولو مفکوره سملاسي پرېږدي. په دې ډول په مخامخ توګه د کندهار په لور وخوځېد. له فراه سره نږدې څو زره پارسي لښکر يې مخې ته ودرېد خو هغه يې په اسانۍ سره په شا وتمباوه او له کومه خنډه پرته په ټاکل شوې لار کندهار ته ورسېد[۸].

---

(۷) حسين شاهي، ۱۴ تاريخ احمد، ۱۱-۱۲، شاهنامه، ۳۸-۳۹.

(۸) حسين شاهي، ۱۴، تاريخ احمد، ۱۱-۱۲، شاهنامه ۳۴-۳۵.

احمد شاه په کندهار کې:

له نېکه مرغه کندهار ته د احمد خان له رسېدو څخه یوه ورځ مخکې په سند او پنجاب کې د نادر بیګلر بیګي تقي خان شېرازي[۹] د لاهور د نواب ذکریا خان استازی، محمد سعید او د کابل نواب ناصر خان د دوو کروړو په ارزښت له یوې خزانې، الماسو او شالونو سره چې د یوې افغاني ساتونکي ډلې په درې سوه اوښانو بار وو، راورسېدل. دغه خزانه نادر ته وړل کېده له او ساتونکو د څو ورځو استراحت لپاره په ښار کې واړول چې هېڅ بل شی ددغه خبر د اورېدلو په څېر خوشاله کولی نه شو، نو ده سملاسي جارچیان ددې لپاره ولېږل چې د نادر د مرګ اوازه او د افغانانو د خپلواکۍ پاچاهۍ د پاچا په توګه د خپل انتخاب اعلان خپور کړي[۱۰].

ورپسې ده دغه بدرګه، هاتیان او مالونه ونیول او د خپلو افسرانو، لښکریانو او د دولت نورو کارکوونکو ترمنځ یې وویشل. فیریر وایي چې: ((دده دا ستر سخاوت د هغه د راتلونکي ژوند په برخه کې د هغه د ټولو شخصي محسناتو او تقوا او اصالت په پرتله ډېر اغېزمن و. زیات شمېر هغو قبیلو چې دده انتخابات لا تراوسه په یقیني توګه منلی نه و، خو مشرانو یې له سخاوت څخه استفاده وکړه ټولو خپل ځانونه په ده پورې

(۹) شېرازي یوازې په یوه سترګه لیدل کولی شول او یوه سترګه یې لرله او د ړانده خطاب ورته کېده. تذکره انندرام، **۲۳۵**.

(۱۰) د بیان واقعي په حواله، ۱۳۰ مخ. دغه خزانه له کندهار سره نږدې د نورمحمد خان، کدوخان او نورو مشرانو له خوا تالا او ددوی ترمنځ ووېشله شوه. احمدشاه دوی بندیان کړل چې هغه بېرته ورکړي. زه د فیریر د ارقم چې الماس، شالونه او نور شیان هم په کې شامل وو، تاییدوم. عماد – السادات ټوله خزانه لس لکه اشرفۍ ښودلې چې د الماسو او شالونو په ګډون په رښتیاني توګه دوو کروړو ته رسېږي.
سایکس په خپل اثر (د پارس تاریخ، ۳۷۰مخ) کې لیکي چې د جواهراتو په لړ کې د کوه نور نامتو الماس هم شامل و، خو دا خبره له حقیقت څخه لیرې برېښي. په دغه برخه کې د زیات تفصیل لپاره مجمل التواریخ باوري دی. دغه راز د دویم څپرکي لمن لیک وګورئ.

تړلي وګڼل او ده د هغوی له دغه ګډ احساس څخه د خپل قدرت د پیاوړي کېدو لپاره کار واخیست. ده د خپل سلطنت په لومړي کال له دوی څخه ډېر ستر لښکر برابر او بالاخره د کابل د نیولو په نیت روان شو.))[11] احمد خان له محمد تقي خان سره ښه رویه وکړه او نوموړی له خپلو نورو قزلباشانو سره دده په خدمت کې شامل شو. تقي خان د خپل نوي واکمن په غوښتنه په کابل کې او پنجاب کې د نادر یو زیات شمېر قزلباشان راوغوښتل او دده د ملازمت لپاره یې وهڅول. خو ناصر خان دا سې سړی نه و چې ډېر ژر تسلیم شي، نو ځکه تر نظارت لاندې ساتل کېده[12].

په دې ډول د افغانانو ملاتړ راجلب شو او سره متحد وګرځېدل او یو شمېر تازه پارسي سربازان دده په خدمت کې شامل کړل شول. ورپسې احمد خان د کندهار ښار ته رادمخه شو. مشران د هغه د ښه راغلاست لپاره راووتل او په هغو کې یو شمېر یې داسې کسان وو چې هغوی خپل قدرت له لاسه وتلی وشمېره، نو ځکه یې د احمد خان په مقابل کې توطیه جوړه کړه خو دا دسیسه دمخه درک شوې وه او احمد خان د خبرو اترو په وخت کې یو سردار چې د مذاکرو او مصالحې دنده ورسپارل شوې وه، له لاسه ونیو او د پوښتنې ځای ته یې بوت او هلته یې د هاتي تر پښو لاندې واچاوه[13].

د هماغه قبیلې دوه نور مشران هم په چاړه ووهل شول. اوس نو لاره خلاصه او دی په یوه ستر قوت سره ښار ته ورننوت.

(۱۱) د افغانانو تاریخ، ۷۰.

(۱۲) بیان واقعي، ۱۳۰-۱۳۱، حسین شاهي، ۱۵. مجمل التواریخ ۷۵، تاریخ احمد ۱۲-۱۳، فیریر ۶۹-۷۰ مالسن، ۲۷۵-۷۶.

(۱۳) د هغو کسانو په لړ کې چې دا وخت د احمدشاه په امر په کندهار کې ووژل شول د عبدالغني نوم شامل و چې دده ماما کېده او دا هغه څوک و چې نادرشاه په ۱۷۳۸م کې هغه ته د کندهار حکومت ورسپارلی و. دانندرام تاریخ، ۲۳۳ مخ وګورئ.

د تاج پر سر کولو مراسم:

د کندهار واکمن احمد خان اوس په ډاډه زړه خپل ځان د افغانانو د پاچا په توګه مستقر وګاڼه. د ۱۷۴۷م کال د جولای په سر کې د کندهار په یوه جومات کې یې په رسمي توګه تاج پر سر کېښودل شو.[۱۴] ((د تاج پر سر کولو مراسم یې ډېر ساده او یوه مولوي د نوي پاچا پر سر یوه اندازه غنم وشیندل او راغونډ شویو افغانانو ته یې اعلان وکړ چې دی د خدای او ملت له خوا غوره کړ شوی دی.)) فیریر لیکلي دي: ((د شاهانه قدرت د منصب د ورکولو دا شان سمبولیک او رمزي دود د نولسمې پېړۍ له نیمایي وروسته تر نن ورځې پورې د افغاني قبیلو په منځ کې د مشر د ټاکلو په ترخ کې موجود دې. دغه دود له دې امله غوره دی چې ښایي د هغه چا له کړو وړو څخه دوی ته خیر او برکت ورسېږي، چې دوی ورته قدرت سپارلی دی.)) احمد خان ورپسې د ((دردران)) سرېره چې دمخه مو ذکر کړ، د شاه لقب ځان ته انتخاب او له هغې وروسته د احمد شاه دراني په نامه یادېده. ده دا امر هم وکړ چې د ابدالي پر ځای دې د دراني نوم د هغه د قبیلې لپاره د نغارې په ذریعه اعلان شي او هم هېڅوک هغه باید په زاړه نامه یاده نه

(۱۴) فیریر د احمدشاه تاج پر سر کول د ۱۷۴۷م کال په پای کې ښیي او ناش هغه د ۱۷۴۷م کال اکتوبر بولي (په افغانستان کې د جنګ تاریخ). د انندرام په تاریخ کې د احمدشاه له خوا یو مکتوب د محمد حسین اپریدي په نامه راغلی چې په هغه کې دی د خپلې تاجپوشي نېټه د ۱۱۶۰هـ د رجب د میاشتې اتلسمه (د ۱۷۴۷م کال د جولای پنځلسمه) یادوي. د دغه بیان له مخې دا پېښه د ۱۷۴۷ کال د جولای په اخر کې ګڼل کېدلی شي.
ددغو ټولو موادو په مطالعه کولو سره دا فکر کوم چې د احمدشاه تاج پر سر کول به د کندهار په سویل ختیځه دوه میلي کې د نادراباد د شیر سرخ په زیارت کې صورت نیولی وي. غبار احمدشاه بابا ۸۵–۹۰مخ.

کړي[۱۷]. لکه چې په دغسې مواردو کې رواج ده، سکې د احمد شاه په نامه ووهلی شوې چې دغه لاندې فرد په کې کښل شوی دی:

حکم شد از قادر بیچون په احمد شاد شاه

سکه زن برسیم وزر از اوج ماهی تا بماه

دده د رسمي فرمانونو په مهر باندې دغه کلیمې کیندل شوې وې:

الحکم الله یا فتاح احمد شاه در دران

په پای کې یې د یوه طاووس انځور هک شوی و. دده د ګوتې مهر د صراحي بڼه درلوده. احمد شاه له خپله جلوسه وروسته دا غوره وګڼله چې د نواب ناصر خان خوشې کولو ته اقدام وکړي او د کابل حکومت بیا ورته وسپاري، خو سره له دې هم دی داسې بریښېده چې د دراني لپاره به یو منلی استازی ونه ګرځېدی شي. له ده څخه وغوښتل شول د ښه چلند د تضمین په خاطر خپل زوی په کندهار کې د برمتې په توګه پرېږدي. دا هم ویلی شوي چې نواب موافقه وکړه. په خپله خوښه یا په بل شان خپل لور احمد ته د پنځه لکه روپیو باج په ګډون په نکاح ورکړي[۱۸].

د استحکام پیل:

وروسته احمد شاه په مخکې دوه سترې مسالې لرلې چې هغه باید حل کړي دغه مسالې دا وې:

---

(۱۶) طهما سنامه، ۶۱، شاه نامه احمدیه، ۳، فیریر، ۹۳.

(۱۸) ملخص التواریخ، ۳۶۵، عمده التواریخ، لومړی ټوک ۱۲۵، رساله نانک شاه، ۱۲۱، صولت افغانی ۲۴۴۰.

د افغاني قبيلو تنظيم او د سلطنت استحکام. دا هم سمه ده چې دده په ذهن کې د نادرشاه د پارسي مودل تجربه موجوده وه په بله وينا دده پر وړاندې د نادرشاه پارسي مودل د پيروۍ لپاره موجود و، خو د احمدشاه د پاچا کېدو پر وخت دلته کټ مټ هغسې شرايط نه ليدل کېدل لکه په ايران کې چې د نادرشاه د جلوس په وخت کې موجود وو، نو ځکه دا به اسانه نه وه چې افغانان د پارسي بڼې په چوکاټ کې راوستل شي. پارسيان له پېړيو راهيسې په دې عادت وو چې د يوه مستبد حکومتي سيستم بشپړ اطاعت وکړي، په دې سبب نادر له کوم مخالفت پرته يوې منظمې او مستقرې پاچاهۍ ته ورسېد، چې دغه حالت په خپله دده لپاره وړ شرايط برابر کړل.

(له بلې خوا احمدشاه دداسې جنګياليو او ازادو خلکو په منځ کې د سلطنت په ټينګولو مکلف و چې هغوی د نادر له پاچاهۍ څخه چې په جبري ډول يې اطاعت ته مجبور کړي وو، لنډه تجربه درلوده، نو په دوی باندې دده له خوا په زور واک ټينګول هغوی ته د خوښۍ پرځای لا کرکه پيدا کوله. دا هم ممکنه ده چې دوی له برابرۍ سره د هغې مينې له امله چې د هغوی په وينه کې يې ځای درلود د خپل ملت د يوه کس د لوړتيا په مقابل کې د يوه جابر پردي په پرتله زيات کينه ناک واوسي. له دې امله دی مجبور و چې خپله لاره وټاکي.

څرنګه چې دی يوه افغان پيدا او او د افغانانو په منځ کې لوی شوی و، نو د کلک هوډ او ښېسارې ځيرکتيا په لرلو سره يې په ښه توګه لومړۍ مساله حل کړه. ده دا درک کړه چې افغاني مشران په ډېره چېچلي توګه د خپلو ميراثي قبيلوي حقوقو ساتونکي دي، له دې امله ده له هغوی سره د غرض

نه کولو تصمیم ونیو او پرته له دې چې د قدرت ټولې منابع په خپل لاس کې ونیسي، په قبیلوي مشرانو باندې یې د فیوډالي سیستم له لارې حکومت چلول پیل کړل. ده پرته له دې چې د قبیلو په موجوده اداره کې څه مداخله ولري، ټولې یې د خپلو مشرانو تر واک لاندې ازادې پرېښودلې. مشران ده ته د جګړې پر وخت د یوې ټاکلې اندازې پوځي مرستې په ورکولو مجبور و او مرکزي حکومت هغوی ته د خپلو خدمتونو په مقابل کې د یو څه معاش په ورکړې باندې مکلفیت درلود.

ددې لپاره چې په لومړي پړاو کې د خپلې قبیلې نږدې مرسته چې په هغې باندې ده د خپلې واکمنۍ د ټینګولو په برخه کې زیاته ویسا کولی شوه لاسته راوړی نو درانیانو ته یې د خپلو ځمکو پخوانی ملکیت تایید کړ او له هغې پوځي ونډې پرته چې نادر ټاکلی و له دوی څخه نور څه ونه غوښتل شول. ده درانی مشرانو ته په نوي دولت کې سترې څوکۍ ورکړې او دغه مقامونه یې د هغو په کورنیو کې میراثي وګڼل. ده د خپلې پښې او خېل د افرادو یانې سدوزیو قدر وکړ او د هغه برم چاپېریال یې نوره هم پراخه کړ، چې د سدو او خوجه خضر د اولاد لپاره موجود و.

ده نورو قبیلو ته ته هم په دې شان وکتل او په پراخې نظریې او زړه سوي سره یې هڅه وکړه چې ټول سره نږدې کړي او هغوی یې د یوه متجانس وجود په توګه سره واوډل. ددې لپاره چې په دوی کې له خپل آرې پاچا سره د نږدې کېدو او تړل کېدو روحیه پیدا کړي، نو یې په خپل هر عمل کې د وطن پالنې نښې نښانې له ځان څخه وښودلې. دی داسې یو پاچا و چې افغاني

واکمنۍ یې پراخه کړه، افغاني ملت یې منځته راوړ او افغاني عقیدې او نظریې یې خپرې کړې.

په همدې روحیه ده تل په ازادو او خپل سرو قبیلو باندې له برید کولو څخه ډډه وکړه او دا به یې ویل چې دی هېڅکله هیله نه لري په خپلو هېوادوالو باندې کوم کړاو راولي. د دغه لوړ احساس په سبب ده د پښتوني کوټوال محبت خان، ښاروال نورمحمد خان او د نادر له خوا په کندهار کې د لښکر قوماندان ګدای خان په مغرضانه فعالیتونو باندې سترګې پټې کړې او هغه وخت یې د هغوی د مجازاتو لپاره اړتیا پیدا کړه چې د دولت استحکام ته یې په ښکاره توګه زیان پېښ کړ او له خپلو حدودو څخه یې پښې بهر وغځولې[19].

ددې لپاره چې دی ټولې قبیلې په دغو ملي احساساتو کې له ځان سره ملګرې کړي، نو په لومړي پړاو کې یې دا اړتیا لرله چې د هغوی د مشرانو زړه په لاس کې ونیسي. په دې اساس ده د نهو افغاني مشرانو شورا پرانیستله او د هغو له سلا پرته یې په کوم غوره اقدام لاس نه پورې کاوه.

الفنسټن وايي: په هېواد کې د ننه ده د قدرت ټینګتیا تر زیاتې اندازې د هغه د بهرنیو جګړو په نتیجو پورې تړلې وه. کله چې به هغه بریالی وي، نو دده اعتبار به هم ورسره زیاتېده او فتوحاتو به ده ته د یوه پوځ د ساتلو او په مکافاتو او مهربانۍ سره د افغاني مشرانو د پیوستون وسایل برابرول.

---

(۱۹) ګلستان رحمت، ۱۴۶.

د غنايمو په هيله ډېر شمېر هغه قبيلې ورسره يوځای شوې چې د هغوی ايل کول په اسانۍ سره ممکن نه وو: پوځ ته د زيات شمېر قبيلوي افرادو په راکښلو سره ده دا توان وموند چې د دوی له زياتوالي او حتی په قبيلو کې د هغوی د نفوذ له خوندي پاتې کېدو څخه مخنيوی وکړي او د پوځي اطاعت خوی د دوی دې ته چمتو کول چې په دننه کې خپل حکومت ته په خوښۍ غاړه کېږدي. همدا شان پوځيانو به تل خپل پاچا له نږدې څخه ليده او هغه ته يې د خپلو ميراثي مشرانو غاړه ايښودنه مشاهده کوله او دغه کار دوی ته دا ورزده کول چې هغه د ملت د مشر په حيث وګڼي. دی هيله من و چې دده ولسي خويونه، زړورتوب، کړه وړه يا فعاليتونه، ويښتيا او دده نور پوځي صفتونه به د ټولو ډلو احترام جلب کړي او دده پوځيان به شخصاً له ده سره په کلکه تو ګه ونښلوي.))[20]

د ګاونډيو هېوادونو حالت هم په همدغه شان مناسب ګڼل کېده. د هند او اوزبکو امپراتوري د نادر په واسطه له شوکت څخه غورځېدلې وې او ويجاړې پرتې وې. جنګيالي بلوڅان ايل شوي وو او د دوی له خوا د کوم مخالفت وېره موجوده نه وه. حقيقت دادی چې دغو خلکو ددې پرځای چې له يو بل سره اتحاد وکړي، دا غوره وګڼله چې له افغاني ګاونډيانو سره پيوستون ومومي. د ايران لمر هم د نادر په مړينه سره په وريځو کې څلور پلوه پټ شو او په سياسي افق کې يې د بيا ختلو هيله موجوده نه وه.

نو دا وو هغه شرايط چې په افغانستان کې د احمدشاه د پاچا کېدو او د هغه د فتوحاتو پيل کېدو پر وخت يې استقرار درلود.

---

(۲۰) کابل، دويم ټوک ۲۸۳-۸۴، فيرير ۶۹-۷۰، مالسن ۱۷۶۰-۷۷.

ثلورم فصل

د کابل او پېښور نيول:

د افغاني قبيلو په دلاسا کولو سره احمد شاه هغه اقدامات په ډېره بريالۍ توګه سرته ورسول، چې ده پر تخت کېناستلو پر وخت تر اجرا لاندې نيولي وو. له هرې خوا څخه جلبيان راټول شول او دده پوځ په لنډ وخت کې څلوېښتو زرو تنو ته ورسېد چې د يو شمېر قزلباشانو په ګډون د ابداليو او غلزيو له ټولو پښو او خېلونو څخه جوړ شوی و.

د کابل نيول:

د افغانستان په څېر کوم بل څه دومره غوره نه و، نو په دې توګه دده لومړنۍ دنده دا وه چې په سياسي لحاظ بېلې بېلې افغاني سيمې سره متحدې کړي. هرات يې يوې بلې موقع ته پرېښود او تصميم يې ونيو چې له غزني او کابل څخه پيل وکړي. ددې لپاره دليلونه هم موجود وو. لکه چې موږ وليدل د کابل نواب ناصر خان[1] خوشې شو او د کابل ولايت د حکمران په توګه منظور شو.

دی يو جالب او د سسه کار سړی و او لکه چې راتلونکو کړو وړو وښودله د هېڅ يوه شريفانه عمل قدرداني يې ونه کولی شوه. سره له دې چې د خپل ښه

(۱) دده اصلي نوم ناصری خان و. دی د هند د امپراتور اورنګزېب د سلطنت په دوران کې د کابل حکمران و، ناصر خان د محمد امان زوی دی چې پر ۱۱۲۹هـ ۱۷۱۷م کې د خپل پلار تر مرګ وروسته د کابل صوبه دار شو او د محمدشاه د سلطنت په دويم کال کې يې د پلار لقب ناصر خان حاصل کړ. د زياتو تفصيلاتو لپاره معاصر الامرا، درېيم ټوک ۴۳۳-۳۵، احمد يادګار، سلاطين افغاني، ۲۵۰ او همدارنګه طهماسنامه او تاريخ علي وګورئ.

سلوک د تضمین په خاطر یې خپل مشر زوی د یرغمل په توګه احمد شاه ته پرېښود ، بیا یې هم خپلې ژمنې ترسره نه کړې. د یوه روایت له مخې دی کابل ته له ستنېدو وروسته د بر ژر د ډیلي د محمد شاه په امر پېښور ته لاړ او هلته یې د خپل پاچا د پلانونو پر خلاف په لښکر ټولولو پیل وکړ. دی پخوا د محمد شاه له لوري په کابل کې حکمران و خو کله چې د غه ولایت نادر ته انتقال شو ده ته اجازه ورکړل شوه چې د هغه حکومت ته دوام ورکړي. ده دا وخت په کابل کې د نادر د ځای نیوونکي په توګه د احمد شاه له پېژندنې او هغو ژمنو څخه سترګې پټې کړې چې د خوشې کولو په وخت کې یې کړې وې او ددغو ټولو ترڅنګ یې د مغولو د یوه پلوي په توګه خپل ځان اعلان کړ. وایي چې ده په کندهار کې د یوه زنداني په حیث د بې وسۍ او بېوزلۍ له امله خپله لور په نکاح ورکړه. د کابل افغانانو چې وروسته یې له ده (ناصرخان) سره بې وفایي وکړه خپله ناتواني د پنځه لکه روپیو په ورکړه باندې چې ورباندې موافقه شوې وه له ځانه وښودله. دوی ناصرخان له درانې سره جګړې کولو ته وهڅاوه، په دې ډول ناصرخان هغه پنځه تنه درانې محافظین چې له ده سره د پیسو د اخیستلو په منظور راغلي وو ببرته واستول او په خپله یې د پوځي تیاري لپاره پېښور ته مخه وکړه[۲].

احمد شاه د خپل سلطنت په هماغه لومړي سر کې ددغسې یوې سپک نظرۍ زغم ونه کړی شو. له دې امله له یوې سترې قوې سره د ناصرخان مقابلې ته وروخوځېد. د غزني حکمران چې د نادر له خوا ګومارل شوی و، د احمد شاه دمخې د بندولو لپاره راووت، خو ماتې یې وخوړله او له لارې

(۲) سیرالمتاخرین درېیم ټوک، ۲۵۳، عمده التواریخ، لومړی ټوک، ۱۲۲، رساله نانک شاه، ۱۲۰ - ۱۲۱ ملخص التواریخ، ۳۵۶.

ليرې کړل شو او دغه ځای يې له ډېر زيات مقاومت څخه پرته تر تسلط لاندې راغی. ناصرخان دا وخت په پېښور کې د تجهيزاتو په برابرولو لګيا و چې له درانی سره مقابله وکړي. ده په داسې حال کې چې مغولي امپراتور ته يې ځان تسليم کړی و د پيسو او پوځي مرستې غوښتنه يې له خپل واکمن څخه وکړه. همدا شان ناصر خان له اوزبيکي او هزاره قبيلو څخه جلبيان راټول کړل. له بلې خوا احمدشاه د خپل سلطنت له لومړي سر څخه ټولو افغاني مشرانو ته ليکونه واستول او هغوی يې ملي احساس ته راوپارول. دغه راز دی د کابل له افغانانو سره چې په ښکاره توګه يې ده ته د مرستې ډاډ ورکړی و، مفاهمې ته داخل شو، يانې چې دوی به د افغان پر ضد د مغلو لپاره ونه جنګېږي. حتی د کابل بالاحصار يو شمېر غوره پارسي کورنۍ هم له احمدشاه سره پټ تفاهم ته ورسېدلې او کابل ته د احمدشاه په رسېدو سره يې له هغه سره د دغو ژمنو په مقابل کې لاس يو کړ چې ((د هغوی مشرانو ته به دولتي مقامونو کې برخه ورکړل شي، د پاچا له سوغاتونو څخه به ګټه واخلي او په هر شي کې به له دوی سره د برابرۍ له مخې چلند کېږي.)) د ناصرخان مرستيال د څه وخت لپاره د مرکز څخه دفاع وکړه، خو د احمدشاه سره د افغانانو د درېدو له امله دده ټولې هيلې شنډې شوې او له خپل واکمن سره د يوځای کېدو په خاطر پېښور ته وتښتېد. د کابل سقوط د احمدشاه په قلمرو کې يو بل ولايت زيات کړ. پايتخت ونيول شو او يو افغاني مشر چې د احمدشاه د ګټو ساتندوی و د هغه د والي په توګه وګومارل شو. د ناصرخان مانديني چې د زبردست خان علي مراد خان لور وه، د درانيانو لاسته ورغله، خو له دغې تورسرې سره

په بشپړ درناوي سر چلند وشو. کله چې احمد شاه د خپل نوي ولايت د اداري دستګاه او ماشين په جوړولو لګيا و، نو په دغه وخت کې يې خپل سپهسالار سردار جانخان چې ټولو به د بخشي په نامه باله، دمخه ناصر خان مقابلې ته ولېږه[۳].

د پېښور نيول:

په کابل کې د افاني پاچا په استقرار سره ناصرخان د افغاني قبيلو له احتمالي بريد څخه وو بېرېد او فکر يې وکړ چې پېښور ته د هغه د تګ په وخت کې به له ده (احمد شاه) سره هرو مرو يوځای شي.

ددې لپاره چې دوی د وېرې او کنټرول لاندې راوستل شي، نو ده تصميم ونيو چې د شپې پر مهال د دوی په يوه غوره مشر عبدالصمد خان محمدزي (مامانزی هم بلل کېده) باندې چې د اشنغر له دوابې څخه و، بريد وکړي. ده فکر وکړ چې ددغه خطر په ليرې کېدو سره به د خيبر لاره د افغانانو پر مخ په موفقانه توګه وتړي. عبدالصمد خان له خپلې چونۍ څخه د جلال اباد لور ته وتښتېد او د شاه له وړاندې لېږل شوي پوځ سره په لالپور کې يوځای شو. ناصر خان دده له قهره د اشنغر چونۍ تالا کړه او د عبدالصمد خان يو شمېر خپلوان او پيروان يې له تېغه وايستل او پېښور ته ستون شو[۴].

سردارجانخان د عبدالصمد خان په لارښوونه سره د خيبر غابنې خواته پخوا تر هغې چې ناصرخان د هغه د بندولو لپاره اغېزمن تدبيرونه ونيسي

---

(۳) انندرام ۲۷۳، حسين شاهي ۱۷، تاريخ احمد ۱۳-۱۴، سيرالمتاخرين ۸۶۱، صولت افغاني ۲۴۴، ملخص التواريخ ۳۵۶، مالسن ۷۰.
(۴) حسين شاهي ۱۷، تاريخ احمد ۱۳-۱۴، تاريخ سلطاني ۱۲۴ - ۱۲۵، صولت افغاني ۵۲.

راوړاندې شو. احمدشاه هم ډېر ژر په دوی پسې ورغی دا سې معلومه شوه چې ناصرخان ونه کولی شول د دوی د مقابلې لپاره د بري په هیله یوه پیاوړې قوه چمتو کړي. د کابل ټول ولایت د پېښور په ګډون له افغانانو څخه ډک و او دوی په څرګنده توګه د افغاني پاچا پلوي وکړه. نو په دې ډول ناصرخان په پټه سره له پېښور څخه ووت او د اباسین (اندوس) د ختیځ لور ته واوښت او د چچ هزاره سیمې ته یې پناه یووړه. احمدشاه د یوه ملي قهرمان په توګه پېښور ته ننوت او د هغه ځای د موجودو افغاني قبیلو له خوا یې د ملي اتل په حیث هرکلی وشو. د یوسفزیو او خټکو مخور له کومې استثنی پرته دده درناوي لپاره راغلل. عبدالصمد خان محمدزی، چې د سمندرخان مامانزي په نامه هم بلل کېده، له جهان خان سره دا وخت یوځای شوی و. دراني ته دده له اطاعت کولو وروسته د هوتي نازوخان زوی او د مندړو مشر فتح خان د تورو او بابوزیو د خانانو په ګډون د درناوي لپاره راغلل. احمدشاه په ډېر ویاړ او اعزاز سره دوی ومنل او مندړو مشرانو ته یې لارښوونه وکړه چې په هندوستان کې د عملیاتو لپاره د ده پوځ ته پنځه سوه سواره راولېږي. دوی یې د سوغاتو له ورکولو وروسته رخصت کړل. په پېښور پورې مربوطې سیمې د اباسین په ښي غاړه خورې شوې وې او ددغه ځای په نیول کېدو او د قبیلوي مشرانو په ایل کېدو سره د نوي سلطنت حدود د اباسین ټولو هغو لویدیځو سیمو ته وغځېدل چې هلته دغه قبیلې مېشتې وې.

احمدشاه پېښور ته په رسېدو سره سردارجانخان ته امر وکړ چې ناصرخان تر هغو چې له هزاره څخه وتلی نه وي د هغه له تعقیب څخه لاس وانه خلي.

ډېر ژر احوال راورسېد چې فراري پنجاب ته تښتېدلی دی. د انندرام د تذکرې پر اساس دی د ۱۱۲۰هـ کال د ذوالقعدې د میاشتې په درویشتمه نېټه (۱۱۴۷م نوامبر ۱۵) لاهور ته ورسېد. دا وخت د لاهور حکمران نواب حیات الله خان شاه نواز خان له درانې سره په پټه توګه د مفاهمې په حال کې و، له دې امله ده ناصرخان ته تود هرکلي ونه وایه. رښتیا هم دغه والي حتی له ده سره د کتنې په برخه کې هم شکمن و. ناصرخان د عیدګاه په یوه خونه کې څو ورځې تېرې کړې او په دغه ځای کې شاه نوازخان په پټه ورسره وکتل، ورپسې هغه د ډیلي لور ته وخوځېد او د ذوالحجې په اووه ویشتمه نېټه (د ۱۷۴۷م کال د دسمبر نولسمه) دغه ځای ته ورسېد. امپراتور محمد شاه یې په ډېر مینه هرکلی وکړ او یو شپږ ټوکیز افتخاري کالي چې په کې یوه توره، یو هاتي او یو لک روپۍ شاملې وې، مغولي امپراتور ته د وفادارۍ د څرګندولو په توګه ورته ورکړل شوې[5].

سردارجان خان د ناصر خان له تښتېدو وروسته پېښور ته راوګرځېد او په هند کې د هغو پوځي عملیاتو لپاره یې په تیاري نیولو پیل وکړ، چې د واکمن احمدشاه د لاهور د شاه نوازخان د دعوتونو په ځواب کې د هغې تصمیم نیولی و.

(۵) حسین‌شاهي ۱۸، تاریخ‌احمد ۱۴، تذکره انندرام ۲۷۳-۳۸، تاریخ سلطاني ۱۲۴-۱۲۵، شاهنامه ۵۰-۵۸، ح.و. بیلیو، یوسفزي، ۷۷.

پنځم فصل

په هند باندې لومړی برید

د لاهور فتحه

په پنجاب کې سیاسي حالت:

په هند باندې پر ۱۷۳۸-۳۹ کال کې د نادرشاه یرغل نه یوازې د مغولي حکومت په مرکز کې درز پیدا کړ، بلکې ډیلي ته د ولایتي حکومت په وفادارۍ کې یې هم تزلزل راوست. د یو څه وخت په تېرېدو سره به ولایتي حکومتونه د ټاکلیو کورنیو په واک کې د تل لپاره پاتې کېدل او د هغو غړي به په ټولو معاملو کې زیاتره د خپلو شخصي ګټو پر اساس له بهرنیو قدرتونو سره په تماس کې راتلل او حتی د امپراتورۍ له دښمنانو سره به یې د مرکزي حکومت له خبرولو پرته مذاکرې پیلولې. له فرانسویانو او انګرېزانو سره د دکن او بنګال د وایسرایانو چلندونو د پنجاب غاصب شاه نوازخان ته هم دا مفکوره ورکړه چې په بهرنۍ مرسته خپل قدرت د خپل مشر ورور او مرکزي حکومت په مقابل کې چې غوښتل یې د یوه قانوني او منل شوي والي په باب مداخله وکړي وساتي.

شاه نواز خان د پنجاب د والي خان بهادر ذکریا خان چې له **۱۷۲۲** څخه تر **۱۷۴۵**م پورې یې دلته حکمراني درلودله، دویم زوی و. دده اصلي نوم حیات الله خان و او کله کله به له مینې څخه پیلاوری خان بلل کېده.

د نادر شاه د حملې پر وخت ده له نادر سره له لاهور څخه تر ډیلي پورې ملګرتیا وکړه او کله چې یرغل کوونکي له دغه ځای څخه راوګرځېدل، نو دی یې خپل پلار ته د یو کروړ روپیو د برابرولو له سپارښتنې سره ولېږه. دی له نادر سره د ستنېدو پر وخت د سند تر لړکانې پورې لاړ او له هغه څخه یې د شاه نوازخان لقب ترلاسه کړ او د ملتان د والي په توګه وګومارل شو[1].

ذکریا خان د **۱۱۵۸**هـ د جمادی الثاني په دولسمه د **۱۷۴۵**م د جولای په لومړۍ نېټه په لاهور کې مړ شو. شاه نوازخان او دده مشر ورور یحیې خان چې د وزیرالممالک قمرالدین خان له لور سره یې واده کړی و، په تصادفي توګه دا وخت په ډیلي کې وو. دیوې اوونۍ په اوږدو کې دوی پنجاب ته لاړل. امیر انورمحمد شاه نه غوښتل چې ذکریا خان زامن د لاهور او ملتان په حکومت کې وګوماري. سره له دې هم وروسته ده د یوې موافقې له مخې دغه ولایتونه وزیر ته ورکړل نوموړي وزیر وکولی شول له خپلې خوا څخه یحیې خان د لاهور په حکومت او شاه نوازخان د ملتان په حکومت کې وټاکي. ددغه مقصد لپاره د **۱۱۵۸**هـ کال د شعبان په نهمه د اګست **۲۲**، **۱۷۴۵**م دوی ته د محمد شاه له خوا افتخاري چپنې ورکړل شوې. په دې ډول

(۱) ملتان د شاه نوازخان د نیکه سیف الدوله نواب عبدالصمد خان (د ذکریا خان پلار) له خوا له ۱۷۲۶ څخه تر ۱۷۳۶ پورې اداره کېده (دمړینې کال یې ۱۱۵۰هـ و او وروسته یې پلار ذکریاخان د لاهور د ولایت ترڅنګ ددغه ځای حکمراني ترلاسه کړه. معاصر الامرا، دویم ټوک **۵۱۴-۱۵۱۷** بیل د ختیځې بیوګرافي قاموس، ۱۴، بیلي مفتاح التواریخ، ۳۱۶، تذکره انندرام **۱۰۵**- ۱۳۱.

دواړه ورونه (دریيم ورور يې مير باقي خان و چې په ښکاره توګه په تاريخ کې نومورکې پاتې دی) په پنجاب کې د خپلو دوو مربوطو ولايتونو واليان شول.

داسې معلومېږي چې يحيې خان وروسته ډېر ژر د خپل پلار د ملکيت د خوشې کولو په باب د خبرو اترو کولو لپاره ډيلي ته تللی وي. دا جايداد د مغولو د دود له مخې د پاچا لپاره ضبط شوی و. دغو مسايلو څو مياشتې وخت ونيو او د ۱۷۴۶م کال د جولای په لومړۍ نېټه لاهور ته د يحيې خان د راستنېدو په ترڅ کې ټوله موضوع پای ته ورسېدله. ده په ځرګنده توګه هيله نه درلوده چې دغه ملکيت له خپلو کشرانو ورونو سره ووېشي. له بلې خوا شاه نوازخان يو ډېر بې پروا او تند ځوان و او د ۱۱۵۹هـ کال د ذيقعدې په اتلسمه د ۱۷۴۶م د نوامبر ۲۲ لاهور ته راورسېد او د ملکيت د رسمي وېش غوښتنه يې وکړه. په دغه برخه کې د دوی خبرې په سختو کلمو منتج شوې او د تورو موټو ته لاس ونه وغځېدل. ډېر ځله د دواړو ورونو پوځيانو د لاهور په کوڅو کې جګړه وکړه په داسې حال کې چې دوی دواړه هر يو د ښار په خپله برخه کې د ځوکيو (مورچلونو) او خندقونو تر شا ولاړ وو. کورنۍ شخړې تر څلورو مياشتو پورې روانې وې. بالاخره د ۱۷۴۷ کال د مارچ په اوولسمه نېټه د يحيې خان ګوريلايان مات شول او شاه نواز خان د همدغه کال د همدې مياشتې په يوويشتمه نېټه ښار ته ننوت. معزول شوی والي د غاصب په لاس کې ولوېد او د هغه د ترور در دانه بېګم په حويلۍ کې توقيف شو.

د امپراتورۍ له صدراعظم سره د يحيې خان نږدېوالي چې دده خسر و، د شاه نواز خان اندېښنه زياته کړه او د راتلونکي په برخه کې يې دی هوښيار کړ. دی د يوه غاصب په توګه په دې پوه شو چې د پاچا په مقابل کې يې خپل باور له لاسه ورکړی او د لاهور او ملتان د ولايتونو د اصلي والي وزير قمرالدين خوشبيني يې له لاسه وتلې ده. سره له دې چې تر پنځو مياشتو دده په مقابل کې کوم عمليات ونه شول خو بيا هم دا وېره موجوده وه چې ژر يا ورو به په ده باندې د دوی قهر نازل شي. له دې امله ده خپل ناظر محمد نعيم خان ډيلي ته ولېږه چې هلته له امپراتور څخه د خپلو تېرو ناوړه کړو وړو ښښنه وغواړي او د لاهور د حکومت د مرستيال په توګه يې تاييد او وګوماري. دده استازی د ۱۱۶۰هـ د رمضان په نهمه د ۱۷۴۷م د دسمبر دريمه ډيلي ته ورسېد او د ديوان عبدالمجيد خان سره يې مذاکرې پيل کړې او ورپسې يې د بخشي الممالک سعادت خان په واسطه له صدراعظم سره خبرې اترې او مصاحبه سرته ورسوله. په دغسې خبرو کې ځنډ راتلل يو طبيعي امر و، په تېره بيا چې قمرالدين له ده سره ښه تمايل نه درلود[۲].

د شاه نوازخان له خوا د احمدشاه رابلل:

له دې امله شاه نوازخان د بهرنۍ مرستې د موندلو په هڅه کې ولوېد. دا وخت احمدشاه دراني د کابل په ولايت کې و او شاه نوازخان له هغې

---

(۲) تذکره اندرام، ۱۰۵-۱۳۱، ۲۲۷-۲۳۱.

د بيان واقعي په قول ۱۲۹-۳۰ وزير قمرالدين شاه نوازخان ته وليکل چې يحيې خان ازاد کړي، خو شاه نواز تر هغو دده له غوښتنو سره موافقه ونه کړه چې د پنجاب په حکومت کې د والي په حيث د مقررېدو فرمان ورته ونه لېږل شي. ددغه ځواب په اورېدو سره وزير په لاهور باندې د يرغل لپاره په کلکو ترتيباتو لاس پورې کړ خو خپل زوم له قيده څخه ازاد کړي. دغه حالت شاه نوازخان ارام کړ.

وروسته دده له شاهکاریو څخه خبر شو او سترګې یې د هغه لور ته واوښتې. ده په جلندر دواب کې د خپل جاګیر د پوځدار ادینه بیک خان (نوموړی د لاهور په نیولو کې د شاه نوازخن دېر پوخ بلوی و) په سلا مشوره له یوه لیک سره احمد شاه ته یو استازی ولیږه او هغه یې د سیمې نیولو ته رادعوت کړ. ده د خپل ځان لپاره د هغه تر قیادت لاندې د صدراعظمۍ د څوکۍ غوښتنه وکړه[۳].

دغه راز ده شیعه مذهب غوره کړ او له خپل مهر څخه یې د تیموري امپراتورانو نومونه لیرې کړل او پر ځای یې د دوولسو امامانو اسما راوړل. ددغه کار دلیل به ښایي دا و چې د پارس د شیعه پوځ په منځ کې ملاتړ پیدا کړي او احمد شاه ته له مغولو سره د اړیکو په پرې کولو کې خپل جدیت وښیي[۴].

احمد شاه د شاه نوازخان د استازی او مکتوب ډېر ښه هر کلی وکړ. ده خدای ته د هغو له امله شکر وکړ ځکه چې ده هېڅکله د داسې وړ کار په خپله برابرېدو هیله نه درلودله. احمد شاه سملاسي په دغو عبارتونو سره (تاج د احمد شاه او وزارت د شاه نواز) یوه قباله او سند برابر او په پوځي مشرانو باندې یې د شهادت لپاره مهر کړ او د خپل یوه باوري استازي، بغراخان پوپلزي په لاس یې لاهور ته ولیږه.

حالات واوښتل:

(۳) سیرالمتاخرین، ۸۶۱، طهماسنامه ۶۳-۶۴، خوشي وقت رای، تاریخ سکان ۶۱، د عمده التواریخ په حواله هغه استازی چې احمد شاه ته ولیږل شو، صابرشاه ملنګ و، خو دغه خبره د نورو منابعو له خوا تایید شوې نه ده.
(۴) بیان واقعي، ۱۲۹، اشوب دویم ټوک، ۴۵۳، سرکار، د مغولو د امپراتورۍ زوال لومړی ټوک ۱۹۶.

ادینه بیګ خان چې دوه مخی رول یې لوباوه (دوه مخي یې کوله) وزیر ته د شاه نوازخان او احمد شاه ترمنځ د پټو اړیکو خبرتیا ورکړه او ورته یې وویل چې: ((دده وراره ډېر بې سره شوی او له احمد ابدالي سره یې تماس نیولی دی، د خپلو ډېرو ښو خدمتګارانو خبرو ته غوږ نه ږدي[5].

که وزیر غواړي دده خیال راضي او زړه یې لاس ته راوړي، نو دوی به هم ددې توان ولري چې شاه نوازخان ته زاري وکړي.)) وزیر چې د شاه نوازخان غوښتنو او د هغه د استازي عذر غوښتنې ته بې پامه شوی و، سملاسي په حقایقو باندې په پوهېدو سره راوېښ شو. بله چاره موجوده نه وه او د شاهي فرمان پر اساس د شاه نواز غوښتنې ومنل شوې او د هغه استازي ته یې فرمان وسپاره. دغه راز وزیر په خپل لاس سره ده ته د پخلاکېدو یو لیک ولېږه، چې متن یې دا و: ((ستاسو کورنۍ په ټولو وختونو کې مغولي امپراتورانو ته وفاداري درلوده او هېڅکله یې ناشکري او د نه منني عمل ترسره کړی نه دی. د داسې خیالاتو او تمایلاتو لرل د خواشینۍ وړ دي او د نادر د یوه یا ساول (حاضر باش) لپاره اطاعت کول شرمناک کار ګڼل کېږي. تاسو باید دغه خوار اشنا د هندوستان له ټولو سرحدونو څخه وشړئ، له هغې وروسته کېدی شي د کابل، کشمیر، تاتا لاهور او ملتان پنځه ولایتونه ستاسو تر واکمنۍ لاندې راشي. په دې سبب له خپلو ټولو منابعو سره به یوځای امپراتوري ستا په لاس کې وي.))[6]

(۵) په ډېرو ښو خدمتګارانو کې په خپله ادینه بیګ او د لاهور دیوان لاخپات رای شامل وو. خوش وقت رای، تاریخ سکان، ۶۱ مخ وګورئ.
(۶) سیرالمتاخرین ۱۸۶۱-۶۲، تاریخ انند رام ۲۳۵، علي الدین عبرت نامه، ۲۳۳.

دغه کار ټول حالت بدل کړل او شاه نوازخان د شاهي فرمان او د صدراعظم د مکتوب په رسېدو سره چې په کې دده د کورنۍ درناوی یاد شوی و او ورسره ژمنه شوې وه چې د خپلو دو منیونونو په پراختیا کې به ورسره مرسته وشي، غره کړ او خپل تصمیم یې واړاوه او له احمدشاه سره د خپلو مذاکرو په برخه کې بې علاقې شو. ده پرېکړه وکړه چې له خپلو عنعنوي بادارانو سره د درانيي پرضد خپل بخت ازمایش کړي.

د هند لور ته د احمدشاه روانېدل:

له بلې خوا احمدشاه اوس خپل ترتیبات پای ته رسولي وو. زیات شمېر افغاني سرتېري له شاوخوا قبیلو څخه د هندوستان د شتمنو ښارونو د لوټولو په هیله له ده سره یوځای شول. د ۱۷۴۷م په دسمبر کې دی له پېښور څخه له (۱۸۰۰۰) افغاني پوځ سره چې دربیمه برخه یې دده له خپلې قبیلې څخه وو، روان شو[۷]. له اباسین څخه د بېړیو په یوه پله باندې واوښت او د یوسفزیو پوځي ټولګی په اټک کې ورسره یوځای شو.

په دغه وخت کې دده استازي بغراخان له لاهور څخه د ستنېدو پر وخت ورسره لیدنه وکړه او د اوښتي حالت په باب یې ده ته معلومات ورکړل. بغراخان په خپله د ناوړه سلوک خاوند او د هځوونکي فصاحت له استعداد څخه بې برخې و. علي الدین وایي چې ده له شاه نوازخان سره د خبرو اترو پر

(۷) انندرام مخلص د هغو خبرونو پر اساس چې دا وخت ډیلي ته رسېدلي و، لیکي چې د شاه پوځ پنځه ویشت زرو سپرو ته رسېده، په داسې حال کې چې عبدالکریم په بیان واقعي، ۱۳۱ مخ کې او وریسې عبدالرحمن په خپل اثر مرات افتاب نما کې د شاه نوازخان تر عنوان لاندې، ۱۵۸ مخ، دغه شمېر له دولس زره پلیو او سورو څخه زیات ګڼلی دی. نو په دې ډول د ښاغلي جادونات سرکار په اثر ((د مغولو د امپراتورۍ زوال)) ۲۰۷ مخ کې د اتلس زرو تنو شمېر سم برېښي.

وخت په ځان کنټرول نه درلود او په خپلو ناوړو مباحثو یې هغه ولمساوه. دغه راز ده د دراني په خلاف د شاه نوازخان تیاری ولید او د دغو اطلاعاتو په راغونډولو سره ډېر ژر ستون شو.

په لاهور کې د پیر صابر شاه وژل کېدل:

خو احمد شاه د دغه خبر په اورېدو سره اندېښمن نه شو. د ده پوځ د جهلم لور ته وخوځېد او د روتاس چونې یې له کوم مقاومت پرته ونیوله. ده له دغه ځای څخه خپل پیر صابر شاه د مخه لاهور ته له ضراب باشي محمد یارخان سره واستاوه. په ظاهري توګه د پیر د استولو مقصد دا و چې هلته له خپلې مور سره وګوري او د ځینو سیمه ییزو ولیانو زیارت وکړي. پیر لاهور ته له رسېدو وروسته د مفتي عبدالله په کور کې تم شو. د نکرو مانسر (هغه څوک چې د مړو له ارواحو سره رابطه لري او پیشګویي کولی شي) په توګه د ده شهرت لا د مخه خپور شوی و. په ښار کې دا اوازه وه چې دی د دې لپاره دلته راغلی چې د درانیانو په مقابل کې د مغولو پوځ بې اغېزې کړي. شاه نوازخان د یوه داسې فوق العاده ملنګ د راتلو د خبر په اورېدو سره ادینه بیګ خان او دیوان کورامل هغه ته واستول چې د ده د راتګ اصلي مقصد معلوم کړي. صابرشاه دوی ته وویل: ((زه له هېچا سره کوم کار او معامله نه لرم د هغه درناوي ترڅنګ چې زه یې دغه ښار ته (چې زما د زېږېدو ځای دی) لرم او د هغه مسولیت څخه سوا چې زه یې د خپلو وطنوالو او حکمرانانو په مقابل کې (چې ورسره مې ژوند کړی) احساس کوم، دا په جرئت ویلی شم چې بې وفایي د خدای(ج) او بنده دواړو رضایت نه

حاصلوي او هم دا باید درته جوته کړم چې ستاسو توره له احمد ابدالي سره برابره نه ده.))

دا وخت یو تن په خبرو کې ور ولوېد او ورته یې وویل: ((ستا مقصد څه دی)) ایا زموږ توري له لرګي او دده له او سپنې څخه جوړې دي.))

ده په ځواب کې وویل: ((نه دواړه یې له او سپنې څخه دي، خو دده اقبال او بخت لوړ دی او ستاسې ستوری له هغه سره نه برابرېږي.)) ادینه بیګ دا خبرې شاه نوازخان ته ورسولې او هغه یې په اورېدو سره ډېر خواشینی شو. ده امر وکړ چې ملنګ او د هغه ملګری محمد یارخان دې بندیان او تر کلکې څارنې لاندې ونیول شي چې د دراني د کمپ لور ته ونه تښتي. علي الدین په خپله ((عبرتنامه)) کې د شاه نواز خان او صابر شاه ملنګ مصاحبه ثبت کړې ده. شاه نواز خان له پیر څخه وپوښتل:

((احمد شاه ورور څه حال لري؟))

پیر په ځواب کې وویل:

((دی د ولایت افغانستان او خراسان پاچا دی او نیت لري چې هندوستان ونیسي او تاسو یوازې یو صوبه دار او د کوم بل یوه رعیت یاست. تاسو په کوم جرئت داسې خبرې کوئ؟))

د انندرام د تذکرې پر اساس صابرشاه، شاه نواز ته وویل چې د هند امپراتور له تاسو سره ښه تمایل نه لري او دی په دې لټه کې دی چې له تاسو څخه غچ واخلي. دا به ستاسو په ګټه وي چې له احمد شاه سره یو ځای شئ او په دې توګه مو عزت او شان لوړتیا ومومي او د هېواد وزارت به په قانوني

توګه درکړل شي. دغسې او ځينو نورو خبرو په شاه نواز باندې ښه اغېزه ونه کړه. پير دی په بې ايمانۍ او بېوفايۍ وښکانځه او داسې سپکې سپورې يې ورته وويلې چې نوموړی ځوان والي د هغو زغم ونه کولی شو. د زيات خفګان په سبب شاه نوازخان امر وکړ ملنګ دې بخشي خواجه عصمت الله خان ته وسپارل شي او له هدايت سره سم نوموړی خواجه دده په ستوني کې د ويلي شويو سرپو په تويولو سره هغه وواژه. څرنګه چې په محمد يارخان باندې کوم اعتراض موجود نه و، نو هغه خوشې او د بېرته تګ اجازه ورته ورکړل شوه[8].

له روتاس څخه تر شا درې:

وايي هغه وخت چې احمد شاه په روتاس کې واړول نو يې دا وخت د بالانات جوګي مانۍ ((درمسال)) تالا کړ. اوس هغه تيلا ګور اخنات نومېږي، چې له جهلم څخه د شلو ميلو په واټن ليرې پرته ده[9].

کله چې احمد شاه د خپل پير له سرنوشت څخه خبر شو، نو ورسره سم يې د لاهور خواته بيړه وکړه. ده د ګجرات پر لور د خپل تګ په لار کې د سلطان

(۸) سيرالمتاخرين، ۸۶۲، دريم ټوک، ۲۵۶-۵۷، تاريخ انندرام، ۲۵۶، مرات افتاب نما، ۱۵۸ ب- ۱۶۰ الف، بيان واقعي ۱۳۲، بيليو، يوسفزي، ۱۱، علي الدين، عبرت نامه، ۲۳۳-۳۴، شاهنامه احمديه، ۷۳-۷۵، ګلستان رحمت ۱۴۷، لطيف، پنجاب ۲۱۶-۱۷.
د ځينو ليکوالو په حواله صابرشاه حتی د احمدشاه له رضايت پرته په خپله خوښه په ځانګړې توګه له روتاس څخه نه، بلکې له شاه درې څخه لاهور ته لاړ. تاريخ سلطاني وايي چې شاه د لاهور په بازار کې د وروخېمو هماغه زړه لوبه تکرار کړه او ويې ويل چې دی به دې سيمې ته د احمدشاه حکومت راولي. شاه نوازخان ددغې خبرې اورېدل ونه زغمل او امر يې وکړ چې ملنګ اعدام شي.
ځينې ليکوال په دې نظر دي چې دده سر په توره ووهل شو، د عمده التواريخ په قول دده خېټه څيرې او د لاهور په کوڅو کې په اس سپور وګرځول شو.
د صابر شاه زيارت د تاکسالي د دروازې پر لور په يوه جګ ځای د سلطنتي جومات شا ته موقعيت لري. عمدالتواريخ، لومړي ټوک ۱۲۲، ګولډنګ، زوړ لاهور، ۷۳، لطيف پنجاب، ۷۵-۱۱۷.
(۹) د جهلم د سيمې ګزيټر (۱۹۰۴)، ۳۴-۳۵.

مقرب خان (د راول پنډۍ يو کاکړ) متصرفات په هغه سيمه کې ومنل چې دی په هغې کې د ۱۷۴۱م[۱۰] په شاوخوا کې مستقر شوی و. له چنا څخه په سوهدره کې پورې شو ورپسې په چټکۍ سره د ۱۱۲۰ هـ کال د محرم په اتلسمه نېټه (د ۱۷۴۸ د جنورۍ په اتمه) شا درې ته چې د راوي په کينه غاړه کې وه، راورسېد او د امپراتور جهانګير په ښکلې مقبره کې يې ځای ونيو.

شاه نوازخان په لاهور کې:

دا بايد ووايو چې شاه نوازخان له ډيلي څخه د شاهي فرمان او د خپل تره وزير قمرالدين خان د مکتوب په رارسېدو سره ډېر ژر خپل ترتيبات نيولي وو. خو دغه چمتووالی ټول د ښار د دفاع لپاره و او د هغه په لور (لاهور په خوا) د دښمن له وړاندې کېدو څخه د مخنيوي په برخه کې کوم څه کار ترسره نه شو. ده د دسمبر په دويمه اوونۍ کې خپلې خېمې له ښار څخه بهر ايستلې وې چې د ترتيباتو څارنه او کتنه وکړي. ښايي دده به دا خيال و چې احمد شاه له ځان سره ټوپک نه لري او د لاهور په توپخانې سره به ده ته په اسانۍ ماتې ورکړل شي، خو په ويجاړه خونه بری ترلاسه کېدلی نه شي. د حکومت ټول پخواني او مخلص خدمتګاران يا بنديان وو او يا اوښتي وو. هغو کسانو چې دده د ملګرتوب لاپې کولې، زړه نا زړه او بې علاقې برېښېدل. د کاسور افغاني مشران د يحيې خان د ازادۍ لپاره په چل ول لګيا وو او د هغه د خلاصون په برخه کې يې د شاه نوازخان له مصروفيتونو

(۱۰) د ګجرات د سيمې ګزيټر ۱۸۸۳-۱۸۸۴، ۱۵-۱۱۵

څخه استفاده وکړه (ذیحجه ۲۳- ۱۱۲۰هـ، د سمبر ۱۵- ۱۷۴۷م)[11] په ادینه بیګ خان باندې د دوه مخی پر اساس اتکا کېدلی نه شوه. کله چې احمد شاه په لاهور باندې د یرغل کولو لپاره ددغه ښار دروازو ته راورسېد، لاهور په دغسې غمجن حالت کې و.

څرنګه چې شاه نواز خان خوش باوره و، نو وایي چې په دغه وخت کې دی خپل پیر غلام محمد ته لاړ چې دده د پوځي کارو لپاره دوعا وکړي. کله یې چې یوه ورځ پیر ناراض ولید د هغه په دروازه کې کېناست او تر هغو یې له تګ څخه ډډه وکړه چې تر څو پیر ده ته یو کرامت وښيي. غلام محمد له ده څخه وغوښتل چې درې خښتې ورته راوړي. کله چې خښتې په دسمال کې تاو او دده په مخکې کېښودل شوې، پیر د مراقبې په حال کې کېناست. یوه ګړۍ وروسته هغه وخت چې غلام محمد عادي حالت ته راغی او په سد شو خښتې په سپینو زرو اوښتې وې. پیر چېغه کړه: ((ستا ببرۍ به ډوبه شي ته باید له ظلم څخه لاس واخلې او د خپل پلار امیران (لوړ رتبه مامورین) ازاد کړې.)) شاه نواز خان د پیر غلام محمد نصیحت ته توجه ونه کړه او دا یې وویل: ((ښایي پیر به د بندیانو کوم غالمغال اورېدلی وي.))

د لاهور جګړه:

د ۱۱۲۱هـ کال د محرم په شلمه نېټه (د ۱۷۴۸م د جولای لسمه) یانې دده د رارسېدو په دریمه ورځ، سملاسي افغاني پوځ له سیند څخه پورې ووت

---

(۱۱) د یحیې خان تېښته د هغه د خپلې ترور په مرسته چې د ذکریا خان خور وه، تامین شوه. دی د ۱۱۶۱هـ کال د محرم په ۲۳ د ۱۷۴۸م کال د جنورۍ دیارلسمه نېټه ډیلي ته ورسېد. دا وخت دلته دده خسر د شالامار په بن کې اړولي وا او د احمدشاه په مقابل کې یې د یوه لشکر د استولو لپاره ترتیبات نیول. تاریخ اندرام، ۲۳۹-۴۰.

او د شالامار د بڼ لور ته وخوځېد. خپلې خېمې یې د هغه په شمال ختیځه خوا کې د محمود بوتي کلي په کروندو او میدانونو کې ودرولې.

دا وخت شاه نوازخان له ښار څخه بهر مورچل نیولی و او له سترې قوې او ښایسته اندازه جنګي مهماتو سره د یرغلګرو د مقابلې لپاره یې انتظار ایسته.

ده د هغو ټولیو سربېره چې دده تر خپلې قوماندې لاندې وو، د پوځي اډې دوه ډیپوګانې تاسیس کړې وې چې یوه یې د خواجه عصمت الله خان[13] تر څارنې لاندې د لس زره اسونو (سورو) او پنځه زره ټوپک والاوو سره د حضرت ایشان په چونۍ کې او بله یې د لچېن بېګ تر امر لاندې د پنځه زره اسونو (سورو) او په همدومره شمېر برېښنا اچوونکو (ماشه یي ټوپک والاوو) سره پروېز اباد، او درګاه شاه بهلول ته نږدې پرته وه چې پاخه سنګرونه یې لرل. دده لور ته د درانیانو په را اوښتلو سره ده د کاسور جلهه خان Jalha khan[14] د هغوی د مقابلې لپاره ولېږه، خو دغه افغان له خپلو ټولو پوځونو او ټولیو او مهماتو په ګډون له افغانانو سره یوځای شو.

---

(۱۳) خوشو قت رای، تاریخ سکان، ۶۱-۶۲.

(۱۴) ځینو لیکوالو لکه محمدعلي خان انصاري، (تاریخ مظفري، ۴۲۳) ده ته د حشمت الله خان نوم ورکړی دی. دغه نوم د داسن او اسیلیوت د هند تاریخ ته له تاریخ احمدشاهي څخه د ترجمې په ترڅ کې ((زیله خان)) د هغه څه په خلاف چې خپلو مورخینو یې ذکر کړی را اخیستل شوی دی. په هغه اری پارسي نسخه کې چې په لندن کې د برتانوي موزیم د ۲۰۰۵ ګڼې او ار لاندې شته دغه نوم په درېیم ب مخ اوومه کرښه کې جهله خان لیکل شوی دی. تر هلاندې کامه ( ) داسې جوته ده برېښي چې د زیله خان او جمله خان په توګه د هغې لوستل کېدو ته کوم دلیل نه پاتې کېږي. دغه نوم په عمده التواریخ (لاهور ۱۸۸۵) لومړی ټوک ۱۲۳ جلی خان چاپ شوی چې په اصلي نسخه کې جلهي خان دی. که څه هم داسې چاپ شوی خو بیا هم جمله خان او زیله خان جلهه نه نږدې ګڼل کېږي.

کله چې درانیانو د ملک پور[۱۵] په کلي کې د خپلو پوځي واحدونو د ورځنیو اړتیاوو د بشپړولو مرکز ټین کړ، نو په ورپسې سهار (د محرم لومړي نېټه) کې د لاهور د ښار لور ته وړاندې لاړل. دوی لا د شاه بهلول او درګاه شاحسین په میدان کې وو چې خواجه عصمت الله خان بخشي له خپلو لسو زرو اسونو (سورو) او په همدغه شمېر برېښنا اچوونکو سره د هغوی د مقابلې لپاره له خپلو ببلو سنګرونو څخه راووتل او د توپکونو او راهکلاو ډزې يې وربانديې پیل کړې. احمدشاه په ډېرو لږو افرادو سره د جګړې تکل وکړ ځکه په دې پوهېدلی وو، چې که هر څومره زیات کسان ولېږي، په هماغه اندازه تلفات به ده ته ورسطرېږي. نو په دې ډول ده له خپلې اصلي قوې څخه زر تنه سواره، توپک والا په جلا توګه واستول. دوی د دښمن په منځ کې ورګډ شول او خپل پلته ییز توپک یې وربانديې وچلول او د دښمن د لیکي هغې خواته یې په تراټ ور وځغستل. جګړه ټوله ورځ په همدې شان روانه وه او هېڅ یوې خوا له خپل غوره کړي موقعیت څخه د پرمختګ زړورتوب ونه ښود[۱۶].

د سیرة المتاخرین په حواله شاه نوازخان د جګړې په سهار کوم څوک ملنګ شاه قلاب علي ته چې یو پوه و د جګړې د نتیجې په برخه کې د سلا اخیستلو په باب ولېږه. هغه داسې پیغام ورته راواستاوه: ((نن ورځ ستا لپاره بده ورځ ده. دا به ښه وي چې نن ورځ جګړه نه وي. سبا په هر ډول او هر چېرې به بری ستاسو په برخه وي.)) ددغه ځواب په رارسېدو سره شاه نواز

(۱۵) ملک پور– شاه نامه احمدیه ۷۷.
(۱۶) تذکره انندرام ۲۵۷ شاهنامه احمدیه ۷۶–۷۷.

خان د خپل پوځ افسرانو ته د ادینه بیګ خان او دیوان کورامل په واسطه پیغامونه ولېږل چې د درانیانو په مقابل کې ورونه وځي، د هغوی له خوا د فشار د دفع کولو په ترځ کې یوازې د خپلو سنګرونو څخه د ننه جګړه وکړي. ورپسې دی خپلې خېمې ته د استراحت لپاره راستون شو.

دی په معمولي وخت له ادینه بیګ خان او نورو سردارانو سره ډوډۍ خوړلو ته کېناست، خو سمدلاسه د ټوپک یو غږ واورېدل شو، چې ابدالي سواره رابښکاره شوي وو او د لاهور د پوځ دوو سوو قزلباشانو[17] په هغو برید کړی وو. ورپسې درانیان په کراره په شا شول او وروسته بیا په زیاته قوه سره د حملې د نوي کولو لپاره راڅرګند شول. قزلباشان په شا ووهل شول او درانیانو دوی تر خپلو سنګرونو پورې پسې واخیستل. دغه کار د بخشي عصمت الله خان په لیکو کې ګډوډي منځته راوړه او ده سملاسي د نوې مرستې او قواوو غوښتنه وکړه. شاه نواز خان ادینه بیګ ته امر وکړ چې ډېر ژر په دې باب اقدام وکړي، خو هغه بلې خوا ته لیږې ولاړ او د یوه ناظر په توګه ودرېد. او امر بیا تکرار شو خو ادینه بیګ تر مازیګره پورې جوت حرکت ونه کړ او لمر لوېدلی نه و چې د ښار خوا ته ستون شو[18].

داسې برېښي چې هندي پوځ د همدغې ورځې د اوربند د مراعات کولو لپاره دا حالت غوره کړ او کله چې دوی د شپې له خوا خپلو څوکیو ته راستنېدل، نو پدغه وخت کې د انندرام په حواله افغانان نابېره بېرته

---

(۱۷) شاهنامه احمدیه هغوی ازبیکان بولي او له درانیانو سره د هغوی جګړه په یو څه تفصیل سره بیانوي او وایي چې د هغې په نتیجه کې ازبیکان په بشپړه توګه ماتې مومي. وید، ۷۹-۸۲.

(۱۸) سیرة المتاخرین، ۸۶۲.

راوګرځېدل او په دوی باندې ورتوی شول. د سپرو مخکنۍ ډلګۍ خپل اسونه شیوه کړل او په چټکۍ سره یې برید وکړ، هغوی په لاهوریو باندې داسې وژونکې ګولۍ ورګوزار کړې چې دوی یې سربدال او بشپړ هک پک کړل او په خواشینۍ سره تارو مار شول. بخشي[۱۹] هم چې د وفادارۍ او اخلاص سره د ادعاګانو په برخه کې یې تل ځان ښوونه (خودنمایي) کوله، د خپلو نورو بې تجربه سردارانو په ګډون د جګړې له میدان څخه تېښته کول غوره کړله. د حضرت ایشان چوڼۍ د توپخانې د مهماتو په یوې محوطې سره مضبوطه شوې وه او د دوی د دفاع له عهدې څخه وتلې شوه، خو دوی خپل ټول مهمات، ګېډۍ، ټوپکونه او نور جنګي لوازم درانیانو ته په ځای پرېښودل او په خپله یې د ښار د ډیوالونو ته پناه یووړله. انندرام وایي چې ادینه بیګ دا وخت په ښار کې دننه و او له بخشي سره یو ځای د زبردست خان حویلۍ ته راغی دوی زیاته هڅه وکړه چې د قوې په نوي کولو سره بیا هم بهر ته ور ووځي، خو دا کار بشپړ بې ګټې و. دی د شپې په لومړۍ ربعه کې ښار ته څېرمه پاتې شو او په څرخېدونکو ټوپکونو (سویول) او توغندیو (راهکالا اوبان) سره یې ډزو کولو ته دوام ورکړ او افغانان یې پرې نه ښودل چې د حضرت ایشان له نیول شوې چوڼۍ څخه راوړاندې شي، خو دغو ټولو هڅو کوم ګټور مقصد ترسره نه کړ. ښار ته د بخشي او نورو سردارانو په تښتېدلو سره لښکر ټول په وېره او اندېښنه کې ولوېد. شاه نوازخان هیله درلوده چې له خپل هاتي څخه کوز شي او

---

(۱۹) تاریخ مظفري، ۴۳۳، موږ ته وایي چې بخشي حشمت الله خان (د تاریخ انندرام شاهنامه احمدیه او نورو عصمت الله خان) په دغه جګړه کې ووژل شو.

شپه په خېمه کې د خپلو افرادو د تشویق لپاره تېره کړي چې سبا سهار هغوی په لوی قوت سره جګړه بیا پیل کړي، ده فکر وکړ چې په دغه ډول به دا حالت لیرې کاندي، خو دده یو خپلوان، د توري مېړه، دده د هیلې په خلاف هغه دې ته اړ کړ چې د ښار یوې د امن برخې ته راستون شي. کله چې دده هاتي له خپلې خېمې څخه بهر د لیرې کېدو په حال کې ولیدل شو، هغو کسانو چې لاتراوسه پورې په کمپ (خېمه) کې پاتې وو، دده لاره ونیوله او هرې خواته په تېښته کې شول او د ښار د دروازو خواته یې بیړه وکړه.

په دغه وخت کې یوې ډلې درانیانو موقع غنیمت وشمېرله او په کمپ باندې ورتوی شول او هغه یې لوټ کړ، حتی په خپله د والي خېمه هم ترې پاتې نه شوه او د هغې څورې او سامان یې ولوټه او لیرې یې یوړ. هغه وخت چې شاه نواز خان د افسرانو او افرادو له خوا ګوښه پرې ښودل شو په ښار کې خپلو اپارتمانونو ته راوګرځېد. اوس کوم امید پاتې نه و، د احمد د پیر په وژلو سره ده نو نور له هغه (احمد) څخه د کوم ترحم هیله نه درلوده. په دې ډول تسلیمۍ ته کوم سوال پاتې نه و یوازې په تېښته کې یې خپل امن ولید. نیمه شپه یې ځینو دوستانو ته د اشرفیو دکڅوړو او هم یو شمېر غلام بچه ګانو ته د یوې ټوکرې جواهراتو له وېشلو وروسته ښار پرېښود او ډیلي ته وتښتېد.

د احمدشاه له خوا د لاهور نیول کېدل:

په دې ډول لاهور بې دفاع پاتې شو. بل سهار (د ۱۱۶۱هـ د محرم ۲۲ د ۱۷۴۸م د جنورۍ ۱۲) د شاه نوازخان د تېښتې د خبر په خپرېدو سره احمدشاه له

خپل کمر څخه ووت او له کوم مخالفت پرته يې د تښتېدلي حکمران کمپ او پوځي مرکز ونيو.

د يحيې خان يو شمېر وفادارو افسرانو لکه مير مومن خان، مير نعمت الله خان، سيد جمال الدين خان او مير امين خان په پټه سره د شاه نوازخان له خوا په دغو مياشتو کې په بنديخانه کې ساتل کېدل، له خوشې کېدو وروسته په سهار کې يوه غونډه جوړه کړه او تصميم يې ونيو چې په ګډه ډول يا د يوه هيات په څېر د فاتح خدمت کولو ته ځان ورسوي او د لاهور د ښار او ولايت په ګټه هغه ته تسليم شي.

پر دې اساس مير مومن خان، ديوان لخپات راى او ديوان سورت سنګ ده ته لاړل او له هغه څخه يې وغوښتل چې ښار د چور او لوټ څخه معاف او وژغوري. دغه راز دوى ژمنه وکړه چې د برش لکه روپۍ به د جريمې په توګه ورکړي. احمد شاه په دغه ورکړه سره ډېر خوشاله شو او ډېر ژر يې خپل نسقچيان (تنظيمه افسران) د ښار د ساتلو لپاره بهر واستول چې وګوري کوم افغان ښار ته داخل نه شي. سره له دې هم زيات شمېر ځايونه او خونې په تېره بيا د ((مغول محله)) لوټ او ويجاړ شول.

د حاجي محمد سعيد لاهوري په سپارښتنه چې يوځاى يې ويلي وو په محله لاخي او عبدالله ورى باندې غرض ونه شو. د مير مومن خان د پاخه او د قدر وړ هاند پر اساس په لاهور کې ډېر ژر سوله ټينګه شوه او د ښاريانو کړاو ډېر راکښته شو.

هغه ولجه چې احمد شاه له لاهور څخه ترلاسه کړه ډېره فوق العاده وه، د والي او د هغه د کورنۍ د ملکيت او جريمې سربېره قيمتي جواهر او خزانې، زيات جنګي وسايل، د ټوپکو (راهکالا او توغندي) په ګډون چې د نواب عبد الصمد خان (دلير جنګ) او ذکريا خان له وخت راهيسې پنځه دېرشو کلونو په اوږدو کې راغونډ شوي وو، دده لاس ته ورغلل او شفقت خان، (ميرسامان) يې د هغو ځارنې ته وګوماره. د ښار دننه او شاوخوا ټول اوښان او اسونه دده افرادو د استفادې او بارونو لپاره لاسته راوړل شول. دد غو نويو سورو په حاصلېدو سره پنځه يا شپږ زره پلي افغانان د سواره پوځ واحدونو ته ور ولېږد بدل او يوه پوره اندازه چابکه او د انتقال وړ توپخانه دده په پوځي وسايلو او توپخانه باندې ور زياته شوه[20].

احمد شاه پنځه اونۍ په لاهور کې تم شو. په دغه موده کې د جمو بنو او د شمالي غونډۍ لرونکو برخو نورو راجاګانو ده ته د خپلې وفادارۍ او تسليمۍ د عرض وړاندې کولو لپاره خپل وکيلان او استازي واستول، دغه راز د پنجاب غوره مشران او محکوال ده ته د درناوي د څرګندولو په خاطر راغلل. يوه سکه هم دده په نوم وکښله شوه چې لاندې عبارت يې درلود:

در دران احمد شاه بادشا	ضرب دار السلطنت لاهور
جلوس ميمنت مانوس احد	احمد شاه در دران پاچا

(۲۰)اندرام، ۴۴-۲۵۶-(۲۰)اندرام، ۴۴-۴۵، ۲۵۶-شاهي، ۱۹، علي الدين، عبرتنامه ۲۳۴-۲۳۵، سير، ۸۶۲-۶۳، (درېيم ټوک، ۲۵۷-۵۹، خوشوقت راى ۶۱-۶۲، چهار ګلشن پنجاب، ۱۲۵.

د لاهور په پايتخت کې سکه ووهله د پاچهۍ لومړی بختور کال[۲۱] د حديقة العليا مولف مورټ ته وايي چې د راوي په ښي غاړه باندې شاه درې ته له رارسېدو وروسته پوښتنه وکړه چې په لاهور کې کوم يو پير شته. ده ته په خوب کې د شيخ حاجي محمد سعيد نقشبندي[۲۲] نوم واخيستل شو. کله چې دی په لاهور کې و له هماغه پير سره يې وکتل. د دغه پير په خاطر په محله (لاخی) او (عبدالله وری) باندې افغاني سپاهيانو غرض ونه کړ، په داسې حال کې چې د ښار نورې غوره برخې چور او لوټ شوې.

کله چې احمد شاه د مغولي سترې امپراتورۍ له قوت سره د مقابلې په برخه کې په تياري نيولو باندې لګيا و، د کاسور د يوه افغاني مشر جلهه خان په وسيله يې په لاهور کې يوځايي حکومت جوړ کړ چې د هغې حکمران په خپله جلهه خان و، مير مومن خان يې مرستيال او لخپات رای يې د ديوان يا عمومي منشي په توګه وو[۲۳].

(۲۱) حسين شاهي، ۱۹، لطيف پنجاب ۲۵۱.

(۲۲) وايي چې شيخ حاجي محمد سعيد په اتلسمه پېړۍ کې د لاهور يو نامتو مسلمان ولي يا پير و، چې په نقشبندي طريقت يې اړه لرله. دی د سيد محمد بن سيدعلي حسين کردي يو مريد ګڼل کېده. غلام سرور مفتي، حديقة العليا، ۱۲۱-۱۲۲.

(۲۳) عمدة التواريخ، لومړی ټوک، ۱۲۳، انندرام ۲۶۱. کانهيا لال په خپل تاريخ پنجاب، ۷۲ او وروسته لطيف (پنجاب ۲۱۷) کې وايي چې حکمراني لخپات رای او ديواني مومن خان ته ورکړل شوه خو انندرام چې ورسره معاصر دی ډېر د باور وړ برېښي.

شپږم فصل
د منو پور جګړه

په ډیلي کې د حالاتو څرنګوالی:

کله چې احمد شاه په لاهور کې و، ورځ په ورځ له ډیلي څخه داسې اوازې رارسېدلې چې ستر مغول، امپراتور محمد شاه د یوه ستر پوځ په برابرولو او لېږلو لګیا دی چې دده (احمد شاه) مقابلې ته یې ولېږي. له کابل څخه د ناصر خان د تېښتې او ماتې نه لږ وروسته د ۱۹۴۷ کال د نوامبر په نیمایي کې په هند باندې د شاه له خوا د یوه پاخه برید خبر د ډیلي دربار ته رسېدلی و. د هند خواته د خپلو سیمو ته د هغه په اعلامیو کې لیدل کېدلی شي.

د هغې اعلامیې یوه نسخه چې ده د اپریدیو ملک محمد هاشم اپریدي ته په پېښور کې د اپریدیو د قبیلې د مشر یا سپین ږیري په توګه د هغه د مقررۍ په هکله صادره کړې وه، ډېر پخوا د ناصرخان د مرستیال امیر بیګ خان له خوا ډیلي ته استول شوې وه او د روژې د میاشتې په اوومه (د سپتمبر لومړۍ نېټه) امپراتور ته وړاندې شوه. کابل په اکتوبر کې اشغال

او د نوامبر په لومړيو ورځو کې ناصرخان له دغه ځای څخه وشړل شو. دا هم ویلی شوي چې د شاه نوازخان له خوا د لاهور د قبضه کېدلو او له ده (احمد شاه) سره د هغه خبرو اترو به دغه حالت کړکېچن کړی وي، خو سره له دې د مقابلې په برخه کې مرسته وشي او یا دا چې وروسته له دې چې شاه نوازخان له هغه (احمد شاه) سره مقاطعه وکړه، نوموړی تقویت ومومي. رښتیا هم هماغسې چې ښاغلی جادونات سرکار وایي ((دده (محمد شاه) دربار ناپوهۍ نیولی و، حتی د نادر د یرغل له امله د ژوبلې او سیکاوي نوې خاطرې هم دده کوم یو افسر د خپلې دندې د پېژندلو او حالاتو د ایجاباتو له امله راویښ نه کړ. دوه زړه توب د شورا مخالفت، ټالول او لټي دا وخت د ډیلي د حکومت داسې معیارونه وو چې د پارس یرغل کوونکي له خوا د هغه د ګواښ له وخت څخه نور هم زیاتې شرمناکې اندازې ته رسېدلي وو))[1].

په خپله امپراتور یو کم عقله لټ تریاکي و او (لټي د کم عقلانو لپاره په زړه پورې لاره ګڼل کېږي.)) حتی کله چې مات شوی ناصرخان ډیلي ته راورسېد (د ۱۷۴۷ کال د نوامبر ۱۵) یوه اوونۍ وروسته له ښار څخه مقدماتي پوځي خېمې بهر ته ولېږل شوو (د نوامبر ۲۳) مګر د پوځ د تګ (مارش) اصلي وخت لومړی د ذیحجې یوولسمه (۱۱۲۰هـ) (۱۷۴۷ د دسمبر دریمه) نېټه وټاکل شو. خو ورپسې دوه ویشتمې (د دسمبر ۱۴) ته محول شوه. بیا هم په هماغه ورځ د پوځونو هېڅ ډول حرکت کېدلی نه شو، ځکه دا وخت میاشت د ((لړم په بد مرغه خونه)) کې وه. تر دربو نورو اوونیو پورې

(۱) انندرام، ۲۳۴-۲۳۵ سرکار، لومړی ټوک، ۲۱۱-۲۱۲

هېڅ اغېزمن څه ترسره نه شول. ضمناً امپراتور ته دا پیشنهاد شوی و چې که په خپله او شخصاً دی د پوځ قومانده او لارښوونه په لاس کې ونه نیسي. د هندوستان راحت خو ښوونکي سپاهیان به د افغانستان له پخو، سخت زړیو سره مقابله ونه کړي. لیکن امپراتور ناروغ شو او دده طبیبانو ده ته د تګ اجازه ور نه کړله. هغه دا هم نه غوښتل چې خپل یوازینی زوی د لښکر په مشرۍ په خپل ځای د باندې ولېږي.

سپین ږیری صدراعظم قمرالدین د لوی قوماندان او د اود oudh نواب منصور علي خان صفدر جنګ او د جیپور راجا ایشري سنګ د هغه د مرستیالانو په توګه وګومارل شول. دغه راز یوه ډله نور افسران د هغه د مرستې لپاره په دغه ټاکنه کې شامل وو. ډېرې زیاتې پیسې چې ټولې شپېته لکه روپۍ کېدلې په دغو اشرافو او اعزازیانو باندې په پرېمانه اندازه ددې لپاره وو بښل شوې، چې هغوی د پوځي عملیاتو لپاره خپل ځانونه وربانديې مجهز کړي، خو په کشرانو کې له یو شمېر استثنایي کسانو پرته نور ټول لټ، ډارن او بې احساسه وو او ((په حرکت کې د هغوی له خوا ټال راتلل شرمناک ګڼل کېدل.))[۲].

شمالي خواته د وزیر قمرالدین خوځېدل:

((وزیر- قوماندان)) د ۱۱۲۱هـ د محرم په اتلسمه نېټه (د ۱۷۴۸ د جنورۍ اتمه) له پوځ سره د حرکت کولو رسمي اجازه ترلاسه کړه.

---

(۲) انتدرام، ۲۳۷-۲۴۳، ۲۴۶-۲۴۸.

دا هغه ورځ وه چې احمد شاه لاهور ته نږدې شاه درې ته راورسېد ، خو دی (وزیر) مجبور و د توپخانې لپاره څلور پنځه ورځې نور ټال شي چې د مخ پورته تګ توان پیدا کړي. راجا ایشري سنګ د محرم په درویشتمه نېټه (د جنوری دیارلسمه) له ډیلي څخه وخوځېد او ستر (کمپ) چې دوو سوو زرو ته رسېده په حرکت پیل وکړ. د جمو او لاخي یا لاکي جنګل ځمکوالو، خدایارخان، غازي خان بلوڅ، اسماعیل خان، هتې، ولید ادخان او د ملتان او سند نورو مځکه والو او د ملتا د والي (نایب الحکومه) مرستیال، زاهد خان ته عاجل لیکونه واستول شول، چې هغوی له شاهي پوځ سره د خپلو لښکرو په یوځای کولو کې بېړه وکړي. دغه راز دوی د مشرانو د یوې غونډې په ترځ کې وپتېیله چې د ټولو لښکرو او توپ خانې د راغونډېدو په وخت کې به په چټکو او پرله پسې مزلو سره لاهور ته مخکې له دې چې درانی له چناب څخه راواوړي ځانونه ورسوي. خو دوی یوازې ناریلا (د پایتخت په شپاړس میلي کې) ته رارسېدلي وو چې هیښوونکي خبرونه خپاره شول او دا خبر راغی چې هغه (احمد شاه. مترجم) د مخه لاهور نیولی او په دوی باندې د دانګلو لپاره هوسا پوځ برابروي.

دوی په دې هیله له امپراتور سره تماس ونیو چې خپل وارث (شهزاده احمد) له لښکر سره د استازي په حیث په علني توګه ولېږي. امپراتور بالاخره له دغې غوښتنې سره موافقه وکړه. شهزاده د ۱۱۲۱هـ کال د صفرې په یوولسمه (د ۱۷۴۸م د جنوری ۳۱) د یکشنبې پر ورځ له ډیلي څخه وخوځېد او بله ورځ سونیپت sonepat ته نږدې له پوځ سره یوځای شو. د صفرې په یوویشتمه، د فبروری لسمه، پاني پت ته په رسېدو سره پوځ

تنظیم او ګامونه چټک شول. د ربیع الاول په لومړۍ نېټه د فبرورۍ نولسمه په کارنل کې دا خبر راورسېد د سرهند پوځدار علي محمد خان روهیله خپل ځای خوشې کړی او واو نله ته یې چې مراد اباد ته نږدې مورني کلی (ښارګوټی) یې و، تښتېدلی دی[۳].

پوځ د ربیع الاول په اوومه سرهند ته نږدې راورسېد او بله ورځ (د ربیع الاول اتمه، فبروري ۲۲) همدلته پاتې شو. په دغه وخت کې د سرهند په چونۍ کې زیاتې سامان، ګاډي او اوښان چې زیاتره یې په وزیر اړه لرله د سمو دفاعي ترتیباتو له نیولو پرته (یوازې د زرو سپرو او پلیو ساتونکو له موجودیت او پرېښودلو څخه سوا چې یوه مریي هلک یا غلام بچه تر مشرۍ لاندې وو) خوشې شوي وو. د علي محمد خان زامن عبدالله خان او فیض الله خان چې په ډیلي کې د یرغمل په توګه وو او شهزاده یې بدرګه کړی و، هم له هغه ځای څخه لاړل. د ربیع الاول په نهمه د (مچېوارا) په لور چې هلته له ستلج څخه اوښتل تر لودیانه ډېر اسانه ګڼل کېده، بیا تګ پیل شو. خو د لودیانې او سرهند له لارې د ډیلي په خوا د مستقیم او اصلي واټ په پرېښودلو سره چې د شاه (احمد شاه) لپاره یې په شاهي او سلطنتي مرکز (ډیلي. م) باندې د مخامخ ورتګ لاره خلاصوله (په هغه صورت کې چې

---

(۳) انندرام، ۲۵۴-۲۵۵.

د تاریخ مظفري په حواله علي محمد خان د وزیر قمرالدین په غوښتنه سرهند په دې وېره پرېښود چې نوموړی وزیر وېره لرله چې مابدا هغه به له دراني سره متحد شي. ۴۲۳مخ وګورئ. ګلستان رحمت وایي چې وزیر امپراتور له سرهند څخه د کاتر karehr خپلې علاقې ته د عبدالله خان د بدلولو پیشنهاد کړی و او د همدغه کار لپاره دده په نوم یو فرمان خپور شو او د هغه په رارسېدلو سره دی له سرهند څخه خپل کور ته لاړ. وګورئ حیات حافظ ۲۱.

هغه انتخاب کړی وای) دوی له ستراتیژۍ څخه د با خبرۍ له امله خیانت وکړ او د نه ښښل کېدونکي خیانت مرتکب وګرځېدل.

شهزاده احمد د بهارولي Bharoli کلي ته نږدې کمپ ته په رارسېدو سره (له مچېوارا Machhiwara) څخه په بل پړاو (رباط) کې په دې خبر شو چې احمدشاه درانی د ربیع الاول په دولسمه، د مارچ لومړي له ستلج څخه لا روم‌بې اوښتی او د سرهند چونۍ او ښار یې نیولي دي[۴].

دلته مغول چې له درانیانو سره د مقابلې لپاره په تیاریو اخته وو، پرېږدو او بېرته لاهور ته راګرځو چې هلته له هماغه ځای څخه د سرهند پر لور د شاه پرمختګ وګورو.

احمدشاه د سرهند لور ته خوځېږي او هغه اشغالوي:

د جلهه خان تر مشرۍ لاندې د یوه ځايي حکومت له ټینګېدو او د خپلو تجهیزاتو له پوره کولو وروسته احمدشاه د ۱۱۲۱هـ کال د ربیع الاول په لومړۍ نېټه (۱۷۴۸م د فبرورۍ نولسمه) له لاهور څخه د مغولي رادمخه کېدونکي پوځ سره د مقابلې لپاره له دېرش زره سواره پوځ سره وخوځېد. له سرای خان خانان)*(څخه په لومړي رباط کې میر مومن خان او دیوان لخپات

(۴) انندرام، ۲۳۴-۲۳۵ -۲۴۳-۲۴۶-۲۴۸- ۲۵۴- ۲۵۵- ۲۶۲ - ۲۶۳- ۲۶۵سرکار، لومړی ټوک، ۲۱۲ - ۲۱۹، بیان واقعي، ۱۳۴- ۱۳۶، حسین شاهي، ۱۹-۲۱، مجمل التواریخ، ۹۸- ۱۰۰، تاریخ احمد ۱۵-۱۶، تاریخ احمدشاهي، ۳الف ۴ب، ګلستان رحمت، ۳۷-۳۹، ۱۴۸، جام جهان نما، فرح بخش، ۴۰.

)*(له لاهور سره نږدې یو ځای دی. مترجم.

ری هغه دوه ویشت لکه روپۍ راوړې چې دوی د منل شوي جریمې لپاره راټولې کړې وې[۵].

ددې لپاره چې د پوځ د خوځېدنې راز په جدي توګه پټ وساتل شي شاه امر وکړ هر هغه هندو چې دننه یا له پوځ څخه بهر په تګ راتګ ولیدل شي، باید سملاسي ووژل شي. په دې ډول هغه یو شمېر هر کاره (ځری، مخبر- مترجم) چې په وزیر یې اړه لرله او یا نور هندي مشران ووژل شول او هېچا ته اجازه ور نه کړل شوه چې له خبرو سره بېرته ستانه شي.

په سرای نورالدین او د ((وا یرووال) په ګودر کې د ((سردار جیسا سینګ الو والیا)) تر مشرۍ لاندې د سکانو له نامنظمو ډلو سره د کوچنیو نښتو پرته چې د لارې پر سر له خپلو پټو ځایونو څخه د لوټ ماری او مالونو د ولجې په هیله راوتلي وو، شاه له کوم خنډ سره مخامخ نه شو[۶].

په پهلاور کې دی په دې پوه شو چې مغلوانو د سرهند په چونۍ کې خزانه او ډېر مالونه زېرمه کړي دي.

شاه مخکې له مخکې د سرهند پوځدار علي محمد خان ته چې یو روهیله پښتون و، لیکلي وو، چې د تسلیمېدو لپاره ځان چمتو کړي. ده همدا راز هغه ته له بري وروسته د هندوستان د وزارت وعده ورکړې وه. په عین حال کې هماغسې چې محمد مستجاب خان موږ ته بیانوي، امپراتور محمد شاه په ((کاتهر)) کې د خپلې علاقې د اداره کولو فرمان ده ته وړاندې کړی و.

(۵) انندرام ۲۶۱.

(۶) د کاپور تالا تاریخ د رام جاس لیکنه، ۱۳. وګورئ رام سخراو، جیسا سنګ بینود، د سکانو لنډ بیان په باب په پای کې په یوه ضمیمه کې ورکړل شوی دی.

علي محمد خان د خپلو سردارانو غونډه جوړه کړه چې له هغوی څخه سلا واخلي.

افغاني سردارانو ده ته د شاه لور ته د تسليمېدو خوښه ورکړه. خو علي محمد خان يو ځيرک سړی و، ده وويل: ((ستاسو نظريې عالي دي، خو زه پوهېږم چې احمد شاه به په هندوستان کې پاتې نه شي. له دې امله دا به د سلا وړ نه وي چې د خپلو خلکو په نظر کې ځانونه ګرم کړو او د هندوستان له امپراتور او مشرانو سره دښمن شو.)) هغه يوه خوندي لاره ونيوله او له خپل ټول پوځ سره چې شمېر يې نږدې شلو زرو کسانو سورو او پليو ته رسېده، د کامان غرونو په تل کې خپلې سيمې ته په بيړه راستون شو، په دې ډول د سرهند په بې دفاع پرېښودلو سره ده په غير مستقيمه توګه له شاه سره مرسته وکړه[7].

شاه د ربيع الاول په ۱۲، د مارچ لومړۍ، له لوديانې سره په ستلج واوښت او مخامخ سرهند ته لاړ. مغولو د لارې د بندولو لپاره ترتيبات نيولي نه وو او په نتيجه کې درانيان په لار کې له کوم مخالفت سره مخامخ نه شول. نږدې ځلو ښت ميله واټن په يوه ورځ کې ووهل شو او د مارچ په دويمه افغانان د سرهند د دېوالونو مخې ته راورسېدل. چونې مقاومت وکړ خو کمزوری و او کله چې د هغوی تجهيزات خلاص شول، د شاه په مخ يې دروازې پرانستلې. ټوله خزانه مالونه او د وزير د حرم پېغلې د هغه په لاس کې کېوتلې. زيات شمېر نارينه تر چړې لاندې شول او ښځينه د وينځو په توګه

(۷) ګلستان، ۳۷-۳۸، اندرام ۲۶۶.

ونیـول شـوې. د چـونۍ دننـه او بهـر زیـات شـمېر خـونې لـوټ او وسـوځول شوې[۸].

شاه خپله خېمه په پاچایي باغ کې ودروله او پوځ په شاوخوا باغونو کې دېره شو. ددې لپاره چې پوځ بېغمه شي، ده ټوله ولجه او سامانونه لاهور ته په دې فکر ولېږل، چې هلته به له سفر څخه دده د ستنېدو لپاره په ښه توګه خوندي کړل شوي وي.

دغه خبرونه عبدالمنصور خان ته د خپلو هر کاره وو په وسیله د بهارولي کلي ته چې هلته شهزاده احمد اړولي وو، ورسېدل. وزیر دې ته تیار نه و چې په دغو خبرونو باور وکړي، ځکه دده هېڅ یوه هرکاره چې ښایي ټول به وژل شوي وو، ده ته حتی د درانیانو له راتګ څخه خبر ورکړی نه و. له دې امله ده ځینې کسان سرهند ته چې له (کمپ) څخه نږدې شل کروه (تقریباً څلیرویشت میله) لیرې وو، ولېږل چې ددغو اوازو سم او ناسم څرنګوالی معلوم کړي، دی ژر د غفلت له خوبه پاڅېد او پوه شو چې په دغه ځای پورې مربوط هماغه هر څه ترسره شوي دي. د سرهند له لاسه وتل او په ډیلي باندې د دراني پاچا د رادمخه کېدو د تیاري خبر هندیان وارخطا کړل او دا وېره موجوده وه چې مبادا هغوی به له کومې جګړې پرته تیت او پرک کړل شي. عبدالمنصور خان مجبور و چې د افسرانو د یوځای ساتلو لپاره فوق العاده عمل وکړي او ده وزیر ته پیشنهاد وکړ چې د افغانانو په تعقیب د ډیلي په لاره په مخ لاړ شي[۹].

(۸) اتندرام ۲۶۶، مجمل التواریخ ۱۰۱- ۱۰۲، چهارچمن انشای ارشادی ۸۹-۹۰.
(۹) مجمل التواریخ ۱۰۲- ۱۰۴.

د درانیانو له خوا د سرهند د نیول کېدو او په ډیلي باندې د افغانانو د هیبتناک مارش خبرونو په پایتخت کې ډېره زیاته وېره او خواشیني رامنځته کړه. ددغه ښار اوسېدونکو ته یې د نادر شاه د وخت ډار ور په یاد کړ او هغوی په زیات شمېر له خپلو کورنیو او مالونو سره په تېښته پیل وکړ. امپراتور مجبورو چې ددغسې بهر ته د تېښتې او جریان د بندولو لپاره کلک تدابیر ونیسي. دغه راز ده محمد اسحق خان، محمد غازي الدین، راجابخت سنګ او خانه سامان سعدالدین خان ته وظیفه ورکړه چې له ښار څخه بهر لاړ شي او د سرای بدلی او وزیر اباد سره نږدې مخکیني سنګرونه ونیسي. د شاهي چوني دفاع هم پیاوړې شوه، خو د منو پور جګړې ښار له ټولو بدمرغیو څخه وساته[۱۰].

د منو پور جګړه:

د ربیع الاول په څوارلسمه د مارچ دریمه، شهزاده د سرهند لور ته وخوځېد او د پنځو کوه koh (کروه یم) (لس میلو) په واټن یې د منورپور په کلي کې خپل کمپ وټاکه. له بلې خوا احمدشاه د سرهند په بڼونو کې د خپل مهماتو مرکز ټینګ کړ او دوه نیم کوهه (تقریباً پنځو میلو) وړاندې یې خپل مورچلونه وکیندل. دغو مورچلونو له منور پور څخه هم همدومره واټن درلود. د دواړو خواوو څخه د ټوپکو په ډزو سره جګړه پیل شوه. د مغولي پوځ له خوا غوره شوی موقعیت دومره خوندي نه و شاوخوا یې وچه او د اوبو د برابرولو لپاره د څاه ګانو شمېر ناکافي و. خو هغې هم مرسته کولی

---

(۱۰) تاریخ احمد شاهي، ۴ب–۵الف.

نه شوه ځکه افغاني مورچلونه له منوپور څخه د پنځو میلو په لیرې والي په مخکې پراته وو. له بلې خوا شاه له دې امله چې تر شا یې سرهند و چې د اوبو او خوراکي شیانو له پلوه غني و په ډېر ممتاز موقف کې ځای درلود. خو دی هم د توپخانې د کمزورتیا له امله د خندونو سره مخامخ شو. ده د مغولو د سلګونو توپونو په مقابل کې چې درانده توپونه هم په کې شامل وو، یوازې یو درونډ توپ او د ((جیلان)) اوه سپک توپونه لرل. له دې امله ده په دښمن باندې کوم یو ستر یرغل کولی نه شو. دی مجبور و په دې ځان قانع کړي، چې مغولان له هرې خوا څخه د سیارو او غلچکو ډلو او وړو کي شمېر جنګیالیو په استولو سره وځوروي، هغوی د خپل کمپ په شاوخوا کې ایسار کړی او په دې ډول یې په دفاعي حالت کې واچوي. د دوی (د مغولو) کمیساري ښه تنظیم شوی نه و او له شاوخوا څخه د اړتیاوو رارسول وربانـدې بند شول او د افغانانو په لاس کې ولوېد. د خوراکي شیانو او وښو کمبود د اوبو د لږوالي په ګډون د مغولو عمومي قوماندان په زیاته اندازه وارخطا کړ. راجا ایشري سنګ او ځینو نورو سردارانو وزیر ته ددې سلا ورکړه چې برید وکړي او په درانیانو ورتوی شي او هغوی وشړي. خو ده (وزیر) عمدا له یوه عمومي اقدام څخه ډډه وکړه او جګړه یې په دې هیله اوږده کړه چې افغانان به د ځایي مشرانو لکه د پټیالي سردار الاسنګ او درای کوټ درای کالا له خوا د هغوی د وښو او خوراکي شیانو په قافلو باندې د برید له امله له لوږې څخه په تنګ کړي او سملاسي به په خپله توپخانه سره په هغوی باندې د ډزو کولو له امله دوی تسلیمېدو ته اړ باسي. په دغه ډول له کومې سختې جګړې څخه پرته یوه اوونۍ تېره شوه،

خو له بلې خوا احمد شاه په کراره او لاس تر زنې ناست نه و، دده د وړوکي شمېر جنګیالی ډلې ډېرې بریالۍ وې او دده د وزیر په مقابل کې په خپله خپل موقف او وضعیت برابر کړ.

دا سمه ده چې سردار الاسنګ او رای کالا ځینې وختونه په دې بریالي شول چې یو شمېر افغاني اوښان د وزیر کمپ ته راوتښتوي خو د مغولو په کمپ کې ستر شمېر لښکر ونه شول کولی د قافلو له منظمو بدرګو پرته تر زیات وخت پورې ځانونه وساتي.

دغه حالت له دې امله سخت شوی و چې د درانیو غلچکي ډلې د مغولو د کمپ تر شاوخوا په یوه وخت کې څو میله راتاوېدلې. کله چې احمد شاه په دې پوه شو چې وزیر د ننه ایسار شوی دی، نو د یرغل په فکر کې ولوېد. د ربیع الاول په شلمه، مارچ نهمه، ده خپل یوازینی ستر توپ د مغولو کمپ سره نږدې یوه جګ ځای ته پورته کړ او د هغو د لیکو لور ته یې ډزې پیل کړې. دغه توپ ډېر ښه برابر شوی و او د هغه ګولۍ د دښمن له مورچو څخه واوښتې او د شهزاده او د هغه د لویانو خېمو ته ورسېدلې. زیات شمېر افراد او څاروي یې ووژل. د ژوبلې او مړینې اندازه او شمېر ډېر لوړ بربښېده او د مغولو په کمپ کې وېره دومره ډېره شوه چې وزیر د ابو المنصور خان او نورو د فشار په سبب په یوه ښکاره عمل د لاس پورې کولو مجبوریت احساس کړ[11].

(۱۱) انندرام، ۲۶۷-۲۷۱، تاریخ احمدشاهي، ۵ب، مجمل التواریخ، ۱۰۴-۱۰۵ مخونه.

د عمومي اقدام لپاره د جمعې ورځ (د ۱۱۱۲هـ د ربیع الاول ۲۲، ۱۱۴۸م مارچ یوولسمه) وټاکله شوه. نږدې ټول شپېته زره جنګیالی پوځ چې عمومي قوماندانی یې د وزیر په لاس کې وه په پنځو برخو ووېشل شو:

۱- د لښکر مخکینۍ ډله د وزیر له ترکي ټولي او دده د زامنو میر نجم الدین خان، میر فخرالدین خان، میر صدرالدین خان احمد زمان خان طالب جنګ او د جلندر دواب د ادینه بیګ خان او د پوځونو او هغو لښکرو څخه جوړېدله چې مشري یې دده د مشر زوی میر معین الدین خان (په متداول ډول د مېرمنو په نوم نامتو و او وروسته یې د معین الملک لقب واخیست) په لاس کې وه.

۲- عبدالمنصور خان، صفدرجنګ له خپلو انتخابي پارسي سربازانو چې د نادر له تجربه کارو افرادو څخه د خدمت لپاره ګورمال شوی و او د هندوستان د پیوربیانو Purbias سره یې ښي اړخ اداره کاوه.

۳- د منځ اداره کول د سید صلابت خان او دلاور خان په مرسته د شهزاده احمد له خوا کېدله چې د خپل ځانګړي ګارد په راس کې و.

۴- کینه خوا د جیپور راجا ایشري سنګ او نورو هندي مشرانو (د راجپوت د لښکرو په ګډون) په لاس کې وه.

۵- د پوځ د شالور ته د کابل پخواني والي ناصرخان قوماندانی په غاړه لرله.

له بلې خوا شاه درې زره ایراني قزلباشان د محمد تقي خان شېرازي تر قوماندې لاندې راوستل او هغه ته یې امر وکړ چې د مېرمنو په مقابل کې

وخوځېږي په داسې حال کې چې دی په خپله د افغاني جنګياليو په راس کې د ابوالمنصور خان په مقابل کې رادمخه شو (۱۲).

اوښ چورلکيانو (*) ته امر وشو چې فعاليت ته تيار اوسي، جګړه د درانيو له خوا د سپکو ټوپکونو په ډزو سره تقريباً د سهار په اتو بجو پيل شوه. د مغولو عمومي قوماندان د سهار د نهو او لسو بجو ترمنځ د څاښت لمونځ (نفل. مترجم) لږ څه وړاندې خلاص کړی و او په خپل جاينماز باندې په وظيفه بوخت و، چې سملاسي د يوه افغاني توپ ګولۍ دده په خېمه باندې ولګېدله او د خېمې له څيرې کولو وروسته لومړی په ځمکه ولوېده او بيا وچاوده او دی يې له ملا سره نږدې ټپي کړ. په دغه وخت کې فراش خان، سنګين بيګ خان او دده دري تنه نور ياران هم حاضر وو خو هېڅ بل يو ټپي نه شو (۱۳).

دا هم د باور وړ نه برېښېدله چې د دراني توپونه دې دومره سم په نښه برابر شوي وي، چې په خپل لومړني ګوزار سره يې د وزير په خېمه ګولۍ نښتلې وي. اندرام په خپله تذکره کې ددغه کار دليل هغو اطلاعاتو ته منسوبوي چې د شاه د جاسوسانو له خوا ټول شوي وو. دی موږ ته دا بيانوي چې د ربيع الاول په شلمه، مارچ نهمه، د افغاني پوځ دوه تنه وزير ته راغلل او له هغه سره يې يوه مصاحبه درلوده. دوی دواړو ادعا وکړه چې د لاهور د

(۱۲) د غبار په حواله د افغاني پوځ ښي څنډه د سپهسالار سردار جانخان تر قوماندې، کيڼه خوا د امير لښکرشاه پسند خان او د منځ برخه په خپله د شاه تر قوماندې لاندې وه. احمد شاه بابا، ۲۰۰ مخ.

(*) ښايي هغه پوځيان به وو چې په اوښانو يې چورلېدونکي توپونه وړل. مترجم.

(۱۳) اندرام، ۲۷۳-۲۷۹-۲۸۰، مجمل التواريخ، ۱۰۷-۱۰۸، تاريخ احمدشاهي، ۵ الف-۶ب، تاريخ مظفري ۴۲۵، حسين شاهي، ۲۱-۲۲ سرکار لومړی ټوک ۲۲۴-۲۲۵.

مستوفي نواب ذکریا خان ډېر وفادار خدمتګاران دي. هغوی وویل دوی د دراني خدمت ته جبراً جلب شوي او هیله یې وکړه چې له خپلو ټولو ملاتړو سره د مغولو لور ته ځانونه راوباسي، وزیر د دوی په خبرو باور وکړ او په دوی باندې مهربانه شو، له داروغه darogha څخه یې وغوښتل چې دوی په خدمت کې شامل کړي او سل روپۍ د انعام په توګه ورته وسپاري. دوی د خپل مرام سره سم اطلاعات برابر او د دراني کمپ ته ستانه شول هغوی وویل چې ژر به له خپلو افرادو سره راوګرځي(۱۴).

یو بل بیان هم شته چې د تاریخ احمد شاهي مولف راوړی دی. له دغه بیان سره سم یوه ورځ افغان احمد په هندوانو، مڼو او نورو مېوو بار شوی اوښ له خپلو افرادو سره یوځای شهزاده احمد ته له یوه لیک سره ولېږه احمد د سولې هیله وکړه او دا شرط یې کېښود چې که د نادر په شان ده ته کابل او تاتا thatta پرېښودل شي، دغه راز هغو مره پیسې لکه چې نادر له ډیلي څخه له ځان سره یوورلې، هغه ته ورکړل شي، نو دی به راپه څټ او بېرته به لاړ شي.

شهزاده لیک او اوښ ذوالفقار جنګ (سعادت خان) ته ولېږل. ده هغوی اعتماد الدوله (وزیر قمرالدین) ته وړاندې کړل. وزیر افغان احمد ته ځواب واستاوه چې نه غواړي امپراتور بې ګناه وبښي، نو په ټرلو لاسونو دې خپل ځان شهزاده ته حاضر کړي... په دغه وخت کې سیاسي نماینده او ځری د هغه نکل او بیان پر اساس چې په عماد السادات کې راغلی دی، مهدي قلي خان توپچي باشي و چې د احمد دراني د توپخانې یو افسر ګڼل کېده. ده د

(۱۴) اتندرام، ۲۷۴-۲۷۶

وزیر لـه خپـمې څخـه د ستنېدو پـه تـرڅ کـې لـه خپـمې څخـه واټـن پـه خپـلـو ګامونو اندازه کړ. همدا سبب و چې افغاني توپچې وکولی شول، خپله ګولۍ د وزیر د خپمې پرځای باندې برابره پـه نښـه کړي. د عماد السادات مولف سید غلام علي وایي چې دا کیسه او بیان حقیقت نه لري او د ځیرکو مغولو له خوا د جوړو شویو درواغو څخه بل څه نه دي. دغه نکل ده د هغو منابعو په حواله ثبت کړی چې غواړي خپل خلک تمجید کړي[۱۵].

میر منو اداره په لاس کې نیسي:

کله چې وزیر په وژونکې توګه ټپي ولیدل شو ټول هغه کسان چې حاضر وو په ژړا او واویلا شول. دده زوی معین الدین خان دا وخت د توپخانې پرځای کې و، د یوه پیغام په رسېدو سره ژر خپل پلار ته حاضر شو. وزیر په دې پوه شو چې د مرګ په حال کې دی، نو یې خپل زوی میر منو (د مینې له مخې دا نوم معین الدین ته اخیستل کېده) ته وویل: ((زما زویه هر څه را څخه پاتې شول، خو څرنګه چې د امپراتور دنده لا سرته رسول شوې نه ده، نو ژر باید پورته شې او مخکې له دې چې دا خبر خپور شي، یرغل تـه لاس واچوئ. د (خاوند) د مالګې حق ادا کول تر ټولو شیانو پورته دی. زما کار تـه بـه وروسته پاملرنه وکړئ.)) خپل زوی ته ددغو خبرو او وصیت پـه کولـو او د شـهادت د کلمـې پـه ویلـو سـره د وزیـر الممالـک اعتمـاد الدولـه نـواب قمرالدین خان نصرت څنګ او د مغولو د پوځ لوی قوماندان ساه وختله[۱۶].

---

(۱۵) تاریخ احمدشاهي، ۵ب، الیوت او داسن، درېیم ټوک، ۱۰۸، عمادالسادات، ۳۸.
(۱۶) انندرام، ۲۷۳، سرکار لومړی ټوک، ۲۲۳-۲۲۴.

میر منو ته د خپل پلا مړینه لړزوونکې وه، خو ده زیات فکري قوت او زړورتوب وښوده دی یې په خپلو وینو لړلیو کالیو او هماغه خېمه کې ښخ کړ او مځکه یې ورباندې داسې هموار کړه چې کومه نښه یې پاتې نه شوه. ورپسې میر منو د خپل پلار په هاتي سپور شو او امر یې وکړ چې ډولونه وغږول شي. له دغه غمجن خبر څخه یوازې شهزاده ابوالمنصور خان صفدرجنګ، سعادت خان، ذوالفقار جنګ او ناصرخان خبر و. دا اوازه واچول شوه چې وزیر والګي نیولی او خپل زوی ته یې امر کړی چې دده پرځای پوځ اداره کړي. وروسته ده سرداران خپل حضور ته راوغوښتل او له دوی څخه یې په زغرده داسې هیله وکړه: ((هغه څوک چې د جګړې میدان ته له ما سره د تګ هیله من دي کېدلی شي له ما سره لاړ شي او هر هغه څوک چې نه غواړي، کولی شي خپلې خېمې ته په خټ وګرځي ځکه د جګړې پر وخت کې ببرته ګرځېدل بد او کور ورانوونکي دی. تر هغو چې زما په ځان کې ساه چلېږي، نو به د خدای(ج) په مرحمت جګړې ته دوام ورکړم.)) په دغو خبرو سره ده د راوړاندې کېدونکو درانیانو سره د مقابلې لپاره د جګړې میدان ته ور ودانګل[۱۷].

په هر ډول چې و، د وزیر د وژل کېدو خبر درانیي مشرانو ته ورسېد. محمد تقي خان شیرازي سملاسي له ښي خوا څخه د میر منو پر خوا راتاو شو او د هغه پر لښکرو باندې یې پرله پسې حمله وکړه. دا وخت و چې میر منو بیا ډګر ته راووت چې خپلو افرادو ته ډاډ ورکړي او د افغانانو وړاندې تګ

(۱۷) انندرام ۲۷۶، بیان واقعي ۱۶۷، تاریخ احمدشاهي، ۶الف.

ودروي. شاه د شېرازي د ليکې د تقويې لپاره نوې ډلې ورولېږلې، خو له دې سره سره هم وېې نه شول کولی مير منو له خپل ځای څخه بې ځايه کړي.

په هر حال افغانان په ښي خوا کې چې د راجا ايشري سنګ تر مشرۍ لاندې د مغولي پوځ له کينې اړخ سره په جګړه لګيا وو، ډېر برياليي برېښېدل. راجپورتان په زعفران رنګ شويو چپنو کې ډګر ته راوتلي وو او تصميم يې درلود چې ترپايه به وجنګېږي. تر هغې چې مړه او يا بريالي شي.

شاه د دوی په مقابل کې د افغانانو يو درې زره کسيزه ډله او دوه سوه اوښ چورلکيان ورولېږل. دوی خپل ځانونه په دوو ليکو وو ېشل يوې ډلې د راجپورتانو د کمزورۍ او اسان صف لور ته ور ودانګل او خپلې ډزې يې ورباندې وکړې او د باد په شان بېرته په تراټ راوګرځېدل.

بلې ليکې هم په هماغه ډول خپل بريد ترسره کړ. په دې ترتيب راجپوتانو د خپل برياليتوب او بې پروا زړورتوب پر اساس له خپل بري څخه د پوره ډاډ لرلو په فکر خپل برېتونه تاوول چې ګوندې جګړه به د سرې تورې په حکم شکل غوره کړي. دا وخت د ګوليو په هر يوه باران سره دوی په سلګونو له اسونو ولوېدل او وېې نه شول کولی چې د ښمن ته ځانونه ور ورسوي. د جګړې دغه عجيبه روش په راجپوتانو باندې د دوو تېرو پېړيو په له کاره لوېدلي تاکتيک باندې روزل شوي وو، روحياتي ګوزارونه وکړل[١٨].

د راجپوتانو تېښته:

(١٨)سرکار، لومړي ټوک، ٢٢٧.

کله چې افغانانو راجپوتان متزلزل او ناپایدار ولیدل، نو سملاسي له بنې اړخ څخه په هغوی باندې ورتوی شول او د دوی په لیکو باندې یې وژونکې ډزې پیل کړې. کله چې د راجپوتانو د مشر راجا ایشري سنګ ترمنځ په زرګونو کسان مړه او یا د مرګ په حال کې ولوېدل نو وارختا شو او زړورتوب یې له لاسه ورکړ او خپل سلامت او امن یې د جګړې له میدان څخه په راپه شا کېدو کې ولید. هغه کسان چې د جګړې میدان ته د ((بریالیتوب یا شهادت)) په زړو چپنو کې راغلي وو او په خپل بېساري زړورتوب باندې یې ویاړ کاوه د افغانانو له مخې څخه داسې وتښتېدل لکه د باد سیلۍ چې بوس په هوا کړي. تېښته دومره نابېره وه چې دوی د ((هاتي ډول)) او راهکالاګان ځاګانو ته واچول او په اضافي سامانونو یې اور ولګاوه. دا شیان زیاتره په خپله د جګړې په ډګر کې پرېښودل شوي وو او زیات شمېر سرګردان او بار شوي اوښان د لارې پر سر له کومې ځارنې پرته خوشې کړل شوي وو. کله چې راجپوتان د جګړې له ډګر څخه پاک شول، احمدشاه خپل کیڼ لور ته وګرځېد او د میر منو د شا په مورچلونو باندې یې برید وکړ او د مرکز برخه چې د شهزاده په لاس کې وه، تر تهدید لاندې راغله. میر منو د راوړاندې کېدونکو افغانانو د تمبولو لپاره چار چاپېره راتاو شو او دا وخت د دواړو د سر زیان ډېر زیات و، زیات شمېر افسران ووژل شول. د هندوانو په منځ کې ډېره وېره ولوېدله او د هغوی له لږ څخه زیات شمېر هندوانو او مسلمانانو خپلې پوستې (پوځي مرکزونه) پرېښودلې او د ډیلي لور ته تښتېدل. داسې برېښېدله چې د مغولو ماتې رانږدې ده.

د جګړې معراج:

مو اوس له خپلو ټولو پټو استعدادونو سره راپورته شو او په رادمخه کېدونکو درانیانو باندې یې په کلکه یرغل راوړ. د شا له لوري څخه ذوالفقار جنګ سعادت خان او ناصرخان دده ملاتړ وکړ. افغانان او مغول سره نږدې شول او یو بل ته یې لاسونه سره واچول. په توپخانې او پلټه ییزو ټوپکو سربېره اوس دلته سرې وسلې هم پرکېدلې چې وایي بشري تلفات یې نور زیات کړل. په دغه سرسخته جګړه کې منو په خپله هم د ېټه مجبور و چې د افغانانو رادمخه کېدل د غشو په باران سره وتمبوي او داسې ویل شوي چې ده په دښمنانو باندې دوه درستې (کځوړې) غشي اورولي دي.

جګړه دومره سخته وه چې په ندرت سره کوم یو افسر ټپ ناموندلی تر ې پاتې شو. منو په خپله هم د پوټکي په برخه کې د یوې ګولۍ په واسطه وګرول شو، دده ورور فخرالدین په پښه باندې ټپ واخیست د جلندر دواب ادینه بیګ خان دوه ځایه په ګولۍ ولګېد. جاني خان دارو غه، شهاب الدین خان او د هغه زوی بهروز خان او نور زیات شمېر افسران ووژل شو. په دغه بحراني شېبه کې وو چې د مغولو د امپراتورۍ سرنوشت په هغه تعادل پورې تړلی و، کوم چې ابو المنصور خان صفدرجنګ د درانې سیالانو په مقابل کې د قوې په تجدید سره خپل ځان ته چمتو کړ[۱۹].

په عین حال کې افغانان په ښي خوا کې د صفدرجنګ له خوا چې د مغولو کینڼ اړخ لاربښوونه یې کوله په شا وتمبول شول. د شاه په امر یو ټولګی

---

(۱۹) مجمل التواریخ، ۱۰۹-۱۱۱، انندرام ۲۷۷-۲۷۸، ۲۸۰-۸۲، تاریخ مظفري، ۴۲۷-۲۸، تاریخ احمدشاهي، لومړی ټوک، ۲۲۷-۲۸.

افغانـان او دوه سـوه اوښ چورلکیـان د ابو المنصـور خـان صـفدر جنګ پـه مقابل کې لېږل شوي وو. چورلکیانو یو جګ ځای ونیو او له هغه ځخه یې د هند یانو په لیکو باندې ډزې برابرې کړې. په دې سبب صفدر جنګ پـه خپل هاتي باندې سپور شو چې د خپل پوځ لارښوونه وکړي. ده یو زر او اوه سوه تنه پارسي سواره له خپلې فرقې ځخه رابېل او پیاده یې کړل، بیا یې پلي ولېږل چې په افغاني چورلکیانو برید وکړي. پارسیانو پـه خپلو اوږدو پلتـه ییزو ټوپکو (جازیر Jazair په افغانانو باندې ګولۍ واورولې، د هغوی یو شمېر یې ووژل او د دوی په یو شمېر اوښانو یې چپاو یووړ او ویې نیول. پاتې افغانانو چې خپل شمېر لږ ولید نو خپلې اصلي فرقې تـه یې پـه ځټ کېدلو خپل ځانونه بچ کړل. احمد شاه د افغانـانو یـو لښکر واستاوه چې لـه لاسه تللي چورلکیان بیا ونیسي خو له جګ ځای ځخه د پارسیانو د سـختو ډزو له امله یې دا کار ترسره نه کړی شو او مجبور و د زیاتو تلفاتو پـه ګاللو سره پـه ګډوډه توګـه ببرتـه راوګرځي. دغـه پېښـه پـه افغـاني لیکـو کـې د اند ېښنې سبب شوه او په نتیجه کې یې د صفدر جنګ د سورو د پرمختـګ لاره هواره کړه. په دې ډول ددوی د پوځ کیڼ لوری چې د صفدرخان په مقابل کې و په بري سره په ځټ وتمبول شول[٢٠].

ابو المنصور خان د فراغت او ساه ایستلو لپاره پـه سـختۍ وخت درلـود، دا وخت په منو باندې د مخ له خوا او په شهزاده باندې د منځ له خوا د افغانـانو د فشار خبر هغه ته راورسېد. ده په بیړه سره د دوی مرستې تـه ورودانګل د هغه د نوي قوې په راتلو سره چې یو شمېر درانه توپونه او اووه سوه اوښ

(٢٠) مجمل التواریخ ١٠٧-١٠٨، ١١١.

چورلکیان په کې شامل وو، د افغانانو په لور دده د توپونو او ټوپکو له پرله پسې ډزو سره یوځای یرغل پیل شو. د منو، شهزاده او د ناصرخان لښکر هم زړورتیا وموندله او په زیاتوونکي شجاعت سره وجنګېدل. دغو ټولو شیانو افغانان چې شاوخوا ترې ډېر زیات شمېر چاپېره وو، هک پک کړل او له هغو سره مقابله کول ورته ناممکن وبرېښېدل.

په افغاني لیکو کې مصیبت:

په دغه بحراني شېبه کې یو بل مصیبت د درانیانو په بدمرغۍ باندې علاوه شو. د دوی په کاروان او کتار کې د ټوپکو (راکټونو) ډکه یوه کراچۍ موجوده وه چې هغوی په لاهور کې ترلاسه کړې وه، په دغو راکټونو کې یو یې د هغې سپرغۍ له امله اور واخیست چې په هغه ولوېدله له هغې سره جوخت څو زره راکټونه په هوا شول او د درانیو په لیکو ببرته راولوېدل. دغه بخرکي په خپل وار سره په نورو کراچیو ولوېدل او هغوی یې وسوځولې. په همدې شان اور باروتو ته ورورسېد او د هغو په چاودلو سره زرتنه پارسي او افغاني افراد په لمبو کې وسوځېدل او مړه شول. دوی د راکټونو غږ ((ش شاه کوش- شا کو)) د یوې بدې بلا د کریږو په توګه کرکه وګڼله چې له هندوستان څخه راغلی او د شاه د موندلو لباره په هوا کې ګرځېدله. دغه کار په افغاني لیکو کې د جوتې ګډوډۍ او بې نظمۍ سبب شو او هغوی هرې خواته وتښتېدل[21]. په دغه ګډوډۍ کې ستومانه شویو

(۲۱) تاریخ مظفري ۴۲۷، انندرام ۲۸۳-۴، مجمل، ۱۱۰، تاریخ سلطنی، ۱۲۷، حسین شاهي، ۲۲-۲۳، تاریخ علی ۱۵۹-۱۶۰ وګورئ. د امام الدین حسیني په حواله افغانانو به ختایۍ سره ددې پرځای چې دښمن لیکو خواته ډزې وکړې د خپل لښکر لور ته یې ښایي خولې برابرې کړې اوسي. هغه ګډوډي چې د دوی له خوا په خپلو لیکو کې پېښه شوه له وېرې څخه یې افغانان هرې خواته وتښتېدل او دا یې ویل: ((دا هغه بلا ده چې

افغانانو ته دا ګرانه شوه چې د صفدر جنګ بریدونو ته ځانونه ټینګ کړي. په دې اساس دوی په شا شول. که څه هم احمد شاه مات شو، خو افغانان یې له بشپړې ماتې او سترې تباهۍ څخه وژغورل. ده ته دا پته ولګېده چې په دغه ځای کې څه کولی نه شي، نو خپل ټول افراد یې راغونډ کړل، چې د خپل له لاسه وتلې موقعیت د بیا حاصلولو لپاره یو مقابل برید وکړي. په دې سبب ده تصمیم ونیو چې سرهند ته ستون شي، خو ده خپل فکر ارام کړ او خپل افراد یې په وار وار په شا وایستل. د مغولو د فشار پر اساس به ده خپل افراد تر یوه واټن پورې په شا بوتلل او بیا هغوی په یوه جنګي لیکه کې تنظیم او ډزې پیل کړې. د مازیګر خواته دی یوې وړې خاورینې چونۍ (ګاری garhi ته چې د منو پور او سرهند ترمنځ ده راوګرځېد او هغه یې ونیوله. په دغه ځای کې په پټون سره یې د مغولو په راوړاندې کېدونکي پوځ باندې ډزې پیل کړې او د هغو رادمخه کېدل یې له خنډ سره مخامخ کړل. کله چې توپونه راورسېدل، تیاره شوه او مغول د خپل کمپ لور ته په شا ستانه شول. د شپې په تیاره کې احمد شاه سرهند ته راوګرځېد او د افغانستان په لور د ستنېدلو ترتیبات یې پیل کړل. مغولو هیله درلوده چې دی به د ربیع الاول په دروښتم سهار (د مارچ دولسمه) بیا د جګړې ډګر ته راووځي، خو کله چې دی جوت نه شو نو هغوی خپل هرکاره (مخبران) د باندې ولطرل چې دده پته ولګوي. خو هغوی یوازې له دې او ازې سره راستانه شول چې دی په جګړه کې وژل شوی او یا لږ تر لږه سخت ټپي شوی

له هندوستان څخه راغلي پاچا څه شو نارې وهي او پاچا لټوي)). د محمد صالح قدرت (تاریخ علي) مورږ ته وایي چې دغه راکټونه (بان) درانیانو او میر منو له توپخانې څخه نیولي وو. کله چې د منو د توپونو افسرو ریسې د درانیانو لور ته د توپو خولې برابرې کړې د راکټونو دغو کراچېو اور واخیست او د درانیانو په لیکو کې یې ویجاړي پېښه کړه. ۹۵۹ مخ.

دی. د ربیع الاول په څلیرویشتمه نېټه احمد شاه څو پایې سپک توپونه د دښمن د مصروف ساتلو په غرض واستول، خو په خپله لاهور ته د خزانې او سامانونو د لېږلو په ترتیباتو باندې بوخت شو.

د افغانانو ستنېدل:

مغولو په پنځه ویشتمه نېټه هم د جګړې په ډګر کې ځانونه ټینګ کړي وو. د ربیع الاول په ۲۲ (د مارچ ۱۵) احمد شاه شهزاده ته محمد تقي خان د سولې لپاره له یوه تصنعي پیغام سره ولېږه چې په کې دا څرګنده شوې وه که نادر ته ورکړل شوې سیمې ده ته پرېښودل شي، دی به خپل هېواد ته په شټ وګرځي. منو او شهزاده دد غسې هر ډول خبرو د اورېدلو لپاره حوصله نه درلوده او یو تند ځواب یې بېرته ورولېږه. افغانانو په نمایشي توګه د سولې د شرایطو په نه منل کېدو باندې ځانونه خفه ښودل او د ربیع الاول په ۲۷ بیا جګړې ته حاضر شول، خو په حقیقت کې دغه اقدام ټول ددې لپاره و چې شهزاده او صفدرجنګ وغولوي او په خوندي ډول خپله خزانه او سامانونه له سرهند څخه وباسي چې د مغولو له منګولو څخه وژغورل شي. اصلي پوځ په پټه سره د ځنګل په یوه لږ تنګ راتګ کېدونکې لاره له خپلو مالونو او یو شمېر غوره بندیانو سره چې د علي احمد خان زامن عبدالله خان او فیض الله خان په کې شامل وو، ولاړ او دا یوازې د شاه ګارد و چې له مغولو سره یې د پټ پټاني لوبې کولې او هغوی یې له اصلي موضوع څخه په دې توګه لیرې ساتل. د ربیع الاول په ۲۸، مارچ ۱۷، دغه وروستی پوځ هم له سترګو پناه شو او پخوا له دې چې افغانان تعقیب او د دوی د تېښتې

لاره ونیول شي، دوی خپل ځانونه لودیانې ته ورسول او له ستلج څخه په تېرېدو سره د لاهور لور ته وخوځېدل[۲۲].

مغولو په دوو دلیلو سره افغانان د وتلو په وخت کې تعقیب نه کړی شول.

لومړی د شهزاده احمد پلار امپراتور محمد شاه ډېر ناروغ او شهزاده چې د پوخ مشرو، ډیلي ته د راستنېدو لپاره په اندېښنه او تکل کې و، خو نواب صفدرجنګ تر شهزاده هم زیات په فکر او اندېښنه کې لوېدلی و هغه د نوي صدراعظم په توګه هیله په زړه کې روزله. ده د شهزاده له امر څخه په دې برخه کې ډډه وکړه چې له ستلج څخه واوړي او په لاهور باندې وړاندې شي. خو سره له دې اپریل په نهمه د رابلل کېدو او د هغه چې شهزاده ته د امپراتور له خوا هم ټول عملیات هغه وخت بندل شول د بېرته راتګ یو لیک رارسېدلی و. امپراتور محمد شاه د اپریل په پنځلسمه نېټه په داسې حال کې مړ شو چې شهزاده لا ډیلي ته د تګ په لار کې و.

دویم دا چې د وزیر قمرالدین مرګ نه یوازې د منو پور د جګړې د وطن پالنې اتل پناه کړ، بلکې د هڅونې او ملاتړ د هیلو قهرمان یې له منځه یووړ. صفدر جنګ د وزیر قمرالدین یو پخوانی سیال و او هغه داسې کوم کار نه کاوه چې له هرې خوا څخه د منو ګټې تامین کړي.

شاه له سرهند څخه[۲۳] په دویم پړاو (رباط) کې په کندهار کې د خپل ورار لقمان خان له الهٔ ګولې څخه خبر شو. په دې اساس شاه خپل هېواد ته د بېرته

(۲۲) انندرام، ۲۸۴-۸۵، ۲۹۱-۹۲، ۲۹۵-۹۶، تاریخ احمدشاهي ۷ الف-۸ الف، مجمل، ۱۱۲، حسین شاهي، ۲۳، فرحبش، ۴۲، جام جهان نما ۱۴، مجمل الاخبار، ۴۷۱.

تګ بيړه درلودله. دی په لاهور کې دلخپات رای د ځپلو لپاره زيات وخت په لاهور کې پاتې نه شو.

لخپات رای څو ورځې وړاندې د کاسور افغان جلهه خان له لاهور څخه ايستلی و او د دغه ځای اداره يې په خپل لاس کې نيولې وه.

لخپات رای په جګړه کې د درانيانو له ماتې خوړلو څخه د خبرېدو سره سم جلهه خان ته يو پيغام ولېږه، چې په هغه کې يې ده ته دا سې ويلي وو: ((ستا و اکمن مات شوی او تښتېدلی دی. دا به ستا لپاره هم ښه وي چې په روغه توګه وتښتې که نه نو ته به بندي شې.)) دغه افغان (جلهه خان. مترجم) په پټه له لاهور څخه ووت او ليرې ولاړ. احمد شاه په لاهور کې محض دومره خت ته اړتيا لرله چې خپل سامانونه ټول او ويې لېږي، له هغې وروسته دی کندهار ته روان شو.

دا سې برېښي چې شاه افغانستان ته د خپلو ټولو سامانونو د وړلو توان نه لاره او لکه چې د ((ډيلي پېښې)) ثبت کړی، دده ځينې مال مهدي قلي خان له لاهور څخه راوړ او د ۱۷۴۸ کال د دسمبر پر ۲۸ ډيلي ته راورسېد[۲۴].

(۲۳) د ((احمدشاه بابا)) مولف موږ ته وايي چې د لقمان خان د اله ګولې خبر احمدشاه ته د جګړې په ډګر کې رسېدلی او دغه کار د خپل هېواد لور ته دده د ژر ستنېدو د هڅونې سبب شوی و، ۲۰۴ مخ.

(۲۴) مجمل التواريخ، ۱۱۲-۱۳ خوش وقت رای، ۶۳. خوش وقت رای وايي چې احمدشاه لاهور ته له رسطدو سره سم له لخپات رای څخه غوښتل چې ده ته د ښار د نيولو اجازه ورکړي، څو د جګړې کولو توان ومومي. لخپات رای په ځواب کې ورته وويل چې شاهي پوځونه دوه ورځې پخوا لاهور ته رارسېدلي دي او دی ېپوسه دی. شاه امکا درلود چې هغه له دوی څخه په زور ونيسي، خو چې دا کار يې ونه کړلی شو، نو خپل هېواد ته ستون شو. دا خبرې حقيقت نه برېښي، ځکه شاهي پوځ دا وخت له ستلج څخه تېر نه شو او د مير منو پوځونه چې د لاهور د حکمران په توګه ګومارل شوی و، د ربيع الثاني په درويشتمه نېټه له دغه رود څخه تېر شول او يوه مياشت وروسته لاهور ته راورسېدل. تاريخ احمدشاهي، ۹ ب وګورئ.

احمد شاه له لاهور څخه د تګ په لار کې د سک سردارانو له خوا وځورول شو. په سکانو باندې د ولایتي مرکزونو څخه د فشار د کمېدو له امله دوی هوارو سیمو ته راتوی شول او له هغه چانس څخه یې ګټه واخیستله کوم چې د افغانانو د تېښتې څخه دوی ته په لاس ورغلی و. سردار چرهاټ سنګ سوکار چاکیا چې څه موده وروسته په ګجرانواله کې یې خپل ځان نامتو او کلک کړ، د احمد شاه د پوځ په شاتړ برخه باندې تر اباسین پورې دردوونکې او پاخه یرغلونه وکړل او له هغه څخه یې یو شمېر اسان او نوره متاع ترلاسه کړل[۲۵].

د لقمان خان اله ګوله:

هغه لومړی کار چې احمد شاه کندهار ته له رسېدو وروسته د هغه په اجرا باندې مکلف و، د خپل وراره لقمان د اله ګولې او بلوا غلي کول ګڼل کېدل.

لقمان خان د احمد شاه د مشر ورور ذوالفقار خان زوی و. احمد شاه به تل هغه د خپل زوی په څېر ګاڼه. ده د غزني او کابل په لور د روانېدو پر وخت هغه په کندهار کې د خپل نایب (مرستیال حکمران) په توګه وګوماره. کله چې احمد شاه له خپل هېواد څخه دباندې په هند کې په خپلو پوځي عملیاتو بوخت و، نو په دغه وخت کې د له نظره لویدلو قبیلو ځینې ناراض او کوچیاني خلک د لقمان په شاوخوا راټول شول او د یوه فرصت په هیله یې دی د خپلواکۍ د اعلانولو لپاره وهڅاوه. لقمان خان په خپله هم له ډېرې مودې راهیسې همدغسې مشابهه هیلې په زړه کې روزلې. ده د احمد شاه

(۲۵) د ښاغلي جادونات سرکار ترجمه، د ۱۷۴۸ کال د دسمبر ۲۸ ثبت او فقره.
دارنګه بخت مال، خلسه نامه، ۳۲، عمدة التواریخ، لومړی ټوک ۱۲۷، کننګهم، د سکانو تاریخ، (۱۸۴۹) ۱۰۰-۱۰۱.

ځينې باتجربه او پخواني خدمتګاران او افسران ليرې او پر ځای يې د خپلې خوښې کسان وګومارل په دې ډول ده د هېواد د اداري لپاره د شاه پخواني ترتيبات ګډوډ کړل.

خو کندهار ته د احمد شاه د راستنېدو د خبر له رسېدو څخه مخې د لقمان پلويان په هماغه لومړۍ شپه خپلو کورونو ته په پټه خواره واره شول. په دې ډول کله چې ټول کسان د ده له شاوخوا څخه وتښتېدل، نو دا وخت ده په عيني توګه حقايق درک کړل. ده اوس کولی شول د خپلې سزا انتظار ولري. په دغه ژمنه سره ده چې په راتلونکي کې په ښه سلوک وکړي د ښښنې لپاره يې شاه ته منځګړي واستول. شاه دی خپل حضور ته وغوښتل او له خپلې څوکۍ څخه يې ګوښه او جيل ته يې ولېږه. دوه درې ورځې وروسته يې نوموړی په پټه سره د يوه پارسي عسکر په لاس ورکړ او هغه دی وواژه(۲۷).

(۲۷) د ((کابل سلطنت بيان)) (لندن ۱۸۴۲) ۲۸۸ مولف مونت ستوارت الفنستن دغه پېښه له هند څخه د احمدشاه د دريېم ځل راستنېدو پر وخت کې (۱۷۵۲) ښودلې ده. ما د مجمل التواريخ ۱۱۳ وکوت او د هغه په حواله د لقمان خان د اله ګولې خبر احمدشاه ته د افغانستان په لور د ستنېدو په لار کې هغه وخت ورسېد چې له سرهند څخه په دويم پړاو کې و. ميرغلام محمد غبار له مجمل التواريخ سره موافق دی يوازې په دومره توپير چې غبار وايي پورتنی خبر احمدشاه ته د جګړې په ډګر کې هغه وخت ورسېد چې د سولې تش په نامه خبرې د جګړې په ډګر کې پيل شوې وې. د غبار په حواله دغه خبرې لومړی د مغولي شهزاده احمد له خوا شروع شوې. زما په نظر د سولې د خبرو په باب تاريخ احمدشاهي ډېر باوري بريښي.

اووم فصل

په هند باندې دويم بريد

له مير منو سره موافقه:

د لغمان خان د اله ګولې له ټکولو وروسته احمد شاه د خپل هېواد کراري او امنيت احساس کړ. اوړی يې په کندهار کې د راتلونکي پوځي بريد په تياريو تېر کړ او له هغې لږه موده وروسته دی مجبور و چې دوو شيانو ته پاملرنه واړوي: لومړی د اچې په هند کې خپل حيثيت بيا لاس ته راوړي، دويم د هرات نيول. دا سمه ده چې هرات د ابدالي قبيلي استوګځی او يو غوره افغاني ولايت ګڼل کېده او لا ترد غه وخته د پارسيانو په واک کې و له هغه پرته د افغانستان استحکام ممکن کېدلی نه شو. خو احمد شاه په درېو دليلونو سره په هند باندې د بريد کولو په خوا تصميم ونيو:

لومړی: د منو پور د جګړې اتل مير معين الملک (مير منو) دا وخت د پنجاب والي و. دی د شهزاده احمد (ورپسې امپراتور احمد شاه) له خوا د

ډيلي لور ته د تګ نه وړاندې د ۱۱۲۱هـ کال د ربيع الثاني په درويشتمه نېټه سهار (۱۷۴۸ د اپريل يوولسمه) په دغه څوکۍ باندې ګومارل شوی و. ده د پنجاب په حکومت کې خپل ځان کلک کې و او د افغانستان په ختيځ سرحد کې يې ورځ پر ورځ مادي او پوځي قوت د زياتېدو په حال کې برېښېده. ده کولی شول د احمد شاه د غيابت په صورت کې د پېښور او سرحدي سيمې په اسانۍ سره تر ګوابس لاندې ونيسي.

دويم: د کابل پخواني والي ناصر خان د ۱۱۲۱ کال د ربيع الثاني په ځليرويشتم سهار (د ۱۷۴۸م. د اپريل ۱۲) بيا د هماغه ولايت (کابل) د والي په توګه ګومارل شوی و. دی لاهور ته راغی او دلته د کابل په بيا نيولو کې د دغه ځای حکمران معين الملک ورسره ژمنه وکړه[1].

نو په دغه وخت کې که شاه په هرات باندې د بريد تکل کړی وای نو کابل هرو مرو د ناصرخان او منو د ګډو قواوو تر ګوابس لاندې راتللی شو.

دريم دا چې په هند کې د ماتې سپکاوي له مخې ده په پارسيانو باندې د هرات په نيولو کې په غرور سره بريد نه شو کولی ځکه پارسيانو د هند د فاتحانو په توګه برم ګټلی و.

د ډيلي په شاهي دربار کې د سياسي حالت پر اساس په هند باندې بريد کول دا وخت مناسب برېښېدل. سپين ږيري امپراتور محمد شاه د وزير قمرالدين له مرګه وروسته د ګورستان لور ته کډه وکړه (د ربيع الثاني ۲۷، اپريل ۱۵). شهزاده احمد د احمد شاه په نامه د هند امپراتور په حيث تاج پر

(۱) تاريخ احمدشاهي، ۹ ب، طهماسنامه، ب ۵.

سر کړ. نوی امپراتور په حرم کې لوی شوی و او د جنګ او اداري هنر یې زده کړی نه و ، دی چې طبیعتاً غبي، لټ مزاجه او په شهواني لذایذو عادت و ، د حرم د غلام بچه ګانو د یوې الې په توګه ګڼل کېده او خود خواه او بې باکه درباریانو ساز ته نڅېده. صدراعظم صفدرجنګ د دولت د استحکام په ځای د خپلو شخصي تربګنیو او غچ اخیستلو د سرته رسولو او ارضا په فکر کې ډوب و. ده د متوفي وزیر قمرالدین د یوه پخواني سیال په توګه په پټه دا پلان درلود چې د میر منو قدرت هغه ته د سیالانو په راپیدا کولو سره راکښته کړي. ناشکره او نېکي هېرونکې ناصرخان یې د خپل واکمن میر منو په مقابل کې ولمساوه او وروسته یې شاه نوازخان د دې لپاره ولېږه چې د ده ولایت یانې ملتان په زور قبضه کړي. د زمامدارۍ په برخه کې د داسې یوه سړي په شته والي سره منو له ډیلي څخه د لوید یځ له لوري د یوه برید پر وخت د مرستې هیله کولی نه شوه[۲].

د پنجاب د ولایت سوله او ارامي هم کله کله په خپله د سکانو د زیاتېدونکي قوت له امله له ګډوډۍ سره مخامخ وه. سره له دې کله او چېرې چې به فشار لږ و ، چې د منو د او سپنیزو منګولو په منځ کې دوی مهار کېدل، خو بیا هم هغوی به له شا څخه په کلکه کوزار کاوه. د درانیانو د ستنېدو په څلورمه شپه چې زوړ حکومت بې اثره او نوی حکومت لا جوړ شوی نه و ، سکان له غرونو او ځنګلي برخو څخه راتوی شول او په جلندر دواب کې یې ځینې سیمې ونیولې. له امر تسر څخه یې د مغولو استازی وایست او په خپل مذهبي مرکز کې یې خپله خپلواکي اعلان کړه. دوی د

(۲) تاریخ احمدشاهي، ۱الف، تاریخ علي ۲۱۲-۲۱۳وسرکار ۳۲۸-۳۰، احوال سلاطین ۱۷۶۰.

ذکریاخان د خوځېدونکو پوځیو لیکو له امله دغو ځایونو ته پناه وړې وه. دغه راز دوی له ختټو څخه یوه څلور دېوالي د یوې وړې چونۍ په حیث پورته کړه او هغه یې رام راوني Ram Raoni وبلله. د دغې چونۍ کلا بندي په هماغه ورځو کې د منو د بربنه افسران ځان ته بوخت کړل[۳].

دا ټول عوامل د دې سبب وګرځېدل چې احمد شاه په هند باندې د برید کولو تصمیم اغېزمن شي. د ۱۷۴۸ کال[۴] له پای ته رسېدلو دمخه ده د پنجاب لور ته حرکت وکړ. ده دمخه د پېښور او د هغه د شاوخوا قبیلو ته دا دستورونه واستول چې د برید په وخت کې له ده سره بدرګه وکړي. دغه دستورونه ترسره شول او قبیلو په بېلابېلو پړاوونو کې له ده سره وکتل.

پېښور ته له رسېدو وروسته ده د څمکنیو له یوه نامتو پیر شیخ عمر سره لیدنه وکړه. ورپسې ده د پوپلزي سردار جانخان په مشرۍ یوه بنه سمبال شوې قوه مخکې له مخکې ولېږله. د اټک له جالې سره یو زیات شمېر ختټک د ده سره یوځای شول. د جهلم او چناب د ګودرنو په برخه کې د سیمه ییزو ځمکوالو او د دوی د پیروانو په ورګډېدو سره ده د په پوځ ستر برید

(۳) خوش وقت رای، ۶۷-۶۸ رتان سنګ، پراچین پانتې پراکاش ۳۹۸- ۴۰۴.

(۴) ځینو لیکوالو د احمدشاه دراني دویم برید د ۱۷۴۹- ۱۷۵۰ کال د مني او ژمي ترمنځ ښودلی دی سرکار، د مغولو امپراتورۍ زوال لومړی ټوک، ۴۱۷- ۴۱۹. ګوپتا د سکانو تاریخ، ۶۳- ۶۵، (ح ۱۵۰) ((خزانه امیرا))، ((تاریخ سلاطین افغانی، او ((حالات ملتان)) دا پېښه په ۱۱۶۲ هـ کې ګڼي چې د ۱۷۴۸م د دسمبر په ۱۱ جوته او د ۱۷۴۹ د نوامبر په ۲۹ پای ته رسېږي. په دې اساس کېدلی شي هغه د ۱۷۴۹ د نوامبر څخه وړاندې وشمېرو. ((د تاریخ سلاطین افغاني، ۱۵۷)) په حواله احمدشاه په هند باندې له لومړي برید (۱۷۴۸م. کال اپریل) وروسته اوړی په کندهار کې تېر کړ او په ژمي کې یې د دویم ځل لپاره په هند یرغل وکړ.
دا کېدلی شي د ۱۷۴۸- ۱۷۴۹ کال ژمی چې د ۱۱۶۲ سره سمون لري، وي. په همدغه وروستي کال کې احمدشاه خپل هېواد ته ستون شو. تاریخ احمدشاهي، (۱۷ الف) وایي: ((څو میاشتې وروسته احمدشاه له اندس څخه واوښت او د لاهور خوا ته راغی.))
دا خبره عمدة التواریخ، ۱۲۸- ۱۲۹، هم ملاتړ کړې ده. دلته په جوته توګه دا ذکر شوې چې احمدشاه په Maghar ۱۸۰۵ (د هندوانو کال. مترجم) کې (د ۱۷۴۸ وقت رای، تاریخ سکان، ۶۶ کلیان سنګ، خلاصة التواریخ، ۵۶ب، معاصر الامرا، لومړی ټوک، ۳۶۰، د کابل سلطنت بیان، الفنستن، ۲۸۶- ۸۷.

وشو[۵]، شاه په جهان خان پسې ورغی او ډېر ژر په دې پوه شو چې د چناب بله غاړه معین الملک نیولې او کودر یې تړلی دی، نو له دې امله یې امر وکړ چې دلته واړوي.

کله چې میر معین الملک د لاهور لور ته د شاه له راوړندې کېدو خبر شو، نو خپل دفاعي ترتیبات یې پیل کړل او له لاهور څخه دباندې ووت چې په چناب باندې د یرغلګر د پرمختګ مخه وتړي. ده د خپل غیابت په وخت کې سید عوض خان په لاهور کې د چارو سرته رسولو لپاره د خپل مرستیال په توګه وګوماره. دی دا وخت له څو میاشتو راهیسې د خپل پوځ د معاش ورکولو باقي و او له لخپات رای څخه یې وغوښتل چې هغوی ته خپل خپل معاشونه ورکړي، خو د دیوان د راپور پر اساس په دغو سختو ورځو کې پیسې ټولېدلی نه شوې، نو له دې امله منو مجبور و چې د خپلې خزانې دروازې خلاصې کړي او خپلو افرادو ته معاش ورکړي او په دې ډول هغوی جګړې ته تیار کړي. په داسې حال کې چې ډیلي ته یې په چټکۍ سره د قوې د تجدید لپاره پیغامونه هم ولېږل د درانیانو د مقابلې لپاره له لاهور څخه ووت او په سو هدره sohdara کې خپل کمپ ودراوه.

د جلندر دواب ادینه بیګ خان او مهدي علي خان دده دوه غوره بدرګه وال افسران ګڼل کېدل. کله چې ده ولیدل د درانیانو د مقابلې پوره توان نه لري، نو یې د یوه ستر برید له خطر سره ځان مخامخ کولی نه شو او له ډیلي څخه د نوې قوې د رسېدو لپاره یې انتظار وایست[۶].

---

(۵) شاهنامه احمدیه، ۱۱۴

(۶) عمدة التواریخ، ۱۲۹، خوش وقت رای، ۶۶، تاریخ علي ۲۱۱ - ۲۱۲. د خوش وقت رای په حواله د مرستیال نوم عزت خان و.

د دواړو خواوو ترمنځ د څه وخت لپاره کوچنيو ټکرونو دوام وموند او کومه غوڅه جګړه ونه شوه. دا وخت يو بل پلان د احمد شاه فکر ته راغی. ده خپل پوځ په دوو برخو وويشه يوه برخه يې تر خپلې قوماندې لاندې وساته چې د هغې په وسيله مير منو په سوهدره کې مصروف کاندي او بله برخه يې د خپل جنرال سردار جانخان تر څارنې لاندې راوست او هغه ته يې امر وکړ چې د هغه (منو) د شاوخوا پوځ وڅوروي او د لاهور په چاپېره سيمه يرغل وکړي.

جانخان ټوله سيمه ويجاړه کړه او هر چېرې چې به ورسېد ، ډزې به يې کولې او توره به يې ايستله. دی د راوي په غاړه دوه کاسه kos وړاندې لاړ او لاهور ته مخامخ شاهدرې)*(ته ورسېد. خو مخه يې بنده وليده او ويې نه شول کولی له هغه ځايه واوړي او ښار ونيسي. عوض خان دراوي له ګودرونو څخه دفاع وکړه او د درانيانو لور ته يې ډزې کل جاري وساتل. کله چې جانخان د ښار په نيولو کې ځان بريالی ونه ليد ، نو له دوو مياشتو خرابۍ او ويجاړۍ وروسته خپل اصلي پوځ ته راستون شو[٧].

يوه ورځ کله چې جهانخان په شاهدره کې اړولي وو او د پنجاب مرکز يې تر تهديد لاندې نيولی و ، نو دا وخت نواب کاپورسنګ چې د سکانو د روحاني پوځ (دال خالصه جيو dal khalsajio) مشر و ، د ښار له ګډوډۍ

)*(زما په نظر سوهدره او شاه دره به يوه سيمه وي، ښايي له چاپي پلوه تېروتنه شوې وي. مترجم.
(٧) عمدة التواريخ، ١٢٩ مخ وګورئ.

ځخه ګټه واخیستله او د ښاریانو په خوښه له شلو تنو سپرو له یوې کوچنۍ ډلې سره ښار ته ننوت او د کوټوالۍ په چابوتره[8] کې یې ځان ټینګ کړ[9].

دده مقصد په څرګند ډول دا و چې په دغه ګډوډۍ کې تر ممکنه حده پورې د ښار له مالیاتي مرکز ځخه پیسې ترلاسه کړي او بیا په پټه د خپل اصلي ((ډال Dal)) کمپ ته ستون شي. دا همدا دلیل ښکاره کوي چې دده تر شاوخوا لږ شمېر سکان راغونډ وو او په همدې سبب کله چې د معین د مرستیال له خوا دده په مقابل کې د پوځ لېږلو لپاره ډول ووهل شو دی له ښار ځخه وتښتېد.

چناب ته د درانیانو د رسېدو او د جهانهان په وسیله د سیمې له خرابیو ځخه پرله پسې ډیلي ته خبرونه رسېدل او د امپراتور او وزیر غوږ ته رسول کېدل. خو هېڅ یو په دې فکر کې نه و چې د لاهور والي ته د مرستې لپاره پیسې او پوځونه واستول شي. د ((تاریخ احمد شاهي)) مولف وایي چې ((وزیر هېڅ نه غوښتل چې دده تنګسې او کړاو ځخه خبر شي)). په دې ډول معین الملک د مرکزي حکومت له خوا خپلو منابعو ته یوازې پرېښودل شو.

څرنګه چې د جهان خان د لاهور د څوکیو د نیولو او په ښار باندې د حملې په برخه کې بریالی شو او د شاه کمپ خواته راستون شوی و، نو په دغه وخت کې د شاه له خوا یو ځری راورسېد. ځری محراب خان و چې احمد شاه له یوه لیک سره معین ته واستاوه او له هغه ځخه یې وغوښتل چې ځان

---

(۸) د لفظ له مخې دا کلمه یوې جګې مځکې ته وایي، خو مجازا دا وخت یوه مالیاتي دفتر ته ویل کېدل.

(۹) خوش وقت رای، د سکانو تاریخ، ۶۶-۶۷.

تسلیم کړي. معین په اسانۍ سره دغه غوښتنه ومنله او پیر شیخ عبد القادر او علامه مولوي عبد الله یې ورولېږل چې د سولې شرایط او مواد ورسره فیصله کړي. د ((شاهنامه احمدیه)) مولف، نظام الدین عشرت هم له دوی سره بدرګه شو.

نظام الدین وایي چې ((له هندي مورچلونو څخه د شاه تر مقر پورې لار د تورو په سیوري پټه شوې وه او درانیانو داسې ویروونکي بریښنېدل چې وینه ترې په رګو کې وچېدله او د قران کلمې ژبې ته راتللې.)) د خان جانخان او یا سردار جانخان خېمې ته په رسېدو سره شیخ عبد القادر له خپلې ډلې څخه ښکته شو او د لمانځه لپاره د جومات خواته وګرځېد. مغرورخان د شیخ په سر د خوارانو په منځ کې څو دیناره تاو کړل او ویې شیندل. له هغې وروسته بدرګه وال له ده څخه ګوښي شول او جهان خان دی د خپلو سوارو په بدرګه شاه ته ولېږه[10].

د سولې تړون:

شاه د شیخ عبد القادر او مولوي عبد الله[11] د ستړي مه شي لپاره له خپلې خېمې څخه ووت او د یوه پیر او استازي له شان سره وړ ښه راغلاست یې هغوی ته وویل. شاه د سرو زرو د مرتبانونو او نورو سوغاتونو په منلو سره چې د منو له خوا ورته لېږل شوي وو، زیات خوشاله شو او د سولې شرایط

(۱۰) شاهنامه احمدیه ۱۲۰-۱۲۳.

(۱۱) نظام الدین موږ ته وایي چې میرزا عبید، خپل صوفي او په خپله د نظام الدین په ګډون د شیخ بدرګه وال توقیف شول. دا ښکاره ده چې میرزا عبید چې ځینو لیکوالو عبید الله هم بللی دی له مولوي عبد الله څخه جلا کس و. طهماسنامه ب ۴ د مولوي عبد الله نوم چې د سولې د خبرو اترو دنده ورسپارل شوې وه، ځانته ذکر کوي. خو ما شاهنامه احمدیه اقتباس کړه چې مولف یې نظام الدین ډېر باوري دی، ځکه دی د استازي د بدرګه والو په ډله کې شامل و.

د دواړو خواو په رضايت منتج شول. موافقه وشوه چې د اباسين لويديځ لور ته سيمې د افغاني دوه منيو، يو نو په توګه وګڼل شي او دا چې د چهار محل يا د سيالکوټ، اورنګ اباد، ګجرات او د پاسرور څلور ناحيو باج دې چې په دې کې له څوارلس لکو څخه زيات سهم ده نه ورکړی[12] دا يوازې د امپراتور محمد شاه او نادرشاه ترمنځ د ۱۷۳۹ کال د تړون تکرارول وو. د تاريخ احمدشاهي مولف موږ ته وايي چې معين دغه تړون د ډيلي امپراتور احمدشاه په سلا تاييد او د ليکليو سپارښتونو سره ترسره کړ او وايي چې ناصرخان د دغو څلورو محلو د اداري لپاره وګومارل شو چې کالنی باج کابل ته ولېږي[13]. د امپراتور دغه شان کار مفکوره او دريځ په دوه لحاظه تشريح کولی شو: ده غوښتل چې خپل پخوانی، ملګری له دغسې سختۍ څخه وژغوري او په پټه يې هغه ته دا دستورونه ولېږل چې د درانې د غوښتنو د منلو پر اساس دده (درانی) رضايت حاصل کړی.

دويم دا چې دا کار يې د لومړي وزير صفدر جنګ په سپارښتنه ددې لپاره وکړ چې له يوې خوا د معين قدرت راټيټ کړي او له بلې خوا په هند باندې د درانيانو يرغل شنډ کړي.

خو دغه تړون شاه ته ډېر زيات ګټور تمام شو. ده د منو پور فاتح په ګونډو کړ او له ختيځ څخه يې د مغولو وېره ليرې کړه. د څوارلسو لکو باج دده د زېرمو د زياتېدو سبب ګرځېده او له دې ټولو علاوه دده اعتبار يې په هند

(۱۲) شاهنامه احمديه، ۱۲۵-۲۷، بيان واقعي، ۱۴۶، تاريخ احمدشاهي، ۱۷ب اليوت او داسن، اتم ټوک، ۱۵، طهماسنامه، ۸۷۴- ۷۵، مخلص التواريخ ۳۶۷، عمدة التواريخ، ۱۲۹، علي الدين، عبرت نامه، ۴۲۱، احوال سلاطين، ۱۷۶، تلخيص تاريخ احمدشاهي، ۶ب، ۷الف.
(۱۳) تاريخ احمدشاهي، ۱۷ الف، (اليوت او دانسن، اتم ټوک، ۱۱۵). ددغه اثر په حواله له هغو څلورو ناحيو څخه چې شاه ته ورکړل شوې، يوه يې ايمين اباد وه نه ګجرات چې نورو ذکر کړې ده.

او خپل وطن دده په نامه اداره کېدل، خو ددې سرجادو نات سرکار وايي چې: کې ټينګ کړ. د چهار محل په باب ډيلی د امپراتور د استازيو له خوا ((بې له شکه دغه ځايونه بيا هم سره سره افغانانو د ټول هند لومړی ترازه ترلاسه کړه چې د حاجت په وخت کې يې د جمو او کشمير د غرنيو مشرانو په مقابل کې يو پوخ اړخ ګڼل کېده.

د افغانستان لور ته د شاه راستنېدل:

دا وخت شاه د کور خواته خپل تګ د سويل لويديځ په خوا د ملتان او ديره جاتو له لياري پيل کړ. ديره غازي خان ته له رسېدو سره سم د ملتان سدوزي زاهد خان د درناوي کولو په خاطر ده ته مخې ته ورغی او د ملتان له حکومت څخه د خپل ليرې کېدو او شړل کېدو عرض يې ورته وړاندې کړ.

سدوزی زاهد خان:

زاهد خان د عابد خان زوی او د سدوزي شاه حسين خان لمسی و چې نوموړی د شېرخان په زمانه کې هند ته کډه کړې وه. کله چې شاه نواز خان د خپل پلار ذکريا خان له مړينې وروسته له ملتان څخه لاهور ته لاړ، نو خواجه اسحق خان يې ددغه ولايت د والي د مرستيال په توګه وګوماره.

زاهد خان ډيلي ته ولاړ چې د خپلې ادعا جدي غوښتنه وکړي او د روهيله محمد خان په وسيله وزير قمرالدين ته د خپل عرض د رسولو په برخه کې بريالی شو. دی د يوه شاهي فرمان په اخيستلو سره بېرته ملتان ته راوګرځېد. اسحق خان له ده سره د جګړې په نيت راووت، خو ماتې يې وخوړله. زهد خان د ملتان د والي په حيث ډګر ته راغی. په هند باندې د

دراني د لومړي برید (۱۷۴۷-۱۷۴۸) پر وخت دده هماغه موقف د احمد شاه له خوا تایید شو، خو کله چې میر منو د ملتان او لاهور والي شو، ده دا غوره ونه بلله چې په ملتان کې د احمد شاه د قبیلې یو سدوزی ابدالي په ځای پاتې شي. په دې سبب د هغه په عوض دیوان کورامل وګومارل شو. زاهد خان د میر منو د واک له منلو څخه ډډه وکړه او له هغه سره د مخالفت لپاره ووت، خو د ماتي تال mati tal له کلي سره نږدې یې په یوه جګړه کې ماتې وخوړه او د سیټ پور sit pur لور ته وتښتېد. کوراملد د لاهور خوا ته د تګ په وخت کې د دغه ولایت اداره خپل مرستیال عبدالعزیزخان سدوزي ته وسپارله. د همدغه مرستیال په وخت کې احمد شاه له چناب څخه د راستنېدو په ترخ کې د ډېره غازي خان ته راغی.

شاه د زاهد خان د شکایتونو د اورېدو وخت نه درلود او یا دا چې ده نه شول کولی هغه ته خپله موضوع وړاندې کړي. شاه د سدوزیو له امیرانو څخه وغوښتل چې د زاهد خان د شکایت سببونو ته په غور سره غور ونیسي او بیا یې ده ته د هغو لنډه بڼه وښیي.

امیرانو ګډې او څو اړخیزې سلا مشورې وکړې او دې نتیجې ته ورسېدل چې د زاهد خان دښمن عبدالعزیز خان دی، خو څرنګه چې دغه وروستی کس هم سدوزی و، نو دوی د هغه په خلاف د کوم څه څرګندولو په برخه کې شمن شول. کله چې زاهد خان په دې پوه شو چې امیران شکمن دي، نو یې وویل چې دده اصلي دښمن یو هندو کوراملدی. خو دا چې شاه د ملتان له اصلي والي معین الملک سره یو تړون لاسلیک کړی و، نو د زاهد خان لپاره یې کوم کار ونه کړلی شو او نوموړی ((سیټ پور)) ته لاړ چې د شاه

نوازخان د رسېدلو انتظار وباسي. ده په دغو وختونو کې د شاهنوازخان سره نږدې او د ملګرتیا اړیکي درلود[۱۴].

دیره جات شاه ته تسلیمېږي:

احتمالاً همدا وخت و چې د دیره جاتو (ډیره غازي خان او دیره اسماعیل خان) سویلي افاني قبیلو هم شاه د خپل پاچا په توګه ومانه. ده پښتواني قبیلوي مشران په مربوطاتو کې تایید کړل او په دې ډول د دغه ځای چارې یې سمبال کړې او بېرته کندهار ته ستون شو[۱۵] په بلوچستان کې د کلات مشر نصیرخان هم له احمدشاه سره خپل ځان متحد کړ او دا وخت د هغه د یوه غوره پلوي په توګه وګرځېد.

(۱۴) احمد یادګار تاریخ سلاطین افغاني ۲۴۲ - ۴۸. د زاهد خان په باب د زیاتو تفصیلونو لپاره د محمد یوسف ګردیزي (حالات ملتان) ۵۶م، د شېرمحمد خان ((زبده الاخبار وقابع ملتان)) ۲۲-۲۹ د امرنات (ظرفرنامه رنجیت سنګ) ۱۰۵-۱۱۳ وګورئ. د ((احمدشاه بابا)) مولف میرغلام محمد غبار د زاهد خان موضوع له دغه وخت څخه وړاندې د هند له لومړي یرغل څخه د افغانستان په لور د احمدشاه د ستنېدو پر وخت کې ګڼي. دا خبره سمه نه برېښي ځکه شاه دا ځل د پېښور او کابل له لارې افغانستان ته ستون شو نه د ملتان له لارې ۲۰۶ - ۲۰۵. کله چې شاه نوازخان له هند څخه راورسېد او د صفدرجنګ په مرسته یې ملتان ونیو، نو دا وخت کورامل له لاهور څخه په هغه باندې وروخوځېد. شاه نوازخان په جنګ کې ووژل شو او د خپل ملګري د مړینې له خبرېدو وروسته زاهدخان هم ژر مړ شو.
(۱۵) الفنستن کابل، ۲۸۶.

اتم فصل

د هرات الحاقول

د شاه پر خلاف يوه د سيسه شنډه شوه:

کندهار ته د شاه په ستنېدو سره دده د وژلو يوه ناوړه دسيسه د عملي کېدو د تياکلي وخت څخه څو شپې وړاندې کشف شوه. ددغې د سيسې مشر اليـزي نورمحمد خان و چې د نادر تر امر لاندې يې د افغاني پوځونو قومانده په لاس کې لرله. د احمد شاه په رامنځته کېدو سره له هغه څخه واک واخيستل شو، نو له هماغه وخت راهيسې ده په پټه د احمد شاه په مقابل کې د پلانونو په جوړولو لاس پورې کړی و. احمد شاه په وړ توګه دده درناوی وکړ او د ((مير افغان)) لقب يې ورته وباښه.

نورمحمد خان چې يو وخت حکومت چلاوه او د قدرت په خوند پوه شوی و نو د خپل غرور له امله په کړاو کې ولوېد. ده يو شمېر توپچي باشي چې د احمد شاه له ورځ په ورځ زياتېدونکي قدرت او په پنجاب او ديره جاتو کې د هغه له تازه بريو څخه رخه ورسره پيدا شوې وه په خپل راز کې شريک کړ. دوی د سيسه جوړه کړه چې شاه د مقصود شاه په نامه يوه جګ ځای کې چې

د ((ښار شمال)) یا د کندهار د شمالي حومي په یوه کلي کې دی، ووژني خو سره له دې هم شاه په د سیسه کې د یوه شریک په وسیله د هغه د ژوند د تباه کولو له د سیسې څخه خبر شو. د دغسې یوه جرم لپاره په هغو وختونو کې یوازې یوه جزا موجوده وه. نور محمد خان او دده ملګري او له هغو سره د جدي متعهدو قبیلو لس لس تنه په هماغه جګ ځای کې اعدام شول. ((له مجرمې قبیلې څخه د لسو تنو انتخابول چې د هماغې قبیلې د تېروتنې له امله په عذاب کې غورځول کېدل، په هغه زمانه کې د توطیې لپاره د جزا او جاري سیستم یوه عجیبه هوښیاري څرګندوي.))

په دغه وخت کې د افغاني مشرانو په منځ کې یوه وړه ویره موجوده وه ځکه دا د احمد شاه په امر لومړني اعدامونه نه وو، چې ترسره شول او دوی په دې وېدار شول چې مبادا دی به په راتلونکي کې د هغوی په مقابل کې دغسې سخت چلند غوره کړي. دوی د مرګ د جزا په برخه کې دده د فتوا د حق پوښتنه وکړه او د ((اعدامونو له سرته رسېدو وروسته)) دوی دا مساله رامنځته کړه چې ((د کسات حق)) احمد شاه او دده کورنۍ ته باید ورکړل شي او که نه؟ دوی دده د قدرت د محدودېدو غوښتنه وکړي او یا دا چې دغه قدرت د دوی د تصویب تابع وي خو احمد شاه د مشرانو په برخه کې دا شان احساس په یوه قوت او مهارت سره وځا په او لکه چې فیریر وایي: ((دده قضاوت او عدالت ډېر ژر د هغه د دمنیون په دننه سیمو کې ارامي منځته راوستله))[1].

---

(۱) تاریخ سلطانی، ۱۲۷-۲۸، احمدشاه بابا. ۲۰۷-۲۰۸ فیریر د افغانانو تاریخ، ۷۳-۷۴ مالسن، د افغانستان تاریخ، ۲۸۰-۲۸۱.

د پارس حالات:

لکه چې موږ ته ښکاره ده، هرات لا تر دغه وخته پورې د پارسیانو په لاس کې و. د دې لپاره چې د افغانانو د اوسېدو سیمې په یوه متجانس سیاسي واحد (افغانستان) کې سره یو شي، د دغه ځای نیول بېخي ضروري ګڼل کېدل. هرات د نادرشاه لمسی میرزا شاهرخ له خوا د یوه عربي مشر په واسطه تر قبضې لاندې راغلی و.

د هرات او ورپسې مشهد او نیشاپور په لور د احمد شاه د تګ له بیان څخه وړاندې دا ضروري بریښي چې په پارس کې د دوو مخکنیو کلونو پېښو ته کتنه وکړو. هماغسې چې پوهېږو، نادرشاه د خپل وراره علي قلي خان په لمسون ووژل شو. نوموړی د عادلشاه په لقب سره په تخت کېناست. د دې لپاره چې د خلکو رضایت حاصل کړي، نو د نادر وحشت او ظلمونه یې په یوه اعلامیه کې محکوم کړل او د جابر د وژنې مسولیت یې په غاړه واخیست. ((د هان وی)) په قول اعلامیه وایي: ((ده له وینو تویولو او بربریت څخه خوند اخیست او د خپلو رعایاوو له سرونو څخه یې منارونه جوړ کړل.)) خو کله چې معلومه شوه دی هم له نادر څخه ډېر ښه نه و. ده محض له شاه رخ څخه ته د نادر تړوله کورنۍ له تېغه تېره کړه. شاه رخ د بدمرغه رضا قلي خان زوی و چې په خپله د نادر له خوا ړوند شو. عادل د خپل ورور ابراهیم په واسطه له تخته کوز او ړوند شو، په مقابل کې ده هم ماتې وخوړه او د خپلو پوځونو له خوا ووژل شو.

وروسته شاه رخ پاچاهۍ ته ورسېد. خو دی هم شخصاً د میرزا سید محمد له مخالفت سره چې د امام رضا د زیارت ناظر و، مخامخ شو او ماتې یې وړ له پاچاییې وند کړ او د هغه په ځای د سلیمان شاه په لقب په تخت کېناست، داسې معلومېده چې دی به هم په کراره پاچاهي ونه کړي. د شاه رخ د ماتې په وخت کې دده جنرال یوسف علي له احمد شاه سره په هرات کې د جګړې د ماموریت د سرته رسولو له امله حاضر نه و. دی له سلیمان څخه د غچ اخیستلو لپاره په بیړه ستون شو او نوموړی یې له دوو زامنو سره وواژه. شاه رخ بیا په تخت کېنول شو او یوسف علي دده د نایب په توګه رامنځته شو. خو دغه له غمه ډکه پېښه لا هم پایته رسېدلې نه وه. د شاه رخ له بیا رامنځته کولو وروسته یوسف علي ډېر ژر د سیستان د عربو د قوماندان میر علم خان او د کوردانو د قوماندان جعفر په وسیله له قدرت څخه واچول شو. دغه دوه تنه مشران چې د یوسف علي پر ضد سره متحد شوي وو ژر راوپرزېدل او بریالی جعفرخان د ډېرو ړوندو شویو کسانو په اوږده لیست کې داخل شو. په مقابل کې میرعلم خان د احمد شاه درانې له خوا د مشهد په جګړه کې ماتې وموندله او له هغې وروسته لکه چې وبه وینو افغاني پاچا تصمیم ونیو د شاه رخ ترمراقبت لاندې د خراسان یو جلا ولایت جوړ کړي چې افغاني سیاسي سلطه ومني[۲].

د هرات کلابندي:

---

(۲) د پارس تاریخ، سایکس، دویم ټوک ۳۷۰ – ۷۲، هان وی، سفرنامه.

اوس په هرات باندې د درانيانو برید نه راګرځوو. په داسې حال کې چې د پارس د تخت د نیولو لپاره د سلیمانشاه او شاه رخ ترمنځ لا مجادله روانه وه د هرات امیرخان او بهبود خان له خوا داسې عرایض راورسېدل چې شاه ته یې په کندهار کې د پارس د ګډوډو او ناارامو حالاتو په باب خبر ورکړ. دغه یو په زړه پورې خبر و او د ترتیباتو له بشپړېدو وروسته احمد شاه د ۱۷۴۹ کال په پسرلي کې له پنځه ویشت زره پلیو او سورو[۳] سره له کندهار څخه ووت او د هرات په لور وخوځېد. کله چې دغه ځای ته ورسېد امیرخان او بهبود خان ته یې ولیکل چې دده حضور ته راشي. خانانو دده رابللو ته زړه ښه کړ، خو د هرات مخورو ښاریانو چې د مشرانو له دغه تمایل سره مخالف وو، موافقه ونه کړه او دوی یې توقیف کړل. دغه کار امیرخان او دده ملګري وبېرول او دواړو له خپل عمل څخه پښېماني څرګنده کړه. امیر خان د چونې دفاعي استحکامات پیاوړي کړل او د ښار په برجونو کې یې توپونه کېښودل او د شاه د لیک ځواب یې د توپخانې په ډزونو سره ووایه.

شاه تصمیم ونیو چې وړاندې وخوځېږي او ښار په یرغل سره ونیسي خو د ښار له استحکاماتو څخه سختې ډزې کېدلې او تلفات ډېر زیات وو نو په دې اساس دی مجبور شو چې په شا لاړ شي. په دغه وخت کې ده له خپلو پوځي سلاکارانو سره مشوره وکړه او هغوی ټول له ده سره په دې نظر کې

(۳) د مجمل التواریخ، ۷۶ په حواله دا وخت د افغاني پوځ شمېر څلوېښتو زرو ته رسېده، چې له یوسفزیو، عمرزیو، سدوزیو او د ابدالیانو او غلزیو له نورو قبیلو څخه جوړ شوی و. فیریر په خپل اثر ((د افغانانو تاریخ، ۷۴) کې دغه شمېر اویا زره ښودلی دی. چې ډېره مبالغه امیزه برېښي. ده دغه پېښه په ۱۷۵۰ کې ذکر کړې ده.

موافق وو چې د ښار کلا بندي په سختۍ سره اوږده کړي. د ښار بندول کلک شول او کلا بندي څو میاشتې ادامه وموندله[۴].

امیر خان په مشهد کې خپل واکمن شاه رخ میرزا ته زیات لیکونه واستول خو هغه په خپله له ستونزو څخه بېغمه نه و او په سختۍ سره یې کولی شول له مشهد څخه بهر ته ووځي. سرپېرسي سایکس sir percy sykes په خپل اثر ((د پارس تاریخ)) کې وایي چې (شاه رخ یوسف علي د احمد شاه مقابل ته واستاوه او دا هغه وخت و چې د نوموړي یوسف علي په غیاب کې شاه رخ ماتې وکړه او نیول شو.))[۵]

خو په دغه اثر کې دا نه دي راغلي چې دی څه وخت د احمد شاه سره مخامخ شو او له هغه سره یې توره وازمایله. ښایي دی هېڅکله هرات ته رسېدلی نه وي او د خپل واکمن په مقابل کې د سلیمان د کړو وړو په اورېدو سره بېرته مشهد ته ګرځېدلی وي.

وروستی پړاو:

له بلې خوا احمد شاه کلابندۍ ته په سختۍ دوام ورکړ او بالاخره په دې بریالی شو چې د یوه یرغل په ترڅ کې د ښار کلابندي تنګه کړي. کله چې

(۴) مجمل التواریخ، ۷۷-۷۹، د کلا بندۍ وخت نهه میاشتې ښودلی دی په داسې حال کې چې د فیریر د افغانانو تاریخ، ۷۴، هغه څوارلس میاشتو ته رسوي. د تاریخ سلطاني په حواله ۱۲۸ مخ دا کلابندي څلور میاشتې اوږدوالی مومي. سره له دې هم مالسن د الفنستن په پېروايي چې ((هرات له څوارلسو ورځو کلابندۍ وروسته تسلیم شو.)) د ((کابل سلطنت بیان، ۲۸۷ مخ)) وګورئ.

ددغو پېښو د جوت کرونولوژیکي راپورد نشتوالي له امله د ربښتیاني وخت ښودل ګران کار خو نهه میاشتې یې سمه موده اټکل کولی شو. په دغه اساس د هرات سقوط په ۱۷۵۰ کال کې ټاکل کېږي چې د فیریر (۷۴مخ) او سایکس (د افغانستان تاریخ، ۳۵۶) په ګډون ځینو لیکوالو ذکر دی.

(۵) ۳۷۱-۳۷۲ مخونه.

احمد شاه په دې پوه شو چې کلابندي اوږده او ستومانوونکې شوه، نو يوه ورځ يې له خپلو افغانانو څخه وغوښتل چې د ښار د نيولو لپاره خپلې هر اړخيزې هلې ځلې وکړي. دوی پرېکړه وکړه چې په خوله باندې د الله اکبر په يوه چيغه سره يرغل وکړي او تر هغو چې چونۍ نيول شوې نه وي خپل ګامونه په شا وانه خلي. شاه او دده مشرانو د فاتحې سوره (الحمد الله) تکرار کړه او د سهارنۍ غوڅې جګړې لپاره يې ځانونه چمتو کړل. کله چې کلابند شوي افغانان له هوډ څخه خبر شول، دوی د راتلونکې جګړې لپاره لازم ترتيبات ونيول.

بل سهار وختي افغانان په چونۍ باندې ورتوی شول. دوی د چونۍ له خوا د ګوليو په باران او د خپلو ليکو په زياتو تلفاتو څخه پروا ونه کړه او وړاندې پرمخ ولاړل. په زرګونو تنه مړه يا ټپيان شول خو هېڅ شي دوی خواشيني نه کړای شول. بالاخره افغانانو د ورځې په پای کې د وينو په ډنډونو او د خپل مړيو او وژل شويو عسکرو د ډېريو پر سر چونۍ ته ځانونه ورسول. کلابند شويو هم په دوی د ټوپونو اور بل کړ. خو افغانان د خپلې ژمنې سره سم ونه تمبول شول او له خپل ځای څخه ونه ښوربدل. په دغه وخت کې شاه له خپل يوه فرد څخه وغوښتل چې کلابند شويو ته دغه پيغام ورسوي.

پيغام وړونکي په خپل ټول قوت سره دا سې چيغه وکړه: ((زموږ شاه وايي چې موږ ستاسو په غوښتنه دلته راغلي يو. دومره مقاومت د څه لپاره دی، خبره دې ځای ته رسېدلې ده چې تاسو وتلی نه شئ او موږ ستنېدلی نه شو. جګړه بنده کړئ او خپلو مشرانو ته زموږ دغه پيغام يوسئ او ځواب يې راوړئ. ددغه پيغام په رسېدو سره اميرخان او بهبود خان په چرت کې

ولو بدل هغوی فکر وکړ چې ((نهه میاشتې کېږي چې موږ هره ورځ جنګ کوو ، له شاه رخ څخه مو پرله پسې د مرستې غوښتنه وکړه. خو هېڅ شی لاسته رانه غی. په دغه پیغام سره دی سوله غوړاړي څرنګه چې نور نو زموږ افراد له تجهیزاتو پرته چوڼۍ ساتلی نه شي دا به مصلحت او سیاست وي، چې سوله وکړو)). په دې ډلو دوی د سولې پیغام واستاوه.

وروستی یرغل:

کله چې افغانانو د امیر خان او شاه ترمنځ د پیغامونو د تبادلې له امله د هرات مدافعین له دفاع څخه لیرې ولیدل، نو د شپې له تیاره غوني څخه په استفادې سره د غونډې له اړخ څخه د چوڼۍ دېوالو ته پورته شول او د هغې پوځونو او سنګرونو ته ورننوتل. هراتي سربازانو د دوی د غږو په اورېدو سره همغې خواته وځغستل چې افغانان وشړي، دوی لا په دې کار بوخت وو، چې نور زیات شمېر افغانان د زینو په وسیله راورسېدل او جګړه پیل شوه. په چوڼۍ کې دننه د ګډوډۍ د پیدا کېدو له امله یو شمېر افغانانو د دروازې دفاع کوونکې ژر بې وسلې شول او له منځه لاړل په دې ډول ټول پوخ ښار ته ننوت او په بې پروایۍ سره یې هغه د سبا په مهال لوټ کړ.

فیریر وایي چې امیرخان له ارګ څخه د هرات د سقوط ننداره وکړه. ده تصمیم ونیو چې د وروستي ځل لپاره خپله هڅه وکړي او په همدې سبب یې خپل افراد راټول کړل او د ښار خواو شا ته یې ورښکته کړل، خو دغه هڅه بې فایدې وه دغه عسکر د مخ له خوا څخه د درانیانو او د شا له خوا هراتیانو په زیات شمېر تباه کړل او دی مجبور شو چې راستون شي.

احمدشاه لا تر دغه وخته له چونې ځخه بهر اړولي وو او امير خان او بهبود خان د زاريو لپاره دده حضور ته ورغلل او د خپل تېر عمل ځخه يې د ښنې غوښتنه وکړه. شاه هرات له خپلو قلمرونو سره يوځای کړ او درويش علي خان هزاره ته يې د هغه ځای د حکومت چارې وروسپارلې[۶].

په دې ډول د ابداليانو اصلي ټاټوبی له نورو افغاني ولايتونو سره يوځای شو او د افغاني سيمو يووالی يې د يوه ((افغانستان)) د جوړولو لپاره بشپړ کړ.

(۶) مجمل التواريخ ۷۶-۸۱، تاريخ سلطاني ۱۲۸، فيرير افغانان ۷۴-۷۵، الفنستن کابل، ۲۸۷ - ۲۸۸، مالسن، د افغانستان تاريخ، ۲۸۱، سايکس، د پارس تاريخ، ۳۷۰۳۷۲. د فيرير په حواله اميرخان په هماغه ځای کې له دې امله ټوټه ټوټه شو چې په پای کې يې بيا د هرات د دفاع هڅې وکړې، خو ما مجمل التواريخ اقتباس کړ.

نهم فصل
د خراسان عملیات او نیول

مشهد

د میر علم خان ماتې او وژل کېدل یې:

د هرات له نیولو وروسته احمد شاه د مشهد او نیشاپور په فکر کې ولوېد. نږدې دوولس زره هوسا سپاهیان چې د هرات د کلابندۍ لپاره راغونډ شوي وو، راورسېدل او دده له قواوو سره یوځای شول. دا وخت په مشهد کې ګډوډۍ روانه وه، ړوند شاه رخ دداسې شخص په توګه ګڼل کېده چې شته والی او نشتوالی یې یو و. دده وفادار او کلک جنرال یوسف علي چې د هرات د ژغورلو لپاره تللی و او ورپسې بیا ژر د خپل واکمن د مرستې لپاره ستون شو، هم د میرعلم خان دا وخت د مشهد سر دمدار واکمن و. کله چې دده د نیشاپور د کلا بندۍ تیاری نیوه، نو په دغه وخت کې ده ته د احمد شاه په وسیله د هرات د سقوط او په مشهد باندې د هغه له برید څخه

خبر ورکړ شو. ده د نیشاپور فعالیتونه وځنډول او ژر د مشهد لور ته راغی چې د افغانانو د وړاندې تګ مخه ونیسي.

د مشهد سنګرونه یې ترمیم او خوراکي شیان یې ورته برابر کړل او کوم وخت یې چې د خپلو باوري او سېدونکو په دفاع باندې یقین راغی، نو له مشهد څخه ووت او تصمیم یې ونیو چې د امکان په صورت کې په هرات باندې برید وکړي.

احمد شاه پنځه زره تنه انتخابي افغاني پوځ د پوپلزي جهان خان په قومانده چې د بلوچستان مشر میر نصیر خان ورسره مرسته کوله، مشهد ته ولېږه. جهانخان تربت شیخ جام ته له رسېدلو سره سم په میرعلم خان باندې برید وکړ او هغه یې هک پک کړ. کله چې میرعلم خان له دغه ټکان څخه بیا په سد راغی، نو یې په ډېره زړورتیا د شا له خوا په درانیانو ګوزار وکړ او هغوی یې په شا وتمبول. کله چې د کلات نصیرخان په میرعلم خان باندې سخت یرغل وکړ، نو درانیانو خپل موقف بیا لاسته ور وست. نصیرخان په خپلو درې زره سورو سره په پارسیانو چپاو راوړ او هغوی یې په شا بوتلل. په دغه جګړه کې میرعلم خان ووژل شو او پارسي پوځ تیت و پرک شو[1].

د شاه له خوا د نن (Nun) نیول:

(۱) تاریخ سلطاني، ۱۲۸، فیریر، ۷۵، سایکس، ۳۷۱ - ۳۷۲، د افغانستان تاریخ، ۳۵۶، د فیریر په حواله میرعلم خان ډېر ژر د مشهد د ساتلو مفکوره بدله کړه او خپلې قبیلې ته د ګین په لور ستون شو. خو څرنګه چې موږ بیا دده په باب څه نه اورو او هم د داسې یوه سړي په باب لکه میرعلم خان دا باور کېدای نه شي چې دی دې د یوه ناڅرګند صوفیانه ژوند لپاره ستون شوی وي. په دې اساس ماد سایکس خبره ومنله چې وایي: میرعلم خان ماتې وخوړه او ووژل شو.)) مجمل التواریخ، ۸۵ وګورئ. سایکس د زوی، شهزاده تیمور په په لاس کې ذکر کړې ده. زه تاریخ سلطاني تاییدوم. د دغه اثر په حواله هغه پوځ چې جهان خان او میر نصیر خان ورته ماتې ورکړه په خپله شاه رخ میرزا له خوا قومانده ورکول کېده. جهان خان هرات ته ستون شو څو ده (د احمدشاه. م) ته د دغې سوبې خبر ورسوي.

احمد شاه ډېر ژر له خپل پاتې پوځ سره دغه ځای ته راورسېد او د یوې ستړې قوې په مشرۍ د مشهد لور ته وخوځېد. بل مهم ځای هغه چونۍ وه چې د میرعلم خان ورور میرمعصوم خان په لاس کې وه. ده لږ ساتونکي لرل، خو په دې ډاډه و چې ورور به یې دمخه ده ته د ملاتړ لپاره قوه ولېږي، په دې سبب ده خپل استحکامات او مورچلونه ټینګ کړي وو. احمد شاه چونۍ کلابنده کړه خو کلابندي دومره اوږده نه شوه. معصوم خان د خپل ورور د وژل کېدو د خبر په اورېدو سره د مقاومت ټولې هیلې له لاسه ورکړې او د سولې هڅه یې وکړه. شاه دی خپل حضور ته ور وباله او میر هغه ته د چونۍ کلي ورکړي او تسلیم شو.

شاه رخ احمد شاه ته غاړه کېښودله:

ورپسې شاه د مشهد لور ته وخوځېد او هغه یې کلا بند کړ. پارسیانو په ټیت او پرکه توګه له ښار څخه دفاع وکړه او څو افغاني حملو ته یې ځواب ووایه، خو افغانانو کلابندي سخته کړه او ښار یې نا امیده کړ. بالاخره شاه رخ د کلابند کوونکو مخې ته ورووت. شاه په ډېره مهربانۍ سره دده استقبال وکړ او له هغه سره یې موافقه وکړه چې دده تر سیاسي څارنې لاندې په دې شرط د مشهد پاچا اوسي چې یوه زیاته اندازه پیسې ده ته ورکړي. دغه راز دده د کهول (درانیانو) هغه غړي له بنده وباسي چې د نادر

د مړينې پر وخت دده (شاه رخ) په لاس بنديان شوي وو. شاه رخ له خداى څخه همدا غوښتل او د شاه له شرايطو سره يې په اسانۍ موافقه وښودله[2].

شاه پسند خان مازندران ته ولېږل شو:

کله چې احمد شاه د خراسان د چارو په تنظيم لګيا و، نو په دغه وخت کې د فتح علي خان زوى محمد حسين قاجار په استراباد کې چې د کسپين د سمندرګي په ختيځه غاړه کې يو ښارګوټى دى، خپل سر را اوچت کړ. دغه ځاى دده د کورنۍ ټاټوبى و او ټول مازندران دده واکمنۍ ته غاړه کېښودله.

احمد شاه له دې څخه بيرېده چې مبادا په راتلونکي کې به محمد حسين دده تنظيمات په خراسان کې ګډوډ کړي، نو د شاه پسند خان په مشرۍ يې د افغاني پوځ يوه برخه په مازندران باندې د بريد لپاره واستوله، دى په خپله له اصلي پوځ سره د نيشاپور لور ته وخوځېد.

د نيشاپور کلابندي:

دا وخت د نيشاپور سيمه د جعفرخان په نامه يوه تن له خوا داره کېدله په داسې حال کې چې د مرکز چوڼۍ د شاه رخ په پلوۍ د حسن خان بيات د زوى عباس قلي خان په لاس کې وه. عباس قلي خان د چوڼۍ له تسليمېدو څخه ډډه وکړه. ده يوازې دوه زره سواره ساتونکي لرل. نوموړى له خپل تره

---

(۲) تاريخ سلطاني ۱۲۸-۹، سايکس، ۳۵۶، الفنسټن، ۲۸۷. فيرير په خپل اثر د افغانانو تاريخ کې د مشهد د مقاومت اوږد بيان ورکړى دى چې په هغه کې د شاه رخ د دوو زامنو، نصرالله ميرزا او نصير ميرزا کوښښونه او له هغو سره د ((ماميش خان)) ملاتړ د احمدشاه پر ضد راغلى دى. دا هڅې په راتلونکي وخت پورې اړه لري. شاه رخ دا وخت ۱۶ کلن هلک و، دى د ۱۷۳۴م په مارچ کې زېږېدلى دى.

حاجي سيف الدين خان سره سلا وکړه او هغه ده ته دا سپارښت وکړ چې لږ تر لږه تر ژمي پورې صبر او مقاومت وکړي. د ژمي واورې او زيات ساړه به وکړای شي افغانان په شاتګ پسې واخلي. تره او وراره سخت مقاومت ته لاس واچاوه او په دروغو يې ځانونه له يو بل سره مخالف وښودل او له شاه سره يې په دوه مخې پيل وکړ، دی په دې تېر ايستل شو چې فعاليت ته لاس وانه چوي. په داسې حال کې چې عباس قلي خان د ښار استحکامات پياوړي کول. سيف الدين د دې لپاره چې په پلمه سره وخت تېر او اوږد کړي، نو يې له شاه سره مذاکرې پيل کړې او ده ته يې يو ليک ولېږه چې داسې په کې ذکر وو: ((ما په خپله په هغه ورځ خپله وسله په مځکه کېښوده چې تاسو دلته راورسېدلئ. خو د عباس قلي خان په سر زورۍ باندې چې د جنګ نيت لري غلبه کول يو څه وخت غواړي.)) شاه د دغه سپين ږيري حاجي په اخلاص باندې د باور کولو پر اساس يوازې د سيمې په کلابندۍ اکتفا وکړه.

حاجي د غسې خبرو او چلند ته دومره اوږد والی ورکړ چې د نيشاپور مهلک ژمی له خپلو ټولو سختيو سره راورسېد او مخکې له دې چې افغانان خپل سنګرونه پرانيزي د زياتې واورې اورېدو او د زېرمو د برابرولو کمزورتيا دوی ستونې ته راورسول او دا ممکنه نه وه چې له پټون ځای پرته کلابندۍ ته دوام ورکړي.

دا وخت خبر راورسېد چې د شاه د پوځ هغه ټولګی چې د شاه پسند خان تر حکم لاندې و، په مازينان Mazinan کې سخته ماتې خوړلې ده او د پارسيانو له خوا تقريباً نابود شوي دي. کله چې محمد حسين خان قاجار د

مازندران په لور د شاه پسند خان له وړاندې تګ څخه خبر شو، نو عیسی خان کرد او حسن خان قاجار یې دده د مخې بندولو لپاره راواستول. هغه جګړه چې د دوی ترمنځ په مازینان کې پېښه شوه، شاه پسند خان د زیاتو تلفاتو په ورکولو سره ماتې وخوړله. دا وېره هم موجوده شوه چې د خراسان خانان به له دباندې خوا څخه په ده (احمد شاه) برید وکړي. بالاخره احمد شاه د یوه یرغل تصمیم ونیو. ده خپل توپونه ور وړاندې کړل او په سنګرونو یې ډزې پیل کړې. د ښار له شمالي خوا څخه یوه لاره خلاصه شوه خو مخکې له دې چې افغانان هلته ورسېږي، هغه ځای تړول تیاره و، د شپې په مهال دفاع کوونکي په یوه کنده کې سره راغونډ شول او د خلاصې شوې لارې پرمخ یې ژورې ځاګانې وایستل او د هغوی سرونه یې په خپلو او خځلو باندې وپوښل او دننه په کې ښایسته اندازه کسان کېناستل، چې افغانان په شا وتمبوي. لکه چې هیله کېدله په سهار کې د وختـه افغانان د کندې لور تـه راوړاندې شول. په سلګونو افغانان ځاګانو ته ولوېدل او همدا وخت دفاع کوونکو ډزې پیل کړې. جګړه تمامه ورځ روانه وه او له غرمې وروسته یو شمېر افغانانو له کندې سره نږدې برجونه ونیول احمد شاه د هغوی د مرستې لپاره دوه سوه اوښان له چورلکیانو سره یوځای ور واستول. پارسیانو پـه دوی د توپونو ډزې وکړې. دا وخت والي جعفرخان پـه یوه ګولۍ ولګېد او مړ شو او دده د وینو ځاځکي د عباس قلي خان په مخ او سر ورتوی شول. سره له دې چې عباس قلي خان یو اتلس کلن زلمی و، خو د یوه سخت سرتېري خوی یې درلود. ده په کرارۍ سره خپل لمونځ خلاص کړ او ورپسې یې هغه ځای ته منډه واخیستله چې جعفرخان مړ په کې پروت و. ده

پارسي جنګياليان وهڅول او يو شمېر انتخابي افراد يې د برجونو د خوشې کولو لپاره واستول. افغانان له هغه ځای څخه وشړل شول او زيات شمېر ټوټه ټوټه شول، پاتې يې ځاګانو ته وروغورځول شول، ورځ د افغانانو په زياتو تلفاتو سره چې د مړو شمېر يې دولس زره تنه اټکل شوی دی پايته ورسېدله.

د کلابندۍ ناکامي او د هرات په لور د شاه ستنېدل:

داسې خبر راورسېد چې د خراسان ځينو خانانو د نيشاپور د خوشې کولو او ژغورلو لپاره يوه ستره قوه غونډه کړې ده. نو پر دې اساس احمدشاه د خپلو راتلونکو پلانونو په باب لا هم شکمن و. شاه له دوی سره د مقابلې تياری ونيو په دغه وخت کې کلابند شويو له ښار څخه په کلابندي کوونکو باندې سخت بريد وکړ.

دواړو خواوو (د خانانو او ښاريانو. م) بريد ستومانه او سړو وهلی افغانان په بشپړه توګه تلولي کړل او احمدشاه دې ته اړ شو چې په بېړه سره راستون شي. خېمې، بارونه، وسايل او توپخانه مجبوراً پرېښودل شول او يو زيات شمېر افراد او باروړونکي ژوي د لارې پر سر له منځه لاړل. فيرير وايي: ((چې ساړه دومره زيات وو، له کيفر کلا سره د احمد اتلس زره عسکر په يوه شپه کې مړه شول او سبا ورځ هم نږدې همدومره کسان د ((کوشان)) له ښارګوټي سره نږدې له هريرود څخه د اوښتلو په هڅه کې تلف شول. د سيند مخ کنګل و، خو د فراريانو تر ګڼې ګوڼې لاندې يخ مات شو او هغوی په سړو اوبو کې ډوب شول.)) د سردار جمعه خان په استناد چې د دغې ډلې

مشري یې په غاړه لرله او د هغې یو لنډ بیان یې پرېښودلی دی، ویل شوي چې دی د ساړه د شدت او په نتیجه کې له مرګ څخه د خپل ځان د ژغورلو لپاره مجور و د خپلو اوښانو خېټې وڅیرې او د هغو دننه یوه کمپله کې ځان ونغاړي او د شپې له خوا په هغې کې ځای ونیسي. کله به چې یوه سړه شوه نو به بلې ته ننوت د دغه مقصد لپاره ده له لمر لوېدو څخه تر لمر ختو پورې اوولس څاروي ووژل. وايي چې احمد شاه په پوځ باندې دومره ساړه زیات وو چې کله هرات ته پاتې شوي کسان راورسېدل نو یوازې د اسکلیټ په څېر برېښېدل[۳].

شهزاده تیمور په هرات کې پرېښودل شو:

احمد شاه هرات ته له رسېدو سره سم دا درک کړه چې د دغه ځای والي درویش علي خان شخصاً دده پر ضد په دې خیال یوه د سیسه طرحه کړې چې د درانیانو د خونو په کنډوالو باندې د خپل قدرت مانۍ ودانه کړي. ده دا ډېره زیان رسوونکې وګڼله چې کله دې کندهار ته لاړ شي، دده په غیاب کې نوموړی په هرات کې آزاد پرېښودل شي. احمد شاه غوښتل چې تر ممکنه حده دمخه ځان کندهار ته ورسوي. په دې اساس د درویش علي خان د نیولو او بندي کولو امر یې صادر کړ او د هغه پرځای یې تیمور میرزا وټاکه. له هغې وروسته دی د کندهار په لور وخوځېد او د ۱۷۵۰ کال په پیل کې دلته راورسېد[۴].

---

(۳) مجمل، ۸۴-۹۰، تاریخ سلطاني، ۱۲۸-۲۹، فیریر ۷۷-۷۸، الفنستین کابل، ۲۸۷، مالسن، ۲۸۱-۸۲، مالکم، د پارس تاریخ (د ام. اچ. کورت ایدیټ، لاهور ۱۸۸۸).

(۴) تاریخ سلطاني، ۱۳۰، فیریر ۷۸.

د پنجاب حالات:

د یوه نوي پوځ برابرول په کلکه پیل شول. څرنګه چې د مېرمنو له خوا پیسې رارسېدلې نه وې او شاه بودیجې ته فوري اړتیا لرله، نو ده خپل دیوان راجا سکجیون Raja such jiwan لاهور ته ولېږه چې له هغه څخه د څلورو محلو (چهار محل) باج ترلاسه کړي. لکه چې پوهېږو د غه محلې د پخواني والي نواب نصیرخان تر اداري لاندې ورکړل شوې وې. نواب ډېر ژر خاین وخوت او په ډیلي کې د مېرمنو له سیالانو سره متحد شو. صدر اعظم صفدر جنګ له پخوا راهیسې دې موقع ته انتظار و چې د ملتان او لاهور د والي قدرت رانسکته کړي. ده ناصرخان د خپل لاس د آلې په توګه تیار موندل. شاه نواز خان ته د ملتان د ولایت سند ورکړل شو او هماغه لور ته یې ولېږه، چې د غه ولایت په زور سره ترلاسه کړي. له بلې خوا احمد شاه ته د ټاکل شویو محلونو مدیر، ناصرخان دې ته وهڅېد چې په سیالکوټ کې پوځونه راټول او د امکان په صورت کې د لاهور ولایت له منو څخه ترلاسه کړي. منو د ناصرخان دمرامونو او خیالاتو د مخنیوي لپاره هڅه وکړه چې له ناصرخان سره ملګرتیا وکړي، خو ناصرخان د جنګ تیاری ونیو او منو مجبور شو چې د جګړې په ډګر کې له ده سره مخامخ شي. دی د یوه سرتېري په پرتله یوه غورتن (لاپوک) ته ورته او د جګړې له میدان څخه چې د محل بودیجه ناصرخان په خپلو پوځی تیاریو برباد کړې وه، نو دا ډېره ګرانه وه

چې منو ټول لګښت او تاوان له خپلې خزانې څخه واخلي او احمد شاه ته خپل ژمنه شوی مقدار ورکړي[5].

خوش وقت رای وايي چې راجا سکجيون په لاهور کې د ژمنه شوي مقدار د ترلاسه کولو لپاره دا وخت سختې خبرې له خولې وباسلې. دغو خبرو نواب او دده وزير کورامل احساسات زيانمن کړل او وروستي کس وويل: ((تر څه وخت پورې به موږ درانې ته باج ورکوو موږ له هغه څخه په قوت کې څه کم نه يو. دا هماغه احمد شاه و چې يو وخت زما د بادار نواب له خوا يې ماتې ومونده)). په دغو خبرو کې ادينه بيګ ور ولوېد او ويې ويل: ((هغه څه چې دوه کاله وړاندې منل شوي لږ تر لږه اندازه پيسې ورکړل شوي او خپل هېواد ته ستون شو[6] دا سې برېښي چې دا د ۱۷۵۰ کال په پای کې پېښه شوه.

په نيشاپور باندې د شاه ورخوځېدل:

له زغمل شويو کړاوونو او بدمرغيو څخه د روغېدو او د يوه هوسا نوي پوځ په برابرولو سره احمد شاه په خراسان کې د خپلې وروستۍ ماتې د سپکاوي د جبران لپاره د ۱۷۵۱ کال په سر کې له کندهار څخه وخوځېد. ده ته دا پته ولګېده چې په لومړۍ کلابندۍ کې دده د ماتې علت د کلابندۍ د سترو او درندو توپونو نشتوالی و. له دې امله ټولو سورو سرتېرو ته يې هدايت ورکړ چې هر يو تن دې دولس پونډه او سپنه په خپله د توپ د قالب

(۵) طهماس نامه، ب، ۵-۶، تاريخ سلاطين افغانان، ۲۴۲-۴۸، تاريخ علي، ۲۱۲-۲۱۵.
(۶) تاريخ سکان، ۶۹.

تیارولو او په هدف باندې د ګوزار په غرض د ګولۍ جوړولو لپاره له ځان سره واخلي.

کلا بندي پیل شوه:

احمد شاه د مشهد کلابندۍ ته له تم کېدو پرته چې او سېدونکو ته یې دده د وروستیو عملیاتو په وخت کې د لمسونو په خاطر باید مجازات ورکړل شي، د نیشاپور لور ته مخامخ وخوځېد. ښار له ټولو خواوو څخه وتړل شو او د هغې کلابندي په ډېر قوت سره ټینګه شوه. لومړی میاشت په دغه ځای کې د یوه توپ د قالب جوړولو، سوري کولو او په کراچۍ باندې د هغه د سورولو لپاره تېره شوه. دا یو ستر توپ و چې د شپږو هندي منونو (څلور سوه دوه اویا پونډه) په وزن د ګولۍ غورځولو ظرفیت یې درلود.

عباس قلي خان د وروستیو عملیاتو د قهرمان په توګه دا وخت په دومره خوشاله حالت کې نه و. دده ستره ستونزه د خوراکي موادو له پلوه ګڼله کېده. د میرعلم خان او ورپسې د احمد شاه د کلابندۍ د وخت راهیسې هلته حاصلات او عایدات نه وو او دا ګرانه وه چې له کافي خوراکي شیانو پرته د کلابندۍ سره مقاومت وکړل شي. په مقابل کې شاه پر بمانه زېرمې راوړې وې او ډلې ډلې یې د غنمو او وښو د راغونډولو لپاره ولېږلې چې خپل ګودام بیا ورباندې ډک کړي.

کله چې نوی توپ فعالیت ته چمتو شو نو په عملیاتو یې راوست او د هغې هماغه لومړی ګوزار چې احتمالاً وروستی یې هم و، داسې هیبتناک کار وکړ چې له زیات شمېر کورونو څخه ووت او هغه یې په کنډوالو بدل کړل.

دغو ویجاړونو د نیشاپور د ښاریانو په ذهن کې وېره پیدا کړه. دوی خپل زیات مشران له دې حقیقت څخه په ناخبرۍ سره چې توپ وچاود او کومه بله وېره یې موجود ولی نه شوه، شاه ته واستول هغه ته یې د دوی د تسلیمۍ د میلان خبرتیا ورکړه، سره له دې هم عباس قلي خان چې د چونۍ قومانده یې په لاس کې وه د دغو مشرانو تسلیمي ونه منله او په افغانانو یې هغه وخت برید وکړ چې د ښار دروازې ته د ننوتلو لپاره نږدې شوي وو، خو دی د زیاتو تلفاتو په ورکولو سره په شا وتمبول شو او سملاسي یې خپله چاره په دې وکړه چې شخصاً خپل ځان شاه ته د یوه عارض په توګه حاضر کړي او له هغه څخه د رحم او شفقت هیله وکړي. شاه دی د یوه زنداني په حیث په خپل کمپ کې وساته او د یوه زړور سرتېري په توګه یې د هغه درناوی وکړ او خراسان ته د ستنېدو په ترخ کې یې دی له خپل ځان سره کندهار ته راوست.

د نیشاپور تالا کول:

ابن امین ګلستانی وایي چې شاه د نیشاپور د ښاریانو په مقابل کې د حسد په اور سوځېده. د صدراعظم شاه ولي خان په وسیله عباس قلي خان هڅه وکړه چې چونۍ شاه ته تسلیم کړي. شاه موافقه وکړه چې د ښار د اوسېدونکو سر او مال به په امن کې وساتل شي. شاه په دې شرط د دوی د ژوند خوندي کېدل غوښتل چې هغوی[7] ټول پښې لوڅي له مال پرته جامع

(۷) مجمل، ۹۲-۹۳، تاریخ سلطاني ۱۳۰، فیریر، ۷۹-۸۰، د مالکم د پارس تاریخ ۷۷. فیریر وایي چې احمدشاه عباس قلي خان له خپل ځان سره کابل ته بوت. خو پوهېږو چې دی له هرات څخه کندهار ته ستون شو نه کابل ته. سربېره پر دې ودونه په هغو مرکزونو کې وشول چې هلته دده

جومات ته لاړ شي که له کوم ځا سره د یوې ستنې په اندازه کوم څه ولیدل شو ، نو هغه به د غازیانو له تورې څخه خپل مرګ ووینې. او سېدونکو په داسې حال کې چې د خپلې بېوزلۍ له امله یې په سترګو کې اوښکې وې او په ژړا او واویلا سر وو ، د فاتح د ستورونو ته غاړه کېښودله. له هغې وروسته ښار چور او لوټ شو. ټول کورونه و پلټل شول او مالونه یې ضبط شول. له جامع جومات پرته چې هلته خلک راټول شوي وو نور داسې کوم کورونه و چې خوندي او ولاړ پاتې شوي وي. په دې ډول د نیشاپور ښایسته ښار په کنډوالو بدل شو او په کنډو او کنډوالو کې یې اوبه جاري شوې. زیات شمېر خوار خلک له تورو تېر شول او ښځې او ماشومان یې د مریيانو په توګه یوړل شول[8].

د سبزوار نیول:

د اتو ورځو له تم کېدو وروسته شاه د سبزوار لور ته وخوځېد چې له کوم مخالفت پرته دده ګوتو ته ورغی. ګلستانی وايي چې دغه ځای له تمیز پرته تر عام قتل لاندې راوستل شو او زیات شمېر سیدان، پوهان او روحانیون (سپېڅلي کسان) د افغانانو له تېغه تېر شول.

د مشهد کلابندي:

کورنۍ اوسېدله. که عباس قلي خان له ده سره تر کابل پورې تللی هم وي، نو هغه باید د ۱۷۵۱ کال په سپتمبر کې وي چې دا وخت دلته دی د پنجاب پر لور په هند باندې د ډېیم برید لپاره راورسېد.
(۸) مجمل، ۹۳ - ۹۴.

کله چې نیشاپور او سبزوار تسلیم شول نو له هغې وروسته شاه د مشهد د تصفیه کولو او د خراسان د حکومت لور ته توجه واړوله. په نیشاپور کې د خپلې تېرې ماتې وروسته احمدشاه پوه شو چې د شاه رخ افراد له ده سره دښمن شوي دي له دې امله ده تیار چې دده په مخ یې دروازې وتړل شوې کلا بند کړ.

د تون او تبس Toon- Tobbas سقوط:

په عین وخت کې ده د خپلو ډېرو باوري جنرالانو پوپلزي سردار جانخان او د کلات مشر میر نصیر خان په مشرۍ یوه اعزامي قوه سویل لویدیځ ته د تون (اوسنی فردوس) د سیمې او تبس د نیولو لپاره واستوله. دوی د سیمې د ورانولو په وسیله په خلکو کې ویره پیدا کړه او له هغې وروسته یې د تبس د والي په خلاف ورودانګل. والي علي مراد خان هم د دوی مقابلې ته وروت. افغانان او پارسیان د تون په شمال ختیځ کې په کا خک کې له یو بل سره مخامخ شول او دلته (داسې یوه خونړۍ او سخته جګړه وشوه، چې د پارس د تاریخ په پېښو کې په ندرت موندل کېدلی شي). په جګړه کې د علي مراد خان عملاً داخلېدلو د جګړه مارو شدت او سرسختي زیاته کړه. کله چې د دواړو خواوو تجهیزات خلاص شول نو دوی خپلې تورې وکښلې او له یو بل سره یې لاس او ګرېوان په جګړه پیل وکړ. جګړه سخته وه او هره یوه خوا د برې په هیله وه، چې ناڅاپه علي مراد خان ووژل شو او جګړه د افغانانو په ګټه پایته ورسېدله. د علي مراد خان پاتې پوځ وتښتېد او تون او تبس د افغانانو په لاس کې کېوتل. د دغې جګړې زیات ویاړ میر نصیر خان او دده بلوڅانو ته ورکول کېږي، چې د قهرمانانو په

توګه وجنګېدل. د ګولیو او تورې سربېره چې په ورانولو کې یې زیات رول درلود، ښار کې لوټ او چور شول او افغانان له زیاتو غنایمو سره یوځای د مشهد پر لور شاه ته راستانه شول.

د پارس حالات:

د مشهد مدافعینو لا هم د شاه په مقابل کې مقاومت کاوه او له باندې څخه داسې بربښېده چې د هغه د سقوط هیله نږدې نه وه، خو خوراکي شیان د لرېدو خوا ته روان وو او د بیا تیارولو امید یې نه کېده. شاوخوا سیمه د افغانانو په لاس کې وه. د لویدیځ او سویل په خوا کې د شاه او دده د جنرالانو بریالیتوب مدافعینو ته د مرستې د رسېدو امکانات له کوم لوري څخه له منځه یوړل. د پارس ستره امپراتوري ټوټه ټوټه شوې وه، لکه چې یو هېرو د مازندران ولایت د محمد حسین خان قاجار له خوا غصب شو. دا رښتیا ده چې دده پوځ دراني شاه پسند خان هغه وخت په شا وتمباوه چې غوښتل یې په هغه ولایت برید وکړي خو د شاه رخ او محمد حسین خان ترمنځ کومه مینه پاتې نه وه ځکه حسین خان هیله درلوده چې د شاه رخ د میراث په کنډوالو باندې خپل ځان قدرت ته ورسوي. ګیلان د خپل یوه مشر هدایت خان په لارښوونه د خپلې خپلواکۍ اعلان کړی و او اذربایجان د نادر د یوه جنرال ازاد خان افغان په لاس کې لوېدلی و. د ګورجستان د شهزاده هیرا کلیوس کړه وړه داسې بربښېده، چې د مسلمانو حکمرانانو په مقابل کې به پاڅېږي. دا و د شمالي ولایتونو حالات، په اصفهان کې د مرکزي حکومت په باب که هر څومره لږ وو ایو ښه به وي. دلته د علي مراد خان (یو بختیاری مشر)، کریم خان (د زند د قبیلې) او ازاد خان افغان

ترمنځ يوه درې اړخيزه کشاله روانه وه. هېڅ يو نوی دا وطلب نه شو کېدلی، چې د فقيد امپراتور نادرشاه يوه اولاد ته د ملاتړ لاس ور وغځوي. په يزد او کرمان کې د اسې صميمي مشران نه وو چې په هغو باندې د کومې مادي مرستې څه باور وشي.

شاه رخ د سولې غوښتنه کوي:

په دغسې حالاتو کې د ړانده شاه رخ لپاره دا ناممکنه وه چې د احمد شاه دراني په مقابل کې مبارزې ته دوام ورکړي. احمد شاه په وروستيو درې نيمو کلونو کې د افغانستان يوه کلکه او پياوړې شاهي جوړه کړې وه چې د جنګياليو افغانانو له قوت څخه غني وه او په راس کې سرتېری زېږېدلی، بې سارې پوځي نابغه ناست و. له دې امله ده (شاه رخ. مترجم) يوازې د سولې کولو چاره لرله او احمد شاه دده له دغې غوښتنې سره په ډېره مينه موافقه وکړه. د ابن محمد امين ګلستاني په حواله (چې دده بيان له څو خواوو څخه په دې دليل باوري دی چې ډېر کلک شيعه پرست و.) احمد شاه هيله وکړه چې د امام علي رضا متبرک زيارت وکړي، خو په څواب کې شاه رخ ده ته ضمناً دا پيغام ولېږه چې د زيارت کولو څخه دمخه دی غواړي له هغه سره ملاقات وکړي. بله ورځ شاه رخ له څو تنو دولتي خادمانو سره يوځای د تسليمېدو لپاره شاه ته ورغی.

شاه دده له شان سره مناسب په ډېر درناوي سره ده ته ستړي مه شي وويل او د خپل ځان په څېر يې په يوه مسند باندې کېناوه او مذاکرې په ډېر صميميت سره پيل شوې. بالاخره په دې موافقه وشوه چې شاه رخ دې په

معمولي ډول د احمد شاه اقتدار او واکمني ومني او په مقابل کې به احمد شاه دی د خراسان حاکم وبولي او له بهرنيو دښمنانو او د سيمې د ولاياتو او د مغرورو مشرانو په مقابل کې به يې ملاتړ وکړي. دا شرط هم کېښودل شو چې سکې به د احمد شاه په نامه وهل کېږي او په فرمانونو او نورو رسمي سندونو باندې به هم دده مهر جاري وي. دغه راز د تربت شيخ جام، بخرز، تربت حيدري او د خاف سيمې به دده ته وسپارل شي. د احمد شاه په نظر د خراسان مشرانو له شاه رخ سره ټکي درلوده. ده پېشنهاد وکړ چې خپل يو سردار نورمحمد خان په مشهد کې پرېږدي چې د خراسان د نوي جوړ شوي دولت په اداره کې مرسته وکړي او د هغه په پولو کې سوله وساتي. په دغه اساس يو تړون برابر او له دواړو خواوو څخه لاسليک شو. بله ورځ احمد شاه او شاه رخ په ګډه سره ښار ته لاړل او د امام علي رضا متبرک زيارت يې وکړ. ددې لپاره چې ټول رسميات بشپړ شي خطبه دده په نامه وويل شوه او سکې دده په نامه ووهل شوې.

کله چې احمد شاه په دې پوه شو چې اوس نو خراسان د خودخواهو او ياغي مشر او په تېره بيا د ازادخان افغان په مقابل کې د يوه کلک سنګر په توګه بدل شو، نو له هغې وروسته هرات ته راوګرځېد[٩].

---

(٩) مجمل ٩٠-٩١، تاريخ سلطاني، ١٣٠-١٣١، شاهنامه احمديه، ١٢٨-٣٠، مالکم د پارس تاريخ، ۴٠-۴٠، سايکس، د پارس تاريخ، ٣٧١-٧۴.

فيرير وايي چې احمدشاه د خپلو زېرمو خلاصېدل درک کړل، نو د سپرو يوه ډله يې د سبزوار او شاه رود بوستان لور ته واستوله. هغوی په خپل ماموريت کې بريالي شول او له دوه زره پنځه سوه څارويو سره چې ولجه بار وو، بېرته روان شول. د لارې په سر دوی په عباس اباد کې د خپلو تم کېدو په ترڅ کې د يو زرو پنځه سوه سورو قاجاريانو له خوا نابيره تر يرغل لاندې راغلل او لوټ شول. افغانانو زر تنه د مړو او بنديانو په څېر د خپلو بدرګو په ګډون له لاسه ورکړل. نږدې زر تنه يې چې ژوبل شوي نه وو، راوګرځېدل.

مالکم د احمد شاه د هوښیارۍ ستاینه کوي:

سر جان مالکم sir john Malcolm وايي: احمد شاه دا وخت په داسې یوه حالت کې و چې غوښتل یې د ټول پارس لاندې کولو ته اقدام وکړي، خو دغه هیله دومره راښکنکې نه وه. افغانان تر اوسه پورې د هغو بدمرغیو اصلي عاملین ګڼل کېدل چې د هغه ځای د (ایران) په خلکو یې تحمیلولې او هغه نیمګړې هڅې چې د دغه هېواد (ایران) مذهب بدل کړي ددې سبب شوې چې د پارسیانو په زړه کې له سنیانو سره د مقابلې کرکه بیا راژوندۍ شي. سربېره پر دغو موانعو د غضبولو هغه نمونه چې نادر شاه ښکاره کړه د هر یوه ولایت د حکمران او یا د قبیلې د هر یوه مشر په زړه کې د حکومت کولو غوښتنه راپیدا کړه او پارس د شاهي قدرت د نیولو زیات داوطلبان لرل. په دغسې حالت کې موږ د افغاني شهزاده هوښیاري ستایو چې له دغه کړکېچن او لانجمن ډګر څخه یې ځان ویوست چې په خپل پلرني هېواد کې د قدرت ټینګولو عالي او معقول هدف ته خپلې راتلونکې هلې ځلې په خاصه توګه په کار واچوي او تر هغو چې دده اولادې ته تاج پاتې وي خپل ملت داسې یوې درجې او شان ته را اوچت کړي چې تر دغه وخته یې لیدلی نه وي. د پارس په یوه کتیبه کې کښل شوي چې احمد شاه له روانېدو دمخه غوره مشران راغونډ کړل او هغوی ته یې پېشنهاد وکړ چې د نادر د زېږېدو ولایت باید له پارس څخه جلا او د یوه امارت په توګه د هغه لمسي شاه رخ ته وسپارل شي. احمد شاه د خراسان د خپلواکۍ د شامن په حیث چې په رښتیا یې هم خپل ضمانت وساته وګرځېد او د خپلو دو منیونو (قلمرونو) د ساتنې او څارنې لپاره یې یو داسې پوخ سرحد جوړ کړ چې که کوم یو

حکمران په بري سره د پارس په تخت کښني، د هغه له خودخواهۍ څخه بچ شي.)[۱۰]

نور بریالیتوبونه:

احمدشاه له هرات څخه د پوځي مهماتو د یوه مرکز په توګه خپل یو وزیر بیګي خان (شاه ولي خان) له یوې پیاوړې قوې سره د آمو رود د (اکسوس) په خوا کې د شمال ختیځو سیمو د ایل لپاره چې ازبکان، هزاره او نور افغاني قبایل په کې اوسېدل او لا تر اوسه یې دده واک ته غاړه ایښې نه وه واستاوه. دده پوځي ټولګی بریالی شول او میمنه، اندخوی، شبرغان، اقچه، سرپل، بلخ او خرم* یې له کوم کلک مخالفت پرته ونیول. خو دی دلته تم نه شو او د بدخشان د هندوکش د نورو شمالي سیمو او له بامیان څخه د کابل تر لویدیځ پورې ځایونه یې لاندې کړل. په دې ډول دده د سلطنت حدود د نن ورځې بڼه ونیوله. کله چې نیول شوې سیمې سره متحدې او کلکې شوې او باوري والیان پرې وګومارل شول، نو له هغې وروسته کندهار ته چې شاه هم په همدغه نږدې وخت کې ورته رارسېدلی و، ستون شو. خپل هېواد ته ور خدمتونو د ترسره کولو له امله شاه له شاه ولي خان څخه ډېر خوښ شو او دده د تقدیر لپاره یې هغه ته د صدراعظم لقب ورکړ او د ګلبهار په سمسورو مځکو کې یې ورته برخه وښښله[۱۱].

---

(۱۰) د پارس تاریخ، ۴۰.

* ښايي مطلب يې خلم وي - مترجم.

(۱۱) فيرير، ۸۱، سايکس، ۳۵۷، غبار احمدشاه بابا، ۲۱۳ - ۲۱۴.

لکه چې پوهېږو شاه له نیشاپور څخه عباس قلي خان له ځان سره واخیست. دده زړورتوب د خپلواکۍ روحیه او ساده خوی ددې سبب شو چې شاه له ده سره شخصي اړیکي ټینګ کړي او دا مفکوره ورته پیدا شوه چې په هغه باندې باور کېدلی شي، نو شاه په خوښۍ سره دده خور واده کړه او خپله یوه لور یې دده مشر زوی ته ورکړه. د دواړو کورنیو ترمنځ ددغسې نږدې پیوستون په نتیجه کې شاه عباس قلي خان ته د نیشاپور ولایت وسپاره او بېرته یې خپل کور ته ولېږه[12].

(۱۲) مالکم، د پارس تاریخ، ۷۷، د فیریر په حواله ((شاه په دغه مشر (عباس قلي خان) کې ډېر فوق العاده استعدادونه او ساده خوی وپېژندل او د هغو له مخې ده په نوموړي باندې دا باور پیدا کړ چې خپله خور ورته ورکړي. دغه راز خپله یوه لور یې د عباس قلي خان زوی ته ورکړه او له هغې وروسته نیشاپور ته د هماغه ولایت والي او حکمران په توګه واستاوه.)) اتیایم مخ.

لسم فصل

په هند باندې درېیم برید

د پنجاب او کشمیر نیول

څلورسیمې:

شاه اوس دې ته وزګار و چې د پنجاب خواته خپله توجه واړوي. د ۱۷۴۹م کال د پرېکړې پر اساس د سیالکوټ، اورنګ اباد، پاسرور او ګجرات د څلورګونو ناحیو باج چې په کال کې څوارلس لکه روپیو ته رسېده احمد شاه ته منل شوی و، خو هغه په منظمه توګه ده ته راونه رسېد. د لومړي کال په پای کې راجا سکجیون لاهور ته د طلباتو او ورکړې وړ پیسو د ترلاسه کولو لپاره ولېږل شو. دی یوازې له تش په نامه پرداخت سره خپل هېواد ته راوګرځېد. دا سمه ده چې په ملک (هند-م) کې موجوده کشالې روانې وې او د چهار محل ((اداره چې)) نواب ناصر خان د والي په مقابل

کې اله ګوله وکړه او زيات باج يې په خپلو پوځي ترتيباتو ولګاوه او پاتې يې له ځان سره واخيست، خو دا يوازې د لومړي نيمايي کال ونډه وه. د دوو پاتې فصلونو عايدات د مير معين الملک د مامورينو له خوا ټول شول. هغه خساره چې د ناصر خان د تېښتې له امله ورسېده مسوووليت يې د لاهور د حکومت پر غاړه و. څرنګه چې احمد شاه ته د په نامه شويو څلورو محلو رښتياني، مالکيت او حکومت د ناصرخان په لاس کې نه و او نه دا چې دی د هغه کوم ګومارل شوی او مامور ګڼل کېده، نو د سيمه ييزو دليلونو پر اساس د طلب وړ پيسو خسارې مسووليت منحصر په هغه باندې اچول کېدلی نه شي. په هره پلمه چې و شاه ته د غوښتنې وړ ورکړې د نه ورکولو اصلي علت د معين د نيت په بدلېدو پورې اړه لرله چې په خراسان کې د شاه د بدمرغيو او ياد کورامل د وطن پالنې پر اساس منځته راغلی و[1].

استازی هارون خان په لاهور کې:

د باراني فصل له تېرېدو وروسته شاه له کندهار څخه کابل ته وخوځېد او له دغه ځای څخه يې د سردار جانخان او عبدالصمد خان په مشرۍ يو ړومبنی پوځ ولېږه چې په پنجاب باندې ور ودانګي.

سره له دې هم ده وغوښتل يو ځل بيا د سولې لاره ونيسي او هارون خان يې د استازي په توګه د باقياتو د حاصلولو لپاره ولېږه. هارون خان د ۱۷۵۱ کال د اکتوبر په دريمه (ذيحجه ۲۴، ۱۱۶۴هـ) د لاهور ګاونډيتوب ته راورسېد او ښار ته په ننوتلو سره جومات ته مخامخ په سرای حکيم کې (له چونې

(۱) طهماسنامه، ب ۵-۶، تاريخ احمدشاهي ۲۹ الف، تاريخ علي ۲۱۳-۱۵، خوش وقت رای، تاريخ سکان، ۶۹.

سره نږدې د ((ماستې)) دروازې دننه په ((ماهران والا –کاتراکې))-) ورته ځای ورکړل شو. ده له الي نواب معین الملک سره د اکتوبر په لسمه مرکه وکړه او په ده باندې د طلباتو د ژورو کړی په لزوم ټینګار وکړ. معین د کورامل د رارسېدو لپاره خبرې اترې ځنډولې چې له ملتان څخه راغوښتل شوی و. د نوامبر په منځ کې د کورامل په رارسېدلو سره هارون خان ته وویل شول چې د کومې ورکړې لپاره امکانات نه شته او دوی حاضر دي چې د هغې پر ځای شاه ته په ګولۍ او توپ ځواب ووايي. پر دې اساس دی د معین له خوا په لاهور کې توقیف شو. هارون خان په لاهور کې د کورامل د پوځي تیاریو لښکر او پوځي مهماتو له لیدلو څخه هک پک شو(۲).

لاهور ته د شاه خوځېدل:

احمد شاه د ۱۱۶۴ کال د ذیقعدې په دوولسمه د ۱۷۵۱ کال د سپتمبر په یوویشتمه له کال څخه وخوځېد او پېښور ته لاړ دلته یې احتمالاً د هارون خان مذاکرو ته انتظار وایست. د ډیلي د ۱۷۵۱ کال، د دسمبر د شپږمې نېټې د یوه اخبار له مخې شاه د ۱۱۶۵هـ د محرم په یوولسمه په پېښور کې و پداسې حال کې چې جهان خان له اټک څخه روتاس ته حرکت کړی و(۳).

په لاهور کې د منو ترتیبات:

---

(۲) متفرق اسناد، د پیشوا له دفتر څخه منتخبات (پارسي) ۵،۳- ۱۲۷۱ ګڼه مکتوب، اکتوبر. ۱. ۱۷۵۱، ۱۹۳۰ ګڼه، اکتوبر، ۲۰، ۱۷۵۱، سوهان لال، عمدة التواریخ ۱۳۲- ۱۳۳.

(۳) د احمدشاه بابا مولف (۲۱۵- ۱۶مخ) وايي چې احمدشاه پېښور ته له رسېدو سره سم د اسحق اقاسي عبدالله خان په مشرۍ یو دوه زره کسیز لښکر د کشمیر د نیولو لپاره ولېږه، خو د کشمیر او پنجاب تاریخونه چې زیات باوري برېښي د کشمیر د نیولو عملیات د میر منو له تسلیمېدو څخه وروسته ګڼي.

له کابل څخه د شاه د خوځېدلو خبر د لاهور په ښار کې ویره پیدا کړه او خلکو تصمیم ونیوه چې خوندي ځایو ته وتښتي. معین الملک ډېر پخوا یانې کله چې د ۱۷۵۰ کال په پای کې راجا سکجیون له لاهور څخه د کندهار په لور روان شو، خپل ترتیبات پیل کړي وو. ده ته اوس دا جوته شوه چې د جهان خان په مشرۍ رومبنی لښکر د ده قلمرو ته ننوتلی او شاه هم ډېر زیات لیرې نه و، نو پر دې اساس یې په ډېر قوت سره د خپلو پلانونو په عملي کولو لاس پورې کړ. ده زیات شمېر نوي افراد جلب کړل چې په هغو کې د مهدي قلي خان (د صوبه دار افراسیاب بیګ خان یو خپل او شمس الدین ((یاساوال)) په ګډون له کشمیر څخه دوه سوه سواره شامل وو.

مهدي قلي خان او ادینه بیګ خان له سیالکوټ او جلندر دواب څخه یو په بل پسې رارواسېدل. کورامل هم له ملتان څخه راغی او له سکانو سره په دې فکر چې د دوی مرستې جلب کړي تماس ونیو[۴].

معین الملک د سکانو ډېر سخت دښمن و، خو کورامل چې په خپله سک و (که څه هم یو سنګهه نه و) په ملتان کې د شاه نوازخان پر خلاف د سکانو د مرستې په جلبولو کې بریالی ګڼل کېده. اوس بیا ده هغوی خپل څنګ ته ودرول او د برش زره کسه چې دا شمېر مبالغه امیز ښکاري له امرتسر څخه د ((وا نیکي)) په لور راروان شول، خو چې له ده سره یوځای شي، خو دوی په خپلو منځو کې په جګړه ولوېدل او د ((بهانګي)) کانفدریشن نږدې لس

(۴) متفرق اسناد (ا. س. پ. ډ) ۵، ۱۹۳۰، ګڼه اکتوبر، ۲۰، ۱۷۵۱، ۶-۷، ۱۹۴۲ ګڼه نوامبر ۱۷۵۱، دویم ټوک، ۱۹۵۲ ګڼه، ۱۷۵۱، دسمبر، ۶، خوش وقت رای، ۶۹، تاریخ علي ۲۱۸ - ۱۹، شاهنامه احمدیه، ۱۴۱.

زره تنه ببرته وګرځېدل. هغه کسان چې له کورامل سره پاتې شول د ((ماری کامبو)) د سردارانو سنګات سنګهه او سوخا سنګهه تر مشرۍ لاندې وو[5].

مذاکرې:

له سرحد څخه احمد شاه په لاهور کې معین الملک ته یو لیک واستاوه او په هغه کې داسې راغلي دي ((په کابل پورې مربوط د څلورو محلو د باج په باب پرېکړه شوې وه چې په منظمه توګه به ورسېږي. خو تراوسه پورې هېڅ څه رارسېدلي نه دي. دغه بې وفايي ستا له لوري ده او دا سبب دی چې زه دلته راغلم. بهتره داده چې تاسو د درېو کلو د باج په مقابل کې څلېرويشت لکه روپۍ راواستوئ چې زه ببرته ولاړ شم.))

خو معین الملک فکر وکړ چې په جګړه کې به دی پر دراني غښتلی وي له دې امله ده په ځواب کې ورته وويل: ((ناصر خان د دوو کلو باج له ځان سره وړی دی او زما پر خلاف يې ناوړه چلند وکړ يوازې د يوه کال باج دی زه پوروړی یم که ستا مقصد همدا وي زه به دغه پیسې تاته در واستوم او که چېرې تاسو جنګ کوئ زه هم تیار یم.))

لاهور ته د احمد شاه راوړاندې کېدل:

(5) رتهان سنګ بهانکو، پراچین پراپانت، پراکاش، ۴۰۷-۴۰۹، جیان سنګ، پانت پراکاش، ۶۹۴-۹۶ ګنداسنګ، مهاراجا کورامل بهادور، ۱۰۰-۱۰۱.

Sardar jahan khan
Commander- in- chief of the afghan army

کله چې احمد شاه د اباسین په پورې غاړه کې و او غوښتل یې چې راپورې وځي په دغه وخت کې معین الملک ده ته نهه لکه روپۍ واستولې. شاه پیسې واخیستلې خو څرنګه چې دا دده په حساب بشپړه ورکړه نه وه، نو خپل حرکت ته یې دوام ورکړ. سردار جانخان له روتاس څخه بېړه وکړه او له چناب او جهلم څخه له اوښتو وروسته سملاسي د محرم له ۲۳-۲۴ پورې (۱۱۵۲هـ۱-۲ د سمبر ۱۷۵۱م یې ځان له ایمین اباد سره نږدې راورساوه شاه هم په ډېره چټکۍ په ده پسې لاړ او د محرم په شپږویشتمه، (د دسمبر څلورمه) یا ددې نېټې په شاوخوا کې یې د روتاس، کجرات او سوهدری له لارې له وزیر اباد سره نږدې د ((کوټلا سیدان کلی)) ته ځان ورساوه. دا باید ووایو چې شاه له جهلم څخه له اوښتلو وروسته امر وکړ چې روتاس باید لوټ نه شي او د سیالکوټ د ساتنې لپاره یې رحمت خان واستاوه.

له بلې خوا کله چې معین الملک د خپلو ترتیباتو بشپړتیا حس کړه نو د تسکین لپاره د ولیانو زیارتونو او مقبرو او د لاهور ملنګانو او دستانو لاس نیوي ته د محرم په یوویشتمه (د نوامبر نهه ویشتمه) لاړ او بله ورځ د محرم په دوه ویشتمه له راوي څخه واوښت او په ((سرای بلخیان)) کې یې چې له لاهور څخه څلور کاسه واټن لري خپلې خېمې ودرولې. عوض خان یې د لاهور د والي مرستیال په حیث وګوماره او بېګم ګانې ((د ده مور، شولا پورې بیګم، ماندینه مراد بیګم، دغه راز معلاني بیګم هم بلل کېدله او لور عمده بېګم) او د کورنۍ نورې پېغلې یې جمو ته واستولې. د والي

اقداماتو د لاهور ښاریانو ویره نوره هم زیاته کړه او زیات شمېر یې ډیلي او نږدې غرنیو سیمو ته وتښتېدل[7].

له هارون خان سره خبرې اترې:

لکه چې پوهېږو درانې استازي هارون خان ته د تګ اجازه ور نه کړل شوه او لا هم په سرای بلخیان کې د میر منو په کمپ کې د سفرې تر څلورمې نېټې (د دسمبر دولسمه) پورې د ېره و.

منو ده ته وویل:

((ابدالي بې ایماني وکړه (دا چې څنګه یې وکړه په دې هکله هغه څه ونه ویل)) دا څنګه مسلماني ده؟ زه د ښار د ساتنې لپاره راووتلم)). دا وخت مهارا جا کوراملـ له استازي سره یو څه خبرې وکړې او له یو څه بحث وروسته وروستی کس (هارون. م) له څو لیکونو سره یوځای د کوراملـ د دو اسونو او خپل یو اس سره جهان خان ته واستول شو. دا هغه وخت و چې د غلام محمد یو بدرګه وال صوفي شکرالله چې سردار جان خان ته واستول شوی و، د درانې له یوه استازي، سلطانعلي خان سره یوځای د میر منو کمپ ته راستون شو[8].

(۷) متفرقه اسناد (پارس) ۱۲، ۱۹۵۴، ګڼه، د سمبر ۱۰ ، ۱۷۵۱، ۱۹۵۵ ګڼه، دسمبر ۱۲ - ۱۷۵۱، ۱۲۰۶ ګڼه، دسمبر ۱۴، ۱۷۵۱، ۱۴-۲۲۸۴ ګڼه، دسمبر، ۲۰ - ۱۷۵۱، طهماسنامه، ب. ۱۰، تاریخ احمد شاهي، ۲۹ الف-ب (الیوت او داسن اتم ټوک ۱۲۲).

(۸) متفرقه اسناد (پارسی)، ۱۴-۱۵، ۲۲۸۴ ګڼه، دسمبر ۲۰ - ۱۷۵۱.

په داسې حال کې چې میر منو په ((سرای بلخیان))[٩] کې کمپ درولی و او له شاه سره مقابلې ته په انتظار کې و ، د جهان خان تر مشرۍ لاندې د لومړني پوځ تیت او پرک ډلو د راوي او چناب ترمنځ سیمه تارو مار کړه. ډېر ځله د دواړو خواوو پیش قراولان له یو بل سره مخامخ شول او په توپونو او پلته ییزو ټوپکو یې ډزې وکړې او جګړه تر یو څه وخته روانه وه، خو دا ټول خواره واره او کچني ټکرونه وو او د مسالې د حل لپاره کومه غوڅه جګړه د دواړو لشکرو ترمنځ ونه شوه.

له راوي څخه د شاه اوښتل:

ناڅاپه دا وخت د شاه فکر ته یو پلان راغی او په زړورتیا سره وخوځېد. ددې لپاره چې په تنګ یې څوک پوه نه شي، نو خپلې خېمې یې ولاړې په ځای پرېښودلې او ښي لور ته یې زیات ځان راتاو کړ او پټه سره له راوي څخه د ١٧٥٢ کال د جنورۍ په نیمایي کې د ((غازي پور)) د ګودر په برخه

(٩) طهماس خان (طهماسنامه ب، ١٣) وایي چې میر منو د احمد شاه د مقابلې لپاره د چناب په غاړه تر ((پل شاه دولا پورې)) ولاړ. د منو له اردو ګاه څخه ورځ په ورځ خبرونه (د پیشوا له دفتر څخه منتخبات، پارسي، متفرق اسناد ، ٤- ١٥) په غوڅ ډول له دغه بیان سره مغایرت لري. منو لا د ولیانو زیارتونه کول (نوامبر ٢٩) چې د سردار جان خان په مشرۍ ړومبی پوځ له چناب څخه واوښت او د ایمین اباد په لور په حرکت کې و او د دسمبر ١ – ٢ نېټې پورې دلته راورسېد . شاه په خپله هم په څوورځو کې دریاب ته راورسېد او ویل شوي چې د دسمبر په حلورمه (که لا دمخه نه وي) د ((کوټلاسیدان) کلي ته راغی، هلته یې واړول. وګورئ متفرق اسناد ، ١٩٥٤ ، ١٩٥٥ ، ١٢٠٦ ګڼې دسمبر ١٠ ، ١٢ ، ١٤ ، (دولسم دیارلسم مخونه) وګورئ. فرحت الناضرین، ای او ډي، دریم ټولک، ١٦٧ ، تاریخ علي، ٢١٨ -١٩ ، شاه نامه احمدیه، ١٤٠ – ١٤٧ حسین شاهي، ٢٤ ، ٢٥ ، عبرتنامه ٢٤٢ ، خوش وقت رای، تاریخ سکان، ٧٠.

د عمدة التواریخ د مولف په حواله کله چې منو له کورامل څخه د دفاع د تدابیرو په هکله وپوښتل هغه په ځواب کې ښکاره کړه: ((که د احمدشاه له رارسېدو څخه دمخه ترتیبات نیول شوي وای، نو کېدلی شو له ده سره داندس، چناب یا جهلم په غاړه مخامخ شوی وای. اوس چې دی د لاهور څنګ ته راغلی، نو باید د راوي په بله غاړه له ده سره د ((سرای بلخیان)) د پخو سنګرو تر څنګ مقابله وکړو). منو دده سلا واخیستله او په هماغه ډول یې عمل وکړ.

سرای بلخیان (د نقشې په مخ پلخی، د برشمه ګنه) د شاه درې په شمال ختیځه څلور میلۍ کې چې د ((داندین)) له کلي څخه د یوه میل په واټن لویدیځ ته پروت دی.

کې واوښت او د (نیازبیک) له لارې د ((هنجروال)) کلي ته ننوت. له هنجروال څخه یې د لاهور شمال ختیځ ته حرکت وکړ او د شالامار د بڼ په شمال ختیځ کې یې واړول. دده پوځ د ((شاه بالوال)) او ((محمود بوټی)) پورې خور و. له بلې خوا جهانخان له مخامخ لارې څخه په ښار باندې په کراری سره راودانګل.

د دغه خبر په اورېدو سره چې شاه له راوي څخه اوښتی او لاهور ته نږدې رارسېدلی دی، معین الملک د ښار لور ته په بیړه په شټ وګرځېد. جهانخان شمالي ګودر ته په چټکۍ راغی او له رود څخه واوښت او د لسو زرو سورو په قوې سره یې فیض باغ ونیو. معین خواجه میرزا جان، اسماعیل خان او یو شمېر نور سرداران ددې لپاره واستول چې جهان خان له فیض باغ څخه وشړي. میرزا جان د جهان خان په لیرې کولو او له باغ څخه ایستلو کې بریالی و او وروستی کس د شالامار د بڼ ترڅنګ له شاه سره نږدې موقعیت غوره کړ[10].

د ((پراچین پانت پراکاش)) مولف رتان سنګهـ په دغه برخه کې د راوي د رود په شمالي غاړه کې د افغانانو له یوې ډلې سره د سکانو د یوې نښتې په باب یو په زړه پورې بیان وړاندې کړی دی. کورامل د والي له کمپ څخه ښار ته له رارسېدو سره سم د یاکي Yaki دروازې دفاع سکانو ه وسپارله. د غرمې وروسته مهال کې د سکانو د کنډک قوماندان د ((ماری کامبو))

(۱۰) طهماسنامه ب، ۱۴، عمدة التواریخ لومړی ټوک، ۳۳، دا په ډیلي کې د امپراتور لپاره د منو د یوه بري په توګه ورسېدله، خو د احمدشاهي تاریخ مولف وایي چې ((دا یو بری نه و په همدغه شان یو وخت جهان خان (عمومي قوماندان) له یوې سترې قوې سره په لاهور برید وکړ خو د چوڼۍ دفاع کوونکو او د ښار اوسېدونکو په ده د توپونو او ټوپکو ډزې وکړې او ډېرې یې وروغورځولې ابدالیان راپه شټ شول او بېرته لاړل، دا وخت وچې د جهانخان د مرګ اوازه ګډه شوه خو دا یوه درواغجنه اوازه وه.))

سردار سوخا سنګهـ د نهانګیانو په شمول له یو شمېر سکانو سره لـه راوي څخه واوښت. سکان بې له دې چې د افغاني قوې موجودیت تـه متوجـه شـي لـه خپلو بېړیـو څخـه لاړل او بوټو تـه ننوتـل. د سـکانو د غـړ پـه اوربـدو سـره دراني قوماندان (سردار جهانخان او یا یو شمېر نورو افسرانو) څلور سوه سواره پوځونه په هغوی باندې د برید لپاره واستول. سکان د جنګ لپاره راغلي نه وو او د برید لپاره یې تیاری نه درلود. سره له دې هم سوخاسنګ خپل افراد سره راغونډ او په افغانانو یې سخت یرغل وکړ خو د دوی لپاره دا ناممکنه وه چې د افغانانو د ډېر لوړ پوځ په مقابل کې مقاومت وکړي او د رود لور ته په شا وتمبول شول.

سوخاسنګ فکر وکړ چې ددغو پوځونو قومانده پـه خپلـه شـاه ورکـړې، نـو ځکه یې سخت زیار وایست چې هغه ته ځان ورسوي، خو شاه هلتـه نـه و او سوخاسنګ په دغه نابریالۍ هڅه کې ووژل شو.

سکانو بیا په بېړۍ کې ځانونه واچول او د ښار لور ته ستانه شول، خو هلتـه دوی د ښـار لـه دېوالـونو څخـه غالبـاً د یـوې اشـتباه لـه مخـې تـر ډزو لانـدې راغلل. سکان چې د لاهور د دفاع لپاره راغلي وو ددغه ځای لـه خلکـو څخـه بېزاره وو او زیات شمېر یې پـه ماجـا majhaa کـې خپلـې دېـرې Dera تـه پـه شـا لاړل[11].

د جګړې پیـل:

---

(۱۱) رتهان سنګ، پراچین پانت پراکاش، ۴۰۷-۱۱، جیان سنګ پانت پراکاش، ۶۹۳-۹۹ شمشیر خلسه ۴۷۴-۷۵. د جیان سنګ په حواله سوخاسنګ د محمود بوتي په جګړه کې ووژل شول، خو زه رتهان سنګ تاییدوم او زما په فکر د ډېر باور وړ برېښي. په دغه وخت کې دده پلار او د ترور مېړه (د عمه مېړه) حاضر وو.

کله چې جهان خان له فیض باغ څخه په شا شو ، نو د شپې له خوا معین الملک په راوي واوښت او د لاهور له ښار څخه بهر یې یو سنګر لرونکې ځای ونیو. د سهار په لسو بجو ځینو افغانانو د لاهور د والي د خوراکي شیانو په یوه پلټونکې ډله برید وکړ. سید جمیل الدین خان، ادینه بیک خان، مهدي علي او کورامل له هغوی سره جګړې ته ور ووتل. درې ساعته د دوی ترمنځ د غشو او د پلټه بیز ټوپک ګوزارونه مبادله شول. په پای کې افغانان پرته له دې چې تعقیب شي خپلو کمپو ته په شا وګرځېدل. دوی د میر منو لس تنه له ځان سره د بندیانو په حیث بوتلل، په داسې حال کې چې له هغو څخه اووه تنه یې د دفاع کوونکو په لاس کې کېوتل. ورپسې د ښار تر شاهوخوا د څو میلو په واټن سره مورچلونه تاو شول او لارې یې په کلکو پوځي پوستو سره څارل کېدلې. د عمدة التواریخ مولف سوهن لال وایي چې د میر منو سنګرونه د نږدې دولسو کوسو په یوه ستره ساحه کې خواره شوي وو. دی وړاندې څرګندوي چې ((د ښار یو باوري سپین ږیري موږ ته وویل دا وخت لاهور له بڼونو او مېوه لرونکو ونو څخه ډک و چې د پایتخت زوړ برم یې را په یاداوه خو هغه ټول د سنګرونو د جوړولو لپاره پرې شول او په ختیځ کې له حضرت ایشان څخه نیولې د سویل لور ته تر کوټلي شاه kotlishah او شمال لویدیځ ته د راوي تر رود) پورې پراته ټول بڼونه په سپېرو خاورو برابر شول او ټول ځایونه یې په سنګرونو ډک شول.)) د سترو او درندو توپونو د نشتوالي له امله احمد شاه ته ګرانه وه چې په ښار برید وکړي او یا د عمومي عملیاتو خطر له منځه یوسي. له بلې خوا معین هم یوه پیاوړې سیاره قوره نه لرله چې وکولی شي له افغانانو سره په ډګر کې

مخامخ وجنګېږي او هغوی مصروف وساتي پر دې اساس جګړه له رکود سره مخامخ وه، خو سره له دې هم احمد شاه ارام کېنناست او له خپلو مشرانو سره يې سلا وکړه. پرطکړه وشوه چې شاوخوا سيمه دې ټوله ويجاړه شي. د افغانانو ډلې بهر لاړې او د ځلوېښتو کوسو په شعاع شاوخوا کلي يې وران کړل. معين هم خپل افراد د افغانانو د تعقيب لپاره بهر ته استول او لکه چې طهماس خان موږ ته وايي هره ورځ يو يا دوه نيول شوي کسان به له خپلو اسونو سره د منو حضور ته راوستل کېدل. ((خو د ورانکاريو له امله د دربو مزلونو په واټن د يوه ځراغ رڼايي ليدل کېدلی نه شوه او غلې په ډېره زياته اندازه ګرانې وې.))[12]

د دوو لاهوري منونو په اندازه اټا (اوړه) ata په يوه روپۍ خرڅېدله، په داسې حال کې چې واښه او بوس حتی په دغه بيه هم نه پيدا کېدل. واښه دومره کمياب و چې کورونه او څپرې رنګ شول، چې د اسانو او نورو څارويو خوراک ته د بامو له کاه ګل څخه بوس وباسي.[13]

منو له ډيلي څخه کومه تقويتي قوه ترلاسه نه کړه:

مشکوک حالت تر يوې نيمې مياشتې روان و[14]. مير منو له ډيلي څخه د نوې قوې د رارسېدو په هيله و. د احمد شاه د حملې د خبر په رارسېدو سره

(۱۲) طهماس نامه ب، ۱۴، فرحت الناضرين، ای او ډي، دربيم ټوک، ۱۶۷، تاريخ علي ۲۱۹-۲۰. عمدة التواريخ، لومړی ټوک، ۱۳۳.

(۱۳) جيان سنګ، شمشير خلسه، ۴۷۴-۷۵، فرحت الناضرين، ای او ډي، دربيم ټوک، ۱۶۷، خوش وقت رای، تاريخ سکان، ۷۰-۷۱، پرنسيپ رنجيت سنګ، ۱۱.

(۱۴) هري رام ګوتپا د سکانو په باب خپل تاريخ (۱۷۳۹-۶۸) کې وايي: ((کلابندي ځلور مياشتې دوام وکړ)). دی ظاهراً د سيرة المتاخرين او تاريخ مظفري پيروي کوي، چې هغوی د احمدشاه په مقابل کې د منو جګړه ځلور مياشتې ښيي، نه دا چې د لاهور کلابندي ځلور مياشتې ونيولې، دغه راز طهماس نامه وايي: ((ځلور مياشتې کېږي چې له دواړو خواوو څخه مسلمانان له منځه ځي.)) دغه خبره د احمدشاه له

مغولي امپراتور خپل وزير ته په وارو وارو وليکل چې د احمد خان بنګښ او د علي محمد خان روهيله زوی سعد الله خان په مقابل کې خپل عمليات بس کړي او مرکز ته راستون شي. خو لومړی وزير (صدراعظم) د مير معين الملک يو ستر دښمن و. ده دا غوښتل چې له هغه سره د مرستې پرځای به دا ښه وي چې د دراني په مقابل کې يې پر ښوتلی وګوري. پر دې اساس ده کوم عمل ونه کړ او له احمد خان بنګښ او سعد الله خان سره له سولې کولو وروسته يې خپل مرهټه متحدين پر ښنودل او خپل ځانګړي ولايت او دهـ oudh ته د هغه د اداري چارو د سمون لپاره ولاړ. خپل دولت ته په وظيفه کې دا شان مرجمانه غفلت په داسې حالت کې چې يو بهرنی دښمن له وره ځخه راوښتی وي او غواړي چې د يوې غوره برخې د نيولو ګوابښ وکړي، صرف د مغولي اشرافو او لويانو عمومي سپک خوی ځرګندوي چې يوازې شخصي دښمنيو ته متوجه وو او په مجموع کې د امپراتورۍ او ملت ښېګنې يې له پامه غورځولې وې[۱۵].

په لاهور کې د جګړې شورا:

کله چې مير منو له ډيلي ځخه د نوې قوې او مرستې له پلوه نا اميده شو، نو د جنګي عملياتو د پلان جوړولو لپاره يې د جګړې شورا دايره کړه خو دی

راتګ ځخه تر ستنېدو پورې د جګړې او عملياتو دوام ښيي. حسين شاهي، ۲۵، په لاهور کې د احمدشاه تم کېدل يوه نيمه مياشت بولي او شاهنامه احمديه، ۱۴۵ - ۱۶۱ هغه د يوې او دوو مياشتو ترمنځ بولي. خوش وقت رای، (تاريخ سکان، ۷۲) وايي چې احمدشاه په لاهور کې ځلوېښت ورځې پاتې شو. سرجادونات سرکار (د مغلي امپراتورۍ زوال، لومړی ټوک، (۴۳۰) په دې خبره کې رښتياني دی چې وايي ((عملياتو پوره ځلور مياشتې وخت ونيو)). جام جهان نما، ۵۰۱ ب وګورئ.

(۱۵) تاريخ احمد شاهي، ۲۹ ب ای او ډي، درېيم ټوک ۱۲۱، سرکار د مغولو د امپراتورۍ زوال، لومړی ټوک، ۳۵۹ - ۶۰، د علي الدين عزت نامه، ۲۴۲ صفدرجنګ (مير مقيم منصور علي خان) له عماد الملک غازي الدين (شهاب الدين) سره چې د لومړي کس پرځای په ۱۷۵۳ کې صدر اعظمۍ ته ورسېد، اشتباه کوي.

ژر هغه وخت له شور او شوق څخه ولوېده چې پوه شو نه یوازې مرکزي حکومت د مایوسۍ له امله په خپلو مسوولیتونو کې غفلت وکړ، بلکې دده دوستان او ملاتړ هم په خپلو منځو کې سره بې اتفاقه شوي او له هماغه غفلت څخه پرته کوم نور مقاصد په پام کې نه لري. موزي او محیل ادینه بیګ خان د کورامل د زیاتېدونکي قدرت او اهمیت له امله رخه درلوده او د داسې وخت په انتظار و چې هغه له پښو وغورځوي او خپل بادار ددې لپاره تخریب کړي چې د لاهور حکمراني لاس ته وروړي. دی (معین- م) د مومن خان کاسور په ګډون د سولې او جنګ ترمنځ زړه نا زړه و او کوم تصمیم یې نیولی نه شو. د خبرو اترو په جریان کې بیکاري خان په ټول قیمت د سولې ملاتړ وکړ، په داسې حال کې چې ((ادینه بیګ د خپلې نظریې په حیث دا اعلام کړه څرنګه چې له ډیلي څخه د معاونت او نوې قوې هیله کېدلی نه شي، نو مخکې له دې چې خوراکي موادو ټول خلاص شي (لکه چې احتمالاً که محاصره دوام وکړي) په یو څو ورځو کې به همداسې حالت موجود شي، باید د یوه اقدام او جګړې خطر پر غاړه واخلو.

راجا کورامل له دغه مصلحت سره مخالفت وکړ، ده عقیده څرګنده کړه چې د والي پوځونه زیاتره بې تجربې او په زور نیول شوي سرتېري دي چې د دراني له سخت سرو او پخو جنګیالیو سره سیالي نه شي کولی دغه راز شاوخوا سیمه تر ډېرې فاصلې ویجاړه او لوټ شوې ده او د خوراکي شیانو لږوالی په دراني کمپ کې هم هماغسې چې په موږ کې دی، موجود کېدلی شي او ضمناً د سلو ورځو په تېرېدو سره سخته تودوخي لګېږي، دغه تودوخي او لمر د شمالي سیمو د پوځونو لپاره په پرتو ځایونو کې د زغملو

وړ نه ده او دوی مجبور دي چې په شټلاړ شي او یا داسې جنګي اقدام وکړي چې د دوی د لیکو په زیان تمام شي.))

منو یرغل پیلوي:

د کورامل پیشنهاد په یقیني ډول عاقلانه و، خو د ادینه بیګ خان نظریه د زلمي والي له جدي او بې پروا حالت سره ډېره زیاته برابره وبرېښېده او ده سملاسي په ورپسې سهار کې د یرغل د پیل کولو تصمیم ونیو[١٦].

لاهوریانو پرېکړه وکړه چې خپله ټوله توجه د جهان خان وژنې ته واړوي، دوی فکر وکړ چې د دغه افغان جنګیالي قوماندان په مرګ سره به درانیان په ګونډو شي او د جګړې له ډګر څخه به وتښتي، منو له خپلو سردارانو سره یوځای سهار د وخته د برید د لارښوونې لپاره بهر ته سور شو. ((مدارالموهام، بیکاری خان))، میر مومن خان او خنجر خان ته د مخکنیو لیکو قوماندانۍ ورکړل شو کیڼې خواته ادینه بیګ او دده افسران وګومارل شول. د پوځ ښي اړخ د هندوستاني سردارانو لکه سید جمال الدین او محمد خان تر هدایت لاندې ورکړل شو، د شا لوری مهدي علي خان، راجا بیها رامال بوندیلا او میر امان الله خان پر غاړه واخیست. شاه هم د یرغل له ګوابښ څخه د خبرېدو سره سم له دښمن سره د مقابلې تیاری

---

(١٦) سیرة المتاخرین، ٨٨٩ (انګریزي ترجمه، کامبري او کوه) درېیم ټوک، ٣٢٥-٢٦، پرنسیپ، رنجیت سنګهـ، ١١-١٢، د پنجاب تاریخ، (الن او کو، ١٨٤۶) لومړي ټوک، ١٩٨-١٩٩.

تاریخ احمدشاهي مورږ ته وایي چې ادینه بیګ خان د مومن خان په شان کومه غوښه رایه نه درلودله، (٣١ب) د تاریخ علي، ٢٢٢، په حواله ادینه بیګ د نورو سردارانو په څېر له سولې ملاتړ کاوه، په داسې حال کې چې کورامل سوله یو جبن وګاڼه او د جنګ په خوا یې رایه ورکړه ما د پرنسیپ او سیرالمتاخرین د مولف پیروي وکړه. محمد لطیف (د پنجاب تاریخ، ٣٢٣ او کانیالان (د پنجاب تاریخ، ٧٥) هم دا نظر منلی دی. کننګهم، (د سکانو تاریخ، ١٠٣) په دې نظر دی چې که ((منو په دفاعي حالت کې پاتې وای ښایي ابدالیان به مات شوی وای.))

ونيو او خپل پوځ يې په حرکت راوست. د لاهور د مخکې (پيش قراول) پوځ د مقابلې لپاره يې بهادر خان ديوان بيګي او عبدالصمد خان ختټک وړاندې ولېږل. کينه خوا شاولي خان او نورو سردارانو ته ورکړل شوه. په داسې حال کې چې د شا خواته د اورکزيو مشرانو محمد سعيد خان او اله يار خان تر قوماندې لاندې وه. جګړه د مخکنيو پوځونو او له ادينه بيګ سره د افغانانو د ښي خوا د ښتلو له امله پيل شوه. د بهادر خان او عبدالصمد خان تر قوماندې لاندې افغانانو د بيکاري خان او نورو د پرمختګ مخه بنده کړه او هغوى يې په شا وتمبول. کله چې عملاً دى له زور ځخه ولوېد ، نو د شا لور ته يې مهدي علي خان ته پيغام واستاوه او له هغه ځخه يې وغوښتل چې دده مرستې ته په چټکۍ ځان ورسوي. وروستى کس (مهدي علي) د شا له خوا قومانده خپلو ملګرو ته وسپارله او په بيړه له ځلور سوو چورلکيانو (جازيل) سره د مخ لور ته دده (بيکاري خان- م) د مرستې لپاره وخوځېد. دغه حالت د درانيانو په مقابل کې د هغوى (لاهوريانو- م) د وضعې ښه والى تامين کړ. د صالح قدرت په حواله ددغو چورلکيانو د يوه لومړني ډز په وسيله يو پنځه افغان سردار ولګېد او سملاسي په ټولو درېو خواوو کې جګړه ودرېدله. د شپې په راتلو سره درانيان خپل کمپ ته ستانه شول. احمدشاه دا ښه وبلله يوه مصوون ځاى ته لاړ شي چې د تياريو لپاره وخت پيدا کړي. ده په راوى پورته دولس کوسه وړاندې خپل کمپ وټاکه. مير منو د شپې په يوولسو بجو خپلو خېمو ته راستون شو او د برياليتوب ډنډوره يې وغږوله. په ورپسې سهار اووه

چورلکیان، اووه راهکالا کان، څو کچر، خېمې او نور شیان دده په لاس ورغلل[۱۷].

د میر منو افرادو لس ورځې د شاه د پوځ کومه نښه نښانه ونه لیدله. په یوولسمه ورځ دده د اتکلي ځای خبر راورسېد او دا راپور خپور شو چې دی د نوي برید لپاره تیاری نیسي. خو په عین حال کې شاه د جهان خان پیرغلام محمد فاروق پیرزاده او مفتي عبد الله پېښوري په ځینو دلایلو چې له ده سره وو، ظاهراً د سولې د خبرو، اترو په مقصد معین ته واستول، خو اصلي هدف دا و چې منو د فعالیت لټه ونه کړي او غافلګیر شي او یا دا چې دده د زېرمو او تیاریو په باب موثقه اطلاع ترلاسه کړي له بلې خوا معین دا وخت د سولې د خبرو په خیال کې نه و او د جګړې سرنوشت یې د توري خولې ته پرېښود[۱۸].

وروستۍ جګړه:

د **۱۱۲۵**هـ کال د جمادی الاول په لومړۍ نېټه او د جمعې ورځ سهار وختي (چېترا سوری) شوکلا ۲، (۱۸۰۸) بیکرامی، د **۱۷۵۲** کال د مارچ له شپږمې

---

(۱۷) تاریخ علي، دوه سوه یوویشتم – دوه سوه دوه ویشتم مخونه.

(۱۸) د تاریخ علي په حواله د جګړې شورا چې پورته یاده شوه په همدغه مرحله کې جوړه شوه. دا به احتمالي نه وي چې بیکاري خان دا وخت چې شاه عملاً د سولې به خوا ګام کېښود، د سولې په طرف رایه ورکړې وي. ما د نورو زیاتو لیکوالو په حواله دغه شورا د لاهور په شاوخوا کې د سختې جګړې له کېدو څخه مخکې وښودله، خو د ((تاریخ علي)) په حواله د جنګ په باب د اوږده بیان پر اساس چې پېښې په کې په منظم ډول راغلي، له دغه وینا څخه سترګې هم پټېدلی نه شي. دا هم ویل شوي ښایي دا به دویمه شورا وه چې په هغې کې کورامل د اوښتل شویو حالاتو پر بنا یانې هغه وخت کې د احمدشاه پوځ ماتې وکړه د سملاسي تهاجم او حرکت طرفداري کړې وي، په داسې حال کې چې بیکاري خان او ادینه بیک خان د سولې ټینګار وکړ.

سره برابر[۱۹] معین د جګړې د نغارې وهلو دستور ورکړ او په درانیانو باندې د برید لپاره له خپل کمپ څخه بهر ووت، ده د شالامار د باغ شمال لوېدیځ ته په یوه جګه برخه چې د خښتو د یوې پخوانۍ بټۍ ځای و، موقعیت غوره کړ او خپل توپونه یې هلته ځای پرځای کړل. د ښي خوا لارښوونه د ادینه بیګ خان، مومن خان، خنجرخان کابلي، له خوا کېده او کینه خوا د بیکاري خان، سید جمال الدین خان، فرید الدین خان او خلف محمد خان تر قوماندې لاندې وه. منځنۍ برخه په خپله د معین په لاس کې وه او د ښۍ لوری د مهدي علي خان او راجابیهار امال بندیلا او د جمو، جاسروتا، کانګرا او هریپور د غرنیو مشرانو له خوا څار کېده. کورامل د هغه پوځ لارښوونه کوله چې د جهان خان په مقابل کې استول شوي وو. په عین حال کې شاه د رود پرغاړه د لاهور خواته ښکته لاړ او د محمود بوټي د کلي په میدانو کې یې کمپ ودراوه.

له مورچلونو څخه د معین د راوتلو د خبر په رارسېدو سره شاه په بیړه د هماغه مورچلو ځای ته خپل یوه ډله افراد واستول او د استحکاماتو ساحې ته له ننوتلو وروسته یې توپونه ونیول. ورپسې ده ((اوښ چورلکیان)) مخ ته راوړل او د معین د پوځ په منځ باندې یې ډزې وکړې. دا حالت تر غرمې وروسته پورې روان و. شاه د ورځې عملیات دومره تنظیم کړي وو چې د دښمن په څلورو خواوو یې پرله پسې یرغلونه سرته ورسول او ده ته دا

(۱۹) خوش وقت رای په خپل اثر، د سکانو تاریخ، ۷۰ کې ((بیساخ وادی ۱، ۱۸۰۸ بیکرامی)) د دغې جګړې نېټه ښوولې ده، دا د **۱۷۵۲** کال د مارچ له نولسمې سره برابره ده. پرنسیپ (رنجیت سنګ) او د هغه په تایید محمد لطیف (د پنجاب تاریخ، **۲۲۳**، لاهور، **۱۲**) وایي چې دغه جګړه د **۱۷۵۲** کال د اپریل په دوولسمه نېټه پېښه شوه. ما د تاریخ احمدشاهي، **۳۱**ب او عمدة التواریخ، **۱۳۴۵** پیروي وکړه ځکه د لومړي هجري نېټه د وروستۍ نېټې له بیکرامي قمري حساب سره سمون خوري.

ممکنه نه وه چې په خپلو استحکاماتو کې تمرکز ولري. سره له دې هم د معین د اعتبار لپاره دا ویل شوي چې نوموړی د خپلو افرادو حرکت په ارامۍ سره رهبري کاوه. ده ادینه بیګ خان ته درې سوه چورلکیان، درې سوه نور کورامل او پاتې درې سوه یې د خواجه میرزا تر مشرۍ لاندې په مرکز کې د خپل ځان لپاره وساتل. کله چې شاه د دښمن په پوځ کې وارخطایي مشاهده کړه نو یې خپل یوه ډله انتخابي سواره د یوې پخې حملې د اجرا لپاره واستول د دوی یرغل دومره بریالی و چې معین یې په شا وتمباوه او مجبور یې کړ چې خپلو استحکاماتو ته پناه یوسي[٢٠].

په دغه پړاو کې ادینه بیګ خان پیشنهاد وکړ چې کورامل دې د خپل پوځ یوه برخه راولېږي چې په درانیانو یو ډله ییز یرغل وشي. کورامل په ځواب کې وویل که دی د جهان خان په خلاف خپل موقعیت پرېږدي نو دا به د افرادو په منځ کې د ګډوډۍ سبب شي او په نتیجه کې به ماتې وکړي. سره له دې هم دی بالمقابل د معین حضور ته د ژر حاضرېدو د اوامرو په رارسېدو سره حیران شو.

کورامل د لښکرو اداره خپلو مربوطو مرستیالانو ته وسپارله چې تر پایه پورې په خپلو پوستو کې ځای پرځای اوسي او په خپله په هاتي سپور شو چې واکمن ته ځان ورسوي، خو دی لا یو کوس وړاندې تللی نه و، چې د درانیانو د سخت یرغل خبر ورته ورسېد او دا اطلاع ورته ورکړل شوه چې

(٢٠) طهماسنامه، ب، ١۵، تاریخ‌علي، ٢٢٣.

دده متردد افسران او افراد تښتېدلي دي. دی بیا خپل پوځ ته ژر په ښځلار او خپل له لاسه وتلی موقعیت یې دوباره حاصل کړ[۲۱].

خو دی مجبور و چې ژر خپل واکمن وګوري. سید جمال الدین خان قایم علي خان یاقوت خان خواجه سرا کورامل او شپږو نورو افسرانو ته امر وشو چې د شاه په قواوو ورتوی شي. مهدي علي خان په خپلو قوي سره د دغو افسرانو ملاتړ وکړ. دوی یو شمېر درانیان په شا وتمبول خو یوې وړې پېښې د هندیانو پاڼه واړوله او د شاه له بریالیتوب سره یې زیاته مرسته وکړه.

کله چې هندي سردارانو د مخ لور ته زور واچاوه په دغه وخت کې د کورامل هاتي د خپل زیات درونډوالی له امله ناڅاپه په یوه زاړه قبر پښه کېښودله او لاندې په کې ننوتله. دغه حالت ادینه بیګ خان ته یوه مناسبه موقع په لاس ورکړه ځکه ده له پخوا راهیسې د کورامل سره رخه درلوده او په دې لټه کې و چې په هغه باندې په یوه موقع کې وژونکې ګوزار وکړي. په داسې حال کې چې کورامل د نعمت خان د هاتي انبالی (د هاتي دپاسه د یوه یا څو کسو د ناستې ځای) ته ځان ورساوه او هلته د ناستې په حال کې و چې ادینه بیګ د بایزید خان په نامه یو تن افغان موظف کړ چې کورامل د پلتنه یې ټوپک په ګولۍ ووژني[۲۲].

---

(۲۱) سیرالمتاخرین، ۸۸۹ (انګریزي ترجمه، درېیم ټوک، ۳۲۶).

(۲۲) علي الدین، عبرت نامه، ۲۴۲، فرحت الناظرین، ای او ډي درېیم ټوک ۱۶۸، احوال ادینه بیګ خان، ۸، تاریخ علي، ۲۲۴، طهماسنامه، ۱۵.

دا وخت سید جمال الدین خان هم په زنه باندې ټپي شو او د سکانو د کنډک مشر سردار سنګاټ سنګ ووژل شو. په دې ځای کې درانیانو ناڅاپي یرغل وکړ او د کورامل او ((یاقوت خان خواجه سرا)) سرونه چې په جګړه کې وژل شوي وو، له ځان سره یوړل. دا وخت ادینه بیګ خپل پوځي مرکز پرېښود او ښار ته وتښتېد[۲۳].

اوس نو معین الملک او بیکاري خان مجبور و چې د افغانانو د برید ضربه وزغمي، دوی خپلې پوستې کلکې نیولې وې او ترپایه یې جګړې ته دوام ورکړ، خو د دوی زیاتر شمېر پوځیان مړه او ټپیان شول او زیات تلفات یې ورکړل. فرید الدین هم ووژل شو. دا وخت شاه د دښمن یوې متزلزلې لیکې خواته د سپرو یو ټولګی ولېږه. هندیانو تر ډېر وخت د افغانانو په مقابل کې مقاومت ونه کړلی شو او د دوی په منځ کې د وېرې یو احساس منځته راغی، خو د ماښام تیار غونی چې ډګر یې تور تیاره کړ، هغوی له عام قتل ځخه وژغورل. احمد شاه دراني د ورځې له خوا فاتح و، ځینې افغانان ښار ته ننوتل او په لوټ یې پیل وکړ، خو د شپې تیاره (له اما واسیا ځخه دربیمه ورځ کېدله) دومره زیاته وه چې څه شی لیدل کېدلی نه شو او دوست له دښمن ځخه نه جلا کېده. دوی په ګډه وډه توګه خپل کمپ ته ستانه شول.

(۲۳) تاریخ علي ۲۴۲، طهماس نامه، ب ۱۵. په دغه ډګر کې د ښتو یوه څو څنډیز ستر زیارت نښې نښانې شته، ددغه ځای ګاونډي کلیوال وایي چې دغه زیارت د منو د پوځ د یوه عالي شخصیت عزیز بیګ د پاتې زوی له خوا ودان شوی دی. عزیز خان او دده پنځه زامن په جګړه کې یوځای ووژل شول او پاتې زوی یې په دې قادر نه و چې د پلار او وروڼو مړي وپېژني. د هغوی هډوکي یې له هغه ځایه راټول کړل چې هلته جګړه سخته وه او د زیارت لاندې په یوه ستر طاق کې یې خښ کړل. د میدان په شاوخوا کې اوس هم د بنیادمانو هډوکي خواره دي. د لاهور د سیمې ګزیټر (۱۸۸۳ - ۱۸۸۴)، ۲۷ وګورئ ګولډنګ، لاهور، ۷۴.

معین الملک د جګړې په هماغه ډګر کې د ماښام او ماخستن لمونځ ادا کړ ده هېڅکله امیدواري له لاسه ور نه کړله. که څه هم دده توپخانه د احمد شاه لاسته ورغلې وه او د هغه د چورلکیانو وسایل موجود نه و، ده د جګړې یوه لس زره کسیزه قوه لرله. دی دده طرفدار نه و چې د جګړې ډګر پرېږدي، خو دده سردارانو په ده ټینګار وکړ چې د عیدګاه لور ته حرکت وکړي. دوی په دې هیله وو چې هلته به ادینه بیګ خان ومومي خو ادینه بیګ خان بې له دې چې د خپل واکمن مصوونیت په پام کې ونیسي، ډېر مخکې د خپل ځان د ساتلو لپاره ښار ته تښتېدلی و. په عیدګاه کې سلا مشورې پیل شوې او ځینو پیشنهاد وکړ ځرنګه چې د جګړې نتیجه جوته ده، نو باید ډیلي ته ستانه شو، په داسې حال کې چې ځینو دا غوره ګڼله چې غرونو ته وتښتي. معین دا ډول ټول پیشنهادونه ونه منل او سملاسي دا پرېکړه وشوه چې د لوپو کي او اجنالا Lopki- Ajnala ترمنځ د سوریان کلي ته (د لاهور په شمال ختیځ کې) وخوځېږي او له هغه ځای څخه په درانیانو یرغل وکړي. خو کله چې د ښار دروازو ته ورسېدل، معین دا ونه منله چې وړاندې لاړ شي او ویې ویل: ((هغه ملګري چې غواړي لاړ شي کولی شي، خو زه به د جګړې له ډګر څخه ونه تښتم. خلک به وایي چې معین الملک د جګړې له میدان څخه تښتېدلی دی. زه باید چونۍ ته لاړ شم او هلته جګړې ته دوام ورکړم. هر څه چې د خدای رضا ده هغه به پېښېږي.)) دا خبرې یې وکړې او له هغې وروسته یې امر وکړ چې د ښار او چونۍ دروازې بندې شي او د هغوی د دفاع لپاره پر دېوالونو توپونه وخېژول شي[۲۴].

(۲۴) تاریخ علي، ۲۲۵، طهماس نامه، ب، ۱۵، جام جهان نما، ۲۰.

د میر منو کتنه له شاه سره:

بله ورځ سهار شاه ښار کلابند کړ او د هغه مضافات یې ولوټل، خو کله یې چې د هغه استحکامات کلک ولیدل او پـه دې پوه شو چې دفـاع کـوونکې دجګړې د دوام تصمیم لري، نو شاه، شاه ولي خان، جهان خان، شاه غلام محمد پیرزاده او مفتي عبدالله پېښوری له یوه لیک سره معین الملک تـه واستول او هغه یې دې ته راوباله چې خپل یو باوري استازی یې د سولې د خبرو اترو لپاره واستوي. طهماس خان وایي شاه داسې ورتـه لیکلي وو: ((تراوسه څلور میاشتې کېږي چې لـه دواړو خـواو وڅخـه مسلمانان قتـل کېږي. اوس بیا تاسو د جګړې د لا دوام لپاره د چونې استحکامات کلک کړي دي. ایا دا کار چې نتیجه یې د دواړو خـواوو د مسلمانانو وژل دي، د خدای(ج) او پیغمبر خوښ وي، یقیناً دا بـه د دوی رضا نه وي، ډېره د سلا وړ موضوع به ستا لپاره دا وي چې یو باوري او د پوره صلاحیت لرونکې استازی راولېږې چې ستاسو له قناعت سره سم د سولې د شرایطو پـه بـاب تصمیم ونیسو. که په دغو خبرو رضایت لرئ کېدلی شي، پـه خوږه ټنډه لـه ما سره ځانګړې کتنه وکړئ. هېڅ شک دې په ذهن کې مه پیدا کوه.)) پیغام داسې دوام کوي: ((زه یوازې له کورامل سره د خپل حساب تصفیه کوم. تـه کولی شې په هوسایۍ سره په چونۍ کې واوسې. زه له تا او ستا له ښار سره کوم کار نه لرم. هغه پیسې چې زما درنـه طلب دي لـه خپلې خزانې او یـا لـه خلکو څخه د ټولولو له لارې یې راولېږه او زه به بېرته ستون شم.))[(۲۵)]

(۲۵) تاریخ احمدشاهي، ۳۱ب، تاریخ علي ۲۲۵، طهماس نامه، ب ۱۶.

کله چې دغه لیک معین الملک ته ورسېد ، سملاسي دده په تصمیم کې بدلون راغی او هوډ يې وکړ چې شخصاً له شاه سره وګوري. دده افسرانو او ملګرو ډېره هڅه وکړه چې دی له دغه خیال څخه واړوي، خو بریالي نه شول. د تاریخ حسین شاهي په حواله دده له خپلو لږ شمېر حاضر باشانو سره لکه بیکاری خان، خواجه مراد خان، محمد تقي خان دا روغه او د نواب جان نثار خان د زامنو د دراب خان او میر احمدي خان او یوه مریي، محبت سره له کومې ډار پرته د شاه استازی د شاه د کمپ لور ته بدرګه کړل. دی د محمد زي عبدالصمد خان او شاه پسند خان له خېمو سره پلی شو او له هغې وروسته د صدر اعظم شاه ولي خان او ستر قوماندان جهانخان له خوا د شاه حضور ته بوتلل شو.[٢٢]

احمد شاه دده په لیدو سره ډېر خوشاله شو او په ښکاره یې دده روحیه او زړورتوب تقدیر کړ: ((شاباس ډېر اعلی معین الملکه ! که زه ستا و اکمن وای ما به له کندهار څخه تر لاهور پورې د سرتېرو پل (استحکامات) جوړ کړي وو.))

لاندې هغه په زړه پورې خبرې اترې راغلې چې د شاه او معین الملک ترمنځ وشوې:

احمد شاه: ولې پخوا نه تسلیمېدې؟

معین الملک: ځکه هغه وخت ما یو بل واکمن درلود چې ورته خدمت وکړم.

---

(٢٦) تاریخ علي ٢٢٥، عمدة التواریخ، لومړی ټوک، ١٣٤، وګورئ خوش وقت رای، ٧١-٧٢ او نور.

احمد شاه: ولې ستا نېک وا کمن د مرستې لپاره له ډیلي څخه درته رانه غی؟

معین: ځکه هغه په جګړه کې زما په قوت ډاډه و او دې ته اړتیا نه وه چې ما ته لښکر ولېږي.

احمد شاه: فرض کړه که زه ستا په لاس کې لویدلی وای څه به دې راسره کول؟

معین: ما به ستا سر پرې او خپل امپراتور ته به مې لېږلی وای.

احمد شاه: اوس چې ته زما په لاس کې یې زه باید څه درسره وکړم؟

معین: که ته سوداګر یې نو په پیسو مې خرڅ کړه او که عادل او مهربان پاچا یې نو په ما مرحمت وکړه او ومې بښه[۲۷].

احمد شاه د خپل زړور دښمن له زړورتوب او استقامت څخه ډېر خوشاله شو. ده هغه د یوه رښتیاني سرښندونکي په توګه په خپل غېږ کې ونیو، هغه یې خپل زوی وګاڼه او د فرزند خان بهادر لقب یې ورته ورکړ، افتخاري چپنه، جیغه او خپله لونګۍ یې ورته وبښل او خپل یو آس او یوه توره یې د سوغات په توګه ورکړل. دا وخت معین له شاه څخه هیله وکړه چې د جګړې هندي زندانیان خوشې کړي او د لاهور ښار ته سوله وبښي. د لاهور ښار تر

(۲۷) تاریخ علي **۲۲۵**، طهماس نامه ب ۱۶، حسین شاهي **۲۵**، عمدة التواریخ، لومړی ټوک **۱۳۴- ۱۳۵**. د لاهور د سیمې ګزتیر (جغرافیایي قاموس) (۱۸۸۳-۱۸۸۴) ۲۸، شمشېر خلسه (ګورموخی، سیالکوټ، ۱۸۹۲)، **۴۷۵-۷۶**. د خوش وقت رای د تواریخ سکان، ۷۱-۷۲ او د علي الدین د عبرت نامې **۲۲۳** په حواله ویل شوي چې منو یوازې د احمدشاه یوې پوښتنې ته ځواب ووایه. ((ما به ته په یوه قفس کې اچولی او ډیلي ته به مې لېږلی وای)) وګورئ امرنات، ظفرنامه رنجیت سنګ، ۱۱۱- ۱۳. د همدې مولف په حواله د معین ځواب دا و: ((که ته سوداګر یې نو خرڅ مې کړه که قصاب یې حلال مې کړه او که پاچا یې زما په برخه کې مهرباني وکړه.))

عام قتل او لوټماری لاندې راغلی وو. ویل شوي چې د جګړې په ډګر کې د مړیو شمېر صرف دوه زره تنه و، په داسې حال کې چې په ښار کې په ډله ییزه توګه د وژل شویو کسانو شمېر له جګړې وروسته پنځو زرو ته ورسېد[(۲۸)].

شاه د معین غوښتنه په خوشالۍ سره ومنله او خپل نقچبان یې ټول ژر خبر کړل چې افغانان وځاري چې کوم او سېدونکي لوټ یا ونه ځوروي. دغه راز ده امر وکړ چې زندانیان ازاد شي. د علي محمد خان زامن عبدالله خان او فیض الله خان ته هم اجازه ورکړل شوه چې روهلکنډ ته بېرته وګرځي[(۲۹)].

د خبرو اترو په ترځ کې شاه کله کله په هند باندې د خپل یرغل مرام ته اشاره کوله، خو معین دی د دغې مفکورې له عملي کولو څخه راګرزاوه او ویې ویل: ((که چېرې ته هندوستان ته توجه واړوې، نو ښایي ټول به دې د یوه خیانت کار په حیث محکوم کړي. اوس چې تا ماته ژوند وباښه او زه دې زوی وبللم، نو لطفاً تر څو چې زه ژوندی یم په هندوستان باندې د برید فکر مه کوه یا دا چې هغې خواته له تللو څخه مخکې ما ووژنه)) د معین غوښتنې د شاه په زړه ولګېدې او هغه یې ومنلې او د ډیلي په لور د تګ له مفکورې څخه یې لاس واخیست.

ورپسې له معین څخه درې ورځې د یوه سلطنتي مېلمه په توګه پذیرایي وشوه او سردار مصطفی خان د هغه مېلمه په توګه وټاکل شو. په څلورمه ورځ د **۱۷۵۲** کال د مارچ لسمه احمد شاه معین الملک ته وویل: ((دا ټولې

(۲۸) طهماسنامه، ب۱۷، خوش وقت رای، تواریخ سکان ۷۱.

(۲۹) تاریخ علي ۲۲۶-۲۷، حسین شاهي ۲۶، بخت مال، خلسه نامه، ۳۴، ګلستان رحمت، ۵۱-۵۲، حیات حافظ، ۶۶، د ځینو لیکوالو په حواله معین ته پر فرزندخان بهادر برسېره د رستم هند لقب هم ورکړل شو، خو د معاصرالامرا، لومړی ټوک، ۳۶۰، رساله نانک شاه، ۱۲۳ او نورو په حواله د معین الملک او رستم هند لقب معین ته په ۱۷۴۸ کې د هند د مغولي امپراتور له خوا د هغه د منوپور له بري وروسته ورکړل شوی دی.

ورځې ته زما مېلمه وې اوس نو زه ستا مېلمه یم. زما د خدای پامانۍ لپاره تیاری ونیسه. د رانږدې کېدونکي اوږي تودوخې د زیاتېدو په حال کې ده.))

معین وویل: ((که ماته د ښار لور ته د ستنېدو اجازه راکړل شي، زه به ستاسو د خدای پامانۍ لپاره لازم ترتیبات ونیسم.)) شاه امر وکړ چې یو څه نور سوغاتونه معین ته ورکړي او شاه ولي خان، جهانخان او شاه پسند خان یې له ده سره تر ښار پورې د بدرګې لپاره واستول او افغاني ډولونه ووهل شول چې ښار ته دده د تللو اعلان یې کاوه[۳۰].

د میر منو او احمد شاه ترمنځ تړون:

په څلورو ورځو کې څو لکه روپۍ ټولې شوې او په پنځمه ورځ معین الملک او بیکاري خان د شاه کمپ ته لاړل او دغه پیسې یې ده او دده پوځ ته د مېلمستیا په توګه ورکړې. ټول سرداران په ((دریخانه)) کې سره راټول شول او دلته مفتي عبدالله یوه ټوټه کاغذ د معین په لاس ورکړ چې خپل مهر هلته ولګوي. ددې خبرې په اورېدو سره بیکاري خان وویل چې دا سپین کاغذ دی او څه ورباندې لیکل شوي نه دي. مفتي وویل: ((تاسو دلته د بندیانو په حیث یاستئ تاسو صرف دلته خپل مهر ولګوئ او شاه ته یې یوسئ. دا په ده پورې اړه لري چې هلته څه لیکي)) بیکاري خان وویل: ((هو

---

(۳۰) تاریخ علي، ۲۲۶، طهماس نامه، ب ۱۷، په حواله معین الملک یوازې یوه شپه د شاه په اردوګاه (کمپ) کې پاتې شو. د ((ډیلي پېښې)) (د سرجادو نات سرکار ترجمه) کې دا بیان راغلی دی:
((په شپږم د مارچ کله چې دیوان کورامل د جګړې په ډګر کې تباه شو، معین الملک د شاه یو زنداني شو او پوځ لاهور ته ننوت))، ایرز ته خبره په ښکاره شاه په اردوګاه کې د معین تسلیمي او پاتې کېدلو ته اشاره کوي.

صاحب ! دا نه شي کېدلی په دې ډول مهر شي. حقيقت دا دی چې شاه له مونږ سره درې مهرباني وکړې: لومړی دا چې که څه هم مونږ څلور مياشتې دده پر خلاف جګړه وکړه بيا هم زمونږ ژوند يې معاف کړ. دويم ده مونږ ته اجازه راکړه چې د ملتان او په هزاره پورې مربوط د اباسين ګاونډې سيمې د خپلو اداري مقصدونو لپاره په لاس کې ولرو. درېيم دا چې ده زمونږ په غوښتنه ټول هندوستان ته سوله وبښله)). کله چې عرض بيګي برخوردارخان دا خبرې شاه ته ورسولې ده بيکاری خان خپل حضور ته راوغوښت او هغه ته يې دا واک ورکړ چې په کوم ډول غواړي هغه په کاغذ وليکي بيکاري خان په کاغذ وليکل چې معين الملک له شاه سره دا موافقه وکړه:

۱- دوی ته د ژوند ښنلو لپاره لس لکه روپۍ.

۲- لس لکه د هغو سيمو په بدل کې چې ده ته ورکړل شوي.

۳- لس لکه افغانۍ هند ته د سولې ښنلو په مقابل کې.

دغه راز شاه وغوښتل چې سکه دې دده په نامه ضرب او خطبه دې هم دده په نامه وويل شي.

خو معين په ډېر درناوي شاه ته وويل چې لا تراوسه پورې په ډيلي کې مغولي امپراتور د واک خاوند دی او دده زيات سرداران او اميران دده د وفادارو خدمتګارانو سره يوځای له ده سره مخلصانه علاقمندي لري، نو ځکه دا ويره شته چې د نوې سکې خپرېدل او د خطبې بدلون به لوېې ستونزې او کړکېچونه رامنځته کړي چې دده د بدنامۍ سبب به وګرځي.

معین په دغه لهجه سره شاه ته عرض وکړ او شاه په اوضاع پوه شو او نور زیات یې په دغو بدلونونو ټینګار ونه کړ[۳۱].

مغولي امپراتور تړون لاسلیک کړ:

د لاهور د حکمران معین الملک د تسلیمېدو په څلورمه شپه احمد شاه د لاهور چارې تنظیم کړې او ورپسې یې خپل یو استازی قلندر بیک خان په ډیلي کې مغولي امپراتور ته د هغه تړون د لاسلیک لپاره ولېږه چې دده او معین ترمنځ شوی و. نوموړی استازی له خپلو اوو یا اتو سورو او د معین له یوه جمعه دار او دوو یا دریو سوو سورو سره د **۱۷۵۲** کال د اپریل په لومړۍ نېټه ډیلي ته ورسېد او هلته د شالامار په بڼ کې د محی الدین علي خان له خوا چې د مېلمه پال په توګه ټاکل شوی و، ورته هرکلی وویل شو. لکه چې پوهېږو امپراتور صدراعظم، وزیر الممالک (محمد مقیم عبدالمنصور خان) صفدر جنګ ته عاجل امر کړی و چې د پایتخت لور ته په بیړه راشي او دا خبره راښېدلې وه چې دی د **۱۱۲۵**هـ د جمادالاول په نولسمه (د **۱۷۵۲**م کال د مارچ څلیرویشتمه) د ډیلي خواته راروان شوی او د درانـي په خلاف یې د مرهټیانو مرسته جلب کړې وه[۳۲] پر دې اساس

---

(۳۱) تاریخ علي ۲۲۷-۲۸، حسین شاهي ۲۶، سیرالمتاخرین ۸۸۹ (انګرېزي تجرمه، درېیم ټوک، ۳۲۶-۲۷) تاریخ احمد، ۱۹، جلم جهان نما ۲۱، د پنجاب تاریخ (الین او کو، ۱۸۴۶، ۲۰۱ سرکار د مغولو د امپراتورۍ زوال، لومړی ټوک، ۴۳۴.

(۳۲) دا خاصتاً له هغه وخت وروسته وچې د امپراتور له خوا وزیر ته د رابلل کېدو قارجمن خبر راورسېد. نوموړی وزیر په کنوج کې له سندیا او هولکار سره په دې باب چې د کن ته لاړ شي خبرې اترې وکړې او د اپریل په دوولسمه، کال ۱۷۵۲ کې له هغوی سره یوې رسمي موافقې ته ورسېد، په دغه موافقه کې دا لاندې شرایط داخل وو:

۱- پیشوا باید د ننیو دښمنانو لکه پټانانو، راجپوتانو او نورو یاغیانو او بهرنیو دښمنانو لکه افغان ابدالي پاچا په مقابل کې له امپراتور څخه دفاع او ملاتړ وکړي.

پرېکړه وشوه چې دده (صدراعظم) تر راستنېدو پورې د دراني له استازي سره خبرې وځنډول شي، خو صفدر جنګ ډیلي ته خپل راستنېدل په دې پلمه چې د اود udh په مساله کې بوخت دی وځنډول. څرنګه چې دده ژر راګرځېدو هیله موجوده نه وه، قلندرخان د سملاسي ځواب ویلو هیله وکړه. مغولي امپراتور او دده افسرانو نه شول کولی د دراني شاه د توهین او خفه کولو سبب شي.

د ۱۷۳۹ کال د پایتخت د نیول کېدو وېره د دوی سترګو ته ودرېدله او دوی یې وبیرول. بالاخره موافقه وشوه چې د دوشنبې پر ورځ د جمادی الثاني په دویمه (د اپریل شپږمه ۱۷۵۲ کال) نېټه دې له افغاني استازي سره مصاحبه وشي. په همدغه نېټه په لومړي سر کې نواب جاوید خان بهادر له هغه سره وکتل او ورپسې د چهلستون په بنګله کې د امپراتور حضور ته لاړ. د احمدشاه دراني مکتوب د شاهي پیغامونو په دود په زیات درناوي سره واخیستل شو او استازي ته یې وویل شول چې ځواب به یې په یوه اوونۍ کې ده ته ورکړل شي. مغولي امپراتور او دده وزیرانو په پټه موافقه وکړه

۲- امپراتور باید ددغې مرستې په مقابل کې پنځوس لکه روپۍ مرهټانو ته ورکړي چې له هغې څخه د برش لکه یې د ابدالي په مناسبت او شل لکه یې د کورنیو دښمنانو په حساب.

۳- په دې سربېره پیشوا ته له پنجاب، سند او دواب څخه د

۴- پیشوا ته دې د اګرې او حق ورکړل شو.

جوت مالیې ټولو لوا جمیر صوبه داري ورکړل شي او هغه یې باید د مغولو په عنعنوي دود اداره کړي.

۵- که چېرې پیشوا شخصاً امپراتور خدمت ته رانه شي، دی باید د همدغه مقصد لپاره خپل سرداران راولېږي. لکه چې موږ پوهېږو دا خبرې ټولې ناوخته وې او امپراتور افغان پاچا ته د معین الملک له تسلیمېدو سره موافقه وکړه. په دې سبب ده رنه کړلی شول له مرهټیانو سره موافقه لاسلیک کړي، خو مرهټه سرداران ډېر ژر ډیلي ته راورسېدل او د دوی رخصتول یوه معضله شوه. سره له دې هم د پیشوا له خوا په دغه وخت کې سندیا او هولکار ته یو عاجل دستور راغی چې سملاسي سویل ته ستانه شي او دغه کار نوموړې معضله او حالت له منځه یووړ. سار دیسای، د مرهټانو نوی تاریخ، دویم ټوک، ۳۶۵-۳۶۷.

چې د لاهور او ملتان صوبې په رسمي توګه احمد شاه ته وسپاري ((یا په رښتیاني توګه. په کال کې د دوی د اضافي مالیې پرځای پنځوس لکه روپۍ ده ته ورکړي.))

د جمادي الثاني په نهمه (د اپریل دریمه، **۱۷۵۲** کال) قلندرخان ته په ((دیوان خاص کې)) د شاه په عنوان له یوه مکتوب سره چې له معین سره د شاه د تړون تصدیق یې کاوه، رخصت ورکړل شو.

د خپل ظاهر او برم د ساتلو په منظور مغولي امپراتور افغاني استازي ته وویل: ((زه په خپلو ژمنو پوره ولاړ یم خو که ستا واکمن له خپلې موافقې څخه سر وغړوي زه جنګ ته تیار یم)) قنلدر خان د مغول د سولې مکتوب په سر کې وتړومبه او هغه ته یې په ځواب کې داسې وویل: ((هغه څوک چې دغه د خدای برابر کړی حالت ته په بده سترګه وګوري، د خدای په غضب به ککړ شي.)) له رخصت کولو وړاندې استازي ته درې توټیز خلعت، د لونګۍ لپاره یو مرصع سرپیچ او پنځه زره نغدې روپۍ ورکړې. په داسې حال کې چې دده دریو تنو بدرګه والو ته درې درې توټیز خلعتونه ورکړل شول[۳۳].

د افغانستان پر لور د شاه تګ:

(۳۳) تاریخ احمدشاهي ۳۲ الف- ۳۳ الف، د ((ډیلي پېښې)) د اپریل د لومړۍ او دیارلسمې نېټې اسناد **۱۷۵۲**، سیرة المتاخرین، **۱۸۸۹** (انګرېزي ترجمه، درېیم ټوک، **۳۲۷**) سرکار د مغلو د امپراتورۍ زوال، لومړي ټوک، **۳۴۵**، له مرهټانو سره د صفدر جنګ خبرې اترې او په ډیلي کې د احمدشاه دراني په ارتباط د مغولي امیرانو د فعالیتونو د تفصیل لپاره سارديسای، د مرهټانو نوی تاریخ، دویم ټوک، **۳۶۴- ۶۷**، سرکار، لومړی ټوک، **۳۵۹-۶۹**، د پیشواله دفتر څخه انتخابات (اس. پي. ډي) **۵۳- ۵۵** وګورئ.

تقريباً د اپريل په شلمه قلندرخان لاهور ته راورسېد او له هغې وروسته شاه ډېر ژر ياني په يوويشتمه يا دوه ويشتمه[۳۴] نېټه خپل هېواد ته د تللو په غرض له لاهور څخه وخوځېد. ددې لپاره چې معين خپلې اړيکې له شاه سره ښې ټينګ کړي، نو د هغه له روانېدو څخه دمخه يې خپله لور عمده بيګم دده زوی شهزاده تيمور ته کوژده کړه، خو واده يې په ديني مراسمو سره ونه نمانځل شو. لکه چې وروسته به په خپله ځېرنه کې وګورو، عمده بيګم د خپل پلار له مرګ وروسته د يوې سياسي کشالې او نانندرۍ موضوع وګرځېدله او بالاخره شاه په هند باندې د څلورم بريد پر وخت هغه عمادالملک غازي الدين ته واده کړه.

د کشمير نيول:

کله چې شاه لا په لاهور کې و د کشمير د ګډوډو حالاتو خبرونه يې ترلاسه کړل. دغه ولايت د وروستيو مغولو د سلطنت په دوران کې د ظلم غضب او چل ول مرکز و او يو ارام حکومت په کې چا نه ليده. له ډيلي څخه بهر د ډيلي حکومت د کمزورتيا له امله په هغه غرنۍ سيمه واکمني کولی نه شوه او واليان د دوی ملګري او سيالان تل په خپل سر روان وو. هغه چا چې به زيات ملاتړ او پيروان راغونډ کړل کولی يې شول د مخکيني غاصب ځای له کومې وبرې او ممانعت پرته ونيسي او يوازې له ده څخه بل زورور او غاصب دده ځای لاس ته راوړلی شو. کله چې احمد شاه د لومړي ځل لپاره

(۳۴) له لاهور څخه د شاه د روانېدو خبر د اپريل په اته ويشتمه نېټه په ډيلي کې امپراتور ته ورسېد. د ((ډيلي پيښې)) وګورئ. څرنګه چې ډيلي ته معمولاً په شپږو يا اوو ورځو کې خبرونه رسېدل نو د شاه د خوځېدو نېټه يوويشتمه يا دوه ويشتمه ورځ په اطمناني توګه سمه ګڼل کېدلی شي.

قدرت ته ورسېد او به هند يې برید وکړ نو دا وخت د کشمیر نایب یا وکیل افراسیاب بیګ خان و (۱۱۲۱هـ ۱۷۴۸م) هغه وخت چې خلک د افراسیاب خان له جبار یو څخه په تنګ شول د ۱۷۴۸ کال په پای کې یې د احمد شاه یو امیر عصمت الدین خان ته بلنه ورکړه چې د هغه پر ځای د حکومت واګې په لاس کې واخلي. په لومړۍ جګړه کې افراسیاب خان عصمت الدین ته ماتې ورکړه خو د یوې کړې کینې لارې په وسیله یوې درې لور ته رهنمایي شو. که څه هم په پندج pandaj کې د دویمې جګړې په ترخ کې عصمت الدین بریالی شو خو د دښمن د یوه عسکر د ګولۍ په لګېدو سره ووژل شو. په دې ډول افراسیاب خان وکولی شول د یو څه مودې لپاره حکومت ته دوام ورکړي، مګر د ۱۷۵۱ کال په پیل کې د زهرو ورکولو له امله مړ شو او پرځای یې زوی احمد علي خان د یوې نیمې میاشتې لپاره حکومت وکړ، خو ثرنګه چې دی وړوکی و، نو یوه نایب دده په نامه تر دربو نورو میاشتو پورې حکومت وچلاوه. له دغه شان کار سره د سرینګر غوره کسان خوښ نه وو او یو استازی یې په ډیلي کې مغولي امپراتور ته ولېږه. نومورې له میر مقیم کنت څخه هیله وکړه چې د لنډ وخت لپاره د هغه ځار رسمي چارې ترسره کړي. ده د پنځو میاشتو په موده کې د هغه حکومت اداره وکړه او په پای کې د ابو القاسم له خوا (چې پلار یې ابوالبرکت خان په ۱۱۵۸هـ (۱۷۴۵م) کې د کشمیر نایب و او سیمې ته له راتګ دوه میاشتې وروسته مړ شو، لیرې کړل شو. میر مقیم خان لاهور ته پناه یووړه او له احمد شاه دراني څخه یې وغوښتل چې (د ځمکې په مخ جنت)) ته د خپل ملاتړ لاس وغځوي.

کله چې دی د کور په لور د روانېدو په ترڅ کې له راوي څخه واوښت، ځو ورځې يې د جهانګير په زيارت کې تېرې کړې او د مير مقيم په غوښتنه يې يوه اعزامي قوه د عبدالله خان اسحق اغاسي په مشرۍ د کشمير لور ته ولېږله. لږ نامتو غاصب ابو القاسم مقاومت ونه کړلی شو حتی په تنګو درو کې هم د دراني قوماندان په مخکې خنډ رانغی، دی له کوم مقاومت پرته پايتخت سرنيګر ته ننوت او حکومت يې پيل کړ. ابوالقاسم غرونو ته وتښتېد خو ډېر ژر توقيف او د يوه زنداني په توګه راوستل شو. په دې ډول د کشمير ښکلې ناوړه د احمدشاه په قلمرو کې علاوه شوه. ددغه جنت په لاس ته راوستلو سره د احمدشاه ورځ په ورځ پراخېدونکې امپراتورۍ خپل مطلوب وسعت ته ورسېدله[۳۵].

د ملتان الحاق:

کله چې شاه عبدالله خان کشمير ته ولېږه، نو په خپله د ملتان له لارې کندهار ته روان شو. د سولې د تړون له شرايطو سره سم د ملتان ولايت د پخوا په څېر د مير معين الملک تر ادارې لاندې پاتې و. لکه چې موږ ته جوته ده دا ځای د سدوزيو د بدمرغيو په دوران کې ډېر په زړه پورې او غوره برخه ګڼل شوې ده. پر دې سربېره دا سې عقيده شته چې دا د احمدشاه

(۳۵) کير پارام، ګلزار کشمير، ۲۳۰- ۳۲، هرګوپال کال، ګلدسته کشمير، دويمه برخه (تواريخ کشمير)، ۱۴۹-۵۱، پرنسيپ، رنجيت سنګ، ۱۳، د پنجاب تاريخ (الين اوکو، ۱۸۴۶) لومړی ټوک، ۲۰۱.
د غلام محمد غبار ((احمدشاه بابا)) په حواله له احمدشاه د ۱۷۵۱ کال په اکتوبر کې اسحق اغاسي عبدالله خان له لسو زرو پوځيانو سره په پېښور کې د خپل تم کېدو په ترڅ کې د کشمير نيولو ته ولېږه خو دا خبره له دې امله چې شاه ته په يوه وخت کې د دوو غوره عمليا تو سرته رسول ناممکن و، احتمالي نه برېښي. ما د هغو منابعو پيروي وکړه چې په دغه برخه کې ډېرې باوري دي او د هغو بيان د احمدشاه له حالت او د پېښو له عمومي جريان سره توافق کولی شي.

د زېږېدو ځای دی، په دې سبب ده د هغې له مقداراتو سره ډېره علاقمندي پیدا کړه. ددې لپاره چې د دراني په ملتان کې زیات شي، نو ده د خپلې قبیلې یو شمېر سدوزیو کورنیو ته په دغه ښار کې په سخاوتي توګه د مځکې سوغاتونه او دفترونه ورکړل او هغوی یې هلته ځای پرځای کړل. راجا کورامل هغه وخت چې د دراني پر خلاف د جګړې لپاره لاهور ته روانېده، نو ده د دغه ځای حکومت د خپل نایب شاکر خان په لاس کې ورکړ چې د نواب زاهد خان سدوزي مشر زوی و. دا کار هم د احمدشاه خوښ نه و، نو دغه ځای ته یې له رسېدو وروسته امر وکړ چې د هغه پرځای دده نماینده ((علي محمد خان کوانی)) چې د دیره غازي خان اجاره دار و، مقرر شي[٣٦].

په بهاولپور باندې لښکر ایستل:

داسې برېښي چې علي محمد خان تر دیره غازي خان پورې له شاه سره بدرګه وکړه. ده تر څه وخته د بهاولپور د ((داود پوترا یانو)) په لور ورې ترتیبات نیولی نه شول. ده د هغوی په خلاف د احمدشاه غوږونه کاڼه کړل او د کندهار په لور تر روانېدو دمخه یې په هغه زور واچاوه چې د دوی د تسلیمولو لپاره یوه قوه ولېږي. سردار جانخان پوپلزي ته ددغې قوې قومانده ورکړل شوه د دیرې د نواب جان نثار خان په ګډون دغه سردار له پنج ناد څخه واوښت او په اوچ کې یې ځای ونیو. جان نثار خان له داود

(٣٦) تاریخ حسین شاهي، ٢٦، احمد یادګار، تاریخ سلاطین افغانان، ٢٥١.
دا هم په زړه پورې ده چې پوه شو لاهور ته د مهاراجا کورامل له راستنېدو سره سم د یوې ناپېژندل شوې کورنۍ یوه سړي خپل ځان نواب شاه نواز خان وباله او یو څه قوه یې په ځان راغونډه کړه او په زین پور کې یې چې له ملتان څخه پنځه کوسه واټن لري، خپله واکمني پیل کړه او ددغه ولایت د والیتوب ادعا یې وکړه. د مهاراجا نایب ددغه شیطان او ریاکار د ټکولو لپاره ور وخوځېد او نوموړی یې په جګړه کې وواژه او د هغه قوه یې تار و مار کړه. د مولانا شېرمحمد خان زبده الاخبار وقایع ملتان، ٣٠.

پوترایانو څخه وبیرېد او په پټه یې مبارک خان د پوپلزي سردار له مرامونو څخه خبر کړ. مبارک خان ددې پرځای چې د افغان په خلاف ورودانګي د ((موج ګارهـ) د چونۍ لور ته چې د بهاولپور په سویل ختیځه څلوېښت میلۍ کې په یوه ځنګله کې پرته ده، په څټ لاړ. د داود پوترایانو یوه بل مشر ((وادیره محمد معروف)) خپل ځان د ماروت چونۍ ته چې د ((موج ګارهـ) په شمال ختیځ کې ده، ورساوه، په داسې حال کې چې نورو مشرانو د ماروت ختیځ ته پولرا phulra ونیوله. د داود پوترایانو نورو مشرانو ته هدایت ورکړل شو چې د خیرپور په ښارګوټي کې ژر راغونډ شي او هلته به له دوی سره مبارک خان یوځای شي. دوی د خپل مشر غوښتنه ومنله او د نوموړي مشر د کورنۍ پېغلې یې په موج ګارهـ کې پرېښودلې او په خیرپور کې یې خپل افراد د درې زره انتخابي سورو په راس کې ورګډ کړل او د خپلو سردارانو لکه احمد خان، بالاوال خان، فیروزانی، ودیره جان محمد خان نور محمد خان معروفانی، ملا علي، ملا طایب او نورو له خوا بدرګه شو. سره له دې هم د سردارانو په منځ کې د نظریو اختلاف راغی او له څلیرویشت ساعتونو انتظار وروسته یو شمېر یې خپلو چونیو ته ستانه شول. په همدغه وخت کې جهان خان بهاولپور ته راورسېد او په داود پورترایانو باندې د برید لپاره نږدې اته زره افراد د خیرپور لور ته واستول. له بلې خوا مبارک خان هم د جهان خان برید ته بیدار و. دی په خیر پور کې له خپل کمپ څخه د هغه د مقابلې لپاره وروووت او دواړه پوځونه په خاتیاله khatiala کې چې دغه ښارګوټي ته نږدې د لویدیځ لوره یو کوس واټ لري، سره ونښتل او یو خونړی اخ و ډپ پیښ شو چې په هغه کې افغانانو ماته

وموندله او جهان خان تېښتې ته اړ شو. فراريان او تېښته کوونکي تر لال سوها نرا پورې چې د لويديځ لور ته لس کوسه واټن لري، تعقيب شول او دغه تعقيب همدلته پايته ورسول شو.

خو څرنګه چې بهاولپور لا هم د جهان خان په لاس کې و او دا ښه نه وه چې نور زيات د تعقيبولو په اثر د احمد شاه غضب وپاروي، نو د دوی جنرال مبارک خان د سولې خبرې پيل او موج ګاړه ته وګرځېد. جهان خان د سولې د پيشنهاد هرکلی وکړ او د يوه وکيل په وسيله د سولې په زړه پورې شرايط حل و فصل شول. جهان خان د فتح بور په ګودر کې له ستليج څخه واوښت او د خپل وطن لور ته د تګ لپاره يې د ملتان لاره ونيوله[۳۷].

(۳۷) دولت رای، تاريخ مرات دولت عباس، ۹۸ الف – ۹۹ ب، شهامت علی، د بهاولپور تاريخ (په هند کې په زړه پورې طرحې) ۳۸–۳۹.

یوولسم فصل

ځینې کوچنې مسایل

د احمد شاه د ژوند نور څلور کلونه نسبتاً هوسا او ارام وو او ده د پنځو کلونو د جګړې او فتوحاتو د سخت دوران له تېرولو وروسته په زړه پورې استراحت وکړ. ده ستره امپراتوري جوړه کړې وه او له دغه خوښ وخت څخه یې د هغې د ثبات او ادارې لپاره کار واخیست[۱].

د ازاد خان افغان ویره لیرې شوه:

په دغې خبرې پوهېدل په زړه پورې دي چې څنګه د غلزیو د قبیلې دازاد خان افغان قدرت چې د افغانستان د پاچاهۍ لپاره یې خپل مقاصد اعلان کړي وو شنډ شو او د احمدشاه د امپراتورۍ پر خلاف وېره له منځه لاړه. لکه چې مو ړ پوهېږو ازاد خان افغان د نادر شاه یو پخوانی جنرال و او د اذربایجان پارسي ولایت یې تر تسلط لاندې راوستلی و. دا سمه ده چې له پارس نه جلا د خراسان د خپلواک دولت له جوړېدلو څخه چې اداره یې میرزا شاه رخ ته سپارل شوې وه د احمدشاه مقصد د پارس او افغانستان

---

(۱) د احمدشاه د ملکي او پوځي ادارې تفصیل د کتاب په پای کې په لومړۍ او دویمه ضمیمه کې وړاندې شوی دی.

ترمنځ د یوه حایل (بفر buffer) منځته راوړل وو چې د هغه له مخې کېدلی شول د شمال لویدیځ لوری مغرور او جاه طلب مشر ازاد خان افغان له پلانونو څخه ځان وساتي. فیریر وایي: ((ازاد خان افغان د خپل ملت له نورو افرادو څخه ډېر سخت سر، زړور او منور سړی و. دده عدالت، د برابرۍ افکار او له شیعه ګانو څخه دده پلوي ددې سبب شول چې زیات شمېر پارتیزان کسان دده په شاوخوا راغونډ شي. کله چې ده خپل زیاتېدونکي قدرت ولید نو په ښکاره یې د عراق خراسان او حتی د افغانستان د نیولو مرام اعلان کړ او ویې ویل چې احمد شاه له دې امله باید خلعه شي چې یو غاصب دی او په دې خیال و چې پاچاهي د غلزیو د قبیلې په یوه مشر پورې اړه لري.)). خو د ختیځ لور ته دده حرکت د کریم خان زند له خوا چې د پارس د سلطنت له درې هیله مندانو څخه یو تن و، بند شو. د پارس د سلطنت نور دوه تنه مینه وال محمد حسین خان قاجار او په خپله ازاد خان وو.

د کریم خان زند او محمد محسن خان قاجار ترمنځ د مازندران په پولو باندې د درې اړخیزې سیالۍ لومړنۍ جګړه ونښتله او په نتیجه کې وروستی کس بریالی شو، خو ده ونه کړای شول خپل دښمن له دې امله چې ازاد خان په ګیلان باندې برید کړی و، تعقیب کړي. البته ازاد خان د محمد حسین خان له بریالیتوب څخه د خبرېدو وروسته په پټه په شا لاړ. ماتې خوړونکې کریم خان ډېر ژر قوه برابره او په ازاد خان باندې یې برید وکړ. ازاد خان دا وخت په قزوین کې چې د تهران په شمال لویدیځ کې دی، ځان غلی کړی و او له هغه ځای څخه یې زند په شا وتمباوه. کریم خان اصفهان ته په ځټ شو او د افغان پر خلاف یې یوه بله هڅه هم وکړه. په دغه وخت کې (

۱۱۲۵هـ - ۱۷۵۲م) کریم خان ماتې وموند له او د پارس په امتداد پسې واخیستل شو او له اصفهان څخه شیراز ته واوښت د دغو ماتو په سبب کریم خان د هند لور ته د تېښتې په فکر کې ولوېد ، خو د ((خشت)) مشر رستم سلطان چې د ده دوست و ، نوموړی له دغه پلان څخه واړاوه او هغه ته یې وویل: ((کله چې ستاسو په تعقیب د خشت په لور د ازاد خان پوځ (د کتل کاماریج) تنګې ته ننوځي نو دا به ډېره اسانه وي چې پوځ تباه کړو. دا مفکوره په عینې ډول ریښتیانې ثابته شوه.

د کارماریج غاښې دوه میله اوږدې. هغه سړک یا غالباً لار چې د دغه ځای د غرونو په لمنو کې کږه کیږه ختلې ډېره تنګه ده (په ځینو ځایونو کې له دوو فوټو څخه نه اوړي) نو پر دې اساس پوځ کولی شي د یوې نرۍ کرښې په توګه حرکت وکړي. د دغه کنډو یا غاښي صعب المرور ځوکې رستم سلطان نیولې وې او د ناوې په لاندې برخه کې کریم خان د دښمن په انتظار ناست و. د افغانانو قوه غاښې ته له کوم تهدیدونکي خطر پرته ننوتلو ته ازاده پرېښودل شوه ، خو ډېر ژر هغوی د رستم سلطان د کریم خان په لومه کې پرېوتل او نوموړی د زخمي شویو زمریانو د شدت په څېر د هغوی په ټوله کرښه ورتوی شول. د ازاد خان پوځ تقریباً تباه شو او کریم خان د ځینو عربي مشرانو په مرسته شیراز ته په څټ وګرځېد. دا پېښه په (۱۱۶۶هـ - ۱۷۵۳م) کې وشوه. له محمد حسین خان قاجار سره په (۱۱۷۱هـ ۱۷۵۷م) کې د اخري تېښتې په ترڅ کې ازاد خان بېوزلۍ ته ورسطد ، د واکمنۍ د داوطلبانو له لست څخه ولوېد او بالاخره له کریم خان زند څخه چې دا وخت یې پارس نیولی و ، د ترحم غوښتنه وکړه. کریم خان زند لنډ پایدونکې

سلسله پرانستله خو د همدغې پېړۍ په پای کې يې خپل ځای قاجاريانو ته پرېښود.

احمدشاه ته د ازاد خان افغان د ماتې خبرونو يو دوه ګون او مخلوط احساس ياني له يوې خوا ببغمي او له بله پلوه بېقراري ورکړه. د زند زياتېدونکې زېرمې او سترې قوې دده د شمال لويديځو قلمرونو لپاره ستر خطر پيداکولی شو، خو پارسيان په خپل کور کې له سختو کارونو سره اخته و چې په هغې کې د خپل سلطنت د جوړولو خيال هم شامل و، نو هېڅکله يې هڅه ونه کړه چې افغانستان ونيسي او افغانان زور ازمايلو ته وپاروي[۲].

په ډيلي کې د صفدر جنګ د سيسې:

د **۱۷۵۲** کال په مني کې د ډيلي په دربار کې داسې يو حرکت بربښېده چې غوښتل يې د خراسان په شمال لويديځ افغاني ولايت کې بلوا واچوي. دا وخت څرنګه چې د امپراتور او وزير ترمنځ صميميت له منځه تللی و، نو دغه حرکت واضحاً د صفدر جنګ له خوا د يوه غرضي حرکت په توګه و، چې غوښتل يې امپراتور او دده ملګري، د لاهور والي، معين الملک په يوه کشاله کې وغورځوي. وزير الممالک صفدرجنګ د امپراتور په غوښتنه د احمدشاه پر خلاف د **۱۷۵۲** کال په مارچ کې د مرهټانو مرسته جلب کړې وه، خو دی ډيلي ته ډېر ناوخته راورسېد (د **۱۷۵۲**کال د اپريل پنځه ويشتمه) او دده ناوخته ستنېدل ددې سبب شول چې د نواب جاويد

(۲) مالکم د پارس تاريخ ۴۳-۴۴ سايکس د پارس تاريخ ۳۷۳-۷۴ فيرير د افغانانو تاريخ ۸۲-۸۳.

خان له لارې افغاني استازي قلندرخان ته د سپارل شوي تړون له لاسليک کېدو څخه مخنيوی وکړي (د ۱۷۵۲ کال د اپريل د يارلسمه) څرنګه چې دی د معين ستر دښمن و ، نو د سولې تړون او د هغه په نتيجه کې د لاهور او ملتان د ولايتونو د والي په توګه د معين پاتې کېدل يې د خپل ځان سياسي ناکامي وګڼله او په خواشينۍ کې سوزېده. د دې لپاره چې د معين الملک پر خلاف د شاه غضب و پاروي نو يوازينۍ لاره دا وه چې د ميرزا شاه رخ په لمسولو سره د ستر افغان او مغولي امپراتور ترمنځ مناسبات خراب کړي. په دې ډول ده په يوه غشي دوه مارغان ويشتلي شول يانې معين به د پاربدلي افغان تر لومړي ضربې لاندې راشي او مغولي امپراتور به ورپسې د هغه قرباني وګرځي. امپراتور ته په دغه شان د ستونزو برابرولو له امله وزير ته دا اسانه کېدله چې په هغه باندې خپل نفوذ زيات کړي.

د جيپور ساوای مادوسنګ د صفدر دوست و ، وايي چې مادوسنګ ته له کابل څخه داسې مکتوبونه راغلي وو چې د هغو پر اساس ويل شوي وو د خراسان د دغه وخت والي کندهار ته رسېدلی او د احمد شاه په خلاف يې د مرستې غوښتنه کړې ده[۳].

په څرګند ډول هر يو دغسې مکتوب چې امپراتور ته ښوول شوی په جعلي توګه د دې لپاره ترتيب کېده چې امپراتور وغولوي او د شاه پر خلاف شاه رخ ته وليکي. په يوه مرهټي مکتوب کې داسې ليکل شوي وو: ((امپراتور د نادرشاه لمسي ته وليکل چې له هغې خوا څخه رادمخه شي او ژمنه يې

(۳) له جاګانات کرشنا څخه بهګوانت راوا متياو شيوارام پانت ته مرهټي مکتوب د ۱۷۵۳م د جنوری په دوولسمه نېټه راورسېد. اس. پي. ډي ۷۱۱ (ضميمه) ۶۸.

ورسره وکړه، چې دده قواوې به د کابل پر لور وخوځېږي چې دغه پست مجازات شي.)) په عین حال کې میر معین الملک ته اوامر ولېږل شول چې ډيلي ته راوګرځي او د کابل لور ته د پوځ د استولو ترتیبات ونیسي. دا خبر هم خپور شوی و چې ((منو د امپراتور د امر د اطاعت پر اساس ډيلي ته راغلی دی.))

د صفدرجنګ مرهټي متحدین هم چې په مطروحه هیات کې د غوره نقش لرلو هیله ترې کېده، د پنجاب له والي، منو سره په تماس کې وو او په ډيلي کې د مرهټانو د وکیل او په لاهور کې د میر منو ترمنځ مکتوبونه سره تبادله کړل[۴].

د هند لور ته د شاه له تللو څخه مخنیوی وشو:

احمد شاه په پټه له ډيلي څخه په دغه موضوع خبر کړل شو او یا دا چې د هغه توطیې له امله وپوهېد چې هلته روانه وه. د ۱۱۶۲هـ کال د محرم په میاشت کې (د ۱۷۵۲ کال نوامبر) کې دی جلال اباد ته چې د کابل په یو سلو شپاړس میلۍ کې دی، راورسېد او جهان خان یې د اباسین لور ته ولېږه. دغه کار په لاهور کې وېره او په ډيلي کې ناکامي منځته راوړه، داسې بربښي چې په دغه رښتیاني حالت او موضوع پوه کړ څکه چې دوی وړندې نه لاړل او یوازې ډيلي ته د یوه استازي په لېږلو سره قانع شول[۵].

(۴) اس. پي. ډي، ۲۷، ۷۸- ۷۷- ۸۳.

(۵) د افغاني استازي د لېږلو مقصد د هغه کال د باج غوښتل وو، چې ظاهراً د ۱۱۶۶ه کال د محرم په لومړۍ نېټه پیل شوی وو. سار دیسای، د مرهټانو نوی تاریخ، دویم ټوک، ۳۶۷.

کله چې صفدر د احمد شاه له راروانېدو څخه خبر شو، نو امپراتور ته يې سلا ورکړه چې له ډيلي څخه لاهور ته وخوځېږي. امپراتور داسې ځواب ورکړ: ((زموږ حکومت نه جنګي وسايل لري او نه کوم چمتو سرتېري. که زما له تګ څخه پرته د مسايلو تنظيم ممکن نه وي زه حاضر يم په يوازې توګه لاړ شم. تاسو په خپله د دولت د چارو تنظيم په لاس کې لرئ. د هېواد ټوله بوديجه او لګښتونه ستا په لاس کې دي. پيسې برابرې کړه چې له هغو څخه سرتېرو ته معاش ورکړو او جنګي وسايل لاس ته راوړو.))

دغو خبرو وزير غلی کړ. د ۱۱۶۶هـ د صفرې په لومړۍ نېټه (د ۱۷۵۲ کال د دسمبر اتمه) صفدرجنګ امپراتور ته پيغام ولېږه چې احمد شاه دراني غواړي په لاهور بريد وکړي او دا د امپراتور لپاره ضروري ده چې هغه ځای ته لاړ شي او منجمينو له ډيلي څخه د امپراتور د حرکت لپاره د صفرې نهمه، (د دسمبر شپاړسمه نېټه) نېکمرغه ورځ ټاکلې ده. سره له دې هم که دی غواړي چې خپل تګ وځنډوي د استوګنې لوازم به واستول شي او دی به وروسته په هغه نېټه حرکت وکړي چې د منجمينو له خوا ټاکل کېږي. امپراتور په دغه باب له خپلې مور سره چې ملکه صاحبه الزماني يا په عامه توګه ملکه زماني بلل کېده سلا وکړه، هغې داسې ځواب ورکړ: ((نه موږ کومه خزانه لرو او نه وزير الممالک. دی په خپله د هېواد خزانې او د پوځ حالتويني. سره له دې هم دی هيله کوي چې امپراتور دې په تش لاس وخوځېږي، پرېږده چې همدا خبرې وکړي. ممکن دی به په خپله ډاډ ولري او

د تګ لپاره به چمتو وي)). دغه ځواب د وزیر په شونډو مهر ولګاوه او نور نو له ده څخه هېڅ داسې خبرې بیا وانهورېدلې[۶].

افغاني استازی په ډیلي کې:

تقریباً د ۱۱۵۲ کال د دسمبر په نیمایي کې افغاني استازی لاهور ته ورسېد. میر معین الملک خپل درې تنه باوري مامورین له هغه سره ډیلي ته ولېږل او دوی د ۱۷۵۳ کال د جنوري په دویمه اوونۍ کې ډیلي ته ورسېدل. استازي ته له (تکیه مجنون) سره نږدې د کامګار خان په بڼ کې ځای ورکړل شو او امپراتور احمد شاه امر وکړ چې دیوان عام دې د هغه د هرکلي لپاره تزیین شي. له دربو نور شیان یې لیرې کړل او ویې ویل چې استازی، دومره د برم خاوند نه دی چې په چونۍ کې په دیوان عام کې ورته هرکلی وویل شي او کېدلی شي په دیوان خاص کې ورته هرکلي وشي. دې نږدې یوه میاشت تر ښارنې لاندې وساتل شو او د رسمي لیدنو کتنو لپاره دده په پرله پسې غوښتنو سترګې پټې شوې.

بالاخره د ۱۱۶۶ کال د ربیع الثاني په لسمه (د ۱۳۵۷ کال د فبروري څوارلسمه) وزیر امپراتور ته پیغام ولېږه چې بله ورځ په دیوان خاص کې د استازي د هرکلي لپاره ټاکلی شوې ده، ترتیبات د شپې له خوا ترسره شول او د پنجشنبې ورځ د ۱۷۵۳ کال د فبروري پنځلسمه (د ۱۱۶۶هـ کال د ربیع الثاني یوولسمه) په لسو بجو د وزیر الممالک او نورو امیرانو په رارسېدو سره شپږ ګوتی علي قلي خان افغاني استازی شاهانه حضور ته

(۶) تاریخ احمدشاهي، ۴۳ب، ۴۴ب.

بوت. ده پنځه اشرفۍ د نذر په توګه وړاندې کړې او د احمد شاه دراني لیک یې امپراتور ته وسپاره. امپراتور هغه د شاهي ماڼي داروغه، بختیار خان ته تسلیم کړ او د افغاني اعلیحضرت پوښتنه یې له استازي څخه وکړه. استازي وویل: ((زما شاه سلامونه ویل)). وروسته د درې ټوټیز خلعت په ورکول کېدو سره د هغه درناوی وشو او ورته چینې د میر معین الملک مامورینو ته د انعام په توګه ورکړل شوې. استازی له چونۍ څخه له وتلو وروسته د صفدرجنګ کور ته لاړ او نوموړی د هیات د هدف په باب له هغه سره خبرې وکړې. د غرمې پر مهال امپراتور وزیر ته پیغام ولېږه چې ده استازي ته د تګ رخصت ورکړی دی، نو وزیر دې ځوابیه مکتوب هغه ته وسپاري. په شپږمه ورځ د ربیع الثاني په اوومه (د فبروري یووېشتمه) استازي ته لیک ورکړل شو او وروسته نوموړی خپل هېواد ته وخوځېد (۷).

(۷) تاریخ احمدشاهي، ۴۵ب- ۴۶ب، ۴۸الف.

په همدغو ورځو کې پانت پرادان ته Pant pradhun له ډیلي څخه د انتاجي منکشوار Antaji Manakeshwar په واسطه یو مکتوب لیکل شوی چې د پیشوا په دفتر کې شته او د ډیلي حالات د ماګ Magh د نیمه رڼا میاشتې تر پنځمې ورځې چې د فبروري له اتمې سره سمون خوري، هغه ته بیانوي. د تاریخ احمدشاهي په حواله استازي ته د ربیع الثاني په یوولسمه نېټه (د فبروري پڅلسمه) هرکلي وویل شو. دا ورځ چې د مګ وادیا magh wadya د پنځمې پر ځای د مګ شود magh shudh پنځه یاده شوې، دوه اوونۍ توپیر ښکاره کوي، د مګ وادیا پنځمه د فبرورۍ له دوه ویشتمې سره چې له ډیلي څخه د استازي له روانېدو څخه وروسته دویمه ورځ کېږي، سمون لري. دانتاجي منکشوار مکتوب په لاندې ډول وړاندې تللی او ترتیب شوی دی: ... اوس پښتون یا پټهان له اټک څخه اوښتی او سرحد ته نږدې دی او خپل سفیر یې استولی دی. په غونډه کې هغه داڅرګنده کړه چې ((د نواب بهادر له خوا د پنځوسو لکو روپیو تادیه د وروستي کال لپاره وه، هر کال باید پنځوس لکه موږ ته راکړل شي. که په روان کال کې پنځوس لکه موږ ته راکړل شي، نو د پیسو په رسېدو سره به له اټک څخه واوړو او هېواد ته به ستانه شو. که داسې نه وي نو موږ ډیلي ته راځو او د جنګ لپاره تیار اوسئ.))

په دغه ورځ استازي ته افتخاري جامې او مېلمستیا ورکړل شوه او ورته وویل شول چې ځواب به په اتو ورځو کې ده ته ورکړل شي. وروسته پاچا وزیر او امیران جرګې ته راوبلل او له هغو څخه یې پوښتنه وکړه چې ((د ابدالي استازي ته به څنګه ځواب ورکړو هغه یقیناً ډیلي ته راځي. که هغه ډیلي ته رانه شي، نو یقیناً هغه به درې صوبې لکه لاهور او نور چې درې کروړه ارزښ لري ونیسي ایا ټول سرداران حاضر دي چې د هغه په خلاف اټک ته د جګړې لپاره لاړ شي؟)) ټولو په ګډه داسې ځواب ورکړ: ((مرهټیانو د ابدالي په مقابل کې جګړه په غاړه اخیستې ده او د دغه کار په بدل کې هغوی ته اجمیر او اکبراباد د دوه ویشتو صوبو د چاټ په شمول ورکول کېږي، کېدی شي په دغه باب هغوی ته مراجعه وشي. وروسته نواب وزیر ټول په دې خبر کړل ((چې له مرهټانو څخه تېر کال د جمنا ګنګا دواب کې ګټه اخیستل شوې ده. په دوو میاشتو کې به د هغوی څلوېښت زره

دا چې د وزیر د کور په غونډه کې څه وشول او د ځواب محتوا څه وه، کوم معلومات نه لرو، خو سره له دې هم دا سې معلومېږي چې مغولو به د شاه په خوښه د تېر کال د تړون له شرایطو او موادو سره سم د وفا دارۍ او د متقابلې دوستۍ په باب ډاډ ورکړی وي. همدا سبب و چې شاه بېرته کندهار ته ستون شو او سردار جان خان یې د اباسین له غاړې څخه وروغوښت[8].

په مشهد کې د امیر خان قارایي ماتې:

خپل پایتخت ته د شاه د راستنېدو بل دلیل ده ته په خراسان کې د نارامیو د خبرونو رارسېدل وو، لکه چې موږ پوهېږو د دغه ولایت له نیولو وروسته شاه نورمحمد له ړانده شاه رخ سره په اداري چارو کې د مرستې لپاره پرېښود. سره له دې هم دی ژر راوښتل شو او پرځای یې د دولت اباد امیر خان قارایي ته دغه دنده ورکړله. د نورمحمد له روانېدو سره سم میرزا شاهرخ خپل یو خدمتګار فریدون خان د خپل نایب په توګه وګوماره. امیرخان د میرزا د مامورینو ترمنځ حسد څخه استفاده وکړه او د امام علي رضا د زیارت په پلمه ښار ته ننوت. کله چې یې په دروازو کې خپل افراد ځای پرځای کړل، نو درې یا څلور برجونه یې ونیول او کله چې د ښار د

پوځ راورسېږي. نن ورځ دوی په ډیلي کې پنځه زره تنه پوځ لري. یوه یا دوه اوونۍ وروسته به پنځه زره تنه نور هم دوی ولري چې لس زره تنه په مجموعي ډول چمتو شي. د برش زره تنه زه په واک کې لرم، نو په دې ډول د مرهټانو په شمول به څلوېښت زره کسه پوځ چمتو په لاس کې ولرو.))
دغه لیک نیمګړی برېښي خو هغه له احمدشاه دراني سره د صفدرجنګ د معاهدې په باب ښه رڼا اچوي چې په ۱۷۵۲ کال کې لاس لیک شوه. اس. پي. ډي، ۲۱، ۵۳.

(۸) د مرهټانو د نوي تاریخ، دویم ټوک، ۳۶۷- په حواله ((وزیر په ډېر زیار او کړاو سره وکولی شول هغه له یو څه قسمي نادیا تو سره بېرته ولېږي.

نیولو ډاډ ورته پیدا شو، نو د ښاریانو په ځورولو یې لاس پورې کړ. دغه عمل شاهرخ په غضب کړ او یو سترګی میرحسین خان افشار او فریدون خان یې د هغه د شړلو لپاره واستول. دا کار له کوم تکلیف پرته ترسره شو. حسین او فریدون د چار باغ له دروازې ور ووتل او له باغ څخه بهر یې د افغانانو یو وړوکې ټولګی له چړو وایست او قارایان یې بې وسلې کړل. ښاریان هم له دروازو او برجونو سره د امیرخان د افرادو پر خلاف راپورته شول او له خپلو ځایو څخه یې وشړل.

په دې ډول بې قدرته شوی امیرخان خپل کور ته چې په دولت اباد کې و، راستون شو څرنګه چې د امیرخان بې مهارتي دده د ماتې مسووله وه، نو ځکه شاه دغې ناوړه پېښې ته په جدي توګه توجه ونه کړه[9]. فریدون د نایب په توګه تر هغو خپله دنده ترسره کړه څو چې د شاهرخ د زوی نصرالله میرزا له خوا ووژل شو. څرنګه چې د شاهرخ د زامنو فعالیتونه د دغې پېړۍ په شپږمه لسیزه پورې اړه لري او زموږ د بحث وړ ولایت سره په بشپړه توګه اړیکه نه لري، نو موږ به په لنډ ډول په خپلو مربوطو ځایو کې هغو ته اشاره وکړو.

په نیشاپور کې عباس قلي خان:

عباس قلي خان بیات په خپل ټول ژوند کې احمد شاه ته وفادار پاتې شو. دی ډېر نرم او عادل حاکم و او د ښار او د نیشاپور د سیمې په اصلاح سره

---

(۹) مجمل التواریخ، ۱۱۴-۱۱۶.

يې زياته مرسته وکړه. دی په خپل ولس کې ډېر محبوب و او ویل کېږي چې دده پر وخت پایتخت خپل لرغونی برم ته ورسېد.

په پنجاب کې د ځینو نارامیو پرته چې د هغو په باب به په راتلونکو پاڼو کې څه ولولیو د احمدشاه امپراتورۍ د یوې لسیزې په اوږدو کې په سوله او امنیت کې پاتې شوه، خو په **۱۷۶۳-۶۴** کلونو کې د سکانو له خوا د سرهند ، لاهور او ملتان د ولایتونو په له لاسه ورکولو او په بلوچستان او خراسان کې د ځینو وړو الـګولو څخه پرته د ده په ژوند کې نور نو دده امپراتورۍ ته څه زیان ونه رسېد.

دولسم فصل

په پنجاب کې بدلونونه

د میر منو مړینه او له هغې وروسته

د میر منو مړینه:

په ۱۷۱۰ کال کې په پنجاب کې د بندا سنګ له اقتدار حاصلولو او د هغه د لنډ پایدونکي راج له ټینګېدو وروسته سکان د یاغیانو په حیث شمېر شوي وو او په هره ممکنه وسیله تر تعقیب او کړاو لاندې نیول کېدل. یو وخت کله چې معین له لاهور څخه د اوو یا اتو ((کوسو)) په واټن د ملک پور په کلي کې اړولي وو، د هر کاره وو (ځریو) له خوا ورته خبر ورسېد چې د ګنیو په نږدې پټیو کې سکان پټ شوي دي. معین الملک بې ځنډه ښکار ته ووت او سکان یې کلا بند کړل، خو ناڅاپه دده اس وبیرېد، په وروستیو پښو ودرېد او له کنټرول څخه ووت. منو یې له زین څخه وغورځاوه او له بده مرغه کله چې دی مځکې ته ولوېد، یوه پښه یې لا په رکاب کې بنده وه او په مځکه باندې په سختۍ د بیوشۍ په حال کې راوڅکول شو. دا پېښه د

۱۱۲۷هـ د محرم په پنځمه (د ۱۷۵۳ کال د نوامبر ۲) کې وشوه. په دریمه ورځ د محـرم اوومـه (۱۱۲۷هــ) (کارتیـک سـودی و kartik sudi ۱۸۱۱ب.ک ((بیکرامـی کـال.)) (نـوامبر ۴، ۱۷۵۳م) معـین الملـک د خپـل ژونـد وروستی سلګۍ ووهلې[1].

(۱) تاریخ احمد شاهي، ۸۵ب- ۹۲ب، خزانه امیرا، ۹۸، رتهان سنگ، پراچین پانت پراکاش ۴۳۵-۳۶، جیان سنګ، پانت پراکاش، ۷۱، پوتي تاریخ سنګان ۷۱، عبرت نامه ۲۴۴.

طهماس خان په خپلو یادښتونو، طهماسنامه، کې یو جلا بیان ورکړی دی. دده په حواله معین یو څه وخت په ملک پور (تیلک پور هم لوستل شوی) کې دېره وو او له هغه ځای څخه یوه ورځ د ښکار لپاره ووت. د راستنېدو پر وخت ده په خپله نوې چوني کې ډوډۍ وخوړله او د څو شپېو لپاره یې هلته دمه وکړه. له غرمې وروسته ساعتو کې خواجه میرزاجان د وژل شویو سکانو څو سرونه ده ته وړاندې کړل او خپل انعام یې ورڅخه واخیست. بیا دی د یو څه واټن لپاره په آس سور لاړ او د دمې په غرض له خپل آس څخه ښکته شو. غوښتل یې چې حرکت وکړي، خو په وجود کې یې دمه پاتې نه وه او پالکې (ښایي چېغې به وي) کې خپلې خېمې ته ولېږل شو. طبي مرستو ونه کولی شول ده ته نجات ورکړي. تر نیمې شپې په بېهوشۍ کې پاتې شو او په ستوني کې یې خرخر کاوه له نیمې شپې وروسته ده د ژوند وروستی سلګۍ ووهلې. (ب، ۲-۱۲) طهماس خان د میر منو خدمت ګار یا غلام بچه و او ادعا کوي چې دا وخت دی هلته حاضر و. څرنګه چې دده بیان له تاریخ احمد شاهي، د علي الدین عبرت نامې او د سکانو له مورخینو څخه ډېر توپیر لري، نو ځکه په اسانۍ منل کېدلی نه شي. څرنګه چې تاریخ احمد شاهي په ورځني اخبار سره بنا دي او له عبرت نامې سره سمون لري، نو ښایي حقیقت ته به نږدې وي. د تاریخ احمد شاهي په قول داسې راغلي:

((د هر کاره وو له لیکنو څخه سملاسي امپراتور ته خبر ورکړل شو چې د لاهور ناظم چې له لاهور څخه اوه یا اته کوسه لرې دېره وو او تل یې د نانک له سکانو سره جګړې کولې، د محرم په پنځمه د ښکار لپاره ووت او له خپل آس څخه وغورځېد او بېهوشه شو او دغې میاشتې په اتمه نېټه له دنیا څخه لاړ.))

علي الدین په خپله عبرت نامه کې موږ ته وایي: ((معین د سکانو د ستېې ایستلو په منظور په اوان awan کې د یوې چونۍ د جوړولو لپاره لاړ او د پلان سره سم یې چونۍ تاسیس کړه.

سرکښ آس باندې د مرګ د ښکار میدان ته ورووت. آس نیل شو یانې په دوو پښو ودرېد. نواب هغه کنټرول نه کړلی شو او راولوېد. که څه هم دده د نجات هڅه وشوه، خو ګټه یې ونه کړه او دی له فاني دنیا څخه دارالبقا ته ولاړ.))

البته کوم ښکار چې پورته یاد شوی هغه د سکانو ښکار کول دي، چې د رتهان سنګ بهانګو په پراچین پانت پراکاش کې دا لغت (ښکار) استعمال شوی دی. د پوتي تاریخ سینګان Pothi Tarikh-i- singhan مولف دده د آس تورېدل هم هغه ډزې ګڼي چې سکانو د ګنیو له پټې څخه وکړې. رتهان سنګ په دې باب چوپ دی. د جیان سنګ په حواله دا د سرې خور تېښته وه. ((خزانه امیرا)) د خوش وقت رای (د سکانو تاریخ) ۷۲، (ګلستان رحمت، ۱۰۳)، (احوال ادینه بیګ خان، ۱۰، (د سکانو د قوت عروج)، (پرنسیپ ۱۳) له آس څخه د رالوېدو نظریه تاییدوي، په داسې حال کې چې د قدرت الله صدیقي ((جام جهان نما)) هغه وبا یا کلورا ته منسوبوي. د شیو پراسد ((تاریخ افغانان)) او ((ساله نانک)) طهماس خان اقتباسوي، تاریخ علي، ۲۳۵، سیر المتاخرین، ۸۹۵ وګورئ. د پېښې ځای خوش وقت رای باسین bhasin سره نږدې بولي او شیو پراسد هغه تاییدوي. دا ځای له هغه واټن سره سمون لري چې طهماس نامې او تاریخ احمد شاهي له لاهور څخه ښودلی دی.

دا وخت د معین کونډه سریا بیګم یا مراد بیګم چې مغولاني بیګم هم بلل کېده د پنجاب د تاریخ په پاڼه کې څرګنده شوه. هغه ډېره هوښیاره ښځه وه خو که په خپلو شهواني نیمګړتیاوو بریالۍ شوې وای، هغه به پنجاب ته یوه با استعداده او با انرژي ښځینه اداره چې ګرځېدلې وای.

د مغولي امپراتور مقرري:

د معین الملک د مړینې خبر د نوامبر په دوولسمه نېټه (د محرم د میاشتې په پنځلسمه) ډیلي ته ورسېد. بله ورځ امپراتور احمد شاه د لاهور او ملتان د ولایتونو اداره د خپل درې کلن زوی شهزاده محمود شاه په نامه کړه او په هماغه ډول یې د میر معین الملک دوه کلن زوی محمد امین خان یې د هغه د مرستیال په توګه وټاکه. سره له دې هم اصلي واک د کاسور د میر مومن خان په لاس کې و چې د معین الملک یو پخوانی انډیوال ګڼل کېده. په عین حال کې د کشمیر حکومت چې د افراسیاب خان له مړینې وروسته خالي پاتې و او د احمد شاه د یو استازي له خوا چې د سردار جهان خان له یوې قوې سره واستول شو، عصب شوی و، یو بل شهزاده طالع سعید شاه ته ورکړل شو او امپراتور خپل یو ترورزی، عزت الدوله چې پنځلس یا شپاړس کلن هلک و، د هغه نایب وټاکه. د تاریخ احمد شاهي مولف د بې ځایه کرکې له مخې وایي: ((د دنیا د مشرانو په کړو وړو او وختونو کې څنګه عجیبه بدلون راغلی چې دغسې لوی مقامونه چې د باتجربه لویانو سره ښایي، دومره وړو ماشومانو ته ورکول کېږي! د خدای د قدرت تماشا ته ګوره چې په مستورو راتلونکو کې به د دنیا په مخ څه ښکاره کړي.))

سره له دې هم د ماشومانو لوبو يوازې څلور ورځې دوام وکړ او د محرم په شلمه، (د نوامبر اولسمه) وزير الممالک مير نظام الدين انتظام الدوله چې د ۱۷۵۳م د مارچ په مياشت کې د صفدر جنګ پر ځای ګومارل شوی و، په غياب کې د پنجاب صوبه دار وټاکل شو.

انتظام الدوله له خپلې خوا څخه مير مومن خان او بيکاري خان د محرم په څلورويشتمه (د نوامبر يوويشتمه) خپل مرستيالان او ادينه بيګ خان يې د دوابه بست جلندر د ((نايب پوځدار)) په حيث وګومارل[۳].

د احمد شاه له خوا د منو د زوی ټاکل کېدل:

خو دغه مقررې په دغو سلا مشورو او د ډيلي د دربار له خوا د افتخاري چپنو په ورکړه سره بيا هم نهايي ګڼل کېدلی نه شوې. هغوی يوازې هغه وخت تکميلېدلې چې د احمد شاه دراني له خوا تاييد شي، ځکه عملاً پنجاب د ۱۷۵۲ کال د اپريل د مياشتې د تړون له مخې هغه ته سپارل شوی و او هغه د تورې په حکم کولی شول په هر وخت کې د خپلې ادعا د تحقق لپاره دغې سيمې ته راودانګي. د نوامبر په وروستۍ اوونۍ او د محرم په پای کې د معين الملک ماشوم زوی په ملک پور کې له خپلې موقتي استوګنې څخه راوړل شو او د خان بهادر ذکريا خان د مړستون سره نږدې د حضرت ايشان زيارت ته يې يووړ. له هغې وروسته دوو تنو مرستيالانو مومن خان او بيکاري خان د محمد امين خان په مهر چې د پنجاب ماشوم والي و په کندهار کې ملا امام ته د شاه په عنوان مکتوبونه واستول او

(۳) تاريخ احمدشاهي، ۸۶ب-۸۷ب.

حاجي بيګ يې سردار جهان خان ته ولېږه چې دا وخت يې په حسن ابدال کې چې (پنجاب صاحب هم بلل کېده) اړولي و. شاه په خوښۍ سره له خپلې خوا محمد امين خان د پنجاب په حکومت کې تاييد او مير مومن خان يې د هغه د مرستيال په توګه وګوماره. د افغان پاچا فرمان، افتخاري چپنه، جيغه او يوه توره د خلعت ورکولو په منظور د ۱۱۲۷ کال د ربيع الثاني په نهمه (د ۱۷۵۴ کال د فبروري دريمه) لاهور ته راورسېدل. فرمان او خلعت په شاهانه برم سره ومنل شول او د هغو په وياړ دولتي موزيک وغږول شو[۴].

بيکاري خان د مغولاني بيګم له خوا بندي شو:

په عين حال کې د مغولي امپراتور واکمني د مغولاني بيګم له خوا تقريباً تر پښو لاندې شو. په ډيلي کې د صدراعظم انتظام الدوله له خوا ((روشن الدوله بيکاري خان)) ته د مقررۍ د دستور له رسېدو سره سم نوموړي هڅه کړه چې د پنجاب چارې په خپل لاس کې واخلي. خو ده خپل موقف د بښځينه حکومت د نزاکتونو په سيوري کې کمزوری او ستومانه کوونکې وليد او ده ته دا نامکنه وه چې په هغه رضايت وکړي. کله چې په دې ډول بيکاري خان ناراشه شو، نو د ماشوم والي د دربار حضور يې پرېښود او په خپلې مانۍ يا حويلۍ کې يې ځان پټ کړ او د خطر د ورځې په منظور يې هغه په استحکاماتو سمبال کړ، خو مغولاني بيګم ډېر ژر مغولي افسران ځان ته واړول چې په هغو کې قاسم خان شامل و او د هغوی رتبې او

---

(۴) طهماس نامه، ب ۲۱، تاريخ احمدشاهي، ۹۲الف، ۱۱۲الف، سرکار د مغلي امپراتورۍ زوال لومړی ټوک، ۴۳۸-۳۹.

معاشونه يې زيات کړل. دغه ګډوډي تر څو ورځو روانه وه او هغه وخت پايته ورسېدله چې مغولاني بېګم د بيکاري خان پلوي ميرزا جان خپلې خواته جذب کړ او هغه ته يې د خان لقب او د امين اباد د ((پرګنې)) سرپوځداري يې ورته ورکړه.

ميرزا جان خپل پخواني بادار بيکاري خان د بېګم حضور ته راوست او بېګم هغه زندان ته ولېږه او امر يې وکړ چې دده ملک او دارايي دې چور او لوټ شي. دا پېښه د ربيع الاول د شپږمې او نهمې ترمنځ وشوه او په تقريباً اتو ورځو (د ربيع الاول ۱۴- ۱۷، جنوري ۹-۱۲) کې په ډيلي کې امپراتور ته ورسېدله[(۵)].

د معين زوی د ډيلي له خوا هم تاييد شو:

بې زړه او راحت غوښتونکي وزير الممالک انتظام الدوله ددې توان نه درلود چې يو کلک ګام وړاندې واخلي او مغولي تاج او دده خپلې واکمنۍ ته يې په دغه سپکاوي باندې سترګې پټې کړې. له بلې خوا دی د خپلې يرغلګرې خښينې په مقابل کې عاجز و او له بيکاري خان سره يې د خپلې مخکنۍ ژمنې او مرستې په برخه کې د هغې تحقيروونکي واکمنۍ ته د غاړه اېښودلو پر اساس څه ونه کولی شول. د تاريخ احمد شاهي مولف وايي: ((کله چې خان خانان انتظام الدوله درک کړه چې د لاهور کنټرول او مالکيت ترلاسه کولی نه شي او دا چې هغه د معين الملک د زوی او کونډې په قبضه کې راغلی، نو ده د معين الملک ماشوم، ادينه بېګ خان

---

(۵) طهماسنامه، ۲۱-۲۲، خزانه اميرا، ۹۹، تاريخ احمدشاهي، ۱۰۶الف، ۱۱۰الف، تاريخ علي، ۲۳۸.

او مومن خان ته د ربیع الثاني په پنځمه (د ۱۷۵۴ کال د جنورۍ د برشمه) یانې د احمد شاه دراني له مشابهه فرمان له رسېدلو څخه پنځه ورځې وړاندې افتخاري جامې واستولې.)) دا هم ممکنه وه چې دی د مغولاني بیگم د مخالفت پر وړاندې د خپلې مخکنۍ ورکړې او امتیاز د شرایطو او موادو د دوام مشکل اټکل کړی. دغه ورکړې (څوکۍ او القاب) د احمد شاه دراني د پیاوړي او ستر مقام له خوا تصویب شوي وي. پر دې اساس ده دا ښه وبلله چې د هغو له بطلان او ماتېدو څخه وړاندې په هغو کې اصلاحات راوړي.

په لاهور کې گډوډي:

کله چې مغولاني بیگم د افغان اعلیحضرت په فرمان سره خپل ځان سمبال او د بیکاري خان او انتظام الدوله له مخالفت یې دفعه کړ، نو د خپل ماشوم زوی د نایب السلطنه په حیث یې د لاهور په حکومت کې پښې ټینگې کړې، خو هغه ډېر ژر په ناوړه ژوند کې ډوبه شوه، خپل ټول اخلاق او حیا یې تر پښو لاندې کړل او د خپلو ناوړه اخلاقو له امله یې په بد نوم شهرت وموند[۶].

ربښتیاني وا ک د غلام بچه گانو لاس ته ورغی او دغه کسان په ټولو مواردو او مقاصدو کې د هغې باوري وو او د دولت چارې یې اداره کولې، خو پنجاب داسې یو ولایت نه و چې یوه بدکاره او فاسده ښځه وربانده

(۶) دا به ضروري نه وي چې د مغولاني بیگم د پټو عشقبازیو تفصیل وړاندې کړو. د طهماس نامې مخونه له زیاتو خلکو سره د هغې د ناروا اړیکو په بیان ډک دي. همدا راز کنجکاولوستونکي کولی شي خزانه امیر ۹۸۹ - ۹۹، د غلام علي شاه علم نامه ۲۶، حقیقت بنا عروج فرقه د سکان، ۳۱، تذکرة عماد الملک، ۱۲۰، ته مراجعه وکړي.

حکومت وکړي. د هغې احمقانه بد چلند او فسادونه د دې سبب شول چې د هغې غوره ملاتړ او فداکار خدمتګاران ورځخه مخ واړوي او پر ضد یې ودرېږي. قاسم خان چې د خان لقب او د ماجه یا منځنیو سیمو د پاتي patiti د پوځداری ویاړ ورکړل شوی و، له سکانو سره دوستانه اړیکي پیل کړې، فکر یې وکړ چې د دوی په مرسته به په لاهور او بیا د زېرمو او قواوو په زیاتوالي سره په مغولي پایتخت ډیلي باندې برید وکړي او خپله واکمني به هلته تاسیس کړي(۷).

د دغه مقصد لپاره ده د سکانو په منځ کې پلټنه یې ټوپک، لندی، غشي او نور مواد چې ارزښت یې زرګونو روپیو ته رسېده، وویشل دا فعالیتونه ټول بې ګټې شول او دده سرتېري زیات وخت له معاش ورکولو ځخه پاتې وو، نو پر دې سبب دوی اله ګوله وکړه او نوموړی یې بېګم ته وسپاره. هغې دی زندان ته واچاوه، کله چې خواجه میرزا خان د ایمین اباد په پوځداری کې خپل ځان پیاوړی کړ، نو په لاهور باندې د ژر برید کولو تیاری یې پیل کړ. دی یوازې د یوه چانس او فرصت په انتظار و چې هغه هم د **۱۷۵۴** کال په دسمبر کې ده ته لاس ته ورغی. د دوابه بست جلندر ادینه بیګ خان د پنجاب د حکومت یو بل لېوال ګڼل کېده. په هغو پسې سکان وو. د میر معین الملک له مړینې وروسته سکانو د سا ایستلو وخت بیا موند او خپلو کلیو ته چې په وروستیو ځلورو لسیزو کې یو وخت او بل وخت ورځخه شړل شوي وو، ستانه شول. دوی له ۱۷۱۰-**۱۷۱۵** پورې د بندا سنګ تر مشری لاندې د خپلواکی په خوند پوه شوي وو او د جماعت له لمانځه

---

(۷) طهماسنامه، ب۲۲-۲۳.

وروسته به يې هره ورځ د هغې راتلونکې ورځې سندرې ويل چې ((خالصه حکومت وکړي او کوم متمرد برياليتوب ونه ګټي.))

په دغسې ګډوډو حالاتو کې مغولاني بيګم نږدې اووه مياشتې حکومت وکړ، خو د ۱۷۵۴ کال د مې د مياشتې په پای کې د هغې د زوی امين خان مړينې په هغې باندې يو سخت مصيبت راوست[۸].

د زوی په مرګ سره حتی د هغې پاتې شرم او احتياط کاری له منځه ولاړل او د عيش او عشرت په لټه کې د نا اميدۍ له امله ډوبه شوه که څه هم د ۱۷۵۴ په سپتمبر کې د امپراتور دويم عالمګير له خوا مير مومن خان د محمد امين پر ځای رسماً د پنجاب په حکومت وګومارل شو او افتخاري چپن ورته ورسېدله[۹]، خو بيا هم دی تش په نامه مشر او رئيس بلل کېده. اصلي حکمراني د بيګم په لاس کې وه. هغې د خپلو ټيټو اخلاقو غلام بچه ګانو (شنډ شوي کسانو) لکه ميان خوش فهيم، ميان ارجمند او ميان محبت په مرسته چې تل په خپلو منځو کې سره په کشاله اخته او له يو بل سره مخالف و او د حکومت د چارو د ګډوډۍ او معطلۍ سبب ګرځېدل، د قدرت واګې په خپل لاس کې ونيول. د ۱۷۵۴ کال د دسمبر په مياشت کې له بخشي غازي بيګ خان سره د مغولاني بيګم ناروا اړيکي دومره رسوايي ته ورسېدلې چې هغه د عام او خاص په ژبه د يوې جوتې بدګويي په توګه

---

(۸) طهماسنامه، ب ۲۳. د ((ډيلي پېښې)) په حواله د محمد امين خان د مړينې خبر د جون په دويمه ډيلي ته ورسېد. که په عادي توګه له لاهور څخه تر ډيلي پورې د خبر د رسېدو ورځې وشمېرو، نو هغه بايد د مې د مياشتې په پنځه ويشتمه نېټه صورت نيولی وي.

(۹) د ((ډيلي پېښې)) دغه نېټه د سپتمبر شپاړسمه يا دويشتمه ښودلې ده او دا وخت شپږ ټوکيز يا ټوټيز خلعت (چې يو زرين او مرصع سرپېچ، يو آس، يو هاتي، مرصع چپنه، جنډه او نغاره په کې شامل وو) د مومن الدوله د لقب په ګډون هغه ته ورکړل شول. دويم پنځه ټوکيز خلعت د اکتوبر په پنځه ويشتمه نېټه ورته وبښل شو. امپراتور دويم عالمګير د ۱۷۵۴ کال د جون په دويمه د عماد الملک شهاب الدين غازي الدين په وسيله چې په خپله د انتظام الدوله پر ځای د جون پر لومړۍ نېټه وزير شو، د ډيلي په سلطنت کېناست.

وګرځېدلې. دا وخت بيکاري خان په لاهور کې بندي و، دی د خواجه محمد سعيد خان په وسيله خبر شو چې ((د خدای ښنلي نواب په کورني پت او عزت کې يو درز پيدا شوی)) دی او له هغه ځخه يې وغوښتل چې په ايمين Eminabad کې خواجه ميرزا خان ته په بېړه ليک واستوي چې په لاهور باندې راودانګي او دغسې سپکو وسايلو ته خاتمه ورکړي.

خواجه ميرزا جان په څو ورځو کې لاهور ته راورسېد او د دغه ځای حکومت يې له کوم جدي مخالفت پرته لاس ته وروړ. بيکاري خان او قاسم خان ازاد شول او بيګم يې توقيف کړه. خو مغولاني بيګم داسې يوه ښځه نه وه چې په اسانۍ سره خپله واکمني تسليم کړي، هغې په پټه سره په ډيلي کې نوی صدراعظم عماد الملک غازي الدين او په کندهار کې احمدشاه دراني ته مکتوبونه واستول. په عين حال کې هغې خپل ماما چې د خان بهادر نواب ذکريا خان کشر ورور و، دراني ته د مرستې غوښتلو لپاره ولېږه چې هغه بيا خپل مقام ته ورسوي. خواجه په دې هيله له دغه اوږده سفر سره موافقه وکړه چې ګوندې د دغه ولايت حکومت خپل ځان ته وګټي[(١٠)].

ملا امان خان په لاهور کې:

شاه د زړه سوي له امله د هغې مصيبتونو ته توجه واړوله او د سردار جان خان ورور ملا امان خان ته چې په ملا امان سره په خلکو کې نامتو و امر وکړ چې ژر لاهور ته له لسو زرو پليو او سورو سره لاړ شي.

(١٠) طهماسنامه، ب ٢٥-١٧ تذکرة عمادالملک ١٢٢.

دغه پوځ د دراني او قزلباشانو د لښ شمېر په ګډون له کابل او پېښور څخه راغونډ شوي وو چې د مغولاني بېګم حکومت بيا جوړ او ميرزا جان ژوندی او يا مړ د شاه مخ ته حاضر کړي.

ملا امان له خواجه عبيدالله خان سره يوځای په يوولسو ورځو کې د لاهور ګاونډ ته ځان ورساوه. ميرا جان د دغه خبر په اورېدو سره په وېره کې ولوېد، ده له وېرې د رېږدېدو په حال کې د بيکاري خان د پيشنهاد په پام کې نيولو سره د ځينو مغولانو په سلا خواجه عبيدالله خان ته يو استازی ولېږه او هغه ته يې داسې وويل: ((زه د معين الملک يو خدمتګار او حاضر باش يم. ما تر اوسه پورې د لاهور ښار له الهګولې څخه وژغوره اوس چې ته راورسېدې، ملک په تا پورې اړه لري، که چېرې ما ژوندی پرېږدې او په خپله دغه ژمنه وفا کوې، زه به ستا حضور ته راشم.)) خواجه دغسې يو خبر له خدای څخه غوښت او په خوښۍ سره يې له هغه سره دا ژمنه وکړه. سره له دې هم هغه دا ژمنه سرته ونه رسوله. دواړو له يو بل سره خبرې اترې وکړې او د هغو په پای کې عبيدالله ميرزاجان ته وويل چې اوس په دغه حالت کې واک په ملا امان پورې اړه لري، کېدلی شي له هغه سره کتنه وکړې. بدمرغه ميرزاجان د ملا امان ليدنې ته لاړ، هغه سملاسي دی بندي کړ. ورپسې ملا امان ښار ته ننوت او عملاً تر دوو مياشتو پورې يې د دغه ځای لوټولو او تالا کولو ته دوام ورکړ. مغولاني بيګم يې د هغه صوبداره او عبيدالله يې د هغې د مرستيال په توګه وټاکل او بيکاري يې د بيګم په لاس ورکړ. غچ اخيستونکې بيګم بيکاري خان بيا زنداني کړ او هلته په زندان کې له ځورولو او په خېټه باندې د لغتو ورکولو وروسته يې وواژه او ويې ويل: ((

د دوارو (معین الملک او محمد امین خان) وینې ستا په غاړه دي او دا ده د هغې لپاره ستا جزا)) دا پېښه نږدې د ۱۷۵۵ کال په اپریل کې وشوه[۱۱].

خواجه عبیدالله خان:

ملا امان خان خپل کلي ته ستون شو او د شاه له غوښتنې سره سم یې خواجه میرزا جان او دوه تنه نور یاغي مغولي سرداران د بندیانو په توګه له ځان سره بوتلل. خو بیا هم دغو ټولو په پنجاب کې سوله رانه وستله. وروسته دلته د مرستیال او صوبه دار یا ماما او خورځې ترمنځ د جګړې اړ پېچ منځته راغی. بیګم زیاتره په خپلو رسمي کارونو کې د عبیدالله خان له واک څخه سترګې پټې کړې او هغه ته یې هېڅ ارزښت نه ورکاوه. له بلې خوا عبیدالله هڅه وکړه چې خپل دریځ پیاوړی کړي. ده نه شو کولی د هغې په لاس کې د یوې تسلیم شوې آلې په توګه وي، نو نږدې له پنځلسو زرو څخه تر شلو زرو تنو پورې لښکر یې برابر او د بیګم پر خلاف یې د جګړې تیاری ونیو، خو له بلې خوا بیګم هم له دغه څخه بېخبره ناسته نه وه او د خپل ماما زیات شمېر افراد یې ځانته راکاږل. دغه کشاله د ۱۷۵۵ کال په جولای کې منځته راغله، خو غلام بچه ګان او د دوی خدمتګاران په هماغه لومړني ټکر کې له خپلو ټولګیو سره یوځای په ماتې محکوم شول. مخکې له دې چې دغه مخالفت یوه پراخه بعد ته ورسېږي. د میر مومن خان او په لاهور کې د افغاني استازي هادي خان په منځګړیتوب سوله منځته راغله. خواجه عبیدالله خان ته اجازه ورکړل شوه چې حکومت ته ادامه ورکړي، په داسې

(۱۱) طهماسنامه ب، ۲۷، تذکرة عماد، ۱۲۵، تاریخ علي ۲۴۰، خوشوقت رای، تاریخ سکان، ۷۲-۷۳، سیرالمتاخرین ۸۹۶.

حال کې چې بیګم له خپل موقف څخه وغورځول شوه او د خپلې مور کور ته بوتلل شوه[۱۲].

اوس نو خواجه عبید الله خان د لاهور خپلواک واکمن شو، خو دی ډېر ظالم ثابت شو. د پیسو سره د زیاتې مینې له امله ده خپل رعایا او د لاهور ښاریان په بېلابېلو پلمو لوټ کړل. سره له دې هم دده واکمني تر څو میاشتو اوږده نه شوه او پرځای یې د وزیر غازي الدین یو نومړی (نامزد) سید جمیل الدین وټاکل شو.

له ډیلي څخه د مغولاني بیګم د مرستې غوښتنه:

د میرزا جان له عزل راهیسې بیګم له غازي الدین سره مکاتبه درلوده. ظاهراً هغې نه شول کولی له نوموړي سره د مرحوم مېړه د ژمنې پر اساس د خپلې لور عمده بیګم واده کول سرته ورسوي او همدا سبب و چې غازي الدین د بیګم له حکومت سره خپله مرسته بنده کړې وه. له بلې خوا په دغه برخه کې د بیګم ستونزه دا وه چې د عمده بیګم پلار د **۱۷۵۲** کال په اپریل او مارچ کې د عمده بیګم واده کول د احمد شاه دراني له زوی، شهزاده تیمور سره هم منلي وو، کله چې بیګم د میرزا جان پر خلاف د شاه مرسته ترلاسه کړه او د هغې له مخې بیا قدرت ته ورسېدله، نو پر دې اساس په سختۍ سره یې کولی شول احمد شاه ناراضه کړي، خو حالات بدل شول او عبید الله خان د شاه له خوا د لاهور د ولایت د مرستیال په توګه مقرر او په لاهور کې د دراني د استازي، هادي خان په وسیله د بیګم د هیلې پر خلاف

(۱۲) طهماسنامه، ب ۲۷-۲۸، خزانه امیرا، ۹۹، سیر المتاخرین، ۱۸۹۶. د میترسین mittar sen د داور نامې په حواله غازي الدین له بیګم څخه هیله وکړه چې د واده لپاره ډیلي ته لاړ شي، خو بیګم له غازي الدین څخه وغوښتل چې مقصد لپاره لاهور ته راشي. ۳۴ مخ.

پـه خپـل مقـام کـې پـاتې شـو. لـه دې امله هغـې د ډيلي دربار تـه د مرسـتې غوښـتنې لاس اوږد کـړ او وزيـر تـه د عمـده بـيګم د واده کولـو موافقـه يـې سملاسـي وښـودله. دا وخـت غـازي الـدين هـم پـه ډيلـي کـې لـه سياسـي مصروفيتونو څخـه وزګـار و او خپلـه توجـه يـې پنجـاب تـه چې زيـات ورتـه لېوال و، واړوله. د ۱۱۲۹هـ کال د ربيع الثاني په دولسمه (د ۱۷۵۲م د جنورۍ ۱۵) غازي الدين له ډيلي څخه امبالي تـه روان شـو، لـه دغـه ښـارګوټي څخـه واوښت او د فبرورۍ په اوومه نېټه د سرهند ګاونډ تـه ورسېد. پـه دغـه ځـای کې د دواب بست جلندر ادينه بيګ خان ده تـه وليکـل چې لـه سرهند څخـه دې لورتـه را نـه شي، خـو يـوازې د يـوه غـلام بچـه تـر مشرۍ لاندې د دوو يـا درېو زرو کسـانو يـوه ورډه لـه ځان څخه دمخه واستوي او پـه خپلـه د صادق بيګ خان پـه مشرۍ پـه يوه لس زره کسيزه قـوه ځـان سـمبال کـړي. دغـه راز ده هغـه تـه ډاډ ورکـړ چې د لاهور پـه نيولـو کـې بـه پـه چـل ول سـره دده مرسـته وکړي. غازي الـدين د حکـيم عبـاد الله خـان عطـار[۱۳] لـه خدمتونو څخـه ګټـه واخيسـتله او دغـه وروسـتی کـس پـه بـري سـره د ادينـه بيـګ موضـوع ده تـه وړاندې کړه او ويې ويل: ((په هغه شپه کې چې تـه لـه رود څخـه اوړې بيګم بـه کندهار تـه وتښتي او هلتـه بـه لـه ځان سره ټولـه خزانه يوسي او د شـتمنۍ پـه زور بـه احمد شاه دې تـه وهڅوي چې دغه لور تـه راشي.))

غازي الدين دا پيشنهاد ومانـه او د لاهور عمليات يې ادينـه بيـګ خـان تـه ورکړل. د صادق بيګ خان او يوه غلام بچه نسيم خـان پـه ګډون ادينـه بيـګ خان د لاهور خواته ودانګل او خپل مرام تـه لـه يوه ډز پرتـه ورسـېد. دده قـوه

(۱۳) دغه نوم حکيم عبدالله خان هم ذکر شوی دی.

په لاهور کې په بري سره تېره شوه او بیګم ته یې خپل احترامات تقدیم کړل، ورپسې دوی له خواجه عبید الله خان سره کتنه وکړه او نوموړي دوی ته د خپلو درجو پر اساس د درناوي سوغاتونه وبښل سره له دې هم عبید الله د ادینه بیګ له دسیسې څخه وبیرېده او فکر یې وکړ چې ښایي څه وخت وروسته به دی بندي کړي، د شپې پر مهال له ښار څخه ووت او د جمو خوندي غرونو ته وتښتېد. د ۱۷۵۲ کال په فبروري کې بیګم یوځل بیا د پنجاب واکمنه شوه او صادق خان د هغې د مرستیال په حیث و، خو دغه واک له یوې میاشتې څخه زیات دوام ونه کړ.

بیګم او د هغې لور ډیلي ته ولېږدول شول:

د عالمګیر ثاني د تذکرې له مخې د مغولاني بیګم لور، عمده بیګم چې د وزیر سره یې کوژده شوې وه، دا وخت د خپلې مور له خوا له ادینه بیګ خان سره په جلال اباد کې اوسېدله چې د لاهور له خړ پړ او ګډوډ محیط څخه لیرې او خوندي اوسي. بیګم ډېر ژر د عمده بیګم د واده لپاره ترتیبات خلاص کړل او په سرهند کې د وزیر کمپ ته واستوله او نوموړې هلته د ۱۷۵۲ کال د مارچ په څلورمه نېټه ورسېدله[۱۴].

غازي الدین ډېر ژر د بیګم د خصوصي ژوند په باب معلومات ترلاسه کړل. هغه دده ترور وه او غالباً خوابښې یې وګرځېدله، نو دا ورته سپکاوی برېښېده، چې هغه په بې قیده او ازاد ډول په لاهور کې د خپل عمل د دوام

(۱۴) طهماسنامه، ۳۰-۳۱، تذکرة عمادالملک ۱۱۲-۱۶، تاریخ عالمګیر ثاني، ۶۶-۶۹، د ډیلي پېښې، مربوطې فقرې او اسناد، سیرالمتاخرین، ۸۹۷-۹۸، حقیقت بناعروج فرقه سکان، ۳۱، د خزانه امیرا په حواله د عبیدالله خان د تېښتې علت د لښکر او د پیسو کمبود و، ۹۹ مخ.

لپاره پربړدي. له هغه ځای څخه د هغې ډېر ژر ليرې کول يو حتمي کار وګڼل شو په دې سبب ده سيد جميل الدين خان، نثارمحمد خان، شير جنګ حکيم عبادالله خان او خواجه سعادت يارخان يې ادينه بيګ ته ولېږل او له هغه څخه يې هيله وکړه چې بيګم هم دده کمپ ته واستوي. ادينه بيګ خان سملاسي د دوی له پيشنهاد سره موافقه وکړه. سيد جميل الدين او نثار محمد خان په چټکۍ سره لاهور ته ورسېدل او نابره يې په هغې (بيګم) بريد وکړ. په داسې حال کې چې په هاتي سپره وه بيګم يې له ما چېوارا سره رډې د وزير کمپ ته ولېږدوله او دلته هغه د **۱۹۵۲** کال د مارچ په اته ويشتمه راورسېدله. مير مومن خان بيا د ولايت د صوبه دار په حيث وګومارل شو، خو له معمول سره سم دی يوازې تش په نامه مشر و او اصلي قدرت د وزير د مطلوب شخص او مرستيال، جميل الدين په لاس کې و. دا وخت و چې د راجا نګر مال په پيشنهاد لاهور بايد ونيول شي او د بېلا بېلو مشرانو او راجاګانو همکاري د دراني د بريد د وېرې د دفعه کولو لپاره جلب شي. سره له دې هم دا پيشنهاد وزير ته ونه رسېد او نومورې ډيلي ته له روانېدو مخکې پنجاب ادينه بيګ ته د دېرش لکه کلني باج په مقابل کې وسپاره. وزير د **۱۷۵۲**م د مې په سر کې ډيلي ته وخوځېد او د **۱۱۲۹**هـ د شوال په دوولسمه نېټه (د **۱۷۵۲** کال د جولای نولسمه) هلته ورسېد[۱۵].

(**۱۵**) طهماسنامه، ب، **۳۳ - ۳۵**، تذکره عالمګير ثاني، **۶۹**ب، **۷**الف، تذکره عماد، **۱۱۶-۱۸**، **۱۲۶**د ((ډيلي پېښې)) مربوطې فقرې او اسناد، خزانه اميرا، **۵۲**، معاصر الامرا، دويم ټوک، **۸۵۲**، ګلستان رحمت، **۱۰۳**، تاريخ مظفري، **۵۲**، کليان سنګ، خلاصة التواريخ، **۶۴**.

دیارلسم فصل

په هند باندې څلورم برید

د پنجاب او ډیلي حالات:

لکه چې پوهېږو خواجه عبدالله خان د ۱۷۵۲م کال په فبرورۍ کې لاهور ته د ادینه بیګ خان د قواوو په رسېدلو سره د جمو غرونو ته وتښتېد. په دغسې اوښتیو حالاتو کې د احمدشاه دراني له وسله والو مرستو پرته لاهور ته دده د بیا راستنېدو لو امکانات موجود نه وو. په دې سبب دی په بیره د کندهار لور ته لاړ، احمدشاه دراني ته یې د پنجاب د حالاتو په باب معلومات ورکړل چې څنګه دده قدرت ته د وزیر غازي الدین له خوا سپکاوی وشو او څنګه د معین الملک لور عمده بیګم چې دده د زوی لپاره یې وعده شوې وه ډیلي ته ولېږدول شوه[1].

له بلې خوا د مغولاني بیګم عرضونه هم په دغه وخت کې ده ته ورسېدل چې د وزیر د ظلم په مقابل کې یې د مرستې غوښتنه کوله. دغه راز هغې سردار جان خان ته یو غمجن لیک ولېږه او دده د پت احساس ته متوسله شوه، په لیک کې داسې راغلي دي: ((دا د ډېر افسوس او هیښتیا وړ خبره ده چې د

(۱) تاریخ عالمګیر ثاني، ۷۹ب-۸۰الف، تذکره عماد، ۱۱۳-۱۱۴.

زماني رستم او اسفنديار لکه تاسو لا ژوندي دی او زه دغسې ظلم او ناروا سپکاوي لاندې راغلې يم. زه هيله کولی شم د هغه زياتې خواخوږۍ په احساس چې تاسو يې زما په باب لرئ، د تل لپاره به هغه بې پته مشقت ونه زغمي چې زه يې تېروم. زما د خلاصولو لپاره به خپله نهايي هڅه وکړئ او دغه بې وجدانه او بد فکره سړی به په سزا ورسوئ.))[۲]

د استازيو تبادله:

غازي الدين هم د سرهند په ګاونډ کې له خپل کمپ څخه ايليچ خان د يوه دوستانه هيات په مشرۍ د استازي په توګه شاه ته واستاوه، خو جهانخان هغه په کابل کې توقيف او د شاهانه رضايت انتظار يې وېوست. په دغه وخت کې شاه غزني ته راورسېد او مغولي استازی يې خپل حضور ته راوغوښت ايليچ خان ته د رسمي ملاقات اجازه د شاه له خوا ورکړل شوه او د عالمګير ثاني او د هغه وزير ليکونه يې ترې واخيستل او له يو څو رسمي پوښتنو وروسته يې رخصت کړ. همدا ځای و چې د مغولاني بيګم غمجن عرضونه ده ته ورسېدل او د هغه کينې اور يې تازه کړ چې شاه ته د خواجه عبيدالله خان د بيان پر اساس پيدا شوې وه. ايليچ خان ته چې په خپل کمپ يې نږدې دوې مياشتې تېرې کړې وې، د تګ اجازه لا ورکړ شوې نه وه. شاه دی خپل حضور ته وباله او ورته يې وويل: ((وزير تاسو د يوه دوستانه

(۲) تذکرعماد، ۱۱۴–۱۱۸، حقيقت بنا عروج، سکان، ۲۷، علي الدين، عبرت نامه، ۲۴۸، طهماسنامه ب ۳۵، ۶۲الف. د علي الدين په حواله ويل شوي چې بيګم شاه ته داسې وليکل: ((ما ته معلومه ده چې زما د مرحوم خسر د حويلۍ لاندې په ډيلي کې په کروړاوو نغدې روپۍ او جنس خښ دی او د چټونو ګوګونه يې له سرو او سپينو زرو ډک دي. غازي الدين، امپراتور عالمګير او وزيران ټول بې اتفاقه او اتحاد نه لري. که چېرې اعليحضرت په دې وخت کې د پنجاب او هند لور ته لاندې راشي نو د هند امپراتوري به د ټولو کروړاوو شتمنيو سره له کوم مخالفت پرته ستاسو په اختيار کې ولوېږي.)) ۲۴۸ مخ.

هیاست په مشرۍ را استولي یاست چې په هماغه ډول تړون تجدید کړئ! اوس چې تاسو پخوانی تړون مات کړی دی، موږ حق په جانب یو)). له دې وروسته ده ته خلعت ورکړل شو او د ډیلي لور ته د ستنېدو اجازه یې حاصله کړه. په عین وخت کې شاه قلندر خان له ایلیچ خان سره یوځای ډیلي ته ولېږه چې له مغولي دربار سره وګوري. دواړه استازي د **۱۷۵۶**م د اکتوبر په پای کې ډیلي ته ورسېدل[۳].

قلندرخان ته د شالامار په شاهي بڼ کې ځای ورکړل شو او امان الله خان او باقي بیګ خان بالاخي دده د مېلمه پالانو په حیث وګومارل شول. ده لومړی له وزیر سره د **۱۷۵۶** کال د اکتوبر په نهه ویشتمه سره مرکه وکړه او د (**۱۷۵۶**هـ) د سفرې په شپږمه (د اکتوبر یو دېرشمه) د عالمګیر حضور ته ومنل شو. د سفرې په نهمه قلندر خان امپراتور ته اوه آسان او وزیر غازي الدین ته څلور اسان د سوغات په توګه ورکړل. دی بیا د صفرې په نهه ویشتمه (د نوامبر درویشتمه) حضور ته ومنل شو او د ربیع الاول په شپاړسمه (د دسمبر نهمه) له کوم باوري ځواب پرته ورته تود یانې مراسم پرځای شول[۴].

جنګ باز خان لاهور ته واستول شو:

شاه د خواجه عبید الله خان او مغولاني بیګم د تضرع او سوزناکو عریضو له امله وخوځېد او کابل ته له رسېدو سره سم یې د جنګ بازخان په مشرۍ یو

(۳) تذکره عماد، **۱۵۴- ۱۶۶**، د ډیلي پېښې.

(۴) تاریخ عالم ګیر ثاني، ۸۰الف- ۸۱الف، تذکره عماد **۱۵۶- ۵۷**. وروستی منبع د قلندرخان کتنې له عالمګیر ثاني او غازي الدین سره د ۱۱۷۰هـ د محرم په اوه ویشتمه (د **۱۷۵۶** کال درویشتمه قلندرخان د شاه مکتوب نورو هندي نجباوو لکه نجیب الدوله ته ورکړ. **۱۵۶**، ۷ مخ.

پوځ لاهور ته ولېږه. خواجه ميرزا جان چې د ملا امان الله خان په واسطه کندهار ته د زنداني په توګه راوړل شوی و، له هماغه وخت راهيسې يې د شاه په زړه کې ځای ونيو او اجازه ورکړل شوه چې له استول شوې قوې سره بدرګه وکړي. د جنګ بازخان دراني پوځ چې د اشنغر د محمدزي عبدالصمد خان په وسيله تقويه شوی و، له اباسين څخه واوښت او پنجاب ته ننوت. له دوی سره کوم مخالفت ونه ښودل شو او له يوه ډز پرته د لاهور ګاونډ ته راورسېدل. سيد جميل الدين له ادينه بيګ څخه د مرستې غوښتنه وکړه، خو نوموړی له درانيانو سره د جګړې خطر ته د لاس اچولو جرائت ونه کړ. له بلې خوا ده سيد جميل الدين ته عرض وکړ چې د بست جلندر دوابي ته له لاهور والي او ميرزا جان د هغه د مرستيال په توګه وګومارل شول. دا وخت په ښار کې ډېره وېره پيدا شوې وه او د دغه ځای شتمن خلک په غرونو کې خوندي سيمو ته وتښتېدل. ادينه بيګ خان خپل قيمتي شيان او خزانه د صعب العبور (د نه تېرېدو وړ) لاخي ځنګله ته واستول او دې ته چمتو و چې د فرصت په موندلو سره فرار وکړي. د غرونو راجاګان د ادينه بيګ خان له بې زړه توب څخه خواشيني شول او په پټه سره خوندي غرنيو سيمو ته وتښتېدل[5].

شاه د هند لور ته وخوځېد:

له کابل څخه د جنګ بازخان له روانېدو څخه لږه موده وروسته احمد شاه هم د هند خواته روان شو. مغولاني بيګم له عريضو څخه علاوه د نجيب خان

(۵) تاريخ عالمګير ثاني، ۸۰ الف، تذکره عماد، ۱۷۱، سرکار د مغلو امپراتورۍ زوال، دويم ټوک، ۶۲، ۸۲ مخونه وګورئ. د سرکار په حواله لاهور د ۱۷۵۶ کال د اکتوبر په څلورمه ونيول شو.

(نجیب الدوله) او حتی په خپله د امپراتور عالمګیر ثاني له خوا په دې باب ده ته درخواست راورسېد. ملکه زماني او د مغولي شاهي حرم نورې مېرمنې د وزیر غازي الدین له لاسه په ډېرو بدمرغیو او غالباً په تدریجي مرګ اخته شوې وې. کله چې د دوی عریضو او التماسونو په ده څه اغېزه ونه کړه، نو هغوی د نجیب الدوله د مرستې په لټه کې شوې. له زیاتو سلا مشورو وروسته تصمیم ونیول شو چې افغاني پاچا ته دې اسره وشي. نجیب الدوله له خپل ورور سلطان خان شاه ته ولېږه او هغه یې دعوت کړ چې هند ته له یوې سترې قوې سره راشي[6] نجیب الدوله ده ته ولیکل: ((دلته په دې هېواد کې ما پنځه ویشت زره افغانان په ځان راغونډ کړي دي. دغه راز ما د ګنګا د سیند هغې خوا ته څلوېښت زره نور افغانان هم ستا د خدمت لپاره هڅولي دي. ته کولی شې له کومې وېرې پرته راشې. عمادالملک دومره پیاوړی نه دی چې له تا سره کوم مخالفت وکړي. زه دده (عماد الملک) ستر ملاتړ وم. اوس چې زه له تاسو سره وفادار شوی یم، نو بل کوم داسې څوک نه شته چې له هغه سره مرسته وکړي[7].

شاه له پېښور څخه د سردار جهانخان په مشرۍ او د شهزاده تیمور په عمومي قومانده یو مخکنی پوځ واستاوه چې ادینه بیګ خان له مخې لیرې او سیمه دده له ملاتړ څخه پاکه کړي. شهزاده تیمور له اباسین څخه د تېرېدو وروسته په حسن ابدال کې واړول او خپل افراد یې ګجرات ته د مخکنیو پوځي ټولګیو د اړتیا وړ خوراکي شیانو او علوفې د برابرولو

(۶) ساردیسای، د مرهټانو نوی تاریخ، دویم ټوک، ۳۸۷.
(۷) نورالدین، احوال نجیب الدوله، ۱۴ب، فرانکلن، شاه علوم، ۵، تذکره عماد، ۱۶۶-۶۸، تاریخ علي، ۲۲۵-۵۶.

لپاره واستول. له حسن ابدال څخه جهان خان د ایمین اباد په شتمن ښارګوټي ورودانګل او د هغه ځای پوځداریې لیرې او ښار یې تر لوټولو لاندې راوست. وروسته بټالا batala ته ولاړ او هغه یې ونیو، په داسې حال کې چې دده یوه بل ټولګی ادینه بیګ خان ځانته تسلیم کړ[٨].

کوم مخالفت او مقاومت ونه شو، شاه په لاهور کې:

په پېښور کې له څو ورځو دمه کولو وروسته شاه خپل تګ د نوامبر په پنځلسمه بیا پیل کړ. اباسین ته له رسېدو سره سم د خان خانان انتظام الدوله، مغولاني بیګم، عبدالاحد خان او له شاه فنا فقیر څخه چې عملاً په ډیلي کې د شاه د ځري وظیفه اجرا کوله نور عرایض هم شاه ته راورسطدل. شاه د اټک په برخه کې له اباسین څخه د اوښتلو وروسته د ١١٧٠ هـ د ربیع الاول په اووه ویشتمه نېټه (د ١٧٥٦ کال د دسمبر شلمه) لاهور ته روان شو. ادینه بیګ خان دا وخت په جلال اباد کې چې د بیس د رود په غاړه او د (امرتسر په سهیل ختیځه دوه ویشت میلي او دویرو وال د ګودر په شمال ختیځه درې میلۍ کې پروت دی) تمرکز کړی و. کله چې جهانخان په بټالا او ادینه ناګر کې د ادینه بیګ خان او جمیل الدین افراد له منځه یووړل، نو د سویل لور ته یې د جلال اباد په خوا هڅه وکړه. ادینه بیګ له ده سره د جګړې جرئت ونه کړ او په پټه سره مخکې له دې چې جهانخان ورسره مخامخ شي، له بیس څخه واوښت او نور محل Nur mahal ته لاړ. څرنګه چې په دغه ځای کې د جهانخان د تېرېدو لار وه او له همدې ځای څخه یې په

---

(٨) تذکره عالمګیر ثاني، ٨۴ب- ٨۵الف، تذکره عماد، ١٧٢، سرکار، دویم ټوک، ۶٣.

سرهند وردانګل، نو له همدې امله ادينه بيګ خان سويل لويديځ لور ته وخوځېد او له تيهارا Tihara سره نږدې له ستلج څخه واوښت او د هانسي Hansi او حصار Hissar وچې او بې اوبو بيديا ته يې ځان ورساوه[٩].

په لاهور کې شاه ته راپور ورکړل شو چې د جمو راجا رنجيت د يو Raja Ranjit Dev نانو په مقابل کې جګړې ته ځان تيار کړی دی او نوموړی هغه وخت له لاهور څخه په شاتګ شو چې سيد جميل الدين خپل ځان د هغو په دفعه کولو کې ناتوان وليد. له دې امله شاه دده د ځپلو لپاره لس زره لښکر ته د تګ امر ورکړ. رنجيت ديو ونه کولی شول د هغوی په مقابل کې مقاومت وکړي. په همدغه وخت کې جهانخان جلندر دواب ونيو او د نور محل ښار ګوتې يې ولوټه او د هغه اوسېدونکي يې له تېغه تېر کړل. شاه د لاهور حکومت خواجه ميرزا جان ته او د جلندر دواب يې خواجه عبيدالله ته ورکړ. په داسې حال کې چې د راوي او ستلج ترمنځ سيمه د کانګرا kangra راجا ګوماند چند Raja Gumand Chand ته وسپارله[١٠].

شاه د ډيلي لور ته وخوځېد:

د **١٧٥٢** کال د دسمبر په پای کې د سردار حسن خان په نوم يو کس د شاه له خوا د سرهند لور ته واستول شو او له هغه سره يوځای يې سردار جانخان ته دستور ورکړ چې د نوموړي سردار د شالوری ټينګ او د اړتيا پر وخت هغه

---

(٩) راجويد، ماراتين چپا اتهاسا چېن سا دانين، شپږم ټوک، **٣٦٥** ګڼه ليک، تاريخ عالمګير ثاني، **٨٥**ب، خزانه اميرا، **٥٢**، **٩٩**، معاصرالامرا، **٧٥٢**، د ډيلي پېښې، تاريخ مظفري، **٥٤١**.

(١٠) تاريخ عالمګير ثاني، **٨٨**ب، راجويد. څلورم ټوک **٣٥٦** پرسر، د جلندر د پاکولو راپور، **٢٩**، تذکره عماد، **٣٦٦**، د ګانګرا د سيمې ګزيټر، (جعرافيايې قاموس)، (**١٨٨٣ - ٨٤**) **٣٨**، د ښاغلي برنس د راپور ژباړه د پولو رام په واسطه، پاراګراف **٥٣**.

ته قوه ورکړي. حسن خان له ستلیج څخه واوښت او مخامخ د سرهند لور ته لاړ او دغه ځای یې چې له خلکو څخه خالي شوی و، ونیو. جهان خان د **۱۷۵۷** کال د جنورۍ په پنځمه د دغه ښار نږدې برخې ته ورسېد او ورپسې یې د ډیلي لور ته لاره په مخ یووړه او د کارنل او پاني پت له منځ څخه تېر شو. شاه په خپله د جنورۍ په سر کې له لاهور څخه وخوځېد او د نوموړې میاشتې په لسمه له ستلج څخه پورې شو او د ډیلي لور ته لاړ[11].

د ډیلي حالات:

له هغه وخت راهیسې چې د مغلي امپراتورۍ پایتخت ته د هند په لور د احمد شاه دراني د راتګ خبر د **۱۷۵۶** په اکتوبر کې دده د استازي قلندرخان له کتنې وروسته راورسېد، دلته ډېره ستره ګډوډي او هیښتیا پیدا شوې وه. وزیر غازي الدین عماد الملک له وېرې څخه په لړزه شوی و او نه پوهېده چې څه وکړي. ((د سنداګ رسالې Sindagh risala په انحلال سره وزیر په بشپړ ډول له پوځونو څخه بې برخې و، یوازې د بهادرخان بلوڅ تر اداري لاندې څو سوه تنه لیدل کېدل.)) ده له انتظام الدوله څخه د مرستې لټه کوله نه شوه ځکه ده په خپله هغه عزل کړی و. د صفدرجنګ زوی شجاع الدوله هم د وزیر په مقابل کې ښه نیت نه درلود. روهیله نجیب الدوله په پټه له احمد شاه سره اتحاد کړی و او وزیر ته یې د هغو افرادو د درېو میاشتنیو معاشونو د نه ورکړې له امله اند ښننه پیدا کړې وه چې دی ورته

(۱۱) سرکار د مغلو د امپراتورۍ زوال، دویم ټوک، ۶۴، ۸۲–۸۳، راجوید، شپږم ټوک، **۳۶۵**، تاریخ عالمګیر ثاني ۷۶ب، د شاهنامه احمدیه ۱۸۴–۸۸ په حواله شاه په خپله جمو ته لاړ او د هوشیارپور له لارې یې امبالا ته ځان ورساوه په دغه لار کې یې هر کوم سک چې پیدا کاوه له تېغه څخه به یې ایستل. ((دغه سیمه داسې له دوی (سکانو) څخه پاکه شوه چې د هغوی هډونه هم ایرې شول، د نانک له پالونکو څخه یو تن هم ژوندی پاتې نه شو، ټول نارینه تباه شول یوازې ښځې پاتې شوې.))

پوروړی و. په دې موضوع باندې د دواړو ترمنځ د ۱۷۵۷ د نوامبر په دربیمه سختې خبرې یو بل ته وشوې (د ۱۱۷۰هـ کال د صفرې نهمه)، د صفرې په څوارلسمه (نوامبر اتمه) نجیب الدوله له یوې سترې قوې سره د وزیر خواته ولاړ او د ستنېدو پر وخت کې یې د وزیر په اردوګاه پورې مربوط درې دوکانونه لوټ کړل او کوم چا ورسره مخالفت ونه ښود.

ورپسې وزیر د بهارت پور سورج مال جټ ته مخ واړاوه خو د جټ له پیشنهادو سره یې موافقه ونه شوه. جټ ده ته وویل چې لومړی به په مرهټانو ورودانګو او هغوی به له ((ناربادا)) څخه سویل ته ایسار او تم کړو او ورپسې به د جټانو، راجپوتانو، روهیله وو او نورو په ګډون له یوې ګډې قوا سره پنجاب ته لاړ شو او افغانان به له هغه ځای څخه وشړو. وزیر د مرهټانو سره دوست و، ده نه شول کولی په داسې وخت کې چې درانې دده دروازه په لغته وهي، دوی له ځان څخه جلا کړي. خو په عین حال کې ده نه شول کولی د یرغلګر پر خلاف د ډارنتوب له امله دوی عملاً جلب او د پوځونو لپاره یې پیسې ولګوي[۱۲].

د غازي الدین دیپلوماتیکي مذاکرې:

کله چې غازي الدین د مدافعې تنظیم د احمد شاه پر خلاف ونه کړلی شو او ځان یې له هغه څخه کمزوری ولید، نو له ده سره یې د سیاسي خبرو اترو اسره وکړه. د ۱۱۷۰هـ کال د ربیع الاول په اووه ویشتمه (د ۱۷۵۷م کال د دسمبر شلمه) یې آغا رضا خان شاه د دوو لکو په ارزښت سوغات سره

(۱۲) تاریخ عالمګیر ثاني، ۸۱ب، ۸۳ب، سرکار، دویم ټوک، ۸۴-۸۵.

واستاوه او هغه یې دې ته وهڅاوه چې په ډیلي باندې د برید مفکوره پرېږدي. په دغه وخت کې دا خبر راورسېد چې افغانانو پنجاب نیولی او د ادینه بیګ خان او د هغه ملاتړي یې شړلي دي. هم دا شاه د ډیلي پر لور د جهان خان د حرکت اوازه خپره شوه. د ډیلي ښاریان په وېره کې ولوېدل او خوندي ځایونو ته یې کډې وکړې، د سورج مال جټ سیمه د هندوانو لپاره په زړه پورې پناه ګاه شوه[۱۳].

د ربیع الثاني په دویمه (د دسمبر پنځه ویشتمه) وزیر خان خانان انتظام الدوله، ضیاءالدوله خانه سامان، جلال الدوله، بابو پنډت مارا ته او ځینې نور امیران د غونډې لپاره خپل کور ته راوبلل. دوی ټول په دې نظر شول د امپراتور په مشرۍ د احمد شاه دراني پر خلاف حرکت وکړي او امپراتور دویم عالمګیر ته یې جلال الدوله واستاوه چې د خپلې ((پیش خېمې)) د استولو لپاره تیاری ونیسي. د دسمبر په شپږ ویشتمه، د یکشنبې ورځ د یوولسو هاتیانو او یوولسو اوښانو په بار سره د ((پیش خېمې)) او سامان کاترا مهالدار خان Katra Mahaldar khan ته چې له ښار څخه درې کوسه واټن لري واستول شول. د غونډې په مازیګر یانې د شنبې ورځ، (د دسمبر پنځه ویشتمه) غازي الدین په خپله د نجیب الدوله کمپ ته لاړ او له هغه څخه یې د مرستې غوښتنه وکړه. له ده څخه یې هیله وکړه چې د خپل پلان په مطابق د سهارنپور Saharanpur لور ته د خوځېدلو څخه ډډه وکړي. سره له دې هم د پوځونو او توپخانې د راغونډولو په برخه کې هېڅ کوم کار سرته ونه رسېد. په دې سبب له شاه سره په اغېزمنه مقابله کې کوم شک پاتې نه

(۱۳) تاریخ عالمګیر ثاني، ۸۵ الف، ب، د ډیلي پېښې.

و. د ربيع الثاني په شپږمه (د دسمبر نهه ويشتمه) غازي الدين امپراتور عالمگير ته د احمد شاه د وزير شاه ولي خان د تره يو زوی يعقوب علي خان حاضر کړ چې په هند کې اوسېده او د يوه ((شپږ هزاري)) په توگه يې اعزاز وشو او احمد شاه ته يې د شاه فنا ملنگ په گډون واستاوه چې هغه د مغولي امپراتور په پايتخت باندې له بريد څخه واړوي او د خپل تاوان په مقابل کې د يو څه پيسو په اخيستلو سره خپل هېواد ته ستون شي. ((که دی بېرته لاړ نه شي نو د امپراتور محمد شاه لور به دده زوی ته په ناکاح ورکړي.))[۱۴]

خو په همدغه ورځ ددغه خبر په رارسېدو سره چې افغان سردار، حسن خان سر هند نيولی، د ډيلي وضعه نوره هم خرابه شوه او حتی سترو مامورينو لکه ضياءالدوله هڅه وکړه چې خپلې کورنۍ ليرې ولېږي. وزير يوه مرتبه افسرانتا جي منکشوار ته امر وکړ چې د وېره اخيستيو خلکو فرار بند کړي او د ډيلي د سويل لور ته د دوی لاره ونړي. دغه کار ددې سبب شو چې پناه وړونکي نور هم په بدمرغيو او خواريو اخته شي او په زياتو مواقعو کې مرتبه سربازانو دوی له خپلو مالونو او پيسو څخه خلاص کړل. مشکلات يوازې همدا نه و، جټانو له بادار پور څخه تر ماتوراپورې د ماليې اخيستلو ځانگې جوړې وې. په دغو ټولو ځانگو کې په خوارو مهاجرينو او کډوالو باندې سخت ماليات وضعه شوي وو. ددې سره سره ماتورا دومره له خلکو ډکه شوې وه چې راحت گران و او غلاوو عموميت وموند[۱۵].

مغولاني بيگم د شاه د استازي په حيث:

(۱۴) تاريخ عالمگير ثاني ۸۶الف-ب، راجويد، شپږم ټوک ۳۶۵.
(۱۵) تاريخ عالمگير ثاني، ۸۷الف، د ډيلي پېښې.

دا سې معلومېده چې غازي الدين د ۱۷۵۷ کال د جنورۍ تر نهمې (ربيع الثاني اوولسمې) پورې دا هيله درلوده چې دده استازی په تېره بيا يعقوب علي خان او شاه فنا به احمد شاه په ډيلي باندې د بريد له هوډ څخه واړوي. خو کله چې ده په هماغه ورځ (د جنورۍ نهمه) واورېدل چې شاه له لاهور څخه د ډيلي لور ته حرکت کړی او له بيس څخه د تېرېدو وروسته ستلج ته رانږدې شوی دی، دغه راز دده مخکنی پوځ د سردارجانخان په مشرۍ تر سرهند پورې ليرې تللی دی، نو سخت وارخطا شو او د راتلونکي لپاره په اند ښنه کې ولوېد. په دغه وخت کې ده ته پيشنهاد وشو چې د شاه د بريد علت ټول له لاهور څخه د مغولاني بيگم په ليرې کولو پورې اړه لري، ځکه ده هغې ته د لور خطاب کړی او دی به هغه وخت له دغه کار څخه واوړي چې نوموړې په ځانګړو او خاصو ژمنو سره راضي شي او شاه ته د يوه استازي په حيث ولېږل شي. تر دغه وخته پورې ده له هغې سره په سپکه چلند کړی و او د هغې لور يې له پامه غورځولې وه او هغه يې تر سخت نظارت لاندې نيولې و. کله چې په دې ډول دی اړ شو، نو يې په عجز سره له هغې څخه هيله وکړه چې د يرغلګر کمپ ته لاړ شي او په خپلو ټولو امکاناتو سره هغه دې ته وهڅوي چې له خپل ويروونکي بريد څخه لاس واخلي. د ربيع الثاني په نولسمه (د جنورۍ يوولسمه) دا خبر خپور شو چې نوموړې بيگم د جنورۍ په لسمه د سولې په مواردو باندې د خبرو اترو لپاره پنجاب ته استول شوې وه[۱۶].

---

(۱۶) طهماسنامه، ۶۲الف- ۶۳الف، تاريخ عالمګير ثاني، ۸۹الف، د ډيلي پېښې، د ډيلي د پېښې په حواله هغه د جنورۍ د لسمې شپې په نيمايي کې له ډيلي څخه وخوځېدله. ما طهماسنامه په دې باب اقتباس کړه.

هغه په همدغه نېټه سونیپټ Sonepat ته د شپې په لسو بجو راورسېدله او بله ورځ سهار یې د وخته په څلورو بجو خپل دوه تنه پیغام وړونکي، طهماس خان، (د طهماسنامې مولف) او غلام شاه یې مخکې له مخکې له لیکونو سره شاه دده وزیر شاولي خان او سردار جانخان ته واستول. ورپسې هغې خپلو پیغام وړونکو ته لارښوونه وکړه چې د جهانخان هر کاره (مخبران- م) له ځان سره یوځای کړي. دوی له لمر لوېدو څخه مخکې کارنل ته ورسېدل. جهان خان ژر خپل څلور سرداران له یو سل سپرو سره د مخه د هغې د هرکلي لپاره ولېږل او نومورې بل سهار په لسو بجو کمپ ته راورسېدله. (د ۱۷۵۷ کال د جنورۍ دولسمه).

مغولاني بیګم له جهانخان سره لنډې خبرې اترې وکړې او ورپسې نوموړی خان په کارنل کې د شاه لپاره د ترتیباتو په منظور یو څو تنه پرېښودل او په خپله د پاني پت لور ته وخوځېد. بیګم له شاه ولي خان سره نږدې دېره وتاکله او له نوموړي سره یې د هیات د هدف په باب خبرې وکړې. هغه بله ورځ په پاني پت کې د شاه حضور ته ومنل شوه. وروسته له څه خبرو شاه وویل: ((ته باید لاهور ته راغلې وای او هلته به دې دا ټول څه ماته ویلي وو او زه له هماغه ځای څخه بېرته ستنېدلی شوم. اوس چې زه له شاه جهان اباد (ډیلي) څخه څلوېښت کوسه واټن لرم دا به سمه نه وي چې بېرته وګرځم او د ډیلي ښار او د هند باچا ونه ګورم.)) ورپسې شاه یو شمېر نرم لیکونه ولیکل او بیګم ته یې وسپارل او په هغو کې یو یې د شاه حضور ته د وزیر د راتګ په باب و. هغې دغه مکتوبونه طهماس خان ته ورکړل او ضمناً یې یو خصوصي لیک وزیر ته ورکړ چې د پیغام وړونکي په خولې کې ګنډلی و او

وزیر ته یې شخصاً دا یاده کړه چې که له شاه سره د جګړې قوت نه لري بهتره به دا وي چې له ډیلي څخه ووځې او یوه خوندي ځای ته لاړ شې له هغې څخه غیر به خپل ځان په خطر کې واچوې[17].

د شاه شرایط:

شاه په سرهند کې د ډیلي استازی اغا رضا خان په لاندنیو شرایطو سره چې سوله پرې کېدلی شوه رخصت کړ:

۱- شاه ته باید دوه کروړه نغدې روپۍ ورکړل شي.

۲- د امپراتور لور دې ورته په نکاح شي.

۳- د سرهند شمال لوېدیځ لور ته ټولې سیمې (د پنجاب، کشمیر او ملتان په ګډون) دې ده ته وسپارل شي.

اغا رضاخان په دغو شرایطو سره د بیع الثاني په دوه ویشتمه (د جنورۍ څوارلسمه) نېټه ډیلي ته راورسېد. دا وخت امپراتور عالمګیر ثاني او دده وزیر غازي الدین په یوه بدمرغه حالت کې وو. دوی نه جګړه کولی شوه او نه یې د سولې شرایط منلی شول. ددغه باج راغونډول دوی ته ډېر زیات درونډ و. په دې اساس یې شاه ته بیا استازی ولېږه چې په ډیلي باندې د برید مفکوره او قصد د پرېښودلو غوښتنه ورڅخه وکړي[18].

جهان خان په ډیلي باندې ورودانګل:

(۱۷) طهماسنامه، ۶۲الف- ۶۴ب.
(۱۸) تاریخ عالمګیر ثاني، ۹ب.

خو دا ډېر ناوخته و او لکه چې مور پوهېږو جهانخان د جنورۍ په دولسمه پاني پت ته وخوځېد. په داسې حال کې چې دده يو ټولګی د ډيلي خوا ته وړاندې شو او د شا لور ته يې شاه ولي خان ملاتړ کاوه. جهان خان په خپله له پاني پت سره نږدې له جمنا څخه پورې ووت او دواب ته ننوت. دا ته په شکاره توګه دا وويل شول چې په دغه سيمه کې د مرهټانو قوه پرته ده. پر دې اساس دا ضروري وبلله چې د رود ختيځه خوا کلکه وساتي او شاه د ښتې لورې د مرهټانو د مزاحمت او پرله پسې بريدونو په مقابل کې وڅاري. ده د جنورۍ په پنځلسمه ياني هغه وخت چې اغا رضا خان د دويم ځل لپاره شاه ته واستول شو د خيرانی khairana جهانجانا jahanjhana شاملي shamli او کاندلا kandhla تانې ونيولې او له دغو ځايو څخه يې مرهټي تحصيلداران وشړل او د شاملي والي يې چې مقاومت يې وکړ، له تېغه وايست. کله چې د جنورۍ په پنځلسمه جهانخان د جمنا په ختيځه غاړه کې اونی luni ته راورسېد، نو دا وخت شاه ولي خان سرای مهر پرور sarai mihr- parwar نږدی ته ځان ورساوه.

له مرهټانو سره تيت پرک جګړه:

د ربيع الثاني په څلورويشتمه (د جنورۍ شپاړسمه) د جهانخان پوځ له لوني څخه وخوځېد او له غرمې وروسته د رود ترڅنګ پايتخت ته مخامخ څرګند شو او له خپلې مانۍ څخه امپراتور او په چونۍ کې له ديوان خاص څخه نورو خلکو وليد. د شاه او شاه ولي خان تر امر لاندې اصلي پوځ ناريلا Narela ته راغی او خپل کمپ يې دلته وټاکه. د ناريلا په شاوخوا کې يو مرهټی افسر منکشوار د شاه ولي خان د ړومبني ليکې له جنګياليو سره

ونښت خو په ډېره اسانۍ سره د سلو تنو پليو او سورو د تلفاتو پـه ورکولـو سره په شا وتمبول شو[19].

نجيب الدوله له افغانانو سره يوځای شو:

غازي الدين د جنورۍ په پنځلسمه د لـومړي ځل لپـاره د ښـار پـه شـاوخوا د استحکاماتو او سنگرونو په جوړولو بانـدي ټينگـار وکـړ او بلـه ورځ يې لـه نجيـب الدولـه ځخـه هيلـه وکـړه چې پـه ډيلـي بانـدي د شـاه د راختلـو مخـه ونيسي او لږ تر لږه له هغه سره يو وار جگړه وکړي. نجيب خان پـه ځـواب کـې له هغه ځخه دوه کروړه روپۍ وغوښتلې او په پټه يې له جهانخان سره خبرې اترې پيل کړې. د جنورۍ په اوولسمه وزير د راجگهات په غـاړه د جهانخـان د لارې د بندولو لپـاره ځـو پـونـه (راکهـالا) ځـای پرځـای کـړل، خـو تـوپچيـان پيدا نه شول. په همدغـه وخت کې د لاهـور د ديـوان لخپـات رای وزاره بـابـو رام کها تري له وزير سره وکتـل او د شـاه لـه خـوا د اغـا رضـاخان د مخکينـي پيغام په ځبـر يې يـو پيغـام ده تـه وسپاره. دده ټولـو ملگـرو او سـلاکـارانو د عبادالله خان کشميري پرته ده ته دا مشوره ورکړه چې لږ تـر لـږه پـه يـوه برخـه کې د جگړې جرئت وکړي او له خپل تندي ځخه د بې ننگۍ او ډارنتـوب تـور داغ ليرې کړي، خو له دغه بې ننگه او ډارن کـالبوت ځخـه د هـېڅ شي هيلـه کېدلی نه شوه. دی په پټه باغ سي هزاري تـه پـه ځټ شو او د نجيب الدولـه د سيسـې تـه پـه چـورت کـې لاړ چې پـه همـاغـه مـازيگر پـه ښـکاره ډول لـه

---

(۱۹) تاريخ عالمگير ثاني ۹۱الف- ۹۲ب، طهماسنامه ۶۵الف.

جهانخان سره خبرو اترو ته ورغی او د خپلو وطن پلورونکو طرحو د عملي کولو لپاره بیا راستون شو[۲۰].

د غازي الدین غاړه ایښودل:

لکه چې پوهېږو د شاه ولي خان قوه سرای مهر پرور ته ځېرمه چې له بادلي سره نږدې دی رارسېدلې وه، په داسې حال کې چې احمد شاه د څو میلو په واټن د هغه تر شاه خپل کمپ وټاکه. د ربیع الثاني په شپږویشتمه (د جنورۍ اتلسمه) شاه د ډیلي استازی اغارضا خان او یعقوب خان له پیغام سره رخصت کړل چې په هغه کې شاه له مغولي امپراتور عالمګیر ثاني او دده وزیر غازي الدین څخه هیله وکړه چې شخصاً دده حضور ته ځانونه ورسوي او په دې ډول به د سولې په موادو بحث وشي[۲۱].

د ربیع الثاني په اووه ویشتم سهار (د جنورۍ نولسمه) وزیر عماد الملک غازي الدین د خان خانان، بهادرخان بلوڅ او عباد الله خان کشمیري په بدرګه د شاه د لیدنې لپاره وخوځېدل. له سرای مهر پرور سره نږدې د وزیر شاه ولي خان له خوا یې هرکلی وشو او د دواړو وزیرانو ترمنځ دوستانه خبرو اترو صورت ونیو. وروسته دواړه د شاه د کمپ پر لور روان شول او شپه یې په سونیپت sonepat کې تېره کړه. بل سهار د جنورۍ په شلمه شاه نیرالا ته ولاړ او هلته یې د ډیلي په استقامت خپل ځای غوره کړ. په همدې ځای کې شاه غازي الدین ته د رسمي خبرو اترو اجازه ورکړه.

---

(۲۰) تاریخ عالمګیر ثاني، ۹۲ ب سمین، تاریخ در حالات احمدشاه درانی، ۱۲، د ډیلي پېښې.
(۲۱) تاریخ عالمګیر ثاني، ۹۲ ب.

شاه له ده څخه وپوښتل: ((تاسو د هند صدر اعظم یاست څنګه تاسو جګړه ونه کړه)) غازي الدین ځواب ورکړ: ((نجیب خان اعلی قوماندان و او هغه له تاسو سره متحد شو. له ده څخه سیوا په پوځ کې کوم بل قوماندان نه و. ما ده ته وویل چې لږ تر لږه یو وار خو جګړه وکړه خو ده موافقه ونه کړه له ما څخه پټ ستاسو اعلیحضرت کمپ ته لاړ. نور نو څنګه کېدلی شو چې زه پوځ برابر او وجنګېږم.))

ورپسې خبرې له عمده بیګم سره د غازي بې پامۍ ته واوښتې چې د جونا بیګم gunna begam په پرتله د معین الملک او مغولاني بیګم یوه پاک لمنې لور وه. جونا بیګم د شپږ ګوتي علي قلي خان لور وه چې وزیر د ناروا اړیکو په ترڅ کې واده کړه. غازي الدین وویل: ((بیګم له ما څخه د قران مجید په پوښ باندې لیکلی قول اخیستی چې له هغې څخه به وروسته له کوم چا سره واده نه کوم. د علي قلي خان له لور سره هم ما کوژده کړې وه. د علي قلي خان خپلوانو هغه شجاع الدوله ته ورکړې وه، له دې امله په خپل قول باندې وفا لپاره ما لومړی هغه واده کړه چې قول پرځای شي.)) [۲۲]

د حکومت له چارو سره د تماس نیولو په ترڅ کې شاه وویل چې خان خانان ژمنه کړې چې که د وزارت چارې هغه ته وسپارل شي نو د هغه په مقابل کې به په شلو ورځو دوه کروړه روپۍ شاه ته ورکړي او د هغه سند اوس تیار دی، خو که غازي (غازي الدین- م) د همدغه مقدار د نیمايي ژمنه وکړي، دی به په خپل ځای پاتې شي. غازي الدین ددغه مقدار پیسو د راغونډولو

(۲۲) تاریخ عالمګیر ثاني، ۹۲ب- ۹۳الف، طهماسنامه، ۶۵الف-ب، سیمین، ۱۲.

په برخه کې خپله ناتواني وښودله او ويې ويل چې دی په ډيلي کې همدومره اندازه شګې پيدا کولی نه شي، پيسې خو لا پرېږده.

شاه ورڅخه پوښتنه وکړه: ((په خپل کور کې څومره خزانه لرې.)) غازي الدين وويل: ((څوارلس زره نغدې روپۍ او د څلورو لکو جواهرات سامان، نقره يې پيشقابونه او نور)). شاه امر وکړ چې دا ټول افغاني خزانې ته وسپارئ او صدراعظم شاه ولي خان يې له ده سره يوځيا ولېږه. شاه ولي خان نوموړی دې ته وهڅاوه چې د شاه د غوښتنې په سرته رسولو سره د ځان لپاره دغه لوړ مقام خوندي وساتي، خو څرنګه چې غازي بيا په خپله وضعه باندې ټينګار وکړ، نو د وزارت سند انتظام الدوله ته واستول شو. په همدغه وخت کې شاه امر وکړ چې د غازي ماندينه جونا بيګم دې بلخ ته واستوله شي او د همدې مقصد لپاره هغه سملاسي د بادلي badly کمپ ته ولېږدول شوه. لږ وخت وروسته نجيب الدوله په وزير اباد کې له خپل کمپ څخه راووت او په رسمي توګه يې اطاعت وکړ. شاه په ډېره خوشالۍ سره ده ته هرکلی ووايه او يوه قيمتي چپنه يې د هغه د اعزاز لپاره ورته وړاندې کړه، دغه راز د پايتخت اداره يې په خپله ګټه ده ته وسپارله[۲۳].

د وزير له شرمناک تسليمېدو او د پايتخت د بې دفاع پاتې کېدو سره سم مغولي امپراتورۍ د ډيلي په چوڼۍ کې له يوه تش په نامه امپراتور پرته د افغان په پښو کې پړمخ ولوېده. وارخطا ښاريان له خپلو کورونو څخه د خوندي ځای د پيدا کولو لپاره په تېښته کې شول، په داسې حال کې چې د وخت زامن ماجرا لټوونکي د لوټ او چور په انتظار وو. له دې امله شاه په

(۲۳) ثمين، حالت احمدشاه ابدالی، ۱۳-۱۴، تذکره عماد الملک، ۲۰۸، تاريخ عالمګير ثاني، ۲۹ب-۹۳.

همدغه ورځ (د جنورۍ شلمه) پنځو نسقچیانو ته امر وکړ چې د ښار خواته لاړ شي. کوتوال فولادخان هغوی په یوه هسک ځای باندې کېښول چې غریب خلک وځاري چې څوک ضرر ورته ونه رسوي. دغه کار په زړه پورې نتیجه ورکړه او زیات خلک خپلو کورونو ته ستانه شول.

جهان خان د ربیع الثاني په نهه ویشتمه (د جنورۍ یو ویشتمه) د جمعې ورځ په ((خضر اباد ګهاټ)) فرید اباد معبر (نکه) وتړي واوښت. ده هڅه وکړه چې د کې له جمنا څخه د ډیلي خواته خو دده قوه د سورج مال د جټانو او د انتاچې منکشوار تر امر لاندې مرټانو له خوا په شا ووهل شوه. دا وخت د ډیلي ګاونډ ته د شاه د رارسېدو راهیسې لومړنۍ جمعه وه.

د جمعې د لمانځه پر وخت ځانمني او خپل ځان غوښتونکي ځایي غوړه مالان، عبدالاحد خان، دربیم بخشي او سیف الدین محمد خان کشمیري د مرحوم روشن الدوله جومات ته لاړل او له قاضي صدارالصدور او مفتیانو څخه یې په خپل سر وغوښتل چې خطبه دې د احمد شاه په نامه ولوستله شي. همدغه کار په جامع جومات کې هم تکرار شو. د تاریخ عالمګیر ثاني مولف وایي چې ((هېڅ یو منور سړی او دیني عالم په دې عنوان له خطبې سره مخالفت ونه کړ چې ووایي امپراتور (د وخت پاچا) لا ژوندی دی او په خپله چونۍ کې اوسي او د چا له خوا شړل شوی نه دی.)) عالمګیر دا خبر په تسبیح خانه کې واورېده او دا یې د خپل قدرت د زوال یوه بده علامه او شګون وګاڼه او د عبدالاحد خان د پیغام په رارسېدو سره یې سلطنتي

خوني پرېښودلې او له خپلې کورنۍ او خپلو خپلوانو سره محقرو استوګنځيو ته وخوځېد[۲۴].

احمد شاه عالمګير د ډيلي له تخت څخه ليرې نه کړ:

د چوڼۍ د نيولو لپاره شاه د ۱۱۷۰هـ کال د جماد الاول په لومړۍ نېټه (د ۱۷۵۷م کال د جنور دوه ويشتمه) په جديت سره ترتيبات نيولي وو. شاه د جنورۍ په درويشتمه وزير اباد ته رارو سېد او بله ورځ جهانخان د ډيلي چوڼۍ ته ننوت چې د شاه د ننوتلو لپاره د ترتيباتو څارنه وکړي. د مغولي امپراتورۍ سترو اشرافو او لويانو افغاني فاتح ته د درېو ورځو په اوږدو کې د جنورۍ له درويشتمې څخه تر پنځه ويشتمې پورې خپل درناوی څرګند کړ.

څرنګه چې ده په خپله د ډيلي د تخت هيله نه درلوده نو د هند د راتلونکي امپراتور د ټاکنې لپاره زيات شمېر پيشنهادونه ورته وشول. ځينو اميرانو لکه خان خانان او عبدالاحد خان هيله وکړه چې مرحوم امپراتور احمد شاه زوی دې په پاچاهۍ کېني. په داسې حال کې چې نورو دغه د عمر لړ والي له امله د محمد شاه د ورور اقچې صاحب نوم پيشنهاد کړ. سره له دې هم شاه وويل: ((دغه ټول پيشنهادونه مې په زړه نه لګېږي. همدا اوس عالمګير ثاني په تخت ناست دی او داسې کوم کار يې نه دی کړی چې له سلطنت څخه ليرې او پرځای يې بل څوک راشي. د حکومت واګې دده په لاس کې نه وو، په حقيقت کې دا وزير و چې له ما سره خبرو اترو او تړون ته يې لاس واچاوه

---

(۲۴) د ډيلي پېښې، تاريخ عالمګير ثاني، ۹۳-۹۴الف.

او د امپراتور د هندوستان په سلطنت کې تاییدوم او ملاتړ یې کوم. دا پرېکړه د جنورۍ پر ۲۵-۲۶ شپه (جمادی الاول پنځمه) وشوه او شاه سردار جانخان او میر یحیی خان درویش (د لاهور د نواب ذکریاخان زوی) امپراتور عالمګیر ثاني ته په دغه پیغام سره واستول: ((د هندوستان سلطنت مې تاسو ته وسپاره سباسهار په شاهانه ویاړ سره زما دلیدنې لپاره راشئ.)) جهانخان شپه له ناصر روز افزون خان سره تېره کړه، په داسې حال کې چې یحیی خان خپل کور ته لاړ. بل سهار وختي امپراتور د میر یحیی خان، سمسم الدوله میر بخشي او سید نیاز خان په ملګرتیا او د جهانخان په بدرګه په وزیر اباد کې د شاه د کمپ لور ته روان شول. شاه ولي خان، اصفجه نظام الملک او خان خانان له کمپ څخه لږ څه هغې خواته دده هرکلی وکړ. افغان اعلیحضرت مغولي امپراتور ته ښه راغلاست وویل او له خپل ځان سره نږدې یې په یوه مسند کېناوه. له معمولي پوښتنو وروسته یې هغه ته داسې مبارکي ورکړه: ((زما وروره تاسو ته دې د هند د امپراتورۍ تخت مبارک او نېکمرغه وي. زه یوازې څو ورځې ستاسو مېلمه یم.)) ورپسې دواړو له یو بل سره دوستانه خبرې وکړې او د شپې ډوډۍ یې په ګډه وخوړله. د خبرو اترو په ترڅ کې عالمګیر د عماد الملک غازي الدین د بد سلوک شکایت وکړ او له شاه څخه یې هیله وکړه چې هغه ووژني او یا یې بندي کړي او یا دا چې افغانستان ته یې له ځان سره بوځي. شاه وویل: ((اوس چې ده ښېنه غوښتې او دده ژوند ښېل شوی نو دا به د سترو پاچایانو لپاره غوره نه وي چې په خپلو خبرو پښېمانه شي. زه دده ژوند ته څه تاوان نه اړوم. انشاءالله دی به په راتلونکي کې ستاسو د میل پر خلاف

څه ونه کړي. سره له دې هم که له بده مرغه ده له تاسو سره بېوفايي وکړه نو ژر به په خپل حق ورسېږي.)) ورپسې دواړو د همېشنۍ ملګرتيا په هيله خپلې لونګۍ سره بدلې کړې او شاه عالمګير ته قيمتي افتخاري کالي ورکړل چې په هغو کې د زر تارو (زري) خولۍ او د هغې جوغه، د عقاب د بڼکو يوه بڼکه، يوه زري چپنه او له سرو زرو څخه يو ډک پټنوس شامل وو. په همدغه وخت کې نوی وزير انتظام الدوله ته چې په رسمي توګه د دولت د لومړي رسمي مامور په حيث ګومارل شوی و، يو خلعت ورکړل شو. عالمګير او دده درباريان په هماغه ماښام ډيلي ته ستانه شول[٢٦].

شاه د ډيلي شاهي چونۍ ته ننوت:

جهانخان د جنورۍ په اووه ويشتمه امپراتور ته لاړ او کوتوال فولادخان يې ځان ته راوغوښت او هغه ته يې وويل چې شاه به بله ورځ د ډيلي چونۍ ته راشي. خان زياته کړه چې بازار بايد زيات تنظيم شي او کوم يو هندو په بازار يا د خونو په برنډو کې بايد ونه ليدل شي. کوتوال دا د ډهل په وهلو سره اعلام کړه. د جمعې په ورځ د جمادی الاول په اوومه (د جنورۍ اته ويشتمه) احمد شاه په وزير اباد کې له خپل کمپ څخه وخوځېد او په ډيلي کې د مغولي چونۍ لور ته لاړ. عالمګير د فاتح پوري fateh puri په جوماتي کې دده هرکلی وکړ او ښار ته د ننوتل يې په ډزو سره اعلان کړل. ښاريان خپلو کورونو ته وځغستل او د مځکې لاندې خونو کې پټ شول. څوک نه وو چې ساه وباسي او له هېڅ کور څخه کوم غږ نه اورېدل کېده. د

(٢٦) تذکره عماد، ٢١١-٢١٣، تاريخ عالمګير ثاني، ٩٥الف، ٩٧الف.

هندوستان تر ټولو ګڼه ګوڼه لرونکې ښار د يوه متروک او وران شوي ښار ګوتې ښه غوره کړه. دا وه هغه وېره چې د خلکو په زړونو کې پيدا شوې وه، خو ورځ په کرارۍ سره تېره شوه او خلکو د ازادۍ اسويلي وايستل. پوځ پياده شو او د چونۍ د خندق شاوخوا يې د خپل کمپ په توګه وټاکله. د افغان بدرګه وال په بازارونو او د ښار په کوڅو کې خواره شول زيات ځايونه يې لوټ کړل او د مانديو بدلپورا مستعمره يې په حومه کې ولګوله[۲۷].

لومړی اقدام چې شاه بله ورځ د جمادی الاول اتمه (د جنورۍ نهه ويشتمه) سرته ورساوه، د ښار د ساتنې لپاره د يوې اعلاميې خپرول و. ده خپل نسقچي باشي زعفران خان ته وويل چې په دې ډول اعلان وکړي: ((ما د ښار خلکو ته سوله او امنيت وباښه هېڅ پوځي بايد چاته ځور او اذيت ور نه کړي، د هېچا کور لوټېدلی نه شي او نه څوک اسير کېدلی شي. هېڅ يوه جلۍ يا ښځه د هغې له رضا پرته څوک بايد واده نه کړي. که چا له دغو خبرو څخه تېری وکړ سخته سزا به ورکړل شي.)) نسقچي باشي ډېر ژر د ښار په لور غزېدليو واټونو باندې نسقچيان ځای پرځای کړل او د پايتخت د امن لپاره يې ضروري ترتيبات ونيول. وارخطا شوي ښاريان بيا خپلو کورونو ته ستانه شول او د خپلو خوړو لپاره يې وريجې، غوړي، مستې د پسو او وريو غوښه په خوندي ځايونو کې کېښودل. ددغو ټولو احتياطي اقدامونو په ترڅ کې يو ازې له ښار څخه په بهر کورونو کې شاه ته د مغولي لوټمارو له خوا د لوټمارۍ راپور راورسېد. په خپلې اعلاميې باندې د ثابت پاتې

(۲۷) تذکره عماد، ۲۱۴-۱۵، تاريخ عالمګير ثاني، ۹۸الف، ۹۹الف، د ډيلي پېښې.

کېدو په منظور ده هغوی ته سخته سزا ورکړه. د ((ډيلي پېښې)) وايي: ((د دوو يا درېو مغولي سربازانو پزې پرې، نسونه څيري او د پزې په سوري کې يې غشي ور ښخ کړل او په دغه ډول يې د خپل عمل په سبب په بې عزتۍ سره په ښار کې خلکو ته وښودل شول. له دغه کار وروسته په ښار کې کراري شوه.))[۲۸] او امنيت منځته راغی.

په همدغه ورځ امپراتور عالمګير په ديوان عام کې چې دربار په کې جوړ شوی و، له شاه سره وکتل. عبدالاحد خان (د عبدالمجيد خان زوی) د تان او خلصه tan khalsa ديوان وټاکل شو او د صرف خاص sarf khas (د خاص صندوق) پيشکاری (مرستيالی) بابو جعفر خان ته وسپارل شوه. امر وشو چې له مخامخ لوري سره د ارتباط ټينګولو په منظور د جمو د رود پر سر يو پُل وتړل شي. هندوانو ته هدايت ورکړل شو چې د مسلمانانو سره د توپير په خاطر په خپلو ټنډو سندور ووهي او که چا دغه کار نه و کړی له هغه څخه دې جريمه واخيستل شي[۲۹].

له ډيلي څخه ولجه:

ورپسې شاه د غراماتو د لاس ته راوړلو خواته خپل پام واړاوه.

پخوانی وزير غازي الدين عماد الملک اصفجه ته امر شوی و چې د خپل وزارت په دوران کې له شاهي جاهر خانې څخه خپلې خونې ته وړل شوي جواهرات ټول افغاني خزانې ته تحويل کړي. غازي د شاه ولي خان زړه

(۲۸) تذکره عماد، ۲۱۵-۱۶، د ډيلي پېښې.
(۲۹) د ډيلي پېښې، تذکره عالمګير ثاني، ۹۹الف.

لاسته راوړی و ، خو کله چې له ده څخه غوښتل شوي اندازې څخه څه بود نه شول، نو غازي الدين ته په زياتې بې عزتۍ او سپکاوي سره جزا ورکړل شوه دده يو غوره ياور په لرګو ووهل شو او په نتيجه کې يې د يوه کروړ روپيو په اندازه جواهرات او درې لکه اشرفۍ (د سرو زرو يوې اشرفۍ بيه شپاړس روپۍ وه) دده له خونې څخه وايستل شوې. ورپسې د خان خانان انتظام الدوله وار راغی چې د وزارت د څوکۍ په مقابل کې يې د دوو کروړو برابر روپيو ژمنه کړې وه. خو خان خانان د لومړي قسط يانې يو کروړ روپيو په ورکړه کې د ځنډولو چل ول په کار اچولی و او دا يې هم منلې نه وه چې د مغولاني بيګم د راپور سره دده پلرونو کومه خزانه خښه کړې وي. له دې امله جهانخان امر وکړ چې د خان خانان د کور افسران سنګي بيګ خان او عبدالرحمن خان او د شاهي حرم بسنت خان دې په چې مخکې يې دده (جهانخان) خدمت کاوه په لرګيو ووهل شي. خو دغه کار هم کومه نتيجه ور نه کړه په دې سبب خان خانان د شاه حضور ته ولېږدول شو او ده ته وويل شول چې که په همدغه ورځ يو کروړ روپۍ ور نه کړي په ((درې پايه)) باندې به د لرګي وهلو لپاره وتړل شي. مغولاني بيګم د خپل اوښي د دغه غمجن حالت په ليدلو سره ټکان وخوړ او غازي الدين ته يې د مرستې کولو لپاره يو پيغام واستاوه. غازي الدين په دې فکر کې ولوېد چې ښايي د نوي او پخواني وزير ترمنځ حسادت به ددې سبب شي چې په نوي وزير باندې ظلم او تېری ده ته نسبت ومومي له دې امله دی د شاه حضور ته لاړ او له شاه څخه يې وغوښتل چې په عامه محضر کې خان خانان د متروکو وهلو او سپکاوي څخه معاف کړي. شاه وويل: ((زه پيسې غواړم که په سختۍ يا په

نرمۍ کېدلی شي، زه باید دغه پیسې اوس همدلته ترلاسه کړم. ماته ویل شوي دي چې د وزیر قمرالدین په خونه کې شل کروړه نغدې او جنس شته. له دغې خزانې څخه پرته ماته دغه ځوان سړی دوه کروړه روپۍ منلي او ما ورته د وزارت څوکۍ ورکړه. ولې دی دغه پیسې نه ورکوي.)) خان خانان له عامه متروکو وهلو څخه د لړزې په حال کې شاه ته وویل چې یوازې زما مور ((شولاپوري بیګم)) په دغه راز باندې خبره ده. دغه زړه مېرمن چې د یوه وزیر نګور او د بل یوه کونډه او د دربیم مور وه د شاه حضور ته راوغوښتل شوه. شاه ورته وویل: ((زه پیسې غواړم که تاسو د قمرالدین د خښې شوې خزانې ځای راوښود تاسو به زما لپاره د مور او خور حیثیت ولرئ او که داسې نه و، نو د ګوتو د نوکانو لاندې به دې اوسپنې مېخونه ټک وهل شي.)) بیګم وویل: ((ماته د خزانې اصلي ځای معلوم نه دی زه یوازې دومره پوهېږم چې هغه په همدې حویلۍ کې خښه ده)) برخوردارخن او نور نقب وهونکي ((کلنګ وهونکي)) سربازان د قمرالدین حویلۍ ته ولېږل شول او تر غرمې پورې دوی په دې بریالي شول چې د شپاړسو لکو روپیو خزانه مونده کړي. د ((تذکره عماد الملک)) مولف په حواله د خونې د غولي کیندل اود چتونو ماتول تر دربو ورځو پورې دوام وکړ او د یو نیم کروړ په اندازه د نغد او جنس خزانه لاسته راغله. پورتنی مولف وایي: ((هغو کسانو چې د کیندلو پر وخت کې حاضر و مورږ ته جوته کړه چې د حویلۍ د مځکې لاندې د سړي د ونې په اندازه دوه سوه طلایي شمعدانونه راوایستل شول. په دې سربېره به زیاته اندازه قیمتي الماس، زمرد، سره زر، یاقوت، مرغلرې، په خارج کې جوړې شوې غالۍ او پزي او په سروزرو

او سپینو زرو پوښ شوې امساګانې د شاه لاسته ورغلې. سبحان الله ! د خلد مکان (اورنګزېب) له زمانې راهیسې د محمد امین خان او قمرادلین خان او یاکلنه خزانه په یوه ورځ کې د احمد شاه ابدالي په بخت ورسېدله او خان خانان ته له افسوس، آهونو او په کور کې له یوې ډېرې خاورې څخه سیوا څه پاتې نه شول. دا خو لا څه کوې چې افغانانو له حویلۍ څخه تر روانېدو دمخه له حرم سرای څخه سل تنه ښکلې ښځې خوښې او له ځان سره یې بوتلې. سره له دې هم په دویم انتخاب کې دوی یو ازې هغه ښځې له ځان سره وساتلې چې ډېرې ښکلې وې او پاتې یې بېرته خپل حرم ته ولېږلې[۳۰].

د نغدو پیسو او مال لپاره د شاه پلټنه په همدې ځای بس نه شوه.

د ښار د شتمنو اشرافو او لویانو په سترو ماڼیو کې د یوې منظمې پلټنې هدایت ورکړل شو. د سمسم الدوله حویلۍ په همدې شان د خزانې د موندلو لپاره وکیندل شوه. حتی د کوټوال فولادخان خونه هم خوندي نه شوه او له خپلې ټولې شتمنۍ سره یې چور کړه. د هغو فراري کسانو خونې لکه خانه سمان سعدالدین خان، راجانګر دیوان خلصاو تن khalsa-o-tan او جواهرات خرڅوونکې هیرانند هم په همدغه سرنوشت اخته شول. دغه ټولې خونې ماتې او هر څه چې ورڅخه د افغانانو لاس ته ورتللی شول، ترې یې یوووړل[۳۱].

د ډیلي په هره خونه باندې باج کېښودل شو او د لاهور د ذکریا خان زوی میر یحیې خان ته د دغه باج د راغونډولو دنده وسپارل شوه. ښار په یو شمېر

---

(۳۰) د ډیلي پېښې، تاریخ عالمګیر ثاني، ۹۹ الف- ۱۰۰ ب، تذکره عماد، ۲۱۸، سمین، ۱۴- ۱۶ س. پ. ډ، یوویشتم ټوک ۹۶، ۹۸، ۱۰۰.
(۳۱) تذکره عالمګیر ثاني، ۱۰۰ ب.

محلو وو ېشل شو او په هر یوه برخه کې د راټولولو لپاره دفترونه خلاص شول چې کور په کور هغه لاس ته راوړي. د تاریخ عالمګیر ثاني مولف هغه بد مرغه حالت بیانوي چې د مغولي امپراتورۍ مرکز وربانديې په دغو ورځو کې اخته شوی و: ((یحیې خان له یوه (کلاه پوش) کاتب سره د کوتوال ترڅنګ د روشن الدوله په کترا مدرسه katra madrasa کې د ټولولو دفتر جوړ کړی و او شتمن خلک د مکاتیبو په وسیله په نامه راوغوښتل شول. د ښار په هره یوه کوڅه کې یو (کلاه پوش) سردار له خپلو پوځیانو سره ډېره و. د خونو په حسابولو سره دوی له هر یوه کور والا څخه د هغوی له توان څخه جګ باج غوښتل. وهل، ټکول او په زور اخیستل د ورځې باب و. د ځورولو له ډار څخه خلکو خپلې ګانې، سامان او جامې خرڅ کړل خو د اخیستلو څوک پاتې نه وو. یوه توله سره زر (۱۸۰ دانې لس روپۍ، سپین زر دوه تولې په یوه روپۍ او مخلوط سپین زر درې تولې په یوه روپۍ خرڅېدل. درې منه لوښو (ظرفونو) یوه روپۍ بیه لرله. زیاتو خلکو د غربت له امله زهر وخوړل. ډېر خلک له دې امله چې په بدن باندې د اور لګولو له امله کړول شوي وو، مړه شول. حتی د هغو کسانو کورونه لوټ او وکیندل شول چې باج یې ورکړی و. له دغه مصیبت څخه هېڅوک په ښار کې خلاص نه شول. کورونه ویجاړ شول. دغه کړاو د جمادی الاول له څوارلسمې څخه تر پای پورې (۴-۲۰ د فبرورۍ) چې د شاه د تګ له اوازې سره برابره ده، دوام وکړ، د کوڅو له باج ټولونکو څخه وغوښتل شول چې عایدات تحویل کړي. باج ټولوونکو بیا له هغو کسانو څخه د ورکړې غوښتنه وکړه چې لږ

څه پخوا يې خپل باج ورکړی و. وهل او وژل یو ځل بیا څرګند شول. هغه کورونه چې لومړی ځل پاتې شوي و ، لوټ شول[۳۲].

دا د یادونې وړ ده چې د ښار د نجباوو د لوټولو او له هغو څخه د پیسو د جبري تحصیلولو په دغسې شرایطو کې مغولاني بیګم د شاه د جاسوس په توګه کار کاوه او د دغه کار په بدل کې شاه هغې ته د سلطان میرزا لقب وباښه او څه موده وروسته ورته د ((بست جلندر دوابه)) ، جمو او کشمیر سیمې د فیف (تیول) په توګه ورکړل شوې.

د شاه په نامه سکه ووهل شوه:

د ۱۷۵۷ کال د جنورۍ په دېرشمه (د ۱۱۷۰هـ جمادی الاول نهمه) د ډیلي د افغاني اردوګاه په شرابخانه کې د احمد شاه دراني په نامه سکې ووهل شوې د دغو سکو په مخ دده د پخواني سکې سره یو شان لیکنه چې په کندهار کې وهل شوې وه، معلومېږي او په دې برسېره دده د سلطنت یوولسم کال او ۱۱۷۰هـ کال په هغو کې علاوه شوی دی[۳۳].

له یوې شاهزادګۍ سره د شهزاده تیمور واده:

لکه چې موږ پوهېږو شاه د خپل زوی شهزاده تیمور لپاره د یوې شهزادګۍ د واده غوښتنه کړې وه او په همدې سبب یې له سرهند څخه د اغارضا خان په وسیله یو پیغام استولی و. دا وخت د امپراتور عالمګیر ثاني رضایت حاصل شوی و او شاه د امپراتور مانۍ ته شل زره نغدې روپۍ شل پتنوسه

---

(۳۲) تاریخ عالمګیر ثاني، ۱۰۰ب- ۱۰۱الف، سرکار، د مغلو د امپراتورۍ زوال، دویم ټوک، ۱۰۱- ۱۰۲.
(۳۳) د ډیلي پېښې، تاریخ عالمګیر ثاني، ۱۰۱ب.

كالي او شل پتنو سه شيريني باب واستول (د جمادى الاول دوريشتمه، د فبرورى ديارلسمه) د جمادى الاول په څلور ويشتمه نېټه شهزاده ته ګوهر افروزبانو بيګم د امپراتور عالمګير لور چې محمدي بيګم يا زهرا بيګم هم نومېده واده شوه. د سرهند سيمه شاه ته د شهزادګۍ د جهيز په توګه ورکړل شوه[۳۴].

د شاه او امپراتور عالمګير ثاني ترمنځ يو تړون لاسليک شو او په هماغه ورځ شاه په کلکه توګه د جټانو په خلاف خپل تياری ونيو او يو سترتوب يې بالا بهګر ballabhagarh ته ولېږه[۳۵].

عمده بيګم غازي الدين ته واده شوه:

د جمادى الثاني په لومړۍ شپه (د فبرورى ۲۰-۲۱) د مغولاني بيګم لور عمده بيګم د شاه په خپل حضور کې عماد الملک غازي الدين ته واده شوه. د غازي الدين په خپل قول چې غلام حسين سمين راوړی دی شاه د مهربانۍ له مخې ډېر خوشاله شو چې د (خينه) او ((نکاح)) مراسم برابر کړي او هغه ته يې پنځه زره روپۍ او خپل يو شال ورکړ او ورته يې وويل: ((له دغې ورځې وروسته زه تاسو د خپل زوی په حيث شمېرم. په هر څه کې نېکمرغه او خوشاله اوسې.))[۳۶]

---

(۳۴) تاريخ عالمګير ثاني، ۱۰۱ب -۱۰۲الف، تذکره عمادالملک، ۲۳۷، طهماسنامه، ۶۵ب ۶۶ب د ثمين په حواله چې غازي ورته بيان کړی دی، امپراتور په خپله خوښه د شهزادګۍ لاس ورورواندې کړ او شاه په تردد سره هغه ومانه، اوولسم مخ. د (ډيلي پېښې) د واده نېټه د جنورۍ له ۳۰- ۳۱ پورې ګڼي.

(۳۵) د ډيلي پېښې.

(۳۶) تاريخ عالمګير ثاني، ۱۰۲الف، ثمين ۱۶، طهماسنامه، ۶۶الف، تذکره عماد، ۲۳۸ خزانه اميرا، ۹۹- ۱۰۰.

واده پـه مراسمو ترسره شـو او شـاه غـازي الـدين تـه دوه لکـه روپـۍ، دوه هاتیان، څلور اسان ورکړل او د فرزند خان لقب يې وروباښه.

غازي الدين خپلې نورې ښځې طلاق کړې جونابيګم (د علي قلي خان لور) د ((ډيلي پېښې)) پـه حوالـه مغـولاني بـيګم تـه وسـپارل شـوه چې هغـه تـه د کنيزې په حيث کار وکړي.

څوارلسم فصل

د جټانو پر خلاف د قوي لښکر لېږل:

شاه په داسې یوه حالت کې د مرهټه وو او جټانو د سرکشۍ روحیه درک کړه چې ستر مغول او غټ اشراف د افغان په پښو کې په بشپړه توګه پرمخ پرېوتل او د خپلې امپراتورۍ او خلکو د دفاع لپاره یې حتی یوه کوچنۍ ګوته هم ونه ښوروله او تر دې اندازې چې د خپلو ګرانو او نږدې کسانو پت یې هم خوندي نه کړ. همدا خلک وو چې دده له پوځ سره یې اصلاً لږ څه مخالفت وښود.

له سورج مال جټ سره د غازي الدین مذاکرې:

کله چې ((امیرالامرا)) نجیب الدوله له غازي الدین څخه لاس واخیست، نو غازي د شاه پر خلاف له سورج مال جټ څخه د مرستې غوښتلو په لټه کې شو. د ۱۷۵۷ کال په نوامبر کې ډیلي ته په هند باندې د شاه د برید خبر راورسېد. په دغه وخت کې د غازي یو نږدې باوري دوست عباد الله خان په دې نظر و چې نجیب الدوله د اتکا وړ کېدلی نه شي او ده (غازي) ته یې د مرهټانو څخه د مرستې اخیستلو پیشنهاد وکړ.

خو څرنګه چې د مرهټانو پوځي مرکز ډېر لیرې و او د بهارت پور د جټانو مشر نږدې په لاس راتلی شو، نو د راجا نګر مال پیشنهاد چې ویل یې له بهارت پور څخه دې سورج مال او د ایتاوا څخه دې یو مرهټی افسر انتا جي منکشوار راوبلل شي، د منلو وړ وګرځېد. د وزیر په خپل لاس یو شاهي فرمان او یو مکتوب ژر جټ ته واستول شو. انتا چې منکشوار هم راوغوښتل شو. سورج مال دعوت ته غاړه کېښودله او تیلپات ته چې د تذکره عمادالملک په قول (۱۲۱-۲۲) (تل کیشن داس) ورغی او دلته یې له نګرمال سره خبرې اترې پیل کړې. سورج مال په دې نظر و چې په لومړي پړاو کې د جود پور، جیپور او نورو راجپوتي راجاګانو په مرسته باید مرهټان د ((ناربادا)) د سیند سویل لورته په شا ووهل شي. کله چې په دغه کار سره د هېواد امنیت د دوی له لوټمارانو څخه تامین شي، نو ورپسې د احمدشاه دراني پر خلاف د وزیر قمرالدین د وخت په څېر یوه متحده قوه په کار اچول کېدی شي، خو غازي الدین د دې پلوی نه و چې مرهټان بند کړي. په دې ډول د دغه سیاسي اختلاف په سبب خبرې اترې له ناکامۍ سره مخامخ شوې او سورج مال د ۱۷۵۲ کال د نوامبر په دریېمه اوونۍ کې خپل هېواد ته په خواشینۍ سره په شا لاړ. په عین حال کې دا هم ویل شوي چې د نجیب الدوله له او سورج مال ترمنځ خبرې اترې تر یوې اندازې د ډیلي د وزیر او د بهارت پور د جټانو د مشر ترمنځ د اختلاف عامل ګڼل کېږي. د دغو ټولو سره سره بیا هم سورج مال خپل زوی د ډیلي ګاونډ ته ولېږه چې هلته د یوه خطر د پېښېدو لپاره چمتو اوسي[1].

(۱) تذکره عماد ۱۵۸-۶۲، تاریخ عالمګیر ثاني، ۱۲ب-۸۴الف.

افغانانو مرهټانو ته ماتې ورکړه:

انتاجي منکشوار د ۱۷۵۲ کال د دسمبر په دېرشمه نېټه د جمو له ختيځې خوا څخه شاهدرې ته نږدې راورسېد او د غازي له لارښوونې سره سم يې هڅه وکړه چې د جنورۍ په شپاړسمه د شاه ولي خان د درانيانو ځپه ودروي. شاه ولي خان دا وخت د مغولي پايتخت لور ته د تګ په لار کې په ناريلا باندې د بريد په حال کې و. خو د استحکاماتو د نه درلودلو له امله دی (انتاجي) په شا وتمبول شو او د په ځټ کېدو په وخت کې د روهيله وو له خوا چې مشر يې (نجيب الدوله) په پټه احمد شاه ته تسليم شوی و، تر يرغل لاندې راغلل. سره له دې هم منکشوار د جنورۍ په يوويشتمه نېټه د سرور خان په ماتولو بريالی شو، چې شاه ولي خان د فريد اباد د لارې د بندولو لپاره استولی و، سرورخان د جګړې په ډګر کې څلور سوه تنه له لاسه ورکړل او په همدغه شمېر سره اسان د فاتح لاسته ورغلل، خو د انتاجي مقاومت بالاخره د فبرورۍ په لومړۍ نېټه د سردار جانخان له خوا پای ته ورسېد. د روهيله وو په هدايت د دراني قوماندان يو شل زره کسيز پياوړی پوځ په مرهټانو يرغل وکړ او هغوی يې له ماتې سره مخامخ کړل او هغوی په ډېره سختۍ سره وکولی شول لاره ځان ته خلاصه او د سورج مال جټ په سيمه کې متورا ته وتښتي. انتاجي د جګړې په ډګر کې زر تنه مړي له ځان څخه پرېښودل. له هغو څخه دوه سوه تنه يې له عادي پوځيانو څخه په رتبه کې جګ وو. بريالي درانيان د جټانو او مرهټانو د شپږ سوو پرې کړيو سرونو سره ډيلي ته راستانه شول او شاه هر يوه دراني ته د دغه کار په بدل کې اته روپۍ انعام ورکړ. په دې غوڅې ماتې سره مرهټانو بيا تر هغو پورې

چې شاه په هند کې و له درانیانو سره توري وانه ازمایلې او د دوی مخالفت له شاه سره پای ته ورسېد [۲].

جټ د شاه اطاعت و نه مانه:

خو په ځان غره جټ لا تراوسه پورې ماتې خوړلې نه وه او له قید څخه بچ پاتې و. دا هم سمه ده چې ډيلي ته د احمد شاه له رارسېدو سره سم سورج مال لکه چې سمین په خپل اثر (حالات احمد شاه ابدالی ۱۴) کې وايي د تسليمېدو ليک لېږلی و او په لومړي سر کې يې د شاه پر خلاف د غازي ترڅنګ له جګړې سره موافقه کړې نه وه. ده هغه عرضپاڼه لاسليک کړه چې شاه ته د خان خانان انتظام الدوله، نګرمال او نورو له خوا وړاندې شوه او له ده څخه يې د پنځوسو لکو روپيو د ورکړې غوښتنه کوله په دې شرط چې دی غازي د اندس هغې خوا ته د زنداني په توګه ولېږي او په دې ډول هغه ته بيا د هغه لور ته د ستنېدو اجازه ور نه کړي، مګر دا چې مرېان له ده سره په دې کار کې مرسته کړې، شاه له ده څخه غوښتي وو چې حضور ته يې راشي او باج ورکړي او دده تر بيرغ لاندې خدمت وکړي. خو جټ نه يوازې دده غوښتنو ته اطاعت ونه کړ، بلکې له متوار څخه د خپلې پياوړې او پخې چونۍ (کمهير) خواته يې ځان وايست او خپل زوی جواهر سنګ يې د

---

(۲) تذکره عماد، ۲۰۱ - ۲۰۵، اس. پ. ډي، يوويشتم ټوک، ۹۵، ۹۹، ۹۶، ۱۰۳، د ډيلي پېښې، سرکار، د مغولو د امپراتورۍ زوال، دويم ټوک، ۱۱۰ - ۱۱۴، انتاجي له درانيانو سره د خپلې جګړې نېټه چهارشنبه د ماګهـ (د هندوانو مياشت - م) د لومړۍ نيمايي څوارلسمه نېټه ښودلې چې د فبروري له دويمې او دريمې نېټې سره سمون خوري. اس. پ. ډي، يوويشتم ټوک، ۹۹.
په متورا کې انتاجي منکشوار هڅه وکړه چې سورج مال د شاه په خلاف جګړې ته وهڅوي، خو سورج مال دا رد کړه چې د هغو لپاره به ونه جنګېږي چې د ځان لپاره جنګېدلی نه وي او داسې يې وويل: ((ايرانی (افغانی) پاچا د هند امپراتورۍ په پنځوسو زرو لښکر سره ونيوله. هيڅا په هغه ډز ونه کړ او هېڅ سړی د خپل ژوند قرباني ور نه کړ. زه څه ته ارزښت ورکړم؟)) د انتاجي منکشوار ليک وګورئ. اس. پي. ډي، يوويشتم ټوک ۹۹-۱۱۲ مخ.

متورا د دفاع لپاره واستاوه. نه یوازې په همدومره یې اکتفا وکړه، بلکې په دې برسېره هغو شتمنو خلکو ته یې پناه ورکړه چې له ډیلي څخه متورا ته تښتېدلي و او د ځينو غوره پنا وړونکو په سپارلو کې یې د شاه استازي ته د رد ځواب ورکړ. ده یوازې یو سیاسي او غلوونکي ځواب په دې ډول شاه ته واستاوه: ((کله چې لوی زمینداران د اعلیحضرت حضور ته راشي، نو دغه غلام به هم شاهانه درګاه مچ کړي، څنګه کېدی شي زه راجا نګر مال او نور چې ما ته یې پناه راوړې تاسو ته درولېږم.))[3]

له جواهر سنګهـ جټ سره تیت پرک جګړې:

شاه د غره جټ په خلاف د پوځي یرغل د کولو په باب له تصمیم نیولو سره سم ((ګاهي)) (د خوړو او وښو د برابرولو ډله) د فرید اباد لور ته ولېږل چې د پوځ لپاره خواړه او د څارویو واښه راغونډ کړي.

جواهر سنګهـ دا وخت تصادفاً د بالا بهګ په ګاونډي چونۍ کې و. ده له خپلو پنځو یا شپږو زرو سورو سره بهر ته ور ودانګل او ګاهیان یې تباه کړل او نږدې یو سلو پنځوس آسونه یې د غنیمت په توګه وتښتول[4].

شاه ددغه خبر په اورېدو سره ډېر زیات په غوصه شو او په هماغه شپه یې محمدزی عبدالصمد خان ته امر وکړ چې ژر د پېښې ځای ته ځان ورسوي.

---

(۳) سمین، ۱۴، تاریخ عالمګیر ثاني، ۸۳ب- ۸۴الف، سرکار دویم ټوک، ۱۱۴- ۱۱۵، د ډیلي پېښې د امبار اوجود پور راجا ګانو خپل ځانونه د ابدالي خادمان وبلل او د مرتهانو څخه د خپلو ځانونو د خلاصون لپاره یې احمدشاه دعوت کړ او ددغه کار په بدل کې یې دده خدمت کول ومنل. دوی له ابدالي سره جګړه کولی نه شوه سورج مال جټ یوازې یوه استثني و، خو ده په یوازې توګه څه کولی شول ده کولی شول پیسې ورکړي او خپل ملک ته نجات ورکړي. که چاله ده سره مرسته کولی نو ده به بنایي جګړه کړې وه، خو دی له مرتهانو څخه بیرېده. اس. پي. ډي یوویشتم ټوک یو سلو یو–یو سلو شلم مخ وګورئ.

(۴) سمین، ۱۶ کننګوجټان، لومړی ټوک ۹۸-۹۹، تاریخ مظفري، ۵۴۲.

ده ته لاړښوونه وشوه چې د يوه يا دوو کاسو په واټن کمين ونيسي او سل سواره د دښمن سره د مقابلې لپاره ولېږي او ورپسې هغوی د دښمن د غولولو لپاره د جګړې له ځای څخه دغه کمينګاه ته راپه شا شي. دغه کار سرته ورسېد او جواهر سنګهه تقريباً په لومه کې کېوت او د غنيمت د لاسته راوستلو څخه سوا، د هغه زيات افراد ووژل شول. خو شهزاده جټ په هوښياری سره له دغه لومې او ګرفتاری څخه ځان خلاص او بالابهګر ته وتښتېد.

افغانانو يو شمېر کلي رنګ او تر هغه اندازې چې ددوی په لاس ورتللی شول د هماغومره خلکو سرونه يې پرې کړل او د ډيلي لور ته د پنځه سوه پرې شويو سرونو سره راوګرځېدل(۵).

شاه د جټ مشر پر خلاف حرکت وکړ:

شاه د ۱۱۷هـ کال د ربيع الثاني په دويمه (د ۱۷۵۷م کال د فبروری ۲۲) نېټه د خپلې خزانې جواهراتو او مالونو له تړلو وروسته د جټ سيمې خواته روان شو. امپراتور عالمګير ثاني، خان خانان انتظام الدوله، نظام الملک مير يحيې خان او نور دده د خدای پامانی لپاره هغې خواته لاړل او له ((تکيه غلام سعادت خان درويش)) سره هغوی ته د ډيلي پر لور د ستنېدو اجازه ورکړل شوه. شاه په خضر اباد کې دوه ورځې دمه وکړه (فبروري ۲۳-۲۴) عالمګير د فبروري په درويشتمه (جمادی الثاني دريمه) له ده سره په دغه ځای کې وکتل او په ډيلي کې د پاتې شويو افغانانو د ظلم او تېري په باب

(۵) سمين ۱۶ کتنګوجټان، لومړي ټوک، ۹۸-۹۹، تاريخ مظفري ۵۴۲.

يې ده ته شکايت وکړ. عالمګير وويل: ((تاسو دلته راغلئ خو ستاسو افرادو په ډيلي کې د ښاريانو وژلو ته دوام ورکړ)).

شاه له مغول سره دوه سوه تنه سواره د بدرګۍ په توګه ولېږل او هغو ته يې لارښوونه وکړه چې ((که هر کلا پوښ په ښار کې وليدل شو نو بايد ووهل شي او له هغه ځای څخه يې وشړئ)). دغه کار د کوتوال فولادخان د زوی عتيق الله خان او بسنت خان په وسيله عملي شو او په نتيجه کې يې ډېر ژر په ښار کې کراري رامنځته شوه. بله ورځ د فبروري په څلورويشتمه غازي الدين له شاه سره د جټانو پر خلاف د جګړې لپاره افغاني کمپ ته راورسېد[6].

د فبروري په پنځه ويشتمه شاه له خضر اباد څخه وخوځېد او په بدرپور کې تم شو او دلته ورسره مغولاني بيګم يوځای شوه. بل سهار شاه فريد اباد ته حرکت وکړ چې دا ځای د بالابهګر په شمالي شپږ ميلۍ کې پروت دی. په لومړي سر کې شاه دا تصميم نه درلود چې بالابهګر ونيسي، خو کله چې په هماغه ورځ محمدزي عبدالصمد خان د جټانو پر خلاف له عملياتو څخه راستون شو، نو ده ته خبر ورکړل شو چې جواهر سنګهـ له لومې څخه خلاص شوی او بلابهګر ته تښتېدلی دی. پر دې اساس شاه په خپل پروګرام کې بدلون راوست او ددغې چونۍ د ژر نيولو تصميم يې ونيو. دا د جټ يوه ډېره کمزورې چونۍ وه او د هغې په سقوط سره د دغو ياغي خلکو پر خلاف د يوه غوره پوځي بريد هيله کېدله[7].

---

(۶) تاريخ عالمګير ثاني، ۱۰۲الف- ۱۰۳الف.

(۷) ثميم، ۱۶، ۲۴، سرکار دويم ټوک، ۱۱۶، کننګو، جټان لومړی ټوک، اته نوي يم -نهه نويم مخونه.

د احمد خان بنګښ عرض او خواست:

د فرید اباد په کمپ کې شیر اندازخان یا په بل نوم سید محمد صالح د غلام حسین خان ثمین په ملګرتیا د شاه حضور ته ومنل شو او د فرخ اباد د احمد خان بنګښ خواست او عرض یې هغه (شاه) ته وړاندې کړ. شاه لا په ډیلي کې دی (احمد خان) خپل حضور ته غوښتی و، بنګښ زړه نا زړه و، خو د شاه او د هغه د وزیر شاه ولي خان له خوا د مصرانه او کلکو مکتوبونو په رارسېدو سره ده سملاسي جرګه راوغوښته او هغوی ته یې د اموضوع وړاندې کړه. شیر اندازخان پیشنهاد وکړ چې شاه ته به د استازي په توګه لاړ شي. دده پیشنهاد ومنل شو او دی د شاه دربار ته وخوځېد. شیر اندازخان تصادفاً د شاه ولي خان په خېمه کې د فبرورۍ په شپږ ویشتمه نېټه په فرید اباد کې له غازي الدین خان سره وکتل. د خبرو اترو په ترڅ کې غازي د احمد خان بنګښ له خوا د شاه په عنوان عریضه ولیدله چې په هغې کې لیکل شوي وو چې که د شجاع الدوله سیمه ده (احمد خان) ته ورکړل شي، دی به شاه ته د بنګال د شپږو کروړو روپیو برسېره دوه کروړه روپۍ شاه ته ورکړي. غازي پیشنهاد وکړ چې مکتوب دې په دې ډول واړول شي: ((که شجاع الدوله زما لاس ته راغی زه به دوه کروړه روپۍ تاسو ته درکړم، خو که چېرې دی له خپلې شتمنۍ سره کومې بلې خوا ته وتښتېد، نو په کال کې به یو کروړ درولېږم. د بنګال لپاره به زه په دوو کلو کې پنځه کروړه روپۍ درته وسپارم چې دا اندازه په مکتوب کې شپږ کروړه ښودل شوې وه)) مکتوب په دې ډول اصلاح او بله ورځ د فبرورۍ په اووه ویشتمه نېټه هغه وخت وړاندې شو چې شاه داسې وفرمایل: ((ته یو سید یې، مطمین

اوسه ستاسو غوښتنې به ومنل شي. زه دې هېواد او سلام د پياوړتيا او د مرتانو غوندې کفارو د نابودولو لپاره راغلی يم. ما جنګ بازخان ته پيغام استولی دی. احمد خان ته وليکه چې تياري ونيسي.))[۸]

د جټ سيمه تر پښو لاندې شوه:

کله چې شاه پيشنهاد وکړ چې د بالابهکر د کلابندۍ لارښوونې به په خپله وکړي، نو په دغه وخت کې يې سردارجانخان او نجيب الدوله له دغو اوامرو سره د شلو زرو افرادو په بدرګه ولېږل: ((د لعنتي جټ سرحدونو ته لاړ شئ او هر هغه ښار او سيمه لوټ او ويجاړه کړئ چې دده په لاس کې دی، د متورا ښار د هندوانو يو سپېڅلی ځای دی کېدی شي هغه ټول له تېغ څخه وباسي. په دغه پاچاهۍ او هېواد کې هېڅ څه پرېښږدي. تر اکبرا اباد (اګرې) پورې هېڅ شی پرې نه ږدي چې ولاړ اوسي.)) دغه راز شاه د خپلو (نسقچيانو) په وسيله پوځ ته يو عمومي امر وکړ چې ((هر چېرې چې دوی ځي له ځان سره دې اورا او توره يوسي، هر څه ولجه چې د دوی لاس ته ورځي هغه دوی ته د انعام په توګه ورکول کېږي. هر څوک چې د کفارو سرونه پرې کړي او را يې وړي نو بايد د وزير اعلی د خېمې په مخکې يې واچوي. دغه سرونه به وشمېرل شي او د هر يوه په مقابل کې به له حکومتي بودجې څخه پنځه روپۍ ورکړل شي.))[۹]

شاه بالابهګر ونيو:

---

(۸) ثمين، ۳، ۱۰، ۱۷، ۹.

(۹) ثمين، ۲۳ سرکار دويم ټوک ۱۱۷، کننګو، جټان، ۹۹-۱۰۰.

ورپسې شاه د بالا بهګر چونۍ تر کلابندۍ لاندې راوستله. شهزاده جواهر سنګهـ دلتـه لـه دوو تنـو مرتبـي پنـاه ورونکـو انتـاجي منکشـوار او شمشـیر بهادر سره یوځای له منورا څخه راغلی و. جټ پـه زړورتیـا سره لـه چـونۍ څخه دفاع وکړه خو احمد شاه په خپله د کلابندۍ تنظیم په لاس کې نیولی و او دده پنځو جګ خولې هاوان توپونو داسې ډول ګولۍ ویشتلې چې لـه (دوو کوشیر شویو او سپنیزو نیم کـرو څخـه جـوړې شـوې وې او پـه مځکـه باندې له لګېدو وروسته چاودېدلې او په مځکه کې یې تخریبات خورېدل) ددغو توپونو زاویه په پرله پسې ډول بدلېدله او پـه بالابهګر بانـدې یـې ورانوونکي بمباردمان وکړ او چورلکي توپونه او پلتـه ییـز توپونـه یـې چـې ددفاع کوونکو یوازینۍ وسیله وه په داسې توګه له کاره وایستل چې په یـو څو ساعتونو کې یې ددغه ځای دفاع ناممکنه کړه. جټ شاهزاده نور نو نـه شول کولی د افغاني برلاسي ډزو په مقابل کې مقاومت وکړي، نو د شپې لـه تیـارې (د مـارچ دربیمـه) څخـه پـه ګټـې اخیسـتنې سره د قزلباشـانو کـالي واغوستل او خندق ته وروښوییدل او د شاه د پوځونو په منځ کې یې ځان تېر کړ او جمنا خواته وتښتېد.

افغانانو په یوه نابېره برید سره چونۍ ونیوله او د هغې مسکونین یې ټول له تېغـه تېـر کـړل. دوولـس زره نغـدې روپـۍ، د سـرو او سـپینو زرو لوښـي، څوارلس اسان یوولس اوښان، د غلو او جامو یوه ستره زېرمـه ددوی لاسـته ورغله[10].

---

(۱۰) د ډیلي پېښې تاریخ عالمګیر ثاني ۱۰۳ب- ۱۰۵الف، تذکره عماد، ۲۴۰، شاهنامه احمدیه، ۲۰۳-۲۰۴ سرکار دویم ټوک، ۱۱۶-۱۱۷، کننګو، لومړی ټوک، ۱۰۰-۱۰۱.

د متورا لوټول:

له بلې خوا جهان خان د نجیب الدوله په لارښوونه خپل قتل و قتال او د سرونو د پرېکولو عملیات په ډېر زیات قوت او لویه پیمانه پیل کړل. دی نابېره د متورا په بېګناه ښار ګوتې باندې راننوت سره له دې چې جهانخان ناڅاپه په دغه ځای یرغل وکړ بیا هم شهزاده جوهر سنګهـ او دده ((پیرو جټانو تصمیم ونیو چې یرغلګر به یوازې د دوی په مړو جسدونو باندې وکولی شي د براجا سپېڅلی پایتخت ته ننوزي. دی د فبروری په اته ویشتمه له پنځو زرو تنو سره راوخوځېد چې د چا موها د کلي په منځ کې د یرغلګر مخه ونیسي. دغه کلی د متورا په شمالي اته میلي کې پروت دی. خو سره له دې چې دده د افغاني جنرال په مقابل کې نهه ساعته سخت مقاومت وکړ، بیا هم د زړور افغاني جنرال سره یې برابري نه لرله او د درېو زرو تنو په له لاسه ورکولو سره په شا وتمبول شو. افغاني فاتحان د متورا خواته راوړاندې شول، په داسې حال کې چې جواهر سنګهـ بالابهګر ته

د تاریخ عالمګیر ثاني په حواله شاه امر وکړ چې ځینې توپونه دې له ډیلي څخه راوغوښتل شي، خو د کش کاږونکو څارویو د نشتوالي له امله دا ډېره ګرانه وه چې هغوی بالابهګر ته ولېږدول شي. بالاخره کله چې هغوی د بالابهګر لور ته کش کاږل کېدل، نو په دغه وخت کې د شاه له خوا د بالا بهګر د نیول کېدو خبر ډیلي ته راورسېد. کننګو د افغان بېرحمۍ چې ثمین په خپل حالات احمد شاهي ۲۳- ۲۴ کې ذکر کړی، د بالابهګر له سقوط څخه وروسته ګڼي د ((حالات احمد شاهي)) په نوم اثر، هندي انتیکواری، شپږ د پرشم ټوک ته دایروین له خوا ترجمه شو.) په داسې حال کې چې سرجادونات سرکار هغه د اګرې له لوټ څخه وروسته شمېري (اف. ام. ای، دویم ټوک ۱۲۴- ۱۲۵ وګورئ.) منځنۍ منبع (شاهنامه احمدیه) هغه د وروستۍ منبع په څېر تاییدوي فرانګلن په خپل (د شاه علوم سلطنت) کې په بالابهګر کې د جټانو پر خلاف د بري ویاړ غازي الدین ته ورکوي چې دغه وروستی کس ته احمد شاه د دغه خدمت په بدل کې د وزارت څوکۍ وبښله، ۶-۸، حسین شاهي ۳۰- ۳۱ وګورئ.

وتښتېد یانې له تناره څخه د اور لور ته چې لږ څه مخکې مو وویل په څټ شو[11].

د مارچ په لومړۍ نېټه د جمادی الثاني نهه، جهانخان سهار وختي په متورا باندې راوغورځېد. ددغه ښار خندق څوکۍ لرونکي د بوالونه او د خپلې دفاع لپاره ساتونکي نه درلودل. دا زیاتره د روحانیونو او زیارت کوونکو ښار و چې د پسرلي په وخت کې له بهر څخه د هولي د دیني جشنونو لپاره دوه ورځې دلته راتلل. جهانخان د خپل بادار د امر د ښېخې پرځای کولو لپاره ((چې ویل یې ووژنه او لوټکړه)) کافي فرصت درلود.

د تېرې شپې مقاومت دده غضب او ځوږلا زیات کړی و او د ترحم هېڅ کوم حالت په کې نه لیدل کېده. ده د عامه وژنې او د خلکو د تباهۍ امر ورکړ. هالي د هندوانو په تکو سرو وینو رنګ شوه، پر دې سربېره ښار ته اور واچول شو او هغه د ستري اور اخیستنې په ترځ کې وسوځېدو.

ډاکتر کننګو وايي: ((د مخ په زوال ویشناویزم زاهدانو چې د جمنا د رود ترڅنګ څپریو کې مېشته وو د ((غوبه الهي)) د نڅا او د هغې د زړه وړونکې شپېلۍ د غږ خوبونه لیدل چې له مجازاتو سره یوځای وو)) د غازیانو د کوچنیو تبرونو په وسیله ستري او درندې مجسمې او بتان مات

---

(۱۱) تاریخ عالمګیر ثاني، ۱۰۶الف، تذکره عماد، ۲۵، علي ابراهیم، تاریخ بهاووجانکو ۱۶. د هغه راپور پر اساس چې په راجوید، لومړي ټوک، دري شپېتمه ګڼه مکتوب کې اقتباس شوی، د جټانو پنځه زره او شپږسوه کسیزه قوه له متورا څخه بهر ته ووتله او له ابدالي پوځ سره یې سخته جګړه وکړه خو د مقابلې خوا د زیات شمېر له خوا یې ماتې وموندله. درې زره جټان مړه او دوه زره وتښتېدل، سرکار دویم ټوک، ۱۱۸ (لمن لیک). د تاریخ عالمګیر ثاني په حواله د دواړو خواوو تلفات له لسو څخه تر دوولسو زرو تنو افرادو پورې ګڼل شوي دي، یو سلو شپږم الف مخ.

او ټوټه ټوټه شول او د ماشومانو د چوګان د توپ په څېر په کوڅو او واټونو کې په لغتو ووهل شول[۱۲].

د دغه ښار زیاتره وګړي هندوان وو خو د هغې لړ شمېر مسلمانانو هم په دغه ستر مصیبت کې ونډه واخیستله او له هغې څخه خلاص نه شول. غلام حسین ثمین د یوه مسلمان زرګر مثال راوړی دی، چې ور څخه څلور زره روپۍ په زور واخیستل شوې او ژوند یې یوازې په دې نجات وموند چې د افغانانو سره د ورته دینداری مدارک یې ورته وښودل. ورپسې یو بل افغان راغی او دی یې په خښته باندې ژوبل کړ، نو په دې ډول دده خپل ژوند د ژغورلو لپاره تېښته وکړه او په یوه کونج کې پټ شو.

جهانخان په هماغه شپه له منورا څخه روان شو او روهیله شغالان یې په دې ځای کې پرېښودل چې په هغه څه باندې جشن جوړ کړي چې له افغاني بېرانو څخه پاتې شوي وو. نجیب ښایي د دې لپاره درې ورځې شاته پاتې شوی وي، چې د دغه ځای له پاتې خلکو څخه د یوه لک افغانیو هغه باج ټول کړي چې جهانخان ورباندې ایښودلی وو. دغه راز نوموړی نجیب د شتمنو خلکو د شتمنۍ او پټو خزانو د لوټولو لپاره تم شو او یو زیات شمېر ښکلې ښځې یې د غنیمت په توګه له ځان سره یووړلې. ثمین وایي د ((بیراجي)) او (سنیا سي)) زاهدان په خپلو څپریو کې حلال شول او ((په هره یوه څپري کې یو پرې کړی سر او د هغه له خولې سره متصل د مړې شوې غوا یو سر پروت و چې د هغې د غاړې د پرې په وسیله یې د سړي هماغه سر

(۱۲) تاریخ عالمګیر ثاني، یو سلو پنځم - یو سلو شپږم الف مخونه، ثمین، تذکره عماد، ۲۴۱-۴۲. حسین شاهي، ۳۰، غلام علي شاه عالمنامه، ۲۸، شاهنامه احمدیه، ۲۰۱-۲۰۲، سرکار، دویم ټوک، ۱۱۸-۱۱۹، کننګو لومړی ټوک، ۱۰۳.

تړلی و)). دا و هغه چلند چې په متورا کې وشو او د مسلمان زرګرد وینا له مخې ((له عام قتل وروسته اووه ورځې د دریاب او به سرې بهېدلې او ورپسې یې رنګ زیړ واوښت[۱۳].

د برنداابان عامه وژنه:

جهانخان په برانداابان کې چې د متورا په شمالي اووه میلۍ کې دی د مارچ په شپږمه د توري او راجونی حالت او لوبه بیا تکرار کړه. د ثمین په خاطرو کې دا راغلي دي:

((هرې خواته چې تاسو وګورئ د مړیو ډېرې وینې تاسو د توی شویو وینو او مړیو د جسدونو په منځ کې په سختۍ سره لاره موندلی شئ. یوه ځای ته چې موږ ورسېدو دلته مو د دوه سوه ماشومانو د مړیو یوه ډېرۍ ولیدله. هېڅیوه جسد سر نه درلود... په هوا کې دومره زیاته بدبویي وه چې د خولې خلاصول ګران و او حتی سا ایستل په سختۍ کېدل[۱۴].

ګوکول:

د بالابهګر له سقوط وروسته شاه په دمه سره په جهانخان پسې وخوځېد. متورا ته د مارچ په پنځلسمه نېټه راورسېد او په هوښیارۍ سره د جمنا هغې غاړې ته واوښت او په مهابان کې یې چې د متورا په سویل ختیځه شپږ میلۍ کې دی واړول. له دغه ځای څخه ده د ګوکول د ښار د لوټ لپاره

---

(۱۳) نورالدین، احوال نجیب الدوله، ۱۵ب، ثمین، سرکار، دویم ټوک، ۱۱۹- ۱۲۰، شاه عالمنامه د غلام علي ګوري ۲۸.

(۱۴) ثمین، حالات احمدشاه ابدالي، د ایروین ژباړه، هندي انتیکواری، ۷۱، ۳۶ ټوک، دوه شپېتم مخ، کننګو، ۱۰۴-۱۰۵، سرکار، دویم ټوک، ۱۲۰-۱۲۱.

چې د دوو میلو په واټن دد هله اردوګاه سره نږدې پروت و ، یوه قوه ولېږله. د بیرا جي د مذهبي فرقې سرسخت ((شمالي هندي نانګا - سدهو سیانو)) د جنګیالیتوب پټه روحیه وپاربدله او ددغه مذهبي ښارګوټي او صومعي د دفاع په منظور د څلور زرو تنو په حدودو کې په ((خاورو لړلي لوڅ جنګیالیان)) د افغانانو د پرمختګ د بندولو لپاره راووتل. یوه خواشینوونکې جګړه پېښه شوه او د هغوی دوه زره تنه د جګړې په ډګر کې له پښو وغورځېدل، په همدغه شمېر افغانان هم مړه شول.

د بنګال وکیل ((جوګل کیشور)) چې دا وخت د شاه په اردوګاه کې و ، شاه ته وویل چې ګوکول یوازې د لوڅو مرتاضانو یو ګوښه ځای دی او دومره زیاتې پیسې په کې نه شته. په دې ډول شاه لېږل شوی کنډک راوګرځاوه او ګوکول په امن کې پاتې شو[(۱۵)].

جهانخان په اګره کې:

د شاه بل هدف اګره (اکبر اباد) له ورانو شویو سیمو څخه د شتمنو پناه وړونکو د ګڼ شمېر تګ دده حرض تحریک کړ. ده جهانخان او نجیب الدوله له سرګردانوونکو عملیاتو څخه په شټ راوبلل او هغوی ته یې امر ته راورسېد. د برندابان او متورا د ورودانګې. جهانخان له پنځلس وکړ چې د لوی اکبر په ښار باندې یوویشتم سهار ددغه ښار دروازو زره سورو سره د مارچ په عام وژلو خبر باید دده له رسېدو څخه مخکې دغه ځای ته

(۱۵) ثمین، هندي انتیکواری، شپږویشتم ټوک، ۶۱، سرکار، دویم ټوک، ۱۲۱- ۱۲۲، راجوید، لومي ټوک، دري شپېتم مخ. د کرشنا جوشي د ۱۱۷۰ کال د رجب د دولسمې نېټې مکتوب له مخې احمدشاه له متورا څخه ګوکول ته قوه ولېږله. په دغه برخه کې ثمین ډېر باوري دی. دغه رازو ګورئ سرکار، دویم ټوک، ۱۲۱، لمن لیک. مرټې مکتوب وایي: ((ټول بیرا - جیان تباه شول، خو ګوکول نات بت ته نجات ورکړل شو.

رسېدلی وي. د دغه ښار مخور او سپېدونکي دده مخې ته ورووتل او ژمنه يې وکړه چې پنځه لکه روپۍ د باج په توګه ده ته ورکړي، خو څرنګه چې دوی ته په دغه وخت کې د دومره پيسو ټولول لږ څه ګران و، نو افغانان ښار ته ننوتل او په لوټ او وژنه يې پيل وکړ. سره له دې هم جهانخان د چونۍ په نيولو کې بريالی نه شو. ده زيات هڅه وکړه چې چونۍ ونيسي، خو د چونۍ توپچي ميرزا سيف الله خان چې د اوربل رهنمايي يې کوله، په ډېره مېړانه له چونۍ څخه دفاع وکړه او افغانانو ته دا ګرانه وه چې هغه په ناڅاپي يرغل سره ونيسي. جهانخان په اګره کې د منل شوي باج د لاسته راوستلو په هيله تم شو، خو دده مامورينو په ډېر زحمت سره د بنګال له جګټ سيټ له ګماشته يا استازي ((سملداس)) څخه يو لک روپۍ حاصلې کړې. د مارچ په درويشتمه دی د شاه له خوا د يوه عاجل امر له مخې د هغه حضور ته وغوښتل شو، په دې ډول ده نور نه شول کولی د پاتې باج د اخيستلو لپاره په اګره کې پاتې شي او په څليرويشتمه نېټه يې له هغه ځای څخه حرکت وکړ او له متورا سره نږدې له شاه سره شاه تصميم ونيو چې ډېر ژر خپل هېواد ته ستون شي. په مهابان کې دده په اردوګاه کې کلورا خپره په حدودو کې افغاني سربازان له دنيا څخه تېرېدل. سخت طبيعي محيط په ده باندې په غضب شو.

يو ځای شو[16].

د شاه په اردوګاه کې کلورا:

---

(۱۶) تاريخ‌عالمګير ثاني، ۱۰۹الف، لومړي ټوک ۱۶۳، اس. پي. ډي. يوويشتم ټوک، يو سلو يوولسم مخ، اووه‌ويشتم ټوک، ۱۴۶، ۱۵۲، ۱۵۵، تاريخ مظفري، ۵۴۲.

مهابان له برندابان څخه دیارلس میله لیرې د رود په کښته خوا کې پروت دی. سرجادونات سرکار وایي: ((د دریاب اوبو دا وخت د وچ موسم ارتفاع لرله او ډېرې لږې او کښته وې او د نیم سویو او یاناسویو وژل شویو کسانو او د هغو مړیو د جسدونو له امله بندې وې چې ځانونه یې په خپله وژلي وو. هندي لمر د درېو اوونیو په موده کې خپل کار وکړ. هغه اوبه چې د شاه په امر له ((وریندا وان)) او متورا لور ته د دغو ځایو د مسلخونو د مینځلو لپاره اړول شوې وې او ټول ځایونه یې نیولي وو، د ابدالي اردوګاه ته راورسېدلې)) کلورا په حتمي توګه پېښېدونکې وه. ((دلته چاره حصر وه، درمل موجود نه و، د یوه من تمر (املي) بیه سل روپۍ وه. د تمر اوبه او یا شربت د دغه ناروغۍ لپاره ګټور ګڼل کېږي.

د افغاني پوځ د اسانو ډنګرېدل هم په همدې اندازه یو مصیبت و. پاتې سربازان خپل هېواد ته د ستنېدو لپاره په فریاد راغلي وو.))[17]

په دې سبب شاه د کور خوا ته له ستنېدو څخه غیر کومه بله چاره نه لرله.

عالمګیر ثاني ته د شاه پیغام:

د ۱۷۵۷م د مارچ په شپږویشتمه (د ۱۱۷۰هـ د رجب پنځمه) خپل استازی قلندر خان په ډیلي کې امپراتور عالمګیر ثاني ته واستاوه چې هغه ته په جتهانو باندې د خپل برید د مفکورې د پرېښودلو معلومات ورکړي او هم امپراتور ته ووایي چې دی د ډیلي خواته راروانېږي. په همدغه وخت کې وزیر شاه ولي خان امپراتور ته یو زړه دردوونکې لیک ورانډې کړ چې په

(۱۷) د مغولو امپراتورۍ زوال، دویم ټوک، ۱۲۵ـ ۱۲۶.

هغه کې شاه د متوفي امپراتور محمد شاه له پېغلې لور حضرت بیګم سره د خپل واده پیشنهاد کړی و. دا خبره د کورنۍ ټولو اکمنو ملکه الزماني او صاحب محل لپاره سخته دردناکه وه او د دواړو د اوښکو او چیغو په ترڅ کې وویل: ((مونږ به حضرت بیګم او خپل ځانونه مړه کړو خو هغه به افغان ته د واده لپاره پرنه ږدو)) دا کار ټول بې فایدې و ځکه امپراتور څه وس نه درلود[۱۸].

شاه ته د سورج مال ځواب:

((شیرګړه)) ته په رارسېدو سره شاه د وروستي ځل لپاره بې نتیجې هڅه وکړه چې له سورج مال جټ څخه په ګواښ سره حتی المقدور څه حاصل کړي. ده هغه ته دوه استازي، د بنګالي جوګل کیشور او یو افغاني افسر له یوه ګواښوونکي لیک سره واستول. په هغه کې لیکل شوي وو چې که دی د باج په ورکولو کې پلمې ته دوام ورکړي، نو دده د دیک، کمهیر او بهار تېپور بندرونه به ړنګ او له خاورو سره برابر کړي او ددغه کار مسولیت به د متورا او برندابان په شان دده او دده د هېواد پر غاړه وي. خو جټ په دغه ګواښ سره ونه بېرېد او شاه ته یې په ګستاخانه غوړه مالۍ سره داسې عبارت ولیکل: ((زه د هندوستان په امپراتورۍ کې کوم پیاوړی مقام نه لرم. زه د بیدیایي سیمو یو زمیندار یم. زما د بې ارزښتۍ له امله د زمانې هېڅ یوه امپراتور دا لازمه نه بلله چې په کورنیو چارو کې مې مداخله وکړي. اوس چې ستاسو اعلیحضرت غوندې یو زورور امپراتور له ما سره

---

(۱۸) تاریخ عالمګیر ثاني، ۱۰۹ب-۱۱۰الف.

د مخالفت او د مخامخ جګړې تصمیم نیولی او له ما خوارکي سره خپل پوځونه جنګوئ دا کار به زما د حیثیت د لوړېدو سبب شي او دا به ددغه خوارکي لپاره د غرور یوه موضوع وي. دنیا به وایي چې د ایران او توران امپراتور له زیاتې ویرې څخه په یوه مفلس شپانه او کوچې برید کړی دی. داسې خبرې به په خپله د اعلیحضرت لپاره ډېر شرم وي، چې د تاج بښوونکې دی. په دې برسېره نهایي نتیجه هم معلومه نه ده. که چېرې تاسې په خپل ټول قوت او وسایلو سره زما غوندې یو کمزوری مغلوب کړ، نو تاسو ته به څه ویاړ وي زما په هکله به خلک وایي چې ((دغه خوار سړی څومره قوت درلود)) خو که د خدای په حکم چې څوک یې درک کولی نه شي حالات واوړي نو نتیجه به څنګه وي. هغه ټول قوت او منزلت چې د اعلیحضرت زړورو سربازانو د یوولسو کلو په موده کې ترلاسه کړی په یوه شېبه کې به خاورې ایرې شي.

((دا ډېره د هیښتیا و ړخبره ده چې ستاسو اعلیحضرت په څېر صاحب نظر شخص دغې وړې موضوع فکر کړی نه دی او له خپلې ټولې ډلې او لوی پوځ سره مو دداسې یوه کوچني برید زحمت په ځان منلی دی. له هغه ګوابښ او ظالمانه چلند څخه چې تاسو د عامه وژنې، زما او زما هېواد د تباهۍ لپاره په کار اچولې جنګیالان کومه وېره نه لري دا یوه منل شوې خبره ده چې هوښیار سړی په دغه فاني ژوند باندې زړه نه تړي، ما د ژوندانه پنځوس پټې وهلي او د خپل پاتې عمر په هکله هېڅ نه پوهېږم. د شهادت جام څخه هېڅ بل ستر نعمت نه شته چې ژر یا ورو به یې له خپلو زړورو او جنګیالیو سربازانو سره یوځای د جګړې په ډګر کې وڅښم خپل او د خپلو پلرونو نوم

به د زمانې (د کتاب) په پاڼو کې پرېږدم او دا به ياده شي چې يوه کمزوري بزګر له يوه داسې زورور امپراتور سره يوځای په يوه شان په جګړه کې ووژل شول. همدغسې يو پاک نيت زما د وفا دارو پيروانو او ملګرو په زړونو کې موجود دي. حتی که زه وغواړم ستا د اسماني دربار په درګاه کې د حضور تصميم ونيسم زما د ملګرو پت به ماته اجازه رانه کړي. په دغسې حالاتو کې کـه تاسـو اعليحضـرت د بـوس پـه څېـر دغـه خـوارکې وبښـئ او خپلـه پامل‌رنه با ارزښته عملياتو ته واړوئ، ستاسو شان او شوکت ته به کوم زيان ونه رسېږي.

((زما د هغو دربو چونيو حقيقت به چې تاسې ورته د غښو جال ويلې او ستاسو د غوصې مقصد دې له يوې عملي مبارزې وروسته معلوم شي. که خدای کول هغوی به د ((الکسندر رامپارت په شان نه ماتېدونکې وي.))[19]

خو شاه د کلورا د زيات خپرېدو او د هندي اوړي د ورځني لمر د زياتېدو له امله د زياتو ځاني تلفاتو په زغملو سره نور نو نشول کولی د جټ په مقابل کې خپل ګوابښ ته عملي جامه واغوندي. ده د ډيلي خواته خپل پرمختګ ته دوام ورکړ، څرنګه چې د شاه اصلي مقصد سورج مال ته معلوم نه و، نو دده

(۱۹) تذکره عماد الملک ۲۴۳ - ۲۴۵ قدرت الله، جام جهان نما، لومړی ټوک، ۵۰۳، دويم ټوک ۱۱۸.

قدرت الله په خپل اثر جام جهان نما مکې د سورج مال جټ او احمدشاه دراني ترمنځ مکالمه داسې خلاصه کوي: سوچ مال د شتمني خزانې پنځو چونيو بې شمېره لښکر او زياتو جنګي وسايلو د لرلو له امله خپل موقعيت ته بدلون ورنه کړ او د جګړې تياری يې ونيو. ده د شاه استازي ته وويل: ((تاسو تراوسه پورې هندوستان نيولی نه دی. دا خو کوم ويار نه دی چې تاسو د ډيلي واکمن بې تجربې ماشوم غازي الدين ته ماتې ورکړه)). که تاسو کوم مرام لرئ نو په ما باندې بريد مو ولې تراوسه ځنډولی دی که شاه له خپل عزم څخه اوړي، نو دا به د جټ ويار او غرور زيات کړي. ده وويل: ((ما په دغه چونۍ باندې ډېرې پيسې لګولې دي. شاه به له ماسره د جنګ کولو په سبب خواخوږی شي ځکه د دنيا خلک به په راتلونکې دارا په يادوي چې پاچا له (ولايت) څخه راغی او ډيلي يې ونيو خو د يوه خوار زميندار په مقابل کې ناتوان شو.)) د جټ د چونيو د کلکوالي له وېرې څخه شاه په شټ لاړ او د مترقي امپراتور احمدشاه لوريې خپل ځان ته او د دويم عالمګير لوريې خپل زوی واده کړه او کندهار ته ستون شو.

استازی له شاه سره خپلو خبرو اترو ته ادامه ورکړه او د لسو لکو روپیو د ورکولو په ژمنې سره یې هغه سر گرم وساته. سره له دې هم په ډیلي کې دا جوته شوه چې شاه خپل کور ته روانیږي. د چټک تګ او ښ لرونکو په وسیله دا خبر سورج مال ته ورسېد او هغه د دغه خبر په اورېدو سره د شاه استازی له کومو مراسمو پرته او بې له دې چې هغه ته کومه ټینګه ورکړي، وشاړه.[20]

د اوده لور ته برید ناکام شو:

لکه چې مو د ته معلومه ده شاه د احمد خان بنګښ له استازي شېر اندازخان سره د ((اوده) د شجاع الدوله پر خلاف د یوه پوځ د لیږلو ژمنه وکړه. ده له ډیلي څخه خپر جنرال جنګ بازخان او دوه شهزادګان متورا ته نږدې خپلې اردوګاه ته راوغوښتل. شاه د ۱۱۷۰هـ کال د ربیع الثاني په اووه ویشتمه د ۱۷۵۷م د مارچ په نولسمه هغوی په رسمي توګه د نښانو په ورکولو سره مفتخر کړل او بله ورځ یې د فرخ اباد له لارې د ((بنګال))، او ((اوده)) لور ته واستول. جنګباز خان د یوې درې زره کسیزې څو نژادي قوې په مشری له هغو سره بدرګه وکړه. د امپراتور عالمګیر ثاني زوی محمد هدایت بخش او دده وراره او زوم میرزا بابا په ترتیب سره د بنګال او ((اوده)) د والیانو په توګه وټاکل شول. دا باید ووایو چې د شهزادګانو اعزامي قوه له بده مرغه له ماتې سره مخامخ شوه. څرنګه چې دا موضوع به په دغه کتاب کې

---

(۲۰) اس. پي. ډي. دویم ټوک، ۷۲، سرکار، دویم ټوک، ۱۲۶، کننګو، لومړی ټوک، ۱۰۶.

نه شاملېږي، نو هغه دلته پرېږدو او په ډيلي کې احمد شاه ته راګرځو چې د افغانستان پر لور خپل کور ته د ستنېدو لپاره تياری نيسي.[۲۱]

د ۱۱۷۰هـ د رجب په لسمه د **۱۷۵۷**م د مارچ په يو دېرشمه شاه د ډيلي په حومه کې سرای بسنت خان، او ((سرای سهيل)) ته نږدې واړول او د خواجه قطب الدين بختيار کاکي زيارت يې وکړ. د رجب په يوولسمه، د اپريل لومړۍ شاه خپله اردوګاه د وزير اباد او بدلي خواته ولېږدوله او درې ورځې هلته تم شو. د مقصود اباد له مخزن سره امپراتور عالمګير ثاني دده مشر زوی شاه عالم، نجيب الدوله او مجيد الدوله له شاه سره د خدای پامانۍ لپاره د رجب په دوولسمه، د اپريل په دويمه وکتل. شهزاده تيمور د وزير شاه ولي خان په ملګرتيا د خپل خسر د ښه راغلاست لپاره بهر ته ووت. د خبرو اترو په ترڅ کې امپراتور له شاه څخه د هغو بنديانو د خوشې کولو هيله وکړه چې افغانانو په ډيلي، متورا او نورو ځايونو کې نيولي وو. شاه دده دا غوښتنه په خوښۍ سره ومنله. په زرګونو نارينه او ښځينه بنديان خوشې او له امپراتور سره ډيلي ته ستانه شول او بل سهار خپلو خپلوانو ته وسپارل شول. نا اشنا بنديانو ته اجازه ورکړل شوه هر چېرې چې غواړئ لاړ شئ. د شاه له لاړښوونې سره سم صدارت بيا عماد الملک غازي الدين ته ورکړل

(۲۱) د مغولي شهزادګانو د عملياتو لپاره وګورئ تاريخ عالمګير ثاني، ۱۰۶ب، ۱۰۹الف، ۱۱۷ب، ۱۱۸ب، ۱۲۷، اس. پي. ډي، يوويشتم ټوک، دريم ټوک، ۱۳۸، اووه ويشتم ټوک، ۱۴۶، ۱۶۰، ۱۹۰، نهه ويشتم ټوک، ۷۱، تذکره عماد، ۲۴۶، ۴۹، ۲۸۵-۲۹۷، سرکار، دويم ټوک، ۱۳۰- ۱۳۶، تاريخ مظفري، **۵۴۲-۵۴۳**، مونالال، شاه عالمنامه، ۱۱-۱۳، خزانه اميرا، **۵۳-۵۴**، جام جهان نما، دويم ټوک، **۷۵-۷۷**، هارشارن داس، چهار ګلزار شجاعي، ۲۱۷-۱۸. د ګلشن رحمت په حواله شاه حافظ رحمت خان ته چې دده استازی يعقوب عليخان دا وخت د شاه په اردوګاه کې و، وليکل چې په دغه عملياتو کې له جنګ بازخان او غازي الدين سره مرسته وکړي.

شو ، پــه داسې حـال کې چې نجيب الدولـه پـه هنـد کې دده د فـوق العـاده استازي په توګه وګومارل شو[۲۲].

کونډو ټولواکمنو ملکه‌لزماني او صاحب محل له حضرت بیګم سره د شاه د واده په باب شدیده کرکه څرګنده کړه خو دوی دده د امر په مقابل کې چاره نه لرله، له بلې خوا دوی د حضرت بیګم د جدايي زغم هم کولی نه شو، نو دوی تصمیم ونیو چې له هغې سره یوځای افغانستان ته لاړې شي. دوی له بیګم سره یوځای د اپریل په پنځمه د شاه اردوګاه ته راورسېدلې. د حضرت بیګم مور صاحب محل له خپلې مور سره د خدای پاماني او د خپلو کالیو او متعلقاتو د راوړلو لپاره ډیلي ته لاړه او د اپریل په لسمه د شاه اردوګاه په لور چې په همدې ورځ سونییت ته لېږدېدلې وه، روانه شوه[۲۳].

د دوو شهزادګیو (حضرت بي بي بل نامه بادشاه بي بي چې شاه خپل ځان ته او د عالمګیر ثاني لور ګهرافروز بیګم چې یې خپل زوی ته واده کړه) ټولواکمنو کونډو عفت النسا (د دور بخش لور او د اورنګ زېب کړوسۍ چې په ۱۸۳۹ کال کې د نادر زوی ته واده شوه او شاه د نادر له مرګ وروسته خپل حرم ته راوستله) او محرم النسا (د دایي په وسیله د ملکه الزماني روزل شوې لور) ترڅنګ د شاه په اردوګاه کې د ډیلي د حرم نورې شپاړس کسې ښځې موجودې وې. دغه راز دلته څلور سوه وینځې هم له خپلو بي بي

---

(۲۲) تاریخ عالمګي ثاني، ۱۱۱الف- ۱۱۲ب، ۱۱۵ب وګورئ، تذکره عماد، ۲۵۴، سرکار، دویم ټوک، ۱۲۹-۱۳۰، تاریخ مظفري ۵۴۳-۵۴۴.

(۲۳) تاریخ عالمګیر ثاني، ۱۰۹ب، ۱۱۲الف، ۱۱۳الف، ۱۱۴ب، ۱۱۵الف-ب. وګوئ تذکره عماد، ۲۵۳ - ۵۵، تاریخ مظفري، ۵۴۳.

ګانو سره راوستل شوې وې، خو د هغوی زيات شمېر د لارې له سر څخه وتښتېدې او خپلو کورونو ته ستنې شوې.[۲۴]

له دغه غنيمت څخه سيوا شاه له هند څخه د درېو کروړو څخه تر دوولسو (حتی دېرشو) کروړو روپيو پورې (د معاصرو ليکوالو په حواله) ولجه وکړه، اته ويشت زره هاتيان، اوښان، اسان، کچر، مېښې او کراچۍ د شاه په مالونو بار شول. دده اتيا زره پياده او سورو افرادو هر يوه د خپل غنيمت ترلاسه کړې ونډه له ځان سره لېږدوله. ((دده سواره په پښو ستانه شول او خپل غنيمت يې په خپلو جنګي اسانو بار کړ.)) په دغو سربېره دوو سوو اوښانو د کونډو ټولو اکمنو مالونه لېږدول[۲۵].

د کور خوا ته تګ:

د شاه اردوګاه د ۱۷۵۷م د اپريل په ديارلسمه له سونيپت څخه تاروری ته راورسېدله. د قنوج پورا عنايت خان د شلو لکو باج وړاندې کړ. دلته جهانخان له بلوڅي زميندارانو څخه د يوه هيات په مشرۍ د باج ټولولو په برخه کې ناکام راستون شو او ده ته امر وشو چې له شهزاده تيمور سره مخکې له مخکې لاهور ته وخوځېږي[۲۶].

(۲۴) تاريخ عالمګير ثاني، ۱۱۱ب، ۱۱۲الف، ۱۱۳الف- ۱۱۵ب.

(۲۵) اس. پي. ډي. دويم ټوک ۷۱، دلکشمن اپا جي په حواله (اس. پي، ډي، يوويشتم ټوک، ۹۸) شاه له درېو څخه تر څلورو کروړو په ارزښت نغدې روپۍ، جواهرات او نور شيان لاسته راوړل. ((شيورام نايک بهيد)) وايي چې شا په ډيلي کې لس کروړه حاصل کړل (اس. پي. ډي. يوويشتم ټوک ۱۱۸) د خان خانان په کور کې د څلور کروړو په ارزښت شتمني موجوده وه، د غازي الدين کور يو کروړ شتمني لرله، اووه کروړه د ډيلي د بانک لرونکو يا پورورکوونکو څخه واخيستل شوې. ټولې دولس کروړه د ابدالي له خوا تر ګوتو شول. (اس. پي. ډي، اووه ويشتم ټوک، ۱۵۲). شاکرخان په خپل تاريخ کې وايي چې احمدشاه يوازې د خان له کور څخه له ۱۲-۱۵ کروړو پورې نقد او جنس ضبط کړل. کريشان جوشي (راجويد، لومړی ټوک ۶۲) ټوله ولجه دېرش کروړه روپۍ اټکل کړې ده.

(۲۶) سرکار، د مغولو د امپراتورۍ زوال، درېيم ټوک، ۱۲۷مخ.

د مغولاني بیګم خواشیني کېدل:

د شاه د عملیاتو پر وخت د مغولاني بیګم د زیاتو خدمتونو د تقدیر لپاره شاه هغې ته د دواب بست جلندر، جمو او کشمیر سیمې وسپارلې، بیګم ادینه بیګ خان چې دا وخت په غرونو کې اوسېده، د دوابې د والي په توګه وګوماره. د جمو راجا ((رنجیت دیو)) یې په خپل ځای پرېښود او خپل یو خپلوان خواجه ابراهیم خان یې کشمیر ته ولېږه. خو مغولاني بیګم ته دا سوغات ورکول یا د دغو ځآیو تسلیمي ورکول ډېر ژر باطل شول. په خپلو هندي سیمو کې د دوی تنظیم او ترتیب پر اساس چې په هغو کې سرهند (د کارنل په برګانه کې له ګارندا څخه پیل کېدلې) دوابه بست جلندر، لاهور، کشمیر، تاتا او ملتان شامل وو، ده خپل زوی د نایب الحکومه په توګه وګوماره او د شاه لقب یې ورته ورکړ. سردارجانخان یې په لاهور کې دده د نایب په توګه وټاکه. محمدزي عبد الصمد خان هشت ناګری د سرهند والي، سرفراز خان د دوابست جلندر او سدوزي بلند خان د ملتان او کشمیر د والي په حیث مقرر شول. دا کار بیګم ته چې شاه یې تر جهلم پورې بدرګه کړ نا مطلوب و او له ده څخه یې هیله وکړه چې هغې ته د خپل ژمنه شوي فیف (جاګیر) د په لاس کې لرلو اجازه ورکړي، خو په پنجاب کې دده زوی تیمور په ګټه د یوه پاخه حکومت جوړېدل د مغولاني بیګم غوندې یوې ښځې ته دا اجازه ورکولی نه شوه چې د جلندر دواب کنټرول ولري او په دې ډول د لاهور او سرهند ترمنځ جلا والی رامنځته کړي او ((دا هم نه شول کېدلی چې پنجاب له شمالي غرنیو سیمو، جمو او کشمیر څخه بېل کړي.)) شاه هغې ته وویل: ((اوس چې ستا ورور تیمورشاه د دغه ځای واکمن دی نو ته

په ولایتونو څه کار لري ته په لاهور کې د پره شه او د تیمور شاه حکومت به په کال کې د پرش زره روپیۍ معاش درکوي.)) بیګم له دغه ورکړې سره موافقه ونه کړه، شاه له شاه ولي خان او جهانخان څخه وغوښتل بیګم وهڅوي خپل جاګیر په نغدي توګه ومني او خپل ژوند په هوسایۍ سره پیل کړي. خو بیګم د تیرې په څېر کلکه وه او په خفګان سره لاهور ته ستنه او د غربت ژوند یې غوره کړ[۲۷].

کله چې د تیمور شاه او جهانخان په مشرۍ د شاه د پوځ مخکینۍ برخه له عملیاتو څخه لاسته راغلي ولجې سره د لاهور لور ته د تګ په حال کې وه نو په دې وخت کې سکانو ته دا موقع پیدا شوه چې په هغې باندې برید وکړي. د پټیالي سردار الاسنګهـ چې په الاجټ مشهور و او یو شمېر نورو سکانو چې په سرهند کې سره راغونډ شوي وو په شهزاده تیمور باندې برید وکړ او دده خزانه یې وتښتوله.

بل برید په ماورکوټ کې ورباندې وشو او افغاني پوځ لوټ او زیانمن شو. د سکانو بریالیتوب دومره وېره پیدا کړه چې حتی وویل شول چې تیمور د دوی له خوا نیول شوی او وژل شوی دی البته دا اوازه دروغ وه[۲۸].

د کرتار پور لوټول:

(۲۷) طهماس نامه ۶۶الف– ۷۰ب، حسین شاهي، ۳۲، تاریخ سلطاني، ۱۳۲، خوش وقت رای، ۷۴.

(۲۸) اس. پي. ډي، یوویشتم ټوک ۱۱۶، اته ویشتم ټوک، ۱۴۸. وګورئ یوویشتم ټوک، ۱۱۱، سرکار دویم ټوک د پورتني موضوع په باب د خپلې منبع په توګه راجوید، لومړی ټوک، ۸۵ مخ اقتباس کوي، که څه هم هغه ددې ذکر کړی نه دی.
د اس. پي. ډي، یوویشتم ټوک، ۱۱۶ (۱۳۵ مخ) سند دې چې کله کله سرهند ته بیسواده خلک دا نوم اخلي نه سانا ور ماورکوټ د مالر کوټ لپاره نه راځي ځکه تیمورشاه په هغه لار تللی نه دی.

تیمور شاه د لاهور خواته د تګ په لاره کې هغه لومړی کار چې جلندر دواب ته په رارسېدو سره ترسره کړ، د سکانو د ښارګوټي او معبد کرتار پور لوټول وو چې د جلندر دوابه په شمال لوید یځه لس میلۍ کې پروت دی. ددغه ښارګوټي مخه خلاصه او هېڅ ډول استحکامات او خندق نه لري. د هغه ارزښت ((په ګردوا رانو)) یا د سکانو په عبادتګاوو پورې تړلی دی. دغه معبدونه د سکانو د پنځم او شپږم ګورو، یانې ارجون او هارګوبند په یاد وقف شوی دی. ددغه ځای روحاني مشر سودهی واد بګ سنګ چې د ډېر زیات قدرت او نفوذ خاوند شخص دی، دا وخت په کرتار پور کې نه و. د جلندر د نصیر علي خان په لارښوونه افغانانو ددغه ځای په بې ګناه اوسېدونکو باندې ناڅاپه یرغل وکړ او هغوی یې قتل او لوټ کړل.

ګردوارګانو ته اور واچول شو او د هغوی اوسېدونکي یې عام قتل او لوټ کړل. ګردوارګانو ته اور واچول شو او د هغوی خونې د یوه تاریخي منار یانې تهام صاحب په نوم منار په ګډون ټول په خاورو او ایرو بدل شول او د حلال شویو غواګانو په وینو یې بې حرمته کړل[۲۹].

(۲۹) نظام الدین، شاهنامه احمدیه، ۲۱-۲۲، بوتي شاه، تواریخ پنجاب، ۴۷۷، پرسیر، د جلندر د مسکوني سیمې راپور، ۲۹، پراچین پانت پراکاش، ۴۱۳، شمشیر خالصه، ۱۲۱، پانت پراکاش، ۷۲۱-۲۲.
د پراچین بانت پراکاش، ۴۱۳ په حواله سودهي وادبګ سنګ په غرونو کې اوسېده (د هوښیارپور د سیمې د مایري په کلي کې) په داسې حال کې چې د نورو منابعو پر اساس دی د عام قتل پر وخت غرونو ته وتښتېد او خپل ځان یې وژغوره. معمولاً پراچین پانت پراکاش تر نورو باوري برېښي.

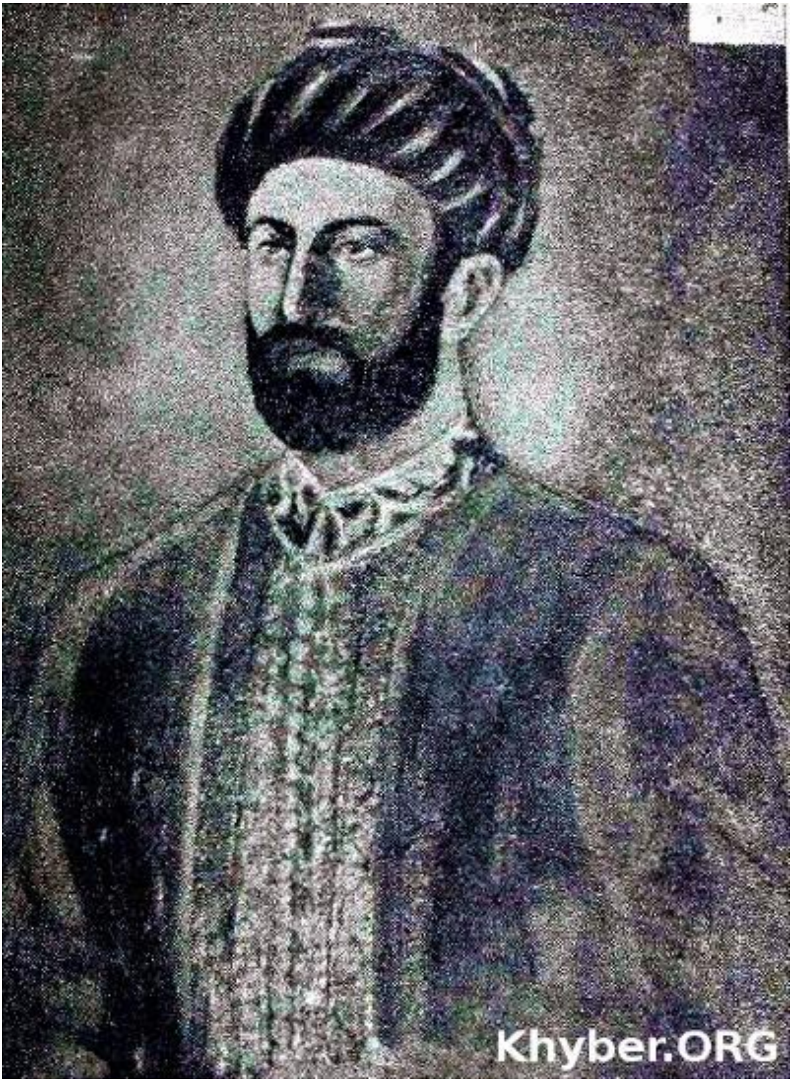

PRINCE TAIMUR SHAH DURRANI

Son and Successor of Ahmad Shah

د امرتسر لوټول:

کله چې شاه لاهور ته راورسېد نو دلته يوازې د يوه لنډ وخت لپاره تم شو. ده امرت سر ته د سکانو د ټکولو لپاره يو ټولګی ولېږه، ښار لوټ او په خاورو برابر شو. د اوبو زېرمه ورانه او يو شمېر سکان له تېغه تېر شول.

شهزاده تيمور په لاهور کې مقرر شو:

ورپسې ده خپل زوی تيمور شاه د پنجاب نايب السلطنه په حيث وګوماره چې په هغه کې ټولې هندي مقبوضې شاملېدې. سردار جان خان دده د نايب وزير او عمومي قوماندان په توګه مقرر شو. له لسو څخه تر پنځلسو زرو سواره او پياده د توپخانې په ګډون د دوی په واک کې پرېښودل شو. پر دغو علاوه په خپله د سيمې څخه په خپل وار او موقع کې کنډکونه او ټولګي هم جوړېدل.

په دې منظور چې د جمو ((رنجيت ديو)) د تيمور ملاتړ وکړي او شمال ختيځو غرنيو برخو له اړو دوړ څخه ډاډه شي، شاه هغه ته د اوسني سيالکوټ د ظفروال، سنخاترا او اورنګ اباد (پرګانی)) وبښلې[۳۰].

چړهټ سنګهه په شاه بريد وکړ:

---

(۳۰) حسين شاهي، ۳۲، تاريخ سلطاني، ۱۳۲، طهماسنامه، ۶۶الف - ۷۰الف، خزانه اميرا، ۱۰۰ د سالکوټ د سيمې ګزيټر ۱۶.

له دغو ترتیباتو وروسته شاه د کابل له لارې کندهار ته د تللو په منظور پېښور ته روان شو. ((سردار چرهټ سنګ سوکار چاکیا)) چې د رنجیت سنګ نیکه و او په ((ګجرانواله)) کې یې ځان قدرت ته رسولی و، دا وخت په شاه باندې د برید کولو په برخه کې ډېر فعال بربښېده. دی په له خپلو راغونډ کړیو سورو سره هغه وخت په افغانانو راناز لېده چې هغوی به د شپې د تېرولو لپاره په ماښام کې خپلې خېمې درولې. له څه وخت جګړې وروسته به دی له هغه ځه سره په تیاره کې غایب کېده چې لاسته ورتللی شو. شاه مجبور و چې ټوله شپه خپل افراد مواظب وساتي خو چرهټ سنګ به بیا د سهار په ساعتو کې راته، چې هغوی به د ورځې د مزله لپاره خپل بارونه تړل. د ورځې له خوا به دی له اردوګاه سره نږدې پټېده چې له مخامخ جګړې ځخه ځان وژغوري. شاه ډېر زیات غوښتل چې له ده سره یو فیصله کن جنګ وکړي، خو چرهټ سنګ هېڅکله دا موقع شاه ته په لاس نه ورکوله او هره ورځ یې په دغه ازار رسوونکي توګه په هغه باندې تر هغو برید کاوه چې د سند رود ته ورسېد او له هغه ځخه واوښت[۳۱].

(۳۱) حقایق بنیادي عروج فرقه سکان، ۳۶.

پنځلسم فصل

تیمور شاه په پنجاب کې

د ۱۷۵۷ له مې څخه د ۱۷۵۸ تر اپریل پورې:

هغه لومړنی کار چې تیمور شاه هغه ته باید پاملرنه وکړي د پنجاب په ناارام ولایت کې د سولې او نظم راوستل و. خواجه عبید الله خان او دده مرستیال میرزا جان خان ته چې د ۱۷۵۶م د نوامبر په پای کې بیا د لاهور په حکومت کې مقرر شوی وو، پوځي ځوکۍ ورکړل شوه او د اداري مسایلو په منظور د شاهزاده په خصوصي ارکان حرب کې د سلا کارانو په حیث وساتل شول[1].

د جلندر پوځدار ادینه بیګ:

(۱) تذکره عماد الملک ۳۶۶-۶۷.

دا سمه ده چې شاه د دوابه بست جلندر په حکومت کې د سرفراز خان د
ټاکنې هدایت ورکړی و ، خو جلباز ادینه بیګ خان لاهم د شیوا لیک په
غرونو کې کمې نیولی و او دې ته چمتو و چې په خپله د یوې موقع د
پیدا کېدو په صورت کې له سکانو سره په لاس یو کولو میداني مځکو ته
راواوړي. برسېره پر دې دی د مغولاني بیګم له خوا د دوابه په حکومت کې
تایید شوی و او دا ځای پخوا د شاه له خوا بیګم ته ورکړل شوی و. پر دې
اساس تیمور په دې شرط دده له مقررۍ سره موافقه وکړه چې له نوي
حکومت سره په یوه لیکه کې ودرېږي، تیمور ادینه بیګ ته داسې ولیکل:
((احمد شاه درانی په لومړي سر کې دا تصمیم درلود چې په دکن باندې برید
وکړي، نو دا ځای یې بیګم ته وسپاره خو د سویل لور ته د تګ تصمیم بدل
شوی او ددغه پاچاهۍ حکومت د سرهند تر پولې. (سویل ته) ماه سپارل
شوی دی. له دې امله ته باید زما دربار ته ځان حاضر کړې ددغه امر څخه د
سرغړونې په صورت کې به ټوله دوابه ورانه او ویجاړه شي او حتی جګړه به
غرونو ته هم وخېژي.))

دا هغه وخت و چې بیګم له شاه سره تر جهلم پورې په دې هیله بدرګه وکړه
چې ګوندې دا سیمې به بیا ورته لاسته ورشي. د بیګم معتمد طهماس خان
چې ادینه بیګ ته یې ((خلعت)) سپارلی و ، دا وخت له ده سره په ګاټې
بلوان کې و. ادینه بیګ په یوه زړه نا زړه حالت کې و. طهماس خان ده ته
پیشنهاد وکړ چې د پورتني فرمان د یوه کاپي په ملتیا یوه عریضه بیګم ته
واستوي او له هغې څخه د ځواب تر راتلو پورې د تیمور شاه او جهانخان
ایلچیان دلته وځنډوي او ورته یې عرض وکړ چې شخصاً له بیګم سره کتنه

وکړي خو راوی ته په رارسېدو سره چې له ادینه ناګر (په عین حال کې ادینه بیګ هم خپله اردوګاه لېږدولې وه) څخه اته کوسه واټن لري. طهماس خان دا معلومات ترلاسه کړ چې بیګم د شاه له اردوګاه څخه سیالکوټ او بیا لاهور ته ناراضي او خواشیني راستنه شوې ده او هلته یې چوک ته نږدې په سرای حکیم کې په یوه زړه ښاري ناحیه کې استوګنه غوره کړه. د ادینه بیګ خان استازی د پلارام دلته په لاهور کې له تیمور شاه سره په خبرو اترو پیل وکړ او خبل خاوند ته یې د دوابې پوځداري لاسته راوستله او هم په لاهور کې د هغه (ادینه بیګ) د شخصاً حاضرېدو د معافېدو په بدل کې یې په کال کې د دېرش لکو روپیو د ورکړې ژمنه وکړه. دیلارام په لاهور کې ددغه باج د تامین په غرض پاتې شو. ادینه بیګ دا پرېکړې او ترتیبات ومنل او په منظمه توګه یې خپل میاشتني قسطونه استول[۲].

په دې ډول ادینه بیګ ملګرتیا نه راوبلل شو او په سیمه کې سوله راغله ((په مرکز او محلاتو کې عدل روان شو او لارې د زیات تګ او راتګ لپاره په امن کې شوې.))[۳]

په امرتسر باندې برید:

ډېر ژر جهانخان ته خبر ورسېد چې په چاک ګورو (امرتسر) کې زیات شمېر سکان په سپېڅلي ډنډ کې د ځان مینځلو لپاره راغونډ شوي او ځورونې ته یې لاسونه اچولي دي او هم له سردار حاجي عطاخان او نورو سره د تیمور شاه پوځونه چې د سیمې په لاندې کولو او نورو مسایلو په حل لګیا وو، له

(۲) طهماسنامه، ۶۷ب- ۶۹، علي الدین ۲۵۳، خزانه امیرا، ۱۰۰، سرکار دویم ټوک، ۶۷.
(۳) سرکار، د مغلو د امپراتورۍ زوال، دویم ټوک، ۶۷.

دوی څخه ډېر تنګ شول. جهانخان حاجي عطاخان ته ولیکل چې په یوه ټاکلې ورځ له خپلې ټولې قوې سره په چاک ګورو باندې برید وکړي او ورته یې وویل چې دی به هم په هماغه ورځ د سکانو د ټکولو لپاره ځان ورسوي. ده په افغانستان کې د دود له مخې د لاهور په ښار کې د نغارې په وسیله د سکانو په مقابل کې جهاد اعلان کړ او له هر یوه اس والا څخه یې پرته له دې چې د دولت خدمتګار دی او که نه وغوښتل چې له ده سره د جګړې تر میدان پورې بدرګه وکړي. حتی بیګم هم مجبوره شوه چې د خپل خدمت لاندې پنځه ویشت سواره د طهماس خان تر مشرۍ لاندې ولېږي. قاسم خان هم له هغوی سره یوځای شو. ددغې قوې شمېر دوو زرو سورو ته رسېده. دوی له غرمې وروسته له لاهور څخه روان شول او د شپږو کوسو د واټن له وهلو وروسته سرای خان خانان ته راورسېدل او شپه یې دلته تېره کړه. بله ورځ هغوی له امرتسر څخه دوه کوسه لیرې ځای ته ځانونه ورسول. جهانخان سره له خپلو جدي او امرو بیا هم هلته په دې حیران شو چې حاجي عطاخان لا تراوسه ځان رسولی نه و.

په همدغه وخت کې سکانو ته د دوی پر خلاف د لاهورۍ قوې د رارسېدلو خبرتیا حاصله شوه دوی له هرې خوا څخه راټوی شول او جګړه ونښتله. د لاهور قوه محاصره او نابېره وربانديې یرغل وشو. د سکانو د یرغل فشار دومره قوي و چې لاهوري پوځ په وېره کې ولوېد او د تېښتې لاره یې غوره کړه. جهانخان په ډېر شدت او غضب سره وړاندې چپاو وکړ او د اوضاع د کنټرول لپاره یې سخته هڅه پکار واچوله. دا وخت طهماس خان له دوو سوو سورو سره دده په حضور کې و، خو څرنګه چې سکانو د فراریانو لپاره

لاري تړلې وې، نو هغوی مجبوراً بېرته خپل اصلي پوځ ته ستانه شول. جهانخان خپله توره له تیکي څخه راوکښله او ځینې خاینان یې له ډېره قهره ووهل او چېغه یې وکړه: ((ولې تاسو فرار کوئ)). سره له دې هم ټول تښتېدلي بیا راوګرځېدل او جګړه په شدت پیل شوه خو دوی ډېر ستومان شول همدا وخت چې حاجي عطاخان د جګړې له مهماتو سره راڅرګند شو او د سکانو پر خلاف یې د خپل پوځ حالت ته بهبود وباښه. سکانو ته دا ناممکنه وه چې د توپخانې بېرحمه ګولیو په ډګر کې له تازه دم قوې او د توپخانې په مقابل کې مقاومت وکړ، له دې امله له قرار څخه فرار ته ترجیح ورکړه. بریالي پوځ سکان تر چاک ګورویا (امرتسر) پورې پسې واخیستل او د سکانو د معبد انګړ ته ورننوتل دلته یې د دروازې سره پنځه پلي ساتونکي سکان له تېغه وایستل. د لاهور یو مشر میر نعمت خان له دفاع کوونکو سره په جګړه کې له منځه لاړ. فاتحانو خپله اردوګاه په امرتسر کې وټاکله او جهان خان له څو ورځو دمې کولو وروسته لاهور ته راستون شو [۴].

د کوټ بودار مداس پېښه:

د سکانو په سپېڅلي معبد او ښار باندې د تیمور د قواوو دغه برید د افغانانو پر خلاف د سکانو د قهر او غضب په لمبو باندې تېل واچول. ورپسې یوه بله پېښه منځته راغله چې دغه حالت یې نور هم پسې خراب کړ دوه افغاني سواره چې له سرهند څخه راتلل تصادفاً د کوټ بودار مداس په

(۴) طهماسنامه، ۷۶الف– ۷۷ب.

سیمه کې ووژل شول. د دغه خبر په اورېدو سره جهانخان څو تنه سواره ناظران د هماغه سیمې چاودرې ته ولېږل هغه هم د دې لپاره چې نوموړی جبراً تورن کسان په لاس ورکړي. دوی د خپل هېواد د دود سره سم چاودرې تر تعذیب لاندې ونیو تر دې اندازې چې نږدې و مړ شي. د دې سره سره دی په دې بریالی شو چې وتښتي او خپل ځان وژغوري. څرنګه چې دی د سکانو یو نامتو سردار او پېژندل شوې څېره وه ((نو په دغه بې حرمتۍ باندې د سکانو ټول ولس د سپکاوي احساس وکړ)). طهماس خان وایي: ((چې منځته راغلې سوله او نظم په سیمه کې بیا له منځه لاړه او سکان په هرو څلورو خواوو کې الهګولې ته راپورته شول.))[5]

له ادینه بیګ سره د کړو وړو بدلون:

خو دغه حالت د جهانخان د بې سیاستۍ او له سیاست مدارۍ څخه لیرې چلند پر اساس چې د جلندر دواب د پوځدار ادینه بیګ په مقابل کې یې غوره کړ، لا پسې خراب شو. جلندر دا وخت د سکانو د نیاو غوښتلو او امیدوارۍ ځای و. لکه چې پوهېږو ادینه بیګ د تیمور شاه په دربار کې د خپل حضور او خدمت کولو څخه د بچ کولو په غرض په کال کې د شپاړسو لکو روپیو د ورکړې ژمنه او موافقه وکړه هغه دا ومنل چې په منظمه توګه د دغه باج قسطونه تسلیم کړي او د دوابه د سیاسي چارو د اداري لپاره

(۵) طهماس نامه ۷۷ب – ۷۸الف.

خپل استازی او وکیل، دیلارام په دایمي توګه په لاهور کې پرېږدي او د پیسو د ورکړې څارنه وکړي.[۲]

خو ددې سره سره دا معلومه وه چې ځینو مغرضو خلکو تیمور شاه دده په مقابل کې د وقار ګټېلو په ناسم خیال او د هېواد د اداري لپاره د اړتیاوړ پیسو د فشار پر اساس ولمساوه. دوی تیمور شاه ته وویل: ((ادینه بیګ خان په لکهاوو شتمني لري او نوموړی قصداً نه غواړي په شاهي دربار کې حاضر شي. که چېرې دی دلته راوبولي بیا به هم هغه یقیناً رانه شي، نو ددغې بې اطاعتۍ او ګناهکارۍ پر اساس کېدلی شي هغه توقیف او زنداني کړي او په دې توګه به بېحسابه پیسې ورڅخه واخلي او د هېواد لپاره به ډاډه نظم برابر کړي.)) دغه پیشنهادونه بې تجربې او محتاج شهزاده په زړه برابر راغلل او هغه جهانخان ته لازمي اوامر صادر کړل.

جهانخان خپل پیغام وړونکي ادینه بیګ خان ته واستول او له هغه څخه یې وغوښتل چې په لاهور کې ځان حاضر کړي. خو له بلې خوا ادینه بیګ د تیمور په اصلي نیت او مقصد باندې پوره پوه شو نو ځکه یې دده استازی او پیغام رسوونکې د تګ لپاره د تیارۍ په تېر ایستونکي پلمه وځنډول او په عین حال کې یې د شیوا لیک د ډېرو ننیو او له لاس څخه وتلي خواوو ته د تېښتې ترتیبات بشپړ کړل، کله چې جهانخان د ادینه بیګ خان له خوا وړ ځواب ترلاسه نه کړ نو د هغه استازی دیلارام یې بندیخانې ته واچاوه. مغولاني بیګم د شپږو لکو روپیو د ورکړې لپاره شخصاً ضمانت وکړ او د دیلارام خوشې کولو ته لاره هواره شوه او د یوې نقشې له مخې یې د خپل

(۶) طهماسنامه، ۷۸الف، علي الدین عبرتنامه، ۲۵۳-۲۵۴.

خاوند ځای ته د هغه د تېښتې کار په بریالیتوب ترسره کړ. بیګم د دغه استازي په وسیله له ادینه بیګ څخه د پیسو د ورکړې لپاره د ژر تیاري غوښتنه وکړه. د دغه مقصد لپاره هغې سملاسي خپل یو څه جواهرات ده ته واستول چې په هغو باندې لازمي وجه چمتو کړي. بیګم په دې توګه غوښتل خپل ځان له خصوصي ژمنو څخه خلاص کړي. جهانخان د دغه خبر په اورېدو سره څښت زیات په قهر شو او امر یې وکړ چې بیګم دې توقیف شي. خو بیګم سملاسي ده د مېرمنو خونو ته لاړه او دلته غضب شوی خان په خپله هغه په لرګي ووهله. بیګم ژمنه وکړه چې د دغه مبلغ په جواهراتو سره تادیه کړي. خو جهانخان قناعت ونه کړ ده په امر سره د بیګم استوګنځی تلاشي او ټوله شتمني یې ضبط شوه.(۷)

جهانخان ورپسې ادینه بیګ ته پاملرنه واړوله او یوه ټګي یې پیل کړه. ده میرزاده غلام حسین چې ادینه بیګ ورته زیات درناوی کاوه ادینه بیګ ته ولېږه چې هغه د لاهور خواته د تګ لپاره وهڅوي په داسې حال کې چې په خپله خان په جنګي تیارۍ لاس پورې کړ چې ناڅاپه په هغه باندې برید وکړي. ادینه بیګ په لاهور کې د خپل حضور د معاف کولو په منظور د استازي په لاس شهزاده ته سوغاتونه واستول. ده په دغه وخت کې د خپلې سیمې څخه د تګ په برخه کې د خپلې ناتوانۍ غرض هغه ته ورساوه. ده وویل چې سکان دې ته تیار دي چې په دوابه برید وکړ. که چېرې دی له خپل استوګنځي څخه وخوځېږي ښایي سکان به داسې ګډوډي جوړه کړي چې غلي کول به یې ناممکن شي دا خبرې ټولې بې فایدې وې او شهزاده په

---

(۷) طهماسنامه ۷۹ ب- ۸۰ الف.

ټینګه سره په لاهور کې دده د حاضرېدو غوښتنه وکړه. په دغه وخت کې د ادینه بیګ تل ځیرکو هرکاره وو هغه ته خبرتیا ورکړه چې په ده ناڅاپه برید کېږي، نو له همدې امله دی د نالګر غرو ته وتښتېد.

میرزا جان له ادینه بیګ سره یو ځای شو:

په دغه وخت کې میرزا جان هم له جهانخان څخه کډه وکړه او له ادینه بیګ سره یو ځای شو. میرزا جان ته دا ګرانه وه چې له افغاني وزیر سره سازش وکړي ځکه دغه وزیر په ښکاره توګه میرزا له سکانو سره په د سیسه جوړولو باندې تورن کاوه. دا ښکاره شوې چې جهانخان له میرزا جان سره په دې فکر چې هغه یې په ښکاره توګه تحقیر کړی دی، شخصي حسادت درلود. له میرزا څخه وغوښتل شول چې د ((دیوان)) په دفتر کې حاضر شي او د هېواد د هغه وخت حساب ورکړي چې شاه په هندوستان کې غیابت درلود. میرزا جان په ځواب کې دا پیغام ولېږه: ((که چېرې له دغو مقدمو څخه د خان (جهانخان) مقصد زما د ملکیت قبضه کول وي، زه ورته تیار یم. زه په هغه باندې دومره ترلی او زړه بایلونکې نه یم. همدا اوس کېدلی شي هغه راڅخه واخلي. خو که مقصد مو دا وي چې په دغه کار سره دغه د دولت خیر خوا سپک او بې عزته کړي، نو زه هېڅ وخت دغه کار ته غاړه نه ږدم.)) په عین حال کې دی د خان په حریضانه خوی خبر و له همدې امله یې د خطر د بچولو لپاره هغه ته یوه جوړه ترکي اساس چې د سرو او سپینو زرو په یراق (ګاڼه) سمبال وو له یو څو ټوټو ښایسته وریښمین ټوکر او یوه اندازه پیسو سره د سوغات په توګه واستول. خو دغه کار د جهانخان رضا حاصله نه کړه سوغاتونه یې واخیستل او خپلو ناظرانو ته یې امر وکړ چې د

میرزا جان استوګنځي تـه لاړ شي او نومـوړی پـه رضـا یـا زور سره د دیـوان دربار ته راولي.

میرزا جان د موضوع جدیت احساس کړ، نو ځکه یې په زیات زیار سره د ناظرانو رضا ترلاسه کړه او دوی په دې ژمنه سره بېرته واستول چې دی حاضر دی، بـل سـهار د دیـوان دربـار تـه ځـان ورسـوي. ده د خپـل ژونـد د ژغورلو لپاره لـه تېښتې څخه بلـه چاره نـه لرلـه. ده تـه دا ممکنـه وه چې پـه کشمیر کې سکجیون یا په شیوا لیک کې ادینه بیګ ته لاړ شي. څرنګه چې دا وخـت سـکجیون د احمد شـاه یـو وفـادار خـدمتګار ګرځېـدلی و او هـم مسلمان نه و، نو ځکه دا چانس د ادینـه بیـګ پـه برخه شـو او میرزا جان پـه نیمه شپه د شیوا لیک لور ته روان شو. دغه محال ادینه بیګ ته بل هېڅ شی دومره زیات لـه افغانـانو څخه د میرزا جان د رابېلېدو او دده اردوګاه تـه د رارسېدو په شان خوندور نه وو[٩].

مرادخان د ادینه بیګ پر خلاف یوه پوځي ټولګي ته حرکت ورکړ:

کله چې میرزا جان د ادینه بیګ اردوګاه ته وتښتېد او هغه ورتـه پنـاه ورکـړه نو دا کـار ددې سـبب شو چې جهانخـان د ادینـه بیـګ پـر خـلاف یـو لښـکر واستوي. احمد شـاه پـه پنجـاب کې د نـاراميو لـه خبرېدو سره سم د ملتـان والي، مرادخان ته امر وکړ چې له لس زره سپاره پوځ سره لاهور ته ولاړ شي او هلته د سکانو پر خلاف له جهانخان سره مرسته وکړي. جهانخـان د ادینـه

(٩) تذکره عماد، ٣٧٢.

بیګ پر خلاف د اعزامي لښکر قومانده مرادخان ته ورکړه او د دوا به نامزد پوځدار سرفرازخان او بلندخان د هغه د مرستیالانو په حیث وګومارل. افغانان له بیس څخه تر اوښتلو وروسته د سویل ختیځ خوا ونیول له ځکه دا وخت دا معلومه شوې وه چې ادینه بیګ د ستلج د سین په شاوخوا کې د هوښیارپور په سیمه کې له جایجون سره غلي شوي دي(۱۰).

په عین حال کې ادینه بیګ خان له سودي وادبکسنګ او سردار جسا سنګ الو والیه سره خبرې اترې پیل کړې. له څه وخت راهیسې سکان په امرت سر او کارتارپور کې د عامه وژنې او د دوی د ګوردوارا ګانو د بې حرمتۍ کولو له امله د افغانانو په مقابل کې د سختې کینې په اور سوځېدل. د دوی په نظر دا یو خدای ورکوونکې فرصت و چې له هغه څخه دوی په زیات زړورتوب باید استفاده وکړي. دغه راز ادینه بیګ د سرهند حکمران صدیق بیګ او راجا بوپ سنګ د ځان پلوي کړل(۱۱).

افغانانو د مهیلپور په جګړه کې ماتې ومونده:

ادینه بیګ له خپلو پنځه ویشت زره سپرو سره له غرونو څخه دده پر لور د مخ پر وړاندې کېدونکي افغانانو د مقابلې لپاره راووت. دواړو لښکرې د هوښیارپور په سیمه کې مهیلپور ته نږدې له یو بل سره ونښتلې او یوه خونړۍ جګړه پېښه شوه. څرنګه چې د سکانو لپاره د ادینه بیګ او د افغانانو د مسلمانو لښکرو ترمنځ توپیر ګران و، نو داسې ترتیب ونیول شو چې د ادینه بیګ د لوري پوځ دې په خپلو سرونو کې د وښو ګېډۍ

(۱۰) تذکره عماد، ۳۶۵، خزانه امیرا، ۱۰۰، غلام علي، شاه عالم نامه، ۵۵-۵۶.
(۱۱) شاه عالم نامه، ۵۵-۵۶، شاهنامه احمدیه، ۲۳۷.

وتړومبي سره له دې چې افغانان په سپکه توپخانه سره مجهز وو خو بیا هم هغوی د قهرېدلیو سکانو د سخت برید په مقابل کې مقاومت ونه کړ او تېښتې ته اړ شول. د پیجګر کرم سنګ چې د شام سنګ په دېره (لښکري ډله) پورې مربوط و، په دغه جګړه کې د خپلې زړورتیا د ښودلو له امله خپل ځان ممتاز کړ. بلندخان د جګړې په ډګر کې د جنګېدو پر وخت مړ شو، مرادخان له وېرې څخه ټول اسباب او سامان سکانو ته پرېښود او د لاهور لور ته وتښتېد. بریالي سکان ورپسې د جلندر په ښار ورتوی شول او له هغه څخه یې خپل غچ واخیست. سعادت خان افریدي په تیت و پرک جګړو کې ماتې وخوړه او ښار د دوی پر وړاندې مغلوم شو. سودي وادبګ سنګ سکان عامه لوټ ته وهڅول او شخصاً د هغو تېریو مسوول و چې د دوی له خوا ترسره شول. د ناصرخان مړی یې په ((کرتارپور)) کې د عامه وژنې او د تام صاحب ګرداورا په سوځولو تورن و، له قبر څخه وایستل شو او تر سپکاوي لاندې یې راوست. په دغه عمومي الهګوله کې د دوګرې د کلي او هغه د شاوخوا خلک هم په جلندر باندې راوختل او په ولجه کې یې ونډه واخیستله، خو ادینه بیګ د هغه د نجات لپاره راورسېد او د سکانو د رضایت د حاصلولو لپاره یې هغوی ته یو لک او پنځه ویشت زره افغانۍ باج ورکړ[۱۲].

سکانو جلندر دواب لوټ کړ:

(۱۲)خزانه امیرا، ۱۰۰، طهماس نامه، ۷۸الف، احوال ادینه بیګ، ۱۹، حسین شاهي، ۳۳، تاریخ مظفري، ۵۴۷، سیرالمتاخرین، ۹۰۸-۹۰۹، شاه عالم نامه، ۵۵-۵۶، علي ابراهیم، ۱۸، چهار ګلشن پنجاب ۱۳۲، پراچین پانت پراکاش، ۴۱۳-۴۲۲، پانت پراکاش (جیان سنګ) ۷۲۱-۷۳۰، پرسر د جلندر د سیمې راپور ۲۹.

له دغه بري ځخه د غره توب له امله سکان نور هم پسې زړور شول. دوی ټوله دوابه لوټ کړه او د لاهور تر شاوخوا یې ځانونه راوړاندې کړل، په داسې حال کې چې ادینه بیګ خپل مرکزو ته بېرته ستون شو. طهماس خان خپل د سترګو لیدلی حال داسې بیانوي: ((په زرګونو سکانو هره شپه په ښار(لاهور) برید کاوه او د هغه لیرې حومې یې ولوټلې خو هېچا دا جرئت نه شو کولی چې د هغوی مقابلې ته له ښار ځخه راووځي.

زیاتره به د شپې په لسو بجو د ښار د دروازو د بندېدو امر صادرېده. حالت ورو ورو خراب شو او د دولت اداره ټ،له ګډه وډه وه.))[۱۳]

د ۱۱۷۱هـ کال د ربیع الاول خرد جنوري (شپږمه) نېټې د یوه مرټې پیغام له مخې چې ادینه بیګ او د بلارام د مکتوبونو پر اساس برابر شوی و، سعادت خان افریدي په جلندر کې له خپلې ماتې وروسته غرونو ته وتښتېد او سکانو د دوابې له خلکو ځخه کاربراسد په نامه (یوه ټاکلې اندازه خوږ پودین چې له اوړو، زېړو غوړیو او شکرې ځخه جوړ شوی و) باج ټولاوه. د لاهور صوبه دار یو پنځه ویشت زره کسیز سواره لښکر د خواجه عبید(اله) خان په مشرۍ له سکانو سره د جګړې لپاره ولېږه. پورتنی پیغام داسې ادامه مومي ((نوموړی خان په جګړه کې ماتې وخوړه. دده زیات شمېر کپتانان ووژل شول او د هغه اردوګاه او مالونه لوټ وشل. هغه ټوله توپخانه چې تر خپل شا پرېښودلې وه، وتښتول شوه.))

(۱۳) طهماسنامه، ۷۸الف، احمدشاه بټلیه، تاریخ هند، ۸۷۲(۳۲۶).

وریسې سکان د بري دواب لور ته واوښتل او د باټالا او کالا نار او همدارنګه لکه چې پورته مو وویل د لاهور تر حومې پورې یې خپل لوټ ته پراختیا ورکړه.[۱۴]

جهانخان د مراد خان د دردوونکې ماتې او د سکانو د قدرت د پراخېدو په اوربدلو سره ډېر په قهر و. دی په ډېره بیړه له لاهور څخه وخوځېد او په باټالا کې له ماتې خوړلې قوې سره مخامخ شو. د شمشېر خان له تل اب (ډنډ) سره یې په مراد خان باندې له سترګو لګېدو سره سم له غضب څخه تاو راتاو شو او امر یې وکړ چې نوموړی په ښکاره توګه په متروکو ووهي. خو دا کار ټول بې فایدې و ځکه هغه دریځ چې په جلندر دواب کې له لاسه ووت هېڅکله بېرته رانه وستل شو.[۱۵]

په عین حال کې د زعفران خان د ماتې خبر راورسېد چې د کشمیر د حکومت د اداري لپاره استول شوی و.[۱۶]

دا هم لا اخري خبره نه وه. تر ټولو بده نتیجه دا وه چې د جهانخان او شهزاده تیمورشاه له تېښتې څخه رامنځته شوه. دا د سکانو او مرټانو ګډه ناوړه چور و چې هر څه یې له ځان سره بور کړل.

د ادینه بیګ وېره:

(۱۴) اس. پي. ډي. دویم ټوک، ۸۳، احمدشاه بټلیه، تاریخ هند، ۸۷۲.

(۱۵) احمدشاه بټلیه، تاریخ هند ۸۷۲. ددغه لیکوال په حواله مراد خان زړه نا زړه جګړه وکړه. دی د شاه ولي خان په خوا درېدلی و او د جهانخان د دښمن په توګه ګڼل کېده. ده له کومې جدي هڅې پرته د جګړې ډګر خوشې کړ. مولف وړاندې وایي چې حتی ګډوډي چې په دوابه بست جلندر کې د ادینه بیګ له خوا پېښه شوه، د شاه ولي خان په لمسون وه. نظام الدین عشرت په خپله شاهنامه احمدیه کې د مراد خان د زړه نا زړه توب په هکله چې له سرفراز خان سره یې تعصب لاره، د احمدشاه نظر تاییدوي. (وګورئ ۲۳۹-۴۱ مخونه.)

(۱۶) طهماسنامه، ۷۸الف.

دا یقیني ده چې ادینه بیګ خان په جلندر دواب باندې د سر فرازخان او مرادخان بریدونه په شا وتمبول. خو دی په دې پوهېده چې د جهان خان له پیاوړې قوې سره مخامخ کېدلی نه شي، له اعلیحضرت احمد شاه دراني سره به چې ښایي کوم وخت په پنجاب کې دده د زوی او استازي پر وړاندې د توهین د غچ اخیستلو لپاره دغه خوا ته راښکته شي، ډېر لږ بریالی مقاومت وکړي. سکانو خپل ځانته جلا هیلې په زړه کې لرلې دوی تل دا ارزو نه درلوده چې دده (ادینه بیګ) په شخړو کې په جګړو بوخت شي. دوی د خپل خپلواک واکمن بندا سنګ ورځې لا هېرې کړې نه وې. دوی د هغې ورځې په ارمان وو چې ((خالصه)) به حکومت وکړي او کوم یاغي به موجود نه وي (راج کاریګا یاکي راشي ناکوی). دوی دې ته نږدې شوي وو چې بري ته به ورسېږي او ښایي کوم وخت به دده (ادینه بیګ) په مقابل کې ودرېږي او مقبوضات به یې په خپل لاس کې ونیسي(۱۷)

او ورپسې به په پنجاب کې د افغاني دومنیونو په کنډوالو باندې د خپل خپلواک سلطنت وداني اباده کړې چې شپږ کاله وروسته(۱۷۶۴) ربښتیا هم دا خبره حقیقت ته ورسېدله. ادینه بیګ د خپلې سیاسي هوښیارۍ او پاخه درک له امله یوه ډېره ګټوره منبع مطرح کړه او هغه دا چې له مرهټانو سره یې مذاکرې پیل کړې.

ادینه بیګ مرهټان راوبلل:

دا بالاجي راو پیشوا وروراغونات راو، دا وخت له یوه ستر لښکر سره د ډیلي په ګاونډ کې دېره و. دی د ۱۷۵۷م کال په اګست کې له ملهارراو

هولکار سره یو ځای دلته راورسېد او له هماغه وخ وروسته یې نجیب الدوله له ډیلي او سهرانپور څخه وایست. دغه کار د سرهند والي محمدزي عبدالصمد خان په وېره کې واچاوه او د هغوی د مقابلې لپاره یې یوه ستره قوه راغونډه کړه، خو مرټان د سرهند لور ته ونه خوځېدل او کومه جګړه پېښه نه شوه. د جنوری له شپږمې (۱۷۵۸) څخه وړاندې ورځو په اوږدو کې د ادینه بیګ دوو تنو استازیو هرلال او صدیق بیګ له راغونات راو سره خبرې پیل کړې او مرټان یې پنجاب ته راوبلل او ژمنه وشوه چې کله دوی په سفر کې وي په ورځ کې ورته یو لک روپۍ او په حضر کې پنځوس زره ورته ورکړي[۱۸].

د سرهند لوټول:

راغونات راو دغه پیشنهاد په اسانۍ سره ومانه او د مرانو له لښکر سره د سرهند خوا ته روان شو (د ۱۷۵۸م. د فبروري پای). دی له امبالا، ((مغل دی سرای))، راجپورا او سرای بنجاره څخه تر تېرېدو وروسته د سرهند شاوخوا ته راورسېد (د پګن د ېرشمه ۱۸۱۴ ب. ک (۱۷۵۸م. مارچ نهمه) د مخکیني ترتیب پر اساس دلته ادینه بیګ خان او دده متحد سکان له مرټه وو سره یو ځای شول. سکان مخصوصاً د سرهند په ښار باندې ډېر په قهر

(۱۸) طهماسنامه، ۷۸ب- ۷۶الف، خزانه امیرا، ۱۰۰، سیرالمتاخرین، ۹۰۹، تذکره عماد ۷۳۳-۷۴، تاریخ عالمګیر ثاني ۱۶۴ب احوال ادینه بیګ ۱۱.
کرم سنګ، مهاراجا الا سنګ ۱۷۴-۱۷۶ (الاسنګ ته د لادامال لیک د پګن نهه ویشتمه ۱۸۱۴ب. ک. د عبدالصمد خان قوې د ۱۷۵۸ کال د جنورۍ په نیمایي کې د ملهار راو مېرمنې چې د تانیسار او کورو کشترا په کتنه په شاه اباد کې لګیا وې کلابند کړې، خو مرټانو نه یوازې مېرمنې له کلابندۍ څخه خوشې کړې، بلکې افغانان یې په شاه ووهل او د هو یو شمېر اسونه یې ونیول.
تاریخ عالمګیر ثاني، ۱۵۰ب- ۱۵۱الف.

وو. په دې ځای کې د ګورو کوبند سنګ کشر زوی په قتل ورسېد. له همدې امله دوی له ادينه بيګ څخه دا ژمنه واخيستله چې له هر څه دمخه ښار ته د ننوتلو اجازه ورکړي او هغه ولوټي.[19]

عبدالصمد خان د پټيالي سردار الاسنګ په سيمه کې د سونام له يرغل وروسته د ۱۷۵۸ کال د جنورۍ مياشتې په دويمه اوونۍ کې خپل استحکامات پيل کړل، خو سرهند د کلابندۍ په مقابل کې يې مقاومت ونه شو کولی او د ۱۷۵۸ کال د مارچ په يوويشتمه نېټه ونيول شو. د لومړي ځل لپاره سکان ښار ته ور ننوتل او هغه يې په عمومي ډول تر لوټولو لاندې راوست. عبدالصمد خان او جنګباز خان هڅه وکړه چې وتښتي خو دوی محصور او له څو تنو نورو افغاني کپتانانو سره ونيول شول. سره له دې هم راغونات راوله. هغو سره ښه رويه وکړه. ورپسې مرټان ښار ته ننوتل. دربيمه ورځ حتی د شاوخوا کليو خلک په ښار راتوی شول او هر څه چې لاسته ورتلل هغه يې له ځان سره يوووړل. ((حتی د شتمنو خلک مانۍ ړنګې او د هغوی لرګي(دستک) يوووړل شول، د هغوی غولي وکيندل شول هر څه چې ورڅخه لاسته راغلل ورڅخه ولېږد بدل.[20]

---

(۱۹) پراچين پانت پراکاش، ۴۲۲-۲۳، کرم سنګ، مهاراجا الاسنګ، ۱۷۶-۱۷۷.

(۲۰) تاريخ عالمګير ثاني، ۱۶۴ب- ۱۶۵الف، تذکره عماد ۳۷۶-۳۷۹، طهماسنامه، ۱۷۹الف ۸۱الف، تاريخ مظفري، ۵۴۷ کننګهم دسکانو تاريخ، ۱۰۶.

د عبدالصمدخان د سونام د يرغل د تفصيل لپاره وګورئ، تذکره خاندان مهاراجا کرم سنګ، ۶۱-۶۲ کرم سنګ، مهاراجا الاسنګ، ۱۷۲-۷۳. الاسنګ په دغه وخت کې د مرټانو په اردوګاه کې يو وکيل درلود. خپل بادار ته د دغه وکيل په يوه ليک کې چې تاريخ يې د ۱۸۱۴ ب. ک د پګن نهه ويشتم دی، د سرهند پر لور د مرټانو د حرکت په باب تفصيلات شته، وګورئ د کاغزا تی بګوانت رای په باب د کرسنګ مهاراجا الاسنګ، لمن ليک، ۱۷۶.

الاسنګ دا وخت په انند پور کيسو کې و. راغونات راو هغه راوغوښت، خو الاسنګ هغه ته خپل يو استازی بيرام ديلون لا دا مال وکيل ته د ګډو مذاکرو لپاره راواستاوه.

مرېتان له سکانو سره چې د سرهند په ولجه کې يې د ((زمري)) ونډه لرله، طبعاً کينه ناک و، د دوی ترمنځ يو څه تيت و پرک اخ و ډب وشو خو ادينه بيګ ژر د هغوی ترمنځ روغه وکړه. څرنګه چې د دواړو جنګي ډلو ترمنځ هر ايينه د تصادم وېره موجوده وه، نو پرېکړه وشوه سکان چې شمېر يې پنځلسو زرو ته رسېده له مرېتانو څخه دوه پړاوه مخکې د لاهور په بريد کې ونډه واخلي.[۲۱]

جهانخان ته د ادينه بيګ ليکنه:

دا هم په زړه پورې ده چې پوه شو ادينه بيګ حتی د خپلې رابلنې له ښکاره راز او له مرېتانو سره د خپل يووالي سره سره بيا هم هڅه وکړه چې دوه مخی چلند وکړي. ده په لاهور کې جهانخان ته وليکل چې مرېتانو ناڅاپه له دکن څخه په پنجاب بريد وکړ او دا چې دی له هغو سره يوځای شو دا به د وخت د ايجاب د پاليسۍ په سبب و، ده وويل د جهان خان د يوه وفادار خدمتګار په توګه مې غوښتل چې تاسو د دکنيانو له هغه حرکت څخه خبر کړم چې په ډېره چټکۍ (سل کوسه په يوه ورځ کې!) وړاندې ځي. دی (جهانخان) له ډېر لږ ځنډ پرته بايد د هغو د مقابلې لپاره رادمخه شي. جهانخان ته د ادينه بيګ په دغه ليکنه کې مقصد دا و چې هغه افغاني حکومت ته د خپلې وفادارۍ په خيال وغولوي او د مذاکرو او خبرو اترو لاره پرانيستلې پر بېږدي.[۲۲]

---

(۲۱) تذکره عماد، ۳۷۹-۸۰، پراچين پانت پراکاش، ۴۲۳-۲۴.
(۲۲) طهماسنامه ۱۱-۱۲.

جهانخان د سکانو او مرټانو د مقابلې لپاره وخوځېد:

د سرهند د کلابندۍ د خبر په اورېدو سره جهانخان د عبدالصمد خان د ملاتړ لپاره خپل ټول پوځ تجهيز او د لاهور له ښار څخه بهر وخوځېد. مغولاني بيګم په چونۍ کې د تيمورشاه په مانۍ کې بندي شوه او د هغې معتمد طهماس خان ته امر وشو چې دده له اردوګاه سره پيوست شي. ټول پوځ د باټالا لور ته روان شو. له همدې ځای څخه د شهزاده د دربار رئيس او مباشر (داروغا ديوان خانه له يوه ړومبي ګارد سره ظاهراً ددې لپاره ولېږه چې د ستلج ګذرګاوې نظارت کړي. جهانخان ته پيشنهاد وشو چې دده مخکنی ګارد مرټانو او سکانو د مجهزو عسکرو سره سيالي نه شي کولی او همدارنګه هغوی په ښه توګه خوراکي شيان نه لري. په ځواب کې دی راتاو شو او ويې ويل: ((په سيمه کې د غنميو، جوارو او اوربشو پاخه شوي فصلونه پرېمنه دي، دوی نور نو څه لګښت او مصرف غواړي، که د خدای رضا وه دوی به لسو يا پنځلسو ورځو کې بيا سوله ييز حالت راوستل شي.)) مخکښ ګارد د هوښيار پور سيمې ته ولېږدېد او دلته دوی څو ورځې ګشت و ګذار وکړ. په دې وخت کې سرهند ونيول شو. دوی د راهيلا په جاله کې له بيسا څخه تر اوښتلو دمخه دا خبر ژر ترلاسه نه کړلی شو، وروسته جهانخان له خپلې ټولې قوې سره د جلال اباد د ښارګوټي لور ته وخوځېد چې د يرغلګرانو مخه بنده کړي. دی اته ورځې دلته پاتې شو،

د علي الدين د عبرتنامې په حواله ادينه بيګ خان دغه پيغام جهانخان ته واستاوه: ((مرټانو د ټول هندوستان له لاندې کولو وروسته په پنجاب بريد وکړ. که چېرې ته له دوی سره د مقابلې توان لرې، نو خپل لښکر دې راوباسه او ورسره وجنګېږه. که چېرې دا کار کولی نه شې، نو زه به ستاسو د يوه خادم په حيث دوی د غرنيو سيمو په بندوبست کې اخته وساتم او ته په عين حال کې کولی شې په سوکالۍ سره شهزاده او مېرمنې د افغانستان لور ته ولېږدوې. نور نو به بيا ما له دې امله چې ته مې په لازم وخت کې له دغه کړاو څخه خبر کړی نه يې نه ملامتوې)). وګورئ **۲۵۴ - ۵۵** مخونه.

خو په دغه وخت کې یرغلګران د دوابې لور ته راواوښتل او په جلا جلا لارو روان وو. جهان خان په جلال اباد کې خپل موقف خطرناک وشمېره او ژر د لاهور لور ته راوګرځېد.[۲۳]

شاهزاده تیمور او جهانخان له لاهور څخه روان شول:

د لاهور شاوخوا ته د ادینه بیګ خان او سکانو د ګډې قوې په رارسېدو سره جهانخان ته دا ناممکنه وه چې په لاهور کې تم شي. چونې ورانه او ویجاړه وه، د لو کولو وخت رارسېدلی نه و، د دغه ښار د اوږدې مودې کلابندۍ لپاره په بشپړه توګه خوراکي شیان او تجهیزات نه درلودل. له بلې خوا جهانخان درانه توپونه نه لرل چې کلابند کوونکي د زیات وخت لپاره لیرې وساتي. ده د اشرافو په منځ کې ډېر لږ متحدین او دوستان درلودل او په مقابل کې یې دښمنان زیات وو ده د سکانو همدردي او خواخوږي له لاسه ورکړې وه او هغوی تل په دې هیله ناست وو چې یو چانس پیدا او دی وشړي. د افغاني او پوځي لښکرو شمېر یوازې څو زره کېده او د شاه له خوا چې په خپله په هېواد کې دننه په کورنیو لانجو بوخت د کومې مرستې هیله نه کېدله. په دغسې حالاتو کې شهزاده تیمور له خطر څخه بچ نه شمېرل کېده. په دې ډول جهانخان د یرغلګرانو د رارسېدلو څخه دمخه یوازې د افغانستان لور ته د تېښتې چاره لرله.[۲۴]

---

(۲۳) طهماسنامه، ۸۰الف- ۸۱ب.

(۲۴) حسین شاهي، ۳۴-۳۵ تاریخ عالمګیر ثاني ۱۶۵الف، سیرالمتاخرین ۹۰۹، تذکره عماد ۳۱۸- ۸۲ سرکار، د مغلو د امپراتورۍ زوال، دویم ټوک، ۷۳-۷۴، سراج التواریخ ۲۰.

د ۱۸۵۷ کال د اپریل په اوولسمه یا احتمالاً په همدغه ورځ یاني لاهور ته د جهانخان د راستنېدو څخه په بله ورځ هغه د راوي په بله غاړه کې خپله موقتي اردوګاه ودروله او له ټولو څخه لومړی د شهزاده تیمور مور او خپل خپلوان یې په ښخ ولېږل. د لښکر نورو سردارانو هم خپل مایملک اردوګاه ته ولېږدول. څرنګه چې لېږدوونکي ښاروي لږ وو، نو ځکه دا ضرور وه چې د رود پر لور د مالونو او بارونو لېږدول په دوو یا درېو ببرېیو کې ترسره شي. کله چې جهانخان ته خبر ورکړل شو، چې دده ځیني سپاهیان په ښار کې پټ شوي دي، نو ده هغوی راوایستل او په چوک کې یې اعدام کړل.(۲۵)

مغولاني بیګم په دې او امرو سره له چونۍ څخه خوشې شوه چې خپل ټول سواره او پیاده په پوره سمبالښت سره اردوګاه ته واستوي.

په داسې حال کې چې د هغې سپرو د خپل نیستمني خوا ستونه او څرګندونې کولې جهانخان د خپلو ((سزاولانو)) په وسیله په عاجلانه توګه له بیګم څخه وغوښتل چې له خپلې کوچنۍ لور صاحب زادې سره دده حضور او استوګنځي ته راشي. په دغه خبره سره بیګم سخته اندېښمنه شوه

(۲۵) تاریخ مظفري، ۵۴۷، طهماسنامه، ۸۱ب، تذکره عماد، ۳۸۱.

دا معلومه نه ده چې د تیمور او جهانخان د روانېدو سمه نېټه دې په غوره پارسي او مرتبې اثارو کې ذکر شوې وي. تاریخ مظفري هغه د شعبان الاعظم په لومړنیو لسو ورځو کې (۱۱۷۱هـ د ۱۷۵۸م د اپریل په نولسمه کې پایته رسېږي.) ښودلې ده (در عشر اول شعبان اعظم) د شعبان وروستۍ لسمه ورځ (د اپریل نولسمه) په دې ترتیب د روانېدلو ورځ شمېرل کېږي. د عماد ملک د تذکرې، ۳۸۱، سره سم مرتهان د شعبان په (دویمه او درېیمه) یانې د شعبان په سر کې له ستلج څخه په لودیانه کې دوابۍ ته واوښتل، (د اپریل یوولسمه یا دولسمه) جهانخان باید په جلال اباد کې د اپریل په دیارلسمه نېټه دا خبر اوربدلی وي. طهماس خان په (طهماسنامه، ۸۱ب) کې وایي چې جهانخان په څلورو ورځو کې لاهور ته راورسېد. یانې د اپریل په شپاړسمه نېټه. په دې اساس د اپریل اوولسمه نېټه د یوې باوري نېټې په توګه شمېرلې شو چې په هغې کې جهانخان خپله اردوګاه د راوي پورې غاړې ته ولېږدوله. د اپریل نولسمه نېټه د افغانستان پر لور دده د روانېدو وروستۍ نېټه کېدلی شي. له لاهور څخه د هري راغونات لیک چې یوه ورځ وروسته (چېتراسوید ۱۳، ۱۸۱۵ بیګرملی ۱۷۵۸م اپریل، ۲۱) (اس. پي. ډي، ۲۷ ټوک، ۲۱۸) لیکل شوي دي، په ختیځ چناب کې د پېښو په باب تفصیلات لري، داسې برېښي چې دغه کرونولوژیکي تصنیف یې لږ څه معکوس کړی دی. سره له دې هم په دې تصور دا لیک منلی شو چې دغه لیک د ژر استوونکو سپرو د خبرونو په ترلاسه کولو سره لیکل شوی دی.

او له طهماس خان څخه يې وغوښتل چې جلي د افغان له غوښتنې سره سم هلته بوځي. کله چې ده له بيګم سره په دغسې بې غيرتي د جلي د لېږلو په سلا مشورې په ترڅ کې په هغې اعتراض وکړ، نو هغې وويل: ((لور مې زما تر ژوند راته ګرانه نه ده)). طهماس خان وويل: ((دا سمه ده خو تر هغه ځايه چې زه پوهېږم له دغه پيغام څخه د دوی مقصد دادی چې تاسو تر هغو پورې چې دوی له رود څخه تېر شوي نه وي تر خپلې ادارې او نظارت لاندې وساتي ځکه چې ته د سيمې صوبه داره يې او دی اوس له دې سببه له تا څخه وېرېږي، چې دده لښکر تېښتې ته نږدې دی. ته بايد خپلې دروازې د افرادو په مقابل کې وتړې او هغوی پرې نه ږدې چې خپل مالونه ولېږدوي، له دغه څخه پرته دې کوم مقصد نه لري.

د ساتونکي خدای رحمت ته سترګې په انتظار ولره ته بايد سپره او لاړه شې.)) بيګم سملاسي دده په پښو کې ولوېده او داسې يې ورته وويل: ((زه اوس په دې پوهېږم چې ته په دغو غولوونکو خبرو سره غواړې ما واستوې.)) سره له دې هم طهماس خان سملاسي په دې بريالی شو چې هغه وهڅوي. د طهماس خان او دوو نورو کسانو شيخ عظيم او علي قلي په ملګرتيا بيګم د جهانخان ((زنانه وو)) (حرامسرای) ته ولاړه او شپه يې هلته تېره کړه (يانې پرته له دې چې د جهانخان د غوښتنې سره سم يوازې خپله لور ولېږي. م) بل سهار د اپريل په اتلسمه دا خبرونه راغلل چې ادينه بيګ او د مانا جي بيګو د تر مشرۍ لاندې د مرهټانو پيش قراولان (مخکني پوځي ډلګۍ) او دوه نور کپتانان د بيس له رود څخه اوښتي او د لاهور دوولس ميلۍ ته رارسېدلي دي. په غرمه کې شهزاده تيمور خپل مرکز پرېښود او د

راوي پورې خواته واوښت، ورپسې جهانخان هلته لاړ. غیر ضروري مالونه ولګول شول او د حرم مېرمنې له غلام بچه ګانو سره ولېږل شوې. بیګم او د هغې لور صاحب زادۍ لاهور ته بېرته راغلې او یوه ازاده ساه یې وایستله. د میاشتې په نولسم سهار تیمور او جهانخان هم روان شول او د خپلې شا د ساتنې لپاره یې د مي رخضر خان په مشرۍ یوه وړه قوه پرېښودله[۲۶].

افغانان تر تعقیب او تر پرله پسې برید لاندې راغلل:

جهانخان په ایمین اباد کې په کاچې سرای کې دمه وکړه، خو د مرټانو، سکانو او میرزا جان له خوا تعقیب شو. د توپونو او نورو لوازمو د نشتوالي له امله دی کلابند نه کړلی شو او په لاس کې ونه لوېد. دی په برې سره د دوی له لاسه ووت او په مصوونیت سره د خپلو دراني قبیلوي خلکو په ملتیا له وزیر اباد سره نږدې له چناپ څخه واوښت، څرنګه چې رود ډېر سیلابي و، نو تعقیب کوونکي نور په دې قادر نه وو چې دی پسې واخلي، خو دوی د دریاب په ختیځه غاړه باندې بشپړ تسلط وموند. میرزا جان له راوي څخه تر تېرېدو وروسته میر خضرخان ته ماتې ورکړه او هغه یې وشاړه او ورپسې یې د جهانخان په پاتې قوه باندې برید وکړ. دده زیات شمېر قزلباش ازبک او افغان سپاهیان خېمې او مالونه ټول د مرټانو او سکانو لاسته ورغلل. هغه غوره سکان چې د سکانو په دغه لس یا پنځلس زریز سواره پوځ کې یې ونډه لرله چرټ سنګ سوکار چاکیه، تارا سنګ چېبا، جسا سنګ الو واله، چنا سنګ رمګاریه، هری سنګ، لنها سنګ،

(۲۶) طهماسنامه، ۸۱ب – ۸۲ب اس. پي. ډي. ۲۷، ۲۱۸، چترا سودی، ۱۳، ۲۱ اپریل ۱۷۵۸.

ګوجر سنګ او چنداسنګ بهنګي وو. سکانو افغاني یرغمل له ځان سره امرتسر ته بوتلل او هلته یې هغه مقدس ډنډ ورباندې پاک کړ چې احمد شاه او جهانخان په مردارو شیانو ډک کړی و [۲۷].

(۲۷) تاریخ عالمګیر ثاني، ۱۶۵ الف، طهماسنامه، ۸۳ب، تذکره عماد ۳۸۲، حسین شاهي، ۳۵، تاریخ سلطاني، ۱۳۴، رساله تانک شاه، ۱۲۸ب، واقعات درانی، ۱۱، الفنستهن، کابل، ۲۹۰ تاریخ ګجرانوالا، ۱۹، حقایق بنا وعروج فرقه سکان، ۳۷.

شپاړسم فصل

د کلات میر نصیر خان بلوا (۱۷۵۹م)

احمدشاه په هند باندې د خپل څلورم برید څخه له راستنېدو وروسته د خپل دولت په اداري چارو ځان بوخت کړ. له سکانو سره د ادینه بیګ د یووالي او یا دده په اشاره د هغوی له خوا د پیدا شویو ناراميو اوازې د ۱۷۵۷ کال په پای کې راڅرګندې شوې. خو دده سوله ییز ژوند هغه وخت ګډوډ شو چې دده زوی او نایب السلطنه په مقابل کې د سکانو په مرسته د ادینه بیګ له خوا بې حرمتي وشوه. هغوی نه یوازې د دوابه بست جلندر نامزد شوی والی سرفراز خان ته ماتې ورکړه او د مهیلپور په جګړه کې یې بلند خان وواژه، بلکې همدا شان د جلندر ښار ګوټې یې لوټ کړ. په دې سربېره په پنجاب باندې د مرټانو د راختلو خبر خور شو. په دغه وخت کې چې احمد شاه غوښتل د هند لور ته د تګ تیاری ونیسي، په بلوچستان کې د نصیرخان د الهګولې نارامه کوونکې خبر رارسېد.

د نصیر خان تاریخچه:

نصیر خان په تاریخ کې د بلوچستان د کلات یو نامتو براهوی مشر ګڼل شوی دی. نوموړی له بي بي مریم څخه د میرعبد الله خان براهوي کشر زوی دی. دده مور د التازي له خېل څخه وه او د ده سکه وروړ التازخان یا په بل نامه حاجي محمد خان او محبت خان د جتګل له نس څخه د هغه بل وروړ دی. د میرعبد الله خان له مړینې وروسته میر محبت خان د پلار پرځای کېناست او په کلات کې یې قدرت ترلاسه کړ او مستونګ یې محمد خان ته ورکړ، خو دا ثابته شوه چې حاجي خپل وروړ ته وفاداري نه لري. دوه کاله وروسته نوموړی حاجي د کلات د دروازو ساتونکو ته بډې ورکړې او د یوه عید په لومړۍ شپه ښار ته ننوت. ده میرمحبت خان بندیخانې ته ولېږه او خپل ځان یې د کلات واکمن کړ. ددې سره سره محبت خان په دې بریالی شو چې له بند څخه وتښتي، څه وخت یې لټه وکړه چې د ځینو بلوڅي مشرانو په مرسته خپل له لاسه وتلی قدرت او موقف بیا ترلاسه کړي. کله چې له هرې خوا څخه نا امیده شو، نو سملاسي په کلات کې خپل وروړ ته راوګرځېد او مستونګ ورته ورکړل شو. کله چې د پیرمحمد په مشرۍ د نادر قواوې د بندر عباس او د مکران د ساحل له لارې په بلوچستان باندې رادمخه شوې، نو په دغه وخت کې محبت هڅه وکړه چې د دوی مخه ونیسي، خو ماتې یې وخوړه. په همدغه وخت کې نادرشاه کندهار ونیو. میر محبت خان او حاجي محمد خان (میر التازخان) د مقاومت له لاسه ورکولو وروسته کندهار ته لاړل او نادر ته تسلیم شول. څرنګه چې حاجي محمد خان یو جابر شخص معلوم شوی و او د ډېر فاسد ژوندانه لاره یې نیولې وه، نو له دې امله د

براهوي مشرانو په نظر او طبعیت برابر نه شو او ټولو په یوه لاس د میر محبت خان په ګټه خپله رایه څرګنده کړه او له پارسي فاتح څخه یې وغوښتل چې نوموړی د کلات په حکومت کې تایید کړي یا د هغه ځای حکومت ورته ور وسپاري. نادرشاه جابر حاجي محمدخان زنداني کړ او محبت خان یې د هغه پر ځای وګوماره. د محبت خان د ښه سلوک د تضمین په خاطر نصیرخان چې دا وخت ماشوم و، دده مور بي بي مریم د حاجي محمدخان زوی مرادعلي د یرغمل په توګه یوووړل شول.[1]

د نادرشاه په مرګ سره نصیرخان ازاد شو او احمدشاه یې تر کندهار پورې بدرګه کړ. ده د افغانستان په خپلواک سلطنت باندې د احمدشاه د ټاکل کېدو پر وخت د خپلې قبیلې نمایندګي وکړه او د احمدشاه په ګټه یې رایه ورکړه او په دې ډول هغه یې د خپل حامي په حیث ومانه. د نصیر خان ورور محبت خان د لقمان خان په بلوا کې د برخې اخیستلو له امله د دراني پاچا باور له لاسه ورکړ او په دې ډول د هغه پر ځای د احمدشاه په امر په ۱۷۴۹ کې نصیرخان وګومارل شو. نصیر خان له جهانخان وروسته د احمدشاه یو منلی جنرال شو او خپل نایک (حامي) یې د جګړې په ډګر کې ملاتړ کړ. ده له احمدشاه سره د خراسان په عملیاتو او د هند په لومړنیو دریو بریدونو کې ملګرتیا وکړه او خپله ونده یې په صداقت او زړورتیا سره واخیستله. هېڅ دده په حالت او سلوک کې داسې څه ونه لیدل شول چې د هغې له مخې

(۱) اخوند محمد صدیق، چې رای بهادرها تورام په خپل اثر د بلوچستان په تاریخ کې راوړي دي، ۱۸۷- ۱۹۳، لاهکارت نادرشاه، ۱۱۷، الفنسټن کابل ۲۹۰، د الفنسټن په حواله د لقمان خان د اله ګولې پر وخت حاجي خان په کلات کې واکمني درلوده او نوموړی حاجي د نصیرخان له خوا له کاره لیرې شو. سره له دې هم پوتنجر یو جلا بیان راوړی دی د نادرشاه په هڅونه او د کلات د ناراضي ښاریانو په استقبال سره ((یوه ورځ نصیرخان د حاجي محمدخان استوګنځي ته ننوت او په زړه یې خنجر ورننه ایست.)) د پوتنجر سفرنامه، ۲۸۰-۲۸۱ وګورئ.

دې د شاه د حمایت او واکمنۍ په مقابل کې دده نارضایتي وګڼل شي. مالسن وايي: ((احتمالاً په دغه ټول وخت کې هغه د یوه فرصت د موندلو په انتظار و.)) یقیناً په دغسې یوه موضوع کې نصیرخان باید یو ډېر هوښیار او ځیرک سړی وای. ده په اسانۍ او ارامۍ سره احمدشاه د خپل نایک په توګه تایید کړ. د هنري پوتنجر په حواله ((دا سې معلومېده چې ده د افغان سلطنت په اعتبار سره د خپلو مستملکینو لپاره هڅه په کار واچوله او هیله مند و چې له جګړې څخه ځان بچ کړي.))[2] خو اوس چې په هند کې د احمدشاه لښکرو ماتې خوړلې وه او دده زوی او نایب السلطنه شهزاده تیمور شاه له پنجاب څخه شړل شوی و او دده پیاوړی جنرال جهانخان ناتوانه او تېښتې ته اړ شو. دغه راز د هغه لوړ رتبه افسران لکه عبدالصمد خان او جنګ بازخان د مرهټانو په لاس کې د زندانیانو په توګه ولوېدل او مرهټان او سکان دده د هندي امپراتورۍ خپلواک څښتنان شول، نو په دغه وخت کې نصیرخان هم کولی شول چې د درانیانو د واکمنۍ جغ لیرې کړي او د خپل استقلال نغارې وغږوي یا دا چې د خپل ازادۍ دعوا وکړي.

نصیرخان خپله خپلواکي اعلان کړه، شاه دده پر خلاف یو لښکر ولېږه:

دا کار ترسره شو او نصیرخان خپل ځان خپلواک اعلان کړ. له دې امله احمدشاه مجبور شو چې په هند باندې د خپل برید تیاری موقتاً وځنډوي. خو ده نه غوښتل چې په اسانۍ سره د نصیرخان پر خلاف پوځ واستوي،

(۲) مالسن، د افغانستان تاریخ، ۲۸۴-۸۵، فیریر، د افغانانو تاریخ، ۸۴، الفستن، کابل، ۲۹، پوتنجر سفرانمې ۲۸۲.

ځکه ده هغه ته د يوه ښه ملګري، فداکار متحد او زړور سرباز په حيث کتل. ده هڅه وکړه چې د روغې جوړې په هره ممکنه وسيله سره نوموړی بيا يووالي ته راواړوي او باج ورکول پيل کړي. نصيرخان د احمد شاه پيشامد ته په سپکه سترګه وکتل او په ځواب کې يې د بلوڅي پوځ يو ثبت نام ولېږه چې د احمد شاه پر خلاف جمعاً د دوه سوه پنځوس زرو بلوڅانو له خوا د وسلې په لاس اخيستلو تياری يې څرګنداوه. احمد شاه چې بله چاره ونه ليده نو مجبوراً يې د خپل صدراعظم شاه ولي خان په مشرۍ يو لښکر د نصيرخان په مقابل کې ولېږه.

د دولت رای ((تاريخ مرات دولت عباس)) (د بهاولپور د داود پوتراس اريخ) بيا هم دا پېښه په بل ډول بيانوي او د نصيرخان پر خلاف د افغاني قواوو خوځېدلو ته بل دليل ورکوي. د نوموړي مورخ په حواله نصيرخان په سند کې د شاه د حاکميت پر خلاف کلهورا له مړينې وروسته دده زوی مرادخان د هغه پرځای کېناست او نږدې پنځه کاله يې له مطلقې واکمنۍ څخه ګټه واخيستله. څرنګه چې نوموړی د تند مزاج خاوند و، نو لويانو او اشرافو هغه توقيف کړ او پرځای يې دده ورور ميان غلام شاه راوباله او پر تخت يې کېناوه. په همدغه وخت کې د دوی درېيم ورور عطارخان چې د احمدشاه له خوا د سند حکومت ته نامزد و د حاجي عطايي خان په مشرۍ له يوه افغاني لښکر سره شکارپور ته راورسېد، نوموړی حاجي دغه نامزد (عطارخان) د سند پر تخت کېناوه او په خپله کندهار ته راوګرځېد. ميان غلام شاه په راجپوتانه کې جيسلمير ته وتښتېد. نوموړی فراري ورپسې د بهاولپور له مبارک خان عباس سره په خبرو اترو پيل وکړ او د هغه مرسته

يې د خپل له لاسه وتلي سلطنت د بيا ګټلو په ترڅ کې وغوښتله. د بهاولپور مشر د خپل ورور محمد فتح خان په مشرۍ يو لښکر د ميان غلام شاه د بيا واکمن کولو لپاره ولېږه. عطار خان او دده ورور احمد يار خان د ((داود پوترا)) له لښکر سره د مقابلې لپاره ووتل، خو ماتې يې وخوړه او پسې واخيستل شول. دوی د احمد شاه دراني پايتخت ته د تګ په لار کې ګنجابا او کلات ته وتښتېدل. کلات ته په رارسېدلو سره دوی د نصير خان له خوا ونيول شول او د نامعلومو علتونو له مخې چې په تاريخ کې معلوم نه دي، زندان ته واچول شول. د احمد شاه په دربار کې د سند سفير ديوان ګيد و مال چې د ميان خدايار خان له وخته يې دلته دنده لرله، د نصير خان دغه کار چې د شاه نامزد ته يې په سپکه وکتل او په هغه يې تېری وکړ، د شاه پر خلاف وګاڼه. د دغه لمسون په نسبت د احمد شاه پوځونه د نصير خان مقابلې ته دده د وزير شاه ولي خان په مشرۍ وخوځېدل[۳].

شاه ولي خان ماتې وخوړه:

د افغاني پوځ په رارسېدو سره نصير خان ونه بيرېد. ده خپل فيوډالي پوځونه راغونډ او د شاه ولي خان د رارسېدو د خبر په اورېدو سره ژر له مستونګ څخه د هغه مقابلې ته ور ووت.[۴]

د پرنګويز له کلي سره نږدې (دا نوم د پوټنجر په سفرنامه کې پرنګود ليکل شوی) جګړه ونښتله. د شاه ولي خان لښکرو ماتې ومونده او مجبوراً د جګړې له ميدان څخه د برش ميله په ښټ وتمبول شول.

---

(۳) تاريخ مرات دولت عباس، ۴۶-۵۱ (۱۰۷-۱۱۰) وګورئ شهامت علي، په هند کې په زړه پورې طرحې (د بهاولپور تاريخ) ۴۳-۴۵.
(۴) مستونګ د کلات د دولت دويم ستر ښار دی چې د کوټې په لور سړک د پاسه د کلات څخه نږدې او يا ميله د شمال خواته پروت دی.

شاه، نصیرخان ته ماتې ورکړه:

د شاه د خبرولو لپاره پیغام وړونکي سپاره سملاسي شاه ته واستول شول او هغه یې د بلوڅي مشر له خوا د افغانانو له ماتې څخه خبر کړ او ورڅخه هیله وشوه چې د ماتې خوړلي لښکر د تقویې او ملاتړ لپاره ژر تیاری ونیسي. که څه هم دغه اندېښنه او مانع په خپله دومره اغېزناک نه وو خو سره له دې هم شاه له دې څخه وبیرید چې مبادا هغه به تبلیغي او مبالغه امیزه بڼه غوره او په دې توګه به داسې لوړ ارزښت پیدا کړي چې نورې قبیلې به همدې لارې ته راوبولي او هغو ته به سرایت وکړي. په همدې سبب ده د پاتې لښکرو مشري پرغاړه واخیستله او د خپل ماتې خوړلي صدراعظم د مرستې لپاره یې په چټکۍ سره وروړاندګل. د شاه د قواوو له رسېدو سره سم سملاسي حالت بدل شو او له مستونګ سره نږدې جګړه کې چې د جګړې له لومړي ځای څخه یې درې نیم میله واټن درلود، نصیرخان ماتې وموندله او په بیړه یې په کلات کې خپل پاخه سنګر ته ځان ورساوه، دغه ځای ده په ډېره ښه توګه د دفاع لپاره برابر کړی و، چې افغاني برید کوونکي تم کړي. د نصیرخان پرخلاف شاه خپل بري ته ادامه ورکړه او بلوڅي مشر یې تر خپلو سنګرونو پسې واخیست او کلابند یې کړ.

د کلات کلابندي:

ډګروال مالسن وایي: ((که افغانان په ښه توګه رهنمایي شي نو د جګړې په مخامخ ډګر کې ډېر زړور او جنګیالي سپاهیان ګڼل کېږي، خو د کلابندیو پر وخت کې تل بل ډول معلوم شوي دي. کلابندي داسې یو کار نه دی چې

په هغې کې سواره پوځیان او غرني خلک څه برتري ترلاسه کړي. دا خبره په همدغه وخت کې هم ثابته شوه او لکه چې پخوا هم همداسې شوي و او ورپسې هم دغسې یو حالت لیدل شوی دی، د توپونو د پرله پسې ډزو په نتیجه کې په دېوالونو کې چاودونه پیدا شول او پنځه بېل بېل یرغلونه په بري سره ورباندې وشول، خو ټول په شا ووهل شول او ناکام شول. په دغه وخت کې برخوردار خان په کلات باندې یو یرغل وکړ او په هغې کې دوه غوره بلوڅي یا براهوي مشران قاسم خان او امیرخان چې د محمد حسن د قبیلې وو، ووژل شول. دا پنځم یرغل و او معمولاً لکه چې پاس مو وویل د نصیرخان په سنګرونو څه اغېزه ونه کړه او ناکام شو. د افغانانو د دغو ماتو لپاره په دغه دلیل باندې اصرار شوی چې د شاه په پوځ کې افغاني مشرانو ډېر نه غوښتل چې کلات رنګ کړي. بلوچستان د ناراضي افغانانو لپاره دا ګولان غار معنی ورکوله چې د دوی لپاره د غم راوړونکې اړتیا پر وخت کې یوه خوندي پناه ګاه برابروله. د اخوند محمد صدیق په حواله شاه ولي خان په ښه توګه له هغه (نصیرخان) سره تمایل پیدا کړ او تل دغه موقع ته په انتظار و چې د شاه او نصیر خان ترمنځ روغه وکړي. له برخوردار خان څخه پرته نور ټول افغاني مشران د صدراعظم په نظر وو او د الفنسټن په حواله نوموړي صدراعظم (له نصیرخان سره په خاصه توګه مفاهمه ټینګه کړه او هغه یې دې ته وهڅاوه چې د دراني خانانو تمایل ته ښه راغلاست ووایي او هغه ته یې پر وړاندې موسم کې د شاه له ستونزو څخه یادونه وکړه.))

خبرې اترې:

هنري پوتنجر په خپله ((سفرنامه)) کې وايي: ((د نصير خان د پوځي مهارتونو او همدا شاه د کلابندۍ د پای ته رسولو لپاره د يوې کيسې په خبر راغلي چې يوه ورځ ده احمد شاه د خپلې خېمې پر وړاندې د لمانځه د اداکولو په ترڅ کې په يوه غالۍ باندې وليد، له هغې سره سم يې سملاسي د چونۍ يو توپ ډک کړ او هماغه ځای يې په نښه ونيو او هغه نقطه يې په ګولۍ وويشتله چې شاه لږ څه وړاندې خپله سجده ايښې وه. وايي چې شاه ډېر ژر د خبرو اترو لپاره پيشنهادونه وړاندې کړل او ورپسې يې خان د هماغه دليل او اثبات له مخې د توپ ويشتنې د مهارت په برخه کې وستايه.)) پرله پسې کلابندي له دې سببه چې شاه په هغې باندې د بريد له پلوه عاجز شو، تر څلوېښتو ورځو دوام وکړ. له بلې خوا نصير خان هم له دغسې ازادۍ څخه چې په خپل پايتخت کې يې قيد کړی و، په تنګ راغی. په دغه وخت کې شاه ولي خان نصيرخان ته يو ياد داشت ولېږه چې په کې داسې راغلي وو: ((که تاسو راشئ او شاه ته درناوی وکړئ، زه به د يوه وزير په حيث ستاسو د امن دفاع وکړم ځکه چې تاسو ته مې د زوی خطاب کړی دی. خو که تاسو رانه شئ نو دا به د يوه وزير په حيث ما ته ګرانه وي چې باچا چې ضل الله (د خدای سيوری يا استازی) دې واړوم. نصيرخان له دغه وخت څخه د خبرو اترو لپاره استفاده وکړه او خپل استازی اخوند محمد حيات خان يې افغاني وزير ته ولېږه.

وزير نوموړی استازی اخوند شاه ته وړاندې کړ او هغه ورڅخه دا پوښتنه وکړه: ((ولې خان سلام ته رانه غی؟)) اخوند ورته ځواب ورکړ: ((هغه د خپل سر امن او يو قدرمن ښه راغلاست غواړي)). شاه وويل: په څه ډول

هغه ډاډه کېدلی شي او د څه شان درښت غوښتونکې دی؟)) محمد حیات په ډېر احترام او تواضع سره عرض وکړ: ((د تېرو عملونو معافي)) شاه په مهربانۍ سره اعلان وکړ: (منظور ده). اخوند بیا خواست وکړ: په قران کې اطمينان، او داسې درښت چې صدراعظم په خپله خان راوبولي او ستاسو اعلیحضرت حضور ته يې راولي.)) شاه د اخوند محمد حیات خان پیشنهادونه ومنل او د قران مجيد په يوه ټوک کې يې ګوته ولګوله او هم يې د ډاډينې ليک په کې وکيښ او له دغه قران سره يې شاه ولي خان نصیرخان ته ولېږه. بلوڅي مشر د قران د وړونکي په بدرګه شاه ته راغی او شاه دده د مقام او پخواني اشنايۍ له مخې هغه ته په ډېر عزت ښه راغلاست وويل. د خبرو اترو په ترڅ کې کندهار ته د شاه له خوا د خان د وراره سلطان قيوم خان، ادم خان وجوهاتي او ددغه وروستي کس يو نامبردار (يو نامتو فرد) د لېږد بدو له امله ګيلې رامنځته شوې. شاه دا دواړه خان ته په لاس ورکړل.

نصیرخان په ډېره تواضع سره عرض وکړ: ((ما کوم داسې کار کړی نه دی چې د دوی شکايتونه زما په باب وړ وبرېښي. په راتلونکي کې حتی که زه دوی ته د خپلو ناوړه اعمالو له امله نصيحت وکړم او هغوی ته خپلې تېروتنې ورپه ګوته کړم، بیا هم د دوی دا طبیعي خوی دی چې تاسو ته هر ډول چوغلي وکړي. زه ستاسو اعلیحضرت د غوسې تاب او توان نه لرم. له دې امله دغه غلام دې ته ترجيح ورکوي چې په کندهار کې ستاسو په خدمت کې واوسي او اعلیحضرت کلات هغه چاته وسپاري چې د اعزاز وړ يې ګڼي، ته واکمن يې)). شاه هيله نه درلوده چې د کلات سيمې ملحق او يا

په خپله خوښه د نصیرخان پرځای بل څوک وګوماري. دی د بلوڅي مشر له تواضع او شکسته نفسۍ څخه ډېر زیات راضي شو او ویې ویل: لوی خدای کلات تاسو ته غوره کړی او سپارلی دی.))[۵]

د احمدشاه او نصیرخان تړون:

وروسته د احمدشاه دراني او نصیرخان براهوي ترمنځ په لاندې شرایطو سره یو تړون وشو:

۱- نصیرخان باید احمدشاه د خپل نایک او خاوند په حیث ومني.

۲- نصیرخان باید د افغانستان له سرحدونو څخه بهر د افغاني پاچا د جګړو پر وخت د پوځونو یوه برخه برابره کړي په دغه حالت کې هر وخت چې د نصیرخان پوځ د جګړې په ډګر کې قایم مقام شي نو په دغه وخت کې شاه باید هغه ته یو مقدار پیسې او جنګي تجهیزات ورکړي.

۳- د افغانستان پاچا د کلات خان او دده ځای نیوونکې دی ته باید اړ نه کړې چې ((ددغه یا هغه سدوزایي مشر د دوی ځای نیوونکو یا کومې یوې قبیلې)) د ملاتړ لپاره بلوڅي ډله پوځ چمتو کړې. په دې برسېره د کلات خان دا مجبوریت باید ونه لري چې د افغانانو په منځ کې په ننګیو جګړو کې ونډه واخلي.

---

(۵) د اخوند محمد صدیق کتاب چې ها تورام په خپل ((تاریخ بلوچستان)) کې اقتباس کړی دی، ۱۹۳-۹۴، فیریر، د افغانانو تاریخ، ۸۴-۸۵، مالسن، د افغانستان تاریخ، ۲۸۴-۲۸۷، الفنستن، کابل، ۲۹۰-۲۹۱، پوتنجر، سفرنامه، ۲۸۴-۸۳، ۲۹۴، عطارخان او احمدیارخان له بند څخه خوشې شول. وروسته د سند سیمې د وروڼو د روغې جوړې لپاره وویشلې شوې. خو دا کار تر ډېره وخته دوام ونه کړ او میان غلام شاه سملاسي د خپلو پلرنیو سیمو خاوند شو. مرات دولت عباس ۵۱- ۵۴ (۱۱۰-۱۱۲).

۴- په راتلونکي کې د کلات خان باید د افغانستان پاچا ته کوم باج ور نه کړي.

ددې لپاره چې تړون ښه اغېزمن او الزام اور شي احمد شاه د نصیرخان ترله واده کړه دا کار ترسره او احمد شاه له خپلې نوې ماندینې او د هغې له خپلوانو سره یوځای کندهار ته ستون شو. له دغه ذمه واری د خلاصېدو سره سم چې نصیرخان هغې ته احتمالاً پاملرنه کوله دی تل اعلیحضرت ته وفادار پاتې شو.(۶)

امام الدین حسیني په خپل ((تاریخ حسین شاهي)) کې په دغه وخت کې یو بل اغتشاش راوړی دی. میر خوش دراني چې د احمد شاه یو خپل و د یوه ملنګ په لمسون خپل ځان د افغانستان پاچا اعلان کړ. سره له دې هم د هغه الهګولي د دومره زیاتې قوې استول ونه غوښتل او د احمد شاه له خوا په ډېرې لږې هڅې سره له منځه لاړه. الهګوله کوونکي دستګیر او ړوند کړل شو په داسې حال کې چې دده مریې درویش یا ملنګ تر چړې لاندې ولوېد.(۷)

(۶) فیریر د افغانانو تاریخ ۸۵ پوتنجر سفرنامې ۲۸۲ - ۸۳ الفنستن ۲۹۱ مالسن د افغانستان تاریخ ۲۸۷.

(۷) تاریخ حسین شاهي ۳۶. د میر خوش دراني د الهګولې په باب نور زیات معلومات په لاس کې نه شته. دا چې دغه میر خوش څوک او په کوم ډول یې له احمدشاه دراني سره قرابت درلود هم معلومه نه ده. هغه باید بیا هم له لقمان خان سره چې (د احمدشاه د مشرورور ذوالفقار خان زوی و) او پر ۱۷۴۸ کې یې په هند باندې د شاه د پنځم برید پروخت په افغانستان کې الهګوله جوړه کړه غلط نه کړو.

اوه لسم فصل

د پنجاب لور ته واړه عمليات

پخوا له دې چې د احمدشاه د زوی او په پنجاب کې دده نايب السلطنه تيمورشاه او د هغه د جنرال جهانخان له تېښتې وروسته د احمدشاه دراني عمليات د دغه ولايت خواته بيان کړو دا به ضروري وي چې لوستونکي له هغو حالاتو سره اشنا کړو چې د دوی (تيمورشاه او جهان خان. م) له روانېدو وروسته په هغه ځای کې منځته راغلی دی. لکه چې پوهېږو مرټانو او سکانو پنجاب ونيو او د ۱۷۵۸ کال په اپريل کې لاهور ته راورسېدل.

دوی ونه کولی شول تيمور او جهانخان د چناب د رود هغه خوا ته تعقيب کړي، ځکه رود دا وخت ډېر سېلابي و، خو دغه رود د تل لپاره د مهاراشترا د هغو سرسختو مرټې سپاهيانو لاره بنده نه کړه چې له خپلو کورونو څخه د يونيم زرو ميلو په واټن دلته راغلي و او له يو شمېر زياتو رودونو څخه اوښتي وو.

په پنجاب کې د دوی د داخلېدو په لومړنيو اوو مياشتو کې مور د مرهټانو يو مشر توکوجي هو لکار د **۱۷۵۷**م په نوامبر کې د اندس تر شا په پېښور کې مومو[۱].

ادينه بيګ د پنجاب د والي په توګه مقرر شو:

د پيشوا ورور او د اعزامي قوي قوماندان راغونات راو په لاهور کې له يوې مياشتې څخه لږه موده په لاهور کې پاتې شو. ده دا ژر درک کړه چې د مرهټانو لپاره به د سکانو د زياتېدونکي قدرت په مقابل کې دا ناممکنه وي چې په دکنې لښکر سره پنجاب وساتي، ځکه سکان له خپلو خوندي ځايونو څخه راوتلي وو او په سيمه کې هرې خواته خورېدل او هره ورځ د دوی له ليکو او ډلو سره د جټانو بزګران چې په کليوالي نفوس کې يې برخه زياته وه، يوځای کېدل. په پونه کې د مرهټانو مرکزي حکومت په مالي لحاظ دومره پياوړی نه و چې د ولايت په ليرې برخو کې خپلې چونۍ خوندي وساتي. په دې برسېره د کنيان په يوه نرم اقليم کې زېږېدلی او لوی شوی و. له دې امله راغونات په ډېره هوښياری ادينه بيګ ته په کال کې د پنځه اويا لکو روپيو د باج په مقابل کې دغه خطرناکه سرحدي سيه وسپارله.

---

(۱) د ب. ای. اس مندل درې مياشتنۍ مجله، پنځه ويشتمه ګڼه (۹۳)، جولای **۱۹۴۳**، شپږم مخ.
خزانه اميرا، ۱۰۱، اوورپسې جام جهان نما، ۱۲۰ وايي چې د غنيم (غليم. م) قراولانو (مخکينی پوځ) افغانان د جهلم د رود تر غاړې پورې تعقيب کړل. ظاهراً دا خبره څو استول شويو ټولګيو ته راجع کېږي. اصلي پوځ د اس. پي. ډي ۲۷، ۲۱۸، د **۱۷۵۸**م. د اپريل لومړۍ نېټه، په حواله له چناب څخه وانه وښتل شو ځکه رود ډېر سيلابي او د تېرېدو وړ نه و. سره له دې هم وروسته د مرهټانو کنډ کونه د سند تر غاړې لاړل ځينې د توکوجي هولکار، نارسوجي پنډت او ساباجي پاتيل په مشرۍ د پېښور سيمې ته ننوتل. وګورئ حسين شاهي **۳۵**، تاريخ سلطاني **۷۴**، سراج التواريخ **۱۳۴**، تاريخ احمد **۲۵**، چهارګلشن **۱۳۳**، علي الدين **۴۵۵**، احوال ادينه بيګ خان ۱۲، بخت مال، خالصه نامه **۴۱**، عماد السعادت **۷۴**، سراج التواريخ **۲۰**، ب. ای. اس. مندل درې مياشتنۍ مجله **۲۴**، **۲۶** (**۹۳**)، جولای **۱۹۴۳** – **۶**، **۷**، اووګورئ منازل الفتوح **۱۷**.

په مقابل کې ادینه بیګ خان خواجه میرزا جان خان د خپل نایب په توګه وګوماره او په خپله یې له معمول سره سم په دواب بست جلندر کې خپل مرکز وټاکه. راغونات راو د ۱۱۷۱ هـ کال د رمضان په دویمه د **۱۷۵۸** کال د مې لسمه له لاهور څخه روان شو او د ډیلي لور ته وخوځېد او د جون په پنځمه او د دوشنبې پر ورځ یې په کورو کشترا، د سمواری اماو سیا حمام وکړ.[۲]

د سکانو ځورونه:

ادینه بیګ خان د سکانو له ستنېدو وروسته یوازې څلور میاشتې ژوندی و چې د پنجاب له نایب الحکومه ګۍ څخه ګټه واخلي. په دغه لنډ وخت کې ده بې فایدې هڅه وکړه چې خپل پخواني متحدین سکان له پښو وغورځوي ځکه دی بیربده، چې دوی به دده په مقابل کې ډېر قوت واخلي، خو دوی (سکان) د څلو ښتو کلو پرله پسې ځورونو د شپني له کړاو څخه ډک ژوندانه سره روږدي کړي وو او د دوی د ځپلو په برخه کې د ادینه بیګ خان هڅې له ناکامۍ سره مخامخ شوې. دوی یوازې ددې لپاره غرونو او ځنګلونو ته په پټه لاړل چې د ادینه بیګ خان له مړینې وروسته چې د **۱۷۵۸** کال د سپتمبر په پنځلسمه نېټه پېښه شوه، له خپلو جفاګانو څخه په ډېر شدت او زیات غضب کسات واخلي.[۳]

---

(۲) تاریخ عالمګیر ثاني ۱۶۵ الف-ب، خزانه امیرا، ۱۰۱، تذکره عماد الملک، **۴۶۵-۴۶۶**، تاریخ بهاوو جانکو، ۱۹، صولت افغاني، ۲۴۷، ((د ډیا پېښې))، سرکار، دویم ټوک، ۷۶، کاشیراج، ۱-۲.

(۳) احمدشاه بټالیا، تاریخ هند ۹۸۱-۸۲ (۴۱۵-۴۱۶)، عمدة التواریخ، لومړی ټوک، ۱۴۷-۱۴۹، علي الدین عبرت نامه، ۲۵۶-۲۵۷.

مرهټان په پنجاب کې:

ډيلي ته د ادينه بيګ خان د مړينې د خبر په رسېدو سره وزير غازي الدين پيشنهاد وکړ چې سيد جميل الدين خان او عبيد الله خان کشميري لاهور ته واستول شي. دا وخت د اکتوبر په لومړي سر کې انتاجي منکشوار او يو شمېر نور مرهټي سرداران د راغونات او ملهار راو هولکار له لوري د يوه لښکر سره (د مالوا) له شاوخوا څخه د پايتخت (ډيلي) حدودو ته راورسېدل. دوی ادعا وکړه چې مرهټانو پنجاب له افغانانو څخه خلاص کړ او د دوی له خوا ادينه بيګ د دغه ځای لپاره نامزد و او س دوی بيا هم غواړي د خپلې خوښې يو سړی د هغه ځای په حکومت باندې وګوماري.[4]

انتاجي په ډيلي کې تم شو او دده ملګري توکوجي هولکار او نارسو جي پنډت د لاهور خواته وخوځېدل.

په داسې حال کې چې خواجه ميرزا جان د ۱۷۵۸ کال په اپريل کې په لاهور کې مقرر شو، راغونات راو د يوه ماموريت د سرته رسولو په منظور جانکو جي شندي، د اندس اورام جي او شام جي د ملتان لور ته واستول. خو داسې معلومېږي چې جانکو چې ډېر ژر له هغه خوا څخه راستون شو. نږدې د

اس. پي. ډي، دويم ټوک، ۹۶، د ادينه بيګ د مړينې تاريخ د ۱۱۷۲ هـ کال د محرم دولسمه نېټه ښودلې ده، (د ۱۷۵۸ م د سپتمبر پنځلسمه) او د محم اسلم فرحت الناضرين (اليوت د هند تاريخ اتم ټوک، ۱۶۹) هغه يوه ورځ وړمبی ذکر کوي. ((د ادينه بيګ خان احوال)) د بادون پنځلسمه بيکرامی ۱۸۱۵ کال را اخلي. د شمسي محاسبې له مخې هغه په تقريبي توګه د سپتمبر له پنځه ويشتمې سره برابرېږي، خو که قمري حساب وکړو او هغه د (سودي) د نيمه رڼا پنځلسمه وګڼو، نو هغه به د (۱۷۵۸ کال د سپتمبر له شپاړسمې يا اوه لسمې) سره تطابق مومي. ما د وروستي مرهټي ليک او فرحت الناضرين پيروي کړې ده. تاريخ عالمګير ثاني، ۱۹۰ ب- ۱۹۱ الف، دا نېټه د صفرې لسمه ښودلې ده. څرګندېږي چې دغه ليکوال سهواً د محرم پرځای د صفرې ورپسې مياشت ذکر کوي. په دې حساب دغه ماخذ د ادينه بيګ د مړينې نېټه د فرحت الناضرين څخه يوه ورځ وړمبی شمېري.

(۴) تاريخ عالمګير ثاني، ۱۹۰- ۱۹۱ الف، بي، ای، اس د منډل درې مياشتنۍ مجله، جولای ۱۹۴۳، ۶.

د سمبر په پای یا د اکتوبر په سر کې (۱۷۵۸م) د ادینه بیګ له مړینې وروسته) یو شمېر افغانانو او کاکړانو د جهلم له شا څخه د ګجرات پرګانه لوټ کړه. خواجه میرزا جان چې د ادینه بیګ له مړینې وروسته یې له سکانو سره روغه جوړه کړې وه، د هغوی یوه لویه قوه یې برابره او له لاهور څخه ووت. دی تر جهلم پورې ولاړ او کاکړانو او افغانانو ته یې ماتې ورکړه او په شا یې وتمبول، خو سره له دې هم دوی بیا یوه ډېره ستره قوه راغونډه او د میرزا جان د مقابلې لپاره ستانه شول او هغه یې په سخته توګه له ماتې سره مخامخ کړ. کله چې دا وخت د مرهټانو د وړاندې راتګ خبر په هغه هېواد کې خپور شو، د دوی د جهلم ختیځ لور ته په اوښتو سره خپل ځانونه غیب کړل.(۵)

توکوجي هولکار او انارسوجي لاهور ته له راستنېدو سره سم د شمال لویدیځ لور ته پرمخ ولاړل، ظاهراً د دوی مقصد دا و چې دا سیمه ترلاس لاندې راولي. داسې برېښي چې دوی له اندس څخه واوښتل او پېښور سیمې ته ورننوتل او د ۱۷۵۸ کال د نوامبر په نیمایي کې د میرزا جان او میرحسن علي خان په بلنه له دغه ځای څخه بېرته ستانه شول.(۶)

د ۱۱۷۲هـ کال د ربیع الاول په پای کې (د ۱۷۵۸ کال د سمبر) هغه وخت چې راغونات راو او ملهار راو هولکار له ډیلي څخه د دکن لور ته ستنېدل،

---

(۵) تاریخ عالمګیر ثاني، ۱۹۱، علي الدین، عبرتنامه ۲۵۵.

(۶) (اخبار درباره معلا) چې نېټه یې د ۱۷۵۸ کال د دسمبر شلمه ده، د ۱۷۵۸ کال د نوامبر د دوه ویشتمې نېټې (بي، ای، اس د مندل درې میاشتنۍ مجله ۲۴-۲۶، ۹۳ ګڼه، ۱۹۴۳، ۶-۷، د یوه مکتوب څخه چې د ۱۱۷۲هـ کال د محرم په لومړۍ، بهادراپادشو د هـ ۳، ۱۶۸۰ شاکا، (۱۸۱۵ بیکرامي، سپتمبر پنځمه، ۱۷۵۸ (اس. پي. ډي، ۲۱ ټوک ۱۶۳، ۱۷۸-۱۷۹) نېټه لیکل شوې دا څرګندېږي چې مرتهان د ۱۷۵۸ کال په اګست کې تراټک پورې لیرې ولاړل. د هیات نوم په مکتوب کې راغلی نه دی.

جانکو جي د جيپور له لارې له اجمير او مارور څخه وخوځېد او د پيشوا نه ورور سره يې مرکه وکړه او د مغولي پايتخت د مرکز شاوخوا ته راورسېد. وزير عماد الملک غازي الدين مرټانو ته د افتخاري کاليو په ورکولو سره هغوی خوشاله کړل او دوی ته يې په دې شرط د اوو يا اتو لکو روپيو د ورکړې پيشنهاد وکړ چې لاهور ته لاړ شي او سوله او نظم په هغه هېواد کې ټينګ کړي. جانکو جي د ۱۱۷۲هـ کال د جمادی الاول په پنځمه د ۱۹۵۹م کال د جنورۍ څلورمه وزير اباد ته نږدې د باراري کلي ته راورسېد. د جانکو جي او وزير ترمنځ خبرې اترې نږدې يوه مياشت روانې وې او د دواړو خواوو ترمنځ د جمادی الثاني په دويمه، د جنورۍ يو دېرشمه يوه موافقه لاسليک شوه. د فبرورۍ په لومړۍ نېټه جانکو جي د شمال خواته وخوځېد او په مارچ کې مشيهوا راته چې د ستليج په سويلي غاړه پروت دی، راورسېد. داسې برېښي چې ده ساباجي پاتيل مخکې له مخکې لاهور ته لېږلی وي، خو هغه دا درک کړه چې دا وخت سکانو په لاهور او د هغه شاوخوا قبضه کړې او زياته قوه په اختيار کې لري. څرنګه چې د هغه تسخير او اشغال اسانه کار نه و، نو ده تصميم ونيو چې بېرته له رود څخه واوړي. جانکو جي په مشيهوارکي د ادينه بيګ د کورنۍ غړي (احتمالاً د هغه کونډه مېرمن او زوی) او د دوابه بست جلندر نور او سېدونکي حضور ته ومنل او هغوی ته يې يو څه پيسې ورکړې. د سکانو مشر له ډيلي څخه تر روانېدو دمخه ساباجي پاتيل چې د پېښور سيمې ته ورانديز تللی و، بېرته راوغوښت او د لاهور چارې يې ناروشنکر ته وسپارلې. ساباجي د ۱۷۵۹ کال د اپريل په نيمايي کې له پېښور څخه لاهور ته راستون شو او له ((توکو جي

هولکار))، ((خاندو جي))، کادم او نورو سلاح دارو (سورو افسرانو) سره چې دلته دېره وو، يوځای شو. سره له دې هم له ډېر غور وروسته سا باجي ته اجازه ورکړل شوه چې په پنجاب کې پاتې شي، دلته له نوموړي سره درېو تنو پنډتانو، باپوراو، دا دوراو او سينا مرسته کوله.[۷]

(۷) اس. پي. ډي دويم ټوک، ۱۰۰ يوويشتم ټوک، ۱۷۱.
اخبار دربار معلا، د اپريل پنځلسمه، ۱۷۵۹ (بي. آی. اس د مندل درې مياشتنۍ مجله، ۲۴ - ۲۶، درې نوي يمه ګڼه، د جولای اومه. تاريخ عالمګير ثاني، ۱۹۲ الف- ۱۹۸ ب، ۲۰۵ ب، عبرتنامه، ۲۵۵ - ۵۶، عمدة التواريخ، لومړی ټوک، ۱۴۶-۱۴۷. د درېو تنو پنډتانو بشپړ نومونه او د دوی لقبونه ورکړل شوي نه دي، چې نه شو تشخيص کولی.
تاريخ عالمګير ثاني، ۱۹۳ الف، د درېو تنو پنډتانو نومونه، ناروجي شنکر، ګوپال پنډت او پارشوتم پنډت له وزير عمادالملک غازي الدين سره د جانکو جي شندي د مذاکرو په ارتباط (جنوري، ۱۷۵۹) په ډيلي کې وي، لکه چې له احتمال څخه هم ليرې نه برېښي، يو شان وبولو.
د جيان سګ د (پانت پراکاش) په حواله صاحب راو اټک، بابو راو روتاس او جهلم او رام جي او شام جي ملتان ته واستول شول، په داسې حال کې چې ((مادوراو)) په لاهور او نارين راو په سرهند کې وساتل شول. وګورئ (۷۳۳ مخ)، او شمشير خالصه عبرتنامه او عمدة التواريخ کې (دادوراو) ښايي د پانت پراکاش) (مادوراو) وي.

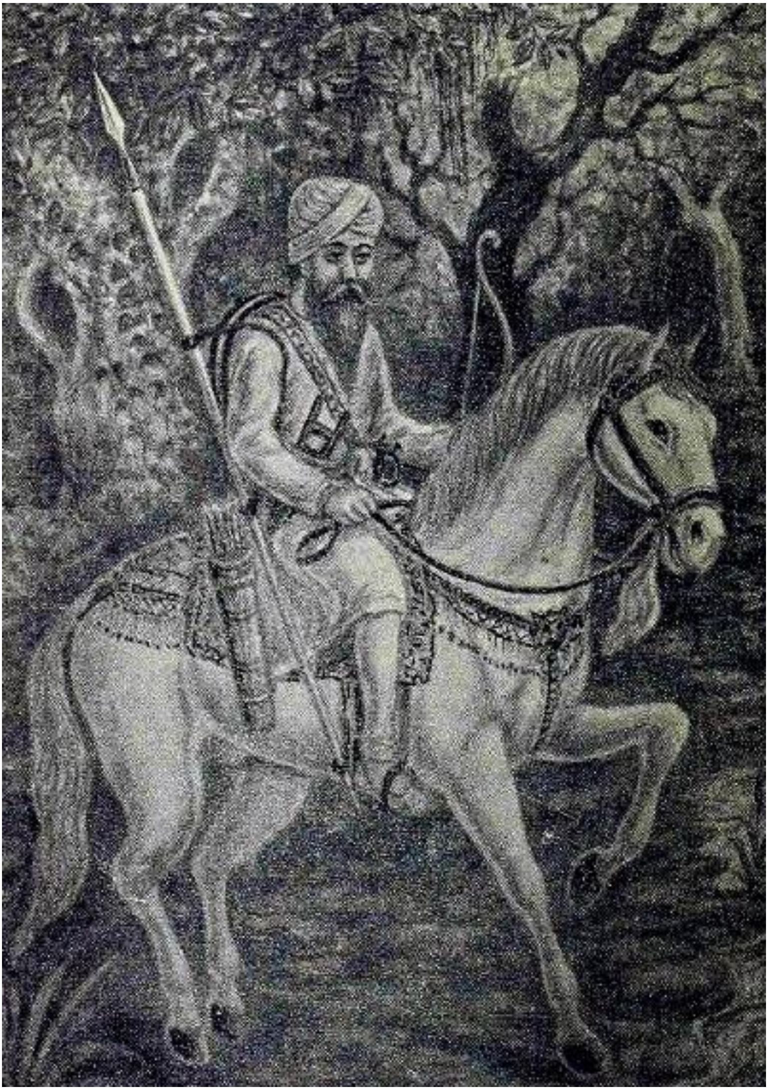

SARDAR CHARHAT SINGH SUKKARCHAKKIA

خواجه میرزا جان خان او دده ورور خواجه سعید خان دا وخت په هېواد کې ډېر نامشهور وو. خواجه میرزا جان چې په عامه توګه میرزا جان خان بلل کېده زیاتره د پوځي عملیاتو او یا د لیرې پرتو سیمو د کړارولو لپاره بهر ته تلل. دده ورور او مرستیال خواجه سعید خان په مرکز کې اداري چارې څارلې. سعید خان یو لوی جبار وبرېښېد او هره ورځ به یې یو یا دوه تنه په دې خیال ځورول چې ولس په پټه خوله اطاعت ته تهدید کړي. دی به زیاتره په دې هیله کې و چې له خلکو څخه په زور پیسې واخلي او هغوی په نه ویل کېدونکي توګه بې عزته کړي. د خواجه ورونو ډېر کلک مخالفین او دښمنان د تیمور د پوځ افغاني قزلباش کپتانان وو چې هغوی د چناب په کینه خوا کې نیول شوي او د میرزا جان په خدمت کې شامل کړل شوي وو. دوی د مرتبه پنډتانو په ګډون توطیه وکړه او د پیسو په ورکړه او ژمنه سره یې خپل ځانته په دولت کې لوی مقامونه لاسه کړل: د لاهور صوبه داري د میرزا احمد خان او د ملتان د صالح خان میرزا جان خان زندان ته واچول شو په داسې حال کې چې خواجه سعید په خره سپور د لاهور په کوڅو کې وګرځول شو او خواشینو ښاریانو خاورې او خځلې دده پرمخ وروشیندلې. ورپسې نوموړی د جزا لپاره ساباجي پاتیل ته وړاندې شو. ساباجي ورته وویل: ((ته د خپلو ناوړو او سختو خلاف رفتاریو له امله د سختې جزا مستحق یې خو زه یو ازې تا ته دا جزا درکوم چې له دې هېواد څخه لاړ شې. له دې څخه پرته تا ته زه نور څه نه وایم.))[8]

(۸) طهماسنامه، ۹۰ب- ۹۱الف، د علي الدین عبرتنامه ۲۵۶، سوهن لال، عمدة التواریخ، لومړی ټوک، ۱۴۶، په حواله د خواجه میرزا جان او دده د ورور او مرستیال خواجه سعید خان له شړل کېدو وروسته طاهر بیګ د لاهور د حکمران په حیث وګومارل شو.

د سکانو د قدرت پراختیا:

د هېواد په دغو نارامو حالاتو کې سکانو د فتوحاتو او د قدرت د پراختیا لپاره په زړه پورې موقع ترلاسه کړه. د دوابه جلندر بې خاونده سیمه د سردار جسا سنګ اهلوالیه له خوا ونیول شوه، په داسې حال کې چې په باري اوریچنا - دوابز کې زیات ځایونه د سردار چړهټ سنګ سوکار چاکیا لاسته ورغلل.(۹)

د پنجاب لوره د نورالدین عملیات:

اوس د پنجاب خوا ته د افغانانو عملیاتو ته راګرځو. هغه وخت چې احمد شاه د میر نصیر خان پرخلاف د کلات په کلابندۍ بوخت و، نو په دغه وخت کې ده د نورالدین خان بامیزایي په مشرۍ یوه قوه د پنجاب خواته لېږلې وه. نوموړی له کوم مخالفت پرته له اندس څخه تېر شو او د ۱۷۵۸ کال د سپتمبر په پای کې د سند سګر دواب سیمې ته ننوت. که څه هم مرټانو دا سیمه لاندې کړې وه، خو هغوی دلته کومه داسې چونۍ او په هغې کې دومره پوځي قوه پرېښودلې نه وه، چې درانیان په ځټ وتمبول شي. په دې سربېره دغه برخه دا وخت د ځټکو، کاکړانو، مسلمانانو، جټانو او نورو هغو قبیلو په لاس کې وه چې افغانانو ته یې تمایل درلود. دوی د چور او لوټ په هیله د بامیزي د بیرغ تر شا وخوا راغونډ شول. نورالدین په خوش آب کې له جهلم څخه چج دواب ته واوښت او د رود په ختیځه غاړه د بهیرا د شتمن ښارګوټي بهیرا لور ته مخ پورته وخوځېد.

(۹) سوهن لال، عمدة التواریخ، لومړی ټوک، ۱۴۷.

ځرنګه چې د دغه ښار خلکو غوښتل شوی باج هغوی ته په خپله رضا نه ورکاوه، نو ده امر وکړ چې ښاریان لوټ او ښار داور او توري په وسیله رنګ کړي. وروسته نوموړي د میاني او چک سانو خواته لاړ او له دغو ځایونو سره یې ورته رویه وکړه. د دغو وران شویو او سوځول شویو ښارګوټو له لوګي وهلیو کنډوالو ځخه له تللو وروسته نورالدین د ګجرات خواته وخوځېد او ((پرګانه)) یې لوټ کړه او له چناب ځخه ریچنا دواب ته واوښت.[10]

دلته دده وړاندې تګ د خواجه میرزاجان خان له خوا د سکانو په ملاتړ تم کړل شو. میرزاجان د ادینه بیګ له مړینې وروسته بیا د سکانو ملاتړ د افغانانو پر خلاف جلب کړ، ځکه سکانو د افغانانو له خوا ډېر ځورونه ولیدل، هغوی د افغانانو له خوا د دوی د ګور دواراګانو د سپکاوي او د هغوی د کرتار پور او امرتسر د ښار ګوټو د رنګولو له امله زیات خپه شوی وو خواجه او دده متحد سکان د چناب خواته راوړاندې شول او نورالدین ته یې ماتې ورکړه او هغه یې په شا وتمباوه.[11]

---

(۱۰) تاریخ عالمګیر ثاني، ۱۹۱ب الفنستن، کابل، ۲۹۱، اوسیلی او داویس، د شاهپور د سیمې د بیا مېشته کېدلو راپور (۱۸۶۶)، ۳۶، ویلسن، د شاهپور د سیمې ګزیټر، ۳۲-۳۳. د عالمګیر ثاني تاریخ د جهلم رود سهواله چناب سره غلط کړی او وایي چې افغانان او کاکړان د ګجرات د پرګانې له لوټ وروسته د لویدیځ له لوري جهلم ته راغلل. خو ګجرات د جهلم ختیځ خواته د چناب د رود پر غاړه دی نه د هغه لویدیځ ته. د ((شاهپور د ابادۍ راپور))، ۳۶ مخ وایي چې ((ددغه سړي (نورالدین) اقدامات د داسې تېریو بڼ ګڼلی شو چې د یرغلګرو پوځونو له خوا ترسره شوی دی یو څه مفکوره په دې باب د دغو تېریو څخه د راپیدا شویو بد مرغیو په مقیاس کې حاصلولی شو... له دغو وران شویو ښارونو څخه دوه یې (بهیرا او میاني) په خپلو کنډوالو بیا ودان شول، خو بیا هم هغه خرابي او تاوان یې جبران نه شو، چې ورته رسېدلی و. په داسې حال کې چې د دریېیم یې (جک سانو) یوازې تا داوونه برېښي))، دري د پرشم مخ هم وګورئ.
ددغه هېواد حالت چې د افغاني ډلو له خوا ویجا شو د هغه متل په وسیله ښکاره کېږي چې لا تراوسه مروج دی: ((څه چې موږ خورو او څښو زموږ او پاتې یې د احمدشاه دي.)) د ګجرات د سیمې ګزیټر (۱۸۸۳- ۱۸۸۴)، ۱۵-۱۶.
(۱۱) تاریخ عالمګیر ثاني، ۱۹۱ب.

خواجه ورپسې له رود څخه واوښت او خپل موقف يې پياوړی کړ. ماتې خوړلي نورالدين ډېر د کاکړانو او افغانانو يوه لويه قوه برابره او بيا راوګرځېد چې خپل له لاسه وتلی موقف بيا لاسته راولي. دی په دې بريالی شو چې د لاهور حکمران ته ماتې ورکړي. سره له دې هم ده په دوو دليلو سره خپل بريالیتوب او خواجه تر مرکز پورې تعقيب نه کړل. لومړی دا چې ده ته د شاه له خوا کوم امر رارسېدلی نه و او هم دده تر شاه په خپله شاه او يا د هغه کوم يوه جنرال ځای نيولی نه و. دويم دا چې د توکوجي هولکار او نارسوجي پنډت په مشرۍ د مرهټانو د يوې نوې قوې د راتګ اوازه په ملک کې خوره شوه او نورالدين داسې يو قوت نه درلود چې د خواجه، د کنيانو او سکانو له ګډې قوې سره مقابله وکړي.[۱۲]

احمد شاه په دغو دوو وختونو کې د تېري خوشحال خان ختک ته لارښوونه وکړه چې د مرهټانو مخه ونيسي دا هغه وخت و چې د **۱۷۵۸** کال د اکتوبر – نومبر په مياشت کې توکوجي هولکار او پنډت نارسوجي اندس ته راوړاندې شول او يا دا چې د **۱۷۵۹**م کال د مارچ-اپريل په وخت کې کله چې ساباجي پاتيل له جهلم څخه تېر شو او د اټک لور ته وخوځېد او (يا ببرته د لاهور پر لور د ستنېدو په حال کې و.) د حسن ابدال (پنجه صاحب) په برخه کې جګړه ونښتله، خوشحال خان ووژل شو او دده افرادو ماتې وخوړله.[۱۳]

---

(۱۲) تاريخ عالګير ثاني، ۱۹۱ ب.

(۱۳) محمد حيات خان، حيات افغاني، ۳۲۴.

اخبار دربار معلا، د (دسمبر دوه ويشتمه نېټه، **۱۷۵۸**) د هغه ليک يوه خلاصه لري چې تاريخ يې د **۱۷۵۸** کال د نوامبر شلم دی (بي. ای. اس د متدل درې مياشتنی مجله، **۲۴-۲۶** ټوک، درې نوي يمه ګڼه، جولای **۱۹۴۳**) الفنستن، کابل، **۲۹۱**. مالسن په خپل ((تاريخ افغانستان))،

د جهان خان د قوې ناکامي:

د ۱۷۵۹ کال د اګست په پای کې شاه یوه قوه د سردار جان خان تر مشرۍ لاندې پنجاب ته واستوله ساباجي پاتیل له دغې قوې سره د مقابلې لپاره ووت. یوه سخته جګړه ونښتله او په هغې کې افغانانو ماتې وموندله او د هغوی زیات شمېر د جهان خان د زوی په ګډون ووژل شول. په خپله جهان خان هم ژوبل شو او مجبوراً بیا له اندس څخه واوښت او د پېښور سیمې ته راپه شا شو.[۱۴]

۲۸۷ کې وایي چې نورالدین دا غوره ونه ګڼله چې له خپلې ورې قوې سره وړاندې لاړ شي، بلکې په وزیر اباد کې تم شو او د خپل پاچا اوامرو ته یې انتظار وباسه.))

(۱۴)((د ډیلي پېښې))، د ۱۷۵۹ کال د سپتمبر د نولسمې نېټې سند یا فقره. ساباجي پاتیل باید د اټک له چونۍ څخه چې هلته د پره و، باید وروتلی وي. د علي الدین عبرتنامه، ۲۵۵ (۱۱۸الف)، خزانه امیرا، ۱۰۱.

په تاریخ عالمګیر ثاني کې د دغې جګړې ذکر راغلی نه دی (۳۶۷مخ چې هري رام په خپل اثر د ((سکانو تاریخ))، ۱۲۸، دربیم لمن لیک کې را اخیستی دی، ناسم ګڼل کېږي.)

سرجادونات سرکار په خپل اثر ((د مغلو د امپراتورۍ زوال) دویم ټوک، ۷۰ کې وایي: ((راجوید، شپږم ټوک، ۳۷۸، سکانو ته د دغه بري په ترلاسه کولو کې کریدت ورکوي.)) د راجوید د شپږم ټوک، ۴۴۵مخ، ۳۷۸ ګڼه لیک نېټه د ۱۶۷۹ (شاکا) له (مګ) سره چې د ۱۱۷۱هـ. د جمادي الاخر او د ۱۷۵۸م کال د فبروري له نهمې څخه د مارچ تر نهمې پورې سمون خوري مطابق بنودل شوې ده. دا یوازې د ۱۷۵۹ کال د اګست د پای له پېښې سره په دې اټکل توافق لري چې ګوندې اصلي لیک نېټه نه درلوده او مولف له خپل ځان څخه هغوی ته یوه ناسمه نېټه ورکړې ده.

خو دغه متن د جهان خان په مشرۍ کومه منظمه قوه نه یادوي، بلکې هغه افغاني ناراضه ډلې ذکر کوي چې هغوی د خپل دوو یا ځلورو میاشتو معاش د نه ورکول کېدو له امله جهان خان ترک کړ او همدا شان شاه ولي خان هم د هغوی د بیا هڅونې په برخه کې ناکام شو چې غوښتل یې دوی بېرته راوګرځوي.

اتلسم فصل

په هند باندې پنځم برید

له مرهټانو سره جګړه

(۱۷۵۹-۱۷۶۱)

شاه هند ته را وبلل شو:

د ۱۷۵۹ کال په اکتوبر کې احمد شاه تصمیم ونیو چې په پنجاب کې د خپلو مقبوضاتو د بیا ترلاسه کولو او په دغه ځای کې د شهزاده تیمور او جهان خان د تېښتې په نتیجه کې د لاسه ورکړی حیثیت د بیا حاصلولو او مرهټانو د ټکولو په منظور په هند باندې د پنځم ځل لپاره برید وکړي. ده ته د څه وخت لپاره په هند کې د خپل استازي روهیله نجیب الدوله څخه عرایض رارسېدلي وو. نوموړی روهیله د مرهټانو په وسیله له ډیلي څخه شړل شوی و او ورپسې په سوکارتال کې د هغوی له خوا په کړاو اخته و او ور باندې برید ونه یې کول. نجیب الدوله د اسلام په نامه شاه ته درخواست وړاندې کړ او له هغه څخه یې د برهمني کفارو په مقابل کې مرسته وغوښتله، په داسې حال کې چې هندي راجاګان لکه د جیپور مادو سنګاو د مرور بیجی

سنگ هغه (شاه) د دې لپاره را و باله چې د دکنی یرغلگرانو په مقابل کې خپلې سیمې وساتي. دغه راز امپراتور عالمگیر ثاني هم په پټه شاه ته لیکونه لېږلي وو چې په هغو کې یې له افغاني باچا څخه دا هیله کړې وه چې دی د خپل جابر وزیر عماد الملک غازی الدین له شرمناک جغ خلاص کړي.[1]

په پنجاب کې اداري ترتیبات:

په داسې حال کې چې شاه سردار جهان خان لا دمخه لېږلی و، پخپله د ۱۱۷۳ هـ کال د صفرې په پای کې د بولان د غاښې له لارې په هند باندې ورښکته شو. د بنو په سیمو کې د تېرېدو پر وخت له ده سره د پښتنو دوه غوره مشران یو ځای شول. یو یې (بیگو) نومېده چې د مروتو د قبیلې د بیگو خېلو د پښې موسس و. ده د مروتو د یو سلو شلو تنو سورو ټولی له ځان سره راوست. دویم یې زمان ځکه خپل و چې شاه له هغه سره د هغه د بدن زیو او ما موخېلو د قوي سیالانو او جابرانو په مقابل کې مرسته کړې وه او دی یې د مشرتابه مقام ته راجگ کړی و. شاه د ۱۱۷۳ هـ د ربیع الاول په دربیم د ۱۷۵۹ د اکتوبر په پنځه ویشتمه له سند څخه واوښت او پنجاب ته ننوت.[2]

مرهټانو مقابله ونه کړه:

---

۱ - احوال نجیب الدوله، ۱۹ ب، خزانه امیرا، ا.ا، ارجوید، لومړی ټوک ۱۳۸، اس.پ.ډی. دویم ټوک ۱,۶، ۸۴، یوویشتم ټوک ۱۷۶، حسین شاهی ۳۸، تاریخ مظفري ۵۸۹، ډوو، د افغانستان تاریخ، دویم ټوک ۳۹۲ بیهاری لال په خپل اثر (احوال نجیب الدوله) کې وایي چې مرهټانو له نجیب الدوله څخه د هاردوار او جوالپول سیمې چې د هندو زیارت کوونکو ځایونه ووؤ وغوښتلي خو نجیب الدولهد هغه له سپارلو څخه ډډه کړه. دا د دوی ترمنځ د مخالفت یو ښه علت و. شپږم مخ وگوری.

۲ - مالسن، د افغانستان تاریخ، ۲۸۷، دبنو د سیمي گزیتر، ۱۲۴-۱۲۶، وقایع شاه عالم، ۱۳۵ کننگو د جټانو تاریخ، ااا، لمن لیک)

په همدغه وخت کې جهان خان ساباجي له اټک څخه په داسې صورت کې وشاړه چې وروستي کس دغه ځای له کو ټکر پرته خوشې کړ. د جهان خان قوه د مرتهې کوچنۍ ساتو نکې ډلې ته ډېره زوروره او ستره وه. سره له دې هم افغاني جنرال دی (ساباجي) په روتاس کې را ایسار کړ. دلته هغه جګړې ته اړ کړل شو خو ځان يې تېښتې ته برابر او پرته له دې چې په لاهور، باټاله، جلندر یا سر هند کې تم شي، د ډيلي لورته يې فرار وکړ. په مرتهانو باندې يو بل مصيبت د ستلج په غاړه کې راغې يعنې دلته دوی د دوابه بست جلندر د کليوالو له خوا تر بريد لاندې راغلل، ځينې مرتهان د رود سويلي غاړې ته تېر شول، په داسې حال کې چې نور يې لاهم په شمالي غاړه کې تر بريد لاندې وو. د دوی څلور زره اوښان چې هر اوښ يې څلويښت روپۍ بيه لرله، د سرو زرو مهرونه او روپۍ او نږدې زر آسان، و تښتول شول، زيات شمېر يې دلته ووژل شول. دغه کار د دې سبب شو چې مرتهان په يوه ناوړه حالت کې را ګيرشي. پر دې سر بېره د مرتهانو يو جنرال او زيات شمېر افراد چې تر شا پاتې وو، له لاهور سره نږدې کلابند او د افغاني مخکني پوځ له خوا له منځه لاړل. سره له دې هم د مرتهانو يو شپږ زره کسيز سواره او پلی پوځ له کومو تلفاتو پرته د لاهور ختيځ خواته په ښټ شو. [3]

له سکانو سره جګړه:

---

۳ -راجويد، لومړی ټوک ۱۳۹، ۱۴۱–۴۳، ۱۴۶، شمشېر خالصه، ۱۳۰ (۴۹۲)، سرکار دويم ټوک ۸۰ ګوييند بالال په خپل ليک کې (راجويد لومړی ټوک، ۲۳۲ مخ) داويلي نه دی چې داروستايان او کليوال څوک وو او د ستلج په غاړه کې چا په مرتهانو بريدو کړ.

سره له دې هم سیکانو خپل ځانونه ښه معتبر وښودل. شاه له خپل څلو ښېښت زره کسیز پوځ سره دلاهور ګاونډ ته په رارسېدو سره له هغوی (سکانو) سره یوه ستره جګړه وکړه.

په دغه جګړه کې شاه خپل دوه زره تنه افراد له لاسه ورکړل او سردار جان خان ټپي شو.[4]

په پنجاب کې اداري ترتیبات:

څرنګه چې دا وخت پنجاب بې خاونده پاتې و، نو جهان خان خپل افراد هرې خوا ته خواره کړل او درې یا څلور تنه یې لا د مخه له وزیرآباد څخه په لاهور کې دیوان صورت سنګ ته ولېږل او هغه ته یې هدایت ورکړ چې په لاهور کې د تیمورشاه په نامه خطبه ولولئ او س سکه یا پیسې د ده په نامه ووهل شي او هم دا نغاره ووهئ چې هیڅ یو ښاري تر څو روني لاندې رانه شي. لاهور ته د شاه په رارسېدو سره د وزیر شاه ولي خان وراره او د تیمورشاه عرض بیګی حاجی کریم داد خان د څهار محل یعنې ګجرات، اورنګ آباد، پسرور، ایمین آباد د پوځدار په توګه منځ ته راغي. امیر خان د کریم داد خان د مرستیال په توګه وټاکل شو.[5]

---

۴ - راجوید، لومړی ټوک ۱۴۶

۵ - تاریخ عالمګیر ثاني، ۲۱۱ الف، ب، عبرت نامه (علی الدین) ۲۵۹، عمده التواریخ، لومړی ټوک، ۱۴۷، کنهیالال، تاریخ پنجاب، ۸۲ میر غلام علی آزاد (خزانه امیر ا.ا) او ورپسې قدرت الله په خپل جام جهان نما، دویم ټوک، (۱۲۰-۱۲۱) او محمد علی انصاری په خپل تاریخ مظفري، ۵۸۹ کې موږ ته دا ښماره کوي چې شاه له لاهور څخه جمو ته لاړ او هلته یې د هغه ځای له راجا رنجیت د یو څخه باج واخیست او ورپسې یې خپل تګلوری د ډیلي خوا ته غوره کړ.

نجیب الدوله مهاراجا ساوای – مادو سنګ ته د ۱۷۵۹ کال د ډسمبر په لسمه لیکلي وو: "دا وخت شاه صرف د هند د مسایلو د حل په مقصد دې خوا ته پاملرنه اړولې او د دغه هېواد د لویانو او نجباوو په سلا او همکارۍ غواړي د دکن سیمې لاندې کړې او شریر کفار له منځه یو سي. دستور ورکړل شو چې د شاه بدرګه وال سرادارن او خادمان دې له خپلو کورنیو او ماشومانو سره لاهور ته راشي چې دلته په دغه ښار کې یې نفوس زیاتوالی ومومي "

په لاهور کې د افغانانو مېشت کول یو ضروري کار بلل شوی و او دا د دې لپاره چې ښار د سکانو د یرغلو نو او بریدونو څخه وساتي، سکانو احتمالا په کومه یوه موقع دا ویره پیدا کوله چې ښار ته به راننوزي او په پنجاب کې به د شاه پوځي اردوګاه ماته او د سویل په خوا کې به د هغه د ناتوانۍ سبب شي.

غازي الدین امپراتور عالمګیر ثاني وواژه:

شاه له پنځلس زره افرادو سره جهان خان د سر هند لورته د مخه ولېږه او په خپله په کراره له ستر څلو ښت زره کسیز پوځ سره په هغه پسې وروخوځېد او د ۱۱۷۳ ربیع الاول په نهه ویشتمه نېټه (د ۱۷۵۹ کال د نوامبر شلمه) د بیس له رود څخه د ګویندوال په برخه کې واوښت. د ربیع الثاني په نهه ویشتمه (د سپتمبر لسمه) شاه په خضرآباد کې د روپر په کیلوالي سیمه کې واړول او له هغه ځای څخه سر هند ته روان شو. له لاهور څخه د ډیلي پر لور د شاه --- خبر په ډیلي کې صدر اعظم بعماد الملک غازي الدین دومره

وارخطا کړ چې لېونتوب ته یې ورساوه او ډېر غضب او قهر یې عالمګیر ثاني ته راوپارېد ځکه هغه د ده پر خلاف شاه هندوستان ته را وباله، نو په همدې سبب ده هغه (امپراتو عالمګیر ثاني) د ۱۱۷۳ هـ کال د ربیع الثاني په اتمه ـ د نوامبر نهه ویشتمه – ۱۷۵۹) وواژه. د ده د ۱۷۵۷ کال پخوانی سیال انتظام – الدوله یې هم بله ورځ (د نوامبر دېرشمه) زندی کړ. دغو وژنو شاه د غازي الدین پر خلاف ولمساوه.[۶]

مرهټانو په تاراوري کې ماتې وموندله:

د اتاجي چې د یو څه وخت لپاره یې په نجیب الدوله باندې بریدونه کول، سو کارتال کلا بند کړ او په خپله یې د شاه د مقابلې لپاره ځان چمتو کړ. سره له دې هم خوش باور داتاجی مجبوراً رو هیله خوشې کړل چې له یرغلګر (احمد شاه.م) سره یو ځای شي ځکه هغه له دغه کار پرته کومه بله چاره نه درلوده. شاه د سویل لورته روان و، ده په یقیناً د سوکارتال خواته مخه کوله چې هلته نجیب الدوله له ډیلي له تګ څخه مخکې آزاد کړي. په همدغه وخت کې شجاع الدوله هم موافقه وکړه چې له نجیب الدوله سره متحد شي. په دې ډول داتاجي هوډ وکړ چې به له دراني سره د مقابلې لپاره ورودانګي او د ډیلي پر لور د هغه تګلاره بنده کړي. نوموړي د ۱۷۵۹ کال د دسمبر په شلمه نېټه له پاني پت سره نږدې په رامرګاټ کې د جمنا له رود څخه واوښت، خپل غیر ضروري مالونه او کورنۍ یې له ګوبندلال او

---

۶ – تاریخ عالمګیر ثاني، ۲۱۴ الف–ب، مراسلات احمد شاه دارنی، لومړی ګنه لیک.
د اس.پ. ډی اوه ویشتم ټوک، ۲۴۵، په حواله شاه د ربیع الاخر په شپږمه، نوامبر ۲۹ مه سرهند ته ننوت. ظاهراً دا نیټه د شاه ننوتل د سرهند هغه سیمي ته ښیې چې په کې خضرآباد پروت دی، نه دا چې شاه په خپله د سرهند ښار ګوټي ته ننوزي.
د سکانو تاریخ یا کال (سنه)

جانکوجي سره واستول او په خپله يې له کنج پورا څخه د سردار جهان خان د مخکني پوځ په سمت حرکت وکړ. مرهټانو مخکيني پوځ د بهوتي په مشرۍ د **۱۷۵۹** کال د دسمبر په څليرويشتمه پاش سودي **۵**، ۱۲۸۱ (شاکا) (۱۸۱۲ ب.ک) له افغانانو سره د تاراوري له تاريخي ميدان سره چې تانيسار ته نږدې دی، مخامخ شو. داسې معلومېده چې (داتاجي) دا لومړنۍ جګړه له درانيانو سره دومره جدي نه ګڼله. د دې پر ځای چې دې په خپله خپل پوځ رهنمايي او عمليات رهبري کړي، د يوه مرتې ليک (اس. پ. ډی دويم ټوک، ۱۰۹، **۱۲۲** مخ) په حرکوا له ده يوازې دا غوښتل چې د افغانانو تا کتيک وګوري په داسې توګه وي. دا کار خطرناک ثابت شو.۸

مرهټانو په اميد وارکونکي دورنما سره جګړه پيل کړه، د افغانانود ډېر رومبنی تيت او پرک بريدونو شمېر زيات وو او د مرهټانو د پنځه زريز پوځ او د وزير غازي الدين د ترکی مرستيال پوځ له خوا په شاه ووهل شول. خو د دوی (افغانانو) موقعيت سملاسي د دښمن په مقابل کې ښه والی وموند. کله چې شاه له لومړنيو علمياتو څخه خبر شو، نو جنرال شاه پسند خان ته يې هدايت ورکړ چې له څلوروزرو سورو سره لاړ شي. کله چې د وزير مصلی پوځونو (چې درانيانو ته هغوی څه نوی نه برېښېدل) د شاه پسند خان راتګ خپل لور ته وليد، خپل ځانونه يې يوې خواته را اوکاږل. افغاني جنرال په دوی باندې د پلته ييزو توپکونو د ګوليو اور بل کړ. په همدغه وخت کې شاه د هغوی پر خلاف يو بل کنډک ولېږه. کله چې مرهټان د مخ او دواړو اړخو څخه د يوه ستر ځورور شمېر په منځ را ايسار شول او د شا له

۸ - اس.پ. ډی، دويم ټوت، ۱۰۹، راجويد، لومړی ټوک. ۱۵۷، حسين شاهي، ۱۳۸احوال نجيب الدوله، ۲۶الف–۲۷ب.

خوا ورته هم مرسته ونه رسېدله، نو احمد شاه له خوا يې ماتې وموندله او تيت او پرک شول. بهوتي د څلور سوو تنو په له لاسه ورکولو سره په شا و تمبول شو. دا وخت داتاجي د جګړې ډګر ته ورودانګل خو ډېر ناوخت و، ورځ په ختمېدو وه او د دواړو لښکرو تر منځ د تورې تيارې پرده خوره شوه او د جګړې د بيا تازه کولو امکان يې له منځه يووړ.۹

شاه د جمنا – ګنګا دواب ته ننوت:

د احمد شاه پوځونو ته له مرهټانو سره په لومړي بر خورد کې سوبه ور په برخه شوه. نور يې نه غوښتل بې ځايه ځان تاواني کړي. د شپې له تيارې څخه استفاده وکړه او په داسې حال کې چې داتاجي خپلې اردوګاه ته د سبا ورځې د جګړې لپاره د تيارۍ نيولو په منظور په څټ شو، دی (احمد شاه) د دبوريا له يو ګودر سره نږدې له جمنا څخه واوښت او انتارود ياد جمنا – ګنګا دواب ته ننوت. نجيب الدوله د شاه حضور ته راغی او د سهارنپور سره نږدې يې هغه ته بيعت وکړ او د جمنا په ختيځه غاړه يې دی د ډيلي لورته رهنمايي کړ، په څو ورځو کې د هند نور روهيله افغاني سرداران لکه حافظ رحمت خان، دوندی خان، شاه دو لاخان، فيض الله خان، فتح خان خان سامان، اوملا سردارخان بخشي هم له شاه سره يو ځای شول. شاه د جمنا په بله غاړه کې د ډيلي ګاونډ ته په رارسېدو سره په لوني کې خپله

۹ –منازل وفتوح ۱۴–۱۵، اس.پ.ډی، دويم ټوک، ۹,۱، ۱۱۲، ۱۱۴ يوويشتم ټوک ۱۷۸، احوال نجيب الدوله ۲۸ الف–۲۹ الف.

اردو ګاه ودروله، دا ځای د ډيلي په شمال ختيځه شپږ ميلي کې پروت دی او له دغه ځای څخه دوی د پښنو د بدلون ننداره پيل کړه.[۱۰]

د باراري ګاټ جګړه:

داتاجي هم په تاراوري کې له خپلې ماتې وروروسته د ډيلي لورته وخوځېد. له کنج پورا څخه له روانېدو وروسته (د سپتمبر اووه ويشتمه) کارنل او پاني پت ته راغی او د دسمبر په نهه ويشتمه نېټه سونيپت ته راورسېد. داتاجي دا درک کړه چې له شاه سره چې له پايتخت څخه د دوو ساعتو په مزله يې اردو ګاه درولې وه، دويمه جګړه بايد ډېره زياته و نه ځنډوي. په همدې سبب ده د ۱۷۶۰ کال د جنورۍ په څلورمه نېټه د باراري لورته لاندې ور ودانګل په دربيمه ورځ دی ډيلي ته ولاړ او هلته يې خپله کورنۍ او د نورو افسرانو کهولو نه ريوواری په واستول او ورپسې په خلاص زړه خپلې اردوګاه ته ستون شو او له شاه سره جګړې ته يې ځان چمتو کړ. د جمنا ختيځه غاړه په بشپړه توګه د شاه او د ده د متحدينو په لاس کې وه او لويديځې غاړې ته چې هلته مرټان ځای پر ځای و، هيڅ ډول اطلاعات د ده د فعاليتونو په برخه کې را رسېدلی نه شول. د ۱۷۶۰ کال د جنورۍ په نهمه (۱۱۷۳ هـ جمادی الاول شلمه، پاش وادي، ۸ (۱۸۱۲ ب.ک) نجيب خان او د ده روهيله وو له رود څخه د تېرېدو پيل وکړ او په هغه کوچني ټاپو باندې يې ځانونه ښکاره کړل چې له رود څخه د رابېلو شويو ويالو په اثر جوړه شوې وه.

۱۰ –اس.پ.ډی ۲۴، احوال نجيب الدوله، ۲۹ الف تاريخ مظفري، ۵۹۰، سرکار ټوک ۲۱۹ – ۲۲۰ الف، عماد السعادت، ۷۵ بيهاری لال ۸

د نجیب خان د شالوري درانیانو نیولو، کله چې دوی هلته ښکاره شول، نو ساباجي چې (باراری ګاټ) یې په لاس کې و، د دوی د مقابلې لپاره ووت، خو نوموړی ډېر ژر د ګڼ شمېر پوځ او وژونکو وسلو له امله کمزوری شو. ده توپخانه نه درلوده او د ده افرادو په نیزو او تورو سره د زیاتې مودې لپاره د افغانانو د پلټه یېزو توپکونو د ډزو په مقابل کې مقابله کولای نه شوه او باراری ته په شاتګ و تمبول شو او زیات تلفات یې ور کړل. په قوماندان (داتاجي) د جګړې ډګر خبر داتاجي ته ورسول شو. د مرټانو خپل له لاسه وتلی موقف بیا لاس ته راولي. ده په وړاندې راتلونکو روهیله وو باندې برید وکړ او هغوی یې د ویالې بلې خوا ته په شاتګ وشړل. خو تقدیر بل څه پېښ کړل او سوبه د افغانانو په برخه شوه. په دغه وخت کې شاه توپچیانو او سوارو ته امر وکړ چې درهیله پیاده وو د مرستې لپاره وروداننګي. افغاني چورلکیانو د مرټانو په نیزه لرونکو لیکو باندې وژونکی اور بل کړ. کله چې داتاجي د افغانانو لورته خپله نیزه وروغور ځوله او وړاندې لاړ په دغه وخت کې یوه ګولۍ د ده په سترګه ونښتله او دی له آس څخه مړ را ولوېد. په دغه حالت کې کله چې نجیب الدوله له مرټانو شواره ولیدل چې د افغانانو پیاده پوځ او د روهیله لیکو خوا ته راورسېدل نو ده په تازه دم پوځ سره تم کړل. ماتې خوړلیو مرټانو خپلې بدې را ونغاړلې او د خپل ژوند د ژغورلو لپاره یې د تېښتې لاره غوره کړه.

جانکو جي دا وخت له خپلو افرادو سره راپورته شو او هڅه یې وکړه چې جګړه نوې کړي، خو ده څه ترلاسه کولای نه شول. دی په مټ باندې ټپي شو او د خپلو تښتېدونکو ملاتړو په وسیله له میدان څخه کش کړل شو. د

جانکوجي په لیرې کېدو سره مرېټان هر لوري ته په وارخطایۍ سره وتښتېدل او د بریالیو افغانانو له خوا تر څلوېښتو میلو پورې تعقیب شول. (د داتاجي سر د میان قطب شاه په وسیله پرې شو او نجیب الدوله ته ولېږ دید هغه د نوموړي سر په خپل وار سره شاه ته ولېږه. په دغه جګړه کې په داتاجي برسېره زیات شمېر مرټي سرداران ژوبل یا ووژل شول.[11]

د ډیلي حالات:

شاه په لوني کې یو څو ورځې تم شو. په دغه وخت کې ځینې افغانان د ډیلي ښار ته ننوتل او د هغه څو محله یې لوټ کړل. د مغلو د امپراتورۍ مرکز اوس له هر لحاظه بې خاونده و. دا سمه ده چې غازي الدین د امپراتور عالمګیر ثاني له وژلو (د ۱۱۷۳ هـ کال د ربیع الثاني اتمه، ۱۷۵۹ د نوامبر نهه ویشتمه) وروسته د محي السنت زوی محی الملت چې د کام بخش (د اورنګزېب کشر زوی) لمسی و، د (شاه جهان ثاني) په نامه په تخت کښېناوه. خو د سرجادونات په قول (دغه د پاچایانو نوی پاچا د مخکېني بدمرغه پاچا په پر تله بې ارزښته او حتی د هغه سیوري ته هم نه رسېده) د ده وزیر غازي الدین دیاراری ګاټ له جګړې وړاندې له ډیلي څخه ووت او د سورج مال جټ د کمهیر چونۍ ته وتښتېد.

11 -راجوید، لومړی ټوک، ۱۵۳، ۱۵۶، ۱۶۵، دریم ټوک، ۵۱۶اس.پ.ډی. دویم ټوک، ۱۱۴، یوویشتم ټوک، ۲۷، ۱۸۵، ۱۸۲، ۱۸۱ ټوک، ۲۴۷، حسین شاهي، ۳۹-۴۰، احوال تجیب الدوله، ۳۰الف-۳۱الف، طهماسنا مه، ۹۵الف، تاریخ مضفري، ۵۹۰، عمده التواریخ، لومړی ټوک ۱۴۸، تاریخ شاکرخان، ۸۰-۸۱دباراری ګاټ په جګړو کې د وژل شویو مرټانو د لست د کتلو لپاره راجوید، دویم ټوک، ۱۵۴مخ وګورئ.

جټ د شاه نشاهي پايتخت د ساتلو لپاره هغه وخت خپل پنځه زره تنه افراد واستول چې له لاهور څخه د ډيلي په لور د احمد شاه له تګ څخه خبر شو، خو دغه افراد د مرهټانو په تېښته سره ډېر ژر د خپل خاوند خوا ته ستانه شول. دا وخت دا آوازه خوره شوه چې احمد شاه خپل زوی د ډيلي په تخت کېنولی دی. خو دافغان پاچا دا خيال نه و چې د ډيلي تخت د ځان او يا د خپل زوی لپاره قبضه کړي. شاه نوي امپراتور ته اجازه ورکړه چې د ډيلي په چوڼۍ کې خپل کارته ادامه ورکړي او يعقوب علی خان يې چې د وزير شاه ولي خان يو خپلوان و په ډيلي کې د يوې اوږدې مودې استوګنې لپاره وټاکي چې د ډيلي د حکمران په توګه فعاليت وکړي.[12]

په دغه ورځو کې له بهار څخه د امپراتور شاه عالم ثاني له خوا يو ليک راورسېد. نوموړي امپراتور له افغان شاه څخه وغوښتل چې ده ته د هند د سلطنت تاج و تخت ورکړي. هغه وويل: "له دغه کار پرته به عماد الملک او جټ تش په نامه سره يو بل څوک پاچاهۍ ته ورسوي او سلطنت به تر پخوا سل ځله نور پسې خراب کړي او هم مرهټان به خپل قوت زر ځله لوړ کاندي او په دغه هېواد کې به د خلکو ژوند د بد مرغۍ او خوارۍ خوا ته بوزي". ده دغه راز له شاه څخه هيله وکړه چې اکبر آباد (اګرې) ته ولاړشي او خان خانان (ښايي نوموړی امپراتور به د خان خانان له ويل کېدو څخه لا خبر نه و) او نجيب الدوله ده ته ولېږي، ورپسې ده دا وويل چې هندي لويان به ټول د ده حضور ته راشي، مالوا او ګجرات به د ده په لاس کې ولوېږي او مرهټان به يا تسليم او يا وټکول شي. د بهارت پور د جټ په هکله ده په تحقير

12 - تاريخ‌عالمګير ثاني، ۲۱۴الف، طهماسنا مه، ۹۵ - ۱ب، ۹۵الف، اس.پ.ډی ۱۱۴الف ارجويد، لومړی ټوک ۱۶۵.

آميزه توګه داسې وويل (خلک تا سو اعليحضرت ته جټ د هند د کلي په توګه څرګندوي ! کله نو موږ يې آشنا (ددغسې واک) څښتن يو سړی دی چې هغه ته د (کلي) اصطلاح لازمه وي؟) دا ټول د نګر مال (بندوبست) دی. کله چې په (امپراتوری) باندې بدې ورځې راغلې، دغو خلکو د سيمو له ماليا تو څخه چې د پادشاه د ټينګتيا او معاش لپاره وو، ناوړه استفاده وکړه او خزانه يې لوټ کړه، په (دې ډول) دی (نګرمال) د لويانو په قطار کې راغی !(پيشو د موږکانو په نيولو کې پړانګ دی، خو په خپله د پړانګ سره په جګړه کې د موږک حيثيت لري) کله چې موږ د هېواد ادارې ته پاملرنه را وګرزو او ډګر ته راشو، دی (نګرمال) به ډېرې پيسې را کړي او نيول شوې سيمې چې ماليات يې په لکهاوو کېږي، خوشې کړي او زموږ په خدمت کې به ځای ونيسي. که داسې نه وي نو دی به له ستونزو سره مخامخ شي.[۱۳]

ددېګ کلابندي:

احمد شاه وروسته له دې چې د ډيلي مسايل يې حل کړل، د بهارت پور سور جمال جټ په مقابل کې يې په پوځي تياري لاس پورې کړ. پرته له دې چې دی (احمد شاه.م) د ډيلي ښار ته ننوزي د سويل لورته وخوځېد او پنځو ميلو په واټن يې د هغه د سويل خواته په خضرآباد کې خپله اردوګاه ودروله. له دغه ځای څخه د سورج مال جټ، د جيپور مادو سنګ او د مرور بيجي سنګ ته پيغامونه ولېږل. دوی شاه هند ته د دې لپاره رابللی و چې د

۱۳ – مراسلات احمد شاه درانی، يوويشتمه ګڼه، امپراتور شاه عالم ثاني احمد شاه درانی ته.

ده درناوی وکړي او د ده حضور او دربار ته لاړ شي. د جنورۍ په شپاړسمه نجیب خان، عبدالاحد خان او په اووه لسمه سعدالله خان، حافظ رحمت خان او نورو روهیله سردارنو د شیخ نظام الدین اولیا زیارت وکړ. له غرمې وروسته په یوویشتمه ورځ شاه دغه مقدس زیارت ته لاړ او لوی پیرته یې د دوعا لاس پورته کړ.[14]

د مرهټانو غلچکي بریدونه:

اوس نو مرهټانو د پټ پټاني لوبه له شاه سره پیل کړه. په داسې حال کې چې جټ دد یک په چونۍ کې کلابند شوی و، د مرهټانو یو ټولی د ریواړی له لوري را دمخه شو. شاه د دوی پر خلاف یو زورور افغاني ټولګی ورولیږه. مرهټانو د فبرورۍ په یوولسمه نېټه د شپې د یو برید په نتیجه کې متی وموندله. شاه ته دا خبر راورسېد چې ملهار راوهو لکار له باراری ګاټ څخه تر تېښتې وروسته په کوټ پټلي کې چې د راوی په سویل لوید یځ پنځه د برش میلۍ کې پروت دی، له جانګو چې شندی سره یو ځای شوی دی. شاه د ده سره د مقابلې په غرض د ډیک کلابندي خوشې کړه او د دې لپاره چې نوموړی د دکن له لوري بیا پیاوړی نه شي، د هغه د ماتولو په فکر کې شو. د مرهټانو مشر په پټه سره د شمال بدیا کې ځان ورک کړ څو چې د فبرورۍ په دوه ویشتمه په بهادر ګړ کې بیا راڅرګند شو. شاه د ریواړی لور ته و خوځید (د فبرورۍ اتلسمه). له دغه ځای څخه دی د ډیلي خوا ته روان

14 - (د ډیلي پیښې)، مربوطی فقری، حسین شاهي، ۴۰ - ۴۱ اس.پ. ډي دویم ټوک، ۷۸.
د حسین شاهي ۴۰ په حواله شاه مرکز ته په هماغه ورځ یعنی (د ۱۷۶۰ کال د جنوری نهمه-لسمه) نېټه ننوت او دری ورځی افغانانو په هغې کې ولجه وکړه. دغه رازدا نظریه (د احوال نجیب الدوله یو درشم مخ) له خوا هم ملاتړ شوی ده. طهما سنامی په حواله مغلانی بیګم چې پخوا د شاه کمپ ته راغلی وه، د شار له لیدلو وروسته بیا له هغه سره یو ځای شوه. (۹۵ ب مخ پیدا کړی).

شو ، ښايي ددې لپاره چې دهولکار له خوا د دغه پايتخت د نيولو د مخه د هغه لاره وترېږي د فبروري په دوه ويشتمه دا خبر ورکړ شوی چې ملهار لهولکار په ګالګا د يوې (له قطب منار سره نږدې) کې و. ملهار بايد خپل لور ته د شاه د خوځېدلو خبر تر لاسه کړی وي. په دې سبب دی د فبرورۍ له شپږويشتمې –اووه ويشتمې پورې د جمنا له رود څخه د ګنګا د ورابه خواته پورې وت. شاه د ډيلي خواته خپل تګ تعقيب او د دهن کوت له منځ څخه تر تېرېدو وروسته په نهه و يشتمه نېټه خضر آباد ته راورسېد. [16]

مرهټان په سکندر آباد کې و تکول شول او ماتې يې وخوړله:

دا وخت د ګنګا په ختيځ کې د نجيب الدوله له سيمو څخه د لسو لکو روپيو يوه خزانه د شها د اردوګاه خواته رارو انه وه. په عين حال کې ملهارا و هولکار سکندر آباد ته راورسېد (د فبرورۍ اته ويشتمه) او هغه يې (سکندر آباد) لوټ کړ. نوموړي خپل ځارندويان ولېږل چې د انوب شهر سره نږدې له ګنګاه څخه د يوه ګودراو تېرېدلو د ځای لټه وکړي.

دا وېره پيدا شوه چې مبادا دغه خزانه د مرهټانو لاس ته ورشي. شاه پسند خان، قلندر خان او جهان خان ته امر وکړ چې د پنځلس زرو له يوې قوې سره سکندر آباد ته په بيړه لاړ شي او په مرهټانو باندې نابېره بريد وکړي او هغوی مخکې له دې چې د ګنګا ختيځ ته ځانونه ورسوي او هلته د شاه د روهيله متحدينو سيمې و ارنې کړي، له هماغه ځای څخه و شړي. د هدا ياتو سره سم افغاني قوماندانان له جمنا څخه واوښتل او د ملهار او په مخکې پوځ

۱۶ –(د ډيلي پيښنې)، سرکار، دويم ټوک، کننګو، جټان، لومړی ټوک، ۱۱۷ –۱۱۸

باندې چې ګنګا د هارياشوانت تاتيا يې اداره په لاس کې درلوده، نابيره را توی شول. نوموړی (تاتيا) له اصلي اردوګاه څخه نږدې اته ميله ليرې و.

مرهټي کنډک د افغانانو او روهيله وو د قوې په مقابل کې ډېر مقاومت ونه کړل شو او له دربو يا څلورو ساعتو کمزوري مقاومت وروسته هر خوا ته تيت و پرک شول او د هغوی زيات شمېر د بريالیو او فاتحانو تر تورې لاندې ولوېدل. د هغو کسانو په لړ کې چې د تېښتې پر وخت ووژل شول د غه درې مرهټي لوړ افسران، اننډرام، شيتاجي خارادی او د زوی فقير جي خارادی هم شامل وو چې د جګړې په ډګر کې ووژل شول. د تېښتې په لارکې دومره وارخطايي وه چې ځينې مرهټان په نازين شويو آسانو سواره شول. دغه ناڅاپي تندر د مرهټي قوماندان زړه مات کړ. ددې پر ځای چې دی د خپلو لاس لاندې مېله (څلوښت کوسه) واټن يې شپه ورځ په سخته چټکتيا سره د اګرې پر لور وواهه.[17] دغه مصيبت د ۱۷۶۰ کار د مارچ په څلورمه نېټه په مرهټانو را نازل شو او په دوی يې ډېرې ناوړې اغېزې وکړې. له جانسي څخه پيشوا بالا جي راو، ته را جا کېشاوراو د ۱۱۷۳هـ د رجب د پنځه ويشتمې (د ۱۷۶۰ کال د مارچ ديارلسمه – څوارلسمه) نېټې ليکنه يو خواشينوونکې سند ښکاره کوي. کېشاوراو ليکلی وو: ((لنډه دا چې ابدالي (احمد شاه دارنـي) او روهيله ټول سره يو شوي دي. دوی يوه ډېره ستره قوه او د توپخانې فوق العاده تجهيزات لري. دا ممکنه نه ده چې له دوی سره غوڅه جګړه وشي. زموږ وس او لاسونه دوی ته رسېدلی نه شي. موږ د غولوونکو

---

۱۷ - اس.پ.ډی، دويم ټوک، ۱۲۱، ۱۲۰، يوويشتم ټوک، ۱۸۸، ۱۸۷، طهماسنامه، ۹۷الف د ډيلي پيښني تاريخ مظفری، ۵۹۱-۹۲، جام جهان نما، ۱۲۳،سيره المتاخرين، ۲۲، سرکار، دويم ټوک، ۲۲۸ - ۲۹

تاکتیکونو په ترڅ کې د دکن له لوري د نوې قوې د رار سېدو لپاره سترګې په لار یو.

د غسې یو قوه راورسېږي مور به ټول سره یو ځای دښمن ته ماتې ورکړو. نجیب خان او د مراد آباد او باریلي د ناحیو نرو قبایل سره یو شوي او د ابدالي سره یو ځای شوي دي. داسې ویل کېږي چې له کابل څخه نوره قوه دراني ته راروانه ده. که چېرې ستاسو د کهول کوم څوک دې خوا ته راځي، نو لطفا له هغه سره یو څه اروپايي ټوپک او وسایل راولېږئ جټ مادو سنګ او شجاع الدوله ټول له دښمن څخه وېره کوي. جنګیالي داتاجي شندی د اس تېښتې ته اړ شوی و (چې د افغانانو له خوا ووژل شو) له دې امله ابدالي او ورهیله ډېر مغرور دي. دویم دا چې زمونږ خپل پوځ هم د دوی په مقابل کې مقاومت کولای نه شي. ملهار راو هڅه کوي چې په خپلو چلونو سره په دوی برید وکړي، خو روهیله او ابدالیان د (هندي) مغولو په څېر نه دي. دوی په برید او جګړه کې سخت زړور او جنګیالي دي. په ډیلي کې د مغولو امپراتوري د دوی له خوا بې وسه شوې ده. د مغولو رول عملاً پای ته رسېدلی دی. سرجادو نات سرکار وايي: ((حتی د مرټانو د یوه با استعداده سواره مشر ملهار هولکار د سپکو یرغلیزو او لوټ کوونکو عملیاتو پلان د ابدالي پر خلاف په غوڅه توګه ناکام شوی دی. ملهار له بهارت پور څخه تر ستنېدو وروسته د حافظ رحمت خان استازی وغوښت او د دغه مشر له خوا د سولې پیشنهاد شوی خیر یې بیا پلی کړی.[۱۸]

۱۸ –اس.پ.ډی، یوویشتم ټوک، ۱۸۸

شاه د عالمګیر چوڼۍ ونیوله:

په داسې حال کې چې جهان خان تر متورا پورې ګنګا دهار پسې واخیست، شاه د ۱۷۶۰ کال د مارچ په پنځمه کول (علیګړ) ته راورسېد. علیګړ دا وخت د سورج مال جټ په لاس کې و. د دغه ځای چوڼۍ اصلاً ثابت خان جوړه کړې وه او د ثابت ګړ په نوم یاده شوه. کله چې جټانو د سورج مال په مشرۍ سر پورته کړ نو دا ځای د دوی لاس ته ورغی او هغه یې په هندي نود درامګړ په نام ونوموله. هغه وخت چې شاه هغه کلا بند کړه. نو دلته د درجان سال په مشرۍ د جټ یو ه ساتونکې ډله پرته وه. دغه چوڼۍ ډېره استحکام لرونکې او مجهزه وه. خو شاه ډېر ژر په دې بریالی شو چې د هغې ارتباط له دیګه او بهارت پور سره پرې کړي دفاع کوونکې ته د کومې مرستې د رسېدو څخه واټن درلود. له بلې خوا د جمنا روی هم د هغې په مخ کې خنډ شو چې هغې ته څېرمه سیمې د افغاني غلچکیو ډلو له خوا نیول شوې وې. په دې ډول کلابند شوی درجان سال د یوه تړون په ترخ کې تسلیم او رامګړ شاه ته وسپارل شو.[19]

دلته نجیب دوله شاه ته دا پیشنهاد وکړ، څرنګه چې د جانکو چې شندی او ملهار راو هولکار قدرت عملاً شنډ شوی او دوی خپلو سیمو ته ستانه شوي دي او مخکې له دې چې دوی ته له دکن څخه نوې قوه ورسېږي، شاه سره د مخامخ کېدو توان نه لري، نو له دې امله دا به غوره وي چې اوړی او باراني میاشتې په کو کې تېرې کړي. نجیب وویل څرنګه چې مرټان لا آزاد

---

۱۹ – طهماسنامه، ۹۷ الف،ب، احوال نجیب الدوله، ۲۲ الف،ب، د ډیلي پیښې، عماد السعادت، ۷۶، حسین شاهی ۴۱

دي او په بشپړه توګه له منځه تللي نه دي نو د ده په څېر خلکو ته به دا ګرانه وي چې په هېواد کې ژوند وکړي. ده د پوځ د لګښتونو د ورکړې بشپړ مسوولیت په غاړه ومانه. دا آوازه خوره شوه چې د مرهټانو پوځ د پېشوا د ورور سادا شیوبنهاو په مشرۍ د دکن له لوري راروان دی، نو ده له شاه ځخه وغښتل چې خپل متحدین د دوی د دښمنانو منګولو ته خوشې نه کړي. دا خبره ومنل شوه او پرېکړه وشوه چې په علیګړ کې اردوګاه ودرول شي. شاه نجیب ته هغه ټولې سیمې وبښلې چې د خاین وزیر غازي الدین په لاس کې وې، څو د هغو له لارې د افغاني پوځ لګښت په دغه سیمه کې پوره شي.[20]

احمد خان بنګښ د شاه حضور ته وبلل شو:

د ۱۱۷۳ هـ کال د شعبان په لومړیو ورځو کې د شاه ولي خان په پیشنهاد شاه نواب احمد خان بنګښ ته یو لیک ولېږه او هغه یې خپل حضور ته را وباله. شاه ورته دا سې لیکلي وو: ((زموږ صدر اعظم وایي چې احمد خان بنګښ یو پاک نیته ملګری، یو قدرمن ښاغلی او یو خیر خواه سړی دی، بل دا چې دی د هر ډول اجراآتو وړتیا لري. په همدې سبب موږ دغه سند په لاسلیک سره مزین کړ، انشاالله دغه د لوړ شان او شوکت خاوند مشر به په دې باور ولري چې د ده صداقت موږ ته ښېخي جوت دی.

زموږ دغه پاچایي د خدای ورکړه ده او د افغاني ټولنې لپاره د غرور یوه موضوع ګڼل کېږي. بنګښ افغانان زموږ په مشرانو کې ځای لري او موږ

۲۰ - احوال نجیب الدوله، ۳۱ب - ۳۲، د ډیلي پیښنې، اس.پ. ډی دویم ټوک، ۱۲۱، طهماسنامه، ۹۷ الف، منزل وفتوح ۱۵.

هغوی ته په خپل منځ کې په ډېره منلې توګه ګورو. زموږ له لوري د دغو خاطر جمعیو پر اساس دې باید ډېر ژر زموږ حضور ته راشي. که د خدای رضا وه د دغسې لوړ او شا لرونکې مشر کړه وړه به چې د ده شکوه زموږ لپاره برکت او نېکمرغي ده په نورو افغانانو لوړ تیا ولري)).

په همدغه وخت کې شاه ولي خان هم په خپل مهر او لاسلیک د ډاډ ګېرنې او موافقې دغه لاندې لیک ده ته واستاوه.

((د پاک قرآن په ضمانت سره د افغان پاچا د شاهي دربار د دغه خدمتګار بنده د نواب احمد خان بهادر (غالب جنګ) سره یو داسې ورور په څېر تړون کوي چې زما د ژوند غوندې راته ګران دی او د خپل سر لوړي اعلیحضرت له لوري دا په ځان فرض ګڼم چې دغه سند ولیکم دا په دې منظور که نوموړی نواب شاهي کمپ ته راورسېږي، ده ته به تر نورو دارانو په زیات درنښت، سر لوړی او تودوالي ښه راغلاست وویل شي او په ده به داسې مهرباني و شي چې ترا اوسه پورې په هند کې په هیچا باندې یې لورینه شوې نه ده. د ده دښمنانو هیڅ ډول خبرو ته به غوږ و نه نیول شي. هغه لقبونه، جاګیرونه او سیمې چې پخوا د ده په لاس کې وې او اوس یې هم په واک کې دي هماغسې به په خپل حال پاتې وي او نور منصوبونه به هم ورسره علاوه شي. په هند کې د نیول شویو سیمو اداره به د ده په لاښوونه او سلا وړاندې ځي د ده دښمنان به د خپلو دښمنانو په توګه وبلل شي. خدای (ج) او رسول الله (ص) به ددې شاهد وي. هر ډول انحراف چې په دې کې پېښ شي هغه به د خدای (ج) او د هغه د پیغمبر له خوا وګڼل شي.))

احمد خان بنګښ د دغو لیکونو په رارسېدو سره خوشحاله شو او د ۱۱۷۳ هـ کال د شعبان په دیارلسمه (د ۱۷۶۰ کال د مارچ یودېرشمه) د دوشنبې پر ورځ د شاه لیدنې ته راغی. لاندنی بیان د جېپور د وکیل رای هارپراساد، د سترګو لیدلی حال دی چې د مهاراجا ساوای مادو سنګ د اطلاع لپاره یې یاد داشت کړی دی:

((د نواب (احمد خان) کمپ د کول په ختیځو باغونو کې پروت دی. د شاه کمپ د یونیم کروه (نږدې درې میله) په واټن په لویدیځو بڼونو کې موقعیت درلود. نواب د آتشبازۍ د موزیک باندو او په هاتیانو بر سېره د لاس ځراغونو په منځ کې د هاتي په سپرلۍ له لمرخا ته څخه ځلور ګړۍ وړاندې له خپل کمپ څخه و خوځېد او د شاه داستوګنځي دروازې ته راغی. په دغه ځای کې معمولا صدراعظم او نور لوړ رتبه مامورین ناست وو. د شاه له دستور سره سم د شاهي ماڼۍ له دروازې څخه د لښکر تر لیکو پورې ځکه ټوله پاکه جارو او اوپاشي شوه. د لارې دواړو خواوو ته ټول پوځ په لیکه ودرېد. جدي لارښوونه وشوه چې هېڅوک باید د نواب د کوم سواره یا پلي خدمتګار په مخ کې څه خنډ او ستونزه پیدا نه کړي.

له (درې خانۍ) څخه نواب د خپلو سردارانو او یاورانو په ګډون چې شمېر یې سل تنه وو، د شاه حضور ته لاړ او لاندني سوغاتونه یې وړاندې کړل:

له خپلې خوا څخه:

هاتیان ۲

اشرفۍ ۱۰۰۱

روپۍ **۵۰۰۰**

د زر تارو ټوکران (ګلدوزي او زري ټوکران) کمخاب (بېلابېلو رنګو لرونکې ګلدار ټوکران)، مشرو (دنخ او وربښمو ګډ تار لورنکې ټوکر) **مخمل**، بنات (ارت ټوکر) سفید بافت (سپينې ليکې لرونکې ټوکر) چنت (رنګه چېټ په بيلا بيلو رنګو) او نور.

له خپلې خزانې څخه د بدرګه والي له لوري:

اشرفۍ **۵۰۰**

شهزاده تيمور ته: له خپلې خوا:

هاتي ۱

د خپل زوی له خوا:

اشرفۍ ۱۰۱

(شاه د ده په ویاړ د څلورو ټوټو یوه ممتازه قبا، یوه لنګۍ، د یوې جیغې او امرصع زیوراتو سره یو آس، یو توره او د سروزرو او جواهراتو لرونکې یو خنجر وړاندې کړل. په عین حال کې شاه د مرحمت له مخې ده ته وویل چې په راتلونکې کې به د هند چارې د ده په سلا مشوره وړاندې لاړې شي.

((نواب له شاه سره د خدای پامانۍ پر وخت د معمولي تعارف او منننې وروسته درې خانې ته راغی، څو ګړۍ یې له صدراعظم سره خبرې اترې

وکړې. د نواب د پوښتنې په ځواب کې صدراعظم وویل: (موږ په هندوستان کې دوه دښمنان لرو: لومړی مرهټان چې موږ جرړې ور وایستلې، دویم سختـه تـود خي چې د خـدای پـه فضل پـه خلاصېدو ده. اوس اعلیحضرت غواړي چې د هند چارې په سلا پر مخ یوسي))

ورپسې نواب له صدراعظم سره خدای پاماني وکړه او د درې خانه په دروازه کې په خپل هاتي سپور شو. په داسې حال کې چې د موزیک باندو غږول کېدل نواب په خپله په خوارانو پیسې وویشلې او د شاهي پوځ د لیکو له منځ څخه تېر شو او خپل کمپ ته د لمر ختو څخه درې ساعته وروسته راورسېد.

د شاه په پوځ کې نظم په ډول دی چې هیڅ یو وزیر، دورکړي (د پیسو.م) افسران او لو مامورین په هاتي نه سپرېږي. هېڅوک دا جرئت نه کوي چې موزیک وغږوي او یا ډهل ووهي. نواب احمد اخان چې له خپل کمپ څخه د ډهلونو پر وهلو او د موزیک په غږولو سره روان شو او په هماغه ډول بیا خپل کمپ ته را وګرزېد. د شاه ټول پوځ چې له ټیټو رتبو څخه تر لوړو پوړیو پورې هلته (د تماشا) یا ننداري لپاره راغونډ شوي وو د شاه له خوا د احمد خان د دغسې عزت کولو او درناوي په لیدلو سره هک پک شوی و ځکه شاه تر اوسه پورې له لویانو او اشرافو څخه بل هېڅوک په دې ډول په هندیا (ولایت) (افغانستان.م) کې تر اعزاز لاندې راوستلی نه وو.

د خپلې اردوګاه لور تـه د نواب تر ستنېدو وروسته شاه پـه خپل لښکر د نغارې او ډهل په وهلو سره دا اعلان کړه چې له دې وروسته د افغانستان هیڅ یو تن هندي مسلمانانو او هندوانو ته په هیڅ ډول مذهبي کرکه ښکاره

نه شي. دغه راز زورور په کمزوري باید تېری و نه کړي او هیڅوک باید د خلکو د مذهبي مراسمو او نورو مراسمو په تر سره کولو کې هیڅ ډول مداخله ونه کړي.[21]

له شجاع الدوله سره بریالۍ خبرې اترې:

شاه په علیګړ کې نږدې دوه میاشتې تم شو او کله چې باراني فصل په جولای کې له خپل زیات او ربښت سره پیل شو، ده خپله اردوګاه د ګنګاه دلودیځ لوري ته په انوپ ښهر کې یوه جګ ځای ته ولېږدوله یو خو دی په ټوله دغه موده کې وزګار ناست نه و، د ده استازي د متحدینو د موندلو لپاره په فعالیت بوخت وو چې له مرهټانو سره دراتلونکې جګړې په منظور تیاری ونیول شي. له دغو متحدینو څخه یو یې شجاع الدوله و چې داری مرکز یې لکنوه ګڼل کېده، ده د شمالي هند له ټولو لویانو او اشرافو څخه ستر پوځ او پیاوړې توپخانه لرله. ((د ده ګوسیني لښکرې د هندوانو په منځ کې ډېرې تکړه جنګیالۍ ګڼل شوې او د ورونو په څېر یو یوولس زره کسیزه پلی او سور پوځ یې جوړ کړی و. په دې سر بیره ده په خپل خدمت کې یو شمېر فداکار شیعه افسران درلودل. هر یو لوری (احمد شاه او وروسته به ده ته د ډېلي وزارت ورکړي)). شاه په پر له پسې توګه ملکه زماني (د امپراتور محمد شاه کونډه)، سردار جهان خان(د ده لوی قومندان) او نجیب الدوله له (د روهیله وو غوره مشر) هغه ته ولېږل. په عین حال کې مرهټانو هم له نوموړي شجاع سره مذاکرې جاري وساتلې، خو نجیب الدوله

---

۲۱ –مراسلات احمد شاه درانی، دوه ویشتمه، درویشتمه او څلیرویشتمه ګڼه.

سملاسي پـه دې بريـالی شـو چـې هغـه د شـاه لورتـه راوا ړوي. مرهټانو جـاه –
طلب خلک وو دا خيال يې درلود چې پـه ټول هند باندې واکمنـي او تسـلط
ټينګ کړي د (اود. م) مصوونيت لپاره په دوی باندې اعتماد کېدلی نه شو.
دا احتمال موجود و چې د دراني له وېرې پـه لـه منځـه تلو سره بـه دوی کـوم
وخت کې د دې لېوال شي چې د ده (شجاع الدوله.م) په سيمو بريد وکړي او
دی (شـجاع) لـه قـدرت څخـه وغورځـوي. لـه بلـې خـوا احمـد شـاه درانـي د
پنجاب له ګاونډ ولايت پرته د نورې پـاتې مغـولي امپراتـورۍ پـه هکلـه څـه
نقشې په فکر کې نه درلودې. دی به کله کله د خپلـو دښـمنانو څخـه د کسـات
اخيستلو او د خپل حيثيت د تامين او يا دا چې له دغې سيمې څخه د زياتې
ولجې د لاس ته راوړلو پـه منظور ښکته راتـه. لـه احمـد شـاه څخـه د شـجاع
مذهبي وېره چې دی شيعه او شاه سني و او هم د کسات له پلوه وېره د هغـې
مينې له مخې چې ښايي شاه به د ده د پلار صفدر جنګ په بـاب د ۱۷۴۸ کـال
د منوپـور پـه جګـړه کـې پـه خيـال کـې سـاتلې وي ډېـر ژر د نجيـب الدولـه د
شخصي ډاډ او تسليت له مخې ليرې شوه او نومـوړی نجيب ده تـه د شـاه لـه
خوا ديوې تودې پذيرايۍ او هر کلی ضمانت وکړ. محض په درخواست سـره
شاه ژر په تحريري توګه له ده سره ديوې ښې رويې او د وزارت ژمنه تضـمين
کـړه. ورپسـې شـجاع الدولـه شـاه سـره پـه نـواب شـهر کـې د ده پـه کمـپ کـې
وکتل. افغاني وزير شاه ولـي خـان د ۱۱۷۳ هـ د ذيلحجـې پـه څلورمـه (د ۱۷۶۰
کال د جولای اتلسمه) له کمپ څخه د ده د هرکلي لپاره ديو څو ميلو په واټن

بهر لاړ. شاه په ډېره مهربانۍ له ده سره ښه راغلاست وکړ او ډېر عالي افتخاري کالي يې ده ته وبښل. او د ((فرزند خان)) لقب يې ورته ورکړ[22]

د راج پوت له مشرانو سره اړيکي:

په دغه برخه کې له راج پوتانو سره د شاه د اړيکو په برخه کې بايد يو څه وويل شي. په هند کې د شاه له سروکار سره سم د جودپور او جېپور مهاراجاګانو د ده له سيالانو څخه ځانونه ليرې ساتلي وو د جيپور راجا ايشري سنګ د ۱۷۴۸ کال د منوپور په جګړه کې عملاً کومه ونډه وانه خيستله. دا سيمه ده چې دغه راجا د مغولو په ليکه کې ځان درولی و، خو د جګړې په هماغه لومړي سر کې له ميدان څخه و تښتېد او په دې ډول يې مغولو په پوځ کې د يوه لمسوونکي استازي او ايجنټ په توګه له شاه سره مرسته وکړه. په ۱۷۵۷ کې کله چې د متوارا او براندابان هندو ښار ګوټي او معبدو نه لوټ او وسوځول شول او حتی په کوڅو کې يې د وينو ډندونه جاري شول، نو په دې وخت کې راجپوتانو ځانونه غلي ونيول. په اوسني او وروستي بريد کې د جيپور اوجودپور را جاګانو عملاً له روهيله افغانانو سره د شاه د رابللو او پدغه هېواد کې د هغه د پاتې کېدو د هڅونې په برخه کې پيوستون درلود. دوی د مرټانو له خوا سخت ځورول شوي وو، نو د شاه سره دمرټانو پر خلاف عملياتو کې ګډون يې خپل مصوونيت ولېد. له بلې

---

۲۲ -راجويد، لومړی ټوک، ۲۰۴، ۱۹۱، ۲۱۵، ۲۱۷ الف، ۲۱۹، ۲۲۲، ۲۲۶، ۲۳۳، ۲۳۶، تاريخ حسين شاهی، ۴۲، تاريخ مظفری، ۵۹۵-۵۹۶، سير المتا خرين، ۹۱۰ - ۹۱۱ کله چې شاه شجاع ته د ډيلي د وزارت افتخاری قبا ورکړه شجاع ورته وويل: ((پاچا څوک دی زه به د چا وزير يم. تاسو په تخت کښينی او زه ستاسو وزير يم ولی ما پدغسی بی هدفه قباګانو مسخره کوی)) راجويد، لومړی ټوک، ۲۳۶ شجاع الدوله په عين حال کې مرټان دهغه ليک له مخې چې له درانی سره به د ده دوستی دوی ته زيان ونه رسوی له ځان څخه خوښ ساتلی وو. راجويد، لومړی ټوک ۲۲۷

خوا شاه د دوی بې طرفي په جګړه کې د عملاً ونډې اخیستلو په پرتله و ستایله ځکه دا بې طرفي په جګړه کې داخل شوی وای، نو کېدلی شو چې د مرهټانو په مقابل کې د دوی د سیمو دفاعي حالت کمزورتیا مومي. هغوی د مرهټانو حملو ته مخامخ کېدل. پدغه حالت کې د دوی عقب نشیني د شاه له لیکو څخه کېدلی شول چې د شاه د نورو متحدینو په مورال باندې اغېزه وکړي.

داسې معلومېده چې شاه د دغو حالاتو په باب پوره درک درلود. په همدغه دلایلو ده هغوی ځان ته راونه غوښتل چې د ده طرفدار د مرهټانو یا له جټ سره وجنګېږي. خو ددې په څنګ کې ده له هغه سره پر له پسې مفاهمه ټینګه کړې وه او د ده په خوا کې د ټولو پر مختیا وو انکشافاتو څخه یې دوی ته خبرتیا ورکوله او په بدل کې ده هیله درلوده چې د دوی په سیمو کې د ټولو پېښو په باب ده ته معلومات ورکړي. ده هغوی ته زیاته پاملرنه درلوده.

مهارا جاساوای مادو سنګهـ ته شاه په یوه لیک کې اطمینان ورکړ چې د دورو په څېر له هغه سره او د راجپوتانو له ټولې ټولنې سره د پخوانیو نېکو اړیکو او د دغه (خدای ورکړې پاچاهۍ سره د دوی د نږدېوالي پر اساس ژوره مینه او علاقه لرم). شاه، شاه ولي خان او همدا رنګه نجیب الدوله د افغاني لښکرو د ۱۱۷۳ هـ د جمادل الاول دویمې نېټې د یکشنبې ورځې (۱۷۵۹ د دسمبر دېرشمه) د هغه په باب چې د غازي الدین او جانکو چې د شل زره زړورو سورو په مقابل کې حاصل کړ د جیپور مشر ته د اطلاع ورکولو په ترڅ کې هغه ته وویل چې په روانو عملیاتو کې به ددغې سیمې د

اداري لپاره بشپړ ترتيبات ونيول شي او همدا رنګه د شاه لښکرې به د مرهټانو د ايل کولو لپاره د دکن سيمې ته حرکت وکړي.

له راجا څخه وغوښتل شول چې خپل افراد په داسې ځايو کې واچوي چې د دوی سيمې ته د فراري مرهټانو لاره و تړل شي او هم له ده څخه هيله وشوه چې خپل يو وکيل شاه ته واستوي او هغه د ده غوښتنې او اړتياوې شاه ته وړاندې کړي. شاه او شاه ولي خان د ۱۷۶۰ کال د فبروري په اتلسمه نېټه په خپلو ليکو نو کې يو ځل بيا ده ته اطمينان ورکړ چې (د باراني موسم په تېرېدو سره به د خداى په فضل دوی د دکن لورته لاړ شي او د هغه ځاى بد کاره خلک لکه شرير ملهار به د خپلو اعمالو په سزا ورسوي. راجاګانو له خپل لوري څخه د پاني پت له جګړې څخه وړاندې بحراني ورځو کې له شاه سره په ټولو عملياتو کې وفاداري وساتله او په خپلو ژمنو باندې ټينګ ولاړ وو.

سورج مال جټ د (بلور) د تېرې په څېر کلک پاتې شو:

بيا هم د بهارتپور له راجا سورج مال سره د شاه خبرو کومه نتيجه ور نه کړه. په ځان غره جټ له يو بهرني سره د يووالي او پيوستون پيشنهادونه رد کړل او وسلې ته يې لاس يوور سره له دې چې ده له د کنيانو سره اختلافونه لرل او هغوی د ده د مقبوظاتو لپاره د يوه خطر منبع ګڼل کېدل، بيا هم ده له هم کېشانو سره په يوه ليکه کې درېدلو ته تمايل ښکاره کړ. ده ملهارراو هولکار او جانکوجي شيندی ته سره بېره د دوی په دوست غازی الدين او يو شمېر کم ارزښته خلکو په ګډون پناه ورکړه.

جټ د سادا شیو بهاو په مشرۍ د یوې مرټې قوې په ملګرتیا له لس زرو جټانو د ډیلي لور ته مخه وکړه او د دغه ځای په نیولو کې ستر مرستندوی واقع شو. خو د سادا شیو په بې کفایتي او غرور له مخې غازي الدین ته د سورج مال پیشنهادونه او هیلې په پام کې ونه نیول شوې او نو موړی په دې ډول له هغو سره د خوشبینۍ څخه لاس واخیست او خپل قلمرو ته ستون شو. [۲۳]

د مرټانو سره مذاکرې:

په عین حال کې شاه په خپله له مرټانو سره د جګړې د سوله ییز حل په غرض مذاکرې درلودې. لکه چې پوهېږو ملهار راو هولکار د سکندر آباد له مجاورت څخه تر تښتېدو وروسته د ۱۷۶۰ کال د مارچ په اوایلو کې بهارتپور ته په رسېدو سره د حافظ رحمت خان له استازي سره وکتل. پارشو تام مها دیو هنګنی د بایانا سره نږدې له سارو تا څخه ۱۱۷۳ هـ د رجب

۲۳ - تاریخ مظفری، ۵۹۳-۵۹۶ سیر المتاخرین، ۹۱۱-۹۱۲ راجوید، ۱۸۷-۱۹۱، کننګو، جټان لومړی ټوک، ۱۲۴-۳۸.
دغه راز شاه له غازی لادین سره په ډېفکر خبری وکړی چې هغه له مرټانو څخه راواړوی. کننګووه یې چې غازی الدین زړه نازړه و. دی داسې وړاندې ځی: ((خو ډیلي ته د فبروری په نولسمه، ۱۱۷۳ هـ (د رجب دویمه) خبر راورسید چې د شاه او غازی الدین عماد الملک تر منځ سوله ټینګه شوی او ورستی کس ته د وزارت څوکې منلی شوی ده)) لیکن له دکن څخه د ساداشیو بهاو په مشری د مرټانو رارسیدلو یو ځل بیا هم مشوش ذهنه غازی د دوی لومی ته وغورځاوه او له دوی سره د ډیلی لور ته وړاندې راغی چې د هغه له نیولو وروسته د وزارت څوکې تر لاسه کړی. دی هغه وخت خواشینی شو چې په ژمنه بایند دساداشیو بی وفایې درک کړه، دا هغه یو علت و چې د هغې له مخې جټ له مرټانو څخه ځان را بېل کړ، که څه هم د تیرو ترخو تجربو سره سره یې د درانی په خلاف له دوی سره اتحاد کړی و. جی.اس. سار دیسای د جټانو د ګوښه کېدو لپاره څو دلیلونه راوړی:
۱-د مرټانو کورنی ګوالیور ته استول شوی نه وی.
۲-وزارت میر شهاب الدین (غازی الدین عماد الملک) ته ورنه کړل شو.
۳-د دربار د خونی د سپینو زرو چت لوټ شو.
۴-د ډیلی اداره د دوی په واک کې ورنه کړل شوه. د کننګو د جټانو په تاریخ، لومړی ټوک، ۱۳۶-۳۷ لمن لیک کې اقتباس شوی دی. دغه راز سرکار، دویم ټوک ۲۵۵-۵۸ وګوری.

په څلور ویشتمه، (د مارچ دیارلسمه) د یوه لیک په ترځ کې سادا شیو بهاو ته خبر ورکړ چې د حافظ رحمت خان او ګنګا دهاریاشوانت تا تیا تر منځ مرکه شوې او پرېکړه وشوه چې حافظ به په خپله له سردار ملهار راو هولکار سره وګوري او خپل هېواد ته به د شاه د ستنېدو لاره پرانیستل شي. حافظ به وروسته ددغې ژمنې له مخې چې مرهټان به دده په سیمه غرض نه کوي، د ملهار راو له پوځ سره ګډېږي او نجیب الدوله ته به ماتې ورکوي، خو ظاهراً دا نه شو کېدلی چې حافظ رحمت خان به د خپل یوه قومي روهیله پر خلاف له مرهټانو سره یو ځای شي او یا دا چې شاه به په هند کې د خپل وزیر مختار له مسالې څخه تېرېدو ته وهڅول شي. له بلې خوا د سادا شیو په مشرۍ د مرهټانو د یوې نوې سترې قوې په را رسېدو سره حالت بدل شو او مذاکرې له ماتې سره مخامخ شوې. [24]

مرهټانو ډیلی ونیو:

دا زموږ د موضوع په ساحه کې نه راځي چې له دکن څخه د ساداشیو راتګ په زوره توکه بیان کړو.

دومره بس ده چې ووایو د ده په مشرۍ د مرهټانو لښکر د مې په دېرشمه نېټه (ګوالیور) ته را روسېد او د دهلپور په ګاونډ کې د جون په اتمه د سویل لویدیځ لورته د لسو میلو په واټن د چمبل له رود څخه واوښتل. ساداشیو د چېمنا جي اپا جي د لومړي باجي راو کشر ورور زوی دی. دی له راغونات

24 - اس. پی، ډی دویم ټوک، ۱۲۴-۱۲۱ راجوید، شپږم ټوک ۵,۹

راو څخه په ټولو پوځي او ملکي افسرانو کې د ډېر اعتبار لرلو، مالي او اداري مسایلو کې د ژورې پاملرنې او د نظام پر خلاف د بریالیو عملیاتو د تنظیم د استعداد لرلو له امله انتخاب شو. له ده سره (ویشواس راو) چې د پیشوا بالاجی راو اوولس کلن زوی و، د یو تش په نوم لوی قوماندان په حیث بدرګه کوله. د چمبل د رود په پاسنۍ غاړه کې ملهار راو هولکار او سورج مال جټ له ده سره یو ځای شول. دلته دی نږدې پنځه اوونۍ تم شو او وروسته د شمال لورته لاړ او له شلو میلو واټن وروسته اګرې ته ورسېد (د جولای څوارلسمه). د دو ورځو په اوږدو کې ده دا تصمیم ونیو چې ډیلی و نیسي او یوه زوروره قوه یې د ملهار راو هولکر، جانکو جي شیندی او باوات ګانش مهندال په مشرۍ او د غازی الدین او سورج مال جټ په رهبرۍ واستوله. یعقوب علي خان په خپلو ټولو هلو ځلو سره ونه شول کولای مقاومت وکړي ځکه د مرټانو شمېر او تجهیزات زیات وو او ډیلي د جولای په دوه ویشتمه نېټه د دوی په لاس کې ولوېد. چونې(د ډیلي چونې. م) لس ورځې نوره سره سختي وښودله، خو څرنګه چې په دغو ورځو کې د زیات اورښت له امله د شاه مرسته راوانه رسیدله، نو یعقوب علي خان د سلامت وتلو ژمنې پر اساس له هغې څخه د وتلو پیشنهاد وکړ او دا ځای یې خوشې کړ او د ۱۷۶۰ کال د اګست په دویمه نېټه یې هغه د ساداشیو بهاو منګلو ته وسپاره.[۲۵]

۲۵ -راجوید، لومړی ټوکۀ ۲۲۳-۲۲۴، ۲۲۶ احوال نجیب الدوله، ۳۳ حسین شاهی، ۴۴ تاریخ مظفری، ۵۹۵-۵۹۳ خزانه امیرا ۱۰۵-۱۰۳ سیر المتا خرین ۹۱۲-۹۱۱.

مغولو امپراتوري دلوت په برخه کې فاتح مرتهانو ته څه ګټه ورنه کړله، د هغې شتمني نادرشاه، احمد شاه او وزیر غازي الدین وځبیبنله سادا شیو یېسو ته سخته اړتیا درلودله، د ده افرادو ته له ډېرې مودې راهیسې معاش ورکړل شوی نه و.

په ډیلي کې دوی له لوږې څخه د مرګ په حال کې وو هیڅ مالیات حاصلېدلی نه شول. د دغو ورځو په ګډوډو حالاتو کې چې شتمن خلک یا تښتېدلی او یا لوټ شوي وو او یا دا چې د پور د ورکړې باور یې نه کاوه، د تحصیل دارانو لپاره دا نا ممکنه وه چې پورونه راټول کړي. د دغه حالت په موجودیت سره ساداشیو بهاو امر وکړ چې د شاه جهان د دیوان خاص د سپینو زرو پاتې چت را جلا او له هغو څخه سکې جوړې کړي. د دغه چت یو څه برخه لا دمخه د غازي الدین له خوا وړل شوې وه خو په دغو پیسو سره بیا هم دی له یو میاشتې څخه زیات له سخت مشکل څخه خلاصېدلی نه شو. په عین حال کې چې بهاو (ساداشیو) د ډیلي حکمراني د نارو شنکر پنډت په واک کې ورکړه او هغه یې د دغه ځای حکمران وټاکه له دغه ځای څخه ووت او د بادلي سره یې نږدې واړول. د بارا ری ګودر یې د روهیله په مقابل کې وتاړه په دې منظور چې له هغوی څخه ددې وېره کېده چې له هغه څخه د جمنا لویدیځ ته تېر شي او په مرتهانو به برید وکړي. دی دوه میاشتې دلته پاتې شو او ورپسې د شمال لور ته په دې خیال وخوځېد چې د روهیله وو د کنج پورا ښارګوټی لاندې کړي. دغه ځای د احمد شاه دراني د

خوراکي موادوو او علوفې د چمتو کولو مرکز او له دغو خواوو څخه ډېر غني و.[۲۶]

مرهټانو کنج پورا ونیو:

بهاو د خپلو افرادو او آسونو د سختې لوږې له امله دا ښخي ضروري وګڼله چې د کنج پورا ګودامونه او زېرمې لاندې کړي. دی د اکتوبر په لسمه له خپلې اردوګاه څخه روان شو او په شپاړسمه نېټه دلته راورسېد. د بل سهار په لومړنیو ګړیو کې برید پیل شو. له کنج پورا څخه نږدې لسو زرو تنو د دفاع کوله، له هغو څخه دوه زره تنه یې له ښار څخه بهر د ېره وو چې قومانده یې په سرهند کې د شاه د حکمران هضتفری عبدالصمد خان محمدزي او میان قطب شاه په لاس کې وه. مرهټانو دفاع کوونکې ته ماتې ورکړه. عبدالصمد خان له تېري کوونکو سره د جګړې په حال کې ووژل شو او قطب شاه د بندي په حیث د دوی په لاس کې ولوېد.۲۷

مرهټانو د فرار په حال کې افغانانو او روهیله ووسره یو ځای ښارګوټي ته ننوتل د بهاو په لاس کې لویدلی ولجه ډېره زیاته وه. ((د غنمو او نورو شیانو دو زره من یا بوجیو سر ېبره چې ټوله بیه یې لس لکه او شپږ نیم لکه

۲۶ -خزانه امیرا ۱۰۵ -۱۰۶ سیر المتاخرین ۹۱۲ احوال نجیب الدوله، ب۳۳ - ۳۴الف، تاریخ مظفری ۵۸۶ -۵۹۷اس.پ. ډی دویم ټوک ۱۳۰ -۱۳۱ ، یوویشتم ټوک ۱۹۳ اووه ویشتم ټوک ۲۵۵، ۲۵۷ -۲۵۸ ، راجوید، ۲۸۱ تذکره شاکرخان، ۷۲ سرکار دویم ټوک ۲۶۱ - ۲۶۷.

۲۷ -خزانه امیرا ۱۰۶ کاشی راج، احوال جنګ بهاو، احمد شاه درانی، ۱۱، عماد السعادت، ۱۸۶، سیر المتاخرین، ۹۱۲ تاریخ حسین شاهی، ۴۴- ۴۵ تاریخ مظفری، ۵۹۷، احوال نجیب الدوله ۳۴ - ۳۵ راجوید، لومړی ټوک، ۲۵۵، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۵ دریم ټوک ۵۰۷ څلورم ټوک ۴۰۵اس. پ. ډي یوویشتم ټوک منازل وفتوح ۱۹۳، ۱۶، ۱۹۸، ۱۹۷ سرکار، دویم ټوک ۷۱ - ۲۶۷

روپۍ کېدله، دوه زره آسان، يو زيات شمېر اوښان او يو شمېر توپک د دوی لاس ته ورغلل. ښار لوټ او کورونه د سپاهيانو او د کمپ د پلويانو له خوا چور شول))

د نيول شويو موادو اندازه دومره وه چې مړتي سپاهيانو ته د اوونۍ معاش په غنمو سره ورکول کېده. د ښار مشر نجيب خان او قطب شاه بنديان شول. لومړنی تن يې د پرهارونو له امله په بنديخانه کې مړشو په داسې حال کې چې دويم يې د بازاري په جګړه کې د داتاجي شيندی د سر د پرې کولو پر اساس اعدام شو. د عبد الصمد خان او قطب شاه پرې کړل شوي سرونه د نېزو په څوکو ټومبل شول او مرټانو د کمپ په بازارونو کې د بريالیتوب په عنوان وګرزول شول.

شاه عالم ثاني د هند د امپراتور په توګه اعلان شو:

مخکې له دې چې په ډيلي او د هغه په شاوخوا کې د سادا شيو بها د فعاليتونو دغه بيان پای ته ورساوو او د پاني پت جګړې ته ورننوزو دا بايد ووايو چې نوهودي په بدلي کې له خپل کمپ څخه تر روانېدو وروسته په خپل لومړي پړاو کې خپل دوه تنه باوري افسران ناناپوران داری او اپاجي جادا –وراو ډيلی ته د دغو دستورونو سره واستول شول چې ګوډاګی امپراتور شاه جهان ثاني معزول او پر ځای يې شاه عالم ثاني د پاچا په حيث اعلان کړي. دا کار د اکتوبر په لسمه تر سره او ميرزا جوان بخت د امپراتو شاه ثاني مشر زوی د خپل پلار په غيابت کې د حکومت د

چارو د تر سره کولو وارث وټاکل شو. د وزارت مقام شجاع الدوله ته په دې هیله و سپارل شو چې ګوندې هغه به د مرټانو په خوا کې ودرېږي. شاه عالم ثاني د عالمګیر ثاني زوی و او د ۱۷۵۹ کال د دسمبر په ۲۱ نېټه یې د بهار په ګوتاول کې د سن ایست بانک داورګاډي د پټلۍ په شمالي پنځه میلۍ کې د خپل پلار د قتل آوازه واورېدله. دلته ده د دسمبر ځلیرویشتمه د ډیلي د امپراتو په توګه خپل ځان اعلان کړ، خو په ډیلي کې دا وخت وزیر غازي الدین شاه جهان ثاني په تخت کېناوه. که څه هم نوموړی شاه عالم د ۱۷۶۰ کال د اکتوبر په لسمه په ډیلي کې د ساداشیو بهاو له خوا په داسې حال کې چې یوازې زوه یې په پایتخت کې حاضر و، د امپراتو په توګه وټاکل شو، خو دی د پلرونو او نیکونو دغه ښار ته لس کاله او څه کم درې میاشتې وروسته د ۱۷۷۱ کال د جنورۍ پر شپږمه نېټه راستون شو.[۲۸]

۲۸ - د ډیلي پیښې، مونالال، شاه‌عالم‌نامه، ۷۴-۷۵، سیرالمتاخرین، ۹۱۲ راجوید، لومړی ټوک ۲۵۹-۲۵۸ سرکار دویم ټوک ۲۶۹-۵۵۵

نولسم فصل

د پاني پت جګړه

(د ۱۷۶۱ کال د جنورى ۱۴)

شاه د جمنا لويديځ لوري ته واوښت:

کله چې ساداشيو ډيلي ونيو، احمد شاه دراني په انوپ شهر کې اړولي وو. د شجاع الدوله په مننځګړ توب د سولې خبرې جاري وې، خو د مرهټانو مشر د خپلو بريا ليتوبونو له امله دغره توب په سبب په داسې يوه حالت کې نه و چې کوم ډول معقول شرايط ومني. دى د اکتوبر په پيل کې له ډيلي سره نږدې شاهدرې ته وخوځېد، خو د جمنا د سيلابي کېدو له امله يې ونه شول کولى پورې خوا ته تېرشي. شاه د (کنج پورا) په لوټېدو او د خپلو خوراکي زېرمو په چورکېدو سره خپله حوصله له لاسه ورکړه. شاه کله چې واورېدل کنج پورالوټ او د مرهټانو په لښکر کې د عبدالصمد خان او ميان قطب شاه سرونه په بې عزتۍ سره ګررزولى شوى دى. نو خپل افغاني سرداران يې

حضور ته را وبلل او هغوی یې داسې مخاطب کړل: ((تر هغو چې زه ژوندی یم د افغانانو دغسې سپکاوی زغملی نه شم)). ده په رود باندې د پورې کېدو د گودرونو د پلټلو او موندلو لپاره افراد واستول او د اکتوبر په شلمه د شمال لور ته وخوځېد. په دینداری او عبادت باندې د پخې عقیدې د لرلو له امله ده دوه ورځې روژه ونیوله او نفلونه یې وکړل او هغه وخت چې له باغ پت سره د یوې گذرگاه په کشفېدلو او پیدا کېدو سره ده یو غشی د څو دیني شعرونو په زمزمه کولو سره ده دریاب لور ته وویشت، نو دده له اوامرو سره سم افغانان د اکتوبر په پنځه ویشتمه نېټه په جمنا ور گډ شول. دی په خپله په شپږ ویشتمه نېټه له هغه څخه پورې وت او د بلې ورځې په مازیگر ټول افغان لښکر په لویدیځه غاړه کې ځای ونیو(۱).

د مرهټانو گزمې د افغانانو له خوا په شا وتمبول شوې:

په عین حال کې سا داشیو مذهبي غسل کولو له لپاره له کنج پورا څخه د گورو کشترا خوا ته وخوځېد. ده د زر کسیزې قوې یوه گزمه او ساتونکې ډله له سوني پت سره ځای پر ځای کړه، خو هغوی دومره زیات جنگیالي او هوښیار نه وو. شاه پسند خان ددوی مقابلې ته واستول شو او نوموړي په هغو باندې نا ببره برید وکړ او د اکتوبر په اووه ویشتمه نېټه یې هغوی تر تورو تېر کړل. بله ورځ د مرهټانو د یوې څارونکې قوې او د افغانانو د یوې قوې تر منځ سرای سمبالکا سره نږدې یوه جگړه ونښتله او په هغې کې مرهټان په شا وتمبول شول او افغانان خپل کمپ ته ستانه شول. شاه گانار کې درې ورځې تم شو(۳-۲۸) او سمبالکا به په یو دبرشمه نېټه را ورسېد. له بلې خوا سا داشیو کله چې په تاراوری له جمنا څخه د شاه په تېرېدو

باندې خبر شو، نو سملاسي دده د مقابلې لپاره راوګرځېد او د اکتوبر په نهه ويشتمه پاني پت ته را ورسېد، شاه دلته د نوامبر په لومړۍ نېټه راغی او د مرهټانو له اردو څخه يې پنځه ميله ليرې ځای ونيو([۲]).

افغانانو او مرهټانو خپل مورچلونه وټاکل:

بلاخره احمدشاه دراني او سادا شيو بها د پاني پت د جګړې په تاريخي ميدان کې سره مخامخ شول چې د اوږدې راتلونکې لپاره د هندوستان سرنوشت وټاکي.

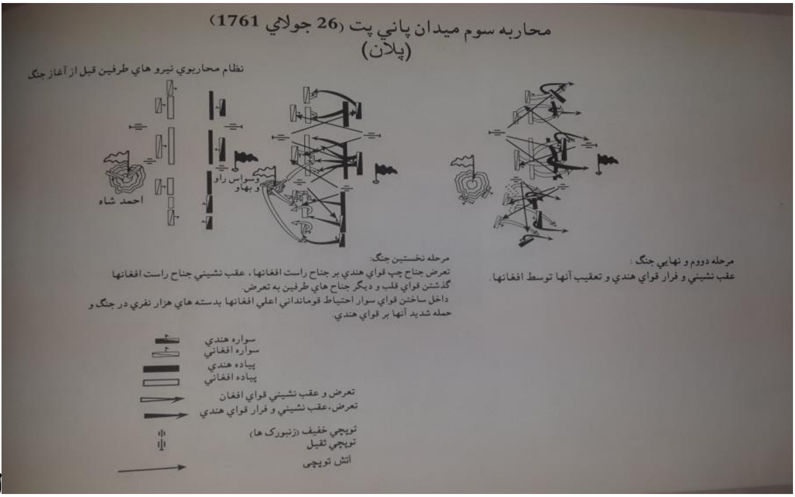

له دغه ځای سره نږدې په کور کشترا کې د پاندوراس او کاوراواس ترمنځ د مها بهارت ستره جګړه پېښه شوه. په پاني پت کې د هند سرنوشت په **۱۵۲۶** کې د مغولو په ګټه معلوم شو او همدا وخت و چې بابر د ډيلي پر تخت

---

۲. اس. پی. ډی، احوال نجيب الدوله، ۳۷ب-۳۸الف، کاشي راج، ۱۴.

کېناست او د مغولو د امپراتورۍ تاداو يې کېښود. دلته په **۱۵۵۶** کال کې لوی اکبر هيمو بانيا ته ماتې ورکړه. بيا هم دلته د احمد شاه دراني او ساداشيو ترمنځ د زمانې يوه قاطع جګړه پېښه شوه. دغې ښتې د مرټانو قدرت تر دوو لسيزو پورې شنډ کړ. مارسن وايي((د اتلسمې پېړۍ د پای په حدودو کې دغه واکمني او قدرت د مها ديجي سنده‌يا په هڅو سره تر زياتې اندازې خپل پخوانی برم تر لاسه کړ. انګريزانو دومره ځانونه کلک کړي وو چې نه يوازې دغه ګوابښ يې وزغمل، بلکې هغه يې په ښتې خپل دښمن ته ور حواله کړ.))

احمد شاه ددې لپاره چې د مرټانو قوت معلوم کړي او ددوی په جنګي پلان پوه شي، له خپل سنګر سره ځان ځای پر ځای وساته او خپلو افرادو ته يې ددې اجازه نه وه چې بهر ووزي او هلته يې په آسانۍ سره ملاتړ ونه شي کېدلی. دغه حالت مرټانو ته د شاه کمزورتيا ور په ګوته کړه او دوی اميد وار شول چې په آسانۍ سره تګ او را تګ وکړي.

دوی دا فکر هم کاوه چې دده (شاه) د هندي متحدينو په وفا دارۍ کې د ډيلي او کنج پورا د ناکاميو او ماتو له امله تزلزل راغلی او شاه به ښايي له خپلو دښمنانو سره د کومې يوې جګړې پرته خپل هېواد ته په پټه سره ښتې ولاړ شي. خو دوی هغه وخت ډېر ژر خواشيني شول چې دی يې خپل سنګر کې په پياوړتيا سره وليد او په هغه بريد کول دوی ته آسان نه وو(۳).

د دواړو خواوو تيت و پرک جګړې:

۳-سرکار، دويم ټوک، ۳۰۰-۲۸۹

دښمنو خواوو د مخکښنیو ډلو او څارونکو ګزمو تر منځ دوه میاشتې له متاوتو نتیجو سره جګړې روانې وې. د نوامبر په نولسمه نېټه د ابراهیم خان ګاردي ورور فتح علي خان چې د مرېټانو په خدمت کې و، هڅه وکړه چې د شپې په محال د شاه په کمپ برید وکړي او نوموړی په دې بریالی شو چې د شاه یو څو توپونه له ځان سره په غنیمت یوسي. درې ورځې وروسته د سندهیا یو ځونو لخوا په شاه ولي خان برید وشو او که چېرې وروستي کس ته وخت په وخت مرسته رسېدلای نه وای نو به افغانانو ته زیات تاوانونه او تلفات اوښتي وو. څلورمه شپه له کومې غوره پېښې پرته تېره شوه([۴]).

د دسمبر په اوومه نېټه مرېټانو خپل یو څو توپونه یوه سنګر ته یوړل او له هغه ځای څخه یې په رو هیله ډزې پیل کړې.

متقابلې ډزې دا وخت دومره ډېرې نه وې او مازیګر پرته له دې چې کومه خوا د سرلوړۍ او بریالیتوب ادعا وکړي را ورسېد. روهیله هیله من وو خپل چانس د شپې د تیارې په رارسېدو کې ترلاسه کړي. تر ټولو لومړی د نجیب ورور سلطان خان له زرو تنو سپرو او پنځه زرو پلیو افرادو سره په مرېټانو پسې ووت او په هغوی یې خپل اصل سنګر ته د عقب نشینۍ په حال کې وو، برید وکړ. درو هیله وو پلټنه ییزو ټوپکونو سختو ډزو دمرېټانو هغه سپاره خواره واره کړل چې د توپونو څارنه یې کوله. خو په عین حال کې د مرېټانو اصلي لښکر په وسایلو او وسلو سمبال وو. ورپسې روهیله سپاره خپل کمپ ته را په څټ شول په داسې حال کې چې د برید وکړ. درو هیله وو پلټنه ییزو ټوپکونو سره تعقیبوونکې په شا ووهل او دهغوی یو شمېر

۴-دډیلي پیښې، حسین شاهی، ۵۲.

پرېښودل شوي توپونه يې تر لاسه کړل. دا وخت ابراهيم خان ګاردي د خپلو پلټنه ييزو ټوپک والاوو سره وړاندې ودانګل له ده سره بالوانت راو مهندل هم ملګري وو. په دغه لويه ښتنه کې مرهټانو ډېر تلفات روهيله وو ته ورکړل او دهغوی درې زره تنه يې ووژل د مرهټانو قوماندانان بالوانت راو مهندل په جګړه کې ووژل شو. دی د ساداشيو بهايو ډېر باوري افسر واو د ضايعه ده ته جبران نه کېدونکې وه. دا د مرهټانو لپاره يو ډېر لوی شکست و[5])

مرهټان د شاه لخواه را ايسار شول:

ورپسې شاه تصميم ونيو چې مرهټان را ګير کړي. ((هره شپه پنځه زره تنه دراني سپاره د مرهټانو د کمپ پر لور د شپې په محال تر هغه ځايه تلل چې دوی ته په امن کې ممکنه وه او هلته به ټوله شپه يې پاتې کېدل چې يو نا ببره برید ته په اختيار کې اوسي. دده (احمد-شاه) دوه نورې ډلې سپاره د مرهټانو د کمپ ښي او کيڼې خواته په نيم دايره توګه را چاپېره کېدل. د شپې له دغو ګزمو څخه د هرې يوې شمېره پنځه زره تنو ته رسېده چې په پياوړو ترکي آسونو سپاره وو او قومانده يې د سپرو افرادو د ډېرو با تجربه کسانو لکه شاه پسند خان او جها ن خان په لاس کې وه. دغو ګزمو د تجهيزاتو او خوراکي موادو هر هغه قافله اړوله چې د بهاود کمپ لور ته په پټه تلله، دغه راز هغوی به د مرهټانو د کمپ پيروانو هر هغه ډله بندوله چې د شپې له تيارې څخه په استفادې سره به له پاني پت څخه را ولاړېدله او په ګاونډيو ځنګلونو کې به يې لرګي او واښه را ټولول. دډيلي لور ته سويلي سړک

۵-سرکار، دويم ټوک، ۳۰۶-۳۰۴، احوال نجيب الدوله، ۴۲ب- ۴۳الف، دډيلی پيښنی، حسين شاهی، ۵۲، سير المتاخرين، ۹۱۳، تاريخ مظفری، ۵۹۹-۵۹۸ راجويد، لومړی ټوک، ۲۷۲

لومړی ځل د افغاني لښکرو د استقرار لـه املـه چې يوه خوا او بلـه خوا يې راغونډ وو بند شو.)) دلير خان روهيله په دغه وخت کې د کنج پـورا دغلـو ګدامونه ونيول اوس مرهټانو يو ازيني، هيلـه د پټيـالی سردارالسنګ و او هغـه د شمال لويـديځ لـه لوري دوی تـه پـه دغـو بحراني شپبو کې خوراکي شيان رسول. د پاني پت د ښارګوټي، د غلو دانو، پـه ګدامو کې ذخيرې نـه وې او د هغه د قبضه کوونکو له لاسه د تشېدو خوا ته رسېدلي وې.(٦)

افغانانو په ګويند بالال باندې بريد وکړ:

د دسمبر پـه دويمـه اوونـۍ کې دا خبر را ورسېد چې د مرهټانو يـو ماليـه ټولوونکې ګوويند بالال بـه ايتـا وا کې لـه خپـل مرکـز څخـه راروان شوی او دنجيب الدوله املاک يې لوټ کړي دي. دا وېره موجوده وه مبادا د دښمن دغه حرکت به د شاه په روهيله متحدينو کې وېره او ګډوډي خپره کړي او پـه نتيجه کې به د يو شمېر د تښتېدو سبب شي. پر دې اساس ده د حاجي عطا خان او کريمداد خان (چې نوی لـه لاهور څخـه رارسېدلی و) پـه مشرۍ د نجيب په خدمت کې شامل روهيلـه، کريم خان ،لاربښوونه د درانيـانو يـوه نوې پنځه زره کسيزه قوه د ګوويندا بالال په مقابل کې و استوله. له باغ پت سره نږدې دوی پـه جمنـا پـوري وتـل او د ډيلي پـه حدودو کې پـه شاهدره باندې نـابېره وربـښکته شول او د دسمبر پـه شپاړسم مـازيګر يـې د مرهټانو پوستې له منځه يووړلې. بل سهار هغوی په غازي آباد کې يوه پـوځي ډلـه لـه پښو وغورځوله او بيا يې په جلال آباد کې پـه ګوويند بـالال بانـدې نـا ببره

٦-منازل و فتوح، ١٩، سيرالمتاخرين، ٩١٣، تاريخ مظفری، ٦٩٨، خزانه اميرا، ١٠٧-١٠٦، تاريخ جانکو و بهاو (علی ابراهيم خان) ٤١، جام جهان نما، دويم ټوک، ١٢٧، سرکار، دويم ټوک، ٣٠٦

بريد وکړ. بالال يوه يادوه ورځې وړاندې دا ځای لوټ کړی و. مرهټان د ستاينې له کوم وړ مقاومت پرته وتښتېدل. گووينند بالال ووژل شو او دده سر پرې او شاه ته يوړل شو. په زياته اندازه غنم او مهمات د افغانانو په لاس کې ولوېدل او د روهيله وو له سيمې څخه د ضروري شيانو د رارسېدو د بندولو ډار له منځه لاړ. له دغې نښتې وروسته د شاه په کمپ کې د خوراکي شيانو او نورو لوازمو کمبود هيڅ کله احساس نه شو (٧)

د مرهټانو يو کنډک وځپل شو:

د گوپال گانش باروی او کرشنانند هڅې چې غوښتل يې د تېلوی دراجا بالبها درا او نورو ياغي مځکه والو په مرسته کښتنيږدوابولونې، د شجاع الدوله د پوځونو لخوا شنډې شوې او نوموړی شجاع له نواب گنج سره نږدې نا ببره په هغوی بريد وکړ او دغه لوټماران يې تيت و پرک کړل(٨).

بهاو دخپلو افرادو يو ټولی ډيلي ته ولېږه چې نا رو شنکر پنډت ته د گووينندا بالال لخوا خو لکه استول شوې روپۍ ترلاسه کړي. د پيسو لومړۍ برخه په خوندي توگه د مرهټانو کمپ ته ورسېدله، خو دويمه يې سملاسي د درانيانو په لاس کې ولوېدله. نارو شنگر يو نيم لک روپۍ د پاراشر داداجي په مشرۍ درې سوو تنو افرادو ته وروسپارلې او هر يوه تن له خپلې ملا څخه درې سوه روپۍ وتړلې او له ځان سره يې ولېږدولې. له

٧-دډيلي پيښې، کاشي راج، ١٦-١٥، احوال نجيب الدوله، ٤٥ب، ٤٦ب، بهاری لال، ٩-٨، حسين شاهی ٥١-٥، سيرالمتا، خرين، ٩١٣ خزانه اميرا، ١٠٨-١٠٧، تاريخ مظفری، ٦٠٠-٥٩٩، راجويد، لوړی ټوک، ٢٧٢-٢٦٤ دريم ټوک ٥١١ منازل و فتوح ١٨-١٧، سرکار، ٣١٣-٣١٠، احمد شاه بابا، ٢٧٢.

٨-اس، پی، ډی دويم ټوک ١٣٤، راجويد، دريم ټوک، ٥١١ سرکار، دويم ټوک، ٣١٤-٣١٣. وگوری د اود گزيټر، دويم ټوک ٤٨٠-٤٧٩.

درانیانو څخه د ډاریدو له امله دد غو افرادو شپږ تنه بېرته ډیلي ته ستانه شول او خپلې پیسې یې تحویل کړې، په داسې حال کې چې پاتې کسانو خپل تګ ته دوام ورکړ او د ۱۷۶۱ کال د جنورۍ د شپږمې نېټې په لومړیو ساعاتونو کې پاني پت ته ورسېدل.

څرنګه چې شپه تپه تیاره وه ، نو هغوی خپله لاره ورکه کړه او ددې پر ځای چې د خپل کمپ خوا ته لاړ شي، د درانیانو کمپ کېنې خوا ته ولاړل. دلته خپلې ژبې دوی رسوا کړل یعنې کله چې دوی په مرټې ژبه له کوم یوه څخه پوښتنه وکړه چې دا د کوم یوه جنرال کمپ دی، نو درانیان د دوی په ژبه پوه شول او په هغوی نا ببره برید وکړ او ټول دوه سوه درې تنه یې له تېغه واېستل، یوازې یو تن ډیلي ته وتښتېد او هلته یې د خپلې بد مرغۍ کیسه نورو ته وکړه.(۹)

ساداشیو د سولې غوښتنه وکړه، شاه غوښتنه رد شو:

دغو بد مرغیو او د شاه د شپې د سختو او ځیرکو ګزمو له امله چې په مرټانو باندې یې له هر لورې څخه خوراکي او ضروري مواد بند کړل سا داشیو له شوق او ځوږ څخه وغورځاوه. ده په وېره او خواشینۍ سره له شجاع الدوله څخه هیله وکړه چې ((په هر قیمت د شاه او دده تر منځ د سولې لاره هواره کړي او نوموړي ته یې په یوه سپین کاغذ کې د زعفرانو په اوبو

۹-حسین شاهی ،۵۲-۵۱، راجوید، ولو مړی ټوک، ۲۷۱ ، منازل و فتوح ۱۹-۱۸ ، احوال نجیب الدوله ۴۱ب، کاشی راج،۱۶ ، سرکار ، دویم ټوک، ۳۱۵-۳۱۴.

کې خپله لنډه کړې غټه گو ته مهر کړه چې دده له خوا د مختار وزیر پـه حیث د اعتبار نامې په توگه یې له ځان سره ولري. ورسره یو ځای یې د هندوانو هغه قسمونه ولیږل چې هغوی د یوې پربکړې په ترڅ کې په دغسې قسمونو باندې خپـل قـول ثابت سـاتي)). د شـاه لـه وزیـر شـاه ولـي خـان څخـه هـم وغوښتل شول چې د سولې مذاکرې وکړي او شاه په خپله لـه دغـه پیشـنهاد څخه گټه اخیستلې شوه خو کینه کښ نجیب الدوله او وینو ته تږي افغانـانو او روهیله وو چې د کفارو پر خلاف جهاد ته د قاضي او رئیس د احساساتي خواستونو له امله تحریـک شـوي وو د جگړې ټینگار وکړ. شاه وویـل:((د جگړې دوعا وکړه د سولې فکر پرېښودل شو))([10])

ساداشیو د جگړې نیت وکړ:

دا وخت لـه جگړې څخـه بلـه کومـه چـاره پـاتې نـه وه.د مرټـانو پـه کمپ کـې دخوراکي شیانو او وښو کمبود او نشـتوالي مرټـان لـه سـختو مضیقو سـره مخامخ کړل او دلته ژوند کول له زغم ووت. دجنوری پـه دیارلسـمه نېټـه یـو شمېر غوره افسران او سربازان د ساداشیو خېمې تـر شـاو او خـوا را غونـډه شول او ده تـه یـې د خوراکي شیانو د کمبود لـه پلـوه د سربازانو د حالـت د ویجاړتیا په باب عرض وکړ. دوی ورته وویل: ((په دوو وروستیو ورځو کې موږ هیڅ څه خوړلي نه دي. پـه دوو روپیـو یـو سـېر غنـم پیـدا کېـدلی نـه شـي .ددې پر ځای چې له لوږې څخه په خوارۍ کې مـړه شـو ، دا بـه ښـه وي چې لـه دښمن سره و جنگېږو هر څه چې مو په تقدیر کې وو هغه به پېښ شي)).

۱۰- کاشی راج ،۲۱-۲۰ احوال نجیب الدوله ،۴۳ب-۴۵ ، سرکار دویم ټوک ، ۳۱۷-۳۱۶ .
۱۱-کاشی راج ۲۳-۲۲ احوال نجیب الدوله ، ۴۶ خزانه امیرا ، ۱۰۸ ،بهاری لال ، ۹ ، سیر-المتاخرین ؤ ۹۱۴ .

په دې توګه د شرایطو له غوښتنې سره سم سا داشیو پرېکړه وکړه چې ورستۍ ورځې په سهار په افغانانو باندې برید وکړي او خپلو افسرانو ته یې امر وکړ چې د بلې ورځې لپاره تیاری ونیسي(١١).

ساداشیو د وروستي ځل لپاره په خپل قلم شجاع ته یو لیک ولېږه او په هغه کې داسې لیکل شوي وو:((اوس نو وروستۍ شېبه راغلې ده، که دې څه په وس کې وي نو ژر یې تر سره کړه او یا ماته منفي ځواب راکړه. له دې وروسته به نور نود لیک یا خبرو د مبادلې لپاره کوم فرصت پاتې نه وي)). شجاع الدوله ژر شاه ته ولاړ او هغه یې له خوب څخه راویښ کړ او د جګړې لپاره د مرهټانو د ګواښ څخه یې خبر کړ. شاه د هماغه خوب په خپل یوه غوره آس چې ((چوکې)) نومېده، سپور شو او خپل پوځ ته یې امر وکړ چې د جګړې لپاره تیار شي. دی د لښکر څخه یو میل وړاندې لاړ چې دوی رهنمایي او ترتیبات یې وګوري(١٢)

ساداشیو ظاهرا د جګړې لپاره کوم پلان جوړ کړی نه و، یوازې په ټوله جبهه کې جنګي عملیات یې په پام کې لرل. ده دخپل قوم هغه عنعنوي تاکتیک تعقیب نه کړلی شو چې په پاني پت کې یې په کار اچولی و.

ده په یوه داسې ښارګوټي تکیه کړې وه چې هلته زیاتې مرټي کورنۍ او دده د کمپ پیروان او سیدل او په دې سربېره دلته هغه درنده توپخانه او نور مهمات ځای پر ځای وو چې په تېرو اوو میاشتو کې لاس ته راغلي وو. ده د ماتې په صورت کې په آسانۍ سره نه شول کولی په ښټ لاړ شي او ټولې

١٢-کاش راج، ٢٣، حسین شاهی، ٥٥.

ښځې او شتمنۍ د دښمن ترحم ته وسپاري. ((بهاو د وښورول)). د منځ برخې قومانده ده په خپله په لاس کې ونیوله، کینې خواته یې ابراهیم خان ګاردی او ښي خوا ملهار راو هولکار او جانکو جي شندی په غاړه واخیسته(۱۳).

متقابلې لښکرې:

له بلې خوا احمد شاه په ډېر زیات دقت او تفصیل سره خپل پلان تیار کړی و. سر جادو نات سرکار وايي چې ((ده دیوه ذاتي جنرال په حیث د خپل ملي پوځ نیمايي برخه (اتلس زره تنه) په منځ کې د خپل وزیر تر مسوولیت لاندې واچوله، په داسې حال کې چې دوه ثوری ډلې سپاهیان چې هر یوه یې پنځه زره کسه کېدله او زیاتره په پارسي غوره آسانو سواره پوځیان وو، خپل ډېر ورانده کېښ او ښي اړخ ته ولیږل. په دې ډول د شاه هندي متحدین د پیاوړو دراني پوځونو په منځ کې راغلل او د څنډو په خوا کې ددوی له کوم غفلت، چل ول او تېښتې څخه مخنیوی کېدلی شو. له بلې خوا د څنډو (دښي او کینې خوا لیکې) دراني پوځیان ددې لپاره هم غوره شوي وو چې هغوی کولی شول د مرهټانو له خوا په اړخونو (ښي او کېڼه) باندې برید هم نا ممکن شي او په دې ډول به د شاه هندي متحدین په منځ کې د مرهټانو له برید څخه خوندي وي او د هغوی زړور توب ته به زیان ونه رسېږي)).

۱۳-سرکار، دویم ټوک، ۳۲۶-۳۲۴.

نجیب الدوله او شجاع الدوله د شاه پسند خان تر قوماندې لاندې کینې خواته ولېږل شول په داسې حال کې چې د ((ماورای گنگاه روهیله)) لکه حافظ رحمت خان او دوندی خان په ښي اړخ کې ځای پر ځای شول شاه خپله لیکه اووه میله اوږده کړه او په مرتهانو یې د لیکې ژړې ورتېرې شوې ((دده د ښي او کینې خوا صفونو د ننه خواته داسې انحنې درلودله لکه د نوې میاشتې ښکر چې انحنې لري او په دې توگه یې له اړخو څخه په مرتهانو برید کولی شو او ددوی د کرښې حدودیې تر تهدید لاندې راوستل. د متقابلو لښکرو ترتیب او ددوی مربوطه قواوی او شمېر په لاندې ډول وو:

درانیان

کینړ اړخ:

شاه پسند خان ۵۰۰۰ تهول سواره.

نجیب الدوله ۱۵۰۰۰ تهول پیاده له آسونو کښته شوی سواره.

شجاع الدوله ۳۰۰۰ یو پر دری پیاده پلته یېز تهوپک لرونکې.

منځ:

شاه ولی خان ۱۹۰۰۰ افراد او زرتنه چورلکېان.

ښي اړخ:

احمد خان بنگښ ۱۰۰۰ پیاده

حافظ رحمت خان او دوندی خان ۱۴۰۰۰ یو پر څلور او یا له دی څخه لږ سواره.

امیر بیگ او بر خوردار خان ۳۰۰۰ کابلی پیاده پارسي سوارکاران (داسې سربازان چې سواره سفر کوي او پلي جنګېږي)

ټول ۶۰۰۰۰

مرهټان

کیڼ اړخ:

ابراهیم خان کاردي ۸۰۰۰ ټول پلي پلټه ییز ټوپک لرونکي.

داما جي گیکوار ۲۵۰۰ سلواره

وتیتال شیویو ۱۵۰۰ سواره

منځ: ځینې کوچني کپتانان ۲۰۰۰ سواره

ساداشیو بهاو او ویشواز راو ۱۳۵۰۰ کورني پوځونه (هغه پوځیان چې پاچا ساتي)

ښي اړخ:

انتاجي منکشوار ۱۰۰۰ سواره.

ساتو جي جاداو ۱۵۰۰ سواره.

کوچني کپتانان ۲۰۰۰ سواره.

جسوانت راو پاور ۱۵۰۰.
شمشېر بهادر ۱۵۰۰.
جانکو جي شندي ۷۰۰۰.
ملهارراو هو لکار ۳۰۰۰
۴۵۰۰۰ ([۱۴])

د گاردي په برید سره جګړه پیل شوه:

د مرټانو د توپو په ډزو سره جګړه و نښتله او لومړی برید د ابراهیم خان ګاردي له خوا چې په یوه لاس کې یې بیرغ او په بل کې یې پلتنه ییز ټوپک و، رهنمایي شو. خپلو دوو ډلو جنګیالیو ته یې امر وکړ چې د برخوردار خان په مشری د افغانانو مخه وتړي او په خپله یې د شاه د ښي اړخ په روهیله وو ورودانګل. جګړه ډېره سخته وه او په لومړي سر کې داسې بریښېده چې ګونډې کار په روهیله تیت و پرک کړي او هغوی به په شا وتمبوي، خو هغه په مخامخ جګړه کې ډېر ژر خپله لوړتیا او فوقیت له لاسه ورکړ. دا وخت د شاه له لوري نوې قوه را ورسېدله او د ګاردي جنګیالانو ماتې وخوړه او تباه شول. داماجی ګیکوارد ابراهیم خان ملاتړ ته راغی، خو په ده باندې د مقابلې خوا شمېر زیات وو.

۱۴–احوال نجیب الدوله، ۴۶ب– ۴۷الف، خزانه امیرا، ۱۰۷ منازل و فتوح، ۲۱–۲۰، کاشی راج، ۲۶–۲۵، سرکار، دویم ټوک، ۳۲۲–۳۲۱
.

د ګاردي د تالنګيانو او د داماجي د مرهټانو د پاتې کسانو د افغانانو او روهيله و په مقابل کې ونه کولی شو او د تېښتې لاره يې ونيوله. په دې ډول د مرهټانو د کيڼ اړخ بريد له ماتې سره مخامخ شو(۱۵).

ويشواز راو او ساداشيو په جګړه کې ووژل شول:

د افغانانو په ښي اړخ باندې د ابراهيم خان ګاردي له بريد سره سم ساداشيو بهاو د افغانانو د لښکر د منځ په برخه کې چې مشر يې شاه ولي خان، ور ودانګل. ددواړو خواوو څخه ډزې پيل شوې. د افغانانو د سپکې توپخانې پر له پسې ډزې د مرهټانو تر درندی توپخانې ډېرې وژونکې وې، ځکه د هغوی انتقال آسانه او په اغېزمنه توګه په لاس چلېدلی شو. ورپسې ساداشيو د پوځ افراد د جګړې لپاره د ((هرهر ماها ديو)) په کهوونکو نارو سورو سره د شاه ولي خان په درانيانو د خپل ځان له وېرې ور توی شول او دجبهې په تيت او پرک ډلو کې يې ځانونه ورننه ايستل. په افغاني ليکو کې ګډوډي راغله او د حاجي عطايي خان يو شمېر افراد په ښټ لاړل.

شجاع نه شول کولی د ګډوډ شوي منځ لور ته د مرستې لاس وغزوي. که چېرې دی دغې خواته د مرستې لپاره راغلی وای، نو د جانکو جي شينديي او ملهار راو هولکار په مقابل کې کيڼه خوا کمزورې کېدله. سره ددې هم بهاو د پياوړو سپرو لښکرو د نشتوالي له امله چې ګډوډ شوي افغانان تر يرغل لاندې ونيسي او هغوی پسې واخلي و نه شول کولی له خپل دغه ګټور موقف او حالت څخه استفاده وکړي. د شاه افسرانو را په ښټ شوي

۱۵-احوال نجيب الدوله، ۴۷الف، کاشی راج، ۲۷-۲۶

افغانان بیا د جګړې لور ته راغونډ کړل او هم د شاه د محافظو لښکرو د یو کندک په ګډون یې د کمپ تکړه پوځیان راټول او د شاه ولي خان د ملاتړ لپاره یې ورورځاندې کړل. دغو نویو پوځونو په ستومانه مرتانو باندې خپل حالت ته ښه والی ورکړ او هغوی چې په غیرت راغلي وو، په شا وتمبول.

خو شاداشیو د یوه زړور سپاهي په څېر جګړې ته دوام ورکړ. په دغه بحراني شېبه کې د پیشوازوی ویشوا زراو د مرټي قوي لوی قوماندان په سخت ترینه مرحله کې د خپل ساتونکې ډلې په ملتیا ودانګل، خو دا حرکت په افغانانو باندې دومره زیات اغېزمن نه شو ځکه ددوی زیرک شاه هغوی د خپل خدمتګارانو په دریو تازه دم پوځي ډلو سره ملاتړ کړل. د خپل بادار په لارښوونو سره دوی ځان هغوی له درې خوا و څخه مرتان نګړی تاکتیکونه په کار واچول. را ایسار کړل. یوه ډله پوځیان له ښي خوا څخه را پورته او په دښمن یې خپل پلټه ییز ټوپک و چلول او بله له کېڼ اړخ څخه راووتله او په مرتانو باندې یې ډزې وکړې او په چټکۍ سره ښي اړخ ته ولاړه. دربیمه ډله له مخ څخه ووتله او د دښمن په مخکنۍ ډله یې اوربل کړ او بیا د شا خوا ته ولاړه. دغو حرکتونو دښمن ته د ځان د تیارولو موقع ور نه کړه، پخوا له دې چې هغوی ځان چمتو کړي، دغو پوځي ډلو به خپل توپونه او ټوپک له ځان سره اخیستل او هماغه شان کار او جګړه به یې تکراروله. په دغو ټولو عملیاتو برسېره مرتانو د شاه ولي خان په منځني لښکر باندې درې واره بریدونه وکړل، خو دده افرادو بیا خپل مور چلونه وساتل او د تیګې په څېر یې ځانونه کلک کړل. پاو باندې دوه بجې وې چې ویشواز راو په یوه ګولۍ ولګید او مړ شو. دده مړینه د ساداشیو لپاره یوه

ډېره لويه ضربه وه. ده خپل ځانګړي پيروان او په هماغه شمېر د نورو له پوځونو څخه د توان تر حده راټول او په افغانانو باندې يې د وروستي ځل لپاره ډېر کلک برید وکړ. دی په نيزه زخمي کړل شو او په ورانه باندې د يوې ګولۍ په لګېدو سره له آس څخه را ولوېد. په داسې حال کې چې ده د نېزې په لګولو سره تنګ کاوه د پنځو دراني سپرو لخوا چې غوښتل يې د ده قيمتي جواهرات او کالي وتښتوي جګړې ته اړ او راوبلل شو. دی د يوه ټيپي زمري په څېر په يرغلګرو او حمله کوونکو باندې برید وکړ او د هغوی د تورو تر ګوزارونو لاندې ووژل شو. د ده سر پرې او يووړل شو. ((په دې ډول ساداشيو بهاو د خپل شهرت په اوج او د خپل قوم لپاره د امپرياليستۍ خوبونو په ليدلو ځان له لاسه ورکړ))([12]).

د مرهټانو په ماتې سره جګړه پای ته ورسېدله:

د شاه د کينڼ اړخ پوځ او د مرهټانو د ښي اړخ ترمنځ عملاً کومه جګړه پېښه نه شوه. ملهار راو هولکار او جانکو جي شندي د افغانانو د توري خوند ليدلی و، دوی تر پايه پورې له خپلو مور چلونو څخه ونه وتل. نجيب الدوله د دغو مشرانو د بې زړه توب څخه په استفادې سره د ورځې په محال د مرهټانو د ضربتي ليکو تر منځ يوه ځای ته ځان په غلچکي توګه ورساوه، خو دوی پيشقدمي ونه کړه. د ورځې په پای کې چې د ښي او منځ اړخ لاره خلاصه شوه، شاه پسند خان او نجيب الدوله په دوی باندې نا ببره برید وکړ. ((ملهار راو)) لومړی ځل وتښتېد، له ده سره يو ځای د جانکو جي

۱۶-احوال نجيب الدوله، ۲۷الف- ۵۰ب منازل و فتوح، ۲۳-۲۱ کاشي راج، ۳۱-۲۸، ۳۹، کاشي راج، ۳۱-۲۸، ۳۹، حسين شاهی، ۵۷-۵۴، سيرالمتاخرين، ۹۱۳.

زيات شمير لښکر هم په لاره ولاړ جانکو جي ټپي شو او د زياتو تلفاتو په ورکولو سره په شا وتمبول شو. په دې ډول د پاني پت جګړه پای ته ورسېدله ([۱۷]).

د دښمن تلفات:

د احمدشاه د قواوو له خوا د مرهټانو تلفات دومره زيات وو چې د دوی د کمپ د شاو خوا خندقونو کې د پرتو مړيو برسېره بله ورځ په دو د ېرشو انبارونو کې د مرهټانو اته ويشت زره مړي حساب شول. له هغو څخه په زرګونو يې د درانيانو له خوا تعقيب کېدو په ترخ کې ووژل شول او په سلهاوو ټپيان د شپې د سړو له امله مړه شول ددوه ويشت زرو په شمېر نارينه، ښځې او کوچنيان د مشرانو او مامورينو د زامنو او نورو نورو خپلوانو په ګډون د يرغمل په توګه ونيول شول. ښايسته برهمنې ښځې د افغانانو له خوا په روهيله وو او يا نورو هندي سپاهيانو، هر يوه د يوه تومن په بيه، (نږدې لس روپۍ) وپلورل شوې. نغدې پيسې او جواهرات له حد څخه وتلي وو، اوښان او آسونه شمېرل کېدای نه شول([۱۸]).

شاه د مريانو، نغدو پيسو، جواهراتو، هاتيانو اوښانو، آسانو او نورو مالونو څخه سيوا چې په افغانستان کې يې خپل خلک ورباندې ماړه کړل، له دغې لويې او غوښې فتحې څخه کومه سياسي ګټه تر لاسه نه کړه.

۱۷-احوال نجيب الدوله، ۵۱الف، منازل و فتوح، ۲۳، کاشی راج، ۲۹، حسين شاهی، ۵۷.

۱۸-احوال نجيب الدوله، ۵۰الف-۵۰ب، منازل و فتوح. ۲۳-۲۱، خزانه، اميرا، ۱۰۹-۱۰۸، بهاری لال، ۱۰، کاشی راج، ۳۷، سير المتاخرين، ۹۱۴.

د ۱۷۷۱ د جنورۍ په پنځلسمه یعنې یوه ورځ له بري وروسته شاه چې یوه شان لرونکې چپنه یا (قبا) ، د کوه نور د الماس په ګډون ځلېدونکي جواهرات یې په تن وو، د پاني پت ښار ته ننووت او د شیخ بو علی قلندر زیارت یې وکړ. دی دلته یوازې څو ورځې پاتې شو او بیا د ډیلي لور ته وخوځېد. له مغولي پایتخت څخه شپاړس میله لیرې په نیرا لا کې د کونډې امپراتورې زینت محل او د هغې لمسی میرزا جوان بخت له خوا شاه ته هر کلی وویل شو. شاه د جنورۍ په نهه ویشتمه نېټه خپل مقصود منزل ته راورسېد. د مرهټانو والي نارو شنکر پنډت د زینت محل په مرسته وتښتېد (۱۹).

دهند د تاج و تخت په باب د شاه نظریه (طرز دید):

په شمالي هند کې د مرهټانو په زیاتېدونکي قدرت باندې د پاني پت جګړې یو رېز مرېز کوونکی ګوزار وکړ. دا وخت د مغولو ټوله امپراتوري د شاه په پښو کې پرمخ پرته وه. خو ده د وطن مزیت تر پښو لاندې نه کړ. ددې لپاره ده دلایل هم لرل دی د افغان له هډه و او له خپلو خلکو او خاورې سره یې سخته مینه درلوده. دی دبابر به خیر نه و چې د تل لپاره په هند کې پاتې شي او دهغه ځای سلطنت قبضه کړی او دی په دې خبر و چې له خپل پایتخت کندهار څخه د دومره یوه ستر هیواد ملک ټولو تسلیمولو ته په د کلونو کلونو پرله پسې جګړې پکار وې او دغه جګړې په افغانستان کې دده له

۱۹-احوال نجیب الدوله، ۵۱ب، کاشي راج، ۴۱-۳۷، د ډیلي پیښې. شاه په پاني پت کې د ابراهیم خان کاردی په شمول د یو شمیر یرغملو د اعدام حکم ورکړ ،ورکړوګوری چهار ګلزار شجاعی، ۲۸۵، کاشی راج ۳۷-۳۶، راجوید لومړی ټوک ۱۵۸، ۲۸۶، تاریخ مظفری، ۶۰۱،خزانه امیرا ،۱۰۸، حسین شاهی ،۵۸.

مرکزونو څخه چې په مخکې يې د پنجاب مو اصلاتي لويې لاري هم څنډوی او سکانو دلته په ټولو برخو کې زيا تيدونکې قدرت پيدا کړی و او دده سر پرستي ته يې پدی ملک کې گو ابن کاوه، نا ممکن بربښيدلی. په هند کې دده هلې ځلې ټولې ددې لپاره وې چې خرمه او خربه (شتمنه) سيمه را گډه کړي او دهغې د سر حداتو امنيت په دې مفکوره تامين کړي چې د خپل خوار هېواد اړتياوې له هغه څخه پوره کاندي. د دغه هدف په پام کې نيولو سره ده غوښتل چې د ډيلي په تخت داسې يو څوک کيني چې په خپله له ده سره دوست وي. لکه چې پوهېږو امپراتور عالمگير ثاني د غازي الدين له خوا ووژل شو. دده زوی شهزاده علي گوهر د ۱۷۵۹ کال په دسمبر کې د شاه عالم ثاني په شاهانه لقب سره د بهار په گوتاولي کې خپل ځان د امپراتور په حيث اعلان کړ. له دغه ځای څخه ده شاه ته منيرالدوله د خپل استازي په توگه واستاوه او د ملاتړ هيله يې ترې وکړه. شاه د ۱۷۶۱ کال د جنوری په ۲۹ نېټه ډيلي ته په رارسېدو سره په ډېرې خوشحالۍ شاه عالم ثاني د ډيلي په تخت ومانه او منيرالدوله او کونډې ملکې زينت محل (د شاه عالم مور) شاه دې ته راواړاوه چې د هند ټولو واکمنو شهزادگانو او په بنگال کې ډگروال کليو ته فرمانونه ولېږي او هغوی شاه عالم د ربښتياني او حقدار امپراتور په توگه وپېژني. شاه شخصاً له شجاع الدوله او نجيب الدوله سره وغږېد او شهزاده جوان بخت (د شاه عالم زوی) يې د شاه جهان آباد (ډيلي) په ارگ کې د خپل پلار د نايب په توگه وټاکه او امر يې وکړ چې پيسې دده په نامه ضرب او خطبه دده په نامه وويل شي (۲۰)

۲۰- سرکار دويم ټوک، ۵۴۳، سارديسای، د مرهټانو نوی تاريخ، دويم ټوک، ۴۶-۴۴۵، مرتضی علی خان، (منير الدوله) ۱۶-۴۱.

په عين حال کې شاه د خپل سفير منير الدوله په وسيله له مغولي امپراتور څخه خپل پايتخت او د پلرونو د سلطنت د اداري لپاره د ستنېدو غوښتنه وکړه.

له مرټانو سره خبرې اترې:

که څه هم مرټانو ماتې خوړلې وه خو لا هم دوی دومره زورور وو چې د يوه قوت په توګه ورته وکتل شي. شاه په آسانۍ سره له دغسې يوه واقعيت څخه سترګې پټولی نه شوې. څرنګه چې امپراطور شاه عالم د مرټانو له خوا هم د منلو وړ کېدلی شو، نو له دې امله په دغه برخه او ترتيب کې شاه له دوی څخه کومه اند ېښنه او وېره نه درلودله. خو ګواليار ته له يوې سترې قوې سره په خپله د پيشوا را رسېدلو دی په فکر کې واچاوه. ده اميد درلود چې نور نو له خطرونو سره ځان مخامخ نه کړي. د يوه هوښيار فاتح په توګه ده د مرټانو د استازي باپوجی مهاديو هينګنی له پيشنهاد څخه چې دده او پيشوا تر منځ يې يوه مفاهمه غوښتله استفاده وکړه. له هينګنی سره له خبرو وروسته ده يعقوب علي خان ته امر وکړ چې ګواليار ته وړاندې لاړ شي او له پيشوا سره د سولې يو تړون لاسليک کړي.

خو د پيشوا د روغتيا ناسم والی او د ځينو مرټي سرادارانو لکه ملهار راو هولکاو او نارو شنکر پنډت – شکمنی له شاه سره خبرې اترې او مذاکرې شاته وغورځولې.

شاه د پيشوا بالاجی راو د غمجنۍ احساسات په ښه توګه درک کولی شو، ځکه نوموړی د پاني پت په جګړه کې خپل مشر زوی ((ويشواز راو)) د تره

زوی سا داشیواراو د خپل ستر لښکر یو شمېر سرداران له لاسه ورکړي وو او ده په دې سبب له پیشوا سره په دغه غمجنوالي کې زړه سوی او همدردي ښکاره کړه.

شاه له ده سره د پخلاکېدو د اصلي محرک د ځرګندولو په ترڅ کې هغه ته داسې ولیکل:((داسې دلیل نشته چې ولې باید زموږ او تاسې تر منځ بد نیتي موجود وي. دا ربښتیا ده چې تاسو خپل زوی او ورور په دغه بد مرغه جګړه کې له لاسه ورکړ، خو دا کار کاملا د بهاو صاحب په لمسون وشو او موږ له خپل ځان ځخه د دفاع پرته کومه چاره نه درلوده.

سره له دې هم موږ په دغو تلفاتو سره سخت خواشیني شو. موږ دې ته تیار یو چې د ډیلي د شاهي اداري مساله ستاسو په واک کې پرېږدو په دې شرط چې تاسو پنجاب د ستلج تر رود پورې موږ ته خوشې کړئ او د امپراطور په توګه د شاه عالم ملاتړ وکړئ. تاسو به ضرور هغه خواشیني کوونکې پېښې هېروئ چې پېښې شوې او له موږ سره به یوه دوامداره دوستي ټینګوئ، داسې دوستي چې موږ په ډېره لېوالتیا د هغې غوښتونکي یو)). وزیر شاه ولي خان د ښه نیت همداسې لیکونه ولیکل او د هغوی (له شاه او د وزیر وکیل.م)(ګلراج) په وسیله یې د رواجي افتخاري قباګانو په ګډون ور واستول)).

ګلراج د فبرورۍ په لسمه نېټه له پېشوا سره وکتل او د شاه غوره پیغام یې هغه ته وسپاره. پېشوا هم په هماغه شان د سولې لپاره علاقه وښوده او ګنګا د هارچادرا چودبي موظف کړ چې ډیلي ته لاړ شي او هلته د سولې مسایل او موضوعات برابر کړي. په دې ډول د سولې د شرایطو په ټولو

اصلي نکاتو خبرې وشوې او د مارچ تر نيمايي پورې حل و فصل شوې، يوازې همدومره پاتې وه چې په رسمي توګه په کاغذ وليکل شي. خو څرنګه چې د پېشوا روغتيا ښه نه وه او ويې نه شول کولی چې هغه پای ته ورسوي او دمارچ په شلمه د دکن لورته روان شو . د سفر په اوږدو کې درې ورځې وروسته پېشوا خپل وکيل هنګنی ته وليکل: ((زه د شاه ابدالي او دده وزير هغو ليکونو ته ځوابونه استوم چې ماته راغلي او ددوی د وکيل ګلراج لخوا راسپارل شوي دي. زه انور الله خان او حسين محمد خان شاه ته د سولې د خبرو لپاره لېږم. ما ملهار راو هولکار ته ددغې موضوع د پرېکړې صلاحيت ورکړی دی. تاسو به اوس له هولکار سره مستقيما تماس ونيسئ او دده تصميم ته به غاړه کېږدئ. له تاسو څخه غواړم چې ددغو دوو تنو سلا کارانو انورالله او حسين– محمد شاه سره به پوره ملا مشوره وکړئ او د مذاکرو له پرمختګ څخه به ما په پر له پسې توګه خبر وساتئ)).

په عين حال کې شاه هم د مارچ په شلمه د وطن لورته روان شو .

ګنګا د هار پاشوانت د ۱۷۶۱ کال په مې کې د ملهار راو هو لکار لخوا پېشوا ته ليکي:((سره له دې هم شاه له روانېدو د مخه د هنګني په حضور کې شجاع الدوله او دده روهيله متحدينو ته په کلکه تو ګه لارښوونه وکړه چې ده له پېشوا صلاحيت او واک ته غاړه کېږدي.

له دغه واک څخه په خپله دوی ډېره ګټه اخیستلی شي.)) دغه راز شاه یعقوب علي خان ته امر وکړ چې په پونه کې د پېشوا حضور ته د معاهدې د لاسلیک لپاره لاړشي (۲۱).

د سورج مال جټ په خلاف له عملیاتو څخه لاس واخیستل شو:

شاه د فبروري په میاشت کې چې په ډیلي کې وو، د بهارتپور له جټ سورج مال سره خبرې اترې پیل کړې وې. د فبروري په یوویشتم ما ښام نجیب الدوله د جټ دوه تنه استازي نګرمال او مجلس رای حضور ته راوستل او هغوی هیله درلوده چې په جټ باندې د شاه د غوښتنو پېټی د نورو کسانو په اوږو واچوي. خو زینت – محل له جټ سره د خبرو کولو طرفداري ونه کړه، ځکه نوموړی جټ د هغې د مېړه (عالمګیر ثاني) قاتل غازي الدین ته پناه ورکړې وه. زینت محل په حق سره جټ پېژندلی وو چې هغه تر څو چې ښه په تنګ نه کړل شي یو قیران یا شانزده پولي به ورنه کړي په دې سبب شاه یوه عملیاتي ډله برابره او خپل وزیر شاه ولي خان ته یې امر وکړ چې د زینت محل شهزاده جوان بخت او میرزا بابر په ملګرتیا د جټ په چونۍ ور وخیږي. د مارچ په اوومه دوی د اګرې لورته وخوځېدل خو درانیانو د متورا په لور د تللو څخه سر وغړاوه، ځکه دوی شپاړس میاشتې له خپلو کورونو څخه رالیرې شوي وو او دوی ډېره آرزو درلوده چې خپلو کورو ته ستانه شي. دوی ته په هند کې له را ننوتلو څخه وروسته معاش ورکړل شوی نه و، هغوی د زیاتې و لجې هیله درلوده، خو هغه ټول دروغ وختل. په پاني پت کې کوم څه دوی ته و نه رسېدل. په ډیلي کې هم دا وخت څه

۲۱- سار دیسای، د مرهټانو نوی تاریخ، دویم ټوک، ۴۸-۴۲، سرکار دویم ۳۸۲-۳۷۸.

ولجه پاتې نه وه.په دې سبب د جټ خواري دا انتظار درلود چې د جټ له چونۍ څخه به سخت مقاومت او ډزې وشي. له بلې خوا دوی په شمالي هند کې د بل سخت اوړې د تېرولو څخه وېره درلودله، په تېره بیا د متورا په سیمه کې چې دوی د کلورا له امله د ۱۷۵۷ کال په مارچ کې هره ورځ په سلهاو انډیوالان له لاسه ورکړل. له دې امله شاه مجبور شو چې شاه ولي خان را وغواړي او خپل وطن ته ستون شي. دغه راز شاه د مهاراجا ساوای مادو سنگ او دده د صدراعظم تر منځ جرگه چې د راجپوت مشر رابلل شوی و، پرېښودله شوه([۲۲]).

شاه افغانستان ته روان شو:

د مارچ په دیارلسمه دده خپله ((پیش خیمه)) او سامان د مخه واستول او له ډیلي څخه په احمد گنج کې د خپل کمپ لورته روان شو. په دوه ویشتمه نېټه یې د کور خوا ته خپل سفر پیل او په اووه ویشتمه امبالاته راورسېد([۲۳]).

سکان معمولاً د شاه څخه لا دمخه پنجاب ته رانනوتل چې دده دتگ په لار کې دی وځوروي. د سردار جسا سنگ اهلوا لیه په امر سکانو د گویندوال په گذرگاه کې چې د بیس د رود په ښي غاړه کې پرته وه په افغانانو ناڅاپه برید وکړ او له دوی څخه یې دوه زره او دوه سوه تنه یرغمل ښځې خوشې

۲۲- مراسلات احمدشاه درانی ۲۵،۲۷ گڼی.

۲۳- د ډیلي پیښې، نجیب الدوله ۵۲،ب- ۵۳ب، سرکار، ۳۷۶-۳۷۵ کننگو، ۱۴۳، وایې چې د شاه استازی ته جټ یو لک روپۍ ورکړی او ژمنه یې وکړه چې پنځه لکه به بیا وروسته ورکړی.

کړي او دوی دغه ښځې له خوشې کېدو وروسته خپلو کورونو ته رخصت کړې. لاهور ته په رارسېدو سره شاه وسله والې ډلې ددوی پر خلاف ولېږلې، خو څرنګه چې له ده سره په زیاته اندازه سامان او لوازم او ولجه بار و او مجبور و چې خپل وطن ته د اوړي تر راتلو د مخه ځای ورسوي نو ددوی پر خلاف یې لازم او اغېزمن تدبیرونه ونه نیول ([24]).

د ډیلي، سرهند او پټیا لې لپاره تنظیمات:

له ډیلي څخه تر روانېدو د مخه احمد شاه شاه عالم ثاني د هند د امپراتورۍ په توګه او میرزا جوان بخت د هغه د مسلم وارث په حیث تایید کړل. غازي الدین عماد الملک د صدراعظم او نجیب الدوله د اعلی قوماندان په صفت وګومارل شول. خو د زینت محل په خوښه نجیب الدوله په ډیلي کې د ۱۷۶۱ کال د اپریل په اوومه د نایب السلطنه په توګه رامنځته شو. زین خان د سرهند د حکمران په توګه مقرر شو، په داسې حال کې چې د پټیالې سردار الاسنګ دیوه فرمان په وسیله چې د ۱۱۷۴ هـ کال (۱۷۶۱ مارچ نهه ویشتمه) د شعبان په دوه ویشتمه نېټه نافذ شو، د خپل لاس لاندې سیمې د واکمن په توګه وپېژندل شو. میرزا تقي په پټیاله کې پاتې شو چې د الاسنګ له خوا د پنځه لکه روپیو ژمنه شوې مالیات راغونډ کړي([25]).

پنجاب له ۱۷۶۱-۱۷۵۹ پورې:

۲۴- تاریخ پنجاب کانهیالال، ۱۵۳-۱۵۲. شمشیر خلسه، ۱۴۵-(۵۰۷).

۲۵- بهاری لال وایې چې نجیب الدوله د شاه له خوا د امیر الامرا لقب واخیست، لسم مخ. دغه راز تاریخ مظفری، ۶۰۲ مخ، طهماس نامه ۱۰۵ الف، ۱۰۷ ب و ګوری.

کله چې شاه د ډيلي په لور د تگ په حال کې و ، کريمداد خان يې د پنجاب د والي په توگه مقرر کړ هغه وخت چې نوموړی شاه خپل حضور ته راوغوښت دده په بدل کې سر بلند خان د هغه ځای ته واستول شو . له سکانو څخه د ډاربدو له امله ده په جلندر کې خپل مرکز ونيو او سعادت خان يې په لاهور کې د خپل مرستيال په توگه نامزد کړ .څو مياشتې وروسته د يوان صورت سنگهه ته د لاهور د چارو واکي ورکړ شول.خو نوموړی ډېر ژر له کار څخه گوښه شو . دده پر ځای د کاسور د ميرمومن خان زوی، مير محمد خان راغی. خو دې سړي هم د سکانو په مقابل کې د مقاومت توان ونه موند .کله چې له ((گورماتا)) څخه وروسته په امرتسر کې د دېوالي د مذهبي جشن پر وخت د سکانو سرداران لکه جسا سنگهه اهلو والا ،جی سنگهه کانهيا ، هاری سنگهه، بانگی، گوجر سنگهه او لانا سنگ د ۱۹۲ په نوامبر کې په لاهور باندې ورتوی شول او يوولس ورځې هلته تم شول. مير محمود خان دوی ته د کارا پراساد په توگه د دېرشو زرو روپيو په ورکولو د هغوی د رضا کولو لپاره وړاندې کړې. په دغه کار سره دی زنداني شو او ير بلند خان دده په ځای يعقوب خان وټاکه چې د کريمداد خان وراره و. له ده سره عظمت خان درانی او گل محمد خان مرستيال شول. څرنگه چې سکانو ته د پسرور، چهار محل ، او رنگ آباد . او نورو ځايو له ماليات څخه پيسې ورکړل شوې وې او هغه بايد د شاه خزانې ته تللی وای، نو يعقوب خان او عظمت خان دغه موضوع شاه ته اطلاع ورکړه البته ښايي ددې لپاره چې بيا که کوم بل څه مسووليت پېښېده په هغوی کې به دوی گرمتيا ونه لري. شاه امر وکړ چې دغه پيسې بايد دلاهور له غوره ښاريانو څخه لکه شاه غلام

حسین پیر زاده سر – هندی میان تقی محمد ،میر ناتو شاه ، میر شاهار یار ، حافظ قادر – بخش او نورو څخه چې د هغو له لارې پیسې سکانو ته ورکړل شوې وې واخیستل شي. سره له دې هم دغو ښاریانو یعقوب خان ته عرض وکړ چې د سویل خواته د شاه له راستنېدو وروسته به دا موضوع شاه ته دوی تقدیم کړي او د شاه په لطف او مرحمت سره به دوی د دغې ورکړې څخه ځانونه وژغوري. که چېرې دوی

NAWAB NAJIB-UD-DAULA RUHILA

په خپل عرض کې ناکام شول په هغه صورت کې به دوی دغه پیسې په ښار کې ټولې او خزانې ته به یې وسپارې.

شاه دواب بست جلندر ته په رارسېدو سره له سر بلند څخه ددغو پیسو پوښتنه وکړه. نواب سر بلند خان خواجه عبید الله خان د خپل وکیل په توګه ولېږه او د وزیر شاه ولي خان له لارې یې شاه ته عرض وکړ چې دی د خپلې تصدۍ پر وخت د سکانو په ایل کولو لګیا و او دده زیاتې بودیجې د لښکرو د برابرولو لپاره لګېدلې دي او د پیسو بېلانس شاهي خزانې ته تحویل شوی دی. کله چې د لاهور ښاریان پوه شول چې شاه دغې خوا ته راروان دی او په یوه یا دوو ورځو کې امرتسر ته راورسېږي، دوی همدغه وروستي ځای ته دده حضور ته ورغلل او هغه ته یې د شاه ولي خان په وسیله پنج سورې ولېږلې او له دوی سره یې د شاه د خبرو اترو هیله وکړه. دده د اسلامی احساساتو د راجلبولو لپاره دوی هغه ته وویل چې سکانو ددوی ښار لوټ او په زرګونو ټوکه قرآن مجیدونه یې وسوځول او یو زیات شمېر یې له ځان سره یووړل. دوی وویل چې دی د دین حامی دی او دا به د افسوس خبره وي چې ددې مصیبت سره، سره هغه پیسې چې دوی د سکانو له لاسه د یو مومن دژغورلو او ساتلو په منظور لګولې دي، هغه بیا ترې وغوښتل شي. شاه په ډېره خوښۍ سره ددوی د پیسو له ورکړې څخه تېر شو او دوی ته یې په یوه شاهي مهر یو فرمان ورکړ چې هغه یعقوب خان او عصمت خان ته ددغو پیسو د بښلو په منظور له ځان سره یوسي.

شاه د ۱۷۶۱ کال د اپریل په شپږویشتمه لاهور ته په رارسېدو سر بلند خان ملتان ته تبدیل کړ او خواجه عبید الله خان یې د لاهور د والي په توګه

وتاکه، په داسې حال کې چې راجا گوماند چند کتاوچ ته یې دوابه بست جلندر ورکړاو سعادت خان او صدیق خان افریدی یې دده د مرستیالانو په حیث وگومارل. ورپسې شاه د افغانستان لورته ستون شو او د لارې په اوږدو کې د اندس تر غاړو د سکانو له خوا په غلچکي توگه تر برید لاندې راغی (۲۶).

۲۶- دډیلی پیبنی، عمده التواریخ لومړی ټوک،۱۵-۱۴۹ ، علی الدین عبرتنامه، ۲۶۴-۲۶ گانهیالال، تاریخ پنجاب، ۸۴-۷۲، شمشیر خالصه، ۱۴۵-۱۴۴.۱ -فیریر د افغانانو تاریخ ۹۱-۸۹

شلم فصل

کورني حالات

(۱۷۶۰-۱۷۶۱)

د حاجي جمال خان ادعاوې:

کله چې شاه په هند کې له مرهټانو سره په جګړه کې و دا وخت دوو تنو جاه طلبو او ناراضي سردارانو یو په بل پسې د اله ګولې جنډې راپورته او خپل ځانونه یې د افغانستان د پاچایانو په توګه اعلان کړل.

لومړی یې حاجي جمال خان و چې زرګرانې په قبیله یې تعلق درلود.

دا سې معلومېږي چې ده هغه وخت خپلې ادعاګانې وړاندې کړې چې مرهټانو ونیو او د ګنج پورا ښارګوټی یې لوټ او په یوه یا دوو ځایو کې یې په افغاني کنډکونو یرغل وکړ. حاجي جمال خان خپل ځان په کندهار کې پاچا کړ او سکه یې په خپل نامه ووهله خو په هند کې د شاه بریالیتوبونو بیا هم دی په سد راووست. ده خپل سلطنتي موقعیت چې اعلان کړی یې و لغو او عملاً د هېواد له سیاست څخه یې لاس واخیست.

د عبدالخالق خان اله ګوله:

بل الـه گولـه کـوونکی د احمد شـاه خپل وراره عبدالخالق خان و چې ډېر سرسخت او لنډ فکره سړی و. ده په گرشک کې خپل بیرغ اوچت کړ. له ده سره دوه افغاني سرداران دلاور خان اسحق زی او ذال بیگ پوپلزی یو ځای شول. دوی د ۱۷۶۰ کال د اکتوبر په شپږ ویشتمه نېټه کله چې شاه د جمنا په رود پورې وت د شاه له خوا اعتماد له لاسه ورکړ. په دغه وخت کې چې شاه خپلو افرادو ته د رود اوبو ته د ځان لاهو کولو امر ورکړ، دغو سردارانو دده او امرو ته په سپک نظر وکتل. نو دا وخت شاه په خپله خپل آس اوبو ته لاهو او له رود څخه تېر شو.

دغو کسانو مجبوراً دا خطر په غاړه واخیست ځکه ټولو پوځیانو دا کتل چې ددوی شاه له مرگ سره پنجه ورکړه او دوی هغه خوا د ناظر په توگه د رود په غاړه عاطل ولاړ دي. دوی په دې سبب د شاه د قهر او غضب څخه د وېرې له امله په پټه له کمپ څخه ځانونه وایستل او خپل وطن ته راستانه شول. په افغانستان کې دوی په دروغو دا آوازه خپره کړه چې شاه په بد مرغی سره په پاني پت کې ماتې خوړلې ده او په هند کې له زیاتو مصایبو سره مخامخ دی. شاه په ډیلي کې له دغې الـه گولې څخه خبر شو او خپل نامتو جنرال عبید الله خان ته چې په شاه پسند خان ملقب و، امر وکړ چې د عبدالخالق خان او دده د جرم د شریکانو د الـه گولې د شنډولو لپاره افغانستان ته لاړ شي.

له ټولو څخه ړومبی شاه ده ته دا دستور ورکړ چې ژر کندهار ته حرکت وکړي او له گرشک څخه د عبدالخالق تر رارسېدو دمخه په هره ممکنه وسیله چې کېدلی شي دغه ځای ته ځان ورسوي.

شاه پسند خان د خپلې ټولې عجلې سره سره بیا هم ونه کولی شول چې د مخه کندهار ته ځان ورسوي او د غه ښار د الـه ګولـه کونکو پـه لاس کې لـه لوېدو څخه وژغوري. په دغه وخت کې عبد الخالق خان پایتخت ونیو او د شاه مشر زوی میرزا سلیمان یې چې د خپل پلار په غیاب کې یې د دغه ځای اداره کوله، وشاړه د دلاور خان او ذال بیګ خان د غلطو اوازو د خپرېدو لـه امله له یاغیانو سره یو شمېر نور سرداران هم یو ځای شول. خو کله چې دوی حقیقت درک کړ او هغه وخت چې د شاه پسند خان په مشرۍ بریالی افغـاني پوځ را ورسېد ، دغه سرداران د خپلې ناپوهۍ او غولېدو له امله ډېر زیات خواشیني شـول. د دغـه غولېـدنې او تېـر وتنـې د عـلاج او د شـاه د عفـو د حاصلولو یـوازنۍ لاره داوه چې دوی د اصلي محرکینو او یاغیـانو یعنـې دلاور خان او ذال بیګ خان څخه ځانونه جلا او شاه پسند خان تـه ځانونـه تسلیم کړي. له یو لړ شمېر پرته نور ټول سرداران پـه بیـړه د شاه پسند خـان کمپ ته لاړل چې د پاني پت اتلانـو تـه ښـه راغلاست ووایي او د یاغیـانو د مشر عبد الخالق په ګډون د کندهار ښار هغه ته وسپاري.

کله چې شاه له ډیلي څخه د ستنېدو پر وخت پـه پېښـور کـې، د خپـل جنـرال پیغام وړونکی ورته راورسېدل او دی یې د خپل جنرال (شاه پسند خان) لـه بریالیتوب څخـه پـه کنـدهار کـې خبـر کـړ ځرنګـه چې شـاه وغوښـتل چې د سلطنت مخالف او خیانت کوونکي سرداران په هره ممکنه وسیله نیسي او تر تېغه یې تېر کړي. سلیمان دیوه چل له مخې د دوستۍ یو لیـک ذال بیـګ ته ولېږه او هغه یې په دې ډاډ چې ګسواکې دده تېر عمل ښنـل شوی کندهار ته راوغوښت. ذال بیګ په لومه کې راغی او حتی د کندهار ښار ته لاننوتلی

نه و چې د شهزاده په امر ونیول شو او تر تېغه یې تېر کړ. دلاور خان یو چالاک او هوښیار سړی معلومېده او په پټه هرات ته وتښتېد او د هرات د والي شهزاده تیمورشاه تر حمایت لاندې راغی. د تیمور او سلیمان تر منځ مینه نه وه او په دې سبب تیمور په نسبتاً خوشحالۍ سره د هغه هرکلی وکړ او د هغه ساتنه یې تضمین کړه. د غه راز ده ته یې هر راز اعزاز او اکرام په پام کې ونیو(١).

دا د افغانانو ملي کرکتر او صفت دی چې دوی د هغه چا ساتنه کوي چې پناه ورته وروړي (حتی د دښمن هم.م)

د نوي کندهار د تاداو ایښودل:

له څه وخت راهیسې احمد شاه د کندهار د ښار د نوي جوړولو او ودانولو په فکر کې و. شاه نهایت یو وطن پرست سړی و، د نادر آبا د هغه ښار چې پارسي فاتح نادرشاه په ١٧٣٨ کې ودان کړی و، د افغانانو لپاره یو د ننګ لوی داغ و او د غه ښار دوی ته د پارسیانو په لاس کې د هغه تسلیمي او تحقیر ښېې ښېانې ورپه یادولې چې دوی کلونه په هغوی (پارسیانو) باندې د فاتح په توګه حکومت کړی و د دې لپاره چې شاه عملاً له دغه شرمسارۍ څخه ځان خلاص کړي او خپل پلان ته عملي بڼه ورو ښي نو یې وغوښتل چې د ګنداو له کلي سره نږدې د ښار په ختیځ کې یوه ویاله د ښتې خواته وکیندي او دا په دې فکر چې د دغې ویالې په لوید یځه غاړه

١ -فیریر د افغانانو تاریخ ٩١-٨٩

نوی ښار را پورته او ودان کړي. څرنګه چې دا مځکې په الکوزي غني خان پورې تړلې وې او د هغه افرادو نه غوښتل چې هغه خوشې کړي، نو شاه دا مفکوره شاته واچوله. په عین حال کې دده مور هم مړه شوه چې په قام الکوزۍ وه. شاه هغه د الکوزیو په مځکو کې خښه کړه او یوه روضه یې پرې ودانه کړه.

د دغې روضې په شا و خوا کې ژر یو کلی ودان شو چې د روضې په نوم یادېږي.

وروسته دده د ښار لوید یځ لورته پاملرنه وکړه او پیشنهاد یې وکړ چې د مرو له کلي سره نږدې یوه چونۍ جوړه کړي. په دې برخه کې بیا بارکزیو موافقه ونه کړه.

شاه په زور سره په دغه برخه کې خپل مرام نه تر سره کاوه. دی د یو بل ځای په لټه کې و چې پوپلزایان په ګډه دده خدمت ته حاضر شول او خپلې مځکې یې دده په واک کې ورکړې او ورته یې وویل:((شاه زموږ په مځکو کې هر یوه برخه چې ټوټه مځکه د پوپلزیو په مځکو کې چې د وولس قلبې پراخه وه خوښه کړه او د((احمد شاهي کندهار)) په نوم یې دیوه نوي ښار تادا و پکې کېښود. دغه راز دغه ښار د اشرف البلاد په نامه هم ونومول شول.

ده د ټولو قبیلو خلک دې ته راوبلل چې دلته کورونه ودان کړي.

پداسې حال کې د ښار د راتلونکي توسعې لپاره یې زیاته ساحه خالي پرېښوده. ده امر وکړ چې ددغه ښار تر شاوخوا دېوال را تاو کړي. دغه کار په تېره بیا د برجونو جوړول یې هندي ماهرانو ته وسپارل. کله چې د

بازوگانو تاداوونه پیل شول، نو معمار باشي د څه وخت لپاره په دغه کار باندې شکمن برېښېده او کار ټال وخوړ. شاه له هغه وغوښتل چې د بازوګانو او برجونو په کار باندې بیړه وکړي. خو معمار باشي د شاه د هیلې پر خلاف ناڅاپه په کندهار کې غیب او د نیشاپور خواته وتښتېد. دا کار بیا یو بل انجنیر ته وسپارل شو. دنویو کسانو له خوا د هغه کار شپږ میاشتې وروسته شروع کړ شو. سملاسي مخکینی انجنیر بیا کندهار ته راغی او شاه ته یې عرض وکړ چې دی ددې لپاره له خپل کار څخه غیب شو چې کافي وخت پیدا کړي چې په سمه توګه د تاداوونو د پیل لپاره سنجش وکړي او دا وخت اوس را رسېدلی دی چې د هغوی کار پیل کړو. په لازم وخت کې برجونه او ګنبدې پورته شول او شاه د خپل نوي ښار د کار ډېر پرمختګ په کتلو سره ډېر خوشحاله شو.

کله چې دفاعي دېوال او د هغه سنګرونه (مورچلونه) او دوولس برجونه او دښاوخوا خندق تکمیل شول شاه په دغه مناسبت شیخانو، سیدانو او د هېواد نورو پوهو او متبرکو کسانو ته خیراتونه او سوغاتونه ورکړل او له دوی څخه یې د دوعا کولو هیله وکړه([2]).

((کندهار د ارګند (ارغنداب.م) او ترنک د رودونو په منځ په یوه هواره ځمکه کې پروت دی چې په کروندو پټ شوی دی، شمال لویدیځ خواته یې

---

٢ –تاریخ سلطانی، ۱۴۴-۱۴۲، سراج التواریخ، لومړی ټوک، ۲۶-۲۵، تاریخ حسینی، ۲۶ اوورپسی تاریخ احمد،۱۹، دا موضوع په هند باندې د دریم برید څخه وروسته یا دوی. زه د افغانی لیکوالو د نظر پیروییم او هغوی باید د پیښو په تسلسل کې باوری وی. سراج التواریخ په ښکاره توګه د نوی ښار د تاداو ایښودلو نېټه، ۱۱۷۴هـ کال ګڼی چې د ۱۷۶۱ کال د اګست په لومړی نېټه پای ته رسیږی.
شاه ۱۷۶۱ کال په می کې له لاهور څخه روان شو. په دې اساس ښایې د احمدشاهی کندهار، اشرف البلاد تاسیس به په سمه توګه د ۱۷۶۱ د جون او جولای ترمینځ وی.

یو ټیټ غردی چې ارتفاع یې زرو فوټو ته رسیږي. ښار یو غیر منظم متوازي الاضلاع دی چې د دربو میلو د محیط په لرلو سره له شمال څخه سویل ته یو زرو شپږ یارده اوږدوالی لري). خندق یې څلیروشت فوټه سورور او لس فوټه ژور دی. د دېوال سور یې په تل کې شل نیم فوټه او په سر کې څوارلس نیم فوټه دی او ټول جگوالی یې اوه ویشته فوټه دی. د دېوال ختمه دلمر په وسیله له پخې شوې ختې څخه جوړه ده. ((څلور اصلي دروازې لري چې له هغو څخه اصلي واټونه تېرېږي او دوه فرعي دروازې لري. د بر دراني او کابل دروازه یې ختیځې خوا، شکارپور یې د سویلي خوا د هرات او توپخانې دروازه یې د لویدیځې خوا او د عید گاه دروازه یې شمال خواته وه. د بر دراني او توپخانه فرعي دروازې دي.

دغه دروازې د شپږو غبرگو مورچلونو په وسیله مدافعه کېدلې او کونجونه یې د څلورو دایروي برجونو په وسیله ساتل کېدل. د مورچلونو ترمنځ د دېوالونو څلور پنځوس واړه مورچلونه درلودل چې د څنډو په امتداد خواره شوي و. د هرات له دروازې څخه د ښار تر منځ د کابل تر دروازې یو واټ غزېدلی و. بل یې له شکارپور سره پیل کېده او مخکنی واټ یې د مرکز به برخه د ښي خوا کونجونو سره نږدې قطع کاوه او دهغې د ماښې خواته غزول شوی و)). چې د ښار په شمال کې پرته وه([3]).

٣ –ها ملتن افغانستان .١٩

يو ويشتم فصل

په هند باندې شپږم برید

چالو چهارا او له ده وروسته

(۱۷۶۲)

سکانو خواجه میرزا جان ته ماتې ورکړه او هغه یې وواژه:

هغه ترتیبات او تنظیم چې شاه د ۱۷۶۱ کال په مې کې افغانستان ته د ستنېدو پر وخت د پنجاب د ادارې لپاره نیولی و، ټول د سکانو له خوا ګډوډ شول. دوی تر اندوس پورې په ده پسې لټه وکړه. د ستنېدو پر وخت خواجه میرزا جان چې دا وخت یې د چهار محل یا څلور ناحیو اداره په لاس کې اخیستې وه، له هغوی (سکانو) سره مخالفت وکړ، خو خواجه په دغه منازعه کې ماتې وموندله او ووژل شو او دده پوځونه د تباهۍ سره مخامخ شول.

د نورالدین با میرزايي ناکام عملیات:

کله چې شاه کندهار ته راورسېد ، نو د خپل جنرال نورالدین بامیرزايي په مشرۍ یوه اعزامي قوه پنجاب ته واستوله. نوموړي جنرال بهیمرا میاني او چاک سانو په ۱۷۵۹- کال کې ولو ټل. او دا ځایونه یې وسوځل. له چناب څخه تر تېرېدو وروسته د ((سردار چهارټ سنگهـ سوکار چاکیا)) سره مخامخ شو. نوموړي سردار په گوجران والا کې خپل خان قدرت ته رسولی و. نورالدین ماتې وخوړه او سیالکوټ ته یې تېښته وکړه او په دغه ځای کې پناهنده شو. د سوکار چاکیا سردار سیالکوټ کلابند کړ. نورالدین دوولس زره تنه لښکر درلود خو څرنگه چې شاو خوا سیمه ټوله د سکانو په لاس کې وه، نو ده خپلو افرادو او آسانو ته خوراک پیدا نه کړای شو او له ستونزې او خوارۍ سره مخامخ شو ، ده خپل افراد د تقدیر کارو ته پرېښودل او د شپې په تیاره کې له سیالکوټ څخه وتښتېد. افغاني پوځ سکانو ته تسلیم شو ، خو سکانو په سوله سره هغوی ته د تگ او تللو اجازه ورکړه. سردار چهارت سنگهـ ورپسې په گجران والا کې خپل مرکز ته ستون شو([2]).

سکانو خواجه عبید خان ته ماتې ورکړه:

۱- طهماسنامه، ۱۰۸ب

۲ -عمده التواریخ ، دویم ټوک، ۷-۶، پانت پراکاش، ۷۶۲ ، کانهیا لال، تاریخ پنجاب، ۸۴، مخزن پنجاب، ۴۱۷ .

خواجه عبید خان د دراني سردار له ناکامۍ څخه د خبرېدو سره سم یوه لویه قوه برابره او دلاهور څخه د سکانو د ټکولو په غرض راووت. دلاهور دغه حکمران په ایمین آباد کې څو ورځې دمه وکړه او ورپسې یې په ګجران والا(د چهارت سنګهـ مرکز) باندې ورودانګل، د سکانو زیات شمېر سردارانو لکه جسا سنګهـ ، اهلو والیا ، هری سنګهـ بانګی، جی سنګهـ کانهیا ، لانا سنګهـ ، سوها سنګهـ ت او ګوجر سنګهـ د خپل بادار (چهارت سنګهـ) د مرستې لپاره په ګډه توګه ورودانګل او په کلا بند کوونکو (د خواجه پوځیانو) باندې یې شبخون او یرغل وکړ. د خواجه په پوځ کې شامل سکان هم د خپلو وطندارانو او هم کېشانو سره یو ځای شول او د خواجه مخالفت یې وکړ. پدغسې حالت کې خواجه د لاهور خوا ته وتښتېد او خپل ټول اسباب او توپخانه ترې پاتې شول. د خواجه ټوپکونو او توپونو او دده لوازمو سردار چهارت سنګهـ او دده ملګرو ته قوت وباښه. په دې سبب هغوی په سیمه کې هرې خوا ته خواره شول او خپل قدرت ته یې پراختیا ورکړه. (۳).

جسا سنګهـ اهلو والیا خپل ځان د لاهور پاچا اعلان کړ:

۳ –طهماسنامه ،۱۰۸ب –۱۰۹الف، عمده التواریخ، لومړی ټوک، ۱۵۴، دویم ټوک، ۸–۷، عبرت نامه، ۲۶۶ –۲۶۴. خوش وقت رای، ۸۰–۷۷، ۱۸۹–۱۸۸، احمد –شاه، تاریخ هند، ۳۴۱ –۳۴۰ (۸۹۱–۸۹۰)، بوتی شاه، تاریخ پنجاب،ب ه، رتهان سنګهـ ، پراچین پانت پراکاش، ۴۹۴–۹۶ ، جیان سنګهـ ، پانت پراکاش، ۷۶۲، کانهیا لال تاریخ پنجاب، ۸۴.

سکانو د سردار جسا سنگهـ اهلوواليا په مشرۍ د دغو بريو څخه د زړور کېدو له امله خپله فتحه د لاهور تر د بوالو پورې وړاندې بوتله او د دغه ښار د ښاريانو په مرسته چې د دوی په مخ يې د ښار دروازې خلاصې کړې، په بريالیتوب سره لاهور ته ننوتل. دوی پرته له بشپړ کنټرول څخه (ځکه خواجه عبيد الله هم چونۍ په لاس کې درلوده) سردار جسا سنگهـ د لاهور د پاچا په توگه اعلان او هغه يې سلطان القوم وباله. دوی په لاهور کې د خواجه عبيد الله د چونۍ د ښارلو لپاره يو کندک پرېښود او ورپسې د جلندر دواب خوا ته وړاندې شول او د دغه ځای ((پوځدارانو)) سعادت خان او صديق خان افريدي ته ماتې ورکړه، په داسې حال کې چې د دوی دواړو مشر راجا گوماند - چند کناچ د سکانو په را نږدې کېدو سره د غرونو لورته په پټه پناه يووړه. په دې ډول پنجاب له اندس څخه تر ستلج پورې د سکانو لاس ته ورغی، يوازې هلته او دلته يو لږ شمېر سرکسان د افغانستان شاه ته وفادار پاتې وو([۴]).

د سکانو له خوا د جنديالا کلا بندي:

سکانو د ۱۷۶۱ کال د اکتوبر په اوه ويشتمه نېټه په امرتسر کې د دبوالي په نامه خپله نامتو موسمي مذهبي مېله ونمانځله.

دلته د سکانو په ((ساريت خالصه)) ياد سکانو په عمومي غونډه کې يوه ملي پرېکړه د (گورماتا) په نامه وشوه چې د شاه د طرفدارو متحدينو او

۴ -جيان سنگهـ ، پانت پراکاس،۱۱۱-۸۰۹،طهماسنامه، ۱۰۹الف-ب، خزانه اميرا، ۱۱۴

ملاتړو کلاوي او چوڼۍ ونيسي، ځکه د دغو کسانو وجود د بهرنيو تيري کوونکو له لاسه د سيمې خلاصول يو مانع ګڼل کېده. يو نږدې مخالف د سکانو د نيرانجاني د مخالفې مذهبي فرقې ((ګورو)) اکېل داس و چې څه نا څه د امرتسر په ختيځه دوولس ميلي کې يې په جنډيالا کې اوسېده (۵).

سردار جسا سنګهـ اهلو واليا او جسا سنګهـ را مګارهيا دا پرېکـړه ((خالصه)) ته (چې سکانو خپل ځانونه بلل) دده تسليمي په عنوان وسپارله. اکېل داس سملاسي شاه ته پيغام ولېږه او يو چټک اوښ سپور يې د هغه مرستې د تر لاسه کولو لپاره واستاوه (۶).

کلابندي خلاصه شوه:

پدغه وخت کې شاه د سکانو د فعاليتونو څخه خبر شو او د خپلو افسرانو د ژغورولو لپاره د پنجاب خواته روان شو. روتاس ته په رسېدو سره ده پيغام وړونکی حضور ته ومانه، دغه راز د اکېل داس يو بل ليک ورته راغی چې په هغه کې له شاه څخه غوښتل شوي و چې دده (اکېل داس) د ژغورنې لپاره چټک شي. شاه په روتاس کې څو انتخابي سواره له ځان سره واخيستل او دجنډيالا ګاونډ ته يې ځان ورساوه. دده تر شا دده قوم هم ژر راورسېد.د شاه د نابېره بريد له امله سکانو له کلابندۍ څخه لاس واخيست او پټ شول.

---

۵ -خوش وقت رای، ۷۸، علی الدين، عبرتنامه، ۲۶۷-۲۶۶.

۶ -علی الدين عبرتنامه ۲۶۷-۲۶۶، د امرتسر د سيمی ګزيتر، ۱۶۵، کانهيا لال، تاريخ پنجاب ۸۵.

د شاه د راتلو د آوازې په خپرېدو سره جسا سنګها اهلو و اليا کلابند کوونکو ته ويلي وو چې شاه غواړي په هغوی باندې يرغل او شبخون وکړي. اکېل داس پدې خيال و چې د سکانو له خوا د کلابندۍ پرېښودل به يو جال وي يعنې دوی به يوازې دا غواړي چې دفاع کوونکې په دې توګه وغولوي او هغوی به د خپل ځان د ځارنې څخه واړوي او هغه وخت به بيا کلا بندۍ ته راستانه شي چې ځارنه او مراقبت سستوالی وکړي او د ښارګوټي دروازې خلاصې پرېښودل شي.

پر دې اساس ده ځارندويان ددوی د ځای د معلومولو لپاره واستول خو سکان له بيس څخه اوښتي وو او په شاو خوا کې يې نښې نښانې نه معلومېدلې. سره له دې هم ځارندويانو اکېل داس ته خبر ورکړ چې دوی له جند اليا څخه څلور ميله وړاندې يو داسې سړی وليد چې د لونګۍ د پاسه يې څلور جواهرات ټومبلي وو او د يوه ستر سايه وان لاندې ناست و او دده په مخ کې دوولس تنه پلته پيز والا د رسم تعظيم په توګه ولاړ وو.

اکېل داس دا تصور وکړ چې نوموړی به شاه وي نو له دې امله په بيړه د شاه د درناوي او احترام لپاره لاړ. له معمولي روغبړ او ستړي مه شي وروسته اکېل داس شاه ته وويل چې دی د نوي زره سورو سکانو له خوا کلابند و او د اعليحضرت د راتګ د خبر په اورېدو سره دوی له جند اليا څخه ولاړل. د مازيګر په محال شاه ولي خان هم د شاه کمپ ته راغی او نږدې درې زره

سپاهیان له ده سره یو ځای شول. شاه د اطلاعاتو د راغونډولو لپاره هر کاره (جاسوسان) واستول او لاهور ته راوگرزېد (۷).

سکانو د جندالیا کلابندي پرېښودله او په ځو دلیلو سره د ستلج پورې خوا ته لاړل. دوی د شاه د راتگ په اورېدو سره خپلې کورنۍ د دوستانو او ملگرو په گډون خوندی ځایو ته ولیږلې دا ځایونه یا د لاخي ځنگل په لور په سویل لویدیځه خوا کې د برار سکانو د سیمو په خوا کې وو او یا د سویل لورته د رایپور او گوجروال په برخو کې پراته وو. دوی ته دا معلومه وه چې په څه ډول په ۱۷۵۷ کې متورا او برندابان او په ۱۷۶۱ کې پاني پت او د هغه شاو خوا د شاه د لښکر له خوا لوټ او ویجاړ شول او ځومره ماشومان او ښځې یرغمل ونیول شوې او د مریانو په توگه له ځان سره یووړل شول. نو ځکه دوی نه غوښتل چې د ماتې په صورت کې همداسې کار پرې وشي. دوی کولی شول بې له دې چې مخامخ جگړه وکړي او د هغې بار او احتیاط په غاړه واخلي په تیت او پرک او غلچکیو جگړو سره د دښمن په شا او اړخه باندې نابېره برید وکړي او د شاه د لاس بري په صورت کې وتښتي او بیا کله چې د برید امکان او موقع راشي خپل یرغل له سره ونیسي، دریم دا چې دوی مجبور شي چې د سردار دیال سنگ برار د مرگ غچ واخلي. نوموړی سردار د سرهند د والي زین خان له خوا ووژل شو. د

---

۷ -علی الدین،عبرتنامه، ۲۶۸-۲۶۷، حسین شاهی، ۶۳-۶۱، عمده التواریخ، لومړی ټوک،۱۵۷-۱۵۶، تاریخ سلطانی، ۱۴۵، جیان سنگهه، پانت پراکاش، ۸۱۲. دا چې اکبل داس د کلابند کوونکې سکانو شمیر نوی زره ته ښودلی، ډېره مبالغه ښکاری. کانهیالال، (د پنجاب تاریخ،۸۵-۸۴) وایې چې اکبل داس مسلمانانو یو لوی دوست او ملگری و او کله چې شاه د ډیلی په عملیاتو کې و، ده هغه ته زیاته اندازه پیسی په پوروركړی. دحسین شاهی مولف وایې چې د سکانو د زیات فشار له امله د اکبل داس پیروانو د چوڼی له دیوالو څخه د غوایه ښي را ځوړند کړی-و گوری یو شپیتم مخ.

راجپور او گوجروال په سویلي کلیو کې چې له مالر کوټلا څخه د شپږو او لسو میلو په واټن موقعیت لري، د سکانو د راغونډېدو څخه د دغې سیمې د افغاني مشر بیگان خان د خبرېدو له امله نوموړی مشر، زین خان مرستې وغوښتله او شاه یې دهغوی له موجودیت څخه خبر کړ او کلابند له منځه یووړل شي (۸).

شاه د سکانو پر خلاف ور وخوځېد:

د دغه نېک خبر په اورېدو سره شاه د ۱۷۶۲ کال د فبروري په دریمه نېټه له لاهور څخه روان شو او په جندالیا او تالوان کې لاندې خواته په بیړه ولاړ. د فبروري په ځلورمه شاه په بیړه چټک درانې پیغام پیغام وړونکی د زین خان د خبرېدو لپاره ولېږل چې نوموړی د سکانو په لیکو او اړخونو ناڅاپه برید وکړي او دغه راز زین خان بله ورځ بیا د خپلو ټولو لښکرو سره سکان د مخ له لوري تر برید لاندې راولي. د شاه د دغو اوامرو په رارسېدو سره زین خان بیگان خان (د مالر کولا)، مرتضی خان برایچ، قاسم خان ـ مرهال، دیوان لاچمی نارایان او نورو افسرانو دلې ورځې چپاو لپاره تیاری ونیو (۹).

---

۸ – جیان سنگهـ، پانت پراکاش ۱۶-۸۱۵، رتان سنگهـ پراچین پانت پراکاش، ۴۴۴.

۹ – طهماس نامه، ۱۱ الف، ب، رتان سنگهـ، پراچین پانت پراکاش ۴۴۴، جیان سنگهـ، پانت پارکاش، ۸۱۵.

د ۱۱۷۵ هـ د رجب په لسمه (د ۱۷۶۲ کال د فبروری، څلورمه) شاه ولی خان په داسې حال کې چې د جیپور ساوای ما دو سنگهـ دوکېل راجا هرساهای د لیک د رارسیدو ذاړ یې هغه ته ورکاوه، ولیکل: ((ددغې خاوری له مخ څخه د پر کاله سکانو له لیری کولو وروسته به شاه سرهند او د هغه په شاوخوا کې د سپورتی چکر لپاره ولاړ شی. تاسو به کلک ثبات او کامل ذاړ سره په خپلی سیمه کې د انکشافاتو په باب موږ ته پرله پسی ولیکې)). په ځواب کې هرساوای څه وخت وروسته شاه ته ولیکل چې د دوستی او وفاداری په عنوان به دی له خپل لوری څخه بهیم سنگهـ راتور د افغانی پاچا حضور ته ولیږی او دهغه په وسیله به خپل احترامات هغه ته ولیږی او د شاه اوامر به له ځان سره ده ته راوړی. مراسلات احمد شاه درانی، شپږ – دیرشمه، نهه ـ دیرشمه گڼه.

د عامه وژنې ورځ:

د **۱۱۷۵** هـ کال د رجب په یوولسمه فبروری، **۱۷۶۲** نېټه سهار وختي زین خان له خپلو لښکرو سره وخوځېد او قاسم خان یې د یرغمل د رهنمایۍ لپاره ولېږه. سکان نابېره تر برید لاندې راغلل. ددوی شمېر د برش زره وو چې په هغو کې یې زیات شمېر ښځې او ماشومان او غیر محارب ملاتړ کوونکي او پیروان شامل وو او د کمپ یا ((بار برداری)) لوازم هم د هغو په اوږه یو سرباری پېټی و. جګړه د قاسم خان له لوري د سکانو په ((بهیر)) یاد کمپ په غیر محارب پیروانو باندې د یرغمل له امله د کپ له کلي سره نږدې پېښه شوه چې د مالرو کوټلا له شمالي شپږ میلۍ سره نږدې پروت دی. سکان ډېر ژر سره راغونډ او په جګړه یې لاس پورې کړ. د لمر په را ختلو سره شاه په ډګر کې را ښکاره شو. د شاه پیغام وړونکي زین خان ته خبر ورکړ چې ده د برید د رهبری لپاره ازبیکي کنډک لېږلی او هغوی ته یې امر کړی چې هر څوک په هندي کالیو کې وګوري هغه ووژني او په دې سبب د زین خان افراد باید د خپلو سرونو د پاسه شنې پاڼې یا واښه وتړ مبي چې له سکانو څخه یې توپیر وشي (۱۰).

کله چې د سکانو سرداران پوه شول چې ددوی په ((بهیر)) ((کاروان.م)) باندې برید شوی، نو دهغه د ژغورنې لپاره یې ودانګل. قاسم خان له دوی سره مقابله و نه کولی شوه او وتښتېد او له خپلو ټولو افرادو سره د مالر کوټلا لورته غیب شو. وروسته طهماس خان له مرتضی خان برایچ سره چې

۱۰ -خزانه امیرا، ۱۱۴، جیان سنګهـ، پانت پراکاش، ۱۶-۸۱۵، حسین شاهی، ۶۵.

په یوه جګ ځای باندې له خپلو پنځو سوو تنو سره ولاړو یو ځای شو. په دغه وخت کې د احمد شاه پوځونه راغلل او د هغو شاو خوا یې په دې فکر چې دوی د سکانو دوستان دي ونیوله. طهماس خان چې یوه خولۍ یې پر سر وه، افغانانو ته ولاړ او دوی ته یې دا خبر ورکړ چې دوی د زین خان افراد دي. په دغه وخت کې شاه مرتضی خان ته یو (شال) یې د خلعت په توګه ورکړ او هغه ته یې وویل چې له شاه ولي خان او زین سره چې غوښتل یې له خپلو اتو زرو سورو سره په سکانو برید وکړي یو ځای شئ.

سکانو په دې حالت کې یوه جرګه وکړه او دا تصمیم یې ونیو چې خپل ((بهیر)) د مالوا له سردارانو سره واستوي. د کېتهال بهایس د سانګو سنګهـ د وکیل په توګه، سیکو سنګهـ همبل والا د پټیالی د سردار الاسنګهـ د استازي په حیث او د بهای بودا سنګهـ استازی دې ته را وبلل شول چې خوندي ځایو ته د بهیر رهنمایي په غاړه واخلي. خو هغوی په ډېره سختۍ سره وکولی شول درې میله لاړ شي خو ناڅاپه شاه ولي خان، زین خان، او بیکان خان ورباندې برید وکړي. خو دوی ونه کولی شول سکان تیت و پرک کړي. سکانو د بهیر د شاو خوا د سربازانو کتارونه ودرول او د جګړې په حال کې داسې وړاندې تلل چې په تګ یې هم جنګ کاوه کله کله به دوی په مها جمینو باندې داسې راتوی شول چې هغوی ته به یې ډېر تلفات ور واړول. کله چې د سکانو په کتار کې څه درز رانه وستل شو، نو شاه د سردار جانخان په مشرۍ زیات پوځ هغه خواته ولېږه. جهان خان هم څه ونه کولی شول، یوازې یې د دوی په لیکو کې څه وېره وغورځوله. نور زیات افغانان هم د دوی د دفاعي کرښې د ماتولو لپاره ولېږل شول، خو

څرنګه چې سکان ډېر سخت وو د خپلو مورچلو ساتنه یې وکړه او خپل حالت ته یې ادامه ورکړه.

سردار جسا سنګهـ اهلوواليا او چهارت سنګهـ سو کارچاکیا د با تجربه سپاهيانو په توګه خپل آسونه له يو ځای څخه بل ځای ته په متروکو الوزول او د بهير لاربنوونه يې کوله او هم اصلي پوځ يې چې د بهير حمايت يې کاوه، رهبري کاوه. څرنګه چې له یوې منظمې جګړې پرته په سکانو ټکوو- نکې ګوزار کېدلی نه شو، نو شاه زين خان او لاچين نارايان ته پيغام ولېږه او هغوی يې په دې ګرم کړل چې ويې نه شول کولی د سکانو د مخ لوری راتم کړي شاه وويل: ((که چېری تاسو ددې مخ راوګرځوئ او تم يې کړئ زه به دوی په یوه رپ کې نابود کړم.)) زين خان داسې ځواب ورکړ: ((دا ناممکنه ده چې دوی د مخ په برخه کې راتم کړو)). په دې ډول سکان د جګړې په حال کې د ګاهال کلي ته راوسېدل، خو دوی دلته کوم خوندي ځای پيدا نه کړ. د شاه د غچ اخيستلو له وېرې څخه کليوالو خپلې دروازې وتړلې او دوی ته يې ځای ورنه کړ. سکان په دې سبب مجبور وو چې تګ ته دوام ورکړي. له غرمې وروسته د قطبه او بهماني کليو ته راورسېدل او په دغو کليو کې يې په زور پناه وغوښتله. خو دغه کلی د مالرکوټلا په کلکو او دښمنو افغانانو پورې اړه لرله. ددوی د مشر په لاربنوونه درانګهر کليوال له هر لوري له سکانو څخه راتاو شول او هغوی د لوټ او وژنې لاندې ونيول. کليوالو د ډهلونو په وهلو سره د باندې په پاتې بهير باندې يرغل وکړ. سر- دار چهارت سنګهـ د هغوی د ژغورنې لپاره ورودانګل او رانګهريان يې په ښه ټ ووهل. خو په دغه وخت کې د سکانو کتار او ځنځيري ليکه په څو ځايو کې

وشلېدله او افغانانو او ددوی هندي متحدينو په بري سره په دوی وژونکي گوزارونه وکړل، په تېره بيا په غير محارب پيروانو، ښځو او کوچنيانو کې تلفات زيات وو او هغوی نږدې ټول تباه شول. ددې سره سره سکان د تعقيب کوونکو پرله پسې بريدونو ته په مېړانه ودريدل. دغه راز دوی د دښمنو کليوالو په مقابل کې مقاومت وکړ چې د دوی چار چاپېره په ټولو خواوو کې راغونډ شوي وو. دوی په سخت ثبات او زغم سره د جگړې په ډگر کې مقاومت وکړ او له تېښتې او تيت و پرک کېدو څخه يې ډډه وکړه او بهاندې جگړې ته يې دوام ورکړ.

له قطبه او بهانې سره نږدې د اوبو يو ډنډ و، افغانانو او سکانو دواړو دغې خوا ته د تندې د ماتولو لپاره ځپاور راوړ. د لنډې مودې لپاره جگړه تم شوه، خو هغه بيا په هماغه شدت له سره ونه نيول شوه. د ماښام په شاوخوا کې شاه مجبور و چې بار نالا په گاونډ کې دمه وکړي. تعقيب کول نور وړاندې نه شول، دده افراد ستومانه وو ځکه دوی په شپږ د برش ساعتونو کې يو يو سلو پنځوس ميله واټن وهلی و او د سخت دښمن په مقابل کې يې په پرله پسې توگه لس ساعته جگړه کړې وه. شک نشته چې شاه سکانو ته د سر زيات زيان رسولی وو او لس زره تنه يې ورمړه کړل، خو بيا هم سکان مات شوي نه وو او ددوی روحيه وژل شوې نه وه. له بلې خوا شاه په يوه وچه دښته کې لرې تللی و او کېدلی شول چې سکان د قوې په تجديد سره په تعقيب کوونکو را وگرزي. شاه نه غوښتل چې غير لازمي تلفات او تاوانونه ووينې.

د سکانو دواړه جمعیت لپاره په یو ورځ کې دلس زرو تنو وژل کېدل چې زیاتره یې ښځې، ماشومان او سپین ږیري وو ، دومره زیات ګڼل کېږي چې هغوی دغې جګړې ته دوا داکالو ګارا (ستری زوبلی) نوم ورکړی او هغه بېخي عام قتل و. لومړی کوچنۍ ژوبله د ۱۷۴۲ کال د جون په دویمه (د ۱۸۰۳ بیکرامي کال د جت دویمه) نېټه د لاهور د حکمران ذکریا خان د دېوان لخپات رای له خوا په همدغه شان سکانو ته ور په برخه شو[۱۱].

د برنالا لوټ او د پټیالې سردار الا سنګهـ

برنالا د سکانو د پټیالې سردار الاسنګهـ په سیمه کې موقعیت درلود. د شاه هندي متحدین د سرهند زین خان، دده دېوان لاچمي نارایان او د مالر کوټلا بیکان خان د الاسنګهـ سرسخت دښمنان وو. ددغو کسانو په لمسون شاه د برنالا په چونۍ او ښار ګوتې د برید ، لوټولو او د هغه د شاو خوا د خرابولو امر وکړ. دا وخت الا سنګهـ د باواني ګړ په چونۍ کې و. ناران شاه ته ډاډ ورکړ چې که دی ونیول شي دا امکان لري چې له هغه څخه به پنځوس لکه لکه روپۍ باج لاس ته راشي.

شاه لا د الا سنګهـ خواته تګ پیل کړی نه و چې نوموړی دهغه له راتګ څخه خبر شو او په پټه سره له ځایه وتښتېد. سره له دې هم الاسنګهـ د نجیب

---

۱۱ -طهماسنامه، ۱۱۱-۱۱۰، الف، خزانه امیر ۱۱۴، حسین شاهی، ۶۵-۶۴، رتان سنګهـ ، پراچین پانت پراکاش ۴۵۸-۴۴۵، چیان سنګهـ ، پانت پراکاش، ۸۶۷-۸۱۶، عمده التواریخ، ۱۵۷، علی الدین، ۲۶۸، بخت مال، تاریخ سکان، ۴۶، تاریخ سلطانی، ۱۴۵، تذکره خاندان پکلیان، ۱۷، کرم سنګهـ ، الاسنګهـ ، ۲۱۸، پلواری، څلورم ټوک، ۹۲۷-۹۲۳، راجوید، څلورم ټوک ۴۶۵. په دغه وخت کې دسکانو تلفات په بیلا بیلو ډولونو اټکل شوي یعنی له پنځو څخه تر دیرشو زرو ښودل شوی دی. مادر تان سنګهـ پیروی وکړ. هغه د خپل پلار او تره په حواله چې په دغه جګړه کې حاضر و وایي چې دد پرشو زرو تنو څخه په مازدیګر کې شل زره تنه کمپ ته راستانه شول. ۴۵۷ مخ.

الدوله ملاتړ ترلاسه کړ او د هغه د منځګړتوب په سبب نوموړی سردار په سرهند کې د شاه حضور ته ورغی او شپږ لکه او پنځه د برش زره روپۍ یې تقدیم کړې، یو سلو پنځه ویشت زره د خپلې سلیقې په خاطر چې له وینېتانو سره (د سکانو یو دیني سمبول) دده په حضور کې د حاضرېدو اجازه ورته ورکړ شي. پنځه سوه زره د باج په توګه. ده ژمنه وکړه چې په راتلونکې کې یوه ټاکلې اندازه مالیه ورکړي. شاه په خوښۍ سره دا پیسې واخیستلې او دده سیمې یې خوشې کړې. سره له دې هم الا سنګهـ څو ورځې په کمپ کې نظر بند و او وروسته د شاه ولي خان په سپارښتنه خوشې شو. په سرهند کې له یو څو ورځو تم کېدو وروسته شاه د ۱۷۶۲ کال د فبروري په پنځلسمه وخوځېد او مارچ په دریمه لاهور ته راورسېد. زین خان یو ځل بیا د سرهند د والي په حیث پرېښودل شو او سعادت خان جلندر دواب ته مقرر شو ([۱۲]).

شاه کله چې په سرهند کې روهیله او افغاني مشران یې ځانته را وبلل له هغو څخه یوازې نجیب الدوله دده رابلنې ته لبیک ووایه او د اپریل تر لومړۍ اوونۍ پورې له ده سره پاتې شو. شاه د نجیب الدوله وفادارۍ څخه بې حده خوشحاله شو او په عام محضر کې یې وویل: ((دا یوازینی سړی دی چې په افغانانو کې د قدر وړ دی. ما ددغو افغانانو ډېر ملاتړ او خواخوږي

۱۲ –علی الدین، عبرتنامه، ۲۶۸، کرم سنگهـ، الا سنگهـ، ۲۲۲، طهماسنامه، ۱۱۱ب، تذکره خاندان پلکیان، ۱۷، بوتی شاه، تاریخ پنجاب، لومړی ټوک، ۶۲۷. ددغو دوو وروستیو منابعو په حواله د الا سنګهـ له خوا شاه ته د ورکړل شویو پیسو اندازه څلور لکه افغانی وه. کانهیا لال په خپل ((تاریخ پنجاب)) کې دا اندازه اووه لکه ښودلی ده.

کړې ده خو هیڅ یوه یې حتی شجاع الدوله زما لوري ته مخه راونه کړه)). نجیب الدوله د اپریل په پنځلسمه ډیلي ته ستون شو[۱۳].

امرتسر په باروتو کې والوزول شو:

دا وخت شاه سکانو ته مخ را واړاوه. ده لاهور ته د سکانو د پرېکړیو سرونو پنځوس ګاډي او زیات شمېر یرغمل له ځان سره یووړل. ده غوښتل په دغه عمل سره سکان وبیروي او هغوی اطاعت او غلي کولو ته راواړاوي. د بایسا کې د مذهبي جشن څخه یوه ورځ وړاندې (د ۱۷۶۲ کال د اپریل لسمه) شاه له یوې ستړې قوې سره په امرتسر کې راښکاره شو او امر یې وکړ چې د هرماندیر په نامه د سکانو معبد په باروتو والوزوئ، د هغه مربوط ساختمانونه او ښکلې ماڼۍ په خاورو ایرو بدلې کړې او مقدس حوض د بنیادمانو او غوایانو په وینو او هډوکو بېحرمته او د چټلیو او د ړنګ شویو ودانیو په ټوټو ډک کړې. کله چې هرماندیر د باروتو په وسیله وچول شو یوه پخه خښته راوالوته او د شاه په پزه ولویده او هغه یې ټپي کړ.[۱۴].

له سکانو سره روابط:

شاه د ۱۷۶۱ کال په مارچ کې افغانستان ته د تګ پر وخت خپل استازي یعقوب علي خان د مرټانو له استازي هنګنی سره په پونه کې پېشوا ته

---

۱۳ –دشعبان په لومړی اونی کې احتمالاً د ۱۳۶۲ کال د مارچ په اوومه شاه اوشاه ولی خان شاه دولا خان روهیله ته لیک ولیږه، مراسلات احمدشاه درانی، ۳۸-۳۷ ګڼې.

۱۴ –علی الدین، عبرتنامه، ۲۷۰، عمده التواریخ، لومړی ټوک ۱۵۵، احوال نجیب الدوله، ۵۶ب- ۵۷ الف، خوش وقت رای، تاریخ سکان، ۷۸، ګانش داس، چهار ګلشن پنجاب، ۱۷۱، فرقه سکان، ۳۹، فورستر، له بنګال څخه تر انګلند پوری سفر، ۲۷۸، ګلشن رحمت، ۱۴۹، مفتی غلام سرور، تاریخ مخزن پنجاب، ۴۷۱-۱۹۸، تاریخ کاپور تالا ، ۱۸۰

ولېږه چې له هغه سره د سولې يو تړون ترتيب کړي خو د شاه له تګ وروسته يعقوب علي خان د تش په نامه وزير عمادالملک له خوا بې وسه او بې قدرته شو. وزير عمادالملک دا وخت د بهارت- پور د جټ سورج مال يو ګوډاګى او د لاس آله شمېرل کېده. د غازي الدين، سورج مال، نجيب الدوله، د ګنګاه د پورې غاړې روهيله وو، شجاع الدوله او مرهټانو تر منځ متقابل حسادت او سيالي دا وخت د هند سياسي فضا خړه پړه کړې وه او د ۱۷۶۱ کال د جون په درويشتمه نېټه د پيشوا په بالاجي راو په مرګ سره هغه نوره هم پسې ګډوډه او تياره شوه.

بالاجي راو دوم زوى، ما داوراو د اولسو کلو يو خام زلمى و چې د ۱۷۶۱ کال د جون په شلمه نېټه خپل مذهب او مقام ته ورسېد. دغه ځوان پيشوا د سويلي هند په مسالو او کشالو کې ډوب و او د شمالي هند په سياست کې يې کومه جدي ونډه وانه خيستله. له بلې خوا شاه له دې سره علاقه درلوده چې له مرهټانو سره تړون وکړي او په دې وسيله خپله مستملکه په پنجاب کې بې له کوم درد سر څخه تاسيس کړى. شاه په سکانو باندې د ګوزار کولو وروسته د مرهټانو وکيلان ((باپوجى مهاديو هنګنى)) او ((پر- شو تام هنګنى)) لاهور ته راوبلل. باپوجى د مارچ په نيمايي کې هلته راورسېد، په داسې حال کې چې پرشو تام په پونه کې د پيشوا څخه د اجازې د ترلاسه کولو په غرض دوې مياشتې تېرې او وځنډېد کله چې خبرې پيل شوې، مرهټانو دا غوښتنه وکړه چې خبرې اترې له ساداشيو بهاو څخه د راپاتې ټکو پربنا د برابرى په نويو شرايطو بيا پيل کړي. خو دا خبره عملي نشوه باپوجي د ۱۱۷۵ هـ. کال د ذيقعدې په دوه ويشتمه، د ۱۷۶۲ کال د جون په

ثوارلسمه په لاهور کې د شاه له کمپ څخه دادا صاحب ته خبر ورکړ چې ځرنګه چې د ساداشیوبهاو او شاه ولي خان تر منځ د خبرو اترو په باب د پاني پت له جګړې څخه وړاندې هېڅوک کوم معلومات نه لري، نو ځکه دا ډول خبرې اترې په هماغه طریقه بیا پیل کېدلی نه شي. سره له دې هم شاه ولي خان دا نه غوښتل چې د مرهټانو استازي خواشیني واستوي. د کېدار جی شندی په عنوان یو لیک (ښایي د پر شو تام له خوا به لیکل شوی و) مو ږ ته دا جوتوي چې شاه ولي خان لخوا ((ماداوراو بالال)) په مقابل کې ښه تمایلات لرل. د دې لپاره چې د مرهټانو ښه نیت او پاملرنه واړول شي، ده (شاه ولي خان) شاه ته پیشنهاد وکړ چې د ماداوراو په مشرۍ دې د مرهټانو دولت په رسمیت وپېژندل شي. شاه په ډېرې خوښۍ سره د دغو وکیلانو یا استازیو (پرشو نام او با پوجی) له لارې نوې پیشوا ته د (راجا والی) (تکه) په زعفران کې لګول شوی مهر، قبا ګانې، جواهرات، آسونه او هاتیان د اعزاز لپاره واستول. په دغه کار سره شاه د پنجاب په مسایلو کې د مرهټانو بېطرفي تر لاسه کړه [۱۵]

په کشمیر کې د سکجیون پر ځای نورالدین با میزی مقرر شو:

کشمیر د ۱۷۵۲ کال په مې کې د عبدالله خان اسحق آغاسي له خوا د شاه په مستملکو کې راوستل شو. خو دی له شپږو میاشتو وروسته له دغه ځای څخه افغانستان ته ستون شو او خپل یو نږدې خپلوان خواجه کېچک یې

۱۵ –راجوید، څلورم ټوک، ۴۲۵، ۳۸۲، ۳۸۴، ۴۲۳، سرکار، د مغلو د امپراتورۍ زوال، دویم ټوک، ۴۸۸، ساردیسای، د مرهټانو نوی تاریخ، دویم ټوک، ۴۴۸.

دلتــه د خپــل نایــب او ســکجیون یــې د نــاظم پــه توګــه پرېښــودل. ســکجیون لومړی خواجه کېچک بندي کړ او ورپسې يې له کشمیر څخه وشاړه. بیا دی لــه عمادالملــک غــازی الــدین ســره مــذاکرو تــه داخــل شــو او دهغــه د منځګړیتوب له امله يې خپل ځان له عالمګیر ثاني څخه د کشمیر حکومت لاس ته راووست. سکجیون یو بشر دوست او منور حکمران معلومېده. دی په مذهبي خواکې لبرال و او په خوارا نو يې ترحم درلود. دی ده امر وکړ چې د کشمیر د مسلمانو والیانو زیارتونه او د کشمیر باغونه دې ترمیم شي او پـه بشـپړه توګـه دې د هغـوی مراقبت وشي. د رسمي وظیفـو د ترسـه کولـو وروستـه بـه يې شخصاً پـه ورځ کې د دوو سوو مسـلمانانو د مړولـو چـارې کتلې دی. په خوارانو او مسکینانو فـوق العـاده مهربـان او سخي و او هغـې تـه بـه يې د کشمیر له ټولو ځایو څخه شاعران رابلل چې خپل شعرونه ولـولي. ده دا پلان درلود چې د کشمیر د نوي تـاریخ پـه لیکنـه پیـل وشي او د دغـه مقصد لپاره ده د عمومي غونډې پنځه تنـه لـوړ شـاعران انتخـاب کـړل او لـه دغو هریوه سره د مرستې په منظور لس تنه نور غوره پوهان وګومارل شول. محمد توفیق د دغو تاریخ لیکونو د تحریر هیات د رئیس په توګه او محمد علي خان متـین، میـرزا قلنـدر او محمـد امـین خـان د دغـه هیـات د غـړو پـه حیث وټاکل شول (۱۶).

خو څرنګه چې سکجیون افغاني حکمران وشاړه او د افغاني شاه قـدرت يې سلب کـړ او سـکې او خطبـه یـې د مغـولي امپراتـور پـه نامـه کـړل، نـو ځکـه

۱۶ –خزانه امیرا، ۱۱۵–۱۱۴، ملخص التواریخ، ۴۱۴–۴۱۳، گلاب نامه، ۷۹–۷۸۲، گلزار کشمیر، ۲۳۳–۲۳۲، صولت افغانی، ۲۵۳، مجمع الاخبار، ۲۳۰ الف، تاریخ مظفری ۶۵۱–۶۵۰.

احمد شاه دده د بر کنارۍ امر وکړ او دهغه پر ځای یې نورالدین بامیزی وټاکه. د بامیزي په خواهش شاه ولي خان خپل زوی حاجي نواب خان جمو ته ولېږه چې دده (بامیزی) لپاره د راجا – رنجیت د یوه ملاتړ تر لاسه او هغه کشمیر ته د تګ په غرض د لازمو ترتیباتو لپاره لاهور ته راوبولي. کله چې شاه ولي خان راجا راضي ولید، نو خپل دویم زوی شیر- محمد خان یې هغه ته ولېږه چې د شاه د ښه نیت څخه دده ته اطمینان ورکړي. ((راجا رنجیت دیو)) بلاخره موافقه وکړه چې د وزیر شاه ولي خان د زوی په بدرګه لاهور ته راشي. شاه په ډېره خوښۍ سره دی حضور ته ومانه او د لومړۍ بیې افتخاري کالي یې هغه ته وبښل او له هغه څخه یې وغوښتل چې کشمیر ته د نورالدین په تګ کې له هغه سره ملګرتیا وکړي. رنجیت په علاقه سره دا پیشنهاد ومانه او خپل زوی بریج راج د یوې افغاني قواوو د رهنمایي لپاره ولېږه (۱۷).

له بلې خوا سکجیون د وړاندې راتلونکې افغاني قوې د مقابلې لپاره تیاری ونیو. ده د غرونو غاښې ورته ونیول، خو سره له دې هم درې یا څلور زره افغاني پوځیان او جمو یو شمېر دوګراسان، د توسا میدان له لارې کشمیر ته ور وخوځېدل دد ېسو په ((پارګانه)) کې له چېرا- اودار سره جګړه ونښتله، خو د سکجیون افرادو کوم کلک مقاومت ونه کړ. دده یو خپلوان چې دده د قوې رهبري یې کوله د جګړې له میدان څخه وتښتېد، کله چې سکجیون خپل ځان بیچارې ولید، نو ده هم تېښتې ته مخه کړه او د یوه ژرندګري په لاس کې ولوېد او نورالدین، ته یووړل شو. بامیزي دده

۱۷ –علی الدین، عبرتنامه، ۲۶۹–۲۶۸، سیر المتاخرین، ۹۲۰، راجوید، شپږم توک، ۳۸۴.

سترګې و کښلې او شاه ته يې ولېږه او شاه د هغه د اعدام حکم صادر کړ.
شاه د راجا- رنجيت ديو د خدمتو د پاداش لپاره هر کال هغه ته له کشمير څخه د شپږو زرو خرو په بار وريجې لېږلې او نورالدين د ناوې (کشمير) په حکومت قايم مقام کړل شو.[18].

سکانو زين خان ته ماتې ورکړه:

د فبرورۍ د پنځمې نېټې عام قتل په سکانو باندې کومه ژوره اغېزه ونه کړه، د درېو مياشتو په موده کې دوی يو ځل بيا کله چې شاه لا په لاهور کې و، د سرهند د زين خان په مقابل کې وسله وال پاڅون وکړ او هغه ته يې ماتې ورکړه(بيساک، شاکا ۱۲۸۴، اپريل- مې، ۱۲۲۲) د زين خان په نابېره توګه تر يرغل لاندې راتللو او ماتې هغه دې ته راضي کړ چې سکانو ته د پنځوس زرو روپيو برابر ستر باج ورکړي او له دوی سره سوله ومومي. خو دوی له سرهند څخه (لس يا دوولس کوسه(داورېدو الي يوه پيمانه.م) ليرې تللی نه وو چې دديوان لاچمې په لمسون زين خان بيا ددوی په شاټ ليکه باندې بريد وکړ او د دوی اسباب يې لوټ کړ. په دغه وخت کې د سکانو اصلي لښکر بيا راوګرزېد او په زين خان او دده په ديوان باندې يې بريد وکړ او هغوی يې له سرهند څخه د پنځلسو کوسو په واټن په هرناګر کې يوه

۱۸ –خزانه اميرا، ۱۱۶-۱۱۵، على الدين، عبرتنامه، ۲۷۰-۲۶۹،سير المتاخرين، ۹۲۰، راجويد، شپږم ټوک، ۳۸۴، ګلاب نامه، ۷۹-۷۸، ګلزار کشمير، ۲۳۳-۲۳۲، مخلص التواريخ، ۴۱۵،صولت افغانی ۲۵۳.

منظم او غوغ جنگ ته اړ کړل. او د هغوی(زین خان او دده دیوان) مالونه او نوره شتمنۍ یې لوټ کړه ([۱۹]).

د سکانو خپربدل او توسعه:

د اوړي په میاشتو کې شاه د لاهور له سوځوونکي لمر څخه خپله کمپ د ګالانار ملایم او نرم اقلیم لرونکې ځای ته چې د اکبر د تاجپوش ځای و ، او د ګرداسپور په ختیځه ناحیه کې پروت دی، ولېږداوه. په زین خان باندې ددوی د بریالیتوب او د شاه لخوا د هغوی پر خلاف د نه اقداماتو له امله سکان زړور شول او په ټولو برخو کې یې پاڅون وکړ. په داسې حال کې چې سردار جسا سنګهـ اهلو والیا او تارا سنګهـ ګاییا ، جلندر دواب لوټ کړ. سردار چهارت سنګهـ سو کارچاکیا او بهانګی سردارانو خپلې وسله والې ډلې شمال او شمال لویدیځ لورته ولېږدولې. د سپتمبر په میاشت کې د دوی یو پیاوړی لښکر د پاني پت او کارنل په شاو خوا کې دېره شو. خو څرنګه دد بوالي مذهبي روژه را نږدې کېدله دوی ببرته کورونو ته ستانه شول او د ۱۷۶۲ کال د اکتوبر په دویمه اوونۍ کې د امرتسر لورته راوړسېدل. د سکانو یوه شپېته زره کسیز پلی او سور پوځ په کالو کاراکې د تلفاتو د غچ اخیستلو په منظور د شاه سره د توري ازمویلو تصمیم ونیو ([۲۰]).

د امرتسر بې نتیجې جګړه:

---

۱۹ –راجوید، شپږم ټوک، ۳۸۴، (۴۵۳مخ)، سرکار، دویم ټوک. ۴۹، د مرټې، ۳۸۴ ګڼې لیک کال باید ۱۶۸۴ شاکاوی نه :۱۶۸ شاکاچې په کتاب کې ورکړل شوی دی.

۲۰ –عمده التواریخ، لومړی ټوک، ۱۶، د ډیلي پیښې، جیمز برونی، د سکانو د قیام او پرمختګ تاریخ، ۲۵.

په دغه وخت کې شاه لاهور ته ستون شوی و جیمز برونی وایي: ((احمد شاه درانی (د جیمز لیک دود. م) ته سلا ورکړل شوه چې د یوه سفیر په سویه یو سړی د سکانو مشرانو ته د سولې د خبرو اترو لپاره ولېږي او د وینې تویولو مخنیوی وشي چې د پېښېدلو او توئیدلو ډار یې موجود و. خو د سکانو، (د جیمز په لیک دود .م) کمپ ته د دغه سړي په رسېدو سره د دې پر ځای چې د هغه پیشنهادونو ته غوږ ونیول شي هغې نوموړي او د ده بدرگه وال لوټ کړل او هغوی یې له ځان سره یوووړل. شاه کله چې د سولې له خبرو څخه نا امیده شو نو له لاهور څخه روان شو او د ۱۷۶۲ کال د اکتوبر په شپاړسمه نېټه مازیگر امرتسر ته (له دېوالي څخه یوه ورځ وړاندې) راورسېد. د اکتوبر په اولسمه نېټه سهار وختي سکانو د خپل لښکر لیکې برابرې او سملاسي په درانیانو باندې د برید لپاره را ووتل. افغانانو هم په هماغې شان او تصمیم له دوی سره جگړې ته ځان برابر کړ او د دوی برید ته یې لبیک وو ایه. جگړه اوږده او خونړۍ وه او له سهار څخه تر مازیگر پورې په شدت سره وړاندې لاړه. او داماوا سیاد ډېرې تیارې شپې د تیار غونې په رارسېدو سره پای ته ورسېدله. د سکانو ډېر زیات او لېواله زړورتوب شاه دې ته اړ کړ چې خپلې قواوې راوباسي او د شپې په محال لاهور ته ستون شي ([21]).

---

۲۱ –جیمز برونی، د سکانو د قیام او پرمختگ تاریخ، ۲۶–۲۵، فور–ستر، له بنگال څخه تر انگلند پورې سفر، ۲۷۹–۲۸۰، مالکم، د سکانو لنډه شرحه، ۱۰۰۱–۱۰۱۰، ځینو لیکوالو دا پېښه تر پوښتنې لاندې نیولې ده، گوپتا فکر کوي چې ((د سکانو دغه شاهکار د امکان له حدود څخه بهر نه و)) د ۱۸۱۹–بیکرامی کال د کاتیک اما واسیا کې (د ۱۷۶۲ کال د اکتوبر پر اوولسمه) د ورځې په اتلسمه گړۍ کې لمر داسې تندر ونیو چې د ورځې په وخت کې په آسمان کې ستوری وبرېښېدل، عمده التواریخ، لومړی ټوک، ۱۶۰، د ډېلي پېښې.

مخکې له دې چې شاه بیا په سکانو ور ودانګي دوی امرتسر پرېښود او په ستلج ورپورې وتل او د رخي ځنګل خواته وتښتېدل. سره له دې هم شاه له دوی سره کله کله په تیت و پرک ډول جګړې ته اړ کېده هغه هم کله چې به ده د ماجا په سیمه کې ښکار کاوه. یوه ورځ د سکانو د سورو یوه کوچنۍ ډله د ښکار په ځای کې را پیدا شوه شاه ددوی د نیولو امر وکړ. سملاسي یوه بله ډله ولیدل شوه او د شاه له افرادو سره یې ډغرې ووهلې. یوه تن په خپله په شاه باندې ور ټوپ کړل، خو پخوا له دې چې پرې ګوزار وکړلی شي په ټټر باندې په غشي ولګېد. ځینې د افغانانو له خوا ترتېغه تېر شول او پاتې سکانو تېښته غوره کړه او په ځنګله کې پناه شول (۲۲).

د ډیلي حالات:

د افغانستان خواته تر روانېدو د مخه شاه وغوښتل، د مغولي امپراتورۍ د مسایلو حل ته هم اقدام وکړي. په همدې سبب ده نجیب- الدوله او د شاه عالم ثاني استازي لاهور ته را وغوښتل. نجیب دلته په اکتوبر کې راورسېد او له ده سره سملاسي له ډیلي څخه نواب یعقوب علي خان او د امپراتور له دربار څخه نواب منیر الدوله، آغا رضا او عبدالله خان یو ځای شول. څرنګه چې د کومو تغیراتو د راوستلو په فکر کې نه و، نو په ډېره خوښۍ سره یې شاه عالم ثاني د هند امپراتور په حیث په رسمیت وپیژاند او هغه یې تایېد کړ. ده دا موافقه هم وکړه چې د مکالمې له لارې په هندي شاهزادګان تر نفوذ لاندې راولي نه د وسله والې مرستې په ورکولو سره چې دی(

۲۲ –احمد یادګار، سلاطین افغانان ۱۷۳-۱۷۲.

امپراتور) په زور سره ورباندې ور وپېژني او د امپراتورۍ په پايتخت ډيلي کې يې په تخت کښېنوي، له بلې خوا نجيب الدوله او منير الدوله د امپراتور له خوا په کال کې د څلوېښتو لکو روپيو د باج ورکړه په غاړه واخيستله (٢٣).

د پنجاب د حکومت لپاره ترتيبات:

وروسته شاه د پنجاب کشمير او سرهند د حکومتونو لپاره دا لاندې ترتيبات ونيول:

لاهور: کابلي مال د لاهور د نايب الحکومه په حيث چې مرکز يې د لاهور ښار و.

سرهند: پخواني نايب الحکومه زين خان ته په دغه ځای کې د حکومت د دوام اجازه ورکړل شوه. د بيس او ستلج د رودونو تر منځ غزني سيمې د کانگرا، راجا گوماند چند کا ټلچ ته ورکړل شوې.

په جلندر دواب کې سعادت خان ته د حکومت د دوام اجازه ورکړل شوه.

گالانار: خواجه عبيد خان.

باري دواب: مراد خان.

ريچنار او سندسگر: جهانخان (د پيښور د ولايت په گډون).

٢٣ – د ډيلي پيښې، سرکار، دويم ټوک ۴۸۹.

کشمیر: نورالدین بامیزی ([۲۴])

شاه د **۱۷۲۲** کال د دسمبر په دوولسمه نېټه له لاهور څخه د افغانستان لورته روان شو ([۲۵]) دی د بهاولپور لور ته په ستلج باندې لاندې خواته وخوځېد او ورپسې د گومل د غاښي له لارې د غزني خواته د تگ په لار کې د شمال په خوا ملتان او دېره اسماعیل خان ته ولاړ. په **۱۷۲۲** کال کې د پنجاب د وادي تاوده او سوځوونکي اوړي دده په روغتیا باندې ناوړه اغېزه وکړه او غزني ته د رارسېدلو وروسته څو وخته بستري کړل شو.

په غمبورو باندې یې زیاتې دانې راوختلې چې دده د پزې د تېپ درد یې لاپسې زیات کړ. دده لښکر هم د پنجاب د تودوخې د تېرولو وروسته زیات دردونه او رنځونه ولیدل. په غزني کې له یوې لنډې مودې استراحت وروسته شاه د خپل پایتخت کندهار لورته وخوځېد ([۲۶]).

---

۲۴ –علی الدین، عبرتنامه۲۷۱، عمده التواریخ، لومړی ټوک، **۱۵۹**، خوشوقت رای، **۸۹**، گلاب نامه، **۷۹**، گلزار کشمیر، **۲۳۲**، صولت افغانی، **۲۵۳**.

۲۵ –د ډیلی پیښې.

۲۶ –غبار، احمد شاه بابا **۲۹۷،۲۸۹–۲۹۸**.

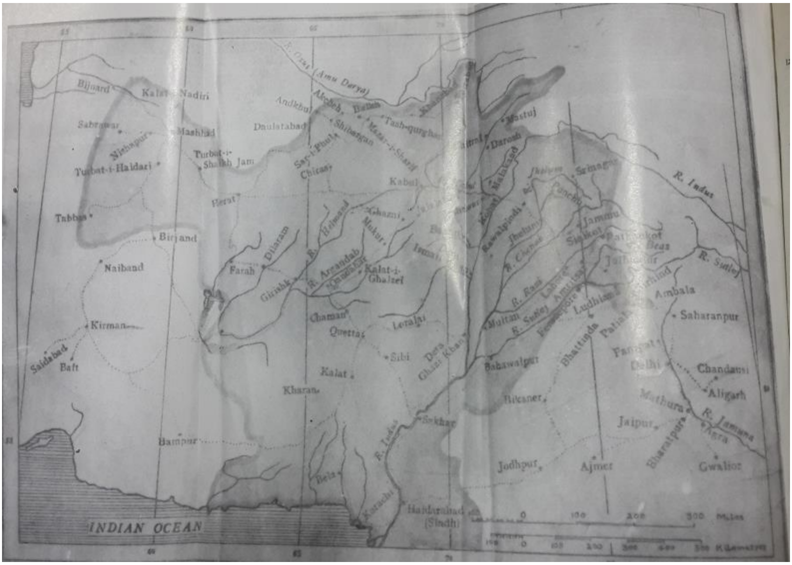
R. Oxus (Amu Darya)
Bijuard
Kalat-i-Nadiri
Sabzawar
Nishapur
Mashhad
Turbat-i-Haidari
Turbat-i-Shaikh Jam
Tabbas
Birjand
Naiband
Kirman
Saidabad
Baft
Andkhui
Balkh
Shibargan
Mazar-i-Sharif
Tash-qurghan
Daulatabad
Sar-i-Pul
Chitral
Mastuj
Daroah
Kabul
Herat
Ghazni
Mukur
R. Helmand
Farah
Girishk
R. Arghandab
Kalat-i-Ghalzai
Chaman
Quetta
Loralai
Sibi
Dera Ghazi Khan
Kalat
Kharan
Bampur
Bela
R. Indus
Karachi
Sukkar
Haidarabad (Sindh)
Srinagar
R. Indus
Rawalpindi
Jhelum
Jammu
Sialkot
Pathankot
R. Chenab
R. Ravi
R. Sutlej
Lahore
Amritsar
Jullundur
Ludhiana
Ferozepore
Sirhind
Ambala
Saharanpur
Multan
Patiala
Bhattinda
Bahawalpur
Panipat
Delhi
Chandausi
Aligarh
Mathura
R. Jamuna
Agra
Bharatpur
Jaipur
Bikaner
Jodhpur
Ajmer
Gwalior
INDIAN OCEAN
Miles

دوه ویشتم فصل

په هند باندې اووم برید

په پنجاب کې د تسلط لپاره هلې ځلې

په پنجاب کې د سکانو فعالیتونه (۱۷۶۳-۱۷۶۴)

په افغانستان کې د احمد شاه د دوو کلونو د فعالیتونو په باب یعنې د ۱۷۶۲ کال په دسمبر کې له پنجاب څخه د احمد شاه تر روانېدو څخه د ۱۷۶۴ کال تر اکتوبر پورې چې شاه د اووم ځل لپاره په پنجاب کې د خپلې تحت الحمایې د بیا تاسیس لپاره په هند برید کوي ډېر لږ څه پوهېدلی شو. د دغو دوو کلونو په موده کې سکانو پنجاب د شاه د مامورینو له لاس څخه په زور ایستلی و. له پنجاب څخه شاه لا روان شوی نه و چې سکان ژر له خپلو مورچلونو څخه په سیمه کې راووتل او په چټکۍ سره هر لوري ته تیت شول. دوی خپل ځانونه په دوو ډلو ووېشل: یوه ډله بودا دال په نامه چې د لویانو لښکر معنی لري او بله یې د تارو نادال یا د کشرانو د لښکر په نامه یادېدل. دغه وروستۍ ډله په دوولسو کوچنیو ډلو او گروپو وېشل شوې وه چې د بارا مسلان په نامه یادېدلې په داسې حال کې چې بودا دال په هېواد کې له یوه ځایه بل ځای ته حرکت کاوه او خپلې تانې یې جوړولې او

دښمنانو ته يې جزا ورکوله ((تارو نادال)) په امرتسر کې د ډېره شو او د سروار يا مقدس حوض چې له معبد سره نښتی و، په پاکولو يې لاس پورې کړ. دغه حوض د شاه له خوا ککړ او بې حرمته شوی و ([1]).

د ۱۷۶۳ کال د اپريل په لسمه سکان د بيساکي د مذهبي جشن د نمانځنې لپاره په امرتسر کې سره راټول شول. په دغه وخت کې د کاسور برهمنانو د هغه ځای د عثمان خان پر خلاف دوی ته دا عرض وکړ چې نوموړي په زور يوه ښځه له دوی څخه نيولې. سکانو تصميم ونيو چې سملاسي دغه خواره ښځه د جابر افغان څخه خلاصه کړي، نو هغه پر خلاف ور وخوځېدل. عثمان خان په دغه بلوا کې له خپلو پنځو سوو تنو افرادو سره ووژل شو او دهندو ښځه هغه ته بېرته ورکړل شوه، ښار گوټی په تېره بيا د افغانانو وداني په بشپړه توگه لوټ شوې([2]).

په عين حال کې په جلندر دواب باندې چې د سعادت خان په لاس کې و، د بودادال له خوا بريد وشو. ددغه بريد امر د سردار جسا سنگهـ اهلو واليا له خوا صادر شو.

نوموړی سردار چې د سکانو سر سخت مشر و د اورمرتاند په جگړه کې ديوان بيشا مبرداس لاسارنی ته ماتې ورکړه او يو شمېر کلي يې ونيول او د خپل ځان لپاره يې يو وړوکی قلمرو يا ((شهزاده نشين)) يا امارت تاسيس

---

۱ -طهماسنامه، ۱۱۳ب، عمده التواريخ، لومړی ټوک، ۱۶۰.

۲ -بوتی شاه، تاريخ پنجاب ۵۲۶-۵۳۵، احمد شاه بټياله، ۴۹۱-۴۹۲، رتهان سنگهـ، پراچين پانت پراکاش، ۴۷۳-۴۸۱، جيان سنگهـ، پانت پراکاش، ۷۹۸-۸۰۷.

کړ. بېرېدلی سعادت خان په خپله چونۍ کې ځان بند کړ او جرات یې نه شو کولی له هغې څخه د جګړې لپاره را ووځي (۳).

د جهان خان عملیات ناکام شول:

شاه د سکانو د فعالیتونو څخه د خبرېدو سره سم سردار جان خان د دوی په مقابل کې ور ولېږه. دی له ستلج جهلم او چناب څخه تر تېرېدو وروسته ریچنا دواب ته د ۱۷۲۳ کال د نوامبر په میاشت کې داخل شو او د سیالکوټ خواته مخامخ ولاړ، غالباً په دې فکر چې د ((راجا رنجیت دیو)) مرسته تر لاسه کړي. سردار چهارت سنګهـ دا وخت په ګجران والا کې چې تقریباً د سویل لویدیځ په دېرش میلي واټن کې پرته وه، دېره و. ده د بهانګی سرداران جاندا سنګهـ او ګوجر سنګهـ د خپلې مرستې لپاره راوبلل او په یوه ستره قوه سره یې په جهانخان برید وکړ. په پېښه شوې جګړه کې د جهانخان تر سپرلۍ لاندې آس ووژل شو او جهانخان ور څخه په مځکه را ولوېد. سکانو په یوه غږ چیغې کړې: ((وهي ګوروجي کې فاتح))، (فتح د خدای لره) او داسې سرې شوې: ((مور جهانخان وژلی دی)) ورپسې دوی توره په لاس د افغانانو لورته په تندۍ او غضب ور ودانګل او د زیاتو تلفاتو په ورکولو سره یې هغوی خواره واره کړل. په خپله جهان خان تېښته وکړه. دده ټول مال او د کمپ لوازم خپلوان او متعلقین د سکانو په لاس کې ولوېدل.

---

۳ –عمده التواریخ، ۱۶۰

علي الدین وایي: ((خو ځرنګه چې پخوانیو سکانو په ښځو لاسونه نه اینښودل، نو هغوی یې جمو ته په خوندي توګه ولېږلې ([4]).

سکانو سرهند فتح او ونیو:

له دغه بري ځخه د ځو اونیو په ترځ کې سردار جسا سنګهـ اهلو والیا له ستلج ځخه پورې ووت او له بودا دال سره یو ځای د بیکان ځخه د غچ اخیستلو په نیت یې هغه په مالر کوټلاکې د د سمبر په میاشت (۱۷۶۳ کال) کې کلابند کړ. نوموړي بیکان خان د ګالو ګارا په جګړه کې ونډه درلوده. خان د دوی مقابلې ته وروووت خو سکانو ورته ماتې ورکړه او په جګړه کې ووژل شو. ([5]).

دال ورپسې شمال ختیځ لور ته وخوځېد او د ((موریندا)) ښارګوټی یې لوټ کړ چې د سرهند په شمال ختیځه ځوارلس میلي کې پروت و. دوی د سیمه ییزو رانګرانو(جاني خان او ماني خان) اولاده وه او د ۱۷۱۴ کال په دسمبر کې یې د ګورو ګووېند سنګهـ د ځوانو زامنو د نیولو او وژلو مسوولیت درلود ، تر تېغه تېر کړل ([6]).

---

۴ –د ډیلی پیښنی، عمده التواریخ، دویم ټوک، ۱۱، احمد شاه بټیالیا، تاریخ‌هند، ۹۶۵-۹۶۴، ذکری ګوون او نور، د عمده التواریخ، ضمیمه لومړی ټوک، ۱۱۴، علی الدین عبرتنامه، ۲۷۵، ۳۵۸-۲۷۴، وروستی منبع د جهانخان دغه ماتې له کابلی مال سره دده د اختلاف نتیجه بولی چې د لاهور والی واووایې سکان ده د هغه په خلاف لمسولی و.

۵ –عمده التواریخ، لومړی ټوک ۱۶۰

۶ –د ((تذکره خاندان پلکیان)) په حواله، ۱۶، د پټیالی کنډک د سردار الا سنګهـ د لمسی سردار همت سنګهـ له خوا رهبری کېده. علی خان په خپل اثر (د کوټلا) د غوره افغانانو په بیان کې) وایې چې بیکان خان له ماتې وروسته مالر کوټلا ته ستون شو ((د ستنیدو په لار کې د شا له خوا یوه کلیوال وویشت او مړ شو. کلیوال دا وخت دلاری پر سر یو کوهی ځخه اوبه ښبلی)).

زين خان دا وخت د خپلو رعاياوو په منځ کې د خپل ظلم او تېري کوونکي سياست له امله ډېر بدنوم درلود. د طهماسنامې مولف طهماس خان وايي چې:((ماته دا جوته شوه چې سردار زين خان ټول پخواني قوانين او دسپلين اړولي و. ده سربازانو ته معاش ورکول بند کړي وو او په خپل قلمرو کې يې د ټولو کليو په لوټولو او چور کولو پيل وکړ. ده د لوټ شويو غنمو څخه خپلو سپاهيانو ته د معاش پر ځاى غنم ورکول، دا ورکړه ددوى د اصلي معاش څلورمه برخه ارزښت درلود. ده له غرنيو مشرانو سره دوستانه اړيکي او مناسبات پدې خيال وساتل چې خپله شتمني ډېره کړي. ددغو غير عادلانه او بېعقلانه عملونو څخه به چې تل يې عواقب ناوړه او چلوونکې ته يې بد مرغي او کورورانى ور په برخه کوي، زما په فکر دا به ډېره ناپوهي وي چې د ښې نتيجې هيله وشي. ما خپلو ملګرو او دوستانو ته وويل چې پوځ به ډېر ژر تباه او د سرهند ښارګوټى به له خاورو او ايرو سره برابر شي.)) د طهماس خان پيشګويي او اټکل ډېر ژر رښتيانى ثابته شوه(٧).

د مورينډا له ټولو وروسته سکانو په سرهند باندې ورودانګل. دوى دې فرصت ته کتل چې له زين خان څخه د **١٣٦٢** کال د فبروري د پنځمې نېټې د عامې وژنې انتقام واخلي. دا وخت دال يا (بودادال) او (تارونا) دواړه متحد شوي وو. چهارت سنګهـ سوکار چاکپا، جندا سنګهـ او ګندا سنګهـ بانګى او دراهون تارا سنګهـ ګايبا هم را رسېدلي وو. د پټيالې الا سنګهـ کنډک هم د همت سنګهـ او چېن سنګهـ په مشرۍ له دوى سره پيوست شو.

٧ –طهماسنامه، ١١٣ب– ١١٤الف.

زین خان له هیڅ کوم مرکز څخه د مرستې هیله کولی نه شوه. دده نایک احمد شاه ورځخه لیرې په افغانستان کې و. سعادت خان (جلندر) ډېر وېرېدلی و. د لاهور کابلي مال کوم پیاوړی پوځ نه درلود. جهانخان له ماتې خوړلو سره یو ځای تښتېدلی و. دده خپل کپتانان مرتضی خان برایچ او قاسم خان له ده څخه د خپګان په سبب تللي وو (۸).

زین خان له سرهند څخه بهر د کلیو په لوټولو او مالیې راغونډولو لګیاو چې سکان دغه ښارګوټي ته ور ننوتل. د دغه خبر په اورېدو سره دی ژر ښارته ستون شو. خو د ۱۷۶۴ کال د جنورۍ په دیارلسمه نېټه مازیګر د بودلادا سره دده لاره بنده شوې وه. دی په دې هڅه کې و چې په راتلونکي سهار (جنوری، ۱۴، د ۱۸۲۰ بیکرامي کال د مګ د میاشتې څلورمه) کې سکان وغولوي، خو د مانهیرا له کلي سره چې د سرهند په تقریباً ختیځه اووه میلۍ کې دی، نوموړی زین خان د سردار جسا سنګهـ اهلو والیا له خوا کلابند شو او په جګړه کې له پښو وغورځېد. دده په وژل کېدو سره دده پوځ د تېښتې لاره غوره کړه. پارېدلي سکان ورپسې ښار ته ننوتل او په ظالمانه توګه یې هغه ترلوټ لاندې ونیو. زیات شمېر ماڼۍ ونړول شوې او په مځکه هوارې شوې. ددې لپاره چې په ګورو ګوبند سنګهـ پورې منسوب پیش ګویې عملي کړي، دوی یو شمېر خرې ولېږلې او غوره مشرانو په خپلو لاسو سره ځینې ځایونه یوې کړل او کېلې یې وایستلې. د سکانو لاس ته ورغلې ولجه بې حسابه وه د نورو ټولو شیانو سربېره د سرهند ټول ولایت چې نږدې دوه سوه شل میله اوږد والی او یو سلو شپېته میله سور

8 –عبرتنامه، ۲۷۱، طهماسنامه ۱۱۹الف، دغه راز جیان سنګهـ او رتان سنګهـ.

يې لاره او په شمال کې له ستلج څخه نیولې بیا په سویل کې ترکار نل او روتاک او په لودیځ کې د بهاولپور له دولت څخه پیل او په ختیځ کې تر جمو پورې پلن و، د دوی په پښو کې په سجده پروت و (۹).

بریالیو سکانو سملاسي دا سیمه په خپلو منځو سره وویشله. په ۱۸۴۸ کې جوزف. ډی. کننگهم لیکلي دي: ((تر اوسه پورې روایات حاکې دي چې سکان د جگړې له گټلو سره څو مره ژر تیت شول او شپه او ورځ به یې هر سواره خپل کمر بند او تیکې، د خپلو کالیو شیان او د کالیو د کمیس او نورو برخو په گډون په لاس لاندې زیات شمېر او پرله پسې کلیو او بانډو باندې غورځول او د خپل ملکیت په عنوان یې په نښه کول تر هغو چې په بدن کې به یې کوم شی پاتې نه شو او لوڅ به شو)). خو هیڅ د سرهند ښار د هغه د ((شیطاني)) ټولنو له امله ونه مانه. د ښار غوره او سپڅو نکي د خپل بادار او مشر د ټاکلو لپاره، راوبلل شول. دوی بهای بودا سنگه تر ټولو غوره وگاڼه او ښار یې د یوه دیني سرود په ویلو سره هغه ته تسلیم کړ. خو سره له دې هم هغه ورپسې د الاسنگه له خوا پنځه ویشت زرو روپیو په بیه راونیول شو (۱۰).

سکان د جمنا او گنگاه په دواب کې:

۹ –طهماسنامه، ۱۱۹الف، علی الدین، عبرتنامه، ۲۷۱، عمده التواریخ، لومړی ټوک، ۱۶۱، دویم ټوک، ۱۱، تذکره خاندان پلکیان، ۱۷، رتان سنگه، پراچین پانت پراکاش، ۵۰۷-۵۰۲،۵۰۵-۴۹۸، جیان سنگه، پانت پراکاش، ۸۵۰-۸۴۱، کننگم، ۱۱۰-۱۰۹، بوتی شاه، تاریخ پنجاب، ۵۸۴-۵۲۲، مقدمه چهارمین، تواریخ کاپورتالا، ۵۰۲، پرسر، جلندر ستلیمنت ریپورت، ۳۳.
۱۰ –رتان سنگه، پراچین پانت پراکاش، ۵۰۷-۵۰۶، مقدمه چهارمین ۲۰-۱۶-۸-۴ مخونه، کننگهم، د سکانو تاریخ (۱۸۴۹)، ۱۱۰، کانهیالال، تاریخ پنجاب، ۸۶ تاریخ سکان، (لندن ۱۸۴۶) لومړی ټوک، ۲۲۱.

يوه مياشت لاتېره شوې نه وه چې سکانو دا سيمه ونيوله. دوی د کار پرمختيا د هغو کليو د داوطلبانه تسليمۍ له امله تسريع شوه چې د زين خان له لاسه يې ډېر کړاو ليدلی و او اوس نويو فاتحينو حمايت يې په دې منظور هم ترلاسه کړ چې د دوی د زياتې ويرانۍ څخه مخنيوی وشي. په داسې حال کې چې ((تارو نادال)) د ستلج شمال ته ستون شو، بودادال د خپل برياليتوب د سرور او غرور له امله په جوش کې و او په بوريا کې له جمنا څخه پورې شول او د جمنا او گنگاه دواب ته ور ننوتل. دوی د ۱۷۶۴ کال د فبروری په شلمه سهار نيور لوټ کړ او ورپسې د (شاملي) او (گاندلا) خواته را وړاندې شول. نجيب الدوله چې د بهار تيور د جټ سورج مال(د ۱۷۶۳ کال د دسمبر په پنځه ويشتمه نېټه ووژل شو) په مقابل کې د خپلو عملياتو له امله ستومان شوی و، ويې نه شول کولی په مخامخ ډگر کې له سکانو سره مخامخ شي نو يې هغوی ته يو ولس لکه روپۍ پېش کش کړې او هغوی يې دې ته راواړول چې په فبروري کې خپل هېواد او سيمو ته ستانه شي([11]).

جلندر دواب د سکانو په لاس کې ولوېد:

جلندر دوآب ته د تارونادال په رارسېدو سره افغاني حکمران سعادت خان په پټه دا سيمه پرېښودله او وتښتېد. په دې ډول دواب په بشپړه توگه د سکانو په لاس کې ولوېدله او دوی هغه په خپل منځ کې وو بشله([12]).

---

۱۱ –اس. پی. دی، ۵۳نورالدين، احوال نجيب الدوله، ۷۲الف، طهمسنامه، ۱۱۹الف، ويليامز، سکان په پاسنی دواب کې پنځلسم ټوک(۱۸۷۵)، شپږويشتم مخ، سرکار، دويم ټوک ۴۹۳.

۱۲ –گوپتا، د سکانو تاريخ، (۱۷۶۸–۱۷۳۹) ۱۹۹.

سکان په لاهور کې:

دوی ورپسې په لاهور ور ودانګل او د ۱۷۲۴ په فبروري کې يې هغه کلابند کړ. خواجه عبيد خان چې له کالانار څخه رارسېدلی و په دغه جګړه کې ووژل شو. له دغې شېبې څخه ځه وخت وړاندې په ښار کې د برش غوايان په عامه توګه حلال شوي وو. سکانو له کابلي مال څخه چې د دغه ځای حکمران و وغوښتل چې ټول هغه قصابان په دار وځړوي چې د غوايانو او مېښو قصابخانې او مسلخونه لري او دغو ګټورو حيواناتو وژل منع کړي. کابل مال دوی ته په ځواب کې وويل چې دی د مسلمان پاچا خادم دی نو د غوايانو د حلالولو منع کول به دده په مقابل کې شاه په غضب کړي. سره له دې هم ده دديې لپاره چې د سکانو رضا حاصله کړي او ښار ددوی له قبضې څخه بچ کړي ديو شمېر غوره ښاريانو سلايې واخيستله او د دوو يا درېو تنو قصابانو غوړونه او پزې يې پرې کړل. دغه راز ده دا موافقه وکړه چې سکانو ته يو باج ورکړي او د سردار هري سنګه بانګی يو استازی د تيک چند په نامه په لاهور کې وساتي او د ورځې لس روپۍ هغه ته ورکړي ([13]).

دا په لاهور کې د سکانو د قدرت او کنترول پيل ګڼل کېده. په دې ډول د جنوب ختيځ خواته په پنجاب کې د افغانانو مستملکه يوازې يوه تش په نوم حکومت باندې واوښتله چې عملاً د لاهور په ښار او د هغه په چونۍ محدوده وه. د هغه شاوخوا سيمه ټوله د سکانو په لاس کې ولوېده او هغه لږڅه کنترول چې د چناب او جهلم تر منځ په شمال لويديځ کې او په سويل

---

۱۳ -علی الدين، عبرتنامه، ۲۷۴-۲۷۳، کانهيالال، تاريخ پنجاب، جيان سنګهـ، شمشير خالصه، ۱۶۲، سرکار، دويم ټوک، ۴۹۴.

لویدیځ د ملتان په خوا د شاه د نماینده ګانو په لاس کې و، د ۱۷۶۴ کال په اوړي کې د سردار چهارت سنګهـ سو کارچاکیا او د بانګی سردارانو له خوا پای ته ورسېد.

سربلند خان ته ماتې ورکړل شوه، ګرفتار شو او د چهارت سنګهـ له خوا خوشې شو:

د اوړي په سرکې سردار چهارت سنګهی د سردار ګوجر سنګهـ بانګی په ملګرتیا د شمال لویدیځ په لور د روتاس په افغاني پوځدار سربلند خان باندې د برید لپاره راووتل. ددغو سردارانو په غیاب کې سربلند خان له ستلج څخه واوښت او ګجرات یې ونیو، چاودرې رحمت خان او د بوان-شیونات یې د سکانو سره د دوستانه تمایلاتو په سبب ووژل. دواړه سرداران د چج دواب په لور له چناب څخه پورې وتل او افغاني مقاومت یې مات او ورپسې د جهلم خواته وړاندې لاړل. سربلند-خان د سکانو مقابلې ته ورووت، خو مجبوراً خپلې چوڼۍ ته د پناه لپاره په شټ ولاړ. د سک سردارانو روتاس کلابند کړ. څلور میاشتې تېرې شوې، خو دهغې د نیولو څه امید واري پیدا نه شوه. ورپسې چارت سنګهـ دیوې پلمې له مخې د چوڼۍ د کلابندۍ د پرېښودلو آوازه خپره کړه او لیرې ولاړ، سربلند خان د دوی د تعقیب لپاره وو او په دې ډول د دوی په لومه کې یې ځان را ایسار کړ. سردار چهارت- سنګهـ سملاسي په شټ راستون او په کلا یې برید وکړ او هغه یې ونیوله. سربلند خان دده په لاس ورغی او بندي شو. سره له دې هم دده له شان سره سم چې له یوې خوا یو لوړ افغاني مامور و او له بلې خوا د

احمد شاه ته ورسېد، ډېره ښه رويه وشوه ده د سک د سردار له دغې مهربانۍ څخه ډېر خوشحاله شو او پېشبيني يې وکړه چې که سردار چهارت سنګهـ خپل ځان پاچا کړي، دده بر واک لاندې به د حکمران په حيث خدمت وکړي. سردار چهارت سنګهـ ورته وويل:((ګوروو موږ ته اوس پاچاهي رافرمايلې ده.))

موږ غواړو چې تاسو د زنداني په توګه وساتو چې دنيا پوه شي چې موږ د احمد شاه تره نيولی دی)). سربلند خان وويل چې ((زما په خوشې کېدو سره به له دې څخه هم ډېر ستر نامتو والی را منځته شي. ده زياته کړه دوی به وايي چې چهارت سنګهـ د احمد شاه تره نيولی او ورپسې يې هغه خوشې کړ.)) ورپسې خان دوه لکه روپۍ سردار ته ورکړې او په مقابل کې سردار هغه ته اجازه ورکړه چې خپل هېواد ته ستون شي ([14]).

د سکانو د دغه بريالیتوب له امله د ستلج او اندس تر منځ ټوله سيمه ددوی په اختيار کې ورکړه او د هغې زياته برخه سملاسي د سردار چهارت سنګهـ او د هغه د بانکې متحدينو په لاس ورغله.

د سکانو قدرت ملتان او ډېره جاتو ته پراخه شو:

په داسې حال کې چې چهارت سنګهـ او ګوجر سنګهـ په شمال لويديځ کې لګياو، سردار هری سنګهـ بانګی، دده زامن جندا سنګهـ او ګندا سنګهـ او

۱۴ –عمده التواريخ،دويم ټوک، ۱۲-۱۱، ګانش داس، چهار ګلشن پنجاب،۱۷۹-۱۷۸، رتان سنګهـ، پراچين پانت پراکاش، ۴۹۸-۴۹۶. عمده التواريخ په حواله او ورپسی د ګويتا په تاييد سربلند خان له کشمير څخه د شاه په امر راستون شو. خو د نورو منابعو له مخی چې د کشمير تاريخونه يې تقويه کوی، په ۱۷۶۲ کې د هغه ولايت والی نورالدين باميزايې و او سربلند خان هلته لا استول شوی نه و.
وګوری کرپارام، ګزار کشمير، ۲۳۴، ګلاب نامه.

ناکای، سردار هیرا سنگهـ ددوه سوه پنځوس میلو په واټن د سویل لویدیځ لورته وخوځېدل، په ستلج پورې شول او د ېره جاتو ته یې نفوذ وکړ. لکه چې قاضي نور محمد موږ ته په خپله ((جنگنامه)) کې وایي:((دغو سک کفارو خپل ځانونه له لاهور څخه ترد ېرې پورې ورسول او د مسلمانانو جماتونه یې رنگ کړل... مسلمانانو ته یې ماتې ورکړه او د ملتان سیمې یې تر یرغل لاندې راوستلې.)) ([15]).

د سکانو پر خلاف جهاد:

شاه د لاهور او ملتان په ولایتونو کې د سکانو د قیام او د سرهند او جلندر دواب لـه لاسه ورکولـو او د سـکانو پـر خـلاف د سـربلند خـان او سـردار جهانخان د خپلو په برخه کې د ناکامیو څخه د خپرېدو سره سم پنجاب ته تگ تصمیم ونیو. ده لـه خپـل بلـوڅي متحد میر نصیر خان څخه وغوښتل چې د سکانو پر خلاف مقدس جهاد کې له ده سره یو ځای شي او نصیر خان ته یې ولیکل:((د ملتان او دغه راز د ډېرې په باب مې اورېدلې دي چې دغو ملعونـو سـپیانو او پلیـدو کـافرانو (دا نـوم سـکانو تـه ده اخیسـت) پـه مسـلمانانو لاس بـر شـوي او د ملتـان سیمې یـې تـر بریـد لانـدې راوړې دي. دوی جوماتونه رنگ کړل او مومنان یې د بندیانو په حیث لـه ځان سره وړي دي. څه فکر کوې تر څو ددې فاسدې فرقې ویرانـي موجوده وي مکې تـه بـه لاړ شې؟ ته باید له هغه (د کلات لوري) او زه به له دغه لـوري حرکت وکـړم، په دې ډول به ددغو خلکو جرړې وباسو. یقین ولره چې د دغـو بت پرسـتانو

---

۱۵ -جنگنامه، ۳۸-۴۰.

پر خلاف جهاد به تر حج ډېر ثواب ولري. ته زما زوی او ديني ورور هم يې. راشه چې دغه بې دينان تباه کړو او ددوی ښځې او ماشومان د مريانو په توګه وګرزوو)). نصير خان دا وخت په ملتان او دېره جاتو کې د سکانو او جهاد لپاره د علماوو فتوا يې د نفوذ او يرغل خبرې تر لاسه کړې ، ويې شاه ته پرېښودلې ده. دی يوازې اخيستی وه او د اجازې موضوع اعليحضرت او امروته په انتظار کې و چې په پنجاب باندې د را ښکته کېدو دستورونه کلات ته ورته راورسېدل (١٦).

شاه د هند لور ته روان شو:

شاه د ١٧٦٤ کال په اکتوبر کې د اتلس زره تنو پياوړي پوځ سره له افغانستان څخه را وخوځېد او د لارې له سر څخه يې سواره پيغام وړونکي نصير خان ته ولېږل او له هغه څخه يې وغوښتل چې ژر دده حضور ته ځان ورسوي.شاه په ايمين آباد کې اړولې و چې بلوڅې مشر له خپلو دوولسو زرو بلوڅانو په مشری له ده سره يو ځای شو. شاه د رواي درود څخه تر پورې کېدو وروسته لاهور ته راورسېد. دلته جهانخان د کابلي مال څخه ګيله ورته وکړه او هغه يې په دې تورن کړ چې له سکانو سره لاس لري، خو له تحقيق وروسته هغه بې ګناه ثابت شو. د قاضي ادريس په سپارښتنه د لاهور په ښار کې د قصابانو مساله عجالتاً د دولت د پاليسی په ګټه پرېښودل شوه. کابلی مال د لاهور په حکومت کې تاييد شو او هغه خپل حوريې اميرسنګ د پوخ د (بحتسی) په حيث وګوماره. په لاهور کې يې د

---

١٦ -جنګنامه، ٤٠٠-٤٤.

امیر سنګ او دده اوښی جکن نات په پرېښودلو سره کابلی مال د شاه له کمپ سره یوځای شو او په ټولو عملیاتو کې له ده سره پاتې شو.

د جنګ شورا:

کله چې د شمال لویدیځ له لوري په راتګ کې و، نو په دغه وخت د سک سردارانو په پټه خپل ځایونه د کراند ترنک له سړک سره پرېښودل او دده له سترګو پناه شول. کله چې ده په لاهور کې د جګړې لپاره دښمن ونه موند، نو د جنګ شورا یې راوبلله او د مشرانو څخه یې د سکانو د تباه کولو لپاره د ښه میتود په باب یې پوښتنه وکړه.

کله چې ټولو افسرانو خپلې نظریې ښکاره کړلې، نو له هغې وروسته دوی میر نصیر خان ته مخونه ور واړول او هغه ته یې وویل چې دی به د شاه پوښتنې ته ځواب ورکړي. خان په ډېره شکسته نفسۍ سره داسې وویل: ((هرچېرې چې له موږ څخه د تګ غوښتنه وشي موږ حاضر یو هغې خواته لاړ شو او دښمن نابود کړو حتی که د غره په څېر تورې وي هم باید یې ټوټه ټوټه کړو، د بې ایمانه سکانو مقاومت خو چې زموږ سره په مخامخ جګړه کې څه تاب نه لري، کومه خبره نه ده. دوی د غلو په څېر په پټه راځي او د لېوانو په شان له کمین څخه برید کوي. که دوی په منظم ډول مخې ته راشي، نو به خپل ځانونه په تور جهنم کې وويني. دوی له شاهي پوځ څخه منډې وهي او په جلبازۍ او غلا سره جګړه کوي. د غازیانو لښکر باید د دوی پر خلاف ورودانګي او دوی په ناڅاپي برید سره ګډوډ کړي. موږ باید

ددوی ولې او جرړې او لاسونه پرې کړو او هغوی په بشپړه توګه تباهۍ ته ورسوو.

د دوی ماشومان او ښځې ونیسو او هغوی بندیان کړو.)) شاه ناړې کړې: ((ډېر شاباس ډېر ښه وایې. خو دغه اور پرستان له موږ څخه لیرې شوي دي دوی په لاخي ځنګله کې پټ دي چې له دې ځایه څخه یو سلو پنځوس میله لیرې پروت دی. په هغه ځای کې اوبه او خواړه نه شته او زه وېرېږم چې هلته به د دوی ټول لښکر محوه نه شي. کله چې موږ دغه ځنګله ته نږدې ور ورسېږو نو ناڅاپي به په دوی یرغل وکړو او دوی به ټول عام قتل کړو.))(۱۷)

په دې خبره موافقه وشوه او ټول سرداران او مشران خپلو ځایو ته ستانه شول او د لازمو ترتیباتو لپاره لاس په کار شول.

له لاهور سره نږدې جګړه:

بله ورځ سهار چې د معمول په څېر نامتو افغاني رهبران د شاه په حضور کې حاضر و، یو سپور په ځغاسته د مخکیني پوځ له لوري له دې پیغام سره راغی ((چې د سپیانو یو بې شمېره لښکر رارسېدلی او د مخکني پوځ یا ګارد غازیانو ته یې ماتې ورکړې، نو که چېرې شاه ژر د دوی مدد ته لاړ نه شي هلته به بېخي ګډوډي راشي)) د شاه له اوامرو سره سم د ټولو اړخونو

(۱۷) علي الدین، عبرتنامه، ۱۷۵-۷۶، جنګ نامه، ۲۷۵-۲۷۶، جنګنامه، ۷۷-۷۹. داسې کلمې لکه بت پرستان یا اورپرستان چې سکانو ته استعمالېږي، ادبي نه دي، بلکې هغه د اهانت اصطلاحات شمېرل کېږي. حقیقت دادی چې سکان نه بت پرست دي او لکه چې د دوی د مقدس کتاب ((ګرو-ګرانت صاحب)) لومړنی ایت وایي په یوه واحد، بې جسمه، په خپله پیدا او هرچېرې حاضر خدای باندې ایمان لري.
سکان دا وخت په لاخي ځنګله کې نه وو. د دوی پنځلس زره تنه د نجیب الدوله پرخلاف د جټ راجا جوهر سګ (د سورج مال جټ زوی) د مرستې لپاره تللي و، وګورئ کننګو، د جټانو تاریخ، ۱۷۴-۷۶، سرکار، دویم ټوک، ۴۶۴، نورالدین احوال نجیب الدوله، ۸۲الف-۸۵الف.

پوځونو د جګړې ډګر ته ورودانګل او نصیر خان هم د پـه زړه کې د جهـاد پـه غرور سره وړاندې ورغـی. سکان د سـردار جهـارت سنګ لـه خـوا رهنمـایي کېدل او د افغانانو په مخکنۍ لیکه باندې یې جي ګهـرم خـان ماګاسـي او احمـد خان بالیـدي تـر قومانـدې لانـدې وه، ناڅـاپي بریـد وکـړ. بریـد دومـره وحشت ناک و چې احمد خان او دده زوی په لومړي اخ و ډب کې ووژل شـول. میر عبدالنبي ریسایي او میر نصیرخان هم د ملګرو مرستې تـه ور ودانګـل. په نښته کې د نصیر خان اس د یوه سک د ضربې په واسطه ووژل شو او دی مځکې ته ولوېد. د خان دوو تنو زړورو خدمتګارانو محمد حسـین خـان او میر منګ په دغـه وخت کې دده نجات تـه راورسېدل، دوی سـک او د هغـه اس ووژل او دده ژونـد یـې وژغـوره. د مظهـر محمـد غـلام حسـین بنګلـزي، بهادر ساسولي، میر برفي فتوحي داروغا او ملا در لـه سـکانو سـره پـه دغـه لومړنۍ جګړه کې د زړورتوب له امله یـاد شـوی وي. دا یـوه سـخته جګړه وه او یـوازې د شـپې پـه راتلـو سـره پـایتـه ورسـېدله. سـکانو د ډزو لـه معمـولي تاکتیـک څخه چې له لیرې څخه ډزوی ګول او ورپسې د پلټه ییزو ټوپکونو د بیا ډکولو لپاره ستنېدل و، کار وانخیست. یانې یوې ډلې به ډزې وکـړې او بیا به په څټ شوه په دغه وخت کې به بلې ډلې له بل لـوري څخـه بریـد وکـړ او په هماغه شان به غایبه شوه.

نورمحمد خان چې په خپله په جګړه کې حاضر و لیکي: ((څومره غټ تاسف دی چې له لیرې څخه د کافرانو په واسطه غازیـان شـهیدان کېـږي ! کاشکې مخامخ جګړه وای نو د نیا به یـو څـه لوبـه لیـدلې وای)) کلـه چې میـر نصیر خان د شاه لیدنې ته لاړ، نو شاه هغـه تـه د زړورتـوب لـه املـه مبـارکي وویلـه،

په عین حال کې ده ته په دښمن باندې د یوازې دانګلو او د خپل ژوند په خطر کې اچولو له امله هغه ته یو څه نصیحت وکړ او ورته یې په زغرده خبرداری ورکړ.[18]

شاه په امرتسر کې:

په دې وخت کې شاه ته راپور ورکړل شو چې سکان د امرتسر یوه لور ته چې چاک ګورو نومېږي او د لاهور په ختیځه درویشت میلۍ کې پروت دی، خوځېدلی دی. شاه لږ وخت پخوا څو ځله د دوی ودانۍ ورانې کړې او هغوی (سکانو) بیا له سره جوړې کړې. شاه تصمیم ونیو چې یو ځل بیا د دوی د کورونو ړنګولو ته ورشي، نو له دې امله د یوه واړه لشکر سره امرتسر ته وخوځېد او په څلورمه شپه دلته راورسېد، خو سکان یې هلته ونه موندل. یوازې د قاضي نورمحمد په حواله د دوی د برش تنه په یوه محوطه کې (دا کل تخت بنګهـ) ولیدل شول. کله چې د ۱۷۶۴ کال د دسمبر په لومړۍ نېټه شاه د سکانو معبد ته ورننوت د غه د برش تنه چې د بهایي ګوربخش سنګهـ صاحب د جاتا جنګیالي وو، د کومې وېرې پرته د شاه له زرګونو افغانانو او بلوڅانو سره د لاس او ګرېوان کېدو لپاره ورړواندې شول.

قاضي وایي: ((دوی نه د حلا لېدو څخه باک درلود او نه د مرګ څخه وېرېدل او له غازیانو سره ونښتل او د ګورو په خاطر یې خپلې وینې توی کړې او خپل ژوند یې ترې قربان کړ)). ورپسې شاه څو تنه څارندویان د

---

(۱۸) جنګ نامه، ۸۰-۹۷.

سکانو د موندلو او پلټلو لپاره ولېږل، خو هغوی له کوم بري پرته راستانه شول. د امرتسر په شاوخوا کې د سکانو څه نښې نښانې موجودې نه وې، په دې سبب دی بیا لاهور ته را وګرځېد.[19]

څرنګه چې شاه نه شول کولی د سکانو له اصلي پوځ ته ځان ورسوي او له هغوی سره منظمه جګړه وکړي، نو له دې امله ده مشران جرګې ته راوبلل او هغوی ته یې وویل: ((د ملعونو سکانو د محوه کولو لپاره به څه چاره او لاره ولټوو، هر چېرې چې لاړ شو دوی موندلی نه شو... دغه سپیان ځانته یو ټاکلی ځای نه لري.)) دا وخت پنځلس زره سکانو د سورج مال جټ له زوی سره د نجیب الدوله پر خلاف مرسته کوله او په دې منظور نصیر خان پیشنهاد وکړ چې افغاني پوځ باید امرتسر ته لاړ شي او د لارې په سر سکان وځپي او د ډیلي له لوري خبرونو ته انتظار وباسي.[20]

د جلندر دواب له لارې د شاه تګ:

شاه خپل پوځ ته امر وکړ چې د جلندر دواب له لارې سرهند ته وخوځېږي. څرنګه چې دا د سرسختو دښمنانو سیمه وه، نو مجاهدینو ته بشپړه ازادي ورکړل شوه چې هغه لوټ کړي دوی په کرار سره تګ کاوه او د ورځې یې نږدې څلور میله وهل. په پنځلسو ورځو کې باټالا ته چې شپږ پنځوس میله د شمال ختیځ لور ته ده، راورسېدل. ټوله سیمه ولوټل شوه. ((په هره خوا چې به لښکر تګ کاوه خلک به د ورځې په رڼا کې عام قتل کېدل. د سکانو او غیر سکانو ترمنځ توپیر نه کېده، خلک تښتېدل او په هر هغه ځای کې

(۱۹) جنګنامه، ۹۷-۱۰۰.
(۲۰) جنګنامه، ۱۰۱-۱۰۲.

به چې کېدلی شول پتهېدل... هېڅوک دا په یاد راوړی نه شي چې څومره بې شمېره شیان د مجاهدینو لاسته ورغلل. دوی انسان او حیوان دواړو ته د قند نبات او جغندر څخه بل څه نه ورکول، د ټولو خښتې یې لویې او که وړې مریان وو او که د مریانو نجونې ټولې یې په دغو څلورو شیانو ډکېدلې: د غوایانو غوښې، جغندر، قندونبات او سیستم پوځ په دې توګه د کلیو او ښارګوټو له لوټ څخه وروسته د بیس خواته واوښت او د اوسنی ((هوښیار پور سیمې)) ته ورننوت.[۲۱]

ناڅاپه یوه ورځ د افغاني لښکر د مخکینې پوځ پر وړاندې چې سردار جهانخان رهبري کاوه، سکان جوت شول او د پوځ لاره یې بنده کړه. څرنګه چې افغاني قوماندان څو ځله په بېلو بېلو وختو کې له دوی سره جګړه کړې وه او د دوی په تاکتیک او چال خبر و نو په خپل ځای کې ځای پرځای ودرېد او د مرستې د رسېدو په انتظار کې پاتې شو. سکان په منډو سره میدان ته ور ودانګل او ورانکاري یې پیل کړه. دوی په خپل لاس کې پلته بیز او لوخړي کوونکي پلته بیز ټوبک لرل او کله چې په ښي او بیا کله یې په کیڼ اړخ برید کاوه. د اصلي پوځ په رارسېدو سره چې نصیرخان رهبري کاوه دوی بیا خپل معمولي تاکتیک چې پتهېدل و، پکار واچاوه او غایب شول. خان تر یوه وران کلي پورې په دوی پسې ولاړ. شپه راغله او کوم څوک د دوی نه لیدل کېده، نو نصیرخان بېرته د کمپ خواته راوګرځېد. دوی

(۲۱) جنګنامه، ۱۰۳-۱۰۴.

يو ځل بيا کله چې افغانان په ستلج پورې کېدل، ددغه رود په غاړه ښکاره شول، خو دوی کوم شي ته لاس ونه شول اچولی.[۲۲]

شاه تصميم ونيو چې د کور خوا ته ستون شي:

شاه سرهند ته تګ او د سکانو د تعقيب مفکوره پرېښودله، ظاهراً په دې منظور چې له نجيب الدوله سره مرسته وکړي، خو په عين حال کې د **۱۷۶۵** کال د فبروري په نيمايي کې د روهيله او جټ ترمنځ سوله ټينګه شوه. نو په دې سبب د سويل لور ته د شاه د تللو لپاره کوم دليل نه و. مير نصيرخان ده ته دا سلا ورکړه چې ډيلي ته لاړ شي او اوړی او باراني موسم هلته تېر کړي او د شاه عالم ثاني مسايل هلته حل کړي. او هم دا چې که چېرې له سکانو سره د مخامخ جګړې د کولو چانس په ترلاسه کولو کې دوی (افغانان) بريالي نه شول، نو شاه ته يې دا پيشنهاد کړه چې په هغوی(سکانو) باندې د غوڅ بري په منظور له بېلابېلو هندي شاهزادګانو سره په مغولي پايتخت کې دوستانه اړيکي ټينګ او بيا د هغوی په مرسته د سکانو پرخلاف يو بريالی حرکت سرته ورسوي. نصير خان وويل: ((کله چې هر څه حل و فصل شي نو تاسو بايد د نجيب، د شجاع، د ډيلي مشرانو، جټانو او مرټانو ګډ پوځونه له ځان سره ملګري او ددغو سپيانو په سرو يې راحواله کړئ او د دوی جرړې او سيمې په سپيانو پنا کېدلی شي.)) خو درانيان له نصيرخان سره موافق نه و، ځکه دوی د **۱۷۵۷** کال د لومړنيو مياشتو ترخه خاطره په ياد وه چې د دوی په سلګونو وطنوال د کلورا د وبا له امله او د ۱۷۶۰ کال د

(۲۲) جنګنامه، ۱۰۴-۱۱۱.

سخت او باراني موسم په سبب د سختو سېلابونو او رودونو د سيلابي کېدو سبب شو ، له لاسه ورکړل. دراني خانانو وويل: ((زموږ نظريه داده چې په دغه وخت کې خپل وطن ته لاړ شو. ځکه هلته به زيات هوسا او خوشاله وخت ولرو ، ددې پر خلاف به د باراني موسم په څلورو مياشتو کې زموږ زيات شمېر اوښان او اسونه له منځه لاړ شي. په ډيلي کې نه غله شته او نه واښه ، د لښکر شتمني به ټوله لوټ او د هندوستان په تودوخه کې به موږ درمند او مصيبت وهلی شو. که موږ دغه څلور مياشتې په کابل کې تېرې کړو ، نو کولی شو بيا پوځ تنظيم کړو)). شاه هم له دراني سره موافق و او د نصيرخان له مفکورې سره يې ډېر تباين لاره ، نو له دې امله د ډيلي خواته د تللو نظريه پرېښودل شوه او وطن ته د ستنېدو سورنا ووهل شوه. يو بل ټکي چې د شاه تصميم يې د کور خواته واړاوه د خپلې سيمې خواته د پنځلس زره سکانو ببرته تګ و چې د جټ او روهيله له جګړې څخه وزګار شوی وو او ببرته خپل وطن ته روان وو.[۲۳]

د پټيالي سردار الاسنګهـ د سرهند په حکومت کې تاييد شو:

په درېو يا څلورو ورځو کې شاه سرهند ته راورسېد. قاضي نورمحمد وايي: ((ټول ښار وران و ، هېڅ بيادم او حتی يو مارغه له تونګ بوم پرته دلته ليدل کېدلی نه شو. که څه هم زه ډېر وړاندې وګرځېدم ، خو هېڅ شی نه ليدل کېدل. بازار او دوکانونه موجود وو خو د کانداران تر شاه دنيا ته تللي

(۲۳) جنګنامه، ۱۱۹- ۱۲۲، (۴۲-۴۴)، کننګو، د جټانو تاريخ، ۱۷۷-۷۸، سرکار، دويم ټوک، ۳۸۹-۳۹۱، ۴۶۶-۴۶۸.

وو)). دا وخت سرهند د پټيالي سردار الاسنګ په قلمرو کې و او د هغې په شاوخوا سيمه سکانو قبضه درلوده. شاه تصميم ونيو چې هغه دوی ته پرېږدي او الاسنګ د هغې په حکومت باندې ومني. دی په دې پوهېده چې له سکانو پرته نور څوک هغه کنټرول کولی نه شي او په همدې دليل الاسنګ هغه غوره شخص و چې دد غسې ويار لايق بلل کېده. الاسنګ يو لوی ((زميندار)) و غوره مشر ګڼل کېده او د يوه ستر لښکر خاوند و. په دې لحاظ شاه دی خپل حضور ته راوغوښت او په درناوي سره يې له ده سره چلند وکړ. ده ته يې د ((راجا)) لقب وبابښه او ډهل او توغ يې د پاچاهۍ او سلطنتي امتياز په حيث هغه ته ورکړل. يوې پوښتنې ته د ځواب په ترڅ کې الاسنګ شاه ته اطلاع ورکړه چې سکانو ښار وران کړی دی. هغه وويل دوی له جګړې څخه لاس نه اخلي ځکه له هرې خوا څخه خلک له دوی سره يوځای کېږي او د دوی شمېر زياتوي. د پټيالي مشر ورپسې په ډېر احترام شاه ته وويل: ((که چېرې شاه د سرهند د يوه کال ماليه ماته وبښي يا وسپاري په لنډ وخت کې به د غه ښار تر پخوا هم له وګړو څخه زيات ډک کړم.))[24]

که چېرې د سکانو نور مشران هم شاه ته تسليم شوي وای نو شاه به په ډېرې خوشالۍ سره په پنجاب کې هغوی د حکمرانانو په توګه پېژندلي وای او له دوی سره به مدام جنګ پايته رسېدلی و. قاضي نورمحمد وايي: ((د سيمې زميندارانو به پرېږدو چې د شاه له راتګ سره سم تښتېدلي وو، حتی که سکان هم د شاه اطاعت ته حاضر شوي وای شاه به دوی بښلي وو)). خو هغوی له بل ډول ختې څخه جوړ وو، دوی چې په تېرو شپږو لسيزو کې د

(۲۴) جنګ نامه، ۱۲۵-۱۲۸، رساله نانک شاه، ۱۳۵ب، تاريخ پټياله، ۶۲، کرم سنګ، الاسنګ، ۲۴۱.

پرله پسې جګړو له امله په مجربو او نه ماتېدونکو جنګیالیو باندې تبدیل شوي وو او قرباني یې منلې وې او د توري په زور د اخیستې خپلواکۍ خوند یې څکلی و، هېڅکله یوه بهرني ته تسلیمېدلی نه شول، هغه هم داسې یوه چاته چې د دوی ورونه یې په ګالو ګارا کې په عام ډول قتل کړي وو او د دوی ډېر متبرک او سپېڅلي ځایونه او معابد یې رنګ کړي وو. له بلې خوا دوی دا وخت عملاً د خپلې سیمې څښتنان وو چې د هغې ځارنې ته شاه په موقتي توګه راته. له دې امله دوی د یوې بشپړې خپلواکۍ لپاره د یوه بې معنا درناوي کېدو په پرتله جګړه غوره او مبارزې ته یې دوام ورکړ. (۲۵)

شاه د سکانو له خوا تر یرغل لاندې راغی:

سردار الاسنګ په کال کې د درېو لکو روپیو د باج په ژمنه سره رخصت شو او شاه د وطن خواته وخوځېد. دی دروېر په ګذرګاه کې له ستلج څخه پورې شو او جلندر دواب ته ننوت. بله ورځ سهار چې افغانان په سختۍ سره نږدې یو میل وړاندې تللی وو، د سکانو یوه ستره قوه په دوی باندې په دوی باندې راوختله او د دوی لاره یې بنده کړه. دد غه خبر په اورېدو سره شاه مسکې شو او له ځان سره یې وویل: ((عجیبه ده! زما د خپل سلطنت په دوران کې شاهي ډولي د سکانو له لاسه په لړزه ده. کله چې زما پوځ په جهاد کې عاطل ودرېږي، نو دا ببخي سمه ده چې سکان باید په هغوی راودانګي. دنیا به څه وايي چې په هر لوري کې بې دینه سکان زما په پوځ

(۲۵) جنګ نامه، ۱۲۷، کرم سنګ، الاسنګ، ۲۴-۲۴۱.

رادانګي)). ورپسې ده نصیرخان راوغوښت او هغه ته یې د جګړې لپاره د تیارۍ امر ورکړ. په داسې حال کې چې دی په خپله د پوځ په مرکز کې و، شاه ولي خان او انزاله خان د دولس زرو تنو په مشرۍ په ښي اړخ او نصیرخان له خپل دولس زره تنو بلوڅي پوځ سره په کین اړخ کې وټاکل شول.[۲۲]

باالمقابل سکانو هم د جنګ لپاره صف ارایي وکړه. جسا سنګ اهلو والیا د جسا سنګ توکا (رامګریه) او نورو سردارانو په ملګرتیا د پوځ مرکز ونیو. د پوځ د ښي خوا رهبري سردار جهارت سنګ سوکار جاکیا، جندا سنګ، لانا سنګ بانګی او جی سنګ ګاهیا پر غاړه واخیستله. د کیڼ لوري رهبري هری سنګ (چې په پنبو شل و رام داس ګلاب سنګ او د بانګی مسیل ګوجر سنګ ونیوله. د عنعنوي تاکتیکونو په کارا چولو سره چهارت سنګ له لیرې څخه ډزو ته دوام ورکړ، په داسې حال کې چې بنګیانو د هرې سنګ په مشرۍ په شاه ولي خان او جهان خان باندې راتوی شول او بیا په شاه لاړل، چې افغانان دوی تعقیب کړي او بیا ژر وربانديې راوګرځي او برید وربانديې وکړي. کله چې ښي خوا په دې ډول د سکانو تر فشار لاندې راغله نو شاه نصیرخان راوغوښت او هغه ته یې د دغه حال په باب اطلاع ورکړه.

شاه ورته وویل: ګوره ته، ځوانه سړیه. ته د نارینه وو په منځ د ډګر یو زمری یې، خو له سکانو سره به په جګړه کې وېره نه کوې. د غره په څېر ارام ودرېږه په داسې ډول چې ته په ډګر کې ولاړ وې نو دښمن ته موقع ورکړه چې تا ته

(۲۶) تاریخ پټیاله، ۶۲ کرم سنګ الاسنګ، ۲۴۱، جنګنامه، ۱۲۹-۳۴. د دوو لومړنیو ماخذو په حواله الاسنګه دوه لکه اته ویشت زره روپۍ نغدې شاه ته ورکړې او ورپسې یې اویا زره روپۍ ځانته لږې کړې.

راشي او ستا غشي د دوی په تېر ونښلي. سکان ډېر سرتمبه دي او د جګړې په ډګر کې يو وار اور اخلي. حتی د دوی پلرونه هم په همدې عادت وو او د خپلو دښمنانو په پوځ باندې به په تش لاس راتويېدل. نو له دې امله زه تاته دا نصيحت کوم چې په کوم ځای کې ولاړ يې له ځای څخه مه خوځېږه)) خو ددې سره سره هم د بلوچستان بې پروا جنګيالیان په سکانو ورتوی شول او شاه ددې وېرې چې مبادا دوی د سکانو په لومه کې ونه نښلي هغوی راوغوښتل. کله چې بلوڅانو د سکانو د تعقيب لپاره خپل ځايونه پرېښودل نو بلې ډلې سکانو ژر د هغوی ځای ونيو او په دې ډول يې د شاه او نصيرخان ترمنځ فاصله پيدا کړه او هغوی يې له يو بل جلا کړل. ورپسې سکانو د راستنېدونکو بلوڅانو په شاوخوا څارونکې ډلې او ګزمې ودرولې. داړه خواوې پوځونه يو ځل بيا له يو بل سره ونښتل او يوه خونړۍ جګړه ونښتله او د شپې د تياري په راتلو سره پايته ورسېدله.[۲۷]

بل سهار د لمر په راختلو سره بيا سکان د معمول په څېر په افغانانو باندې راتوی شول. په دې ورځ دوی د خپل لښکر تنظيم رنګ کړ او په ځغاسته د شاه د پوځ خواته راغلل او له هغوی سره ونښتل. سملاسي شاه د توقف امر ورکړ او په مخ کې يې يوه جنډه ودروله او له بلوڅي مشره يې وغوښتل چې يو ګام دده له امر پرته له هغې څخه وړاندې وانه خلي. شاه يو څه وخت انتظار وباسه او بيا يې د جګړې امر ورکړ. سکانو سملاسي د تېښتې خپل معمول تاکتيک په کار واچاوه او افغانانو تر درېو ميلو پورې دوی پسې تعقيب کړل. کله چې دوی له نظره غايب شول افغانان خپلې اردوګاه ته

(۲۷) جنګنامه، ۱۳۴-۱۴۴.

راوګرځېدل. خو سکان ناڅاپه د دوی تر شاوخوا راتاو شول او هرې خواته يې ځانونه تيت کړل او په بريد يې لاس پورې کړ. شاه نصيرخان ته چغې کړې: ((په خپل ځای د کوه قاف غونډې ځان ټينګ کړه او کله چې حقيقتاً دښمن رانږدې کېدل حس کړې نو هغه وخت يوازې د هغه پر سر ورټوپ کړه. ما ټولو غازيانو ته دا نصيحت کړی دی.)) د ماښام په راتلو سره سکان د معمول په شان غايب شول.[28]

د چناب پر غاړه:

داسې معلومېده چې شاه به په لاهور کې تم نه شي. دی له راوي څخه په کراري پورې وت او د چناب د غاړې خواته وخوځېد. دلته شاه ځښت غټ تلفات وليدل. کله چې شاه د يوې ګذرګاه د موندلو لپاره څو کسان ولېږل، په دغه وخت کې څو تنه راغله او ويې ويل چې د غره له تل سره چې د رود هلته اته ځانګيز شوی و، تېرېدل اسان دي. پوځ هماغه خواته وخوځېد او له شپږو ښاخو څخه واوښت. خو دوه نورې څانګې يې ډېرې ژورې او اوبه يې ډېرې تېزې وې او سېلابي شوې او راپورته شوې وې. کله چې پوځ او مالونه دغو اوبو ته ورننوتل نو کلکو څپو د خپلې ورانکارۍ عمل پيل او په زرګونو بار اوښان او اسان، بې شمېره خره، مېښې، غويان، خېمې او خزانه، ښځې او نارينه اوبو يوړل. قاضي نورمحمد چې په خپله يې له څپو سره سخته مجادله کوله، وايي: ((چې څپې داسې راباندې راغلې لکه د حساب او کتاب ورځ چې وي.)) قاضي د سېلاب د وېرې او ورانيو د اوږده

(۲۸) جنګنامه، ۱۶۱-۱۶۴.

بیان څخه وروسته دا سې وړاندې ځي: ((دا وخت زه په یوه اس سپور وم او په کتار خوځېدم. زما پاس (کېنې) خواته په زرګونو اوښان وو چې ښځې یې وړلې اوښان له ښځو سره په توپاني اوبو کې غورځېدل او څپو وړل. ناڅاپه له یوه اوښ څخه یوه پې مخې ښځه زما په مخ کې د اس په زین راولوېده. د هغې وجود له سر څخه تر ملا پورې زما په زین باندې او پښې یې په اوبو کې وې. زما خپل ژوند هم په خطر کې و، خو زه هغې له ملا څخه په دواړو لاسو ټینګ ونیولم او ما ونه شو کولی د هغې له منګولو څخه ځان خلاص کړم. بالاخره د هغې حامي راورسېد او زه د هغې له منګولو څخه وژغورل شوم. دا وه د دغې ورځې ګډوډي چې هېڅ له خپل ځان څخه بل یوه ته پام نه شو کولی. پلرونو خپل زامن خوشې کړل او میندو خپل ماشومان اوبو ته واچول. د سر او مال تلفات ډېر زیات وو. په یقین ویلی شم چې له سکانو سره په جګړه کې مو دومره تلفات ورکړي نه وو.)) (۳۰)

له چناب څخه تر تېرېدو وروسته شاه په کراره سره وخوځېد او په ورځې کې یې دوه پړاوه وړاندې تګ کاوه او جهان خان یې مخ کې ولېږه چې په جهلم باندې د یوه پله د جوړېدو ترتیبات ونیسي. د جهلم له غاړې څخه کابلي مال ته اجازه ورکړل شوه چې په لاهور کې د خپل حکومت د کارونو لپاره ببرته وګرځي. دلته یوه ورځ شاه خپل زړور متحد د کلات میر نصیر خان ته پیغام ولېږه او د عملیاتو په ترڅ کې یې دده خدمتونه وستایل او هغه ته یې اجازه ورکړه چې خپل هېواد ته لاړ شي. نصیر خان په ډېر درنښت ځینې عرایض وړاندې کړل چې ټول ومنل شول، په دغو عرایضو کې د شال (کوټې) سیمه

(۳۰) جنګنامه، ۱۶۸- ۱۷۲.

شامله وه. شاه وغوښتل چې د چناب، جنګ او ملتان او ډېره جاتو سیمې میر نصیرخان ته ورکړي، خو نه میر نصیر خان او نه کوم بل یوه بلوڅي مشر دغه ورکړه ومنله ظاهراً له دې وېرې څخه چې هغه به د سکانو د مخ په ترقۍ قدرت په مقابل کې ونه ساتل شي.(۳۱)

شاه افغانستان ته راستون شو:

د جهلم له رود څخه د بېرېو په یوه پله باندې تېر شول او په روتاس کې شاهي کمپ ته په رارسېدو سره میر نصیرخان او دده بلوڅي ملګرو له شاه څخه رخصت واخیست او خپل هېواد ته روان شول، په داسې حال کې چې شاه افغانستان ته وخوځېد.(۳۲)

(۳۱) جنګ نامه، ۱۷۲-۱۷۵، علي الدین، عبرتنامه، ۲۷۶، خوش‌وقت رای، تاریخ سکان، ۸۰-۸۱.
(۳۲) جنګنامه، ۱۷۵-۱۷۶.

دروېشتم فصل

په هند باندې اتم برید

د پنجاب له لاسه وتل:

د ۱۷۶۵ او ۱۷۶۶ کلونو په اوږدو کې شاه په خپلو کورنیو مسایلو او اداره باندې لګیا و او ویې نه شول کولی دې ته وخت پیدا کړي چې پنجاب ته پاملرنه واړوي. په عین حال کې سکانو په خپل وطن کې په بشپړه توګه ځانونه ټینګ کړي وو. شاه د ۱۷۶۵ کال د مارچ په پای کې لا له پنجاب څخه وتلی نه و چې سکان بیا خپلو مقبوظاتو ته راستانه شول.

سکانو لاهور ونیو:

سکانو د اپریل په لسمه د بیساکي (ویساکي. م) په نوم خپل مذهبي جشن په امر تسر کې ونمانځه او دلته یې په یوه ((ګورماتا)) سره پرېکړه وکړه چې لاهور قبضه کاندي. د لاهور والي، کابلی مال، دا وخت په جمو کې و او د دورګا دوه زره پلته ییز ټوپک والا یې په لاهور کې د خدمت کولو لپاره راجلب کړل. سردار لینا سنګ او ګوجر سنګ د دوه زره سکانو په مشرۍ او

د باغيانو پورا[1] د کلي د ځينو او سېدونکو په مرسته چې په چونۍ کې استخدام شوي وو، له رانګرواتيکي څخه روان شو لاو چونۍ ته د ۱۸۲۲ بيکرامي کال د وادي بيساک په يوولسمه نېټه (د اپريل شپاړسمه ۱۷۲۵) د يوه مدخل له لارې ورننوتل او هلته يې خپل ځانونه کلک کړل. بل سهار د کابلی مال وراره امير سنګ له خپلې ماڼۍ څخه ورووت او د هغه توپ په وسيله يې په سکانو ډزې وکړې چې د ښار يوه دېوال ته يې خبېولی و. د موزانګ تارا سنګ يوازې د خپلې پنځه ويشت کسيزې ډلې سره په بريد لاس پورې کړ لاهور د بخشي بې زړه پيروان يې تيت و پرک کړل او نوموړی يې د کابلی مال د اوښي، جګن نات په ګډون ونيول. سوبا سنګ کانهيا هم د بانګي له سردارانو سره يوځای شو او دوی د لاهور ښار او د هغه مضافات په خپلو منځو کې سره ووېشل. په دې ډول د پنجاب پايتخت د سکانو لاس ته ورغی.[2]

سکانو خپل دغه بريالیتوب د خپل ((ګورو)) يو سوغات وګاڼه او د خپل ګورو نانک کووبند سنګ په نامه يې له لاندې ليکنې سره سکه ووهله چې د دوی د لومړي واکمن مشر بندا سنګ له مهر څخه را اخيستل شوې ده. (۱۷۱۰ - ۱۷۱۲):

ديګ و تيغ و فتح و نصرت بيد رنګ

يافت از نانک ګورو ګوبند سنګ

(۱) پرنسيبل سيتارام کوهلی په خپل يوه ياد داشت کې وايي: د باغبان پورا د ميان کهول ورپسې د بانګي سردارانو په خلاف د لاهور په نيولو کې له مهاراجا رنجيت سنګ سره مرسته وکړه. ميان محمد شافي او ميان شاه دين او د بيګم شاه نيواز د مسلم ليک د ډلې، وچې ورپسې يې په لاهور کې د انګرېزانو د استقرار په برخه کې مرسته وکړه.

(۲) علي الدين، عبرتنامه، ۲۷۶-۲۷۷، عمدة التواريخ، لومړی ټوک ۱۶۳.

(چای جوش او توره- د خدمت او قدرت نښي، بریالیتوب او نصرت له ګورو نانک ګوبند یاګو وییند سنګ څخه لاس ته راغی).[3]

د پټیالې پر خلاف عملیات، د الاسنګهـ مړینه:

یوه پخوانۍ او همېشنۍ دښمن ته د الاسنګ تسلیمېدل چې د سکانو په نظر هغه شاه و، د سکانو لپاره د یوې ملي بې عزتۍ په توګه وګڼل شوه او دوی د نوموړي الاسنګ پرخلاف د هرې سنګ بانګی په مشرۍ یوه اعزامي قوه رهبري کړه تقریباً د پټیالي په شمالي اته میلۍ کې د لنګ او چېلالی کلیو ته نږدې د دوی ترمینځ خورې ورې نښتې وشوې او په هغو کې له لومړي سر څخه هري سنګ بانګي ووژل شو. سره له دې هم د سردار جسا سنګ اهلو والیا په منځګړتوب ډېر ژر روغه جوړه وشوه او د پټیالي مشر له خپلو دیني ورونو سره پخلا شو. ډېر وخت لا نه و تېر شوی چې بابا الاسنګ د ۱۸۲۲ بیکرامی کال د وادی په شپږمه له دنیا څخه سترګې پټې کړې.

(اګست، ۷، ۱۷۶۵) او دده پرځای یې لمسی امر سنګ راغی.[4]

کله چې شاه په سرهند کې سکان تیت و پرک نه کړل شو لاو په پنجاب کې د دوی اغېزې شنډې نه شوې نو دوی هرې خوا ته خپل پوځونه ولېږل او خپل قدرت یې ټینګ کړ. دوی حتی د جمو او ګنګاه دواب ته نفوذ وکړ او د

---

(۳) ګانش داسې، چهار ګلشن پنجاب، ۱۷۷-۱۷۸.
(۴) تاریخ پټیاله، ۵۷- ۵۹، کرم سنګ، الاسنګ، ۲۴۶-۲۴۷.

نجیب الدوله سیمې یې لوټ کړې او د بهار تپور د جوهر سنګ په ملاتړ یې له مرتهانو سره تورې ووهلې.

په هند باندې د شاه اتم برید:

احمد شاه د ۱۷۶۲ کال په نوامبر کې د اتم ځل لپاره په پنجاب باندې لکه چې د شاه ولي خان وینا ده ((د بدبختـه سکانو د ځپلو او نابودولو په منظور راښکته شو)) د منلو وړ دلایل هم موجود دي او هغه دا چې شاه د بنګال د میر قاسم خان له خوا ددې لپاره هند ته راوبلل شو چې د مرشد اباد تخت بیا ونیسي. انګریزانو له دغه تخت څخه دی محروم کړی و.[۵]

شاه د نوامبر په وروستیو ورځو کې له اندس څخه واوښت او له کوم مخالفت پرته بیګي ته چې له روتاس څخه لس کوسه واټن لري، راورسېد. بالام سنګ او یو شمېر نورو سکانو په دغه سیمه کې خپلې یو لړ چونۍ چې اوه یا اته زره ساتونکي او ګزمه کوونکي په کې وو، خوشې کې. دوی په خپل جرګو کې د یوه عمومي نظم د نه لرلو له امله ماتې وخوړه او په اسانۍ سره د افغانانو له خوا بې وسلې شول. د سکانو یو مشر جلال او نور زیات شمېر سکان ووژل شول او یو زیات شمېر یې بندي او د جهلم رود ته خوشې شول. سکانو د شاه د لښکر د مخې د بندولو لپاره بله هڅه هم وکړه چې په شا ووهل شول.[۶]

---

(۵) د فارسي مراسلی سالنامه (کالنۍ) دویم ټوک، ۱۲الف، درېم ټوک، ۲۶.
(۶) د فارسي مراسلې سالنامه، دویم ټوک، ۱۶الف.

له جهلم څخه تر تېرېدو وروسته شاه د دسمبر په څلورمه ګجرات ته راورسېد. دی له چناب څخه د شاه د ولاد پله له لارې واوښت او برې دواب ته ننوت او له هغه ځایه سیالکوټ ته روان شو. د دسمبر په لسمه له دغه ښار څخه ولاړ او په جانګي کې یې چې یوولس میله د سویل لویدیځ خواته موقعیت لري، واړول. دلته ده درې ورځې تېرې کړې او د اورنګ اباد، بسرور، ګجرات او سیالکوټ له زمیندارانو سره یې مرکې وکړې دا سې ویل کېدل چې یو شمېر سکان په شاوخوا کلیو کې پټ دي، نو د شاه خزانه دار سعادت خان پیشنهاد وکړ چې په زمیندارانو باندې یو نیم لک روپۍ باج کېښودل شي. دغه راز دوی ته امر وشو چې لیکلی تعهد ورکړي چې ((ټول هغه کسان به په سختۍ سره توقیف او لوټ کړي چې د سکانو نښانونه ګرځوي.)) دوی نه یوازې دا تعهد ورکړ چې سکانو ته به پناه نه ورکوي، بلکې که چېرې کوم سک د دوی لاس ته ورشي هغه به شاه ته استوي چې په جزا ورسول شي.(۷)

شاه د دسمبر په پنځلسمه له جامکي څخه روان شو او په داسکا کې یې دمه وکړه. دلته د پیرمحمد زوی، نورنګ د سترې مه شي او احترام کولو لپاره دده حضور ته راغی. نور زمینداران له وېرې څخه وتښتېدل. د شاه پوځ هغوی تعقیب او ونیول او بېرته یې دده حضور ته راوستل. د شاه ولي خان له خوا د دوی څخه د پوښتنې په وخت کې دوی په احترام سره وویل چې دوی د تېښتې نیت نه درلود. څرنګه چې د نصیرخان پوځ د دوی په بې دفاع سیمه کې تېر شوي وو، نو هغوی له خپلو ځایو څخه تښتېدلي وو او کله

---

(۷) د فارسي مراسلې سالنامه، دویم ټوک، ۱۶الف.

چې د شاه پوځ راورسېد نو بیا په دوی باندې وبرې غلبه وکړه. ددې لپاره چې د دوی او د شاوخوا سیمې د خلکو راتلونکې وېره ورکه شي سعادت خان پیشنهاد وکړ چې ددې پرځای چې دوی ووژل شي له هغو سره په مهربانۍ او محبت رفتار وشي او که داسې نه وي، نو په راتلونکي کې به هېڅوک د شاه حضور ته زړه ښه نه کړي. شاه په خوښۍ سره دا مصلحت ومانه او یوازې درې لکه روپۍ مالیه یې په دوی کېښودله او په اطمینان سره یې دوی خوشې کړل.(۸)

شاه په لاهور کې:

په ((داسکاکي)) له دوو ورځو تم کېدو وروسته شاه ایمین اباد ته روان شو. د شاه د رانږدې کېدو څخه د خبرېدلو له امله د سکانو سردارانو لکه سوبا سنګ، لینا سنګ، ګوجر سنګ، هیرا سنګ او عجایب سنګ چې دا وخت له اته زره افرادو سره په لاهور کې د بره وو، چونې او ښار پرېښودل او هر لوري ته تیت شول. ګوجر سنګ او لینا سنګ کاسور ته ستانه شول، په داسې حال کې چې سوبا سنګ، هیرا سنګ او عجایب سنګ د ((بابا فرید)) پاک پټهان ته ولاړل د سردار جهان خان، برخوردار خان عرض بیګي او درویش علي خان هزاره په مشري د افغانانو مخکیني پوځ (پیش قراول) د لاهور ښار ونیو. د دسمبر په یوویشتمه نېټه شاه له ایمین اباد څخه خپل

---

(۸) د فارسي مراسلې سالنامه، لومړی ټوک، ۱۶الف.

تګ ته ادامه ورکړه. او فاضل اباد ته بله ورځ له راوی څخه پورې ووت او په محمود بوټي کې چې د ښار په شمال ختیځه خوا کې دی، واړول.[۹]

سردار لینا سنګ د لاهور د صوبه دارۍ پیشنهاد رد کړ:

په محمود بوټي کې د لاهور د ښاریانو یو شمېر نماینده ګان د شاه حضور ته راغلل او هغه ته یې عرض وکړ چې لینا سنګ یو مهربان نېکخواه حاکم دی چې د قدرت او تسلط سره سره یې په مسلمانانو او هندوانو کې توپیر ونه کړ. ده د لوی اختر په ورځ د مسلمانانو د جوماتونو قاضیانو، مفتیانو او امامانو ته لونګۍ ورکړې او له نورو ټولو خلکو سره یې په مهربانۍ او درنښت رفتار وکړ. شاه وویل: ((که چېرې دی دومره عادل او نېکخواه حکمران وي، نو ولې دی باید تبنتېدلی وای)). ورپسې شاه هغه ته یو لیک ولیکه او هغه یې خپل حضور ته راوباله او نوموړي ته یې د لاهور د صوبه دارۍ د ورکولو وعده ورکړه. سردار لینا سنګ په ځواب کې د ماورا د کلي د رحمت الله بیګ په وسیله شاه ته وویل چې دی به ډېر خوشاله وای چې له شاه سره یې کتلی وای، خو څرنګه چې دده د خلکو ننګ دا اجازه ده ته نه ورکوي، نو له دې امله زه لا علاجه یم. یوه اوونۍ وروسته شاه د مولوي عبدالله ورور دادان خان د لاهور د والي په حیث وګوماره او رحمت الله خان روهیله یې د یو زرو پنځه سوه تنو سورو او پلیو په مشرۍ دده مرستیاله وټاکه.[۱۰]

---

(۹) د فارسي مراسلې سالنامه، دویم ټوک، ۱۶الف، ۲۰، ۳۶.

(۱۰) عمدة التواریخ، لومړی ټوک، ۱۶۵، علي الدین عبرت نامه، ۲۷۹-۲۸۰، د خوش وقت رای، تاریخ سکان، ۸۱، په حواله د مرستیال نوم داورخان و.

د سکانو له خوا په شاه برید وشو:

شاه په لاهور کې د خپلو درندو سامانو له پرېښودلو وروسته په محمود بوټي کې له خپل کمپ څخه د دسمبر په نهه ویشتمه نېټه وخوځېد او د میاشتې په دېرشمه امر تسر (چاک ګورو) ته راورسېد.

جهان خان چې د دغې میاشتې په اووه ویشتمه نېټه دغه ځای ته د لاهور له شاوخوا څخه رالېږل شوی و، امر وشو چې همدلته پاتې شي په داسې حال کې چې د شاه د ۱۷۶۷ کال د جنوري په لومړۍ نېټه د جندیالا په لور وخوځېد. له دغه ځای څخه شاه د جلال اباد په لور په دې نیت راروان شو چې دوایرو وال په شاوخوا کې واړوي. سید خان ده ته پیشنهاد کړی و چې خپل اصلي پوځ دلته ځای پر ځای کړي ((چې د سکانو د تعقیب، د دوی د عام قتل او تیت وپرک کولو په منظور بېلا بېلې ډلې او ګروپونه جوړ کړي)). او په همدغه وخت کې به د هغه (له پیشنهاد سره سم. م) جهانخان امر تسر ولوټي. شاه لا دلته خپل کمپ ټاکلی نه و چې ده ته احوال راورسېد چې چهار هټ سنګ، هبرا سنګ او لینا سنګ په لاهور کې د شاه په کمپ برید کړی او د هغه سامانانو نه یې لوټ کړي او هم هغوی په لاهور باندې راروان دي. شاه سملاسي لاهور ته په ډېر بېړه وکړه خو سکان دده له رارسېدو څخه مخکې تر شا ولاړل. د معمول په څېر دوی له مخامخ او عمومي برخورد څخه ځانونه بچ کړل او دده د پوځ په شاوخوا کې یې په تګ

راتګ لاس پورې کړ او کله چې به موقع پیدا شوه، نو به يې برید وربانـدې وکړ او یو څه سامان او اسباب به يې چې لاس ته ورتللی شو، ولوټه.[11]

سکانو له احمد شاه سره خبرې اترې کول رد کړل:

په دغه حالت کې شاه غونښتل چې د سکانو له سردارانو سره د سولې خبرې اترې وکړي او د شاه ولي خان، جهانخان، شاه پسند خان، فیض تالاب خان، بلوخ نصیر خان او نور افغاني مشرانو په پیشنهاد ده جندا سنګ، جسا سنګ اهلوواليا او د سکانو نورو سردارانو ته د نور الدين کوټ له شاوخوا څخه د ۱۷۶۷ کال د جنورۍ په پنځلسمه نېټه وليکل چې ((که په دې اساس چې دوی وغواړي دده خدمت وکړي نو هغوی دې بايد له ده سره د پیوستون لپاره ځانونه حاضر کړي که چېرې داسې نه وي نو دی به یوازې د جګړې په ډګر کې له دوی سره وغږېږي.)) د چامبارا جابو وکیل ده ته ولېږه او ادينه بیګ خان له کورنۍ څخه سعادت يارخان ده ته پیغام ولېږه چې له ده سره به سوله وکړي. وروستي کس وويل له هغه ځایه چې شاه نه غواړي سکان له خپل ملک څخه بې برخې کړي، نو دی به هغوی دده حضور ته معرفي کړي او دا به ورسره وټاکي چې کومه سیمه دوی ده ته پرېږدي او څومره پیسې دوی بايد ورکړي او لاهور دوی ته وسپاري، خو سکانو د خبرو اترو د کوم خیال څخه ځانونه وژغورل. دوی پوهېدل چې شاه به ژر

(۱۱) د فارسي مراسلې سالنامه، دویم ټوک، ۱۶الف، ۲۰، ۳۶، ۶۵، ۱۰۸الف.

خپل ملک ته ستون شي او هغوی به خپل مخکیني مقبوضات ترلاسه کړي.[۱۲]

جهانخان ته له امر تسر سره نږدې ماتې ورکړل شوه:

د جنورۍ پر اولسمه نېټه سکانو د امر تسر په شاوخوا کې هغه وخت جهانخان ته ماتې ورکړه چې دی له خپلو پنځلسو زرو دراني سپرو سره د خپل مخکني پوځ له کمپ څخه د کلیو د لوټولو لپاره ووت. جسا سنګ، هیرا سنګ، نینا سنګ او ګوجر سنګ سملاسي په دوی باندې یرغل وکړ. پنځه یا شپږ زره درانیان مړه، یا ژوبل شول او جهانخان عقب نشینۍ ته اړ شو. ددغې ماتې د خبر په اورېدو سره شاه په خپله د خپل قوماندان د مرستې لپاره ورغی، خو سکان سملاسي د لاهور خواته غایب شول. په دغه وخت کې شاه امر وکړ چې د امرتسر ودانۍ او د شاوخوا چونې ړنګې شي او په دغو ځایونو کې یې درې یا څلور زره سکان چې لاس ته ورغلل تباه کړل.[۱۳]

د هندي مشرانو استازیو شاه ته احترامات وړاندې کړل:

شاه ورپسې د بیس له رود څخه واوښت او جلندر دواب ته ننوت او همدلته د هند د بېلابېلو واکمنانو استازیو دده حضور ته خپل احترامات وړاندې کړل. شاه دوی ته لارښوونه وکړه خپلو بادارانو ته ولیکي چې دده دربار ته شخصاً راشي. د راجا امرسنګ وکیل او کانور همت سنګ (د راجا الاسنګ

(۱۲) د فارسي مراسلې سالنامه دویم ټوک، ۵۰، ۱۰۸الف.
(۱۳) د فارسي مراسلې سالنامه، دویم ټوک، ۶۵.

لمسیان) هم د هغه اطاعت ته ورغلل او پنځه زره روپۍ او دوه اسان یې د نذر په توګه ده ته سوغات ورکړل او هر یوه شاه ولي خان او جهانخان ته یې دوه دوه زره روپۍ ورکړې. لږ وخت وروسته راجا او کانور په خپله په ((نور محل)) کې د شاه کمپ ته راورسېدل.(۱۴)

سکانو خپل فعالیتونه له سره ونیول:

سکانو حتی په جلندر دواب کې هم شاه په کرار پرې نه ښود. په داسې حال کې چې دده اصلي پوځ پرله پسې تالا کېده، دده مال د نصیر خان بلوڅ د ساتنې په ترخ کې ولوټل شو. ناڅاپه په شل زره سکان په ده ورتوی شول او د بې خبرۍ به حال کې یې شاه ته په یوه مخامخ جګړه کې ماتې ورکړه. دغه راز دوی په مېوو بار د دربو سوو اوښانو کاروان مخه ونیوله او د هغوی بدرګه وال یې تارو مار کړل.

د چمبا راجا له خوا هغه غنم چې شاه ته استول کېدل له تالا پور سره نږدې سملاسي سکانو د هغوی په بدرګه والو او قافله باندې برید وکړ. بدرګه وال یې ووژل او قافله یې تالا کړه.(۱۵)

دا وخت د شاه حالت ډېر نامطمین و او د معاصرو ورځپاڼه لیکونکو په حواله ((د شاه حاکمیت یوازې په هغو مځکو او برخو محدود و چې صرف دده لښکر نیولې وې.

---

(۱۴) د فارسي مراسلې سالنامه دویم ټوک، ۶۵، ۷۹، ۱۳۹.
(۱۵) د فارسي مراسلې سالنامه دویم ټوک، ۱۶۱الف.

زمينداران په عمومي ډول د سکانو خيرخواه وو ، ياني سکان به کله چې د شپې کليو ه په څټ شول، نو هلته به يې ډېر قدر کېده او هر ډول هوسايې يې کېدله. د ورځې به دوی له هغو کليو څخه د شاه په لښکر باندې د بريد لپاره راوخوځېدل. که چېرې به شاه د بيس او ستلج د دوو رودونو په منځ کې و ، سکانو به دده شاوخوا ځانونه دېره کړل، خو کله چې به شاه سرهند ته واوښت نو دده تر شا پاتې شويو مځکو باداران به دوی شول.[16]

په بنګال کې د شاه پر خلاف د انګرېزانو فعاليتونه:

شاه د ۱۷۶۷ کال د مارچ په سر کې له ستلج څخه پورې شو او سويل خواته د ډيلي پر لور وخوځېد. سکانو هغه بل لوري ته سملاسي ((لاهور او د راوی او ستلج د دوو رودونو ترمنځ سيمه قبضه کړه.))[17]

اسماعيل اباد ته د شاه په رارسېدو سره چې د امبالا په سويلي شل ميلۍ کې پروت دی، نجيب الدوله د مارچ په نهمه شاه ته په ډېر درنښت خپل ځان ور وړاندې کړ. شاه ددې پرځای چې په قهر شي زياتره په دې حيران شول چې له هندي مشرانو څخه هېڅ يو يې په داسې صورت کې چې دده سره يې د دوستۍ ادعا په ډاګه کوله دده د احترام لپاره شخصاً حاضر نه شو. دا به په زړه پورې وي چې پوه شو د شاه په کمپ کې د مير قاسم د استازي د حضور له امله انګرېزانو زياته نا ارامي احساس کړه ((دوی وو ېرېدل او ددې لپاره يو سم دليل هم و او هغه دا چې که چېرې وزير (شجاع الدوله) او امپراتور (شاه عالم) د شاه له کمپ سره پيوست شي هغه اړيکي چې دوی له دغو

(۱۶) د فارسي مراسلې سالنامه، دويم ټوک، ۱۶۱الف.
(۱۷)همدغه اثر، ۲۱۳مخ.

دوارو سره ټينګ کړي ښايي ببخي بله بڼه ونيسي او ګډ وډ شي. له همدې امله دوی د وزير او امپراتور څخه وغوښتل چې شاه ته د احترام ځرګندولو او له هغه سره له کتلو څخه ډډه وکړي او ده ته کومې پيسې ونه لېږي او که چېرې هغه (شاه) د ډيلي ختيځ لور ته وخوځېږي د هغه مخالفت وکړي په همدغه شان نګرېزانو له روهيله وو، جټانو او مرټانو څخه په کلکه وغوښتل چې د شاه په مقابل کې يوه اتحاديه جوړه کړي. د انګرېزي کمپنۍ د ملاتړ اطمينان دوی ته ورکړل شو. سره له دې هم په پاني پت کې د احمدشاه بری د هندي مشرانو په زړه کې وېره پيدا کړې وه. د دوی په نظر شاه نه ماتېدونکې برېښېده)) له دې امله دوی تر ډېره وخته شکمن وو چې له شاه سره پيوست شي او يا له هغه څخه ځانونه ليرې وساتي، خو په دغه وخت کې دده د نه ماتېدو خيال د سکانو له خوا دده په مقابل کې د سخت مقاومت او بري پر اساس له منځه تللی و. دغه مقاومتونه او بريا ليتوب که څه هم دومره لوړ نه وو، خو دده د قدرت طلسم يې بل ډول وښود. دغه حالت هندي مشرانو په وضعيت کې يو بدلون راوست او دوی يې دې ته وهڅول چې په خپل چلند کې سرسخت واوسي.[(۱۸)]

د نجيب الدوله خواست (غوښتنه):

((وايي چې پاچا په زيات شمېر وکيلانو باندې چې دده حالت او کار په ښو نتيجو باندې غرېدل په قهر شو او اعلان يې وکړ چې دی به ژر په ډيلي ور وخوځېږي.)) له بلې خوا نجيب الدوله ددغې خبرې په اورېدو سره

(۱۸) د ډيلي پېښې، د فارسي مراسلې سالنامه، درېيم ټوک، مقدمه پنځم مخ.
دا چې د شاه عالم او احمدشاه ترمنځ د نږدې اړيکو په برخه کې څنګه له بنګالا څخه انګرېزان خفه شول د کتاب څلورمه ضميمه وګورئ.

سملاسي له یعقوب علي خان او راومنګ راج سره مشوره وکړه او ورپسې شاه ته ورغی او ویې ویل: ((که اعلیحضرت د ډیلي پر لور د ورتګ خیال لري دا به سمه وي، خو له شک پرته هر څېرې چې تاسو تېرېږئ هلته به د سیمو اوسېدونکي په عمومي توګه فرار ولري او ټوله سیمه به د یوې دښتې په څېر وګرځي. لکه همدا حال چې مخکې له مخکې ددې سیمې په ډېرو برخو کې ولیدل شو. زه اوس ستاسو اعلیحضرت حضور ته راغلی یم او دا نهایي ارزو مې ترلاسه کړه چې له تاسو سره مرکه وکړم. که څېرې جناب اعلیحضرت په یقیني ډول ((د ډیلي لور)) ته ور وړاندې کېږي، نو په دغه برخه کې زه یوه هیله لرم او هغه دا چې لومړی ما ووژنه او بیا خپل دغه تصمیمونه او مرام وړاندې یوسه)). د شاه تېزبینو سترګو د ډیلي پر لور د تګ نه مصحلت سملاسي د هندي مشرانو د نادوستانه وضعې په تندي کې ولید او پرېکړه یې وکړه چې خپل وطن ته ستون شي. د مارچ په اوولسمه شاه له اسماعیل اباد څخه روان شو او په اتلسمه امبالا ته راورسېد او بیا د سرهند لور ته وخوځېد.(۱۹)

شاه د پټیالې راجا امرسنګ درناوی وکړ:

نجیب الدوله د منل شویو پیسو له بابته دوه لکه روپۍ شاه ته ورکړې او شاه په ډېرې خوشحالۍ سره د سرهند حکومت دده زوی ظابط خان ته وباښه. راجا امر سنګ چې ددغه ځای خاوند و ددې لپاره احضار شو چې نهه لکه روپۍ یې ورکړې. داسې ویل کېدل چې دا پیسې په ده باندې دده د

(۱۹) د فارسي مراسلې سالنامه، دویم ټوک، ۲۹۴، د ډیلي پېښې.

نیکه له وخته چې په ۱۷۲۵ کال کې په دغه حکومت باندې منل شوی و، پاتې وي. امر سنګ کله چې د شاه په کمپ کې و نجیب الدوله یو وار ده ته داسې وویل: ((ستا د پټیالې دغه چوڼۍ څه ده، زه به تا ته په نجیب اباد کې زما د پترګر چوڼۍ وښیم چې څومره پخه او پیاوړې ده.))

امر سنګ دغه اشاره داسې وګڼله چې ښايي دی به هغه نجیب اباد ته د بندي په توګه یوسي. د امر سنګ نیا، رانی فتو چې د الاسنګ کونډه وه په پټه سره له زړه سواند شاه ولي خان سره وکتل او له هغه څخه یې د خپل لمسي د خوشې کېدو په برخه کې چې روهیله مشر نیولی و، د پاملرنې هیله وکړه. هغې هم ده ته یو څو سوغاتونه ورکړل. شاه ولي خان د پټیالې د مشر له لوري منځګړتیا وکړه او بل سهار شاه نه یوازې امر سنګ خوشې کړ، بلکې د سرهند حکومت یې هغه ته د (راجای راجګان) د لقب په ګډون وسپاره. ددغو لورینو په باب د مننې د څرګندولو په خاطر امر سنګ د افغاني اعلیحضرت په نامه سکه ووهله او له خپل مهر سره یې د شاه ولي خان د قبیلې ((بامیزي)) نوم علاوه کړ.[۲۰]

شاه د مارچ په دویشتمه نېټه د ستلج په غاړه ماچېوارا ته راورسېد د اپریل په سر کې ده ته احوال راغی چې یو سلو شل زره سکان د ویساکي جشن لپاره په امرتسر کې راټول شوي او جګړې ته چمتو دي. شاه د هوښیارۍ له مخې پرېکړه وکړه چې ژر په ستلج پورې نه شئ او دوه میاشتې هلته پاتې شو او د لښکرو کنډکونه یې د سکانو د ګوشمالۍ او ټکولو لپاره ورولېږل. څرنګه چې دا وخت د نجیب الدوله له روغتیا څه

(۲۰) د فارسي مراسلې سالنامه، دویم ټوک، ۳۱، حسین شاهي، ۶۷-۶۸، خوش وقت رای، تاریخ سکان، ۱۶۴.

مو ده ښه نه وه نو ده د مې په يوولسمه نېټه له شاه څخه رخصت واخيست او کور ته روان شو او خپل زوی ضابط خان او خپل نور خپلوان يې د شاه په کمپ کې پرېښودل.[۲۱]

سکانو د نجيب الدوله پر سيمه بريد وکړ:

د مې د مياشتې پر لومړيو ورځو کې يوه ډله سکان په پټه د شاه له کمپ څخه تېر شول او د نجيب الدوله سيمې ته ننوتل. څرنګه چې ده، دده ورونو او زامنو د خپلو لښکرو په ګډون د سکانو پر خلاف په فعالانه توګه صفبندي کړې وه، نو سکانو مقصد له دغه راتګ څخه دا و چې هغوی د شاه له کمپ څخه راجلا او د سيمه ييزو مرستو څخه يې بې برخې کړي. دوی امبيتا، او ناناو تاو لوټل او ميروت او شاملې ته ور وړاندې شول. ددغه چپاو څخه په خبرېدو سره نجيب الدوله له شاه څخه د مرستې غوښتنه وکړه او شاه جهان خان ته امر وکړ چې له اتو زرو تنو سره دواب ته وخوځېږي او سکان وشړي. جهانخان د نجيب الدوله د زوی ظابط خان په لار ښوونه او پنځو زرو روهيله پوځونو سره شاملې ته په بيړه وخوځېد او په دريو ورځو کې يې يو سلو اتيا ميله واټن وواهه. سکانو د هغوی د راتګ خبر څلور ګړۍ وړاندې ترلاسه کړ او د مې په نهه ويشتمه نېټه د جمنا پورې غاړې ته تېر شول. هغه کسان چې د دوی شاته پاتې شول افغانانو له تېغه وايستل. له سردار جانخان سره په تيت و پرک نښتو کې د سکانو يو سردار ووژل شو او سردار باګيل سنګ کارورسنګيا ټپ واخيست. جهان خان د دغو عملياتو

(۲۱)د فارسي مراسلې سالنامه، دويم ټوک، ۳۲۳، – ۳۴۵، ۴۲۲، د ډيلي پېښې.

له بريالي سرته رسولو وروسته په اوو ورځو کې بېرته د شاه کمپ ته ځان راورساوه.[۲۲]

د شاه په لښکر کې نارضايتي او د افغانستان پر لور دده ستنېدل:

افغاني پوځونو ه څه وخت د معاشونو ورکول ځنډېدلي وو. د هغوی يو ځلور سوه يا پنځه سوه کسيز کنډک ياغي شو او په خپل سر د افغانستان لور ته د کاسور، پاک پټهان او ملتان له لارې وخوځېد. د پنجاب سوځوونکي فصل او سخت باراني موسم چې رودونه په کې سېلاوي کېږي، په رانږدې کېدو وو. دا وېره هم موجوده وه چې ياغيان به په وطن کې نارضايتي زياته کړي او دا چې پاتې پوځ به ښايي په دغه ناروغۍ (بغاوت. م) اخته شي، له دې امله شاه د ملتان له لارې ظاهراً د دې لپاره چې له سکانو سره مخامخ نه شي، وطن ته ستون شو.[۲۳]

سکانو بيا پنجاب ونيو:

که څه هم شاه دوه ځله نور هم هڅه وکړه چې په پنجاب کې خپل له لاسه وتلی موقف بيا حاصل کړي، خو دا (اتم بريد په هند.م) به په هند باندې دده وروستی بريد وشمېرو او په دغه يرغل سره په پنجاب کې دده مقبوضات (دومينونونه) پای ته ورسېدل. دده له ستنېدو وروسته سکانو بر ژر د سند او جمنا ترمنځ د سيمې واکداران شول. د لاهور تش په نوم افغاني حکمران

(۲۲) طهماسنامه، ۱۲۱الف-ب، نورالدين، احوال نجيب الدوله، ۱۱۱-۱۱۲، سرکار دويم ټوک، ۴۹۸-۴۹۹
(۲۳) علي الدين، عبرتنامه، ۲۸۰.

دادان خان په پټه لاهور او د هغه چونۍ خپلو مخکینیو بادارانو (سکانو) ته وسپارل او له عامه کار څخه په ورځ کې د شلو روپیو د تقاعد په اخیستلو سره گوښه شو، په داسې حال کې چې رحمت خان روهیله خپل هېواد ته په ځټ ولاړ. د سرهند سیمې د معمول په څېر د راجا امرسنگ او د پلکیان د نورو سکي مشرانو او نورو متحدینو په لاس کې پاتې شوې.[۲۴]

---

(۲۴) علي الدین، عبرتنامه، ۲۸۱، خوش وقت رای، تاریخ سکان، ۸۱-۸۲.

ثلورويشتم فصل

د بلخ، بخارا ، پنجاب او خراسان پر لور وروستي عمليات

(۱۷۷۰-۱۷۶۸)

د بلخ او بخارا پر خلاف جنګي عمليات:

په شمال کې د بلخ خلکو او په شمال ختيځ کې د بدخشان وګړو له څه وخت راهيسې ستونزې پيدا کړې وې او په دغو ځايونو کې د جوتې سرحدي کرښې د نشتوالي له امله کله د بخارا له خلکو سره ټکر کېده. احمد شاه په دې فکر چې په دغو ځايو کې سوله او نظم ايجاد شي، شاه ولي خان د شپږو زرو انتخابي سپرو له يوه پوځ سره د ۱۱۸۲ل- ۱۷۶۸م کال، په پيل کې ولېږه. د افغاني وزير د وړانديې راتلو څخه د خبرېدو له امله د بخارا واکمن مراد باى د بلخ د ياغي خلکو د امداد لپاره د يوه پوځ سره هغه لور ته راغی. شاه ولي خان احمد شاه د مرادباى په حرکت باندې خبر کړ. افغاني پاچا

سملاسي له کتمر څخه د يوه ستر پوځ په مشرۍ ووت او د شمال لويديځ پر لور هرات ته روان شو. له دغه ځای څخه شمال ختيځ ته وګرځېد او د مرغاب له رود (رود مروهم بلل کېږي) څخه واوښت او په ميمنه، شبرغان، اندخوی او بلخ کې يې خپل قدرت بيا ټينګ کړ. شاه ولي خان يې بدخشان ته ولېږه او په خپله د شمال لويديځ پر لور بخارا ته روان شو. له بلې خوا مراد بای هم له افغاني پاچا سره د جګړې لپاره ځان تيار کړ او د اکسوس (امو دريا) په لويديځه غاړه يې له اندخوی څخه څلور شپېته ميله د شمال خواته د قارشي په کلي کې کمپ غوره کړ. سره له دې هم د سولې خبرې پيل شوې او د دواړو هېوادونو ترمنځ د آمو د رود د يوې سرحدي پولې په توګه د ټاکل کېدو له امله دا خبرې په بريالي ډول پايته ورسېدې. دا موافقه هم وشوه چې خرقه مبارکه به چې څه وخت د حضرت اويس قاراني په ملکيت کې وه او دا وخت په بخارا کې ساتل کېده، مرادبای احمدشاه ته ورکړي. احمدشاه د حضرت محمد دغه مقدس يادګار يو لوی سپېڅلی ملکيت وګاڼه او په نهايي درنښت يې کندهار ته ورلېږداوه.[1]

په هند باندې وروستی برید:

(۱) سراج التواريخ، ۲۷. د خرقې مبارکې په باب زيات تفصيلات د همدغه اثر په ۲۷-۲۸مخ کې وګورئ.
غبار په اخپل اثر ((احمدشاه بابا)) کې داسې کومه اشاره نه کوي چې احمدشاه بابا په خپله له مرادبای سره د مسالې د حل لپاره تللی وي. دده په حواله دا ټوله مساله د شاه ولي خان له خوا حل شوه دغه راز د نوموړي مولف په قول د بدخشان له فيض اباد څخه د خرقې مبارکې راوړل کندهار ته د شاه ولي خان له خوا سرته ورسېدل. خو عبار په دې باب کومه منبع يا معاصرين يا نور څه د خپل قول د تاييد لپاره نه راوړي. سره له دې هم ماته د سراج التواريخ بيان ډېر د باور وړ برېښي. د نوموړي (سراج التواريخ) مولف وايي چې د خرقې کيسه ماته خپل نايک اعليحضرت حبيب الله خان کړې ده (اووه ويشتم مخ.)

شاه د ۱۷۹۲ کال په پیل کې د وروستي ځل لپاره په پنجاب باندې خپل عملیات پیل کړل.

دی له اندس او جهلم څخه واوښت او د چناب تر کینې غاړې یې ځان ورساوه او د ګجرات په شمال لوېدیځ کې له کنجا څخه شل میله لیرې په جوکالیان کې یې کمپ وټاکه. په دې وخت کې سکانو په دغه سیمه دومره زیات ټینګښت موندلی و، چې اوس یې تر هر وخت پخوا ماتېدل ګران و. په دې برسېره د شاه د پیروانو ترمنځ اختلاف راغلی و او دی مجبور شو چې خپل وطن ته ستون شي. د پېښور او کابل ترمنځ لار کې دده په لښکر کې یوه بلوا پیدا شوه، دده په کمپ برید وشو هغه یې لوټ کړ او زیات شمېر مشران او سربازان یا مړه شول او یا تیت او پرک. شاه له کابل څخه کندهار ته ستون شو.[۲]

د نصرالله میرزا پر خلاف عملیات:

ورپسې شاه په خراسان کې د شاهرخ د زوی نصرالله میرزا بغاوت ته پاملرنه واړوله. نصرالله میرزا په پنجاب کې د شاه پرله پسې ماتو او د سکانو په ځپلو کې دده د ناکامیو له امله زړور شو او د مشهد او متحدو پارسي سیمو د خپلواکۍ دعوا یې وکړه، خو ده په خپل لاس کې کوم پیاوړی لشکر نه درلود. په ۱۱۸۱هـ (۱۷۶۷-۶۸م) کې ده د کریم خان زند دربار وکوت او له هغه څخه یې د مرستې غوښتنه وکړه، خو په دې ځای کې ده څه بود نه کړل او بریالی نه شو. ورپسې ده کوردانو ته سترګې وروا ړولې او د هغوی د

(۲) علي الدین، عبرتنامه، ۲۸۲، عمدة التواریخ، لومړی ټوک، ۶۵، د فارسي مراسلې سالنامه، دویم ټوک، ۱۳۶۵، ۱۴۹۹.

يوه لښکر د برابرولو لپاره په ۱۱۸۲هـ کې هغې سيمې ته روان شو (۱۷۶۸م) په چېناران کې د جعفرخان، يوسف علي خان او نقد علي خان له خوا د شپږو زرو پارسي سورو په ګډون ده ته هرکلی وويل شو. دوی نصرالله ته يو څه هغه جواهرات پيش کش کړل چې د نادر د مړينې پر وخت کې د دوی لاس ته ورغلي وو، ځينې نور غوره مشران لکه محمد حسين زعفرانلو، رضا قلي خان (د محمد رضا خان خامپکلو زوی او ((دولت خان شادرلو)) هم ده په خدمت کې شامل شول. د قوچان واکمن د محمد حسين خان زوی اله وردی خان که څه هم په خپله خوښه له ده سره پيوست شو خو امر وشو چې هغه دی قصاصګاه ته بوتلل شي. د اله وردي خان په شان يوه مشر ته په دومره سپکه او ټيټه سترګه کتلو سره د کوردانو په شوق و شور باندې سرې اوبه توی کړې او دوی خپلو کورونو ته هغه وخت ستانه شول چې خبر راغی احمدشاه د خراسان پر لور د تګ په لار کې هرات ته رارسېدلی دی. نصرالله ميرزا د قوچان مشر ازاد کړ او له خپلو متحدينو سره يې اختلافات يوې خوا ته پرېښودل.(۳)

د ړانده شاه رخ د زوی په ناوړه نيت باندې چې د هغه وجود په مشهد کې د شاه په بزرګوارۍ او مرحمت پورې تړلی و، د پوهېدو سره سم، شاه د هرات له لارې د خراسان پر لور وخوځېد (۱۱۸۳هـ، ۱۷۶۹-۱۷۷۰م) او تربت شيخ جام او لنګر يې ونيول.

دا وخت نصرالله له خپلې ټولې قوا سره په بيړه د مشهد خوا ته راروان شو او د شاه رخ په مشوره يې خپل کشر ورور نادر ميرزا د کريم خان زند څخه د

(۳) مجمل التواريخ، ۱۳۶-۱۳۸، الفنستن، کابل، ۲۷۹، احمدشاه بابا، ۲۹۲.

مرستې د ترلاسه کولو لپاره ولېږه. د لارې په اوږدو کې ده (نادر) له تبس څخه چې د کخک په سویل لوېدیځه یو سلو شپږ میلې کې پروت دی، کتنه وکړه. د دغه ځای مشر علي مردان خان خپلې ټولې منابع د شهزاده نادر په واک کې ورکړې او د شاه پر خلاف یې یو لښکر برابر کړ. په عین حال کې شاه هم مشهد ته راورسېد او هغه یې کلابند کړ. نصرالله د ښار دروازې وتړلې او د هغه مورچلونه یې کلک کړل. کله چې به ده د سلو څخه تر زرو تنو پورې د ښار څخه د باندې لېږل چې د کلابند کوونکو د پوځ په اړخونو (جناح) باندې برید وکړي او خپل پلټنه ییز ټوپک ورباندې تش او بیا په شټ د ښار لور ته مخ کې له دې چې د افغانانو لاس ورسېږي، وتښتي.

ابن محمد امین وایي چې د کلابند شویو څخه په کلا بند کوونکو باندې د یوه برید په ترځ کې اته سوه افغانان ووژل شول.[۴]

په داسې حال کې چې د مشهد کلابندي روانه وه، دا خبر راورسېد چې علي مردان خان د نادر میرزا په ملګرتیا له تبس څخه د قوې په تجدید سره راروان دی. احمد شاه قولر اقاسي، رسول خان د څلور زرو تنو په مشرۍ د دوی د مقابلې لپاره واستول، خو دی له ګونا باد سره نږدې د پارسیانو له خوا له ماتې سره مخامخ شو او نه سوه پنځوس تنه افغانان له منځه لاړل. شاه ورپسې خپل نامتو جنرال جهانخان او جنګیالی بلوخ میر نصیر خان یې د اتو زرو سورو او شپږو زرو پلیو افرادو سره ور واستول. سلطان اباد ته د دوی په رسېدو سره د دغې سیمې مشر عبدل علي خان یوې بلې چونۍ ته وخوځېد او په هماغه شپه نادر میرزا او علي مردان خان ورسره پیوست

---

(۴) مجمل التواریخ، ۱۳۸-۱۴۰ احمدشاه بابا، ۲۹۲-۲۹۳.

شول. بل سهار علي مردان خان په افغانانو یو برید وکړ، خو کله چې دی د افغانانو د ټوپک والاوو منځ ته ور ننوت د ګولیو تر باران لاندې راغی او ووژل شو. په دې وخت کې بې مشره پارسیانو د تېښتې لاره غوره کړه. میرزا نادر سلطان اباد ته وتښتېد او د جهانخان او میر نصیر خان له خوا تعقیب شو، خو ده وکولی شول مشهد ته وتښتي.[۵]

شاه په مشهد کې:

سره له دې هم دا بده وګڼل شوه چې د مشهد ښار چې په کې د امام رضا زیارت دی، وسوځول شي. له دې امله شاه ولي خان له شاه رخ او نصرالله میرزا سره خبرې اترې پیل کړې او د هغو په بریالیتوب پای ته رسېدلو سره شاه ښار ته ننوت او له هغوی سره یې بیا دوستانه اړیکې پیل کړل. شاه رخ خپله لور ګوهر شاد شهزاده تیمور (د احمد شاه زوی) ته په نکاح ورکړه او ژمنه یې وکړه چې د افغاني اعلیحضرت د خدمت لپاره د پارسي لښکرو یو کنډک برابر کړي. د واده مراسم په مشهد کې د شاه په کمپ کې په ډېر درنښت ترسره شول. نصرالله میرزا له خپل لوري څخه خپل یو ډېر ښایسته سپین آس چې ((غریب)) بلل کېده او پنځلس زره روپۍ یې بیه درلوده شاه ته د سوغات په توګه ورکړ او شاه په ډېره خوشالۍ هغه ته د ((فرزند خان)) لقب وباښه. احمد شاه دا نیت نه درلود چې خراسان تر خپل مخامخ کنټرول لاندې راولي، نو له دې امله ده دغه هېواد شاه رخ ته وسپاره چې د معمول په څېر یې ده ته اداره کړي. شاه رخ په راتلونکي کې د خپل ښه سلوک د

(۵) مجمل التواریخ، ۱۴۰-۱۴۲.

تضمین په خاطر خپل یو زوی یزدان خان شاه ته د یرغمل په توګه ورکړ. دا د احمد شاه وروستي عملیات وو چې له هغې وروسته د ۱۱۸۴هـ (۱۷۷۰م د جون نهمه) کال د سفرې په اتمه نېټه د کندهار خواته رارawan شو.[۶]

---

(۶) مجمل التواریخ، ۱۴۳-۱۴۶، الفنستن، کابل، ۲۹۷-۲۹۸، احمدشاه بابا، ۲۹۳-۲۹۶.

پنځه ویشتم فصل

د احمدشاه وروستۍ شپې ورځې او مړینه

په ۱۷۷۱م کې په هند باندې د برید په برخه کې د شاه ناتواني:

میرقاسم چې د بنګال له دومنیون څخه بې برخې شوی و، پخوا یې د څه وخت لپاره هڅه وکړه چې په هند کې د انګرېزانو پر خلاف یوه اتحادیه تنظیم کړي. دی له مرټانو او سکانو سره په دې فکر په تماس کې ولوېد چې په بنګال باندې د برید لپاره د هغوی مرسته راوکاږي. خو هېڅ یو یې دده مرستې ته ورنه غی، ده یوازې احمدشاه ته د امید سترګې وروا ړولې. ده په خپله هغه لیکنه کې چې د ((حیدراباد دکن)) نظام ته یې د ۱۷۷۰ کال د مارچ په اوه لسمه نېټه کړې وه داسې څرګند کړل. ((چې دی له احمدشاه ابدالي څخه پرته بل کوم دوست نه لري، خو هغه په خپله په افغانستان کې په خپلو کورنیو مسایلو بوخت دی.))

په همدغه شان روهیله وو هم د ۱۷۷۱ په پیل کې د مرهټانو پر خلاف دده مرسته وغوښتله او دوی غوښتل چې د احمد شاه د لښکرو د وتلو وخت ددې توان نه لري چې د یوې اله ګولې پیش بیني وکړي او هغه غلې کړي، ده په بېرحمۍ سره سردار زال بیګ وواژه. ((خو سردارانو ورته وویل چې دا کار خو ستاسو په امر وشو.)) شاه ځواب ورکړ: ((مګر ما د دیلاور خان د اعدام امر تیمور ته نه و کړی، هغه څه وکړه، سیاسي ملحوظات او سیاست به دا ایجابول چې زه په دوو تورنو باندې د مرګ حکم وکړم، خو مخفي دلایلو چې سلیمان ورباندې پوه و، دا حکم کاوه چې سلیمان په دې برخه کې ((د زال بیګ د وژلو. م) زما اطاعت ونه وکړي. په دغو خبرو سره سرداران قانع شول او د شاه اطاعت یې ومانه.

د احمد شاه وروستۍ ورځې:

د ۱۷۷۲ کال په اوړي کې دده ناروغي دومره یوه خطرناک حد ته ورسېدله چې د پزې پاسنۍ برخه او د پزې او مرۍ ترمنځ خوا یې ونیوله. لاروا او چنجیان په دغه برخه کې راپیدا شول او تر دې حده چې د خوړلو او څښلو پر وخت به یې خولې ته راتویېدل. د کاچوغې له مرستې پرته یې په سختۍ سره څه خوړلی شول. کله چې طبي علاج ناکام شو نو دی د سلیمان په غرو کې یوه ځای ته چې توبه معروف بلل کېده او له کندهار څخه نهه میله د ختیځ لور ته و، ولاړ. تیمور شاه د خپل پلار د ناروغۍ له سختېدو څخه د خبرېدو سره سم له هرات څخه راووت او کندهار ته راغی. شاه ولي خان له هغه سره دومره ښه تمایل نه درلود. ده د شاه غوښتونه په دې وخوړل چې امر وکړي دی ببرته خپل ولایت ته په ځټ ولاړ شي. ده (شاه ولي خان) بې فایدې

شاه ته ګیلې او عرضونه وکړل. بد مرغه شهزاده مجبور و چې د خپل پلار په مړینې کې د حاضرېدلو څخه پرته ببرته ولاړ شي.

د شاه مړینه:

د شاه مرض ډېر ژر پسې سخت شو. د ژوند په اخر کې دده خبرې په سختۍ سره پوهېدل کېدلی شوې او دده بنګېدل یو ازې دده د اشارو او یاقوت خان په مرسته درک کېدلی شول چې دده څنګ ته به ناست و، خو څه وخت وروسته دده دا هم نه شول کولی چې یاقوت خان پوه کړي. دا وخت شاه د خپل مطلب د پوهولو لپاره مجبور و چې ولیکي. په دغسې یوه بېچاره او لاعلاجه حالت کې احمد شاه د ۱۱۸۶ هـ کال د رجب په شلمه (د ۱۷۷۲ کال د دسمبر درویشتمه) د جمعې په شپه له دنیا څخه سترګې پټې کړې.[۳]

شاه په کندهار کې خاورو ته وسپارل شو:

یاقوت خان چې د شاه لوی خواجه (عقیم سړی. م) او باوري شخص و، د شاه مړینه یې پټه کړه او تیمورشاه ته یې ولیکل چې چابک کندهار ته راشي او د سلطنت واګې په لاس کې ونیسي. په عین حال کې دی له شاهي جنازې سره پایتخت ته راروان شو او هغه یې په یوه تذکره (د ناروغانو په کټ کې) کېښود او اوازه یې خپره کړه چې شاه سخت ناروغ دی او هدایت یې کړی

(۳) مجمل التواریخ، ۱۴۷-۴۸، حسین شاهي، ۶۸-۷۰، تاریخ سلطاني، ۱۴۶-۱۴۷، فیریر د افغانانو تاریخ، ۹۱-۹۲، مالسن، د افغانستان تاریخ، ۲۹۱-۹۲، الفنسټن، کابل، ۲۹۸.

الفنسټن او وروسته فیریر او مالسن د احمدشاه د مړینې تاریخ د ۱۷۷۳ کال د جون په میاشت کې ښیي. مجمل التواریخ دغه پېښه د ۱۱۸۵ کال د جمادی الثاني په پای کې بولي چې د ۱۷۷۱ کال د اکتوبر سره مطابقت لري. عمدة التواریخ، لومړی ټوک، ۱۶۶، وایي چې شاه د ۱۱۸۶ کال د ربیع الاول په دویمه (۱۷۷۲ کال د جون لسمه) مړ شو. ما افغاني منابع تاریخ سلطاني او سراج التواریخ تقلید کړل. حسین شاهي کومه نېټه نه ښیي.

چې څوک يې مزاحم نه شي. ده په دقت سره پر دې په جنازه راکش کړې او مړی يې داسې جوړ کړ چې هېڅوک يې ونه ليدلی شي ياقوت خان به کله کله تذکرې ته رانږدې کېده چې ګواکې له شاه څخه د اوامرو لپاره راځي او يا هغه ته ببوزی وهي.

دغه راز ده د جنازې له څنګ سره نږدې په کچرو باندې خزانه وړله دا ددې لپاره چې په هغو يې تل سترګې ولګېږي. په ټوله لار کې څوک په دې راز پوه نه شول يوازې کندهار ته يوه ورځ مزل پاتې و چې شهزاده سليمان د خپل پلا د ليدنې لپاره راغی او په دې وخت کې د شاه مړينه اعلان شوه. مړی په کندهار کې د ښار په لوديديځه څنډه کې په اته اړخيزه ساختمان کې خاورو ته وسپارل شو. دلته يوه کتيبه داسې لوستلی شو:

((احمد شاه درانی يو لوی پاچا و ده د عدالت داسې ترپ و چې ګوزنه او زمری په سوله کې يوځای سره اوسېدل. ده د بريو په غبرګ سره دده د ښمنانو غوږونه پرله پسې کاڼه شوي وو.)) (۴)

(۴) فيرير، دافغانانو تاريخ، ۹۲، مالسن، دافغانستان تاريخ، ۲۹۲، هاملتن، افغانستان، ۱۹، محمد حيات خان، حيات افغاني، ۲۲.

Mausoleu of Ahmad sha at Kandahar

شپږ ویشتم فصل

د احمد شاه شخصیت او کارنامې:

لکه چې په تېرو مخونو کې مو ولیدل د احمد شاه نبوغ د هغه په غوره پوځي شهکاریو کې خپله بشپړه څېره څرګندوي. ده د خپل پوځي او سربازۍ د مسلک ترڅنګ ځینې لوی بشري صفتونه درلودل. لوی افغان چې د یوه سرباز په توګه خدای پیدا کړی و، په ذاتي ډول د خلکو لاربنود، رهبر، یو زړه سواند واکمن، یو توانمند اداره چي او د پوهې او ادبیاتو حامي و.

د احمد شاه ونه او څېره:

ډاو وایي: ((په ۱۷۶۷ کال کې چې دی د پنځه څلویښت کلو په عمر کې و، په ونه جګ، غښتلی او ځورب والي ته مایل ښکارېږي. ده د مخ په پوره او فوق العاده توګه ګردی دی. ږیره یې زیاته توره او څېره یې په زړه وړونکې توګه ښکلې ده. په عمومي ډول ده ده بڼه برم لرونکې او د فوق العاده شان او پاخه ذهن څرګندوونکې ګڼل کېږي.))[1]

دی چې طبعاً ډېر زړور او پیاوړی و، د افغاني مېړانې یوه مطلوبه او ایدیاله څېره یې ښکاره کوله. یوازې د خپل عمر په پای کې یې څېره د پوزې

(۱) (داو)، د هندوستان تاریخ دویم ټوک، ۴۰۸-۴۰۹.

په سر د ټپ او په غومبورو او ټنډه باندې د زخو د پیدا کېدو له امله لږ څه بې ډوله شوې وه.

ده یو ډېر لوړ، زړه راکښوونکې او جذاب شخصیت درلود. په رښتیا هم ده په خپل نوراني مخ او بېساري خوی کې داسې څه درلودل چې د ټولو محبت او تمجید یې ده ته ور په برخه کړي و. دی چې له هلکتوب څخه ډېر با استعداده و، د نادرشاه پاملرنه یې ځانته واړوله او نوموړي دی د تل لپاره په خپل ځانګړي او شخصي ارکان حرب کې وساته او په نهایت زیاته اندازه یې دده ستاینه کوله. یو وخت نادر په عام دربار کې وویل: ((ما په ایران، توران او هندوستان کې داسې کوم سړی چې د ابدالي احمد په څېر د ستاینې وړ استعداد ولري، لیدلی نه دی.)) [۲]

د نادر دغه خبرې په پیغمبرانه توګه رښتیانې شوې. د دکن نظام الملک اصفجه کله چې د ۱۷۳۹ کال په مارچ کې دی د ډیلي د دیوان عام چونې ته نږدې د جالې دروازې څخه بهر د لومړي ځل لپاره ولید، نو پاچاهۍ ته یې دده د لوړېدلو پیشګویي وکړه.

صابر شاه ملنګ په ده کې په نادرشاه ((پسې)) څرمه سړې نښې نښانې ولیدې او کله چې ده (ملنګ) په ۱۷۴۷ کال کې د افغاني خلکو د سردار په توګه د انتخاب کېدلو په منظور دی د یوه کاندید په حیث پیشنهاد کړ، نو ټولو په یوه اتفاق د احمد شاه تود هرکلی وکړ. په هرکلي کوونکو او تاییدوونکو برخه والو کې حاجي جمال خان په خپله حاضر و، چې د جرګې

(۲) حسین شاهي، ۱۱.

زیاتې رایې یې ګټلې وې او د افغاني لویانو او نجیباوو په منځ کې ډېر زورور او متنفذ شخص و.

شخصي کرکتر او ذوقونه:

الفنستن وايي: ((داسې برېښي چې دی خندان، مودب یا رون تندی او د ښه سلوک او طبیعت خاوند و. په رسمي او دولتي مواقعو او محافلو کې ده ډېر لوړ شان و شوکت غوره کاوه، خو په نورو وختونو کې دده کړه وړه ساده او عادي وو او له درانیانو سره هماغسې یو شان[3] رواجي ولسي سلوک چلاوه چې د پاچا د لقب له غوره کولو څخه دمخه یې درلود. احمد شاه دینداره سړی او مذهبي فکر یې درلود. ده د علماوو، منورینو او روحاني (سپېڅلو) ډلو سره مینه لرله. ده له ملایانو او ملنګانو (درویشانو) سره په ډېر درنښت رفتار کاوه او له صابرشاه سره دده علاقه خو ښېخي هر چاته ښکاره ده. ده به تل له کابل څخه د پنجاب پر لور لار کې تل د څمکنیو له شیخ عمر او د لاهور او باټالا د والیانو سره په دغو ځایو کې د تم کېدو پر وخت کې لیدنې کتنې کولې. په ۱۷۶۰ کال کې ده په ډیلي کې هغه وخت د خواجه نظام الدین اولیا زیارت وکړ چې د جټانو پر خلاف یې پوځي عملیات ترلاس لاندې ونیول. همدا شان د پاني پت له تاریخي جګړې وروسته دی د بوعلي قلندر زیارت ته لاړ. په داسې حال کې چې ټول لویان او لوړ رتبه مامورین به دده په حضور کې به درنښت ولاړ وو، سیدانو او ملایانو ته د ناستې اجازه ورکړل شوې وه. په همدې ډول ده به هره پنجشنبه

(۳) الفنستن، کابل، ۱۹۸-۲۹۹، تاریخ سلطاني، ۱۴۷.

علما ، فقرا او ديندار ه ملنګان د شپې ډوډۍ ته رابلل ((له هغوی سره به په هغو علومو او مذهبي مسايلو غږېده.)) چې دی ورسره ډېر علاقمند و. ((دی په خپله هم يو متقي او سپېڅلی شخص و او تل يې د يوه ولي د کرکتر لېوالتيا درلوده)).

دی په خپل قول ډېر ټينګ ولاړ و او د خپلو ژمنو په سرته رسولو کې يې تل وفاداري ښودله. د نادر شاه له اولادې سره دده له زړه سوي او له هغوی سره په داسې حال کې حوصله کول چې دده په مقابل کې يې پرله پسې دښمنۍ ته لاس واچاوه، دده د سخاوت او وفادارۍ روحيه څرګندوي.

يوه ورځ يو هندو درويز ګر راهب سوا مي پران پورې اردباهو د خپل چکر پر وخت له غزني سره نږدې څېرمه ساحه کې د شاه په لښکر وربرابر شو. شاه به حتماً د طبي بوټو په باب د هندي راهبانو په پوهه باندې خبر و او د دوی د نسخو په فوق العاده اغېزمنتوب پوهېده. کله چې يې خپل کمپ ته د سوامي پران پوري له راتګ څخه واورېدل، د خپلې پوزې پر سر د ټپ او زخې په باب يې ورسره مشوره وکړه او د هغې د علاج په باب يې د يوې نسخې غوښتنه ترې وکړه. خو د شاه د ناروغۍ علاج يوه جراحي ايجابوله چې سوامي د هغې په هکله کافي پوهه نه لرله. له دې امله ده يوازې خپلې پوهې ته اسره وکړه او شاه يې په يوه رمز داسې پوه کړ: ((ستاسو د سلطنت او ددغه ټپ ترمنځ يوه اړيکه شته او هغه دا چې دا به بې خطره نه وي چې له يوه ځان خلاص کړې مبادا د بل يوه ((وجود)) د له منځه تلو له خطر سره مخامخ شي)). دغه پيشنهاد شهزاده (احمد شاه) د تاييد وړ وګرځېد.

یو ازې دده د ژوند وروستۍ ورځې وې چې دی په دې پوه شو دده ناروغتیا په یقیني ډول علاج کېدونکې نه ده.

فیریر وایي: ((دی له هغو زیات وجرایمو څخه چې په عمومي توګه د ختیځو ملتونو په افرادو کې رواج دی، لکه نشه (د شرابو یا تریاکو څخه)، دوه مخی، حرص، ظلم، فارغ او لیرې و... دی تل د مذهب او دیانت سخت حامي ګڼل کېده.)) احمد شاه چې د یوه مهربان، زړور او د سخا خاوند یو سړی و، نو د خلکو په ټولو ډلو کې یې شهرت درلود. دی د نارینه سپورتونو، رسولی او ښکار شوقمن و او له اسونو سره یې زیاته مینه لرله. عماد الدین حسیني د تیمور شاه په حواله ویلي دي چې یو وخت چې شاه ولي خان له شاه څخه وپوښتل ولې دومره غمجن دی، هغه ځواب ورکړ: ((زما آس ترلان ناروغ دی)). وزیر په ډېر درناوي بیا عرض وکړ: ((په شاهي اصطبل (غوجل) کې خو په زرګونو اسان شته.)) شاه وویل: ((له زیاتې هڅې وروسته زه (دواسپه) (د دوو اسو خاوند) شوم (ترلان او همدان خو اوس یې یو ناروغ دی. زه ځکه خفه یم چې مبادا بیا به یو اسپه شم.))[۴]

دده کالي او خواړه:

احمد شاه ډېر زیات ساده کالي اغوستل او په سختۍ سره کېدلی شول په دغه برخه کې له نورو لویانو او اشرافو څخه یې توپیر وشي. په هغه یوه تمثال کې چې د لاهور په مرکزي موزیم (اتم مخ) کې ساتل شوی دی، داسې معلومېږي چې یوه پارسي خولۍ یې پر سر ده چې په هغې برسېره یوه جیغه

(۴) الفنستېن، کابل۲۹۸ - ۲۹۹ مالسن، د افغانستان تاریخ، ۲۷۲ - ۲۷۳ فیریر، د افغانانو تاریخ، ۹۲، ۹۳، حسین شاهي، ۴۱، د پنجاب د تاریخ د ټولنې مجله (۱۹۲۳)، نهم ټوک.

او یو سرپېچ شته. د یو بې غوړو یا بې غاړې کمیس برسېره یې چې تنګ لستوڼي لري، یو پوستنین اغوستی دی. دده په خولۍ او متهو باندې د مرغلرو او جواهراتو ژی (مرصع څنډه یا پیڅه یا لیکه) نه لیدل کېږي او هم یط د نادرشاه په شان د مرغلرو کوم لاکت یا اوږی په غاړه کې نه برېښي. له افغاني شلوار یا پرتوګ سره په یوه نامزین او اوږده مستطیل ډوله تخت ناست دی.

دی به په خپل شاهي تخت ډېر لږ کېناسته او کالي یې له یوه لوی څادر (شال) (چې د لونګۍ په توګه په سر کېږده) په نخي یا پومبه یي کمیس برسېره له یوه رنګه او یا ګلدار واسکټ (جاکټ) یا یوې چرمي کرتۍ او یوه ارت افغاني پرتاګه څخه جوړ شوی وو. دا ډول کالي د افغان ملت ددغه وخت کالي وو چې د اوسنۍ پېړۍ تر لومړیو لسیزو پورې لیدل کېدلی شي.

محمد حیات خان په خپل ((حیات افغاني)) کې موږ ته وایي چې د افغاني نجباوو کالي د یوې خولۍ برسېره د یوې ښایسته لونګۍ له یوه اوږده ګلداره کمیس چې چوګه (یوه ارته کرتۍ) ورباندې اغوستل کېدله یوه ارت څادر، یو کمربند (د تکي څخه جوړ او د کمیس برسېره د ملا څخه تاوېده، خو تر چوګې لاندې چې ورپورې به پیش قبضه ځړېدله او یوې توری څخه وو چې به په یوه چرمي تسمه په کینه خوا په کمربند پورې به تړلې وه. په ژمي کې د یوه وړین پنډ جاکټ (بنیل) او یوې اوږدې تور رنګې نصواري کرتۍ په وسیله یې له سړو او باد څخه ځانونه ساتل. دوی د اسې کلک چرمي بوټونه په پښو کول چې د مخ څوکه یې پورته او بیا د شاوخوا

ته د ژمي کې دوی ددغو بوټونو پرځای وه (ښايي د پڼو په بڼه به وي. م) په هاتي د شونډک په څېر راکږه شوې وه اوږده بوټونه (ښايي موزې. م) او د تنکي څرمنې جرابې (ماسې) په پښو کول.

احمد شاه په خوړو کې هم همدا شان ساده بڼه غوره کړې وه ده له څو ډوليزو او هوسۍ او غير ضروري خوړو څخه ځان خلاص کړی و. د نورو افغانانو په څېر به ده پلو (چې تازه غوښه ورسره وه او کله کله به په هګيو او پيازو سره ښکلې کېده)، تازه يا وچه غوښه، کباب، پنېر او پېروی د خميره شوې پخې ډوډۍ، مېوې او شربتو په ګډون خوړل.(۵)

دده روغتيا:

د يوې پېړۍ، د څلورمې برخې په خپل فعاله ژوند کې احمد شاه د يوې ډېرې ښې روغتيا خاوند و. يوازې په اوه څلوېښت کلنۍ کې د خپلو اوږدو او ناکراره اجراتو اغېزې يې حس کړې. په هغې برسېره دده د شکرې مزمنې ناروغۍ او په پرله پسې توګه دده انرژي تحليل کړه. خو دده ناوړه ناروغي او شکايت د پوزې پر سر د ټپ او ((مردار دانې)) څخه عبارت و چې په پرله پسې توګه يې دده مخ د خپل عمر په وروستيو دوو کلونو کې تخريب کړ. دغو عواملو دده له جسمي کمزورتيا سره مرسته وکړه او په يو پنځوس کلنۍ کې د خپل سخت او ژوندي کار قرباني شو.

زده کړه او د پوهېدلو سره مينه:

(۵) حيات افغاني، ۱۳۰، غبار، احمدشاه بابا، ۵۰-۵۲.

که څه هم داسې کوم مدرک نه شته چې وښيي احمد شاه د خپلې ښوونې او روزنې لپاره ښوونځي ته تللی وي، خو واقعيت دادی چې نه يوازې باسواده و، بلکې د هېواد په ملي ژبو ډېر ښه پوهېده. داسې برېښي چې د خپلې ځوانۍ په لومړيو وختو کې ده په مدرسه کې يو څه زده کړه وکړه او په پښتو او پارسي کې يې مهارت ترلاسه کړ. په شعر ويلو کې يې ډېر ښه استعداد درلود. دده اشعار د ژبې له مخې ساده او په جوړښت کې عنعنوي برېښي. بيا هم د احساس په لحاظ هغه ډېر پاخه او فوق العاده دي. په ۱۳۱۹هـ ق، ۱۹۴۰م کې دده د اشعارو يوه مجموعه په کابل کې خپره شوه چې عنوان يې ((لوی احمد شاه بابا)) و.

احمد شاه د باتهالا د شاعر واقف ډېر ستايونکې و او هغه يې په کندهار کې خپل دربار ته راوباله. وايي چې واقف دا لاندې بيت ده ته ووايه:

نديده هيچکس ظل پيغمبر

بحمد الله که ظل الله ديدم

له ده څخه کوم او او نو بيوګرافيکي، ياد دښتونه يا نورې ليکنې پاتې نه دي چې د هغو له مخې دده د نثر د سبک په باب قضاوت وکړو. د تاريخ احمد شاهي مولف محمود الموساني وايي چې احمد شاه د مير مهدي خان استرابادي ((د تاريخ نادري)) د ژبې او سبک زياته ستاينه کوله او په دې لته کې و چې يو څوک په همدغسې قدرت او برياليتوبونو سره د خپل تاريخ د ليکلو لپاره راپيدا کړي.

په ((مراسلات احمد شاه دراني)) کې یو شمېر داسې رسمي مکتوبونه او فرمانونه شته چې احمد شاه دراني ته منسوب شوي دي. خو مکاتیب په عمومي ډول د شاهي اوامرو سره سم د منشیانو او کاتبانو له خوا لیکل کېدل، نو له دې امله دا ویلی نه شو چې دغه فرمانونه او مکاتیب به د شاه خپله انشا او لیکنه وي.

احمد شاه او ارټ:

په داسې یوه زمانه کې چې توره تر قلم زوروره وه، د جګړې له هنر څخه کوم بل شی دومره ښه غوړېدلی نه شو. احمد شاه هر یوه بل څه ته دومره زیات وخت نه درلود. هغه لږ څه فرصت به چې ده د دوو پوځي عملیاتو ترمنځ وقفه کې بیاموند، هغه به یې د خپلو مفتوحه ځایو او فتوحاتو د استحکام او د بل پوځي برید لپاره د تیاري په برخه کې مصرف کاوه. په دې سربېره دی دې ته پاتې نه شو چې اوږد ژوند وکړي او د سولې کارونو ته پاملرنه واړوي.

احمد شاه د یو څه زده کړې او شعري ذوق په لرلو سره د شاعرانو او لیکوالو حمایت ته پراختیا ورکړه. لکه چې لږ څه وړاندې مو وویل د باتالا شاعر نورالعین واقف په ده ډېر ګران و او کندهار ته راوبلل شو او دلته هغه ته د یوه دولتي مېلمه په توګه ښه راغلاست وویل شو او پالنه یې وشوه. د مولانا محمد حسین ازاد په ((نګارستان فارس)) کې د دغه شاعر ذکر راغلی دی (له **۲۲۵** څخه تر **۲۳۲** مخ پورې.)

نظـام الـدین عشـرت د احمد شـاه یـو بـل ګـران شـاعر و. دی د سـیالکوټ اوسېدونکې و، په ۱۷۵۷ کال کې له ډیلي څخه د شاه د راستنېدونکي سفر پر وخت دی له سیالکوټ څخه راغی او افغاني پاچا تـه یې وروسـته لـه دې چې هغـه لـه چناب څخه واوښت، د احتـرام لپـاره ځان ور وړانـدې کـړ او تـر کابـل پـورې د هغـه سـره ملګری و. نظـام الـدین پـه ۱۱۲۲هـ کـال کـې د ((نـادر نامې)) په نامه د نادرشاه یو شعري بیان ولیکه. داسې برېښي چې په شاه باندې ددغه شاعر کار اغېزه وکړه او له هغه څخه یې وغوښتل دده د خپل سلطنت یوه شرحه ولیکي. د شاه له اوامرو سره سم د دارالانشا رسمي مورخ او شاهي منشي میرزا محمود له خوا مواد او مدارک د شاعر په واک کې ورکـړل شـول او هغـه سـیالکوټ تـه سـتون شـو. پـه ۱۷۶۲ کـې دغـه شـاعر لـه بامیزي سردار نورالدین خان سره کشمیر ته په تګ کې ملګرتیا وکړه او په دغه ځای کې هغه د ((امین)) (قضایي مامور) په توګه وګومارل شو. نظام الـدین ((شـاهنامه احمدیـه)) چـې پـه شـپږ سـوه څوارلسـو مخونـو کـې یـوه مثنوي ده، تالیف کړه. د احمد شاه د سلطنت یو په زړه پوري شعري شرحه ده چې د شـاه پـه مړینـې او پـه ۱۷۷۲م کـې دده د زوی تیمـور شـاه پـه تخـت کېناستلو باندې پای ته رسېدلې ده.

په نثر کې احمد شاه د میرزا محمد مهدي استرابادي ستاینه کوله چې ((د تاریخ جهانکشای نادري)) یا په بل نامه ((تاریخ نادري)) مولف دی. له دې امله ده پـه ۱۱۲۷هـ کـې پـه مشـهد کـې لـه میـرزا مهـدي سره د خپلې اوږدې دوسـتۍ پـر اسـاس میـرزا محمـود الموسـاني انتخـاب کـړ او هغـه یـې پـه دارالانشا کې د یوه مورخ په توګه وګوماره چې له ((تاریخ نـادري)) سره پـه

ورته سبک دده د سلطنت تاریخ ولیکي. میرزا محمود ددغه اثر د تاریخ احمد شاهي په نامه ولیکه چې د هغه یو لنډیز د ((مخلص تاریخ احمد شاهي)) نوميږي.(۷)

احمد شاه د ښارونو او ودانیو له جوړولو سره ژوره مینه درلوده. د نادر شاه له خوا د کندهار د زاړه ښار ورانولو په ده ژوره اغېزه وکړه. د پاني پت له بري وروسته افغانستان ته د ستنېدو پر وخت احمد شاه د کندهار د نوي ښار تاداو (کندهار احمد شاهي یا اشرف البلاد) کېښود چې د هغه شرحه لږ څه مخکې په شلم فصل کې وړاندې شوه. ددغه ښار په شمالي برخه کې شاهي چوڼۍ جوړه شوې ده چې د هغې په څنډو کې د لښکر لپاره موقتي پوځي کوټې، توپخانه، اسلحه خانه، جبه خانه، د وسلې جوړولو فابریکه او شاهي اصطبلونه ودان شوي دي. د شاه د بازار په پای او د چوڼۍ ترمنځ ((مسجد جامع شاهي)) جوړ شوی دی. خو په کندهار کې د احمد شاه له خوا تر ټولو ښکلې جوړه شوې ودانۍ د حضرت محمد (ص) د مبارکې خرقې د خوندي ساتلو لپاره په یادګار پاتې ده. داسې فکر کېده چې دا ودانۍ به دده تر مرګ وروسته دده خپله مقبره وګرځي.(۸)

په **۱۷۵۳**م (**۱۱۶۶**هـ) کې ده د کابل ښار ته په دې خیال منظمه بڼه ورکړه چې د هغه تر شاوخوا دېوال راتاو کړي. دلته هم ده په **۱۷۶۵**م (**۱۱۸۳**هـ) کې د شاه اسحق ختلاني زیارت جوړ کړ چې له بالاحصار سره نږدې د شاه شهید په

(۷) محمد حسین ازاد نګارستان فارس، **۲۲۵-۲۷**، محمود الموساني تاریخ احمد شاهي، عشرت، شاهنامه احمدیه.

(۸) غبار، احمدشا بابا، **۱۷۵-۱۷۶**، بیلیو، جورنال، **۸۲**، نادرشاه په **۱۷۳۷**م کې د کندهار د زاړه ښار د کنډوالو په سویل ختیځه دوه میله کې په خپل نامه د یوه ښار (نادراباد) تاداو کېښود. لاکهارت، نادرشاه، **۱۱۵**، غبار احمدشاه بابا، **۱۷۶-۱۷۷**. دا داسې یو ځای و چې مهاجرو ته ورکول شوی و. د مستعمرې خاوندان په داسې حال کې چې د اصلي ملک او هېواد تابعیت یې درلود، دلته استوګن شوي وو. م.

نوم یاد یږي. ددغه زیارت کار دده خواجه سرا یاقوت خان تر څارنې لاندې وشو. په ۱۱۷۰هـ (۱۷۵۲-۵۷م) کې ده محراب خان او عبدالکریم خان په مکه معظمه کې افغاني حجاجو لپاره د یوه رباط د جوړولو په غرض هغه ځای ته لیږل. د تاشقرغان او سنی ښار هم چې د مزارشریف په ختیځه څلو ښنت میلی کې پروت دی د احمدشاه له خوا د زاړه خلم پرځای کې چې ((ده فرعون)) یا ((د فرعون کلی) نومېږي، ودان شو. د حیدراباد ښار دده پر وخت کې دده د نایب غلام شاه خان له خوا د هغه وخت د سند په ولایت کې تاسیس شو.

شاه د ګلکارانو (بنایانو) او لرګي کیندونکو یو ستر حامي ګڼل کېده. ده د افغانستان له ختیځو برخو او هند څخه د کندهار نوي ښار ته دا شان ماهران راوبلل او هغوی او س هم په همدغه نامه شته چې ((د محله بنایان)) په نامه یادېده له او اوس هم په همدغه نامه شته چې د همدغو لومړنیو مهاجرو بنایانو اولاده په کې ژوند کوي.[۹]

د احمدشاه خپله مقبره هم د هغه وخت د معمارۍ یوه ښه او په زړه پورې نمونه ده. د لرګي کیندلو او ګلانو جوړولو او سینګارولو مهارت وده وکړه او د هغوی نمونه په هغو کورونو کې لیدل کېږي چې په هماغه وختو کې جوړې دي. داسې بریښي چې شاه موسیقي او نقاشي ته ښه پاملرنه ونه کوله. د هغه وخت نقاشي ډېرې پاتې نه دي. د لاهور په مرکزي موزیم کې ددغو نقاشیو یوازې یوه نسخه شته چې د هغې یوه فوتو کاپي ددغه لیکوال په مولفه کې د قاضي نورمحمد خان له جنګنامې څخه (په ۱۹۳۹

(۹) غبار احمد شاه بابا، ۱۷۶-۱۷۷.

کې خپره شوه) واخيستل شوه. دده يو بل رسم چې دده د عمر په پای کې کښل شوی، د مير غلام محمد غبار په ((احمد شاه بابا)) کې چې په ۱۹۴۴ کال کې په کابل کې خپور شو ، درج دی.

مهذب او زړه سواند واکمن:

احمد شاه د يوه مهربان واکمن په توګه هېڅکله بې دليله او بې احتياطه توره نه ايستله. دده هېڅ وخت دا ميل نه درلود چې حتی خپل سخت دښمنان مجازات کړی او تل يې رحم کاوه ((دغه زړه سوی او ترحم دی دې ته اړ کاوه چې تل خپل ياغي مشران وبښي دا سې مشران چې دوی نه شول کولی د ته ته د اطاعت غاړه کېږدي، حتی د دوی ترمنځ دی تل په دې خوشاله و چې سوله او روغه وکړي.)) دده د هرې ګناه سره سره د مجرمينو د پوزې او غوږ پرېکول بند کړل او د مريي وژلو حق يې له خاوند څخه واخيست. دده خپل مشر زوی د ياغي سردار، زال بيګ خان، د وژلو له امله محکوم کړ. دده په نظر د مشر زوی دغه قتل د هغه د بد او تند خوی بې لزومه خيانت او دده په خټه کې د زړه سوي نشتوالی وګڼل شو. کله چې لويانو شاه ته په دې باب عرض وکړ چې دا قتل خو دده په امر ترسره شو شاه په ځواب کې وويل: ((ښايي سياسي محلوظاتو به دا حکم کولو چې دواړه مجرمين (زال بيګ او) اعدام شي خو سليمان بايد د ځينو پټو او مرموزو دلايلو له مخې چې ده ته معلوم و ، په دې برخه کې زما اطاعت کړی نه وای.)) په هند کې دده افراطي حرکت به احتمالاً دده پوځي او نظامي مشر سردار جانخان سخت زړه توب ته منسوب کړلی شو. سردار جانخان د خپل خوی په لحاظ په ډېرو مواردو کې د خپلو بهرنيو سياسي دښمنانو پر خلاف چې د افغاني

دومنيون د پراختيا په لار کې خنډ کېدل، په خپلو پوځي غچ اخيستنو کې له شاه سره ببخي توپير درلود.[10]

دده د حکومت ماهيت او بڼه:

ځرنګه چې احمدشاه د خپلو خلکو له خوا شاهي جاه و جلال ته رسېدلی و، دده دا ثابته کړه چې په هر لحاظ د ډاډ او باور وړ دی. دده ډېر زيات شمېر غير متجانسې او مخالفې جنګيالۍ قبيلې سره متحدې او يو متجانس افغاني ملت يې ترې جوړ کړ. دده ستر خدمت دا و چې خپل ولس يې د بهرنيو د تسلط ل جغ څخه خلاص کړ او هغوی يې ((د تابعيت له غولي څخه د خپلواکۍ تخت ته راپورته کړل.)) ده بېلابېلې افغاني سيمې يوه سياسي واحد (افغانستان) ته سره رامتحدې کړې. سرپرسی سايکس وايي چې ((هغه هېواد چې اوس يې افغانستان بولي، صرف د کوچنيو ولايتونو يا دولتونو له يوې مجموعې څخه جوړ شوی چې د جبارو مشرانو له خوا اداره کېدل. دغه مشران تل له يو بل سره په نښته کې و. ورپسې دغه دولتونه د يوې سترې امپراتورۍ ولايتونه شول چې د بهرنيو فاتحينو او د هغوی د اولادې له خوا پرې حکومت کېده. له هغې وروسته دا امپراتورۍ بيا ټوټه ټوټه شوه او د درېو ګاونډيو دولتو له خوا ونيول شوه. افغانستان اوس د لومړي ځل لپاره په خپل تاريخ کې يو خپلواک دولت شو.)) چې د يوه

(۱۰) فيرير، ۹۱-۹۲، الفنستن، کابل، ۲۹۸.

افغاني پاچا له خوا پرې واکمني کېږي. دا احمد شاه و چې د دغې خارق العاده پېښې د منځته راتلو سبب شو.[11]

که د ق.م. د ۵۰۰ کال راپدېخوا د افغانستان تاریخ وسپړو، وینو چې په دغه کال کې دا هېواد د هخامنشي داریوش د امپراتورۍ یوه برخه وه. په ۳۳۱ ق.م کې دغه هېواد د اسکندر په مشرۍ د یونانیانو له خوا ونیول شو، سره له دې هم تر دوه سوه پنځوسم ق. م هغه تش په نوم دده (اسکندر) د ځای نیوونکو له خوا اداره کېده. په دغه کال کې اشوکا په هندوکش او د هغې تر شاه برخو کې بشپړ قدرت ټینګ کړ. ورپسې دا سیمه د یوچپانو لاس ته ورغله او ورپسې کوشانیان ذکر ته راووتل چې د هغو نامتو پاچا کنشکا له بودیزم او د هغې له کلتور سره مرسته وکړه. دا دین چې د اشوکا له خوا دلته معرفي شوی و، د کنشکا پر وخت خپل لوړې پوړۍ ته ورسېد. د پارتیانو په باب چې د درېیمې میلادي پېړۍ په سر کې د اردشیر له خوا راوغورځېدل، لږ معلومات په لاس کې لرو. او د شیر د ساساني سلسلې یا کورنۍ موسس دی. څلورمه او پنځمه میلادي پېړۍ د سپینو هونانو او مغولي ترکانو د سیالۍ او برترۍ لپاره د مبارزو شاهدي ورکوي چې په نتیجه کې یې د ساساني امپراتور ((خسروانو شیروان)) په مشرۍ د پارسیانو حکومت بیا ټینګ شو.

کله چې لوی چیني زایر هیون- تسنګ له بلخ څخه د افغانستان په منځ کې تېرېده، ده دا درک کړه چې دا هېواد د بودایي ترکانو له خوا اداره کېږي. په ۶۹۹-۷۰۰ م کې له بصرې څخه د عبدالرحمن په مشرۍ د عربي مسلمانانو

(۱۱) سایکس، افغانستان، ۳۶۷، فیریر، ۹۶.

لومړنی جنګي ټولګی د کابل رود ناوی ته راورسېد. مغلوب شوي ترک ته اجازه ورکړل شوه چې تر عربي حاکمیت لاندې خپله واکمني او سلطنت وساتي، خو سره له دې هم دا د قطیبه ابن مسلم (ابو مسلم) پر غاړه ولوېده چې د هېواد ترکي ولس مسلمان کړي.

د غزني یمیني کورنۍ په ۹۲۱ م کې د الپتګین له خوا تاسیس شوه. د دغې شاهي کورنۍ دریم پاچا سلطان محمود و چې دولس واره یې په هند باندې یرغل وکړ او په ۱۰۲۴م کې د سومنات بت او معبدوران کړ. په غزنویانو پسې غوریان راغلل او په دغو وروستیو پاچاهانو پسې د خوارزم د پاچا محمد خان په مشرۍ د ترکانو وار راغی. محمد خان چې په خوارمشاه نامتو و په ۱۲۲۱م کې د مغولي چنګېز خان له خوا له پښو وغورځېد. په داسې حال کې چې یو وخت (۱۳۳۲-۱۳۷م) په هرات کې د مغولي کنټرول د توقف په ترځ کې تاجیکي کورنۍ خپله اصلي خپلواکي ترلاسه کړه، کابل، غزني او د ختیځ افغانستان زیاته برخه د مغولو په کنټرول کې پاتې شوه. ګورګاني تیمور چې یو برلاس ترک او پایتخت یې سمرقند و، د څوارلسمې پېړۍ په پای کې ختیځې برخې ونیولې او حکومت یې پرې وچلاوه او ورپسې بابر راغی چې له سمرقند څخه شړل شوی و. بابر د ۱۵۰۴ کال په اکتوبر کې کابل ونیو او په ۱۵۲۲م کې یې کندهار تابع کړ.

بابر په ۱۵۲۲ کې په هند کې د مغولي امپراتورۍ تاداو کېښود او د افغاني ملک یوازې ختیځې برخې کله کله د ده د اولادې له خوا د هند د امپراتورۍ د یوې برخې په توګه نیول کېدلې. ټول افغانستان هغسې چې نن ورځ جوړ

شوی، هېڅکله په کوم یوه وخت کې د یوې متحدې امپراتورۍ او پاچاهۍ جز نه دی ګرځېدلی. د هرات او مزارشریف ولایتونه او د فراه او امیمنې حکومتونه (ولسوالۍ.م) هېڅ وخت د مغولي امپراتورۍ په چوکاټ کې رانغلل. د بدخشان ولایت په **۱۵۸۴** کې د ازبکانو لاس ته ورغی. په **۱۲۳۹** کال کې مغولو ونیو، خو په **۱۲۴۷-۱۲۴۸** کلونو کې یې خپل اصلي خاوندانو ته وسپاره.

۱۵۵۸ کال کې کندهار د پارسیانو لاس ته ورغی، خو په **۱۵۹۵** کې اکبر هغه بیا ونیو او تر **۱۲۰۵** کاله یې چې دده د مړینې نېټه ده، وساته. د کندهار پر سر د پارس او هند ترمنځ تر **۱۷۴۷** کال پورې چې کله کله به یې کنټرول د یوه او بل په لاس کې لوېده، مبارزه جاري وه. په دغه کال کې دا ځای بالاخره د احمدشاه دراني لاس ته ورغی. یوازې د کابل ولایت و چې تر **۱۷۳۸** کال پورې د مغولو د امپراتورۍ د برخې په توګه اداره کېده او په همدغه کال کې د نادر تر کنټرول لاندې شو.

احمدشاه په **۱۷۴۷** کې ذکر ته راووت د افغانستان د تاریخ ټول مسیر او تګلاره واړوله. دی چې د افغانانو په منځ کې پیدا او را لوی شوی او افغاني وینه یې په رګونو کې چلېده، وکولی شول د خپلو خلکو په نبض پوه شي او د دوی په ارواحو او احساساتو کې ورننوځي. له دې امله هغه د خپلو خلکو او رعایاوو په خوی او تعصباتو برابر خپل حکومت جوړ کړ. په داسې حال کې چې د قدرت اصلي مزي یې په خپل ځان کې متمرکز کړل، د قبیلو اداره یې خپلو مشرانو ته پرېښودله او په مقابل کې هغو صرف دا ژمنه

وکړه چې د خپل قوت په اندازه د سورو يو يو کندک له ده سره په پوځي عملياتو کې مرسته وکړي.

د فيرير په قول ((دده حکومت يو فدرالي جمهوريت ته ورته و او ده ددې پرځای چې مطلقه پاچاهي وکړي، ددغه جمهوريت مشر و.)) د هېواد په عمومي اداره کې له ده سره د لويانو او مشرانو يوې نهه کسيزې شورا مرسته کوله او هېڅ يو غوره اقدام د دوی له خوښې پرته کېدلی نه شو. ده هېڅ وخت په قبايلي مشرانو د خپل ستر والي او لوړتيا غوښتنه نه کوله، ځکه يو وخت دی له هغوی سره يو برابر و او دوی هغه پاچاهي قدرت ته راپورته کړ. دغه راز ده په افغاني ولس کې د خپلې خپلواکۍ د روحيې په ژوندي کولو سره د هغوی غرور او چت کړ او هغه د کورنش غلام ډوله دود (د خپل ځان د ټيټولو او مځکې ښکلولو عادت) بند کړ چې چا به دده سلام ته د راتګ پر وخت کې ترسره کاوه او امر يې وکړ چې د سلام لپاره يوازې تندی ته د لاس پورته کول کافي دي.(۱۲)

د احمد شاه مذهبي سياست:

که څه هم افغاني هېواد زياتره له مسلمانانو څخه ډک دی او په کليو او بانډو کې هندوان يا سکان نه ليدل کېږي، خو بيا هم په ښارونو او ښارګوټو کې يوه ښايسته اندازه هغوی تيت او پرک شته. جارج فورستر چې په ۱۷۸۳ کې د احمد شاه له مړينې څخه يوازې يوه لسيزه وروسته په افغانستان کې وګرځېد، وايي: ((چې په ښارونو کې زياتره هندوان او د پنجاب

(۱۲) تاريخ سلطاني، ۱۴۷، فيرير، ۹۳-۹۵، غبار، ۴۴.

ماهومتيان ژوند کوي.)) همدغه مسافر ليکي: ((په کندهار کې زياتره ملتاني او راجپوتي هندي کورنۍ مېشتې شوې دي. دوی د خپلې صنعتي او تجارتي پوهې په لرلو سره خپله سوداګري او شتمني پراخه کړې ده. د بخارا او سمر قند ترکمني تجاران او سوداګر په وار وار غه بازار ته راځي او له دغه ځای څخه خپل هېواد ته په زياته اندازه نيل لېږدوي. کندهار ته هر کال د پاسني هند له بېلابېلو برخو څخه دغه ماده رارسېږي. د هغوی د سوداګرانو له خوا د زياتو هڅېو نيول چې په چلولو او لېږدولو کې يې اساني او هوسايي شته، په کندهار کې د دوی د ازادۍ او مصوونيت او خوندي توب شهادت ورکوي.))

مذهبي حوصله د افغاني ولس يوه غوره خاصه ده، که څه هم د خپل سلطنت په دوران کې احمدشاه او دده سوني هېوادوالو د خراسان د شيعه ګانو او د هند د هندوانو او سکانو پر خلاف عمل وکړ او غالباً يې د کفارو پر ضد له جهاد څخه د سيالانو د ځپلو لپاره د يوې سياسي وسلې په توګه کار واخيست، بيا هم ده په ندرت سره په دغه برخه کې مذهبي تعصب په افراطي حد په کار وړی دی. شاه هغه وخت چې له مرټانو سره جګړې ته تياری نيوله، د ۱۱۷۳ هجري کال د شعبان په دیارلسمه (۱۷۶۰م) يې د احمد خان بنګښ له ليدو وروسته د نغارې په وهلو سره دا اعلان کړه چې ((د ولايت (افغانستان) له خلکو څخه هېڅ يو د هندوستان هندوانو يا مسلمانانو ته بايد مذهبي تعصب ونه ښيي او هم فاتحان (د شاه سربازان) به بايد د کمزورو په مقابل کې د تېري، ظلم او ځورولو څخه کار واخلي،

هېڅوک باید دې ته مجبور نه شي چې د بل یوه مذهبي او ټولنیز مراسم په زور ومني.))

شاه له مرتهانو سره د خبرو اترو لپاره هندو وکیلان، انندرام او کلراج وګومارل او د کشمیر او لاهور د والیانو په توګه یې په ترتیب سره هندو سکجیون او کابلی مال وټاکل.

هندوانو او سکانو دلته د تجارت او سوداګرۍ د ((بشپړې خپلواکۍ او مصوونیت)) ترڅنګ د خپلو مذهبي عباداتو په برخه کې پوره ازادي درلوده او د دوی په معابدو او ګوردوارا ګانو کې هېڅکله مداخله نه کېدله. ځینو هندوانو او سکانو له پېړیو راهیسې په افغانستان کې له کومې وېرې او بدبینۍ پرته د افغاني ګاونډیانو سره ژوند کړی دی. د دغې خبرې ستر ثبوت دا دی چې په ۱۹۴۷ کال کې هغه وخت چې د پاکستان نوی ګاونډي دولت جوړ شو په هغه کې هندوان او سکان د لیدل کېدو په صورت کې وژل کېدل او نارینه، ښځې او کوچنیان په عامه توګه ووژل شول یا وربړېدل، خو دا شان غیر انساني ښه او پېښه هېڅکله په افغانستان کې ونه لیدل شوه.

د کابل له بالا حصار سره نږدې د ارمني عیسویانو یوه مستعمره (د مهاجرینو ټاټوبی) موجود و. دوی لومړی ځل د نادر شاه له خوا د هغه د ترکیې په جنګي عملیاتو کې نیول شوی و او په شمالي پارس کې مېشته شول، خو له دغه ځای څخه احمد شاه افغانستان ته راوستل. د فورستر د ۱۷۸۳ کال د بیان پر اساس دوی په خپلو منځو کې ودونه کول او د عیسوي دین د مراسمو په اجرا کې هغوی ته بشپړه اجازه ورکړل شوې وه چې د خپل

یوه ملي مذهبي مشر تر رهبرۍ یې سرته ورسوي. دوی د مرحوم (احمد) شاه په ګارد کې شامل و او دده په بېلابېلو پوځي عملیاتو کې یې حضور درلود.

د سنیانو په مقابل کې د پارس د شیعه ګانو د ژورو تعصبونو سره سره احمد شاه چې په خپله سني و ، له هغوی سره په لبرالـه توګه چلند وکړ. فورستر وایي: ((شیعه ګانو زیات مذهبي تعصبات په ځان کې نغښتي وو او د مذهبي تعصب په اور کې سوځېدل او په نتیجه کې د سنیانو په نسبت د نورو مذهبي ډلو سره بې حوصلې و. په پارس کې دوی یوه سني ته دا دې اجازه نه ورکوله چې له دوی سره یو ځای ډوډۍ وخوري او په عامه اصطلاح دوی پرته له کوم قهر او غضب څخه په هغه د کافر حکم کاوه... د خراسان په برخه کې چې د افغاني امپراتور خبر و ، پارسیانو پوره کورنۍ او مذهبي ازادي درلوده او په ندرت سره کېدلی شول څوک ورته په سپکه وګوري)).[۱۳]

د یوه ملت جوړوونکی:

د احمد شاه د کار ستره وړتیا په دې کې وه چې ده افغاني قبیلې سره متحدې کړې. کله چې دی په ۱۷۵۰ کې په هند باندې د دویم برید څخه راوګرځېد ، امر یې وکړ چې د افغان ولس احصایه واخیستل شي. ده ته افغانان د پارسیانو او هندي بې شمېره خلکو په تناسب یو وړوکی ملت وبرېښېد. ده هیله وکړه چې افغانان هم همداسې وغوړېږي او قوت یې

(۱۳) فورستر، له بنګال څخه یو سفر، دویم ټوک، ۷۹، ۸۶-۸۷، ۱۰۳، ۱۳۰-۱۲۱، فیریر، ۹۳، الفنستن، کابل ۲۷۷-۷۸، ۲۹۹، مراسلات درانی، ۵۰ سار دیسای، د مرټانو تاریخ، دویم ټوک، ۴۴۸.

زيات شي. ددې لپاره چې د دوی شمېر زيات شي ده د افغاني مليت انګړ ته ټولې پښتو ويونکې قبيلې سره راټولې او حتی د ايماقو او بلوڅو ژبږېدلې پښتانه يې د خپل نوي دولت په بېلابېلو ولايتونو کې مېشته کړل. په تېره بيا د هلمند په غاړه او فراه کې يې خواره کړل. ده هيله لرله چې افغانان له يو بل سره کلک لاسونه ورکړي او پرديو خلکو ته خپلې لونې واده نه کړي.[۱۴]

دده ټولنيز اصلاحات:

احمد شاه د ښځو موقف اوچت کړ. ده د طلاق نابرابر دود ته چې په هغو کې نر تر ښځې زيات امتيازات لرل، له منځه يوړل. ده په جدي توګه د کونډو ودول منعه کړل. دده د مرګ پر وخت شاه وويل يوازې د کونډې نږدې خپلوانو لکه پلار، زوی او سکه ورور کولی شول هغه واده کړي. که چېرې خپلوان يې نه وي نو د خپل متوفي مېړه په کور کې بايد ژوند وکړي او د هغه په شتمنۍ سره د مرګ تر وخته واوسي. کله چې واده شوې ښځه د کوم ماشوم له پيدا کېدو پرته مړه شي د هغې پلار ورور يا نور خپلوان د هغې له مېړه څخه يې ميراث غوښتی نه شي. سره له دې هم شاه وويل چې ميراث يوازې د زوی برخه ده او لونې ترې څه غوښتلی نه شي. تر دغه وخته لونو د پلار په جايداد کې برخه اخيستله او کله کله به يې خپلو غير افغاني مېړو ته له خپل پلار څخه راشکوله.[۱۵]

پوځيانو ته دده پاملرنه:

---

(۱۴) حيات افغاني، ۲۲۵، ۶۹۲، الفنستن، کابل، ۲۹۹، فيرير، ۹۳، مالسن، د افغانستان تاريخ، ۲۹۹.
(۱۵) تاريخ سلطاني، ۱۴۷، فيرير ۹۳.

احمد شاه د خپلو بهرنیو پوځي عملیاتو په نتیجه کې یوه ستره اندازه شتمني چې له ولجو څخه جوړه وه، راغونډه کړې وه، خو ((د افغانستان مالیات یا عایدات هېڅکله دده په شخصي صندوقچو کې نه اچول کېدل)). دی حریص نه و او د یوه زمري په شان یې ارت زړه درلود چې خپل دوستان پیروان به یې په لاس ته راوړې ښکار باندې سرګرم او خوشاله ساتل. ده هېڅکله د پیشو خاصیت نه غوره کاوه چې کوم وخت یوه ګوله پیدا کړي د خوړلو لپاره یې یوه کونج ته ځان له ننه باسي. ده به په ښکاره توګه د جنګ ولجه او غنایم په خپلو افرادو وېشل او ده به تل دوی د ولجې په برخه کې خپل برخه خور او یا شریکان شمېرل. د تاریخ سلطاني په حواله دده سربازان یو وخت د نیشاپور په کلا بندۍ کې په مضیقه اخته شول نو یې د شاه خزانې ته لاسونه ور اوږد کړل. ((خزانه چې)) یا خزانه دار دا موضوع شاه ته ورسوله، خو شاه هغې ته څه غوږ ونه نیو. کله چې دغه مامور بیا په تحمیلي توګه دده پاملرنه دغې موضوع ته ور واړوله، دی راتاو شو او ویې ویل: ((ته نادان په دې نه پوهېږې چې زه هم د دوی له جملې څخه یو تن یم او د دوی په هماهنګۍ او د هغوی په توره او همت سره زه دغه لوړ مقام ته را اوچت شوم. زه یقیناً خپل سربازان په دغه شتمنۍ کې باید شریک وګڼم. کله چې دوی له ما څخه زما شتمني چې په حقیقت کې د دوی د هڅو نتیجه ده وغواړي او زه یې هغوی ته ونه وېشتم زه د خلکو او خدای(ج) پر وړاندې مخ توری یم.)) (۱۲)

---

(۱۶) تاریخ سلطاني، ۱۴۷.

ده د یو سلو شلو زرو سورو په شمېر خپل پوځ برابر کړ چې په هغه کې دده د خادمانو او نوکرانو او قبايلي مشرانو کنډکونه شامل وو. ده باور درلود چې لټي او بې کاري به دده د جنګياليو مشرانو او تابعينو (رعيت) باندې خواشيني کوونکې او بې زړه کوونکې اغېزه وکړي، نو له دې امله ده تل دوی په بهرنيو بريدونو کې اخته وساتل. دغو بريدونو ددې ترڅنګ چې دده پوځ يې په يوه نظم کې راوستلی و، د يوه ستر سرباز په توګه يې دده شان او شوکت زيات کړ او د نړۍ په نزد يې دده هېواد لوړ وښود دده د پوځ د ساتنې لپاره يې وسايل برابر کړل او د هغه د ولس د عمومي نېکمرغۍ او وياړ سره يې مرسته وکړه.

افتخاري لقبونه:

شاه د خپلو سردارانو، لويانو، اشرافو، ملکي او عسکري ستر رتبه مامورينو د اعزاز او اکرام په منظور د افتخاري نومونو په ورکولو کې د زاړه افغاني او مغولي دود څخه استفاده وکړه، له دغو لقبونو څخه يو شمېر يې د مامورينو د صفاتو له امله لکه له شاه سره صداقت، يووالی، وفاداري او محبت او يا اداري استعداد د يوې مانا لرونکې وو. په دې ډول: (شاه ولي خان)، (شاه پسند خان)، (شاه دوست خان)، (جهانخان)، (جان نثار خان)، (فرزند خان)، (وفادار خان)، (کفايت خان)، (خان خانان)، (مشرف خان)، (نظام الدوله)، (مخلص الدوله)، (امين الملک)، (التفات خان)... او نور.(۱۷)

(۱۷) غبار، احمدشاه بابا، ۱۷۳.

فیریر وایي: ((هغه قوانین چې ده د خپل سلطنت په دوران کې جوړ کړل، په شدت او سختۍ سره یې عملي جامه واغوستله او خپلې اولادې ته یې امر وکړ چې هماغسې چلند وکړي. خو د احمد شاه استعداد د خپل سلطنت د زیاتو پراخولو او د بریالیتوبونو د ګټلو په نسبت په دې برخه کې زیات د ستاینې وړ دی چې بېلابېل افغاني قبایل یې خپل قانون ته تابع کړل.))

دغه لیکوال وړاندې وایي: ((ده له خپل ځان څخه خواخوږی زړه سواندی او ښه والی نورو ته وښود. په عین مودبانه شان و شوکت کې دده ساده او نرم خوی د ټولو هغو کسانو په زړه کې له ده سره مینه پیدا کړې وه چې ورسره به شخصاً مخامخ کېدل. ده ته ورتلل ډېر اسان وو او په ډېرو عادلانه اصولو سره یې پرته له دې چې حتی د سختۍ خبرې وړ کس ته کومه یوه سخته او تونده خبره وکړي، عدالت چلاوه. دوی روغه کوونکي او هڅوونکي وو او هېڅ له هغه قضاوت څخه شکایت ونه کړ چې ده به کړی و.))[۱۸]

نتیجه:

د احمد شاه پوځي مېړانې، جګړه ییزو فعالیتونو او د هېواد په دننه کې کورني او ملکي اداري یوه داسې عقیده راپیدا کړه چې د هغې له مخې د هند یو معاصر مورخ الکزاندر ډاو (۱۷۶۷م) ویلي دي: ((که چېرې دی د ډیلي تخت غوره کړی... نو د امپراتورۍ د لرغوني قدرت راژوندي کولو لپاره به دی تر ټولو مناسب شخص وي.))[۱۹]

---

(۱۸) فیریر ۹۳ - ۹۴.
(۱۹) د هندوستان تاریخ.

خو دا یوازې هغه وخت ممکنه وه چې ده د بابر یا دهغه وړاندې کسانو په څېر په دايمي توګه هند خپل وطن ګرځولی وای او له خپل اصلي هېواد څخه يې اړيکي شلولی وای. ډيلي ته له کندهار څخه يوازې د پايتخت لېږدولو کفايت نه کاوه، وخت او دوران بدل شوي و او سکان د يوه پياوړي پوځي قدرت په توګه ګرځېدلي وو.

((ډال)) يا د سکانو ملي لښکر له سرتېرو سربازانو او با استعداده رهبرانو څخه جوړ شوی و چې له هغو څخه يو شمېر په نږدې وختونو کې د فوق العاده سياسي او پوځي هوښياری، ښې نښانې له ځانه وښودلې. دغه راز دوی د (راخي) په نامه يو اصل رامنځته کړ او هغه دا و: هغه کسان چې غواړي سکان يې ساتنه وکړي نو د خپل حاصل شلمه برخه تش په نوم مرسته به د ((ډال)) هغه پوځي کنډکونو د کس دانې (خس دان. م) لپاره تاديه کړي چې د همدغه منظور لپاره استول کېږي. دوی (سکانو) د ډيلي له مغولي پاچاهانو څخه د سختې مبارزې په ترڅ کې خپلوا کي ګټلې وه او دې ته حاضر نه و چې د کابل د افغانانو واکمنۍ ته غاړه کېږدي. شاه به د ډيلي لور ته له ستلج څخه پورې وتلی نه و او يا دا چې دی به د خپل کور په خوا له چناب څخه اوښتی نه و چې سکانو به په خپله مورنۍ سيمه کې خپل ځانونه خپلواک کړل او هغه څه به يې بيا ترلاسه کړل چې د يوې شپې لپاره يې له لاسه ورکړی و. د دوی (سکانو) شړل او په دايمي توګه تسليمول تقريباً ببخي ناممکن و. د ډيلي او افغانستان ترمنځ ددغسې نه ماتېدونکي زړورتوب او وطن پالونکو هيلو خاوند خلکو په موجوديت سره شاه ددې خطر سره مخامخ کېده چې که ډيلی د خپل شاهي پايتخت په توګه غوره

کړي، نو له افغانستان څخه به چې دده د قدرت اصلي منبع وه، جلا شي. شاه هېڅکله د دغه خطر منلو ته تيار نه و.

د ډيلي سويل خوا ته مرهټان پراته وو چې د هندوستان د سلطنت خيال يې په ذهن کې ساته که څه هم شاه د پاني پت په جګړه کې دوی ته ماتې ورکړه، خو بيا هم په هند کې لا دوی قوي وو او په ډيلي کې د خپل قدرت د ټينګولو لپاره يې يوې مناسبې موقع ته کتل. له هغوی وروسته ((د بهارتپور)) زړور جټان په مخ کې خنډ وو چې د هغوی مشر سورج مال هغه وخت د ۱۷۵۷ کال په مارچ کې د شاه قوت ته ګوابن وکړ چې لوی مغول عالمګير ثاني دده پر وړاندې پړمخ په خاورو پروت و. احتمالاً دوی به د مذهبي يووالي او قومي غرور په وجه دا غوره ګڼلې وای چې له مرهټانو سره وحدت وکړي او د دښمن په مقابل کې د هغوی قوت ته پراختيا ورښي.

له بلې خوا شاه په هند کې داسې پياوړي متحدين نه درلودل چې په پنجاب کې سکان غلي کړي او د ډيلي په شاوخوا کې له مرهټانو سره په بري مقاومت وکړلی شي. د مالر کوټلا افغانان دومره زورور نه وو چې له ده سره مرسته وکړي. په دې برسېره دوی خپله خپلواکي په خپل قوت ترلاسه کړې نه وه، بلکې له سکانو سره د نواب شېر محمد خان د احسان په لحاظ يې د سکانو په مرسته وګڼله. نو موړی نواب د ګورو ګو بند سنګهـ له زامنو سره هغه وخت احسان کړی و چې دی د ۱۷۰۴م کال په دسمبر کې د سرهند د وزير خان له خوا مړ شو.

له بلې خوا د دغو افغانانو خپلواکي د پلکيان د مشرانو د خواخوږۍ محصول و چې د بدې ورځې پر وخت به هغوی ودرېدل. داود ((نواب وزير

شجاع الدوله)) له پنجاب څخه ډېر لرې و او په مشکل سره ددې عهدې څخه وتلی شو چې په ښکاره له شاه سره وحدت وکړي او د مرهټانو او د ختیځ هند د انګرېزي کمپنۍ (چې دواړه په هند کې د افغاني نفوذ مخالف و) پر خلاف راپورته شي. دا چې له درېو خواوو څخه دې د هغوی (سکانو، مرهټانو، انګرېزانو. م) په منځ کې راګیر و نو وجود یې د دوی په اختیار کې و. د فرح اباد روهیله هم دومره زیات غوره نه و چې وربانديې تکیه وشي او له شاه سره د دوی همکاري هېڅکله فعاله وه. نجیب الدوله په یوازې توګه په هند باندې د شاه د برید پر وخت خپل ځان له شاه سره تړلی و. خو نومړی صرف یو وړوکې مشر و چې لږې منابع یې لرلې او د سکانو، جټانو او مرهټانو په مقابل کې یې یوازې په خپله هوښیارۍ سره ژوند کاوه. کله چې هند ته شاه راغی، نو دی غالباً دې ته مجبور نه و چې د نجیب په جګړو کې ونډه واخلي. په دې سبب نجیب الدوله له ددې په پرتله چې د هغه یو شریک واوسي یو متعهد ګڼل کېده.

په هند کې په دغو نامساعدو شرایطو برسېره کله کله په خپل وطن او خراسان کې هم ده ته اله ګولې پیدا کولې چې دده وجود ته یې اړتیا پیداکولو او ددې سبب کېده چې دی سملاسي له هند څخه په څټ کور ته لاړ شي.

په دې ټولو علاوه په خپله د شاه نظر د ډیلي د تخت په باب د پاملرنې وړ دی. داسې برېښي چې ده هېڅ وخت دا تمایل نه درلود چې هند ونیسي او یا هغه خپل وطن وګرځوي او ډیلی د امپراتورۍ د مرکز په توګه انتخاب کړي. ده دا هیله درلوده چې په هند کې خپل فتوحات د پنجاب شاوخوا سیمې ته

محدود کړي. دا ځای ده په ۱۷۵۲ کال کې له خپلې امپراتورۍ سره یوځای کړ په ۱۷۵۷ کې ده خپل زوی تیمور په لاهور کې د خپل نایب په حیث پرېښود خو شهزاده له یوه کال څخه زیات ونه کولی شول هلته ژوند وکړي. ده بیا په ۱۷۶۱ کې د پاني پت له جګړې او په ۱۷۶۲ کې د لویې ((کالورګارا)) وروسته په سرهند او لاهور کې خپل والیان وګومارل، خو له زیات بریالیتوب سره نه وو. د ۱۷۶۴ کال په لومړیو وختونو کې سکانو د سرهند والي ته ماتې ورکړه او د ستلج لاندې سیمه یې عملاً ونیوله. په څو میاشتو کې دوی د همدغه رود شمال ته لاهور قبضه کړ او د ملتان سیمې یې ولوټلې او د اباسین څخه پورې وتل او د ډېره جاتو (د ډېره اسماعیل خان او ډېره غازي خان) ته داخل شول. د شاه او دده ځای نیوونکو ورپسې هڅو ونه کولی شول سکان له مخې لیرې کړي او هغوی (سکان) د نولسمې پېړۍ تر نیمایي پورې د پنجاب مسلم او بې خلله خاوندان وو.

د ډیلي د تخت او سلطنت په ارتباط د شاه نا جاه طلبانه سیاست نتیجه دا شوه چې برتانویان د شمال لویدیځ لور ته د ډیلي په خوا پراختیا غوره کړي او له هغې وروسته سملاسي پنجاب او بیا د خیبر تر شاه افغاني سیمو ته ځان ورسوي.

خو هغه ډېر ستر کار چې احمد شاه ترسره کړ دا و چې افغانان یې د یوه ملت په حیث متشکل کړل او دوی ته یې یوه خپلواکه مځکه وبښله. دی له هر څه سوا په نړۍ کې زیاتره ((بابای افغان)) یا افغاني ملت د پلا په نامه او د اوسني او معاصر افغانستان د جوړوونکي په حیث نامتو دی.

د يوه افغان په حيث ده په سر او اخر او سراسر ژوند کې خپل ټول فعال ژوند د خپل هېواد د سرفرازۍ او جلال لپاره وقف کړ. ده يو سلو پنځوس کاله وړاندې له خپلو دنيايي کارو څخه سترګې پټې کړې خو لا تر اوسه د هر يوه افغان په زړه کې، ځوان دی که زوړ دی، ژوندی دی او د يوه ستر فاتح، د مېړونو يوه رښتياني او شريف مشر او د متحد او خپلواک افغانستان د بابا په توګه دده خاطره نمانځي او په ډېر محبت سره دی د ((احمد شاه بابا)) په نامه يادوي.

ضميمې

لومړۍ ضميمه

ملکي اداره:

احمدشاه د خپل ملکي حکومت د بشپړ تشکيل لپاره ډېر لږ وزګار وخت درلود. د خپلې پاچهۍ په لومړنيو يوولسو کلونو (۱۷۴۷-۱۷۵۸م) کې د افغانستان د ټينګښت او د امپراتورۍ د پراختيا په چارو بوخت و. په وروستيو دولسو کلونو (۱۷۵۹-۷۰.م) کې د خپلو ډومينيونو د ساتنې او څارنې لپاره سختې مبارزې ته اړ و.

د خپل ژوند په دوو وروستيو کلونو کې يې د ناروغۍ په وجه د هېواد په اداره کې فعاله ونډه نه شوه اخيستلی. دده د ادارې د کوم دستورالعمل يا تشريحي رپوټ د نشتوالي له امله د هغې د يوه رضايت بښونکي تصوير کښنه سخت کار دی. لانديني معلومات د بېلابېلو بيوګرافيو او تاريخي اثارو څخه ترلاسه شوي دي.

مرکزي حکومت:

پاچا د دُردران لقب په درلودلو سره د مرکزي حکومت په سر کې و. هغه د هېواد څخه د باندې او دننه د حکومت د سیاسي چارو په اداره کولو برسېره د دولت په ټولو ملکي او نظامي ادارو بشپړ کنټرول لاره. دده په نامه د سکې وهلو او خطبې لوستلو خاص امتیاز ور په برخه و، دغه امتیاز په استثنايي حالاتو کې ولیعهد ته چې د نایب الحکومه په توګه به یې کار کاوه، انتقالیده. د سولې او جنګ او د تړون لاسلیک کولو حق په ځانګړي ډول په پاچا پورې اړه درلوده که څه هم پاچا په ټولو مهمو چارو کې د خپل مجلس سره مشوره کوله. د لوړ رتبه مامورینو ټاکنه هم د پاچا واک و.

مجلس:

د رئیسانو یوه نهه کسیزه شورا چې د ملکي اداري او نظامي عملیاتو د عمومي سیاست په ټولو چارو کې یې مشوره ورکوله، د پاچا مرستندوی وه. د شورا غړي د افغاني مشرو قبیلو د رئیسانو له مینځ څخه ټاکل کېدل. د دوی د ټاکنې واک د پاچا سره و. دغو غړو د ټول عمر لپاره د شورا څوکۍ نیوله او یوازې د اعلیحضرت د ډېر خفګان په صورت کې یې د لاسه ورکوله. دوی د هغو مسالو په باب غور او څېړنه کوله چې د پاچا له خوا به ورته وړاندې شوې وې او خپلې فیصلې به یې پاچا ته وړاندې کولې. سره له دې چې پاچا د دولت مطلق رئیس و، په ټولو چارو کې د ټول واک څښتن و، د ملکي اداري رئیس د پوځ د اعلی قوماندان او د عقیدې ساتونکې و، تل یې مجلس له ځانه سره لاره او ډېر لږ داسې پېښېدل چې د مجلس سره

مخالف واقع شي. د مجلس غړو دده د ژوند تر وروستۍ سلګۍ پورې له ده څخه د ننني اداري او باندني سياست په ټولو مسالو کې ملاتړ کاوه.

صدراعظم:

صدراعظم د دولت د اجرائيه په توګه د پاچا نږدې مرستندوی و. دی د اشرف الوزرا په نامه يادېده. د صدراعظم وظيفه د پاچا د غوښتنې په صورت کې هغه ته مشوره ورکول، د پاچا د فرمانونو تطبيق، د حکومت د ټولو ادارو څارنه او په هېواد کې دننه او د باندې د حکومت د سياسي چارو اداره او لارښوونه وه. د احمدشاه د پاچهۍ په هغه موده کې چې صدراعظم د وزير اعظم، امير اکبر او مختار و مشير په نامه يادېده، دغه لوړه څوکۍ باګي خان باميزي نيولې وه چې د شاه ولي خان لقب يې درلود. دده په صفت کې ويل شوي دي چې د تورې او قلم په استعمال کې يو شان فصيح و.

مالي اداره (د ماليې وزارت):

د احمدشاه په دوران کې مالي اداره له ټولو ملکي ادارو څخه ستره وه. په مستقيمو او نامستقيمو عايداتو برسېره، په کرنې پورې ټولې مربوطې چارې، اوبه لګول، پاچهي شته مني، د کرنې او سودا ګرۍ لپاره پورونه چې تقاوي بلل کېده، عامه چارې، د غلو ګدامونه، سکې وهل، خزانې او نور ټول په دغې ادارې پورې تړلي وو.

د بېلابېلو ادارو د رسيداتو او لګښتونو رسېدو ته (د تحويلاتو له ادارې پرته) او يا هغه پيسې چې د جنګ ادارې ته د حکومتي خريداريو لپاره

ورکول کېدلې، د ماليې د ادارې له خوا راټولې او تصنيفېدلې. د احمد شاه پر وخت د ماليې وزير ديوان بيګي يا ديوان اعلی بلل کېده او دا څوکۍ عبدالله خان باميزي نيولې وه. د فيض محمد د سراج التواريخ په وينا د ديوان اعلی څوکۍ د څه مودې لپاره علي رضا خان ته ورکړ شوې وه.
((خزانه چي)) يا خزانه دار د ماليې د ادارې يو مهم مامور و. ټولې نغدې پيسې او نور ارزښت ناک شيان، په حکومتي عايداتو پورې په مربوطو اسنادو او د پاچا په فرمانونو برسېره، د خزانه دار له خوا خوندي کېدل. د دولت د صلاحيت لرونکو مقاماتو په امر يې پيسې ورکولې او حساب يې له ځانه سره ساته.

ويل کېږي چې د احمد شاه عايدات د درې کروړو روپو په شاوخوا کې وو (نږدې دوه نيم مليونه سترلينګ) چې دا د هغو ورځو د ګډوډ او بې ثباته افغانستان لپاره يو درونډ رقم و.

قضايي اداره (شرعيه محکمه):

په مرکز کې د قانون او عدل اداره د يوه ستر قاضي په لاس کې وه چې قاضي القضات بلل کېده. د قانون دغه وزير په خپلو عادي وظيفو برسېره د پوليسو د مامورينو د چارو څارنه هم کوله چې په هېواد کې د نظم او قانون د ساتنې مسوول وو. د احمد شاه په وخت کې ملا فيض الله خان د قاضي القضات وظيفه اجرا کوله.

په کندهار کې چې د حکومت پایتخت و، د نورو ولایتي مرکزونو په شان په یو شمېر کاتبانو برسېره اته نایب قاضیان او مفتیان د قاضي مرستندوی وو.

قاضیانو له اسامي قانون سره سم په ښارونو کې د عدالت تطبیق کاوه. په کلیوالي سیمو کې د ثابتو جرمونو فیصله د کلي د مشرانو له خوا کېدله چې جرگه بلل کېده او د پنجاب د کلیوالي ((پنچایات)) سره برابره وه. په هغو دوسیو کې چې جرم ثابت نه و، قاضیانو ته راجع کېدلې او هغه جزاوې چې د قاضي په واسطه ټاکل کېدې، د محتسب له خوا یې تطبیق کېده.

په ((قاضي خاني)) پورې مربوط یو مامور و چې د ((داروغا بازار)) په نامه یادېده او وظیفه یې د بازار د نرخونو ټاکنه او د تول او تللو د کاڼو خارنه وه.

پاچهي سکرتریت (دارالتحریر حضور پادشاه):

د مالیې تر وزارت وروسته پاچهي سکرتریت یا دارالتحریر حضور بادشاه چې د صدراعظم تر مستقیم کنټرول لاندې و، د اهمیت وړ بلل کېده. دا په حقیقت کې په خپله د صدراعظم د کتابت اداره وه. د پاچا او صدراعظم د ټولو فرمانونو، امرونو او لیکونو لیکنه، کاپي او ثبت ددغې ادارې له خوا کېده او د ټولو رسمي اسنادو د ساتنې او خارنې مسوولیت ور په غاړه و. هغه مامور چې په دغه سکرتریت کې موظف و، د منشي باشي یا سر منشي په نومونو یادېده. د سعادت خان سدوزي او میرزا هادي خان نومونه د

دیوان انشاء او دارالانشاء (سکرتریت کله په دغو نومونو هم یاد شوي دي) د موظفو مامورینو په توګه ذکر شوي دي.

کوچني مامورین:

په وزیرانو سربېره چې د لویو ادارو مسوول وو، یو شمېر کوچني مامورین هم وو چې په پاچهۍ دربار او کمپ پورې یې اړه درلوده.

اشک اغاسي باشی لوی لارښوونکې و چې وظیفه یې د دربار د سالون په دروازه کې د خلکو سره لیدنه کتنه، تاکلو څوکیو ته د دوی لارښوونه او له پاچا سره پېژندګلوي وه. دا څوکۍ د افغاني پاچاهانو د اوسني دربار وزیر له څوکۍ سره سمون لري. د احمدشاه په دوران کې د عبدالله خان په نامه یوه سړي په دغه څوکۍ کار کاوه. دا هغه څوک دی چې چا په ۱۷۵۲م کال کې د کشمیر د فتحې لپاره استولی و.

عرض بیګي باشي:

هغه مامور چې په جګ اواز یې پاچا ته ټول عرضونه (لیکلي یا شفاهي) اورول او عرض کوونکو ته یې د اعلیحضرت امرونه انتقالول. دا کار په دې خاطر سرته رسېده چې د هغو احتمالي اشتباهاتو مخه ونیسي چې ښایي له دربار سره نا اشنا کسان یې په رسمي ژبه کې وکړي او د هغه لیرې واټن څخه د راپیدا شوي زحمت مخنیوی وکړي چې د پردېسیانو د ناستې د ځای او پاچا ترمنځ موجود و.

د عرض بیګي څوکۍ ځکه مهمه وه چې پاچا زیاتره دا خوښوله چې عرض بیګي یې نماینده ګي وکړي او بیا طبعاً د هغه د رپوټ په لار ښوونه تصمیم ونیسي.

جارچي باشي او یو شمېر جارچیان یا ناري وهونکي چې عرضیانو، وسله والو قواوو او د دولت ملکي رعیت ته یې پاچهي امرونه اعلانول، په عرض بیګي باشي پورې تړلي وو. حاجي کریم داد خان چې وروسته د کشمیر د نایب الحکومه مرستیال وټاکل شو، تر ډېرې مودې پورې یې د جارچې وظیفه سرته رسوله.

مهاندار باشي د پاچهۍ مېلمنو د هرکلي او خوندي ساتلو او د مېلمنو د استوګنې د ځایونو د څارنې مسوول مامور و.

ناظرخانه طعام:

د پاچهۍ اشپزخانو څارنه یې کوله او د پاچهۍ ډوډۍ او تفریح برابرولو لپاره یې ترتیبات نیول. د پاچا د کورنۍ لګښت له هغې بودجې څخه ورکول کېده چې ددې مقصد لپاره تخصیص شوې وه او د یوې ځانګړې ادارې له خوا چې د پاچا مخصوص خزانه دار او مشرف یا د حسابي تصفیې مامور یې په راس کې و، اداره کېده.

اردو باشي هغه مامور چې د پاچهۍ دربار د ټیټ رتبه مامورینو، مستخدمینو او ګارد مسوول و. د اشک غاسي باشي نه وروسته مهمه څوکۍ وه. عبدالله خان څوک چې په هند باندې د پاچا په لومړي برید کې (۱۷۴۷-۴۸م) د سرهند کلا په نیولو موظف و، په دغه څوکۍ کار کاوه.

پیش خانه چې د پاچا د مسافرت په وخت کې د هغه د کمپ د لومړنیو ترتیباتو څارنه کوله. هغه د پاچا له بدرګه کوونکو څخه مخکې روانېده او کمپ ته د پاچا او د هغه د ملګرو د رسېدو په وخت کې د هغوی د استوګنې د ځای او خوراک مسول و.

نقچې باشي د باډي ګارډ صاحب منصب و. د هغه وظیفه دا وه چې تل د یو ټولي وسله والو عسکرو په شمول د پاچا سره وي او شخصاً د پاچا د ساتنې او حفاظت پاملرنه وکړي.

ندیم خاص یا مصاحب پادشاه د پاچا اعتمادي او محرم مشاور، خواجه سرا باشي د خصیانو (خواجګانو) رئیس و، چې یو شمې خصیان یې ترلاس لاندې وو او د پاچهۍ ماڼۍ او حرمسرای کورنۍ خدمتګاران وو. رئیس او د هغه مادون خصیان ډېر مهم خلک وو. دوی اجازه درلوده چې هر وخت پاچا ته ورشي او په ډېرو محرمو مشورو کې حاضر وي. یاقوت خان د احمد شاه له ډېرو صادقو او معتمدو خواجه سرا باشانو څخه و. د هغه بل خواجه سرا یوسف علي خان و چې د لکنو د نواب شجاع الدوله کورنۍ ته منسوب و. دی د پاچا لپاره منلی و، د التفات خان لقب یې ورکړی و او یو وخت د دولت د خزانه دار په توګه ټاکل شوی و.

طبیب باشي، د اعلیحضرت ډاکتر و:

میراخور باشي د غوجلو څارونکې او د حکومت له مهمو مامورینو څخه و. د پاچهۍ او دولتي اسونو، کچرو، اوښانو او فیلانو په غوجلو برسېره د غواګانو او غویانو د فارمونو او ټولو بار وړونکو حیواناتو څارنه یې هم

کوله. د څرځایونو او وچو وښو د ګودامونو اداره هم د هغه په لاس کې وه. میراخور باشي د بوود چې د تخصیص او حسابونو په خاطر د مالیې او جنګ له وزارتونو سره نږدې اړیکي درلودل.

د اردوګاه دفتر اخبار او هرکاره باشي:

د افغانستان پاچا د ایران او هندوستان د امپراتورانو په څېر د خبریالانو او پوسته رسوونکو لپاره د پاملرنې وړ کار ځایونه په پام کې ساتل. هغه د پټو چارو خدمتونه هم درلودل چې په زیات مهارت او چټکۍ سره یې کار کاوه او پاچا یې د امپراتورۍ په ګوټ ګوټ کې د باوري مخبرانو په واسطه له تازه خبرونو څخه پوره خبراوه.

دغه خدمت یوازې په نارینه وو پورې محدود نه و، بلکې مخبرې ښځې هم په کې شاملې وې. د ښځو برخه ډېره مهمه وه ځکه چې زیات پټ خبرونه له هغو ځایو څخه چې د پام نه لیرې او پټ وو ددې نمایندګۍ په واسطه ترلاسه کېدل. د سراج التواریخ لیکوال وایي: ((احمد شاه د هغو کسانو په ډېرو پټو رازونو پوهېده چې د اسرارو سره یې نږدې اړیکي درلودل او دوی ته به یې د ضرورت په وخت کې وریادول. دده پراخ معلومات او په غیر معمول ډول خو په خپل وخت د هغو څرګندول ددې سبب کېدل چې عام وګړي په ډېره حیرانتیا هغه د احمد شاه د معجزو په توګه بیان کړي.)) هغه د پټې استخباراتي اداري نوم نه څرګنداوه.

د مخبرانو رئیس هر کاره باشي بلل کېده، په داسې حال کې چې د خبري سرویس مرکزي دفتر په ((جامه خبر)) مشهور و چې ((داروغا دفتر اخبار)) يې په راس کې و.

ضبط بیګي باشي د عامه امنیت څارونکې او د ضبطي مالونو په څارونکي هم مشهور و. ددغه مامور اصلي وظیفې نه دي معلومې. د عامه امنیت د خوندي کوونکي په حیث باید د پولیس رئیس وي. په دې باب معلومات نه شته چې د احمدشاه په دوران کې د پولیسو اداره او د کوتوال څوکۍ په جلا توګه موجودې وې.

دده د زماني په ثبت شویو اسنادو کې د داسې مامورینو یادونه شوې ده لکه امیر شورت (د پولیسو رئیس) شاهنا (د پولیسو مامور)، اساس (د شپې د ګزمو رئیس)، میر شب (د شپې واکمن)، میر شبګیر (د شپې د پیره دارانو رئیس)، کوتوال (د پولیسو پلټونکي یا قاضي) او داسې نور.

داسې ښکاري چې د پولیسو دندې هغو عسکري ټولیو ته ورسپارل شوې وې چې په لویو او کوچنیو ښارونو کې ځای پرځای وو.

برسېره پر دې ځینې نور کوچني مامورین هم وو لکه صندوقدار باشي (د پاچا د کالیو او ګېڼو ساتونکې)، پیش خدمتګار باشي (د کور د ساتونکو خدمتګارانو رئیس) قابچي باشي (د پاچا د اپارتمانونو د دروازو ساتونکې) او نور.

محلي حکومت:

په ۱۷۵۷م کال کې د سرهند تر یو ځای کېدو او د لاهور په حکومت باندې د شهزاده تیمور تر ټاکل کېدو وروسته ددې پراخه سیمه د افغاني حکومت تر حاکمیت لاندې وه.

شمالي سرحد یې د آمو پر سیند او د کافرستان په غرونو محدود و ، جنوب خواته یې د عربو بحیره او عمان خلیج، لویدیز خواته یې خراسان، ایران او کرمان او ختیزې خواته یې سرهند او د تبت غرونه

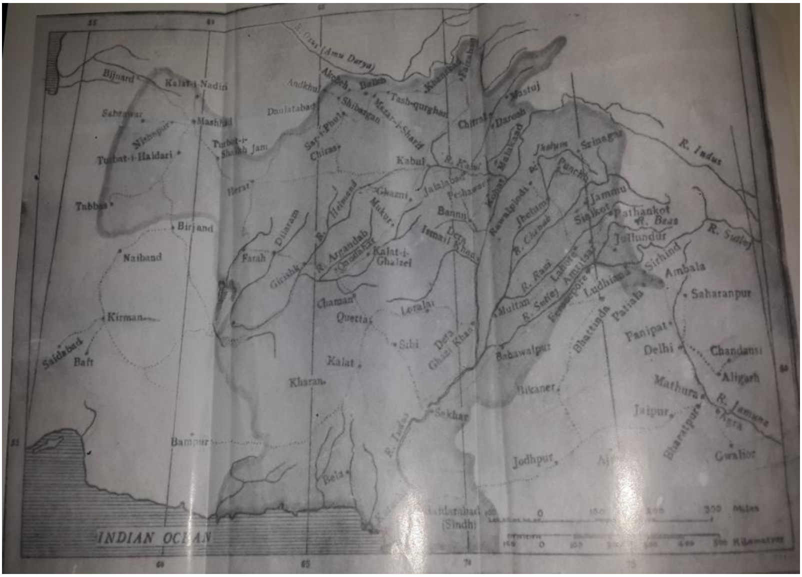
Bijnard
Kalat-i Nadiri
Mashhad
Turbat-i-Haidari
Tabbas
Birjand
Naiband
Kirman
Saidabad
Baft
Bampur
INDIAN OCEAN
Andkhui
Daulatabad
Shibargan
Mazar-i-Sharif
Tash-qurghan
Chitral
Mastuj
Herat
Farah
Girishk
R. Helmand
R. Arghandab
Kalat-i-Ghalzei
Ghazni
Kabul
Jalalabad
Peshawar
Bannu
Srinagar
R. Indus
Jhelum
Jammu
Sialkot
Pathankot
R. Beas
Jullundur
R. Sutlej
Sirhind
Ambala
Saharanpur
Lahore
Amritsar
Ludhiana
Patiala
Multan
R. Ravi
R. Chenab
Chaman
Quetta
Loralai
Sibi
Kalat
Kharan
Bela
Sekhar
R. Indus
Dera Ghazi Khan
Bahawalpur
Bikaner
Panipat
Delhi
Chandausi
Aligarh
Mathura
R. Jamuna
Agra
Bharatpur
Jaipur
Gwalior
Jodhpur
Miles

پراته وو چې دا ټوله سیمه د ټرونونو یا فتوحاتو په واسطه له احمد شاه بې خطره وه. البته دده د ژوند په پای کې د سرهند، لاهور او ملتان ولایتونه سکانو ونیول او ختیز سرحد د لودیدیځ پر لور اباسین ته ورسول شو.

سیمه ییز ویش:

د محلي حکومت په منظور هېواد په ولایتونو او اعلی حکومتونو ویشل شوی و. دا دواړه کلمې سره ورته اصطلاحات وو چې د ولایت په مانا وو. یوازنی توپیر یې په دې کې و چې ولایت د اعلی حکومت په نسبت د سیمې له پلوه لویه ساحه درلوده او ستر سیاسي اهمیت یې درلود. دغه اصطلاحات د زاړه هند په تشکیلاتو کې د ګورنر ولایت او کمېشنر ولایت سره پرتله کېدی شي. د هېواد ویش په لاندې ډول و:

ولایت	اعلی حکومت
کندهار	فراه
هرات	میمنه
کابل	بلوچستان
مزارشریف	غزني
خراسان	لغمان
بدخشان	پېښور
پنجاب (لاهور)	ډېره اسمعیل خان

کشمیر		ډېره غازي خان

شکار پور

سیوی

سند

چچ هزاره

لیم

ملتان

سرهند

ولایت په محلونو وېشل شوی و او محلونه په ښارګوټو او کلیو باندې وېشلي وو. د یوه ولایت حکومت یا محل والي د حاکم په نامه یادېده چې د پاچهۍ فرمان لاندې د پاچا په واسطه ټاکل کېده او د پوځي قوماندان ټاکنه چې امیر لښکر یا سردار بلل کېده په همدې ډول و. نور مامورین د محلي حاکمانو یا د مرکزي وزیرانو او کله د پاچا تر فرمان لاندې ټاکل کېدل. د ولایت حاکم یو یا دوه مرستیالان درلودل چې نایب یا به یې پیشکار یې ورته ویل د ولایت حاکم ځینې وخت او په خاصه توګه درانی حاکم د ولایت پوځي قوماندان هم و. د ولایتي پوځ قوماندان په عادي توګه د حکومتي قواوو د سر قوماندان تر مستقیمې قوماندې لاندې و.

د ولایت والي چې د پاچا وایسرای یا نماینده بلل کېده او د نایب الحکومه په نامه یادېده په خپله سیمه کې عملاً خپلواک و. هغه څه چې مرکزي

حکومت له ده څخه انتظار درلود په ولایت کې د سولې او نظم ساتنه او د ولایت د لګښت وړ پیسو تر لګولو وروسته مرکزي خزانې ته د هغو پیسو منظم تحویل و چې د دولت غوښتنه وه. ده د مرګ د سزا ورکولو او یا د پوځ د هغه شمېر لېږلو واک نه درلود چې دده ولایت ته یې تخصیص ورکړ شوی و. والي په خپله خوښه برطرف کېدی شو، خو که د عایداتو ټیکه به یې کړې وه، نو د کال ترپایه په خپله وظیفه پاتې کېده. سردار یا د پوځ قوماندان هم په خپله خوښه لیرې کېدی شو، خو د پاچا معمول دا و چې دغه ډول څوکۍ یې په خاصو کورنیو پورې محدودې کړې وې، په هغه صورت کې چې شهزاده به د ولایت والي و، نو د خطبې او سکې وهلو پرته نور زیات واک یې نه درلود.

په ولایاتو کې پر امیر لښکر سربېره لاندنیو مامورینو د والیانو تر لاس لاندې کار کاوه: قاضي، د قانون ساتونکې، کلادار د کلا او د هغې د افرادو قوماندان، دفتري د ملي دفتر ساتونکې، باجګیر، مدیر ګمرکات او د عایداتو ټولوونکې، میر اخور مدیر نقلیه، د غوجلو سرمامور او د ترانسپورت مامور، میراب د بندرونو امر یا د سیندونو سر مامور، مامور خالصجات د پاچهۍ ملکیت مامور، مستوفي د حسابونو د تصفیې مامور، کلانتر شهر ښاروال.

مرکزي حکومت په ولایتي والیانو باندې ډېر لږ کنټرول کاوه یوازې د مالیې اداري کله کله د حسابونو په باب ځرګندونې غوښتلې، د عایداتو او لګښتونو بېلابېل قلمونه یې تر ازموینې لاندې نیول، دا یې معلوموله چې

د دولت غوښتنې په منظم ډول مرکزي خزانې ته تحویل شوي دي او د توپیر په صورت کې يې توضیحات غوښتل.

په ښارګوټو او کلیو کې محلي رئیسانو د والي په نمایندګۍ اداره چلوله.

محلي رئیسان د خان، ملک، سر کرده یا سلطان په نامه یادېدل، خان د یوه فیوډال ارباب په شان په خپل ځای کې عملاً خپلواک و. هغه خپل عایدات په هره طریقه چې کېدی شو، راټولول. بېګار (جبري کار) او سیورسات (یو ډول همکاري) معمول وو. خلکو د خان له استبداد څخه د تېښتې درې لارې درلودې:

۱- خلکو کولی شول چې د خان فیصله رد کړي او د ولایت په مرکز کې لوړو قضایي مامورینو ته عرض وړاندې کړي.

۲- د خان سره د مخالفت په صورت کې د یوه بل سیال خان کلي ته کوچ وکړي.

۳- د اضافي مالیانو او استبدادي شوکې په صورت کې دوی کولی شول چې د ولایت والي، د مرکزي حکومت یو وزیر او یا په خپله پاچا ته شکایت وکړي.

انفرادي شکایت په خانانو باندې ډېره لږه اغېزه کړای شوه. ځکه چې دوی د ولایت په لوړ رتبه مامورینو کې زیات نفوذ درلود. یوازې هغه وخت چې د یوه خان پر ضد اعتصاب به د ولسي حرکت بڼه غوره کړه او ولایتي یا مرکزي حکومت به يې وښوراوه، نو د داسې اعتصاب نتیجه به د ګناه کار خان برطرفول او د هغه پرځای د یوه ښه سړي ټاکل و.

نوې ټاکنه البته د خلکو په تصویب او رضایت سره کېدله.

د احمدشاه په دوران کې د حکومتونو او ولایتونو ځینې والیان په لاندې ډول وو:

درویش علي خان	هرات
شاهرخ میرزاد نادرشا لمسی	مشهد
عباس قلي خان بیات	نیشاپور
نصیرخان بلوڅ	بلوچستان
نورمحمد خان	سندھ
شجاع خان ابدالي	ملتان
شهزاده تیمور	پنجاب (لاهور)
شهزاده سلیمان	کندهار
خواجه عبدالله خان	کشمیر
زین خان مومند	سرهند
موسی خان	دېره اسمعیل خان
اشرف خان غلجی	کلات

دويمه ضميمه

نظامي اداره:

د افغان ملت دودونو او نبوغ ته وفادار احمد شاه په اصل کې يو عسکر و. د هغه ډېره پاملرنه پوځ ته وقف وه چې دده د واکمنۍ ستنه وه. د خپلو عسکرو درناوی يې کاوه او هغوی يې په خپل ستر توب او وياړ کې شريک بلل. احمد شاه يو وخت ويلي وو: ((زه هم د دوی له ډلې څخه يم زه د دوی په موافقه او توره دغه موقف ته رسېدلی يم.))

د پوځ د قوماندې مرکزونه:

سپاه سالار:

د پوځ په راس کې لوی قوماندان سپاه سالار و چې د جنګ او دفاع د وزير په توګه تر پاچا وروسته دويم مقام و.

سپاه سالار په سوله کې د قواوو د تشکيلاتي تجهيزاتي او تربيوي چارو او په جنګ کې د پلان جوړولو او عملياتو د لارښوونې مسوول و. په جنګ او سوله کې د هغه زياته علاقمندي د عسکرو د هوسايۍ سره وه، ځکه چې د پوځ وفاداري او دسپلين تر زياتې اندازې پورې په هغې پاملرنې پورې اړه درلوده چې د افرادو ارامۍ ته کېدله.

سپاه سالار چې کله به يې ((سردار سرداران)) هم باله، يو شمېر مرستيالان درلودل چې د قوماندې په مرکز کې يې د پوځ د بېلابېلو څانګو او ادارو څارنه کوله او د ((دفتر نظام)) په نامه پېژندل کېده.

د وسلو او جنګي تجهيزاتو جوړول د کاليو او د خوراک د ګودامونو کنټرول، د معاشونو ورکول، د حسابي تصفيو څارنه او داسې نور د دفتر نظام له وظيفو څخه ګڼل کېدل.

سورسات چې باشي:

((سيورسات چې باشي)) د اعاشې جنرال و چې د اخيستلو يا راټولولو، زېرمه کولو او د افرادو او نورو بار وړونکو حيواناتو لپاره يې د زېرمو برابرولو وظيفه درلوده.

قرچې باشي:

د وسله تون مدير، د جنګي وسلو مامور و چې اداره يې د کار خانې په نامه يادېدله. د وسلو او جنګي تجهيزاتو د جوړولو لپاره يې د فابريکو څارنه کوله او د هېواد په بېلابېلو برخو کې يې د هغو د زېرمو او ګودامونو لپاره ترتيبات نيول. احمد شاه د جنګي تجهيزاتو او وسلو د فابريکو په برخه کې شخصاً علاقمندي درلودله.

د کندهار په ښار کې يې په دې منظور يوه ځانګړې ساحه تاسيس کړې وه. د باروتو د مغازې ځای چې اصطبل شاهي او توپخانې ته نږدې واقع دی اوس هم د باروت خانې په نامه يادېږي.

پاچا په خپله د توپونو په جوړولو کې ښه مهارت درلود او په ۱۷۵۱م کې يې د نيشاپور د محاصرې پر وخت په رښتيا سره يو توپ جوړ کړ. ويل کېږي چې دغه توپ د کابل په تول دولس نيم سېره ګولۍ واروله او د ځای په فتح کولو کې يې اساسي مرسته وکړله. دوه نور توپونه د غټ ګالیبر او اوږدوالي درلودونکي توپونه وو چې هر يو يې د څلو ښت پاوه ګوليو د ويشتلو قدرت درلود او په ۱۷۵۷م کې په لاهور کې د پاچا په امر د شاه نذير په واسطه او د شاه ولي خان په لارښوونه استعمال شول. له دغو توپونو څخه يو توپ چې ((زمزمه)) نومېده او وروسته د هغه د نيوونکي سردار هري سنګهه بهانګي د نامه له مخې (بهانګين ولي توپ) وبلل شو او لاهور د مرکزي موزيم په مخکې ولاړ دی. دغه توپ د مسو او زېړو د مخلوط څخه جوړ شوی و او اوږدوالی يې د کچوړې نه پرته څوارلس فوټه او حلور نيم انچه دی. دا توپ د پاچا له خوا په ۱۷۶۱م کې د پاني پت په جګړه کې استعمال شوی و او وروسته د مهاراجا رنجيت سنګ له خوا په يو شمېر جګړو کې استعمال شو. بل توپ د پاني پت تر جګړې وروسته کابل ته د وړلو په لاره کې د چناب په سيند کې ورک شو.

د ترانسپورت اداره، د پوځ په مرکزي قوماندې پورې تړلې، د ميراخور باشي تر ادارې لاندې وه. د پوځي عملياتو پر وخت اردوباشي هم په پوځ پورې تړل کېده او د سپاه سالار تر قوماندې لاندې راته.

منظم پوځ (عسکر منظم):

د احمد شاه پوځ په دوو برخو منظم پوځ (عسکر منظم) او غیر منظم قبایلي پوځ (عسکر نامنظم) وېشل شوی و. منظم پو د ټول پوځ یو پر دريې برخه جوړوله او نامنظم پوځ چې (فوج کشاده) یا (خانین سواران) یې هم باله پاتې یو پر درې برخې یې تشکیلولې. منظم پوخ په درېو برخو وېشل شوی و، سوار، پلی او توپچي. په داسې حال کې چې نامنظم پوځ زیاتره له اس سوارو او ډېر لږ شمېر پلیو څخه عبارت وو.

د منظم پوځ لپاره استخدام داوطلبانه او عمري و. یو منظم عسکر ته پیسې او جنس دواړه ورکول کېدل. وسلې، اس او ترانسپورتي تجهیزات د حکومت له خوا برابرېدل. یوازې د اس قیمت ورڅخه په لږو قسطونو اخیستل کېده. د خپل خوراک او د اس د وچو وښو لپاره لازم وو چې په خپله ترتیبات ونیسي. د جنګ له حالت څخه پرته د یوه عسکر لپاره درې میاشتې اجازه ورکول کېده چې کور ته ولاړ شي. نور پاتې وخت هغه په خپل کنډک کې په قطعه کې پاتې کېده او په پوځي تعلیم او تمرین به بوخت و. د منظم پوځ زیاته برخه په پایتخت کې مېشته وه، یوازې یوه کوچنۍ برخه یې ولایتونو او د حکومتونو مرکزونو ته د وظیفو د اجرا لپاره استول کېدله.

د پایتخت پوځونه به غلام شاهي (شاهي سواره) کشکچیان (باډي ګاردان)، کلاور (څارندوی) او داسې نور وېشل شوي وو. غلام خانه (د شاهي سورو ډله) چې احمد شاه تشکیل کړې وه د بېلابېلو خارجیانو څخه چې په هېواد کې مېشته وو، د نادرشاه له پوځ او نورو پارسیانو او قزلباشانو څخه چې ځانونه یې دده په حکومت پورې تړلي وو، جوړه وه.

قزلباش عسکرو د غلام خاني يو پر دريمه برخه تشکيلوله او تر ټولو ښه برخه وه. په داخلي جګړو کې دوی له افغانانو څخه زيات وفادار وو ځکه چې دوی په هېواد کې قبيلوي اړيکي او د ګوندي يووالی نه درلود.

پيش خدمتګاران چې د پاچا نږدې شخصي خدمتګاران وو زياتره د غلامانو له مينځ څخه راوتل.

سواره:

د احمد شاه د پوځ دري پر څلورمه برخه سواره وو. د دوی وسلې ماشه يي ټوپک او توري وې. که څه هم ځينو يې نېزې او سپکې ټوپکې له ځان سره وړلې. سوارو عسکرو د پاچا حضور ته د ورتلو پر وخت د زغرو په اغوستلو سره ځانونه له نورو څخه بېلول.

ټول سواره ازاد وو چې ډالونه، چړې او تبرونه له ځان سره يوسي. د اوښانو سواره چې شمېر يې لږ وو (جمازه)) سوار بلل کېده.

په اضطراري حالاتو او له سيندونو څخه د تېرېدو پر وخت سواره مجبور وو چې پلي له ځان سره يوسي.

پلي:

د منظم پوځ يو پر څلورمه برخه پليو تشکيلوله. دوی په تورو او ماشه يي ټوپکو سمبال وو، خو د نورو وسلو په وړلو کې هم ازاد وو.

توپچي:

د پاچا د پوځ دېره غښتلې برخه له توپچې څخه جوړه وه چې د زياتو دلايلو په وجه په سورو کې شامله وه. د دوی دوه پر درېيمه برخه په درنو توپونو سمبال وه او پاتې يو پر درېيمه برخې يې سپک توپونه درلودل. د پاچا همدغه عالي درانه توپونه وو چې په پاني پت کې يې د ډېر زيات شمېر مرتهو وو پر ضد جنګ وګاټه. درانه توپونه د اسونو په واسطه کښول کېدل. سپک توپونه چې په زمبورک يا شاهين او شاهک باندې مشهور وو په يوه يا دوو اوښانو وړل کېدل. له يوه ځای څخه بل ځای ته ددغو توپونو وړل اسان وو او کېدی شول چې د اوښ له شاه څخه ځمکې ته له راکوزولو پرته په هر ځای کې چې ضرورت وي د دښمن په صفونو باندې اور بل اجرا شي. پاچا د خپلې پاچاهۍ په لومړي کال کې ددغو توپونو وړونکي اووه سوه اوښان درلودل چې په وروستيو پنځه ويشت کالو کې به دغه شمېر خامخا زيات شوی وي.

د توپچې قوماندان توپچې باشي بلل کېده او دا څوکۍ رحمان خان بارکزي نيولې وه. په کندهار کې د هغه د استوګنې ځای اوس هم د توپخانې په ساحه کې شته.

د پيلانو قطعه:

پاچا د پيلانو يوه کوچنۍ قطعه هم درلوده. پيلان په عمومي ډول د ترانسپورت په مقصد په کار راتلل، خو په جنګ کې د دښمن د صفونو ماتولو او په هغوی کې د ګډوډۍ راوستلو لپاره هم ترې کار اخيستل کېده. کله به يې د توپچې توپونه هم وړل.

تشکیل او قوت:

د پوځي واحدونو تشکیل او قوت په لاندې ډول و:

یو ډلګی = لس تنه، یو ټولی = لس ډلګي = سل تنه، یو کنډک = لس ټولي = زر تنه، یوه قطعه یا مفرزه (غونډ) = دوه یا زیات کنډکونه، صاحب منصبان، سواره او پلي.

ده باشي یا دلګی مشر = د ډلګي قوماندان

یز باشي یا ټولی مشر = د ټولې قوماندان

منګ باشي، بیګ باشي = د کنډک قوماندان

امیر لښکر، د غونډ قوماندان یا کنډک مشر

سپاه سالار یا سردار – سرداران

لوی قوماندان

د توپچې صاحب منصبان:

زمبورکچې شاهنچې یا شاهنشګچې د توپچې افراد یا توپچې.

شاهنچې باشي یا جزیر چې باشي: د توپچې صاحب منصب.

توپچې باشي یا میر اتش: د توپچې لوی قوماندان

د ترانسپورت قطعه:

د ترانسپورت قطعه له اسونو کچرو، اوښانو، غویانو او یو ځو پیلانو څخه جوړه وه. دا قطعه د میر اخور باشي په واسطه قومانده کېده چې د ملکي ادارې د کوچنیو مامورینو تر عنوان لاندې یې ذکر شوی دی.

نامنظم پوځ (عسکر غیر منظم):

د احمد شاه ټول پوځ دوه پر دریمه برخې نامنظم پوځ تشکیل کړی و، چې د قبایلي عسکرو چې په فوج کشاده مشهور و (لکه په پنجاب کې د سکهـ سردارانو ګورچارها قوه) او خوانین سواران (قبایلي سواره) چې کله به لښکر قومي بلل کېده، څخه عبارت وو. د دغه پوځ درې پر څلورمه برخه سواره وو او یوازې یو پر څلورمه برخه یې پلي وو.

نامنظم پوځ په درېو کټګوریو وېشلی شو:

۱- د افرادو وسله وال ټولي چې د جنګ په دوران کې د هېواد له ځانګړو سیمو څخه د هغه شمېر له مخې چې دغو سیمو ته تخصیص شوی و، د پاچا له پوځ سره یو ځای کېدل او د جنګ په پای کې خپلو کورونو ته تلل. د دوی د خدمت په بدل کې د یوه کال لپاره د یوې ټاکلې ټوټې ځمکې عایدات ورښل کېدل. د مثال په توګه د مروتو قبیلې دغه شان یو کلن عایدات چې د سیند پر غاړه او سېږي، دوه سوه څلوېښت اوښان وو. د پورتني سیستم له مخې دوی مجبور وو چې د جنګ پر وخت د پاچا پوځ ته دوه سوه وسله وال سواره برابر کړي.

د قبایلي عسکرو ټولي چې د قبایلي مشرانو له خوا د جنګ پر وخت په ټاکلي شمېر وراستول کېدل، تر جنګ وروسته قبایلي عسکر خپلو

کورونو او پخوانیو وظیفو ته ورستنېدل. هغه وخت چې به دوی په خپلو وظیفو بوخت وو، له حکومت او حکومت له مامورینو سره یې هېڅ کار نه درلود. یوازې د دوی مشرانو د حکومت سره معامله کوله او د هغو کسانو لپاره یې کلنۍ نغدي پیسې او جنس اخیست چې پالنه یې ور په غاړه وه. قبایلي افسرانو یا قوماندانانو د خپل لګښت په بدل کې د ځمکې جاګیر او یا ټاکلی حکومت له خوا ساتل کېده. منظم حساب یې د مرکزي او ولایتي نغدي تخصیص ترلاسه کاوه او د خوانین سواران ټولی یا قبایلي سواره د حکومت د منظم پوځ په شان د سرحدونو د ساتنې او عایداتو د راټولولو لپاره استخدامېدل، د حکومت د زېرمو څارنه یې کوله او د محلي حکومتونو سره یې نورې څارندویې وظیفې اجرا کولې. دوی په منظمو لنومونه ثبتول، د دوی اسونه ټاپه کېدل او وسلې یې تر ټاکلې مودې وروسته په منظمه توګه معاینه کېدلې.

مالي ادارې د دوی د نغدي معاش او جنسي ورکړې حساب ساته او هغه یې د مشرانو او قوماندانانو د جاګیر له حسابونو سره تطبیقاوه.

د نامنظمو عسکرو سازمان:

هغه وخت چې به د پاچا فرمان د یوه چا په برخه کې نافذ شو چې د پوځ قوماندان به وټاکل شو او یو شمېر افراد به تخصیص ورکړ شو، نو دغه سړی به (که شهزاده به و یا وزیر، رسمي مامور یا قبایلي خان) د خپلو خپلوانو، دوستانو ګاونډیانو او خدمتګارانو له منځ څخه د خپلو افرادو د

نومونو په ثبتولو اقدام کاوه. دوی یې په وسلو سمبالول او مادون قوماندانان او صاحب منصبان یې ټاکل.

د آس بیه په تدریجي توګه د سوار له معاش څخه کمېدله وسلې په پور ورکول شوې او کله به د وسلو بیه هم په قسطونو ورڅخه ګرځېدله. حکومت لوی قوماندانان د هغه د رپوټ له مخې وسلې برابرولې او د هغو بیه یې د هغه جاګیر او بو دجې څخه په قسطونو ترلاسه کوله چې ده ته به ورکړ شوې وه.

د نامنظمو واحدونو قوت له پنځه سوه څخه تر څو سوو پورې او کله به هم څو زرو ته رسېده. که د یوه واحد قوماندان به لږ شمېر افراد درلودل، د سوارو د سرکرده... په نامه یادېده. که متوسط شمېر به و د سوارو خان... او که زیات شمېر قوت به دده تر قوماندې لاندې و نو د سوارو سردار... بلل کېده. د سلو سورو د یوه واحد قوماندان د بیرغ پورته کولو او نغارې وهلو حق درلود.

د نامنظمو عسکرو داخلي تشکیل په بشپړه ډول د منظمو عسکرو په څېر و. دلګی په معمولي ډول لس افراد درلودل چې دده باشي تر قوماندې لاندې و. ټولی، بیرغ بلل کېده، لس دلګي یې لرل او د بیرغ دار په واسطه قومانده ورکول کېده او داسې نور.

د دلګي، بیرغ او نورو واحدونو د افرادو شمېر په ټاکلي اندازه همېشنی و. که څه هم د یوه واحد قوماندان به د تل لپاره و او تر ټولو به مشر و، خو د

معمــول عســکري د ســپلین لانــدې و او مجبــور و چــې د هغــو مشــرانو قوماندانانو اطاعت وکړي چې دده دلګی به ورپورې تړلی و.

د سـولې پـه وخـت کـې د نـامنظمو واحـدونو قومانـدانان د ولایـت د نایـب الحکومه تر امر لاندې وو چې هلته به د وظیفو د سرته رسولو لپاره استول شوي وو. د کورنیو چارو او جنګ د وزیرانو په اړوندو ساحو کې د دوی تـر امر لاندې وو.

د جنګ پـر وخـت قومانـدانان د لـوی قومانـدان تـر حکـم لانـدې راتلـل. هغـه وخت چې دوه یا زیـات واحدونـه د ځینـو جنګـي عملیـاتو لپـاره سره یوځـای کېدل، د ستر واحد قوماندان د مشر قوماندان وظیفه سرته رسوله.

پوځي قوت:

هغه وخت چې احمد شاه په کندهار کې د افغانسـتان د پاچا پـه توګـه اعـلان شو، شپاړس زره پوځ یې لـه ځانـه سره درلـود. دده د پـاچهۍ پـه لـومړي کـال کې دغه شمېر څلوېښت زرو تـه ورسـېد. هنـد تـه دده د مسـافرتونو پـر وخـت دده د عسکرو شمېر له دوولس زرو څخه تر اتیا زرو پورې بښودل شوی دی.

په داسې حال کې چې د خراسان د عملیاتو په ترڅ کې له اویا څخه تر یو سلو شلو زرو پورې یې شمېر څرګند بړي. خو دغه ارقـام پـه یـوه مرحلـه کـې هـم لـه موږ سره دده د پوځ د ربښتیني شمېر په رابښودلو کـې مرسـته نـه شـي کـولای. دده امپراتوري ډېره پراخه وه. له دې امله یې نه شو کولای چې خپل ټول پـوځ د جنګ کوم باندنی نندارتون ته بوځي، که څه هم ډېر مهم جنګ وي، خـو کـه موږ په پورتنیو ارقامو کـې مبالغـه ومنـو او د ټـول پـوځ پـه ګـډون یـې چـې د

کورني امنيت لپاره په هېواد کې پاتې و، وګڼو، نو دغه تخمين په منلو کې به له واقعيت څخه ليرې نه يو پاتې چې د احمدشاه د پوځ ټول قوت د وروستيو جنګونو پر وخت يو سلو شل زره عسکرو ته رسېده.

ددغه شمېر دوه پر دريمه برخه د اتيا زره په شاوخوا کې بايد فوج کشاده (نامنظم) وي او پاتې څلوېښت زره به عسکر منظم وي.

د ټول قوت درې پر دوه برخه د نوي زره په شاوخوا کې د توپچې په ګډون سواره او پاتې يې پلي ګڼل کېدای شي.

د عسکرو معاش:

د نورو هر ډول ثبت شويو اسنادو د نشتوالي په وجه موږ مجبور يو چې د احمدشاه بابا په نامه د مير غلام محم دغبار په اثر کې وړاندې شوي دلايل او لاس ته راغلې نتيجې ومنو.

دریمه ضمیمه

ضرابخانې او سکې[1]

د احمدشاه له تاج پر سر کولو څخه ډېر وروسته په کندهار کې دده په نامه لومړی سکه ووهل شوه. په دغه سکه کې دا لاندې دوه بیتي کښل شوې ده:

حکم شد از قادر بیچون با حمد بادشاه

سکه زن برسیم و زر از اوج ماهی تابماه

دده د مقبوضاتو ـ دومنیو نونو) په پراختیا سره په پایتخت کندهار سربېره د بېلابېلو ولایتونو په مرکزو کې سکې وهل کېدلې.

په هند او افغانستان کې شل ضرابخانې موجودې وې چې د احمدشاه په نامه سکې په کې وهل کېدې. له هرات پرته چې د احمدشاه له خوا د نیول کېدو تر وخت پورې یو پارسي ښارګوټی و، په نورو ټولو ځایونو کې یو یا بل وخت مغلي ضرابخانې وې. کندهار او کابل د افغانستان غوره ښارونه وو. کشمیر د شاه له خوا ونیول شو، بکر، پېښور، تاتا، دېره (دېره غازي خان) دېره جات (دېره اسمعیل خان، دېره فتح خان او نور) او سند به هغو سیمو کې شامل وو چې نادرشاه ته سپارل شوي وې، په پنجاب، لاهور،

(۱) په دغه ضمیمه کې ما زیاتره په لاهور کې د (آر. بي. وایټ هیډ دسکوله کتلاک، دریم ټوک) او (د نادرشاه او د دراني د سلسلې سکې) اکسفورډ، ۱۹۳۴ څخه استفاده کړې ده. لوستونکي د زیاتو معلوماتو لپاره په بیلیوګرافي کې د سکې پېژندنې په باب په همدغه زیات ګټور اثر او د احمدعلي کهزاد، ام. لانګورت دیمز، سي. ام. فراهن، دوکتور وایټ کنګ مارسدن او وای. جی راجرز په اثارو حواله ورکول کېږي.

ملتان اټک او همدا راز د هندوستان یا هند په نهایي شمال لویدیځې خوا کې سرهند د احمد شاه په واسطه فتحه شول. پاتې ضرابخانې په خاص هند کې وې او کومې سکې چې دلته وهل شوې وې هغه ددې لپاره وې چې په هند باندې د شاه د بریدونو د یادګار په توګه پاتې شي.

احمد شاه د نادر په څېر په مغلي پایتخت ډیلي کې چې له یو وار څخه زیات دده په سجرو ولوید سکې خپرې کړې دي. هغه پنځه ضرابخانې چې له هغو څخه احمد شاه په خپل نامه سکې خپرې کړې د جمنا په لویدیځه خوا کې یې موقعیت درلود او په اونلا یا برلي، فرح اباد، مراد اباد او نجیب اباد کې پرتې وې چې په هند کې یې د شاه په مسلمانو متحدینو پورې اړه درلوده.

د تیمور شاه په نامه د ملتان په ګډون په پنجاب، دېره جاتو (دېره اسمعیل خان، دېره غازي خان، دېره فتح خان او نور) او سند کې د شاه نایب الحکومه با نظام و، هم سکې وهل کېدلې.

دده لیکنه دا وه:

بعالم یافت سکه تیمور شاه نظام

به حکم خدا و رسول انام

د بېلابېلو ضرابخانو افتخاري او اعزازي لقبونه د دوی د نومونو سره یوځای د سکې په ټاکلي او مربوط ځای کې ښودل شوي دي. احمد شاه د خپل سلطنت په ټوله موده کې یوې دوبیتي ته وفادار پاتې شو، د سکې په یوه مخ یوه پارسي دوبیتي او یاد هغې یوه برخه تل د هجري سنې سره

يوځای راوړل شوې، په داسې حال کې چې په بل مخ يې ضرابخانه له خپل اعزازي لقب (که يې لاره) او د شاهي سنې کله کله د مغولي نښان (سان جلوس ميمنت مانوس)[*] سره څرګند بڼي. د شاه په سکو کې نه کوم لقب ښودل شوی او نه کومه کنيه.[۲]

د ۱۷۶۷ کال په مارچ کې شاه په خوښۍ سره د شاه ولي خان په سپارښتنه د سرهند حکومت د پټياليې امر سنګهـ (راجای راجګان) ته ورکړ او نوموړی د هغه (شاه) د احسان د پرځای کولو لپاره د احمدشاه په نامه سکه ووهله او د هغې په مخ يې دده دوبيتي وکښله. امر سنګهـ په عين حال کې د احمدشاه د حامي شاه ولي خان د قبيلې نوم (باميزی) له خپل نوم سره په سکه کې علاوه کړ. د پټيالي، جند او (ماليرکوټلا) د ولايتونو په پيسو کې تراوسه پورې د احمدشاه دوبيتي څرګند بڼي.

د احمدشاه په زمانه کې د ولجې، باج او مرستو له لارې په افغانستان کې پرېمانه هندي سره زر او سپين زر راغونډ شوي وو، له دې امله د شاه سکې د ښه جنس فلزاتو او ښايسته وزن لرنکې وې.

معمولي طلايي سکې چې اشرفۍ يا مهر بلل کېدلې د ۱۲۸ معياري[*] دانو په وزن برېښې په داسې حال کې چې د سپينو زرو د روپيو تولې يو سلو اته

(*) د سان کلمه به په اصل کې –سال وي.م

(۲) د حسين شاهي، ۱۹او د لطيف د (پنجاب تاريخ، ۲۱۵) په حواله د احمدشاه لومړنۍ هندي سکه چې د ۱۷۴۸ کال د جنورۍ او فبرورۍ ترمنځ په لاهور کې ووهل شوه بيا هم دا لاندې ليکنه يې درلوده:

در دران احمدشاه بادشاه

ضرب دارالسلطنت لاهور

جلوسی ميمنت مانوس احد

)*)معياري دانه د يو پونډ اووه زرمه برخه ده. م

اویا دانې وزن درلود. د احمد شاه مسي سکې تخمیناً درې سوه اویا دانې (دامه[*]) کېږي، د ملتان او کشمیر سکې لږ څه سپکې دي.

احمد شاهي (کندهار) – اشرف البلاد:

د احمد شاه د سلطنت په دوران کې د افغانستان پایتخت کندهار و ده تل دغه ځای د ابدالیانو د اصلي ټاټوبي په حیث ګاڼه. ابدالیان کله چې له هرات څخه چې د دوی د تبعید ځای و کندهار ته د نادر شا هله خوا راوستل شول، نو په دې کار دوی خوشالي وښودله. احمد شاه هم دلته خپل تاج په سر کړ او د ((احمد شاهي)) په نوم یې د خپل نوي ښار تاداو کېښود. دغه راز همدا ځای و چې ده د خپل ځان لپاره په کې مقبره جوړه او همدلته خاورو ته وسپارل شو. هغه سکه چې د لومړي ځل لپاره ده د تاج په سر کولو پر وخت ووهل شوه تر او سه لاس ته راغلې نه ده.

احتمالاً سکې به په ((شاهي کمپ)) ریکاب مبارک کې وهل کېدې چې تر نن پورې د لرغون پېژندونکو د بر کار او زیار ته اړتیا لري چې له ځینو پخوانیو کنډوالو او یا د هغو خاورینو لوښو څخه یې راوباسي چې په کنډوالو کې ژور خښ دي. وایت هیډ په دې عقیده دی چې احمد شاه تر لسو کلونو له کندهار څخه سکې خپرې کړې نه دي او د خپل سلطنت له لسو کلو وروسته یې د ((احمد شاهي)) په نامه لیکنه په پیسو وکښلې شوه. لومړنۍ سکه چې تاریخ یې ۱۱۷۱هـ (یوولسم سلطنتي کال) دی د پاني پت له جګړې څخه درې کاله وړاندې وه. لومړنۍ طلایي سکې له یوې نرۍ او پلنې ټوټې

)*) دام یو ډول کوچنی هندي سکې یا روپۍ وې چې اوس رواج نه لري.

څخه جوړې شوې وې چې د پارسي اشرفۍ غوندې يې درونډ والی درلود، په نورو طلايي سکو کې سنې ((دده د سلطنت کلونه)) دوه ويشت او درويشت کښل شوي دي. د سپينو زرو سکې ښځي هندي معيار لري او د سلطنت له يوولسم کال څخه تر اخري کال پورې دوام کوي.

اونلا ر، انو الا:

اونلا په روهيلکنډ کې يو ښارګوټی دی (روهيلکند په خپله د بارلي په ناحيه کې چې د هند د اترا پردېش د ولايت سيمه ده موقعيت لري).

دلته د شاه د يوه نږدې متحد نجيب الدوله له خوا په ۱۱۷۳-۷۴هـ کې کله چې شاه په هند کې و او مرهټانو ته يې د پاني پت په جګړه کې ماتې ورکړه سکې وهلی شوي دی.

اټک يا اټوک:

اټک د اندس په غاړه له پېښور څخه شپږ څلوېښت ميله ختيځ او د تکسيلا څخه دوه څلوېښت ميله لويديځ ته يو نامتو استحکامات لرونکې ښارګوټی دی. دلته له نهم سلطنتي کال څخه تر درويشتم پورې د سرو او سپينو زرو سکې په معمولي بڼه او بشپړ درونډ والي وهلی کېدلې.

بارلي:

د هند د اوترا پرد بش په روهيلکنډ کې يو ناحيوي ښارګوټي دی. دلته د اونلا په څېر په ۱۱۷۳-۷۴ کې د نجيب الدوله له خوا د سپينو زرو سکې

وهلـې شـوې دي. ظـاهراً د دې لپـاره چـې پـه مرتهـانو بانـدې د احمد شـاه دبريالیتوبونو يادګار شي.

بکر:

بکر په اباسين سربېره د رو رې او سکر يا ساکر ترمنځ يوه تاپو ييـزه چونۍ ده. هغـه طلايـي سـکې چـې پـه بکـر کـې وهلـی شـوي، ډېـرې لـږې دي، خـود سپينو زرو روپۍ پوره چلند درلود. دواړه ډولونـه سـکې بشـپړ درونـد والـی لري. د زيات درونـد والي لرونکې سکې هم دلته موجودې وې.

ډيلی (شاه جهان اباد):

ډيلی دا وخت د هنـد مغـولي پايتخـت و. شـاه پـه ډيلـي کـې دوه واره حضـور درلود: لومړی په (۱۷۵۲-۱۷۵۷م) کې چې د مغولاني پـه تحريـک او لمسـون ښار وران او شاه يو مغولي شهزادګۍ واده کړه او وروسته له دې چې تيمـور يې د لاهور د نايب الحکومه په حيث وګوماره کابل ته ستون شو.

دويم: هغه وخت چې په ۱۱۷۳-۷۴ هـ کې يې د مرتهانو پر خلاف و، ودانګل او د ۱۷۶۱ کال د جنورۍ په څورالسمې نېټې د پاني پت پـه تـاريخي جګـړه کـې يې هغوی ته ماتې ورکړه. په دغو دواړو وختو کې د شاه په نامه سکې وهلی شوې دي، په ۱۷۵۹-۱۷۶۱م کې شاه د ډيلي پـه ګاونـډ کـې پـنځلس مياشـتې تېرې کړې. په دغه وخت کې دوه ځله سکې ووهلی شوې د ۱۱۷۳هـ کال سکې د ۱۷۶۰ مـيلادي کـال پـه پسـرلي کـې او د ۱۱۷۴ هــ کـال سـکې د پـاني پـت لـه بريالیتوب وروسته د ۱۷۶۱ م کال په سر کې وهلی شوي دي.

دېره (دېره غازي خان):

د سليمان د غرو او د اباسين ترمنځ سيمه د دېره جاتو په نامه نامتو ده. د دېرې لغوي مانا استوګنځی دی. دېره جات چې د دېرو جمع کېږي په کښتنۍ برخه کې د دېره غازي خان او په پاسنۍ سيمه کې د دېره اسمعيل خان او دېره فتح خان څخه خپل نوم اخيستی دی. د دېره جاتو سکې ډېرې لږې او د خوارۍ بڼې او جوړښت لرونکې دی. د سکې د ځتې په ليکنه کې توپير شته. يوازې د سرو او سپينو زرو سکې په لاس راتللی شي. ددغې ضرابخانې مسي سکې تراوسه نامکشوفې پاتې دي.

فرخ اباد:

فرخ اباد د هند په اترا پردېش کې يو ناحيوي ښار او مرکز دی. دا ښار په بنګښو افغانانو پورې اړه لري او د **۱۱۲۳**هـ څخه تر **۱۱۸۵**هـ پورې د احمدخان بنګښ په لاس کې و. نوموړی د احمدشاه يو متحد او د پاني پت په جګړه کې يې برخه واخيستله. ددغه ځای د سرو او سپينو زرو سکې دواړه ډېرې ښکلې او د مشخص سبک لرونکې دي.

هرات (دارالسلطنت):

هرات په همدغه نامه د ولايت مرکز دی چې په شمال لويديځه څنډه په افغانستان کې موقعيت لري. دا ځای ددغه هېواد لپاره د يوه ستراتيژيک او اقتصادي ارزښت لرونکې دی. هرات د خپل سمسورتوب او حاصل خېزۍ له امله د ((منځنۍ اسيا د غلو ګودام او بڼ)) بلل شوی دی. احمدشاه

هغه د افغانستان لپاره ونیو او د هېواد لپاره د یوه غوره ولایتي مرکز په توګه خپل موجودیت ساتي.

د سرو او سپینو زرو سکې دلته وهل شوي، خو په متناوب ډول ځکه د هرات سکې ډېرې لږې دي که څه هم د هغو دروندوالی سم دی، خو بڼه یې خواره بربښي.

کابل (دارالملک یا دارالسلطنت):

د افغانستان پایتخت د تیمورشاه له خوا له کندهار څخه کابل ته راولېږدول شو (د احمدشاه د کابل سکې ډېرې بېلابېلې او متنوع دي او د سکه پېژندونکو لپاره د دلچسپي وړ ګڼل کېږي. دلته د سرو او سپینو زرو سکې وهلی شوي دي. د لسم کال طلایي سکې دراني سبک ډېرې ښکلې سکې دي او د سپینو زرو سکې ډېرې پرېمانه او د ۱۱۷۰هـ څخه (د سلطنت لسم کال) د احمدشاه د پاچاهۍ تر پایه پورې د یوې عالي مجموعې په توګه موندل کېږي.

کشمیر (سرینګر) دارالسلطنت:

کشمیر د احمدشاه له خوا فتحه او دده په مقبوظاتو کې شامل شو. هغه سکې چې د کشمیر په نامه دي په سرینګر کې وهل شوي دي. د سرو زرو سکې یې ډېرې لږې دي د سپینو زرو یې هم په هېڅ ډول عامې نه دي او د دوی وزن د مغولي معیار له (یو سلو اته اویا دانو) څخه درې یا څلور دانې لږ دی. دغه راز د مسو سکې یې هم مروجې دي ځینې وخت له هغوی سره

بېلابېل فلزات يوځای شوي دي چې په دې ډول سکه پېژندونکو ته د هغو د معيار معلومول ګرانېږي.

لاهور:

په لاهور کې د مغولي والي شاه نوازخان له تېښتې وروسته او د جولای په دولسمه ښار ته د احمد شاه په ننوتلو پسې په ۱۱۲۱هـ ، ۱۷۴۸م. کې د سرو او سپينو زرو سکې وهلی شوي دي. دويمه طلايي سکه چې په ۱۱۷۵هـ کال پورې مربوطه ده، بايد ۱۷۲۲م کال د فبرورۍ پنځمې نېټې د (ګالو ګرا) له جګړې څخه وروسته په لاهور کې وهلی شوې وي چې دا وخت شاه ټول کال په پنجاب کې پاتې شو او د دسمبر د نيمايي څخه د افغانستان په لور وخوځېد. سره له دې هم د سپينو زرو سکې ډېرې زياتې رواج وې او له ۱۱۲۱هـ څخه تر ۱۱۸۰ هـ پورې يې لس شمارې او ګڼې (ډول) خپرې شوې دي. د ۱۱۲۲-۲۴هـ- ۲۹ هجري ، ۱۱۷۱-۷۲هـ کلونو کې کوم ډول خپرونې نه شته. په دغو وقفو کې په لاهور کې د مغولي امپراتور (احمد شاه)، شهزاده تميمور او سکانو سکې ليدل کېږي. د شهزاده تيمور په نامه سکې چې د لاهور د (نظام) (والي يا نايب الحکومه) په حيث و، ۱۱۷۰-۷۱ او ۷۳هـ کلونو پورې ارتباط مومي. د سکانو روپۍ چې نېټه يې ۱۸۲۳ سموت (بيکرامي) ۱۷۲۲م، ۱۱۷۹-۸- ده او په لاهور کې ووهل شوې. د ((وايټ هيډ)) په حواله د سکانو د کامنويلت يوه منظمه سکه ده.

هغه سکې چې په لاهور کې د احمد شاه له خوا وهلی شوې وې، لاسته راغلي دوه يې د سرو او اتلس يې د سپينو زرو دي.

ملتان (دارالامان):

ملتان چې په ۱۱۲۵هـ او **۱۷۵۲**هـ کې د احمد شاه له خوا ملحق شو، یوه ډېره پخوانۍ ضرابخانه لرله. اته طلایي سکې، نولس د سپینو زرو روپۍ او دوه مسي پیسې د احمد شاه په نامه ثبت او خپرې شوې دي. په دې برسېره د (نظام) په حیث د تیمور شاه پنځه طلایي مهرونه، د سپینو زرو اووه د ېرش روپۍ دلته ترلاسه شوي دي. ملتان په **۱۷۷۴**م کې د سکانو لاسته ورغی خو داسې معلومېږي چې د لنډ وخت لپاره د دوی په لاس کې و. شهزاده تیمور تر شپاړسو کلو یانې د ۱۱۷۰- **۱۱۸۵** (**۱۷۵۲**-۷۱هـ) پورې ضرابخانه په واک کې لرله او پرته له کومې معطلۍ څخه دده په نامه پیسې چاپ شوې دي. په **۱۷۷۲**م کې بانګي سردارانو جنداسنګ او ګنداسنګ چې د سردار هري سنګ بانګي زامن وو، ملتان ونیو او هغه یې د سکانو په مقبوظاتو کې شامل کړ. له دې امله د ملتان ضرابخانه تر څه وخته د درانیانو په مخ وتړل شوه او د احمد شاه د سلطنت په دوران کې نورې زیاتې سکې هلته وهلی شوې نه دي.

مراد اباد:

مراد اباد د هند په (اتراپردېش) کې یوه سیمه ده. په **۱۱۷۳**هـ(۱۷۶۰) کې دلته د نجیب الدوله له خوا د احمد شاه په نامه د سپینو زرو روپۍ چاپ شوې دي. دا هغه وخت و چې احمد شاه د اوړنیو بارانو په وخت کې دلته اړولي و.

نجیب اباد:

نجیب اباد د هند په اترا پردېش کې د بیجنور په سیمه کې یو ښارګوټی دی چې نوم یې د یوه نامتو روهیله مشر نجیب الدوله څخه نیول شوی دی. دلته په ۱۱۸۰هـ کې د احمدشاه په نامه سکې وهل شوي دي. دا هغه وخت و چې احمدشاه د اتم ځل لپاره په هند برید وکړ.

پټیاله:

د پټیالې مهاراجا امر سنګ (داله سنګ لمسی) په ۱۷۶۷ کې هغه وخت د احمدشاه په نامه سکې ووهلې چې ده ته د راجای راجګان لقب ورکړ شو. دغه سکې زیاتې خورې نه شوې. البته د دوی د وهلو مقصد د چلند لپاره نه و، بلکې د پټیالې د موجود راجا تر سلطنت او واکمنۍ پورې د دېوالي او دوسیرا د خاصو مذهبي جشنونو لپاره ټاکلی شوې وې. وروستۍ لاسته راغلې سکې نېټه د بیکرامي ۱۹۹۴ (مارچ ۱۹۳۸م)(*) ده چې د مهاراجا دوېند راسنګ د سلطنت او حکومت لومړی کال شمېرل کېږي. سره له دې د هغو سکو په شا چې په پټیاله کې وهلی شوي د سرهند نوم (ضرب سرهند) کښل شوی دی.

پېښور:

د احمدشاه د پېښور سکې مغولي بڼه لري، خو ډېرې ښکلې او پاکې دي او لیکنه یې په مناسبه توګه په منځ کې راوړل شوې ده. (وایټ هیډ) دوه د سرو او شل د سپینو زرو او یوه مسي سکه ذکر کړې ده. د سرو زرو سکې یې د

(*) زما په نظر دا سنه به ۱۷۳۸م، وي. مترجم.

سلطنت په لومړي او نهم کال پورې تړلي دي په داسې حال کې چې د سپينو زرو يې د ۱۱۲۱هـ پورې چې د احمد شاه د مړينې کال دی، ارتباط لري.

کندهار:

(وګورئ احمد شاهي، درې سوه دوه پنځوسم مخ).

ريکاب ياريکاب مبارک چې لغوي معنا يې (عالي کريب) دی، د احمد شاه د کمپ ضرابخانې ته ويل کېدل. د شاهي کمپ په ضرابخانه کې په ندرت سره سکې وهلی کېدلې. يوازې يوه طلايي سکه چې نېټه يې د ۱۱۷۳هـ د محرم لومړی ورځ ده ذکر شوې ده. د احمد شاه د ورځ په ورځ تاريخ او اسنادو د نشتوالي له امله دا ګرانه ده چې په هغې باندې کنبل شوې پېښه وټاکو. ايا هغه د بلوڅ نصيرخان په خلاف د احمد شاه بری دی او که د جهانخان په مشرۍ په هند کې د مرټانو پر ضد د قوې لېږل دي، ښايي وايټ هيډ به رښتيا وايي چې ((دا سکه د ۱۱۷۳هـ کال د نوروز د ورځې په مناسبت وهل شوې وي.)) دا ډېره غير عادي نه وه چې احمد شاه د سکو په وهلو سره د نوروز ورځی يادونه وکړی. د احمد شاه په سکو کې دا لومړنی سکه ده چې د مياشتی نوم لری. زه باور لرم چې دا سکه چې احمد شاه ۱۱۷۳ هـ کال د محرم په لومړی ورځ (د کلات په نواب نصير خان بلوڅ باندې د ده له بری وروسته) د نوروز په ورځ وهلی ده او په همدغه ورځ سردار جانخان د مرټانو د ټکولو لپاره هند ته استول شوی دی. دی د ۱۷۵۹ کال د اګست په پای کې له شاهی حضور څخه رخصت شو.

اصلي نېټه ياده شوې نه ده ښايي دا به د ۱۱۷۳ هـ د محرم لومړۍ ورځ وي چې د ۱۷۵۹ كال د اګست له پنځه ويشتمې نېټې سره سر خوري.

سر هند:

سره هند اوس د هند په پنجاب كې پروت دی. وايې هيڅ دلته پنځه طلايي مهرونه او اوه د سپينو زرو روپۍ په كتلاګ كې ښودلي دي. سر هند څو ځله د احمد شاه په لاس كې هغه وخت ولويد چې ده به په هند باندې يرغل كاوه. هغه سكه چې ۱۱۲۱ هـ كال ښيې بايد هغه وخت وهلې شوې وي چې د ۱۷۴۸ كال په مارچ كې ده په هند باندې دلوړرۍ برۍ په وخت كې د سر هند جونې ونيوله. د ۱۱۷۶ هـ سكا په هند باندې د احمد شاه له شپږم بريد سره سمون لري او دا هغه وخت و چې شاه د ۱۷۲۲ كال د فبرورۍ په پنځمه په يوه ستره خونړۍ ژوبله كې سكانو ته ماتې وركړه او ټول كال يې په لاهور كې تير كړ.

سرينګر (كشمير)

(وګورۍ كشمير، ۳۵۵ مخ)

تاتا:

تاتا د سنديو پخوانی مركز او چونې ده، دا د سپينو زرو د ضرب پاره يو غوره مغولي ځای و. هغه سكې چې دلته د احمد شاه په نامه وهلې شوې، ډېر خوار سبك لري.

څلورمه ضمیمه

احمد شاه او په هند کې د ختيځ هند انګریزی کمپنی:

له ۱۷۶۰ کال څخه دوړاندې کلو په دوران کې د احمد شاه په باب د ختیځ هند انګریزی کمپنی نظر او انګیرنه څرګنده نه وه. دوی د (انتظار کولو او مر(قب والی) یا (ورته ګوره چې څه کېږی م) پالیسی تعقیبوله او د پانی پت تر جګړی پوری په هند کې د ده د فعالیتونو په مقابل کې بی تفاوته پاتې شول. کله چې د بنګال میر جعفر علی خان د کمپنی له خوا تخته راو غورځول شو او په ځای یې د ده زوم میر قاسم د بنګال، بهاراوریسی ((نواب نظام) ګومارل شو. (اکتوبر ۲۰ – ۱۷۶۰ ربیع الاول لسمه ـ) د ګلونل کلف ځای نیوونکې و انسیتارتت افغان اعلیحضرت ته د دغه تغیر په هکله خبر ورکړی و. شاه له خپلی خوا څخه له ده او میر قاسم څخه هیله وکړه (چې د امپراتور شاه عالم ثاني اطاعت وکړی). دا وخت دوی دا اسې بریښیدل چې د هغه (امپراتور) په طرفداری به کار وکړی.

د ۱۷۶۱ کال د جنوري له څوارلسمي یعنی د پاني پت له جګړې وروسته شاه عالم د شاه له خوا د هند د امپراتور په توګه تایید شو او د دغه هېواد بېلابېلو شهزادګانو او انګریزانو ته فرامانونه واستول شول چې نوموړی په همدې نامه (د هند امپراتور) په رسمیت وپېژني. ښاغلی وانستارت د ۱۷۶۱ کال د مارچ په لومړی نېټه داسې ولیکل: (د علیحضرت دغه خدمتګار (مراد یې خپل ځان دی) چې د ثابت جنګ (کلونل کلف) په ځای ناست دی، د شاه عالم او امرړ او غوښتنی ته اطاعت لري (او) له نومړی (شاه عالم) سره چې د پټنی چونې ته راوستل شوی، هغه تیار دی چې تر (ډیلی بدرګه وکړی)[1]

په عین حال کې شاه عالم هم د ۱۷۶۱ کال په فبروری کې د بنګال نایب الحکومه ته یو فرمان ولیږه چې خطبه د ده په نامه وویل شی او سکه د ده په نامه ووهی د دغه په ځواب کې د مارچ په پنځمه وانستارت دا سی وویل:

((اعلیحضرت کولی شی د ده (وانسیتارت) احساس د میجر کارنل د وفاداری له مخی وپیژنی چې دغه په حقیقت کې د ټولو انګریزانو د احساس نمایندګی کوی. د ده له فرمان څخه ماته معلومیږی چې د

---

۱ - کلف د ۱۷۶۰ کال په جنوری کې د بنګال له حکومت څخه اتسعفی وکړه او په ځای موقتآ جان زیډ هو لویل راغی (د جنوری له اته ویشتمی نه د جولای تر اووه ویشتمی – ۱۷۶۰ (اوورپسی ښاغلی هنری وانستارت د ده په ځای په څوکې و ګومارل شو چې د جولای په اووه ویشتمه یې دا څوکې اشغال کړه. ((بو کلندر، د هندی بیوګرافی قاموس)، دوه سوه شپږم مخ. د مالسن د (لارد کلف) په حواله، لارد کلف دغه مسوولیت هو لویل ته د ۱۷۶۰ کال د فبروری په پنځلسمه وسپاره.
۲ – د فارسی مراسلی سالنامه، لومړی ټوک ۹۸۱ ګڼه.

هغه (امپراتور) په نامه د خطبې ویلو او سکې وهلو غوښتنه را څخه کوي. څرنګه چې دا موضوع ډېره زیاته غوره د هغو نو لومړی باید د هغې دا اجراآتو په باب پوښتنه وکړم. د دې پرته به د هغوی ښایې خواشیني شي. که چېرې مخاطب شوی(ابدالی شاه او د ډیلي امرا م) په همدې توګه د دستور ورکړي، د غه وفادار خدمتګار به په بهار، بنګال او اوریسه کې خطبه ولولی او سکه به ووهی)) [3]

امپراتور د خطبې او سکې مساله له د میر قاسم سره هغه وخت مطرح کړه چې ده د ۱۷۶۱ کال د مارچ په یوولسمه (شعبان ۱۱۷۴-۴) له هغه سره وکتل. قاسم په دغه ټکي باندې ښاغلی وانسیتارت ته اشاره وکړه چې د برتانوی نایب الحکومه په خوا هشاتو خبر دی. نایب الحکومه د مارچ په نولسمه میر قاسم ته داسې هدایت کړی و (کله چې د شاهنشاه له خوا د سکې وهلو او خطبې لوستلو فرمان راورسیږي نو هغه جناب (قاسم) باید هماغسې د فرمان مطابق عمل وکړي.

دغه راز د فابریکو او کارخانو ښاغلیو ته دې وویل شي چې نوې پیسې چلند ته وغورځوي.

وانسیتارت احمد شاه ته د مارچ د شپږو یشتمې نېټې په خپل لیک کې چې کاپي یې میر قاسم ته لیږلی و، شاه عالم ته خپله وفاداري او

---

۳ -د پارسي مراسلې سالنامه، لومړی ټوک، ۹۹۱ ګڼه. په داسې حال کې چې میر قایم شاه ته په خپل لیک کې د نایب الحکومه (وانسیتارت) د وفاداري څرنګندونه شاه عالم ته تصدیق کړه، د ۱۷۶۱ کال د مارچ د دوه ویشتمې نېټې په خپل لیک کې یې نایب الحکومه ته دا جوته کړه(چې شاهنشاه ته د ګورنر لیک په یوه بشپړه بڼه لیکل شوی نه دی) د پارسي مراسلې سالنامه، دویم ټوک ۱,۳۲ ګڼه

اطاعت بیا تکرار کړ او شاه ته یې ډاډ ورکړ چې (که شاهنشاه راضی وی، دی به شاه عالم تر ډیلی پوری بدرګه کړی) په عین حال کې نایب الحکومه ته څرنګنده کړه چې (شاه ته یوه عرض پاڼه او شجاع الدوله له ته یو لیک په وړاندې کړو چې به هغه کې د ملګرتیا د اطمینان څخه بل شی شامل نه وی) خو د غه ټول د انګریزی سیاسمتدار، د رسمیاتو او د موضوع د ټالولو څخه بل شی نه و. دا سې معلومیده چې ده په د بډول غوښتل امپراتور ته د هغه د موقف کمزورتیا وښیې چې د دوی څخه سواد نورو په لاس کې و. صدراعظم شاه ولی خان هم په دېلوبه پوه شو. میر قاسم او ښاغلی وانسیتارت ته د شاه د څرګندو لاربنوونو او دستورو نو سره سره چې د هغو له مخی به شاه عالم (امپراتور) ته اطاعت او وفاداری وکړی او د هغو ډاډینو څخه چې د ښاغلی وانسیتارت له خوا وړاندې او پورته وویل شول، بیا هم د خطبی او سکې په ارتباط د شاه عالم په نامه فرمان ته پاملرنه ونه شوه او هغه عملی بڼه غوره نه کړه زیات وخت په بی فایدی تخنیکې مسایلو ضایع شو. شاه ولی خان د می په میاشت کې وانسیتارت په خپل لیک کې دا خبر ورکړ چې په ډیلی او نورو ځایو کې د شاه عالم په نامه سکې خپری شوی دی او اعلیحضرت او لوی قوماندان (جهانخان) پدی خپه د بچې په بنګال کې (سکې نه دی خپری شوی) دغه خبری نایب الحکومه وانسیتارت ته یو خبرداری و او هغه نواب

نظام میر قاسم ته هدایت ورکړ چې د امپراتور او امر ومنی او سکه د ده په نامه ووهی او خطبه ولولی.[4]

ترنورو شپږنیمو کلو پوری په احمد شاه پوری مربوطی اندیښنی څخه په هند کې انگریزان بی غمه وو. په ۱۷۶۲ او (۱۷۶۳–۶۵) کې دی په پنجاب کې له سکانو سره چاپیرو او نه یې د امپراتور شاه عالم مسالو ته د څه پاملرنی وخت درلود او نه روهیله وو، مرهټانو اوجټانو ته. په همدغه وخت کې میر قاسم د انګریزانو له خوا خلعه او په ۱۷۶۳ کې یو پخوانی نواب میر جعفر ته د بنګال، بهار او اوریسی صوبه داری ورکړل شوه.

په ۱۷۶۴ کې د بکسر د جګړی او د شجاع الدوله د تسلیمی په ترځ کې اوده د ختیځ هند انګریزی کمپنی په پښو کې وغورزاوه او مغولی امپراتور د انګریزانو کمپ ته د سوالګر په څیر بنه غوره کړه. په ۱۷۶۵ کې د امپراتور شاه عالم له خوا د (دیوانی) دور کړی له خیالی کبسی سره سم انګریزی سوداګران په دغه هیواد د بشپړ قدرت خاوندان شول او په هند کې د دوی د امپراتوری خوبونو حقیقت وموند.

اوس دوی د دغه ځای په سیاست کې غوره رول په غاړه واخیست. د دوی عاجل هدف دا و چې په یوه یا بله بڼه د ډیلی کنترول ترلاسه کړی. په دې سبب انګریزانو ته د احمد شاه، مرهټانو، سکانو او

۴ –د پارسی مراسلی سالنامه، ۱۰۴۲، ۱۰۴۷، ۱۰۹۳ او ۱۱۸۳ ګڼې

انګریزانو قدرت پراختیا د دوی د پراختیا غوښتنی په پلانو نو کط یو ځنډ ګڼل کېده.

په ۱۷۶۷ کې د احمد شاه لپاره حالت لاهم ډېر خراب و. سکان عملاً د جمو او اباسین تر منځ د ټولی سیمی واکمنان شول او دوی له احمد شاه سره د هرانچ خاوری پر سر چې د ده وربانديې پښه ایښو له ، مجادله او مبارزه کوله، ورپسی حتی ده (احمد شاه) په هغو سیمو کې هم په سختی سره نفوذ درلود چې د ده د پوځ تر پښو لاندی وی.

خو د دغو ټولو سره سره انګریزان ډېر زیات بیریدلی وو. دوی ته معلومه شوه چې میر قاسم هند ته شاه رابللی دی، نوموړی د انګریزانو سر سخت دښمن و. دغه راز دوی د امپراتور شاه عالم تر خنجر لاندی وو چې د شاه له خوا د هند د قانونی (امپراتور په توګه تایېد شوی و او هغوی (انګریزانو) د خپلی ټولی هغې وفاداری او صداقت سره سره چې هغه ته یې ښودلی وه. بیا هم نه یوازی د ده قدرت یې بی اهمیته ګڼلی و ، بلکې هغه یې په اله آباد کې صرف د یوه زندانی په توګه تر فشار او کنترول لاندی ساته. دوی د ۱۷۶۱ کال د مارچ په لومړی نېټه ژمنه کړی وه چې تر ډیلی به د دوسهر بدرګه وکړی. دغه ژمنه کال په کال تکرار شوه. حتی لارد کلف هم چې به ۱۷۶۵ کې بیا هند ته راغی او د ۱۷۶۷ کال په جنوری کې انګلند ته په ځټ ستون شو. دغه ژمنه په ۱۷۶۵ کې تکرار کړه. خو عملی نه شوه.

امپراتور هیلمند اولیوال و چې ډیلی ته چې د ده د سلطنت او واکمنی دلیدو وړ سمبول و ، لاړشي. د ده باوری شخص او مشاور نواب منیز الدوله و. هغه له احمد شاه سره د د دوستانه خبرو ، اترو او ملګرتیا تمایل درلود چې د امکان په صورت کې هغه (احمد شاه) ډیلی ته د خپل نایک (امپراتور) په قانونی مسترد کېدلو او ستنیدول کې جد ی مسرته وکړی. د شجاع الدوله وضعه معلومه نه وه او څه هم له هغه څخه دا ویره کېدله چې له شاه سره به بشپړ وحدت وکړی. دی د شاه (خپل سړی) و او په هند کې د ټولو مسایلو په باب یې ده ته معلومات ورکاوه. دا یقینی وه چې کله شاه د سویل په لور له ستلج څخه پوریوزی، دی به سملاسی هغه ته ورشی. بعه ډیلی کې د امپراتوری وارث او نایب شهزاده جوان بخت او د ده مور ملکه زینب محل د شاه را تګ ته سترګی په لارو او دوی یوازی په هغه باور درلود چې امپراتور به د انګریزانو له لاس څخه آزاد کړی او ډیلی ته به انګریزانو د هند په لور د شاه راتللو په نتیجه کې چې ټول هندی شهزادګان، اشراف او امپراتور به ورسره اتحاد وکړی، د خپلو پلانونو بیخی شندیدل ولیدل. نو دوی خپلی ټولی هڅی دی ته په کار واچولی چې امپراتور، منیر الدوله او شجاع الدوله له شاه سره د کتلو څخه واړوی او یا دا چې له هغه سره کومه بله معامله و نه کړی. ظاهراً دوی له امپراتور سره د پیوستون او علاقمندی تظاهر ساته خو په حقیقت کې دوی د ده د تخریب او را پرزولو لپاره فعالیت کاوه.

وانسیتات د ۱۷۶۶ کال د دسمبر په دیارلسمه نېټه په خپل لیک کې امپراتور ته داسې اطلاع ورکړه[6]

(څرنګه چې لارد کلف ناروغ دی او ښاغلی سمر غواړي اروپا ته په ځټ وګرزي، نو له دی امله د مسایلو اداره دغه لیکوال (وانسیتارت) ته سپارل شوی ده.... اعلیحضرت پوهیږی چې لارد کلف څومره د قدر وړ خدمتونه کړي دی. هیله ده چې د دغه لیک لیکونکې هم د هغه (کلف) په څیر وشمیری. هر څومره چې زه دلته زیات پاتې شم هغو مره به د امپراتوری د مسایلو تنظیم او د تیمور د شاهانه کهول د لوړتیا او خوښی لپاره ځان وقف کړم).۷

د ۱۷۶۷ کال د جنوری تر لومړیو وختو پوری پنجاب ته د شاه د رارسیدنی او احتمالآ د هندوستان په لور د ده د تګ اوازی په ټول ملک کې خوری شوی وی. د مرهټانو مشر (راغونات راو) د بهارت پور جټ حکمران جو هر سنګهـ (د سروج مال زوی) سره روغه وکړه او د هندوستان نور مشران یې دا وده نواب وزیر یعنی شجاع الدوله په ګډون دی ته راوبلل، چې د درانی یرغلګر په خلاف سره متحد شی. داسې معلومیږی چې (راغونات راو) په عین حال کې شجاع الدوله ته پیشنهاد وکړ د مرهټانو، شجاع الدوله او انګریزانو د ګډی قوی په بدرګه سره امپراتور شاه عالم ډیلی ته بوزی. ښاغلی ورلست د مرهټانو

۶ –دلارد کلف په ځای چې د ۱۷۶۷ کال په جنوری کې انګلند ته ستون شو ښاغلی ورلست د بنګال د نایب الحکومه په حیث مقرر شو.
۷ –د پارسی مراسلی سالنامه، لومړی ټوک، ۲۷۷۱ ګڼه.

سره د شجاع الدوله په یووالی کې څه ویره نه درلوده، خو له دی سره موافق نه و چې ډیلی ته د امپراتور د بدرګې لپاره کومه انګریزی قوه د هغوی په واک کې ورکړی. ورلست د ۱۷۶۷ کال د جنوری په شپاړلسمه نېټه شجاع الدوله ته ولیکل چې (شجاع الدوله او راغونات راو تر منځ خبرو اترو کې څه خطر نه وینی چې ښایې له مرهټانو سره به د ښو اړیکو د ټینګیدو سبب شی دا مساله بیخی په مخاطب (شجاع) پوری اړه لری. که چېری دی او مرهټان پاچا شاه جهان آباد ته رهنمایې کړی دا ښه خبره ده خو انګریزی قوی په دغه بدرګه او هیات کې خپلی مرستی ورکولی نه شی.... تر هغه ځایه چې په ابدالی پاچا پوری اړه لری ښایې تر شاه جهان آباد پوری نفوذ وکړی، خو دهغه پرمختګ له هغه ځخه نور باید وړاندې لاړ نه شی. که چېری هغه (ابدالی پاچا) دی لاری ته راکوږ شی نو د انګریزانو ټولمه قوه به له مخاطب سره یوځای او هغه (ابدالی پاچا) ته به غوڅه ماتې ورکړی.[8]

داسې بریښی چې (راغونات راو) له جوهر سنګهـ جټ سره له روغی وروسته د جودپور او جیپور په راجاګانو باندې د برید پلان جوړ کړ. ده بیلسا ونیو او د کوټا لورته وخوځید.

په عین حال کې دا معلومیږی چې شاه داود د نواب وزیر او مرهټانو او انګریزانو له اتحاد ځخه خبر شوی و او هم د ده د وفادارو او سر تیرو

---

۸ - کننکو، د جټانو تاریخ، ۱۹۰ - ۱۹۱ د فارسی مراسلی سالنامه، لومړی ټوک ۲۸۰۲ ګڼه.

راجپوتی راجاګانو لورته د (راغونات راو) په مقاصدو پوره خبر شو. ده راغونات راو ته له پنجاب څخه یو سخت لیک ولیږه (او هغه یې له جګړی او سولی څخه په هغه صورت کې وبیراوه چې د پانی پت د فاتح له دوستورنو په خلاف عمل وکړی) دغه لیک مرټی جنګیالی وارخطا کړ او هغه په ټیټه له صحنی څخه ووت او د شاه او راجپوتانو په خلاف یې خپل ټول پالانونه نا اجرا پریښودل او د اندور لور ته وران شو. د شجاع الدوله او انګریزانو ټولی هڅی په د بباب ناکامی شوی چې دی (راغونات راو) بیا خپل څنګ ته راولی او له هغه سره یې د دوی ټولی پوځی مرستی او ډاډیښنی بندی کړی.[9]

شاه تل له شاه عالم سره ښه تمایل درلود له دی امله د هغه (امپراتور) وکیل تل په شوق او هڅه کې و چې د شاه حضور ته ورشی او د امپراتور په ګټه له هغه سره ملاقات وکړی. څرنګه چې لارد کلف پرته له دی چې د هغه (منین الدوله) لیک ته ځواب وواېې انګلند ته ستون شوی و ، نو منیر الدوله له د ده ځای نیوونکې ښاغلی ورلست ته د ۱۷۶۷ کال د فبروری په اووه ویشتمه نېټه ولیکل چې د شاه په باب د ختنطځ هند د کمپنی د سیاست په هکله ده ته معلومات ورکړی. منیر وویل: (دا وخت په هندوستان کې د قدرت خاوند ټولو وکېلانو (عرایض) عرض کوونکې شاه استولی ده . که څه هم د لیک لیکوال

9 –د فارسی مراسلی سالنامه، دویم ټوکۍ ۲۰۷ بنرجی (پیشواما داوراو)، لومړی ټوک ۱۴۵ -۱۴۷

بشپړ یقین لری د شاه لپاره به دا ګرانه وی چې سږکال د سکانو د مخالفت په سبب ډیلی یا نورو ځایو ته ځان ورسوی. سره ددې هم که د هندوستان قدرتونه له ده سره مرسته وکړی، انګریزان به څه لاره ونیسی) کله چې منیر الدوله د لیک په مقابل کې د ځواب ویلو له امله خپه شو، نو یو ځل بیایې د مارچ په دریمه (شاه د دوو رودونو تر منځ اړولی دی او د هندوستان ټولو قوتونو ده ته (عرایض) لیکې، یوازی اعلیحضرت (امپراتور شاه عالم) چوپ دی چې به دی باندې شاه زیاته هیښتیا وښودله. دی ته ډېر لیوال یم چې پوه شم پاچا (شاه عالم) په درناوی او ښه روش شاه (احمد شاه ته خطاب وکړی یا نه)[10]

ښاغلی ورلست ده ته د مارچ د اوومی نیټې په خپل لیک کې وویل (چې د پاچا (شاه عالم) لپاره به دا د سلاو نه وی چې شاه ته څه ولیکې یا مخاطب (مرسل الیه یا منیر الدوله له) هغه (شاه) ته ورشی ورلست ښکاره کړه چې له دغه کار څخه به ډېری بدی نتیجې راووزی) ده زیاته کړه: (زه فکر نه کوم چې جوهر سنګهـ جټ، نجیب الدوله او نور روهیله مشران به شاه ته لاړ شی او خپلی سیمی به هغه ته وسپاری... که چېری جټان او روهیله متحد شی او سکانو ته څه مرسته ورکړی دا ممکنه ده چې شاه به مات او سپک شی)[11]

---

۱۰ –د فارسی مراسلی سالنامه، دویم ټوک ۱۰۷، ۱۳۹

۱۱ –د فارسی سالنامه دویم ټوک ۱۴۵

ده منیر ته ډاډ ورکړ چې (انګریزان دی ته چمتو دی چې له امپراتوری څخه دفاع وکړی. د سپاهیانو پنځه بریګادو نه شیو راجپور ته استول شوی چې هلته د کورا په سرحدو کې پاتې شی. که ضرورت شی د دوی د تقویې لپاره به نور پوځو نه واستول شی)

ورلست په همدغه بڼه د مارچ په پنځه ویشتمه نېټه شجاع الدوله ته ولیکل او وړاندې یې داسې وویل: انګریزی پوځو نه داوس په څیر هیڅکله دومره ستر نه وو او دی ته چمتو دی چې و جنګیږی حتی دومره زورور دی چې که روهیله او جټان له شاه سره پیوست شی هغوی په ګډه ماتولی شی) سره ددې هم ده هغه ته وویل چې (څرنګه چې انګریزی پوځونه زیاتره پلی دی او په مقابل کې د شاه ټول سواره ګڼل کیږی نو له دی امله به جناب (شجاع الدوله) د سو رویو پوځ کنډک برابر کړی)[۱۲]

د مارچ په لسمه نجیب الدوله شاه عالم ته یوه عریضه هغه وخت ولیږله چې دی (نجیب) د شاهد کمپ لور ته په روانیدو کې و او له هغه څخه یې و غوښتل (چې منیر الدوله شاه ته د مذاکرو لپاره واستوی، ځکه نوموړی شخصاً د شاه په دربار کې رسوخ لری). شاه عالم د دغه لیک له ژوری مطالعی وروسته هغه له خپل لیک سره یو ځای په پاکټ کې کېښود او نایب الحکومه ته یې واستاوه.

---

۱۲ –د فارسی سالنامه دویم ټوک ۲۰۱

منیر الدوله هم د نجیب په ځیر فکر او نظریه درلوده او په لیوالتیایې دا غوښتله چې د امپراتور او شاه تر منځ یو اتحاد را منځته شی او په نتیجه کې شاه له خپل نفوذ څخه د ده د قدرت او واکمنی د ټینګولو لپاره په هند کې له هغه سره مرسته وکړی. د دغه مقصد په ذهن کې لرلو سره ده (منیر) مارچ په شپږویشتمه دا موضوع د ورلست تعقل ته محول کړه او هغه ته یې وویل: ((اعلیحضرت (امپراتور شاه عالم) له شاه سره کوم تفاهم او خبری اتری کړی نه دی او د ټولو لرو چارو پریکړه د نایب الحکومه تعقل ته بریږدی ... او که شاه لکه چې نجیب الدوله ویلی دوه یا دری کاله په هندوستان کې پاتې شی او که احمد خان (بنګښ) – م) او نور روهیله سرداران له هغه سره پیوستون ومومی نتیجه به ډېره خرابه او د هغې چاره به بیخی سخته شی. که نایب الحکومه او شورا د تعقل له مخی له شاه سره د یوه اتحاد فکر ورکړی چې د سلا وړیو کاردی، د غوښتنه شوی چې جناب (نایب الحکومه) دا موضوع اعلیحضرت (شاه عالم) ته ووایې او دغه لیکونکې (منیر) ته به لارښوونه وکړی چې په هغه پوری مربوطو اجراآتو او عمل ته لاس په کار شی... وخت ډېر لږ دی هیله ده نایب الحکومه به یو عاجل ځواب ورکړی.. میر قاسم هوډ کړی چې شاه ته ورشی. د هغه وکیل زیات وخت کیږی چې له شاه سره دی او زیاتی ژمنی ورسره شویدی، که نایب الحکومه له شاه سره د اتحاد خیال لری نو لیکونکې (منیر الدوله) دی ته چمتو دی چې د اعلیحضرت

(امپراتور شاه عالم) او د نایب الحکومه دا وامرو سره سم هغه (شاه) ته ورشی د خدای په فضل او کرم به په ډېره خوشحالی او وړموقع کې یوه کلکه اتحادیه او دوستی را منځته شی. زموږ د دښمنان سلا مشوری او بدنظر به شنډ او لیلکونکې به په سر فرازی او درنښت شره راوګرزی، که دغه پیشنهاد جناب له خوا تایید شو نو هغه به لیکونکې ته یو (عرض) درخواست وړونکې م) د شاه او د دوستی یو لیک د هغه وزیر شاه ولی خان لپاره له یوه هیات سره راواستوی[13]

امپراتور هم په همدی مفکوره و او ددې طرفدار و چې منیر شاه ته ولیږی. هغه د ده او د (کلونل سر رابرت بارکر) تر منځ د خبرو اترو او مفاهمی په باب په هماغه ورځ (د مارچ شپاړلسمه) ښاغلی ورلست ته داسې ولیکل: (دغ راز له شاه ولی خان څخه دا مکاتیب راغلی چې دوندی خان،.ملا سردار، حافظ رحمت خان، فیض الله خان او احمد خان دی د شاه کمپ ته لاړشی. میر قاسم دغه کچه او بی عزته غوځ تصمیم نیولی چې شاه ځان ورسوی. له زیات وخت راهیسی د ده وکیل دلسولکو له سندو سره د شاه په پوځ کې دی او ستری ژمنی یې کړی دی. دی له زړه څخه د شجاع الدوله له سره ډېره لویه بد بینی او دښمنی لری.

۱۳ – د فارسی مراسلی سالنامه، دویم ټوک، ۲۱۴ – ۲۱۶ ګڼی

که شاه د ډیلی لورته راوخیږي او (خدای دي و نه کړي) که روهیله ورسره پیوستون وموممي، نو د شریرو او نادانو خلکو سلا مشوري به غلبه ولري او په نتیجه کې به دي (شاه) دي لورته راوړاندې شي. نو په دې‌ډول د شر دفعه کول به ګران وي او خونړي جګړه به و نښلي. که له یوي خوا شاه په خپله په (اله آباد) راودانګي او په هغه بله خوا ارو هیله په لکنهو او (اوده) برید وکړي، نو د دواړو پوځونو سره ډ غري وهل به ګران وي. په دې‌سبب دا به ډېره زیاته مصلحت منونکې خبره وي چې د دغه خطر مخنیوي په غرض له شاه سره د دوستي او ملګرتیا یو تړون وشي. خو که چېري له شاه سره د سولي په مناسبو شرایطو موافقه تر لاسه نه شي، نو فیض آباد په سیمه کې ځانونه اخته نه کړای او بیرته پټني ته را په شا شي) [14]

نایب الحکومه د مارچ په اووه ویشتمه امپراتور ته په ځواب کې ولیکل: (د شاه د راتګ په باب اعلیحضرت د کومي اندېښني اړتیا نه لري.... که چېري هغه (شاه) دي خوا ته نه راځي، نو مذاکري ضروري نه دي، خو که راغي تو هغه (شاه) تر هغو چې بیشکش وانه خلي قناعت نه کوي. یو داسي سړی ته سره زر ورکول چې په ناحقه په دې‌هېواد برید وکړي اعلیحضرت او د ده وفادارو متحدینو (انګریزانو) ته په یوه شاه سپکاوي ګڼل کېږي. د راتلونکې په باب

---

۱۴ – د فارسي مراسلي سالنامه، دویم ټوک، ۲۱۷ ګڼه.

دی د اعلیحضرت زړه بیخی له اندیښنی څخه بیغمه وی. په پټنه کي پوځونو ته هدایت شوی چي لکنهو ته و خوځیږی چي په دېډول ټول هندوستان له اعلیحضرت سره د انګریزانو د دفاداری په ټینګتیا باندي قناعت ومومی او هندوستانیان دا ومنی چي دوی (انګریزانو) د اعلیحضرت د دښمنانو د ځپلو تصمیم لری او یا هر هغه څه په مقابل کي تیار دی چي بیښید ونکي بریښی)[۱۵]

دا د مکاتبو هغعه کړنلاره وه چي د څه وخت لپاره د امپراتور او انګریزانو تر منځ روانه وه. د دواړو د ګټو تر منځ یو ټکر لیدل کېده. امپراتو په دي فکر کي و چي له شاه سره به د ده تړون او اتحاد په هند کي د ده د واکمنی او حاکمیت له ټینګیدو سره مرسته وکړی. خو ده څه چاره نه لرله او د انګریزانو په لاس کي بی وسیلی کښیو تلی و. ده خپلواک وسایل په اختیار کي نه درلودل او د ده معیشت هم د هغوی په خوښه و. په دېډول ده د هغوی د خوا هشاتو په خلاف څه خپلواک عمل کولی نه شو. له بلی خوا انګریزانو د دغسی یوه پیشنهاد طرفدار نه وو چي د امپراتور د قدرت او موقف د پیاوړتیا امکان یي برابراوه، د د دوی د ګټو په خلاف ګڼل کېده (داود هـ) نواب وزیر شجاع الدوله له دوه مخی او دوه ګون رول لوباوه. ده (شجاع الدوله)

۱۵- د فارسی مراسلی سالنامه، دویم ټوک، ۲۲۷ مخ.

د خپل ځان لپاره دلایل درلودل او دی ته جوړ نه و چې له شاه سره د امپراتور اتحاد او پیوستون وهڅوي.

ځکه شاه د ده (شجاع)سره د انګریزانو په نسبت زیات آزاد نه عمل کولی نه شو. په دېسر ببره د هڅه کوله چې د روهیله وو په خلاف دخپلو نقشو د عملی کولو لپاره د انګریزانو مرسته ترلاسه کړي. خو بیا هم ده (شجاع) له امپراتور سره په ښکاره مخالفت کولی نه شو او هم یې له هغه (امپراتور) سره په موافقه کولو باندې انګریزان له ځان څخه خپه کولای نه شول. شجاع الدوله د اپریل په لومړي نېټه امپراتور ته په خپل لیک کې داسې څرګنده کړه: (د لیکونکې په نظر دا پیشنهاد ډېر معقول دی، خو دا به لازمه وی چې د انګریزای سردارانو رضایت حاصل شی))[16]

یو وخت داسې معلومیده چې د انګریزانو او امپراتور تر منځ یوه جوته خلا او درز راغلی دی. هغه وخت چې مقیم خان د شاه او د صدراعظم شاه ولی خان لیکونه امپراتور شاه عالم ته ورسول او هغه ته یې احتمالا د ۱۷۷۷ کال د اپریل په وروستی اونی کې تسلیم کړل، امپراتور وویل: (که شاه - شاه جهان آباد ته را روان شوی وای او که په دغه وخت کې شاه د سلو زرو سورو یوه ډله را استولی وای زه به اوس هلته ورغلی وای او که شاه دا وخت صرف د شلوزرو سورو یوه

۱۶ - د فارسی مراسلی سالنامه، دویم ټوک، ۲۵۳ مخ.

ډله را ولیږی زه به هلته ورشم. زه په خپل دریځ کلک یم دلته می په جیل کې بندیوان ساتی))[17]

خو حالات هغه وخت بدل شول چې شاه په شمالی خوا کې له سکانو سره لاس او ګریوان شو. هغه تاوانونه چې سکانو د ده مخکښنی لیکې ته ورسول او د هغه د پوځ په اړخونو او څټ باندې د دوی له خوا د منظمو حملو په نسبت ده (شاه) ته دا ناممکنه وه چې ډیلی ته برته له دی چې خپل اصلی پوځی مرکزونه د مواصلا توپه ګډون. د دوی (سکانو) په لاس کې پریږدی، ولاړشی. رښتیاه هم کله چې دی (شاه) د ستلج له رود څخه سویل خوا ته پوری وت، د رود شمال خوا ته تر څټ پاتې سیمی سملاسی د دوی (سکانو) له خوا بیا ونیول شوی. په دې ډول ده ته دا بیخی ضروری وه چې پخوا له دی چې د هېواد په لور د ده لار بیخی بند کړل شی، بیرته راوګرزی.

د اورستی ستره ستونزه او اندیښنه وه چې د احمد شاه له خوا انګریزانو احساس کړه او اوس دوی په سیاسی لحاظ پر له پسی ډېر غوره والی وموند او په هند کې یې د مغولی امپراتوری په کنډوالو د انګریزی قدرت او واکمنی تاداو کېښود.

۱۷ - د فارسی مراسلی سالنامه، دویم ټوک، ۳۷۷ ګڼه.

پنځمه ضمیمه

د احمد شاه دراني شجره

قیس یا عبدالرشید

سړبن

سرفیون یا شرف الدین

ترین

ابدال

رجل یا رضر

عیسی

سلیمان یا ځیرک

موسی (اولاده یې موسی زي نومیږي)

الکو (اولاده یې الکوزي نومیږي)

بارک (اولاده یې بارکزي نومیږي)

پوپل (اولاده یې پوپلزي نومیږي)

حبیب خان

بامي خان

کنی

بهلول

معروف

عمر

- اسدالله یا سدو
  - خواجه خضر خان
  - شېرخان
  - سرمست خان
  - دولت خان
  - محمدزمان خان
    - احمدخان (احمدشاه دراني)
      - پرویز
      - سکندر
      - تیمور شاه
        - اونور
        - شجاع الملک
          - په ۱۸۱۸م کې سلطنت بارکزو ونیو.
        - زمانشاه
        - محمود شاه
        - همایون
      - سلیمان
    - ذوالفقارخان
- صالح

شپږمه ضمیمه

د احمد شاه اولاده او ځای نیوونکي
(له تیمور څخه تر محمود پورې)

احمد شاه څلور زامن لرل:

سلیمان، تیمور، پرویز او سکندر. ده تیمور د خپل ځای نیوونکي په حیث په نامه کړ، خو دده صدراعظم شاه ولي خان خپل زوم شهزاده سلیمان په کندهار کې د پاچا په توګه ولس ته وروپېژاند. سره له دې هم تیمور په بري سره کندهار ته ننوت او د افغانانو د پاچا تاج یې پر سر کېښود ل شو. شاه ولي خان او دده شریکان له تېغه تېر شول. د کندهار د خلکو د پاڅون د روحیې په سبب چې د پاچایۍ لپاره یې د سلیمان غوښتنې ملاتړ کولې، شاهي دربار او پایتخت کابل ته ولېږدېد. دلته حکومت بیا تنظیم او تر ممکنه حده یې له دراني قبیلوي مشرانو څخه قدرت واخیست. ده د یوه سدوزي په حیث په سدوزیو اعتماد کولی نه شو. څرنګه چې ده له دوی څخه ځینې هغه مقامونه بېرته اخیستلی نه شول چې پلار یې د هغو کورنیو

ته په ميراثي توګه ورکړي وو، نو يو شمېر نوي يې ايجاد کړل او د هغوی يو شمېر يې ورتبديل کړل. خپل شخصي ګارد يې له اسحق زيو څخه رامنځته کړ او د پارسي قزلباشانو له منځ څخه يې د سورو يوه دولس زره کسيزه اضافي ډله راويستله، ځکه دده په فکر تر افغاني رعاياوو هغوی زيات باوري بريښېدل. د فريزر تايتلر په قول: ((دا غوره تېروتنې وې، ځکه په بدګومانه او شاته پاتې خلکو کې د بې باورۍ د زياتېدو لپاره له دې څخه بله ډېره يقيني لاره نه شته لکه د دوی مشران چې له پامه وايستل شي او د هغوی ښه نيت او وفاداري شکمنه شي.

ننني بې اتفاقيو او په خپله د تيمور شاه نرم چلند او سوله ييز خوی ليرې پراته مقبوظات دې ته وهڅول چې خپله وفاداري او اطاعت ورته ونه ساتي.

خراسان د افغاني سلطنت لويديځه مقبوظه وه. د نادرشاه لمسی شاه رخ ميرزا د احمدشاه زوی او ځای نيوونکي ته خپله وفاداري وساتله. سره له دې هم کله کله ځايي مشرانو او خلکو هڅه کوله له افغاني جغ څخه ځانونه خلاص کړي. د دوی پر خلاف درې واره لښکرې واستول شوې چې تر اطاعت لاندې راوستل شي.

سند د تل لپاره له لاسه ووت. تيمور شخصاً د تالپورد مشرانو پر خلاف په ۱۷۷۹ کال کې يو لښکر ولېږه او مجبور شو چې په ۱۷۸۲ کې خپل عمومي قوماندان دلاورخان ورولېږي. له تالپورې فتح خان سره روغه وشوه او نوموړي موافقه وکړه چې د تيمورشاه سرپرستي ومني او يوه ټاکلې اندازه باج ورکړي خو دا پرېکړه تر ډېر وخته پرځای پاتې نه شوه او د دربو کلو په اوږدو کې اړيکي بېخي وشلېدې.

کله چې په افغاني ترکستان کې د بخارا د شاه مراد د اله ګولې د غلي کولو لپاره سوله ییزې هڅې ناکامه شوې، تیمور مجبور شو چې له یوه لښکر سره د هغه پر خلاف حرکت وکړي، خو اغېزه یې دوامداره نه وه. افغاني پوځ د شاه مراد په دې موافقه سره چې د تیمور سرپرستي به ومني، په شا شو. ژمنې دا مفهوم نه درلود چې وپرېږي وشي او شاه مراد اصلاً او اساساً خپلواک شو.

سره له دې هم په سیستان، کشمیر او بهاولپور کې اله ګولې غلې کړل شوې او ملتان بیا له سکانو څخه ترلاسه شو.

خو تیمور له ننني ستونزو څخه وزګار نه و. د محمدزیو د قبیلې ارسلاخان یو شمېر دسیسه کاران په ځان راغونډ او په ۱۷۹۱ کې یې په پېښور کې د تیمور شاه د وژلو لپاره هڅه وکړه چې په دې ډول دده ورور شهزاده سکندر په تخت کېښنوي. توطیه کامیابۍ ته نږدې وه، خو د شاهي پوځ په وروستي غونډونه کې وو چې برید کوونکي له پښو وغورځېدل. ارسلاخان په بري سره وتښتېد خو وروسته له ده سره د زړه له اخلاصه د ژمنې په کېدلو سره چې په قران کې کېښل شوې وه، ځان تسلیم کړ. خو غچ اخیستونکي پاچا امر وکړ چې دده مړی پرې کړل شي. ددغې ژمنې او قسم ماتول په افغانانو ک بد ده یاد او اعتماد لکه دار کړ.

تیمور شاه د ۱۷۹۳ کال د مې په اتلسمه (د ۱۲۰۷هـ کال د شوال اوومه) له دنیا څخه سترګې پټې کړې او دده ځای نیوونکې ((داسې شهزادګان وو چې د افغاني سلطنت لپاره یې یوه پېړۍ جګړه وکړه، ناندرۍ یې ووهلې او توطیې یې وکړې. په دغه موده کې د دوی امپراتوري د دوی په شاوخوا کې

ټوټې ټوټې شوه.)) تیمور زیات زامن لرل خو د وارث په نوملو کې بریالی نه شو. زمانخان چې وروسته د زمانشاه په نامه نامتو شو، دده پنځم زوی و او تصادفاً به دده د مړینې پر وخت په پایتخت کې و او ځان یې د افغانستان پاچا اعلان کړ. د ورونو ترمنځ د اوو کلونو جګړو په نتیجه کې شاه زمان په ۱۸۰۰م کال کې د محمود له خوا ړوند کړل شو او محمود هم په ۱۸۰۳ کال کې د شاه شجاع له خوا وشړل شو.

په ۱۸۰۹ کال کې شاه شجاع د محمود له خوا له ډګر څخه وایستل شو. محمود په ۱۸۱۸ کال د سدوزیو د کورنۍ د پای ته رسېدو مسوول وګرځېد او ځای یې بارکزیو ته خوشې کړ.

اوومه ضميمه

سکان:

د سک (په سانسکريت کې شيشيه) کلمه د يوه زده کوونکي او مريد معنا لري. سکان د شپاړسمې پېړۍ په سر کې د پنجاب د سرسختو خلکو له منځه څخه د ګرونانک د پيروانو او مريدانو په حيث راولاړ شول. ګرونانک (۱۴۶۹-۱۵۳۹) د سکانو د مذهب تاداو کېښود. دی به تالواندي رای بهو يي کې وزېږېد. دا ځای اوس په پاکستان کې د نانکانه صاحب په نامه ياد يږي. ګرونانک د روحاني ډلو او د مسلمانو حکمرانانو له خوا د خلکو استثمار او په هغو باندې د ظالمانه پاليسۍ چلول وغندل. ده د خدايانو او الهو تعداد ونه مانه او د يوه واحد خدای چې د اسمانو ، کايناتو او بشر خدای دی، تبليغ يې پيل کړ. ده د کاست سيستم منعه کړ او د برهمن انګېرل شوی لوړتيا يې منسوخه وشمېرله. ده دا اعلام کړه چې د خدای پر وړاندې ټول انسانان برابر دي او د افرادو ترمنځ توپير موجود نه دی.

ده ته دا معلومه شوه چې په پنجاب کې د خلکو د بدمرغۍ اساسي علت هغه بې اتفاقي ده چې د عقيدو له اختلاف څخه منځ ته راغلې ده. ده هڅه وکړه چې د افکارو او روحيې يووالی ايجاد شي. ده فکر وکړ دا هغه وخت ممکنه ده چې د دوی ترمنځ د وروري او برابرۍ پر اساس يو ګډ نظم او

سازمان موجود وي. له دې امله ده د سنګټ (مختلطې ټولنې) بنسټ کېښود. دده سک مريدان هره ورځ مازيګر د ديني ورونو په څېر د لته راغونډېدل، د ګورو مذهبي سندرې يې ويلې او د خپل ورځني ژوند لپاره يې خيالات روزل. دده په لنګر کې چې دده له خوا معرفي شو، ټول يوځای کېناستل او د ګاست عقيدې او د ژوند د سطحې د په پام کې نه نيولو پر اساس په يوه کتار او ليکه (بنګټ) کې په ګډه ډوډۍ خوړله.

ګروتانک په هند کې د نورو وليانو او ريفارمستانو پر خلاف خپل ځان صرف مذهبي ژوند ته وقف نه کړ. ده په دغسې بېطرفۍ کې کېناستل ونه منل چې ورونه او خلک يې د ظالمانه سيستم لاندې کړول کېږي او ځپل کېږي. ده دوی د نوي اګاهۍ لپاره راويښ کړل او د خپل وخت حکام يې داسې وغندل: ((باچايان قصابان دي، بېرحمي د دوی چاړه ده. د هر مه يا د وظيفې احساس وزر کړی او ورک شوی دی.)) دده په حواله ((دا يوازې احمقانن او بې عقلان دي چې حکومت کوي پر ته له دې چې د خلکو ښېګڼه په زړه کې ولري)). ده وويل: ((چې پاچايان بايد د برابرۍ او عدالت چلوونکي وي.))

دا د خلکو لپاره د اميدوارۍ يو پيغام او دوی ته داسې يو الهام و چې خپل بې زړه توب ورک کړی او له تابعيت څخه ځانونه وژغوري او په خدای ايمان ولري. د سنګټ (د مختلطې ټولنې) او پنګټ (يوځای ډوډۍ خوړل موسساتو د خلکو ذهن ته يوه بې طبقو دموکراته ټولنه راوسته چې په کې به ټول د يوه برابر موقف ادعا کولی شي. ګرونانک، دا د خپلواکۍ او په خپل ځان اتکا يوه سمبول او عنعني ته ورسول او تر هغه ځايه چې تاريخ ته

پته ده دغسې خلکو په منځ ته راتلو کې یې مرسته وکړه چې په سوله او جګړه کې د دوی په څېر سرسخت زړور او سخت اصولي څوک لیدل شوی نه دی.

ګرونانک نه یوازې د سک په خپلو مریدانو کې نامتو و، بلکې د هندوانو او د سیمې په مسلمانانو کې چې ورته د احترام له مخې بابا نانک یا نانک شاه ویل، هم شهرت درلود. کله چې دی په **۱۵۳۹** کې د راوي د رود په بڼې څنډه په کرتار پور (اوس په پاکستان کې) مړ شو، دواړو خواوو (مسلمانانو او هندوانو) ادعا وکړه چې ((دی د دوی سړی دی)) او دده په یاد یې هرې یوې خوا په خپل سبک دده د مړستون له پاسه یو زیارت جوړ کړ چې د بهوال یې شریک دی. دا بېه د ادیانو په تاریخ کې بېساری ده.

د ګرونانک څراغ دده نهو تنو مخلصو ځای نیوونکو رڼا وساته او هغوی په دې ډول دی:

۱- ګروناک	**۱۴۶۹-۱۵۳۹**
۲- ګروانګد	**۱۵۳۹-۱۵۵۲**
۳- ګروامرداس	**۱۵۵۲-۱۵۷۴**
۴- ګرو رام داس	**۱۵۷۲-۱۵۸۱**
۵- ګروارجن	**۱۵۸۱-۱۲۰۶**
۶- ګروهارګوبند	**۱۲۰۶-۱۲۴۵**
۷- ګرو هررای	**۱۲۴۵-۱۲۶۱**

۸- ګروهر کريشان ۱۶۶۰-۱۶۶۴

۹- ګروتګ بهادر ۱۶۶۴-۱۶۷۵

۱۰- ګروګوبند سنګهـ ۱۶۷۵-۱۷۰۸

د سک ګروګانو خپلو پيروانو ته په سکيزم کې يو متحد سازمان (په امرستر کې يې د ټولېدو ځای)، دا دی ګرنت په نامه يو مقدس کتا (چې دوی يې اهل کتاب کړل)، يوځي روحيه او د سرتېري طريقه وبښل چې د بابا نانک ملک (پنجاب) يې جاودان کړ او رابرت دان. کست په خپل اثر (او رينتټال انډلينګويستيک ايايز) کې هغه (سک لند) يا (د سکانو وطن) بللی دی.

پنځم ګرو، ګرو ارجن د امپراتور جهانګير په امر تر شکنجې لاندې مړ شو، په داسې حال کې چې اورنګزېب اووه کاله وروسته د ګروتک بهادر (نهم ګرو) د اعدام حکم صادر کړ. په دې ډول سکان دې ته اړ شول چې د ځاني دفاع او ځان ساتنې په ترخ کې يو وسله وال ژوند ومني. وروستی ګرو، ګرو ګوبند سنګ دغه روحاني او سپېڅلی سپاهيان د خالصه په نظم کې تنظيم کړل. ده کهندی پهول يا د دوه خولې توري د تعميد غسل معرفي کړ او سکان يې دې ته راوبلل امريتا (خاص شربت) چې د پولادي خنجر په واسطه ښوول شوی وي، وڅښي او کراپراسد (سپېڅلې ډوډۍ) وخوري چې له يوه د يګ څخه ټولو ته وېشل کېږي. ده په خپله هم د سکانو له خوا په هماغهشان جوړ شويو مراسمو کې ځان شامل کړ او نوی روحاني ډلې ته ورننوت دغه کار ددې سبب شو چې د خالصه لپاره نه يوازې د لوړ او ټيټ او

خوار او شتمن تو پیرونه باطل و شمېل شي، بلکې د ښوونکي او مريد ترمنځ ليرې والی يې هم له منځ يووړ. د ګروګوبند سنګ دغه تواضع او شکسته نفسي او له خپل خوا جوړ شوي نظم ته د خپلې خوښې غاړه اېښودنه چې ده په خپل پيروانو ومانه، د ديني ورو ګلوی بېسارې نمونه شمېرل کېږي.

د ګروګوبند سنګ نوی ديني دستور د شيو اليک د غرنيو مشرانو په منځ کې د لمسون اوبلوا سبب شو، ځکه هغوی دغه حالت د خپل زاړه او متعصب ديني سيستم پر خلاف يو خطر وشمېره. دوی نه يوازې د مغولو له ظلم څخه د ژغورنې په غرض د دندې د سرته رسولو لپاره ده ته مرسته ورکړه، بلکې دده پرخلاف يې له حکمرانانو سره پيوستون ومونډ. کله چې دوی ګرو او سکان و په قوت کې کمزوري وليدل، نو ددغه نوي ملت د ځپلو په برخه کې يې د سرهند او ډيلي مغولي قوې دخپلې مرستې لپاره راوبللې. ګرو مجبور شو چې د غرنيو مشرانو او مغولي قوو په مقابل کې څو ارلس واره جګړه وکړي. د انند پور ((د هوشيار پور په سيمه کې) په وروستۍ جګړه کې (د۱۷۰۴ کال د دسمبر) دی مجبور شو چې خپل کور خوشې کړي او د برار سيمې ته چې د ستلج د رود په سويل کې ده، په ښته شي. دده مور او دوه کشران زامن يې د سرهند د نواب وزير خان په لاس کې کښېوتل او هغه د اوو او نهو کلو دغه تنکي هلکان له تېغه وايستل.

په ۱۷۰۸ کې ګرو د دکن په ناندر کې د سرهند د نواب ديوه ايجنت له خوا ووژل شو. دا وخت ده له نوي امپراتور سره د تېرو خبرو په دوام دغه ځای ته بدرګه کوله له ګروګوبند سنګ وروسته روحاني مقام د سکانو مقدس

کتاب ((ګرو ګرانت صاحب)) ته ولېږدېد، په داسې حال کې چې د ټولنې موقتي رهبري د خالصه د عمومي هيات په لاس کې پاتې شوه.

د لسم او اخري ګرو، ګوبند سنګله مړينې وروسته دده يو مريد بندا سنګ په پنجاب کې ديوه سياسي رهنبر په څېر سر ښکاره کړ، دګرو ګوبند سنګ له خواپيل شوې مبارزې ته يې دوام ورکړ. د سيمې له هر ګوټ څخه زيات شمېر سکان ده ته راټول شول او د سرهند په سيمه کې يې د الـه ګولې جنډه پورته کړه او دغه ځای د ۱۷۱۰م کال په مې کې د دوی لاس ته ورغی. دا د سکانو لومړنی سيمه ييزه سويه وه چې د هغې په ترڅ کې د ډيلي تر ګاونډ پورې سيمه چې د ستلج سويل ته پرته ده د دوی په قبضه کې ولوېده. په دې کار سره د پنجاب د اوسنی پټيالي سيمه په پنجاب کې د لومړني خپلواک سلطنت مرکز وګرځېدله. سکانو ورپسې خپل فتوحات ژر د کنګاه دواب ته خواره کړل او بيا د پنجاب منځنی او شمال ختيځ لور ته ورسېدل.

کله چې د لاهور مغولي والي سيد اسلم خان د خپلواکی د دغه غورځنګ په مقابل کې ځان خوار او لاچار وليد، نو د سکانو پر خلاف يې جهاد اعلان کړ، خو ماتې يې وخوړه په بهيلووال کې د سکانو نابېره بريالی يرغل په مجاهدينو داسې سخت ګوزار وکړ چې په لاهور پورې مربوطې برخې پرته د راوي د رود سويل خواته ټ، له سيمه په لويديځ کې تر کاسور پورې د دوی لاس ته ورغله.

خو د سکانو دواړه او نوې زېږېدلی قدرت په مقابل کې مغولي امپراتوري لاډېره پياوړې وه. بندا سنګ **۱۷۱۵** کال په دسمبر کې له اوږدې کلابندی وروسته ونيول شاو ډيلي ته ولېږدېد او هلته په **۱۷۱۶** کال کې ټوټه ټوټه شو.

له ده سره نور اووه سوه څلور اتيا تنه سکان هم اعدام شول. داسې چې په ورځ يې سل تنه په وار اعدام کړل. دا وخت د مفتاح التواريخ د مولف په قول د ((امپراتور فرخ سير له خوا يو فرمان نافذ شو او په هغه کې ويلی شوي وو چېرې چې د دغې فرقې څوک وموندل شي له کوم توپير او تميز پرته بايد ووژل شي.)) او د مالکم په حواله ((د دغه فرمان او دستور د اغېزمنتوب په غرض د هر يوه سک د سر لپاره يو انعام ورکول کېده)).

سکان د پرش کاله لړ تر لږه په همدغه شدت تر څور او تعقيب لاندې وو. د مير منو د حکمرانۍ دوران (۱۷۴۸-۱۷۵۳) به بنايي د دوی تر ټولو بد وخت وي. د لاهور له ولايتي مرکز څخه به لېږنده ټولګی د دوی تعقيب لپاره راوتل او د ځناورو په څېر به يې دوی ښکار کول نه ولي او نه دانشمند ترې بچ وو. حتی ښځې او کوچنيان په غير انساني توګه ربړول کېدل. دغه ځورونې د سکانو د نن ورځې په ورځنيو دوعاګانو او لمنځونو کې ياد يږي.

ددغه عامو وژنو له امله سکان مجور کړل چې په ليرې ځنګلونو او د(بارنالا) او (بټندا) په وچو سيمو کې پناه ګاه غوره کړه، خو دا ناممکنه شو چې په دې ځای کې دومره ګڼ شمېر خلکو دواړه هدفونه ترسره شي له دې امله دوی په دوو دالو ياني بودا دال (د لويانو اتحاديه) او تارو نادال (د کشرانو يا ځوانانو اتحاديه) ووېشل شول او وروستی يې څه وخت وروسته په پنځو جتهاګانو کې بيا ترتيب شوه او هغه بيا په دوولسو فرعي برخو چې ميسل وبلل شوې، جلا شوې. د مغولي پانګوالو او بيا د بهرنيو اشغال کوونکو په مقابل کې د ميسل د سردارانو سرسختانه او د مرګ او ژوند مبارزې نه يوازې د دوی شهرت او عددي (د شمېر له مخې) قوت

زيات کړ، بلکې د هغو لويو او وړو امارتونو واکمنان يې کړل چې د محلي حاکمانو په مقابل کې د بري له امله ورته په لاس ورغلي وو. د پاني پت له جګړې څخه پوره درې کاله وروسته د ۱۷۶۴ کال د جنورۍ په څوارلسمه نېټه په سرهند کې د زين خان افغان پر خلاف سوبه ددې سبب شوه چې سکان د ستلج سويل خواته سيمې خپلواک واکمنان شي او د ۱۷۶۵ کال د اپريل په شپاړسمه لا د هور نيول دوی د پنجاب حکمروايان وګرځول. د بنګيانو ميسل تر ټولو لوی و او پراخه سيمې يې لرلې، خو د سوکار چاکيا مسيل دبقا لپاره په مبارزه کې بريالی وبربښېد او د هغه رهبر سردار (وروسته مهارارجا) رنجيت سنګ دبېلا بېلو ميسلانو د سيمو په متحد کولو سره د پنجاب سلطنت په جوړولو بريالی شو. ده له ۱۷۹۹ څخه تر ۱۸۳۹ پورې نږدې څلوېښت کاله په پنجاب کې حکومت وکړ. دده له مړينې څخه لس کاله وروسته د سکانو سلطنت د برتانويانو له خوا فتحه او ضم شو.

د برتانوي رژيم په دوران کې د سکانو موقتي برتانوي ضد غورځنګ په بېرحمۍ سره وټکول شو او د مهاتماګاندي له خوا د ساتياګراد غورځنګ د هند د خپلواکۍ غورځنګ ته نوی حرکت وباښه چې په نتيجه کې يې په ۱۹۴۷ کې له هند څخه د برتانيې ټغر ټول کړ.

اتمه ضمیمه

کرونولوژي

۵۰۰ ق م.

د افغانانو هېواد د داریوش د هیخامنشي امپراتورۍ یوه برخه جوړوله.

۳۳۱ ق. م.

یونانیان د اسکندر په مشرۍ په افغاني هېواد مسلط شول.

۲۵۰ ق.م.

اشوکا په ندوکش او افغاني هېواد غلبه وکړه.

۶۹۰-۷۰۰م.

د افغانستان لور ته لومړنی اسلامي تهاجم

۹۶۱م.

د الپتګین له خوا د غزني یمیني کورنۍ تاسیس.

۱۰۲۴م.

غزنوي محمود په هند یرغل وکړ او د سومنات بت او معبد یې ړنګ کړ.

۱۲۲۱ (تقریباً) م.

د چنګېزخان مغولو په خوارزمشاه غلبه وکړه.

۱۳۳۲-۱۳۷

په هرات کې تاجکان خپلواک شول.

۱۴۶۹

د ګرونانک زېږېدنه.

۱۵۰۴

بابر کابل ونیو.

۱۵۲۲

بابر کندهار لاندې کړ یا کندهار بابر ته تسلیم شو.

۱۵۲۶ بابر په هند کې د مغولي امپراتورۍ تادا کېښود.

۱۵۵۸ (ستمبر- اکتوبر)

پارسیانو کندهار ونیو.

۱۵۸۴ (تقریباً)

اکبر کندهار ونیو.

۱۵۹۵

اکتبر کندهار ونیو.

۱۲۱۵

کندهار بیا د پارسیانو له خوا ونیول شو.

۱۲۰۲

د امپراتور جهانګیر له اوامرو سره سم ګروارجن په زجر سره ووژل شو.

۱۲۳۹

مغولو بدخشان ونیو.

۱۲۴۷

ازبکانو بیا بدخشان ترلاسه کړ.

۱۲۷۰

ګروتګ بهادر په ډیلي کې د اورنګزېب په امر اعدام شو.

۱۲۹۴-۱۲۹۳

(**۱۱۰۵هـ**) بیګیلر بیګي د کندهار د والي په حیث وګومارل شو.

۱۷۰۲

ګرګین خان کندهار ته د والي په توګه راورسېد.

۱۷۰۴ دسمبر ۲۷

د انند پور وروستۍ جګړه. د ګورو ګوبند سنګ دوه ځوان زامن (زورور سنګ او فتح سنګ) په سرهند کې د نواب وزیر خان په امر اعدام شول.

۱۷۰۷

اورنګزېب مړ شو. د ګورګين له خوا د غلزيو عام قتل. ميرويس قدرت ته ورسېد.

۱۷۰۸

ګورو ګو بند سنګ د دکن په ناندر کې ووژل شو.

۱۷۰۹

ميرويس په کندهار کې د غلزيو خپلواکي اعلان کړه.

۱۷۱۰

بندا سنګ په پنجاب کې خپل سلېنت تاسيس کړ.

۱۷۱۱

د خسرو خان په مشرۍ پارسي لښکر د ميرويس په مقابل کې ور وخوځېد.

۱۷۱۵

ميرويس مړ شو.

۱۷۱۲-۱۷۱۵

د ميرويس پرځای مير عبدالعزيز (عبدالله) راغی.

۱۷۱۲ سپتمبر ۲

(رمضان ۲۲-۱۱۲۸هـ) اسدالله هرات د يوې خپلواکۍ امارت او يا د شهزاده ترلاس لاندې سيمې په توګه اعلان کړ.

مارچ

د میرویس زوی میر محمود عبدالله وواژه. په ډیلي کې د بنداسنګ پیروان عام قتل شول.

جون

بنداسنګ شکنجه شو او په ډیلي کې یې بند په بند پرې کړ.

۱۷۱۷

(۱۱۲۹هـ) (نصیر خان محمد امان) مړ شو او پرځای یې نصیر خان د کابل صوبه دار شو.

جولای ۲۵

(شعبان ۲۲-۱۱۲۹هـ) ابدالیان هرات ته ننوتل.

۱۷۱۹

اسدالله خان صفی قلي خان ته ماتې ورکړه.

۱۷۲۰

۱۱۳۲هـ اسدالله خان په دلارام کې ووژل شو. زمانخان قدرت ته ورسېد.

۱۷۲۲

په ملتان کې د احمد شاه زېږېدنه.

مارچ

میر محمود د پارس پر تخت کېناست.

۱۷۲۳-۱۷۲۲

(**۱۱۳۵**هـ) محمد خان د زمان خان پرځای راغی.

محمد خان مشهد کلابند کړ.

۱۷۲۵-۱۷۲۴

(**۱۱۳۷**هـ) د عبدالله خان زوی رحمن په ذوالفقار خان برید وکړ.

۱۷۲۶-۱۷۲۵

(**۱۱۳۸**هـ) اله یار خان له ملتان څخه راوغوښتل شو او د مشر په توګه انتخاب شو.

۱۷۲۶ نوامبر ۳۰

(ربیع الثاني ۱۲- **۱۱۳۹**هـ) نادرشاه مشهد ونیو.

۱۷۲۹ اپریل ۲۲

(شوال **۵**- ۱۱۴۱هـ) نادرشاه د هرات لور ته راروان شو.

۱۷۳۰

نادرشاه پارس ونیو.

مارچ

ذوالفقار خان د نادر پر ضد راپورته شو.

اپریل

ذوالفقار خان اله یار خان له هرات څخه وشاړه.

جولای ۱۸

(شنبه محرم ۱۳-۱۱۴۳هـ)

ذوالفقار خان د مشهد قوماندان ابراهیم خان ته ماتې ورکړه.

اکتوبر ۳۱

(شنبه، ربیع الثاني ۲۹- ۱۱۴۳هـ) نادر بیا مشهد ته راغی.

۱۷۳۱- مارچ ۱۳

(شنبه رمضان ۱۵- ۱۱۴۳هـ) نادر په هرات یرغل وکړ.

جولای ۱۱

(محرم- ۱۷، ۱۱۴۴هـ) ذوالفقار خان له هرات څخه سر راپورته کړ.

اګست ۱۱

(صفر ۱۸- ۱۱۴۴هـ) ذوالفقار خان فراه ته ستون شو.

دسمبر

اله یار خان د سولې پیشنهاد وکړ.

۱۷۳۲

ابدالي کورنۍ خراسان ته تبعید شوې.

فبروري ۱۲

(رمضان۱-۱۱۴۴هـ) د هرات ښار د الله یار خان له خوا نادر ته تسلیم شو. ذوالفقار خان په فراه کې د ابراهیم خان له خوا له ماتې سره سم کندهار ته پناه یووړه.

۱۷۳۵-۱۷۳۴

(۱۱۴۷هـ) د نادر د داغستان عملیات.

۱۷۳۶

نادر د کندهار افغاني مقبوضه (دومینون) ونیو. نادر له ترکیې سره سوله وکړه او بختیاران یې وځپل.

اکتوبر ۴

(د جمادي الثاني ۹ - ۱۱۴۹هـ) نادر خپل پایتخت ته ستون شو.

نوامبر ۱۰

(رجب ۱۷-۱۱۴۹) نادر د غلزیو پر لور وخوځېد.

۱۷۳۷جنوري ۲۳

(شوال ۴-۱۱۴۹هـ) نادر د کندهار او سیستان له پولې واوښت.

فبروري ۷

نادر کرشک ته ورسېد.

اپریل

د کندهار کلا بندي پیل شوه.

نادر شاه له کندهار سره نږدې د نادر اباد په نامه د ښار بنسټ کېښود.

اپریل ۳۰

(محرم ۱۱-۱۱۵۰هـ) نادر په ډیلي کې امپراتور محمد شاه ته محمد خان ترکمن د یوه هیات په مشرۍ ولېږه.

۱۷۳۸ مارچ

نادرشاه فراه ونیوله.

۱۷۳۸ مارچ ۱۲

(ذوالحجه ۴-۱۱۵۰هـ) نادر کندهار ته ننوت.

جون ۱

نادر غزني ته ورسېد.

د جون پای

د کابل چوڼۍ نادر ته تسلیم شوه.

دسمبر ۲۲

(رمضان ۲۵-۱۱۵۱هـ) نادر په هند برید وکړ، له پېښور څخه ډیلي ته روان شو.

۱۷۳۹ مارچ ۹

(ذالحجه ۹-۱۱۵۱هـ) نادر شاه د ډیلي چوڼۍ ونیوله.

مې ۱

(صفر ۳-۱۱۵۲هـ) د نادر شاه او د ډيلي د امپراتور محمد شاه ترمنځ تړون.

مى ۵

(صفر ۷-۱۱۵۲هـ) نادر د ډيلي واټو کې د خپلو راستنېدو پر وخت د کابل تر دروازې سپرلي وکړه. د نادر زر بارونه (زر بار ښاروي) د لارې په اوږدو کې او د سيالکوټ په لور سفر کې د تانيسار سره نږدې د بزګرو سکانو له خوا لوټ شول.

مى ۲۵

(صفر ۲۷-۱۱۵۲هـ) نادر اخنور ته ورسېد.

نوامبر ۲۱

(رمضان ۱- ۱۳۵۲هـ) نادر له هند څخه د راګرځېدو پر وخت کابل ته راورسېد.

۱۷۴۵

عبدالقاسم خان د کشمير د نايب والي په توګه وګومارل شو.

جولاى ۱

(جمادى الثاني ۱۲- ۱۱۵۸ هـ) ذکريا خان په لاهور کې وفات شو.

اګست ۲۲

(شعبان ۹-۱۱۵۸هـ) محمد شاه يحيې خان د لاهور او شاه نواز خان د ملتان د واليانو په حيث وګومارل.

۱۷۴۶ جون۲

(جت۲-۳-۱۸۰۳بیکرامی) د سکانو عامه وژنه او قتل لومړی کالوګارا.

جولای۱

یحیې خان لاهور ته راورسېد.

نوامبر۲۱

(ذیقعده ۱۸- ۱۱۵۹هـ) نادر شاه له اصفهان څخه (یزد) او کرمان ته روان شو.

مارچ ۱۷

په لاهور کې د کورنۍ جګړې پای.

۲۱

شاه نوازخان لاهور ته ننوت.

اپریل

نادرشاه مشهد ته روان شو.

جون ۸

(شنبه، جمادی الثاني۱۱- ۱۱۲۰هـ) نادر شاه فتح اباد ته راورسېد او د خپل ګارد د افسرانو د توقیف حکم یې وکړ.

جون ۸-۹

نادرشاه د شپې په مهال د فتح اباد په کمپ کې ووژل شو.

جولای لومړی سر

احمد شاه په کندهار کې تاج پر سر کړ.

جولای ۱۵

(رجب ۱۸- ۱۱۲۰هـ) ملک محمد هاشم اپریدیو د قبیلي د ملک په توګه وګومارل شو.

سپتمبر ۳

(رمضان ۹ -۱۱۲۰هـ) محمد نعیم خان ډیلي ته ورسېد.

نوامبر

د احمد شاه اخطار ډیلي ته په هند باندې د برید په ارتباط راورسېد.

نوامبر ۱۵

(ذیقعده ۲۳- ۱۱۲۰هـ) نصیر خان لاهور ته ورسېد.

دسمبر

احمد شاه له پېښور څخه لاهور ته روان شو.

دسمبر ۱۵

(ذالحجه ۲۷) نصیر خان ډیلي ته ورسېد ، قمرالدین د تګ اجازه حاصله کړه.

۱۷۴۸ جنوري ۸

(محرم ۱۸-۱۱۲۱هـ) احمد شاه شاهدرې (لاهور) ته ورسېد.

۱۷۴۸ جنوري ۱۰.

(محرم ۲۰-۱۱۲۱هـ) افغاني پوځ له راوي پورې وت او په محمود بوټي کې يې واړول.

۱۷۴۸ جنوري ۱۱

(محرم ۲۰-۱۱۲۱هـ) درانيان د لاهور د ښار خواته وخوځېدل.

۱۷۴۸ جنوري ۱۲

(محرم ۲۲-۱۱۲۱هـ) احمدشاه د شاه نواز خان خېمې او پوځي مراکز ونيول.

۱۷۴۸ جنوري ۱۳

(محرم ۲۳) راجا ايشري سنګهـ له ډيلي څخه سرهند ته وخوځېد.

۱۷۴۸ جنوري ۳۱

(صفر ۱۱- ۱۱۲۱هـ) شهزاده احمدشاه له ډيلي څخه سرهند ته روان شو.

فبروري ۱۰

(صفر ۲۱) شهزاده احمد پاني پت ته ورسېد.

فبروري ۱۹

(ربيع الاول ۱) شهزاده احمد کارنل ته ورسېد او په دې پوه شو چې روهيله محم دعلي خان تېښتېدلی دی. احمدشاه له لاهور څخه روان شو.

فبروري ۲۶

(ربيع الاول ۷ او ۸) شهزاده احمد سرهند ته راورسېد.

فبروري ۱۷

(ربیع الاول ۹) شهزاده احمد مچوا را ته وخوځېد.

مارچ ۱

(ربیع الاول ۱۲) احمدشاه سرهند ته ورسېد.

مارچ ۲

(ربیع الاول ۱۳) احمد شاه په لودیانه کې له ستلج څخه واوښت.

مارچ ۳

(ربیع الاول ۱۴) شهزاده احمد سرهند ته وخوځېد.

مارچ ۹

(ربیع الاول ۲۰) احمدشاه اوربل پیل کړ. د احمد شاه د پوځ دوو تنو له هندي وزیر سره مصاحبه وکړه.

مارچ ۱۱

(ربیع الاول ۲۲) په منو پور کې عمومي عملیات

مارچ ۱۲

(ربیع الاول ۲۳) مغولو هیله لرله احمدشاه له جګړې څخه لاس واخلي.

مارچ ۱۳

(ربیع الاول ۲۴) احمدشاه د دښمن د مصروف ساتلو لپاره پوځ ولېږه.

مارچ ۱۵

(ربیع الاول ۲۶) محمد تقي خان د سولې د خبرو لپاره ولېږل شو.

مارچ ۱۲

(ربیع الاول ۲۷) افغانان بیا د جګړې لپاره رابښکاره شول.

مارچ ۱۷

(ربیع الاول ۲۸) د افغانانو د شاګارد غایب شو.

۱۷۴۸ اپریل ۱۱

(ربیع الثاني ۲۳-۱۱۲۱هـ) نصیر خان بیا د امپراتور محمدشاه له خوا د کابل والي شو.

۱۷۴۸ اپریل ۱۵

(ربیع الثاني ۲۷-۱۱۲۱هـ) امپراتور محمد شاه په ډیلي کې له دنیا څخه سترګې پټې کړې.

۱۷۴۸ نوامبر

(خلکو له عصمت الدین خان څخه وغوښتل چې د کشمیر حکومت وکړي. احمدشاه د دویم ځل لپاره په هند باندې برید وکړ.

۱۷۴۸ د سپتمبر ۲۸

د احمدشاه مالونه چې د مهدي قلي خان له خوا له لاهور څخه ولېږدول شول، ډیلي ته ورسېدل.

۱۷۴۹ پسرلی

له میر منو سره د احمد شاه تړون نصیرخان محبت خان لیرې کړ. احمد شاه په هرات ورو خوځېد.

د ۱۷۵۰ کال لومړی سر

احمد شاه کندهار ته ستون شو.

د ۱۷۵۱ پیل

افراسیاب بیګ خان په زهرو مړ شو.

د ۱۷۵۱ لومړی سر

احمد شاه په نیشاپور ورودانګل.

د ۱۷۵۱ سپتمبر ۲۱

(ذیقعده ۱۲-۱۱۶۴هـ) شاه پېښور ته روان شو.

د ۱۷۵۱ د نوامبر نولسمه

(د محرم یوولسمه – ۱۱۶۵هـ) شاه په پېښور کې په هند باندې د برېیم برید په تکل کې.

د ۱۷۵۱ د نوامبر ۲۹

(محرم ۲۱ - ۱۱۶۵هـ) میر منو په لاهور کې د ولیانو زیارتونه وکړل.

د ۱۷۵۱ نوامبر ۳۰

(د محرم ۲۲-۱۱۶۵هـ) میر منو له راوی څخه پورې وت او سرای بلخیان ته راغی چې د احمد شاه په مقابل کې د لاهور دفاع وکړي.

د ۱۷۵۱ د دسمبر ۱-۲

(محرم ۲۳-۲۴-۱۱۲۵هـ) جهان خان ایمین اباد ته نږدې راورسېد.

د ۱۷۵۱ د دسمبر ۴

(محرم ۲۶- ۱۱۲۵هـ) احمد شاه وزیر اباد ته نږدې ((په کوتلا سیدان)) کې واړول.

د ۱۷۵۱ د سمبر ۱۲

(سفر ۴- ۱۱۲۵هـ) له هارون خان سره د میر منو خبرې.

د ۱۷۵۲ د جنورۍ منځ

شاه له راوي څخه پورې وت.

د ۱۷۵۲ د مارچ شپږمه

(چېتراسودی ۲- ۱۸۰۸ بیکرامی جمادی الاول ۱- ۱۱۲۵ میر منو په درانیانو برید وکړ. کورامل په جګړه کې ووژل شو. منو ماتې وخوړه.

د ۱۷۵۲ د مارچ لسمه

میر منو د شاه له کمپ څخه لاهور ته ستون شو.

د ۱۷۵۲ د مارچ څلورویشتمه

(جمادی الاول نولسمه- ۱۱۲۵) صفدر جنګ ډیلي ته روان شو.

د ۱۷۵۲ د اپریل لومړۍ

قلندر بیګ خان د استازي په توګه ډیلي ته راورسېد.

رر رر رر

امپراتور له استازي سره وکتل.

د ۱۷۵۲ د اپریل دوولسمه

صفدر جنګ له مرهټانو سره تړون وکړ.

د ۱۷۵۲ د اپریل شلمه

قلندر بیګ خان لاهور ته ورسېد.

د ۱۷۵۲ د اپریل یوویشتمه- دوه ویشتمه

احمد شاه له لاهور څخه افغانستان ته روان شو.

رر رر رر

کریم خان ته ماتې ورکړل شوه.

د ۱۷۵۲ منی

په خراسان کې الهګوله.

د ۱۷۵۲ نوامبر

(محرم **۱۱۶۶هـ**) شاه په جلال اباد کې.

د ۱۷۵۲ د دسمبر اتمه

(د صفرې لومړۍ- **۱۱۶۶هـ**) امپراتور عالمګیر ثاني ته د صفدر جنګ پیغام.

رر رر منځ

لاهور ته د افغاني استازي رارسېدل.

۱۷۵۳

(**۱۱۲۲هـ**) کريم خان شيراز ته ستون شو.

د **۱۷۵۳** د جنورۍ دربيمه اوونۍ.

افغاني استازی ډيلي ته ورسېد.

(ربيع الثاني اوولسمه – **۱۱۲۲هـ**) افغاني استازی حضور ته ومنل شو.

د **۱۷۵۳** د فبرورۍ يوويشتمه

(د ربيع الثاني اولسمه – **۱۱۲۲هـ**) له ډيلي څخه د افغاني استازي راستنېدل.

د **۱۷۵۳** د نوامبر څلورمه

(محرم اوومه- **۱۱۲۷هـ**) (کتيک شودی ۹-۱۸۱۰ بيکرامی) منو مړ شو.

د **۱۷۵۳** د نوامبر دولسمه

(د محرم پځلسمه **۱۱۲۷هـ**) د مير منو د مرګ خبر ډيلي ته راغی.

د **۱۷۵۳** د نوامبر ديارلسمه

(د محرم شپاړسمه- **۱۱۲۷هـ**) امپراتور د لاهور او ملتان حکومت شهزاده محمود ته ورکړ.

د **۱۷۵۳** د نوامبر اوولسمه

(د محرم شلمه- ۱۱۲۷هـ) میر انتظام الدوله وزیر الممالک په غیابت کې د پنجاب والي مقرر شو.

د ۱۷۵۳ د نوامبر یوویشتمه

(د محرم ځلورویشتمه- ۱۱۲۷) انتظام الدوله میر مومن خان او بیکاري خان د لاهور د والي مرستیالان او ادینه بیګ خان د دواب بست جلندر نایب پوځدار مقرر شول.

د ۱۷۵۴ د جنورۍ ۱-۴

(ربیع الاول ۲-۹-۱۱۲۷هـ) بیکاري خان د مغولاني بیګم له خوا بندي شو.

د ۱۷۵۴ د جنورۍ دېرشمه

(ربیع الثاني ۱۱۲۷ هـ) د امپراتور عالمګیر ثاني له خوا د معین الملک ماشوم زوی محمد امین خان ادینه بیګ خان او مومن خان اعزاز شول.

د ۱۷۵۴ د فبرورۍ دریمه

(ربیع الثاني نهمه- ۱۱۲۷هـ) د میر منو زوی محمد امین د پنجاب د والي په حیث وګومارل شو.

د ۱۷۵۴ د فبرورۍ څلورمه

(ربیع الثاني لسمه- ۱۱۲۷هـ) د محمد امین په نامه د معین الملک د ماشوم زوی ادینه بیګ او مومن خان په نامه د احمد شاه د فرمانونو رسېدل.

رر د مې پای

د میر منو زوی محمد خان مړ شو.

رر سپتمبر

میر مومن خان د مومن الدوله لقب ورکړل شو.

د ۱۱۵۵ اپریل

بیکاري خان په لاهور کې په زندان کې له دنیا څخه سترګې پټې کړي.

رر جولای-۱۴ د مغولاني بیګم او عبیدالله خان مخالفت.

د ۱۷۵۲ فبروري

عبیدالله خان جمو ته وتښتېد. مغولاني بیګم یو ځل بیا د پنجاب واکمنه شوه.

رر د مارچ دویمه

عمده بیګم (د مغولاني بیګم لور) او مغولاني بیګم په سرهند کې د غازي الدین کمپ ته ورسېدلې.

رر رر اته ویشتمه

مغولاني بیګم له ((مچېوارا)) سره نږدې د غازي الدین کمپ ته راغله.

رر د جولای نولسمه

(د شوال یوویشتمه- ۱۱۲۹هـ) غازي الدین بیا په ډیلي کې.

رر اکتوبر

ایلیچ خان د افغاني استازي قلندر خان په ګډون بیا په ډیلي کې.

رر رر ۲۹

(د صفر ځلورمه- ۱۱۷۰هـ) له غازي الدين سره د قلندر خان لومړی مصاحبه.

رر رر ۳۱

(د صفر شپږمه- ۱۱۷۰هـ) عالمګير ثاني قلندر خان حضور ته ومانه.

رر د نوامبر درېيمه

قلندر خان عالمګير ثاني او غازي الدين ته آسونه د سوغات په توګه وركړل. د غازي الدين او نجيب الدوله ترمنځ ترخې خبرې وشوې.

د ۱۷۵۲ د نوامبر اتمه

(صفر څوارلسمه- ۱۱۷۰هـ) نجيب الدوله د غازي الدين په كمپ پورې دوكانونه لوټ كړل.

رر رر پنځلسمه

(صفر يوويشتمه- ۱۱۷۰هـ) احمد شاه دراني له پېښور څخه لاهور ته وخوځېد.

رر رر درېيمه اوونۍ

سورج مال جټ له غازي الدين سره د خبرو اترو د ناكامۍ له امله بهارتپور ته ستون شو.

رر رر درويشتمه

(صفر نهه ويشتمه- ۱۱۷۰هـ) له عالمګير ثاني سره د قلندر خان دويمه مصاحبه.

رر رر پنځه ویشتمه

جنګ باز خان لاهور ونیو.

رر د سمبر دیارلسمه.

(ربیع الاول شلمه- ۱۱۷۰هـ) د ادینه بیګ له افرادو څخه ((باتالا)) او ادینه نیګر پاک شول.

۱۷۵۶ د سمبر شلمه

(ربیع الاول اوه ویشتمه- ۱۱۷۰هـ) احمد شاه لاور ته وخوځېد. اغا رضا د سیاسي مذاکرو لپاره شاه ته واستول شو.

رر رر پنځه ویشتمه.

(ربیع الثاني دویمه- ۱۱۷۰هـ) غازي الدین د ملګرو او امیرانو غونډه جوړه کړه. غازي الدین نجیب الدوله ته ولاړ او د مرستې غوښتنه یې ترې وکړه.

د **۱۷۵۶** د د سمبر **۲۹**.

(ربیع الثاني شپږمه- ۱۱۷۰هـ)

یعقوب علي خان عالمګیر ثاني ته معرفي شو.

د **۱۷۵۶** د د سمبر پای

(شاه په سرهند باندې د برید لپاره حسن خان ورولېږه.

د **۱۷۵۷** د جنورۍ پنځمه

(ربیع الثاني اتلسمه- ۱۱۷۰هـ) احمد شاه دراني له تسلج څخه پورې وت.

مغولاني بیگم له شاه سره د سولې د خبرو په غرض پنجاب ته روانه شوه.

رر رر دولسمه

(ربیع الثاني شلمه- ۱۱۷۰هـ) مغولاني بیگم په کارنل کې د جهان خان کمپ ته راورسېدله.

رر رر څوارلسمه

(ربیع الثاني دوه ویشتمه- ۱۱۷۰هـ) اغا رضا د سولې له شرایطو سره ډیلي ته راورسېد.

رر رر شپاړسمه

(ربیع الثاني دوه ویشتمه- ۱۱۷۰هـ) جهانخان ډیلي ته ورسېد. د شاه ولي خان د مخې بندولو لپاره د انتاجي منکشوار هڅه.

رر رر اوولسمه

(ربیع الثاني پنځه ویشتمه- ۱۱۷۰هـ) د راجګاټ په غاړه د جهان مخې د بندولو لپاره توپونه کېښودل شول.

رر رر اتلسمه

(ربیع الثاني اوه ویشتمه- ۱۱۷۰هـ) غازي الدین د ځینو امیرانو په ګډون د شاه د ملاقات لپاره ووت.

رر رر شلمه

(ربیع الثاني اته ویشتمه- ۱۱۷۰هـ) احمد شاه غازي الدین حضور ته ومانه.

رر   رر   یوویشتمه

(ربیع الثاني نهه ویشتمه-۱۱۷۰هـ) په ډیلي کې د احمد شاه دراني په نامه خطبه وویل شوه. انتاجي منکشوار سرورخان ته ماتې ورکړه.

رر   رر   دوه ویشتمه

(جمادی الاول لسمه-۱۱۷۰هـ) شاه د ډیلي د چوڼۍ د نیولو تیاری پیل کړ.

رر   رر   دویشتمه

(جمادی الاول لسمه-۱۱۷۰ هـ)

شاه ډیلي ته نږدې وزیر اباد ته ورسېد.

رر   رر   ځلیرویشتمه

(جمادی الاول دریمه-۱۱۷۰هـ) جهانخان د ډیلي چوڼۍ (ارګ) ته ننوت.

رر   رر   ۲۳-۲۴

مغولي اشراف شاه ته د احترام لپاره لاړل.

۱۷۵۷ جنوري ۲۵-۲۶

شاه د هند سلېنت عالمګیر ثاني ته وبانېه.

رر   رر   شپږویشتمه

عالمګیر ثاني په وزیراباد کې د شاه د کتنې لپاره ورغی.

۱۷۵۷ جنوري ۲۶

جهانخان له عالمګیر ثاني سره وکتل.

رر رر اته ويشتمه

احمد شاه ډيلي ته ننوت او د ډيلي په چونۍ کې تم شو.

رر رر نهه ويشتمه

(جمادی الاول اتمه- ۱۱۷۰هـ) د شاه د حمايې او مصوونيت لپاره د شاه اعلاميه. عالمگير ثاني له شاه سره وکتل او په ((دربار عام)) کې يو دربار جوړ شو.

رر رر دېرشمه

(جمادی الاول نهمه- ۱۱۷۰هـ) په ډيلي کې د احمد شاه دراني په نامه سکې ووهلی شوې.

فبروري

رر فبروري ۱

(جمادی الاول يوولسمه- ۱۱۷۰) جهانخان انتاجي منکشوار ته ماتې ورکړه.

رر رر دويمه

جهان خان د فريد اباد د ښارګوټي له سوځولو وروسته ډيلي ته ستون شو.

رر رر ۴-۲۰

د ډيلي له اوسېدونکو څخه په زور پيسې واخيستل شوې.

رر رر څوارلسمه

(جمادی الاول څلیرویشتمه- ۱۱۷۰هـ) د احمد شاه زوی شهزاده تیمور د امپراتور عالمګیر ثاني د لور شهزادګۍ ګوهر افروز بانو بیګم سره واده وکړ.

رر رر اتلسمه

(جمادی الاول اته ویشتمه- ۱۱۷۰هـ) د احمد شاه دراني او عالم ګیر ثاني ترمنځ تړون لاسلیک شو.

رر رر شلمه- یوویشتمه شپه.

(جمادی الثاني لومړۍ- ۱۱۷۰هـ) عمده بیګم غازي الدین ته واده شوه. شاه د بهارتپور جټ سورج مال په مقابل کې وروخوځېد.

رر رر **۲۳-۲۴**

شاه په خیر اباد کې تم شو.

رر رر درویشتمه

(جمادی الثاني څلورمه- ۱۱۷۰هـ) غازي الدین د جټانو پر خلاف له شاه سره یوځیا شو.

د **۱۷۵۷** د فبرورۍ پنځه ویشتمه

(جمادی الثاني پنځمه- ۱۱۷۰هـ)

مغولاني بیګم د جټانو پرخلاف له شاه سره یوځیا شو.

رر رر شپږویشتمه

(جمادی الثاني شپږمه –۱۱۷۰) شیر اندازخان له غازي الدین سره وکتل.

رر رر اوه ویشتمه

(جمادی الثاني اتمه- ۱۱۷۰هـ) جهانخان جوهر سنګ ته ماتې ورکړه.

رر مارچ لومړی

(جمادالثاني نهمه- ۱۱۷۰هـ) جهانخان (متورا) ته ننوت او ولس یې ټول عام قتل کړ.

رر رر دریمه

(جمادی الثاني څوارلسمه- ۱۱۷۰هـ) د جهانخان له خوا په برندابان کې عام قتل.

رر رر پنځلسمه

(جمادی الثاني درویشتمه- ۱۱۷۰هـ) شاه (متورا) ته ورسېد.

رر رر یوویشتمه

(جمادی الثاني درویشتمه- ۱۱۷۰هـ) جهانخان اګرې ته ورسېد.

رر رر درویشتمه

(د رجب دویمه- ۱۱۷۰هـ) جهان خان ته د شاه له خوا عاجل اوامر راغلل چې دده حضور ته راشي.

۱۷۵۷مارچ څلیرویشتمه

(رجب درېيمه- ۱۱۷۰هـ) جهان خان له اګرې څخه لاړ چې په متوراکي له شاه سره يوځای شي.

رر رر شپږويشتمه

(رجب درېيمه –۱۱۷۰هـ) شاه عالمګير ثاني ته پيغام ولېږه.

رر رر يو دېرشمه

شاه د ډيلي په حومه کې واړول (د رجب لسمه- ۱۱۷۰هـ).

رر اپريل لومړی

(رجب يوولسمه- ۱۱۷۰هـ) شاه بدالي ته خپل کمپ ولېږداوه.

رر رر دويمه

عالمګير ثاني له شاه سره د خدای پاماني کتنه وکړه.

رر رر پنځمه

صاحب محل د شاه کمپ ته راورسېدله.

رر رر لسمه

صاحب محل

د شاه له کمپ وروسته ډيلي ته روانه شوه.

رر رر ديارلسمه

شاه تاروري ته ورسېد.

رر اګست

(راغونات راو) د ډيلي په ګاونډ کې.

۱۷۵۸ جنوری شپږمه

(ربیع الاخر پنځه ویشتمه- ۱۱۷۱هـ) د پنجاب په لور د مرهټانو اعزام. د ادینه بیګ خبرې اترې له راعونات راو سره.

رر رر دویمه اوونۍ

عبدالصمد خان د سرهند په استحکاماتو پیل وکړ.

رر فبروري پای

(راعونات راو) له ډيلي څخه سرهند ته وخوځېد.

۱۷۵۸ مارچ نهمه

(پګن ۲۹-۳۰-۱۸۱۴ بیکرامي) راعونات راو د سرهند ګاونډ ته ورسېد.

د ۱۷۵۸ جنوري یوویشتمه

سرهند د سکانو او مرهټانو له خوا ونیول شو.

رر **اپریل** شپاړسمه

جهانخان د بیس د رود په غاړه د جلال اباد ښار څخه لاهور ته ستون شو.

رر رر اوولسمه

د تیمور او جهانخان کمپ له راوي سره ودرول شو.

رر رر نولسمه

تیمور او جهانخان له لاهور څخه روان شول.

رر رر شلمه

سکانو او مرہٹانو لاهور ونیو.

رر رر

خواجه میرزا جان لاهور ته وتا کل شو.

رر مې لسمه

(رمضان دویمه- ۱۱۷۱هـ) راغونات راو له لاهور څخه سویل ته روان شو.

رر جون پنځمه

راغونات راو په کرو کشترا کې غسل وکړ.

رر سپټمبر پنځلسمه

رر رر پای

جانکو جي شندي له اندسن څخه ستون شو.

رر رر

بامیزي نورالدین خان سند سنګر دواب ته ننوت.

رر نوامبر

توکاجي هولکار په پېښور کې.

رر دسمبر څلورمه اوونۍ

(ربیع الاخر پای ۱۱۷۲هـ) راغونات راو او ملهار راو هولکار له ډیلي څخه دکن ته ستانه شول.

۱۷۵۹ جنوري څلورمه

(جمادی الاول پنځمه-۱۱۷۲هـ) جانکو جی شندی ډیلي ته نږدې باراری ته چې وزیر اباد ته څېرمه دی، راورسېد.

رر رر یو دېرشمه

(جمادی الثاني دویمه-۱۱۷۲) د جانکوجی شندی او غازي الدین ترمنځ تړون وشو.

رر فبروري لومړۍ

جانکو جي شندي شمال خواته وخوځېد.

رر د اپریل منځ

ساباجي له پېښور څخه لاهور ته وکډېد.

رر د اګست پای

احمد شاه د جهانخان په مشرۍ یوه قوه پنجاب ته ولېږله.

رر سپتمبر اکتوبر

(صفر ۱۱۷۳هـ) شاه په هند راښکته شو.

رر اکتوبر پنځه ویشتمه

(ربیع الاول دریمه ۱۱۷۳هـ)

شاه په ګاینډوال کې له بیس څخه پورې ووت

رر نوامبر نهه ویشتمه

(ربيع الثاني ۸- ۱۱۷۳هـ) عالمګیر ثاني ووژل شو.

شاه جهان ثاني د ډيلي په تخت کښنول شو.

۱۷۵۹ د سمبر ۱۰

(ربيع الثاني ۱۹- ۱۱۷۳هـ) نجيب الدوله مهاراجا ساواى مادوسنګ ته وليکل. احمدشاه په خير اباد کې واړول.

۱۷۵۹ د سمبر ۲۰

((داتاجي)) له جمنا څخه پورې ووت.

۱۷۵۹ د سمبر ۲۱

شاه عالم ثاني د خپل پلار د مرګ اوازه واوريده.

۱۷۵۹ د سمبر ۲۴

(پاش سودي ۵- ۱۲۸۱ شاکا، ۱۸۱۲ بيکرامي) مرهتان له افغانانو سره ونښتل. شاه عالم ثاني د ډيلي د امپراتور په حيث ځان اعلام کړ.

د ۱۷۵۹ د سمبر ۲۷

داتاجي له کنج پورا څخه روان شو او د ډيلي لور ته وخوځېد.

۱۷۵۹ د سمبر ۲۹

داتاجي سونيپت ته ورسېد. احمدشاه د جيپور راجا ته وليکل.

۱۷۵۹ د سمبر ۲۹

د نصير خان بلوخ بلوا

۱۷۶۰ جنوري ۴

(جمادی الاول ۱۵- ۱۱۷۳هـ) دا تا جي راري ته لاړ.

۱۷۶۰ جنوري ۷

(جمادی الاول ۱۸- ۱۱۷۳هـ) دا تا جي ډيلی ولید.

۱۷۶۰ جنوري ۹

(جمادی الاول ۲۰- ۱۱۷۳هـ) نجیب خان له جمنا څخه پورې ووت.

۱۷۶۰ جنوري ۱۲

(جمادی الاول ۲۷- ۱۱۷۳هـ) نجیب خان او عبدالاحد خان د نظام الدین اولیا زیارت وکړ.

۱۷۶۰ جنوري ۲۱

شاه د نظام الدین اولیا زیارت ته لاړ.

۱۷۶۰ جنوري ۲۷

شاه له خضر اباد څخه روان شو.

۱۷۶۰ جنوري ۲۸

رابرت کلف د بنګال د حکومت مسوولیت جان، زیډ. هولویل ته ور په غاړه کړ.

۱۷۶۰ فبروري ۶

شاه ډیګ ته ورسېد.

۱۷۶۰ فبروري ۱۱

افغانانو مرهټانو ته ماتې ورکړه.

۱۷۶۰ فبروري ۱۸

شاه ریواري ته وخوځېد. شاه د جیپور راجا ته ولیکل.

۱۷۶۰ فبروري ۲۲

مرهټان بیا په بهادرګړ کې جوت شول.

۱۷۶۰ فبروري ۲۸

(ملهار راو هولکار) سکندر اباد ته ورسېد.

۱۷۶۰ مارچ ۴

مرهټان د سکندر اباد سره نږدې د شپې پر مهال د افغانانو له خوا تر برید لاندې راغلل او تیت و پرک کړل شو.

۱۷۶۰ مارچ پنځمه

شاه علیګړ (کول) ته ورسېد.

رر رر

(د شعبان لمړی سر) شاه احمد خان بنګښ راوباله.

رر رر یو د ېرشمه

(د شعبان دیارلسمه - ۱۱۷۳هـ) احمد خان بنګښ له شاه سره وکتل.

رر د مې د ېرشمه

د مرهټانو لښکر ګواليار ته ورسېد.

رر جون اتمه

د مرهټانو لښکر د هاولپور ته ورسېد.

رر جولای څوارلسمه

د مرهټانو لښکر اګرې ته ورسېد.

رر رر اتلسمه

(ذيلحجه ۴ - ۱۱۷۳هـ) شاه ولي خان د شجاع الدوله د ښه راغلاست لپاره ووت.

رر رر دوه ويشتمه

ډيلی د مرهټانو په لاس کې ولوېد.

رر رر اوه ويشتمه

جان. زيډ. هو لويل، د بنګال د حکومت مسووليت هنری وانستارت ته ور په غاړه کړ.

رر اګست دويمه

د ډيلي چوڼۍ د مرهټي (ساداشيوراو) له خوا ونيول شوه.

رر رر دولسمه

(شاه داشيوبهاو) له ډيلي څخه روان شو.

رر اکتوبر لسمه

بهاو (کنج پورا) ته وخوځېد.

شاه جهان ثاني خلعه او شاه عالم ثاني د ډیلي امپراتور شو.

رر رر شپاړسمه

بهاو کنج پورا ته ورسېد.

رر رر شلمه

(ربیع الاول لسمه- ۱۱۷۴هـ)

شاه شمال خوا ته وخوځېد میرقاسم د میر جعفر پرځای د بنګال بهار او اوړیسې نواب نظام مقرر شو.

رر رر پنځه ویشتمه

افغاني پوځ له جمنا څخه تېر شو.

رر رر شپږ ویشتمه

شاه له جمنا څخه پورې ووت.

رر رر اوه ویشتمه

شاه پسند خان په (سونیپت) کې د مرهټانو ګزمه ماته کړه.

۱۷۶۰ اکتوبر ۲۸-۳۰

شاه په ګانار کې تم شو.

رر رر نهه ویشتمه

ساداشیو پاني پت ته ستون شو.

رر   رر   يو د پرشمه

شاه سمبالکا ته ورسېد.

رر   نوامبر

سکان په لاهور راتوی شول.

رر   رر   لومړی

شاه پاني پت ته ورسېد.

رر   رر   نولسمه

فتح علي خان د شاه توپخانه وتښتوله.

۱۷۶۰ نوامبر دوه ويشتمه

د سند يا سند هيا لښکرو په شاه ولي خان بريد وکړ.

رر   ستمبر

مرټانو په روهيله وو د توپونو ډزې پيل کړې.

۱۷۶۱ جنوري شپږمه

د مرټانو پوځونه له پيسو سره پاني پټ ته ورسېدل.

رر   رر   ديارلسمه

د مرټانو افسرانو له ساداشيو سره مشورې وکړې.

رر   رر   څوارلسمه

د پاني پت جګړه. احمد شاه مرهټانو ته ماتې ورکړه.

رر رر پنځلسمه

شاه پاني پت ته ننووت.

رر رر نهه ویشتمه

شاه ډيلي ته ورسېد. شاه عالم ثاني د هند د امپراتور په حيث.

رر فبروري لسمه

افغاني وکيل کلراج له پيشوا سره وکتل.

رر رر يوويشتمه

نجيب الدوله د جټانو استازي شاه ته معرفي کړل.

رر مارچ لومړۍ

ښاغلی وانستارت د انګرېزانو وفاداري شاه عالم ته څرګنده کړه.

رر رر اوومه

شاه ولي خان اګرې ته وخوځېد.

رر رر يوولسمه

(شعبان څلورمه- ۱۱۷۴هـ)

مير قاسم له شاه عالم ثاني سره وکتل.

رر رر دیارلسمه

شاه خپل وطن ته د ستنېدلو (بیش خیمه) ودروله.

رر رر شلمه

پیشوا دکن ته روان شو.

رر رر اوه ویشتمه

شاه له ډیلي څخه امبالا ته ورسېد.

رر رر نهه ویشتمه

(شعبان دوه ویشتمه- ۱۱۷۴هـ)

الاسنگ د پټیالې د حکمران په حیث اعلان شو.

رر اپریل اوومه

نجیب الدوله په ډیلي کې د شاه نماینده شو.

رر اپریل شپږویشتمه

شاه د ستنېدو په لار کې لاهور ته راورسېد.

رر جون درویشتمه

پیشوا بالاجي راو مړ شو.

رر جولای شلمه

ماداو راو د پیشوا په توګه ډګره راووت.

رر اکتوبر اوه ویشتمه

سکانو په امرتسر کې (د ېوالي) ونمانځله.

۱۷۶۲ فبروري دريیمه

(رجب ۹ - ۱۱۷۵هـ) شاه له لاهور څخه د سکانو پر خلاف ووت.

رر رر څلورمه

شاه د سرهند زين خان ته پيغام ولېږه.

۱۷۶۲ فبروري پنځمه

(د رجب يوولسمه- ۱۱۷۵هـ) د سکانو دويم ستر قتل د احمد شاه له خوا (دويم ګالو ګرا).

۱۷۶۲ فبروري پنځلسمه

شاه له سرهند څخه لاهور ته روان شو.

رر مارچ دريیمه

شاه لاهور ته ورسېد.

رر اپريل لسمه

شاه په امرتسر کې د سکانو معبد په باروتو کې والوزاوه. شاه خښتې د يوې هوايي ټوټې په واسطه په پزه ټپي شو.

رر رر پنځلسمه

نجيب الدوله ډيلي ته ستون شو.

رر اپريل- مې

(ویساک، شاکا ۱۶۸۲) سکانو د سرهند زین خان ته ماتې ورکړه.

رر اکتوبر شپاړسمه

شاه له لاهور څخه امرتسر ته ورسېد.

رر رر اولسمه

شاه د سکانو د برید له امله په ځټ شو.

رر دسمبر دولسمه

شاه له لاهور څخه افغانستان ته روان شو.

۱۷۶۳ نوامبر

جهانخان رچنا دواب ته ننوت.

رر دسمبر

د سکانو له خوا د (مالر کوټلا) کلابندي. د مالر کوټلا بیکاري خان ووژل شو.

رر رر پنځه ویشتمه

سورج مال جټ ووژل شو.

۶۴-۱۷۶۳

د سرهند ، لاهور او ملتان ولایتونه د سکانو له خوا ونیول شول.

۱۷۶۴ جنوري څوارلسمه

(مګ ۴ - ۱۸۲۰ب) زین خان له سکانو سره په جګړه کې ووژل شو.

رر   رر   شلمه

سکانو سهارنپور ونیو.

رر   رر   رر

سکان په لاهور کې، خواجه عبید الله خان ووژل شو.

رر   اکتوبر

شاه هند ته وخوځېد.

رر   دسمبر

شاه د امرتسر معبد ته ننوت او د ګوباخش په مشرۍ سکانو دده مخالفت وکړ.

د **۱۷۶۵** د فبرورۍ نیمایي

د روهیله وو او جټانو ترمنځ سوله وشوه.

رر   د مارچ پای

شاه له پنجاب څخه ولاړ.

رر   اپریل لسمه

سکانو په یوه (ګورماتا) کې پرېکړه وکړه. چې لاهور ونیسي.

رر   رر   شپاړسمه

(سه شنبه، بیسا کي وادی، یوولسمه-۱۸۲۲ب) سکانو لاهور ونیو.

رر   اګست اومه

(بادون وادی، شپږمه-۱۸۲۲ب) د پټیاله الاسنګ مړ شو.

۱۷۶۶ نوامبر

شاه د اتم ځل لپاره په پنجاب راښکته شو.

رر **دسمبر**

شاه ګجرات ته ورسېد.

رر رر **لسمه**

شاه له سیالکوټ څخه لاړ او په جانګي کې يې واړول.

د ۱۷۶۶ د دسمبر پنځلسمه

شاه له جانګي (جامکي) څخه ولاړ.

رر رر **یوویشتمه**

شاه له ایمین اباد څخه خپل تګ ته دوام ورکړ.

رر رر **دېرشمه**

شاه امرتسر ته ورسېد.

۱۷۶۷ جنوري ۱

شاه جنداليا ته وخوځېد.

رر رر

په هند باندې د شاه د برید اوازه خوره شوه.

رر رر پنځلسمه

شاه د سکانو سردارانو ته ولیکل چې دده په خدمت کې ځانونه شامل کړي. که نه د جنګ په ډګر کې به ورسره مخامخ شي.

رر رر اوولسمه

سکانو له مرتسر سره نږدې جهانخان ته ماتې ورکړه.

رر مارچ

شاه د سویل په لور له ستلج څخه پورې ووت.

رر رر اوولسمه

شاه هېواد ته د ببرته تللو په غرض له اسماعیل اباد څخه روان شو.

رر رر اتلسمه

شاه امبالا ته ورسېد.

رر رر درویشتمه

شاه د ستلج په غاړه مچېیوارا ته راورسېد.

رر مې یوولسمه

نجیب الدوله، له شاه سره خدای پاماني وکړه.

رر رر نولسمه

شاه له جمنا څخه تېر شو او د نجیب الدوله سیمې ته ننوت.

۱۷۶۸

(۱۱۸۲هـ) شاه ولي خان بلخ او بخارا ته د سولې د ټينګولو لپاره لاړ.

د ۱۷۶۹ پيل

شاه په پنجاب باندې د بريد لپاره وروستۍ هڅه وکړه.

۱۷۶۹-۱۷۷۰

(۱۱۸۳هـ) شاه خراسان ته ولاړ.

۱۷۷۰ مارچ اوولسمه

مير قاسم د حيدراباد نظام (والي. م) ته وليکل چې شاه له ده سره د مرستې فرصت نه لري.

رر جنوري درېيمه

(صفر اتمه- ۱۱۸۴هـ) احمد شاه له مشهد څخه کندهار ته ولاړ.

۱۷۷۱ جنوري شپږمه

شاه عالم ثاني ډيلي ته ستون شو.

رر اګست نولسمه

جنرال بارکر جنډا سنګ بانګی ته وليکل

۱۷۷۲ اکتوبر ۱۲-۱۷

(رجب شلمه- ۱۱۸۶هـ) احمد شاه دراني په توبا معروف کې د سليمان په غرو کې مړ شو.

د ۱۷۹۳ د مې اتلسمه

(د شوال اوومه- ۱۲۰۷هـ) تیمور شاه مړ شو.

۱۸۰۰

شاه زمان د خپل ورور شاه محمود له خوا ماتې وخوړه او ړوند کړل شو.

۱۸۰۳

شاه شجاع محمود ته ماتې ورکړه.

۱۸۰۹

شاه محمود شاه شجاع له افغانستان څخه وشاړه.

۱۸۱۸

بارکزیو د افغانستان سلطنت تر لاس کړ.

د ملتان نواب مظفر خان د سکانو سره په جګړه کې ووژل شو.

نهمه ضمیمه

د افغاني، ایراني، هندي، انګرېزي، ٠عیسوي.م) او هجري میاشتو او ورځو مقایسوي جدولونه:

ځرنګه چې په متن کې هجري (اسلامي)، هندي (بیکرامي) او عیسوي سنې ځنګ په ځنګ راغلي او ډېر ځایونه ذکر شوي دي، نو ددغو ټولو سنو او کلیزونو میاشتې او ورځې د عاجلې مراجعې په منظور په یوه جدول کې ښودل شوي دي.

هجري سنه له مکې ځخه د مدینې خواته د حضرت محمد (ص) د هجرت سره سمه پیلېږي چې د شپږ سوه دوه ویشتم میأادي کال د جولای د پنځلسمې شپې په اوږدو کې یې صورت وموند. دغه سنه د هجرت په سهار یانې د جولای له شپاړسمې ځخه شمېرل کېږي. هجري یا اسلامي کال اصلاً په قمري حساب دی چې دوولس میاشتې په کې راځي، هره یوه میاشت عملاً د میاشتې له نوې کېدو ځخه ګڼل کېږي، خو د کرونولوژیکي او زماني تسلسل پر اساس میاشتې د ېرش یا نهه ویشت ورځې پوره کوي چې په دې حساب کال درې سوه ځلور پنځوس ورځې کېږي او دا له شمسي کال ځخه یوولس ورځې کمې ښیي.

د هند بیکرامي سنه له عیسوي زمانې ځخه اووه پنځوس کاله مخکې پیل شوې ده. ددغې سنې کلونه او میاشتې هم قمري دي او هم شمسي. شمسي بیکرامي کال د عیسوي کال په څېر درې سوه پنځه شپېته ورځې دی. د

۱۷۵۲ کال د سپتمبر تر دویمې پورې یانې له ریفورم څخه وړاندې (ددغه ریفورم په نتیجه کې د عیسوي کال په نېټو کې بدلون راغی) د بیکرامي شمسي کال میاشتې له انګرېزي کال سره څنګ په څنګ راتلې، یوازې یوه یا دوه ورځې یې توپیر کاوه. د **۱۷۵۲** کال د سپتمبر په دریمه ورځ دا نېټه (دریمه ورځ. م) د همدغې میاشتې څوارلسم ته یوړل شوه چې یوولس ورځې توپیر ښکاره کوي. په انګرېزي کلیز کې ددغه تغییر پر اساس هندي شمسي میاشتې تقریباً د انګرېزي میاشتو له نیمایي څخه پیل کېږي.

د ساکا یا شاکا سنه د سالیوا، هانا له سلطنت څخه چې په نهه اویا یم میلادي کال (انودو - مینی[*]) کې پیل شو، شمېرل کېږي، دا نېټه له وروستۍ نهه اویایم کال څخه د اته اویا صحیح یو پر څلور په یوځای کولو تشخیص شوې ده.

د هندي، قمري او شمسي میاشتې نومونه یو شان دي.د هندي قمري نیمه تیارې میاشتې:

کرشنا، بهولا، یا اندراپاکشا ته ودی، یابدي، او نیمه رڼا، شوکلا، یا چندا یا کشا، سودي یا شودا بلل کېږي. د شمسي او هجري قمري میاشتو نېټې یا ورځې په پرله پسې او منظم ترتیب سره تر پایه حسابېږي، خو هندي قمري میاشتې د پاکشا یا د میاشتې تر نیمایي تیارې یا نیه رڼا تر پایه شمېرې د مثال په ډول په کرشنا پاکشا کې د لومړۍ څخه تر پنځلس

(*) دا لاتیني کلمه ده او مانا یې د حضرت مسیح د زېږېدو څخه وروسته کلونه یا سنه ده چې په اختصار سره یا میلادي کښل کېږي. م.

ودي پورې (اماوس یا تیار غونی) او د شوکلا پاکشا له لومړۍ سودي څخه تر پنځلسم سودي پورې پوران ماسي یا پنځلسم سپوږمۍ.

د هندي شمسي او قمري کلونو په منځ کې د یوولس ورځو توپیر په درېیم قمري کال کې د یوې میاشتې په زیاتېدو سره لیرې کېږي او دې ته ادیک یا لاند وایي.

افغاني کال شمي دی او د میاشتو نومونه یې د عربي او ایراني په څېر د منطقه البروج علامو نومونه لري.

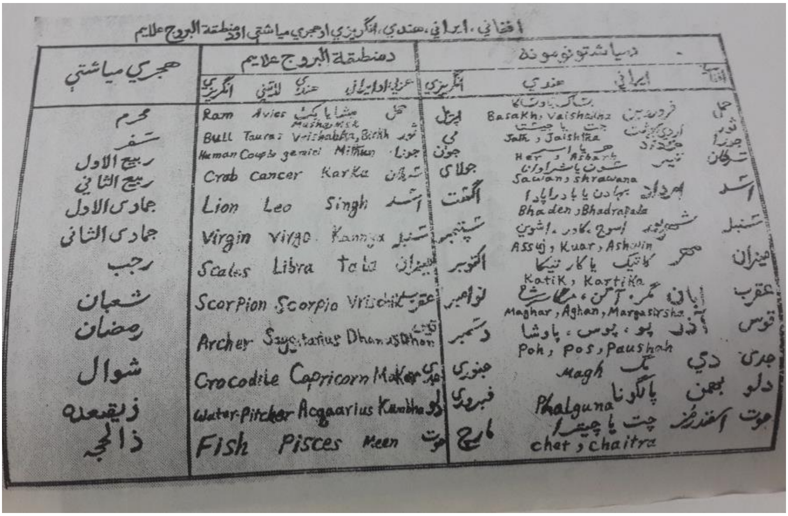

افغاني، ایراني، هندي، انګریزي او هجري میاشتې او د منطقة البروج علایم

د میاشتو نومونه: افغاني	ایراني	هندي	انګریزي	د منطقة البروج علایم: عربي او ایراني	هندي	لاتیني	انګریزي	هجري میاشتې
حمل	فروردین	بیساک یا ویشاکا Basakh, Vaishakha	اپریل	حمل	مشا یا میکش Mashamesk	Avies	Ram	محرم
ثور	اردیبهشت	جت یا جیشتا Jath, Jaishtha	مي	ثور	Vrishabha, Birkh	Taurus	Bull	صفر
جوزا	خرداد	هړ یا اساړ Har, Asharh	جون	جوزا	Mithun	gemini	Human Couple	ربیع الاول
سرطان	تیر	ساون یا شراوانا Sawan, Shrawana	جولای	سرطان	Karka	cancer	Crab	ربیع الثاني
اسد	امرداد	بهادن یا بادراپادا Bhaden, Bhadrapada	اګست	اسد	Singh	Leo	Lion	جمادی الاول
سنبله	شهریور	اسوج، کوار، اشوین Assuj, Kuar, Ashwin	سپتمبر	سنبله	Kannya	Virgo	Virgin	جمادی الثاني
میزان	مهر	کاتیک یا کارتیکا Katik, Kartika	اکتوبر	میزان	Tula	Libra	Scales	رجب
عقرب	آبان	مګهر، آګهن، مګاسرشا Maghar, Aghan, Margasirsha	نوامبر	عقرب	Vrischik	Scorpio	Scorpion	شعبان
قوس	آذر	پو، پوس، پاوشا Poh, Pos, Paushah	دسمبر	قوس	Dhanus, Dhan	Sagittarius	Archer	رمضان
جدي	دي	ماګ Magh	جنوري	جدي	Makar	Capricorn	Crocodile	شوال
دلو	بهمن	پاګونا Phalguna	فبروري	دلو	Kumbha	Aquarius	Water-Pitcher	ذیقعده
حوت	اسفند	چت یا چیترا Chet, Chaitra	مارچ	حوت	Meen	Pisces	Fish	ذالحجه

د لوستونکو د اسانۍ او عاجلې مراجعې په منظور د عیسوي، هندي او هجري میاشتو ترڅنګ ایراني نومونه او د منطقه البروج علایم هم په پورتني جدول کې راوړل شوي دي. څرنګه چې هجري میاشتې قمري دي او په هندي، قمري کلونو کې د یوولس ورځو توپیر پرېښودل شوی نه دی، نو

له شمسي میاشتو سره موازي وړاندې نه ځي، نو له دې امله هغوی د جدول په پای کې جلا ښودل شوي او د جدول له نورو میاشتو سره برابرې ګڼلې کېدلې.

دویم جدول د اوونۍ ورځې				
ګڼه	انګرېزي	افغاني	عربي	هندي
١	Sunday	یکشنبه	یوم الاحد	ایتوار
	Monday	دوشنبه	یوم الثاني	سم وار
	Tuesday	سه شنبه	یوم الثلثه	منګلوار
	Wednesday	چهارشنبه	یوم الاربعه	بدوار
	Thursday	پنجشنبه	یوم الخمسه	دیرداریا
	Friday	جمعه	یوم الجمعه	شوکروار
	Satarday	شنبه	یوم السبع	شانیوار

لسمه ضمیمه

د ماخذو (ببلیوګرافي) په باب ځینې یادښتونه.

تر هغه ځایه چې امکان یې درلود د احمد شاه د ژوند په بیان کې له معاصرو مدارکو (*) څخه استفاده شوې، دویمه درجه منابع یوازې د کره کولو په غرض استعمال شوي دي. کله چې معاصر مدارک او ماخذ لاس ته راتللی نه شول، نو په هغه صورت کې د متاخرو لیکوالو اشارو ته مراجعه شوې چې د مخکنیو اثارو څخه را اخیستل شوي دي، دغسې اثار چې اوس موجود نه دي او لاس ته راتلی نه شي او یا دا چې د معاصرینو په شفاهي روایاتو او د سترګو په لیدلي حال بنا دي، په دغه ضمیمه کې یو شمېر هغه غوره معاصرې قلمي نسخې او مدارک بیان شوي چې ورڅخه استفاده شوې ده. په نسبتاً کم ارزښته اثارو باندې په ببلیو ګرافي کې لنډې یادونې کښل شوي دي.

نظام الدین عشرت سیالکوټی:

نظام الدین عشرت د احمد شاه یو منلی شاعر و چې په پنجاب کې د سیالکوټ او سېدونکې و. دی موږ ته په خپله (شاهنامه احمدیه) کې وایي

(*) له معاصرو مدارکو څخه مقصد په دې ځای کې هغه لیکنې دي چې د احمدشاه د معاصرو لیکوالو له خوا شوې دي. م.

چې د ۱۷۵۷ کال په اوړي کې له ډیلي ځخه د احمد شاه د ستنېدو پر وخت دی له سیالکوټ ځخه راغی او د چناب په کینه غاړه یې د افغاني اعلیحضرت احترام پرځای کړ او له هغه سره یې تر کابل پورې بدرګه وکړه (د کتاب ځلور شپېتم- شپږ شپېتم سکشنونه یا برخې). شاه په مینه دی حضور ته ومانه او د (شاهنامه نادري) یا (نادرنامه) په نوم د نادرشاه په باب شعري اثر چې ده په ۱۱۲۲هـ کې بشپړ کړ، ورباندې اغېزه وکړه. له ده ځخه یې وغوښتل چې دده د سلطنت یو بیان ولیکي. شاه دده د بدرګې او ملتیا زیات لېوال شو او هره شپه به یې خپل کور ته غوښت. سره له دې هم نظام الدین هیله وکړه خپل کور ته ستون شي چې هلته په کرارۍ سره خپل اثر بشپړ کړي. شاه دده په غوښتنه د دارالانشاء عمیرزا محمود ته امر وکړ چې ده ته ضروري مدارک او اسناد په واک کې ورکړي. نظام الدین د لازمو موادو په اختیار کې لرلو سره سیالکوټ ته راوګرځېد او شاهنامه یې ولیکله. دا د مثنوي په توګه لیکلی شوې ده. هغه نسخه چې زما په لاس کې ده، شپږ سوه څوارلس مخونه لري او په هر یوه مخ کې نولس کرښې او ټول د یو سلو پنځلسو فصلونو لرونکې دی. شاهنامه احمدیه د احمد شاه د سلطنت یو ځانګړی او بېساری شعري بیان ګڼل کېږي. دا کتاب د احمد شاه په مړینه او په ۱۷۷۲ کې دده د زوی تیمور شاه په تخت کېناستلو سره پای ته رسېږي.

نظام الدین نېتې نه دي ښودلي او نه یې خپله کیسه په ساده حکایتي توګه کښلې ده د صحنې زیاته برخه اټکلونو او مبالغې ته د احمد شاه په ګټه وقف کړې ده. خو ددغو نواقصو سره سره ((شاهنامه)) د یوه داسې چاګټهور

معاصر اثر دی چې شخصاً یې احمد شاه پېژانده او د رسمي او غیر رسمي منابعو لومړی درجه موادو او اسنادو ته یې لاسرسی درلوده. د احمد شاه د ښکاریو هغه بیان په تېره بیا کشمیر او پنجاب په باب چې ده په تفصیل راوړي په کوم بل کتاب کې لاس ته راتللی نه شي. دغه شا عرد ۱۷۶۲ کال په اوړي کې له بامیزي سردار نورالدین سره کشمیر ته بدرګه وکړه او د دغې ناوې له نیول کېدو وروسته د (امین) یا (قضایي مامور) په توګه وګومارل شو. پر دې اساس د کشمیر د عملیاتو په باب د بېلابېلو پېښو په برخه کې دی د یوه شاهد په توګه و او د هغو په باب د هغه شاهنامه د معلوماتو یوازینۍ منبع ده.

د دغې نادرې نسخې یوازې د درېو کاپي ګانو موجودیت معلوم شوی دی. یوه یې د دکن د حیدراباد د اصفیې په کتابخانه کې د فارسي تاریخ تر نامه لاندې دوه زره دوه شپېته ګڼه ده. دویمه یې د امرتسر د خالصه د کالیج (د سکانو د تاریخ د څېړنې) په څانګه کې تر دوه سوه دوه پنځوسمې ګڼې لاندې شته. درېیمه یې د لندن د برتش موزیم (د لومړۍ او دویمې برخې د (Add No. ۲۲ ,۲۸۵) ګڼې لاندې لیدل کېدلی شي. ما د امرتسر له نسخې څخه استفاده کړې ده.

د ابراهیم الحسیني زوی محمود الموساني:

محمود الموساني د ((تاریخ نادري)) د مولف (محمد مهدي کوکبی استرابادی) یو نږدې ملګری او دوست و. احمد شاه د دغه اثر ((تاریخ نادري)) د نثر سبک تقدیر کړ، نو له دې امله یې په ۱۱۲۷هـ (۱۷۵۴م) کې

محمود په مشهد کې انتخاب او په خپل سکرتریت (دارالانشاء) کې یې د منشي په توګه وګومارە. دە تە یې دا وظیفه ورکړه چې د میرزا مهدي د تاریخ نادري په سبک ددە د سلطنت یو تاریخ ولیکي. محمود ددغه اثر د ((تاریخ احمد شاهي)) تر نامه ولیکه او د هغه یو لنډ لنډیز د (ملخص تاریخ احمد شاهي) په نامه یادېږي. د مخکني اثر (تاریخ احمد شاهي) یو بېساري کاپي د لندن په برتش موزیم کې د یو سلو شپږمې ګڼې لاندې موجوددې. زه په خپل کلکسیون کې ددغې نسخې یوراتوګراف لرم. دا کتاب نیمګړی او په ډیلي کې د عالمګیر ثاني له لور سره د شهزاده تیمور په واده سره پای ته رسېږي. د کتاب په پای کې د شاه د غوره خصوصیاتو په باب بحث کوي. دغه راز ددغه اثر یوه نیمګړې نسخه د بمبیي د پوهنتون په کتابخانه کې شته. په ډیلي کې د تیمور له واده وروسته د احمد شاه تر مړینې پورې معلومات د برتش موزیم په نسخې (No.Or. ۲۰۵۹, x, Fool. ۵۰ ۵۳, ۶۲) کې موندل کېږي.

امام الدین الحسیني:

امام الحسیني د لکنهو دخواجه (ابو محسن حسین حسیني چشتي مددي کمهري) مرید و. دی په ۱۷۹۲-۱۷۹۷ کې یانې هغه وخت چې شاه زمان په پنجاب برید وکړ، لاهور ته لاړ او د نوموړي پاچا له پوځ سره یې د ستنېدو پر وخت تر پېښوره بدرګه وکړه. په پېښور کې ده د شاه زمان او ددە د اسلافو تاریخي لیکنې ته خپل ځان وقف کړ. په ۱۷۹۸ کې دی لکنهو ته بېرته راوګرځېد او د خپل پیر خواجه حسین څخه د احمد شاه او دده د زوی تیمور شاه د تاریخ یوه مسوده یې ترلاسه او له خپل تاریخ سره یې ضمیمه

کړه. دغه اثر د ۱۲۱۳هـ کال د جمادی الثاني په شلمه (د نوامبر اته ویشتمه، ۱۷۹۸) کې بشپړ او د پیر د نامه په پیروی د ((تاریخ حسین شاهي)) په نامه یاد شو. دغه راز دا کتاب د (تاریخ احمد شاهي)، (تاریخ احمد شاه دراني)، (معمر که درانی) او (تاریخ نسبت نامه احمد شاه درانی) په نومونو هم یادېږي.

دا د احمد شاه او دده دوو تنو اخلافو د یو څو ډېرو لنډو او اجمالي شرحو یو اثر دی. ما د بانکیپور له نسخې او کاپي څخه استفاده کړې ده.

عبدالکریم کشمیری:

د ((بیان واقعي)) مولف عبدالکریم په ۱۷۳۹ کې د نادر شاه په خدمت کې کله چې هغه (نادرشاه) په ډیلي کې و، شامل شو او تر پارس پورې یې له ده سره بدرګه وکړه په ۱۷۴۱ کې دی په ((قزوین)) کې اوسېده، له دغه ځای څخه مکې ته ولاړ او په ۱۷۴۳ کې ډیلي ته راوګرځېد. ((بیان واقعي)) دده د سفرونو بیان او تر ۱۷۸۵ پورې معاصر تاریخ دی. د کتاب لومړی فصل په هند باندې د نادرشاه برید ته وقف شوی دی. څلورم او پنځم فصل د ډیلي د امپراتورانو محمد شاه او احمد شاه بیان کوي چې د احمد شاه دراني معاصرین وو.

تاریخ احمد شاهي:

((تاریخ احمد شاهي)) د احمد شاه (مغولي) سلطنت معاصر تاریخ دی چې د خپل پلار امپراتور محمد شاه د مړینې وروسته د ډیلي سلطنت ته ورسېد (اپریل ۱۷۴۸) نوموړی احمد شاه د ۱۷۵۴ کال د جون په دویمه له خلعه

کېدو وروسته زنداني شو. ددغه اثر نو موړکي ليکوال وايي چې دی ((د امپراتور احمدشاه د جوتو بدمرغيو او کړاوونو شاهد و او ورته ژړېدلی دی)).

د سرجادو نات سرکار په قول دغه اثر ((ددغه سلطنت د تاريخ په باب تر زياتې اندازې مکمل او سم دی)). نو په دې ډول په هند باندې د احمدشاه دراني د لومړنيو دربو بريدونو په باب د مغولي لوري او اړخ په برخه کې ډېر زيات ګټور ګڼل کېږي.

ما د برتش موزيم قلمي نسخې ((راتوګراف)) ته مراجعه وکړه چې (د امرتسر د خالصه کالج) لپاره مې د سرجادونات سرکار څخه ترلاسه کړ.

طهماس خان مخم الدوله اعتقاد جنګ:

د طهماسنامې د مولف طهماس خان اصلي نوم تيمور دی. دی له ارمني، ګورجي يا ترکي مور او پلار څخه د کوچني اسيا (بايزيد) ته نږدې په يوه کلي کې وزېږېد. دی ماشوم و چې د نادر شاه يوه ازبکي سپاهي د مريي په توګه له ځان سره يووړ. د ۱۷۴۸ کال په اوړي کې دده ازبکي نيک (چې يو جومه دارو) له ملتان څخه لاهور ته راغی او د معين الملک په پوځ کې يې ځان شامل کړ.

تيمور او دوه نور اته يا نهه کلن هلکان معين الملک ته تقديم شول. معين الملک تيمور د پوځي خدمت لپاره وروزه، دده د نوي نايک له مرګ وروسته (چې د **۱۷۵۳** په نوامبر کې پېښ شو) ده د هغه د کونډې مغولاني بيګم پر وړاندې خدمت ته دوام ورکړ، چې د پنجاب حکومت يې د څه وخت

لپاره په لاس کې و. دی د نوموړي لپاره هغه وخت یو باوري کس و چې د غازي الدین له خوا له ډیلي څخه وشړل شو (۱۷۵۲) او د افغاني پاچا او د هغه د وزیر شاه ولي خان په خبرو اترو کې یې په هند باندې د هغه د څلورم یرغل پر وخت زیاته ونډه واخیستله. کله چې شهزاده تیمور په ۱۷۵۷ کې د لاهور نایب السلطنه شو، نو دده زیات درناوی او اعزاز یې وکړ او د طهماس په نامه یې په ده باندې د نوي نوم په ایښودلو سره هغه د (خان) درجې ته جګ کړ.

طهماس خان له مغولاني بیګم سره په دې کې موافق نه و چې هغې د دویم مېړه خیال درلود. دغه اختلاف د طهماس په مقابل کې د بیګم قهر او غضب راوپاراوه او د خپل مصوونیت لپاره د سرهند نواب زین خان ته پناه وروړه. بالاخره دی ډیلي ته ولاړ او د نجیب الدوله د زوی نواب ضابط خان او ورپسې د ذوالفقار الدوله نواب نجف خان په خدمت کې شامل شو. کله چې ده په ۱۱۹۳هـ (۱۷۷۹م) کې خپل دغه خاطرات لیکل، نوموړي نواب نجف خان دده مشر و. دغه نېټه په (کرونوګرام) کې چې دده د کتاب په پای کې شته، ورکړل شوې ده. دا وخت ده زیاته شتمني ترلاسه کړه او د مخیم الدوله اعتقاد جنګ لقب یې اعلیحضرت عالمګیر ثاني څخه حاصل کړ.

طهماسنامه چې د تاریخ طهماس په نامه هم یادېږي، د طهماس خان درېم اثر دی. ده دمخه دوه نور کتابونه په ترکي ژبه لیکلي دي یو یې دده د ژوند یوه خاکه او بل یې د ((احمدنامه)) په نوم یوه رساله ده چې ښايي د احمدشاه دراني شرحه به وي. طهماس خان د خپل ژوند (پېښو او پوځي عملیاتو بیان په تفصیل ورکړی چې ده په کې فعاله ونډه اخیستې ده. دغه

راز نوريې معاصرې پېښې يې تشريخ کړي دي. طهماسنامه د ګټورو معاصرو موادو د يوې منبع په حيث د عبدالکريم خان د ((بيان واقعي)) سره ورته ښه لري، خو طهماس خان نبتې نه دي ښودلي.

ځينې ليکوال چې په سر کې يې سرهنرى اليوت دى په غلطه توګه وايي د طهماس خان تخلص مسکين دى. طهماس خان دلته د مسکين کلمه د دربيم شخص په حيث ځانته د نورو ليکوالو په مقابل کې استعمال کړې ده لکه: ((دغه مسکين، دغه بنده، دغه ناڅيز، دغه خادم)) او نور. مسکين د طهماس خان تخلص نه و. تخلص يوازې په اشعارو کې استعمالېږي.

ما د برتش موزيم د قلمي نسخې څخه استفاده کړې او ددغې نسخې يو راتوګراف مې د امرتسر د خالصه کالج لپاره له سرجادو نات سرکار څخه واخيست.

تاريخ عالمګير ثاني:

تاريخ عالمګير ثاني د عالمګير ثاني د سلطنت يو تشريحي معاصر اثر دى چې دده له جلوس (۱۰ شعبان ۱۱۲۷هـ، جون ۲-۱۷۵۴م) دده تر مرګ (۱۱۷۳هـ ربيع الثاني، ۸ نوامبر ۲۹، ۱۷۵۹) پورې په زيات کرونولوژيکي دقت سره بيان شوى دى. د مولف نوم هيچرې ذکر شوى نه دى. دا کتاب په هند باندې د احمدشاه د ځلورم بريد (۱۷۵۲-۱۷۵۷) او نورو معاصرو پېښو په باب ډېر ګټور ګڼل کېږي. ما د امرتسر د خالصه کالج د برتش موزيم د نسخې له راتوګراف څخه استفاده کړې ده.

سيد نورالدين حسين:

د احوال نجیب الدوله مولف سید نورالدین حسین د وزیر غازي الدین عماد الملک یو خاص خادم و ، نو په دې اساس د هغو پېښنو سره یې نږدې لاس درلود چې د نجیب الدوله په باب یې په خپل اثر کې بیان کړی دی. نجیب الدوله د احمد شاه یو ډېر باوري هندي متحد او استازی ګڼل کېده، له دې امله د احمد شاه د څلورم او پنځم هندي یرغل په برخه کې ډېر سم او د اتکا وړ شمېرل کېږي.

ما د امرتسر د خالصه کالج د برتش موزیم راتوګراف ته مراجعه کړې ده. دغه اثر د سر جادو نات سرکار له خوا په انګرېزي اړول شوی او په ((اسلامي کلتور)) کې خپور شوی دی (د ۱۹۳۳ کال جولای او اکتوبر او د ۱۹۳۴ کال اپریل).

قاضي نورمحمد:

د جنګنامې مولف د ګنجا با قاضي نورمحمد د هغو پېښنو شاهد و چې ده کښلي دي. ده (د سکانو پر خلاف د کلات د میر نصیرخان بلوڅي مجاهدین هغه وخت تر پنجاب بدرګه کړل (د ۱۷۶۲م، ژمی) چې احمد شاه د اووم ځل لپاره پر هند برید وکړ. ده میر نصیرخان ته پیشنهاد وکړ چې دی به په دې شرط د جهاد شرحه وړاندې کړي چې د پنجاب څخه شاه د بریالیو راستنېدلو او خان ته دده د خدمتونو په مقابل کې د دېره جاتو او شکارپور له ورکولو وروسته دی (نورمحمد) د دغو سیمو د قاضي په توګه وګوماري. میر نصیرخان په ډېره مینه دده له دغې غوښتنې سره موافقه وکړه. په دې ډول جنګنامه منځته راغله چې په هند بادې د احمد شاه د اووم

برید په برخه کې یوازینی مفصله شرحه ده. مخکې له دې چې دغه اثر ((د کوټې د ګزیټر په دفتر کې د فقید کرم سنګ له خوا پیدا او بیا زما له خوا ایډیټ، په انګرېزي ترجمه او په ۱۹۳۹ کې خپور شي، په هند باندې د شاه اوومبرید (۱۷۱۴-۱۷۲۵م) یا ببخي حذف شوی او د ۱۷۲۷م کال سره نغاړل شوی و، یوازې د جنګنامې له مخې موږ ته د سکانو فتوحات معلومېږي چې تر ملتان پورې یې وسعت موند او د ۱۷۲۴ کال په نیمایي کې د سرهند د فتحې په څو میاشتو کې له اباسین څخه پورې وتل او د بېره جاتو ته ننوتل. دا فتوحات په همدغه کال کې هند ته د شاه د راتګ یو علت و.

دا سمه ده چې (جنګنامه) یوازې د انځور یو مخ تشریح کوي او هغه هم د یوه متعصب مجاهد له نظره، خو سره له دې هم دا کار د دغه اثر تاریخي ارزښت لږولی نه شي.

د دې سره سره چې ده له سکانو سره سخت تعصب درلود او هغوی به یې د سپیانو، دوزخي سپیانو، لعنتي کفارو، پلیدو بت پرستانو، اورپرستانو او نورو نومونو یادول، بیا هم په اتلسمه پېړۍ کې د سکانو د کرکتر په تشریح کې د ده بیان د تاریخ د زده کوونکو لپاره له حده زیات ارزښت لري. د هغې اهمیت هغه وخت لا لوړېږي چې موږ ته جوته شوه هغه د دوی (سکانو) د یوه داسې دښمن له خوا لیکل شوی چې خدای ته زاري او دعا کوي او له مجاهدانو څخه غواړي د سکانو جرړې او ځانګې پرې کړي او دوی محوه کړي. په لنډ ډول ویلی شو دا کتاب د احمدشاه او سکانو د تاریخ لپاره یو ستر ارزښتمند تاریخي سند دی.

شیوپراساد:

شیوپراساد خپل اثر (تاریخ فیض بخش) د جنرال کرکپاتریک په خواهش په ۱۱۹۰هـ(۱۷۵۷-۱۷۷۶م) د هغه د ورور کپتان کرکپاتریک لپاره تالیف کړ. نوموړي کپتان غوښتل د کاتیر د روهیله وو له تاریخ سره د نواب علي محمد خان له وخته چې لومړی ځل دوی قدرت ونیو، تر دلالداک تر معاملې پورې ځان اشنا کړی او بیا دغه تاریخ په انګریزي واړوي. دغه اثر د ۱۷۷۶ کال په مارچ کې بشپړ شو. نواب علي محمد خان په ۱۷۴۸ کې هغه وخ چې احمدشاه د لومړي ځل لپاره په هند برید وکړ د سرهند حاکم و.

((تاریخ فیض بخش)) په هند کې د روهیله افغانانو په تېره بیا د نواب علي محمد خان د اولادې په باب چې د احمدشاه د لومړي او ورپسې هندي عملیاتو په وخت کې ډېر ځله په صحنه کې ښکاره شوی، یو معاصر تاریخ ګڼل کېږي. دا کتاب د پنجاب په حالاتو ډېره هراړخیزه رڼا اچوي.

د همدغه اثر په نامه یو بل اثر (تاریخ فیض بخش) هم شته چې د فیض اباد فیض بخش لیکلی دی. څرنګه چې نوموړی تاریخ هم د همدغې زمانې اثر دی نو باید هغه د مخکني تاریخ سره غلط نه کړو.

د پارسي مراسلې سالنامې:

د ختیځ هند د کمپنۍ حکومت رارسېدلی پاسي لیکونو او اخباري پاڼو او د هغو د ځوابونو لنډیز په انګرېزي ژبه ترتیب، اډیټ او د هند د حکومت د شاهي اسنادو د څانګې له خوا چې اوس (ملي ارشیف) نومېږي، په نهو ټوکونو کې چاپ شوی دی او د هغې د لړۍ چاپ روان دی. په دغو اسنادو

کې د مربوطو زمانو او نېټو د تاریخ په باب لاس نه خوړلی اصلي مواد شته. لومړی دري ټوکونه د اوولس سوه نهه پنځوسم، اوولس سوه اووه شپېتم او اوولس سوه اوه شپېتم نه تر اوولس سوه نهه شپېتم او اووه لسوه اویایم نه تر اوولس سوه دوه اویایم کلونو لپاره د احمدشاه په باب ګټور مواد لري.

د پیشوا له دفتر څخه انتخابات:

د (پیشوا له دفتر څخه انتخابات) چې د (راوبهادر، جي. اس. سار دیسای) له خوا ایډیټ او د بمبیي د حکومت له خوا په شپږ څلوېښت ټوکونو کې خپور شوی، د مرټي پوځ کمپونو، ملکي مامورینو او خبریالانو ته د هېواد له بېلابېلو برخو څخه رارسېدلي مرټي لیکونه او نور دولتي اسناد لري.

د منتخباتو دویم ټوک د پاني پت جګړې او د شمالي هند نور مسایلو ته وقف شوي چې د احمدشاه فعالیتونو ته په کې اشارې شوې دي. مرټي مدارک څه په دغه ټوک او څه په نوره لړۍ کې چې په ببلیوګرافي کې ښودل شوې، د پارسي مراسلو تر سالنامې په څو لحاظه ډېر ګټور او سم دي ځکه په لومړي کې د غلط ستنساخ د اشخاصو او ځایو د نومونو نا سم تلفظ چې د شکسته لیکنې او نا سمې ترجمې په ترڅ کې لیدل کېږي، ممکن نه ګرځي.

محمد علي خان انصاري:

محمد علي خان انصاري بن عزت الدوله له حیات الله خان (د شمس الدوله لطف الله خان زوی) د تبر هوت او (حاجي پور) د عدالت د پوجداري یو داروغا و چې د خپل نایک، د بنګال او بهار نایب نظام سید نواب محمد رضاخان له خوا په دغه دنده ګومارل شوی و. دده نوموړي نایک په ۱۲۰۲ هـ،

۱۷۹۲م کې په مرشد اباد کې مړ شو. دده له خرد مندانه فکر سره د ربښتینوالي ژور احساس ملګری کړ. دده د ستر څو جلدي تاریخ نوم چې ((تاریخ مظفري)) نومېږي ظاهراً د خپل نایک په نوم نومول شوی دی. دغه اثر د هند له ډېرو سمو عمومي تاریخونو څخه شمېرل کېږي.

دی د احمد شاه همعصر و او د احمد شاه د هندي بریدونو په برخه کې دده بیان ډېر ګټور دی. ما د امرتسر د خالصه کالج کاپي ته مراجعه کړې چې د بانکیپور د خدابخش له کتابخانې څخه اقتباس او پرتله شوی او د دکن د حیدراباد د اصفیې په کتابخانه کې زما په لارښوونه د منشي فیض الحق په واسطه بشپړه شوه

د محمد علي خان نور دوه کتابونه دا دي:

۱- بحر المواج د امپراتور محمد شاه تر مرګ پورې د هند عمومي تاریخ.

۲- تاریخ احمد شاهي، د محمد شاه د زوی امپراتور احمد شاه د پاچاهۍ لنډ تاریخ.

عنایت الله خان راسخ او د ((تاریخ شاکر خاني)) مولف نواب شاکرخان د محمد علي خان پلرني ترونه وو.

بود سنګهـ اورورا:

د لاهور بود سنګ اروړا او دده ملګری د (مالر کوټلا) عجب سنګ سورج د احمد شاه بابا معاصرین وو. دوی د احمد شا له مرګ څخه دولس کاله وروسته په سکانو باندې د ((رساله نانک شاه)) په نامه یو اثر ولیکه. دده

دغه رساله د میجر جیمز براون لپاره چې په ۱۷۸۴ کې د ختیځ هند د کمپنۍ د حکومت له خوا له کلکتې څخه په ډیلي کې د اعلیحضرت شاه عالم ثاني په دربار کې د انګرېزي وزیر په حیث لېږل شوی و ، ولیکله.

میجر براون وایي چې ((د لوړې پوهې خاوند دوو تنو هندوانو د سکانو د عروج او پرمختیا په باب بیانونه او حکایات په لاس کې لرل چې په نګري (عامه هندي) بڼه لیکلی شوی دی. ما دوی دې ته وهڅول چې د هغو څخه یو یې په پارسي ژبه زما په واک کې راکړي او هغه په داسې توګه اختصار کړی چې د معلوماتو اصلي مقصد ته زیان ونه رسېږي)) ددغه پارسي خاکي په بنا میجر براون خپل (د سکانو د اصل او پرمختګ تاریخ) ولیکه. دغه تاریخ د ۱۷۸۷م په سپتمبر کې بشپړ او په ۱۷۸۸م کې دده د ((دویمې هندي مقالې)) په حیث چاپ شو. که څه هم (رساله نانک شاه) یوه خاکه ده، خو بیا هم د افغانانو او سکانو د اړیکو په باب ښې ګټوره ګڼل کېږي، ما د برتش موزیم له قلمي نسخې څخه استفاده کړې چې د هغې یو راتوګراف مې د امرتسر د خالصه کالج نه ترلاسه کړ.

بخت مال:

د بخت مال مور او پلار کشمیریان وو. پلار یې لاهور ته کډه وکړه او لوړ مقام یې وګاټه. داسې برېښي چې د اتلسمې پېړۍ د شپږمې لسیزې په اوایلو کې دی ډیلي ته تللی دی او دلته به ښایي بخت مال زېږېدلی او روزل شوی و.

بخت مال د بهایي لال سنګ له ټولنې څخه په استفادې سره چې د منورینو او پوهانو ستر حامي ګڼل کېږي، د سکانو یو مفصل تاریخ ولیکه خو هغه

غلو پټ کړ. د ۱۸۰۵ کال په پای کې ده د جان ملکم سره د مهاراجا رنجیت سنګ په لور په یوه هیات کې بدرګه وکړه او د سکانو یو لنډ تاریخ یې ولیکه چې مالکم له ځان سره یووړ او د خپل اثر (د سکانو) لندن ۱۸۱۲) په لیکلو کې یې ترې استفاده وکړه. (خالصه نامه) د بخت مال دریم اثر په دې برخه کې د (سکانو تاریخ.م) ګڼل کېږي چې په اتلسمه پېړۍ کې د محلي مغولي امیرانو او احمد شاه دراني په مقابل کې د سکانو د مبارزو لپاره د موادو یوه ګټوره منبع شمېرل شوې ده.

رتان سنګهـ بهانګو:

د رتان سنګ بهانګو ((پراچین پانت پراکاش)) لومړۍ درجه(*) ثانوي منبع ده، چې تقریباً د معاصرو منابعو غوندې وړ ګڼل کېږي. دی د پلار له خوا د (میران کوټ) د سردار مهتاب سنګ او د مور له خوا د کارور سنګیا میسل د لومړي مشر د نارلي سردار شیام سنګ لمسی و. دده پلار رای سنګ د ((بودا دال)) یو غړی و چې د محلي حکماوو او افغاني تېري کوونکو سره یې په زیاتو شخړو کې ونډه اخیستې ده. ده د هغو معلوماتو او د معاصرینو د سترګو لیدلی حال له مخې د سکانو بیان د لودیاني د انګرېزي سیاسي ایجنت کپتان موري په پیشنهاد سره ولیکه چې د پلار او نورو څخه ورته ورکړل شوي وو. له دغو معاصرینو څخه زیات شمېر یې په خپله رتان سنګ پېژندل. کپتان موري هم د سکانو د مفصل تاریخ د لیکلو لپاره خپل منشي بوټي شاه یا په بل نامه ((غلام محی الدین علوي قادري)) واستاوه.

رتان سنګ په خپله هم د اتلسمې پېړۍ د ځینو پېښو شاهد و چې ده لیکلي دي.

(*) ثانوي منبع هغه ماخذ دی چې د معاصرینو یا معاصرو مورخینو له خوا لیکل شوی نه وي، خو د هغوی له لیکنو سره ورته ارزښت ولري.

پر دې اساس ((پراچين پانت پراکاش)) په پنجاب کې د تفوق لپاره د سکانو او افغانانو د مبارزو لپاره چې د اتلسمې پېړۍ تر پای پورې يې دوام وکړ، يو ډېر غوره او ګټور اثر شمېرل کېږي.
د هغه کرونوګرام له مخې چې د دغه کتاب (پراچين پانت پراکاش) په پای کې ورکړل شوی دغه اثر په ۱۸۹۸ بيکرامي، ۱۸۴۱م، کې بشپړ شو.
د دغه کتاب پر بنسټ جيانی جيان سنګ خپل (پانت پراکاش) وليکه. دغه وروستی اثر په ۱۹۳۲ بيکرامي کې خپور شو. (۱۸۸۰م) د نوموړي اثر د مولف د (تواريخ ګورو خالصه دويمه او دريمه برخه په (۱۸۹۲-۱۸۹۴) کې خپره شوه.

پای
انصاري واټ
کلوله پشته- کابل
۲۷-۳-۱۳۶۲
سوبمن (منګل)

ماخذونه

الف- فارسي ماخذونه:

۱- احمدجان خان، تاريخ افغانستان، پېښور.
۲- احمد شاه بټليه، تاريخ هند، دوولس سوه دري د پرشم هجري، اتلس سوه اوولسم- اتلس سوه اتلسم ميلادي کلونه.
۳- احمد علي کهزاد، رساله مسکوکات افغانستان در عصر اسلام، کابل، ديارلس سوه نولسم هـ. ش.
۴- احمد يادګار، تاريخ سلاطين افغاني، په هند کې د افغاني پاچايانو بيان.
۵- احوال ادينه بيګ خان، د جلندر د ناحيې د کرتار پور د ګورو تاليف چې د ادينه بيګ معاصر و.
۶- امان الحق، ارشاد مستقيم، اتلس سوه اتلسم کال.
۷- بخت مال، خالصه نامه، دوولس سوه پنځه ويشتم- دولس سوه نهه ويشتم هـ، اتلس سوه لسم- اتلس سوه څوارلسم ميلادي کلونه.
۸- بوتيښاه، تاريخ پنجاب، اتلس سوه اته څلو ښتم کال.
۹- بود سنګ ارورا، رساله نانک شاه.
۱۰- بيل، توماس ويليام مفتاح التواريخ، ګاون پور، اتلس سوه اوه شپېتم- اتلس سوه اته شپېتم ميلادي کلونه.

۱۱- بیهاري لال، بن با دری داس، احوال نجیب الدوله وعلي محمد خان و دوندی خان، دولس سوه یو هجري کال.
۱۲- تاریخ امدن احمدشاه درانی در هندوستان، اتلس سوه دوه څلو ښتم کال.
۱۳- تاریخ احمد شاهي، یوولس سوه اوه شپېتم هجري اوولس سوه دري پنځوسم میلادي کلونه.
۱۴- تاریخ خاندان راجا های پلخیان.
۱۵- تاریخ عالمګیر ثاني، یوولس سوه څلور اویایم هجري، یوولس سوه شپېتم میلادي.
۱۷- تاریخ مهاراجا کرم سنګ و خاندان پلخیان.
۱۸- توتارام، ګلګشت پنجاب اتلس سوه څلور شپېتم میلادي.
۱۹- حسین شیرازي کربلایي، تاریخ احمد شاه دراني.
۲۰- حقیقت بنایي عروج فرقه سکان.
۲۱- خوشوقت رای، تاریخ سکان، اتلس سوه یوولسم میلادي.
۲۲- دولت رای، مرات دولت عباسی، دولس سوه دوه شپېتم هجري، اتلس سوه شپږ څلو ښتم میلادي کلونه.
۲۳- سلطان محمد ابن موسی درانی، تاریخ سلطاني، بمبیي، دولس سوه اته نوي یم هجري، اتلس سوه یو اتیایم میلادي کلونه.
۲۴- سمین، غلام حسین، سیرالمتاخرین، کلکته، اتلس سوه شپږ د برشم کال.
۲۵- سوهن لال، عمدة التواریخ، لاهور، اتلس سوه پنځه اتیایم- اتلس سوه نهه اتیایم کلونه.

۲۶- طهماس خان، طهماس نامه، یوولس سوه درې نوي یم هجري، اولس سوه نهه اویایم.
۲۸- شاکرخان، نواب، تذکره شاکرخان، یوولس سوه نهه اویایم هجري، اولس سوه پنځه شپېتم میلادي کلونه.
۲۸- شاه نوازخان، مرات افتاب نامه.
۲۹- شاه نوازخان، سمسم الدوله، یوولس سوه یو نوي یم نه تر نهه نوي یم هجري، اوولس سوه اولسم میلادي.
۳۰- شیر محمد خان: زبدة التواریخ وقایع ملتان.
۳۱- شیرمحم دخان تیوا نا ، کیفیات و کار نامجات سرگذشت بزرگان ریاست تیوانا ، اتلس سوه څلور شپېتم میلادي کال.
۳۲- شیرمحمد خان گنداپور، خورشید جهان، لاهور، اتلس سوه څلور نوي یم کال.
۳۳- عبدالحسن ابن محمد امین گلستانی، مجمل التواریخ پس از نادر، اتلس سوه شپږ نوي یم کال.
۳۴- عبدالرحمن، مرات افتاب نامه، دولس سوه اوولسم هجري، اتلس سوه دویم میلادي.
۳۵- عبدالحی حبیبي، لوی احمد شاه، کابل، دیارلس سوه نولسم- دیارلس سوه څلوېښتم کلونه.
۳۶- عبدالقادر خان، تاریخ عماد الملک.
۳۷- عبدالکریم کشمیری، بیان واقعي، یوولس سوه شپږ شپېتم هجري، اوولس سوه دوه پنځوسم- اوولس سوه دري پنځوسم میلادي کلونه.

۳۸- عبدالکریم ندیم ابن اسماعیل بخاري، افغان و کابل و بخارا و خیوا و خانلرنین احوال دوولس سوه درویشتم هجري، اتلس سوه اتلسم میلادي کلونه.
۳۹- عبداللطیف خار فدا، احمدنامه، یوولس سوه څلور اتیایم میلادي کال.
۴۰- عروج و خروج احمدشاه درانی اوولس سوه اتیایم کال.
۴۱- غلام سحین، حالات احمدشاه درانی در هندوستان، یوولس سوه نهه شپېتم هجري کال.
۴۲- غلام علي خان، شاه عالم نامه، کلکته، نولس سوه دوولسم- نولس سوه څوارلسم کلونه.
۴۳- غلام علي خان ازاد، خزانه عامره، ګاون پور، اتلس سوه څلور اویایم کال.
۴۴- غلام علي خان، سید، عماد السعادت، ګاون پور، اتلس سوه څلور شپېتم کال.
۴۵- غلام محمد غبار، احمدشاه بابا افغان، عمومي مطبعه، کابل، دیارلس سوه دوه ویشتم هجري شمسي کال.
۴۶- غلام محی الدین، ظفرنامه معین الملک، یوولس سوه دوه شپېتم هجري کال.
۴۷- فرزند علی، ملخص- التواریخ، اګره، دولس سوه اوه څلوېښتم هجری، اتلس سوه یو دېرشم –اتلس سوه دوه دېرشم میلادي کلونه.
۴۸- فرهاد میرزا، تاریخ افغان، تهران.
۴۹- فقیر محمد، جامع التواریخ، کلکته، اتلس سوه شپږ دېرشم کال.
۵۰- فیض محم دمیرزا سراج التواریخ، کابل، نولس سوه دیارلسم کال.

۵۱- قدرت الله صدیقي، جام جهان نما، یوولس سوه یو نوي یم –نهه نوي یم هجري، اوولس سوه اوه اویایم میلادي کلونه.
۵۲- کاشي راج، احوال جنګی بهاو و احمدشاه درانی، اوولس سوه اتیایم میلادي.
۵۳- کر پارام، ګلاب نامه، سرینیګر، اتلس سوه پنځه اویایم کال.
۵۴- کلیان سنګ، خلاصة التواریخ، دولس سوه اوه ویشتم هجري، اتلس سوه دولسم میلادي کلونه.
۵۵- ګانش داس باد هیرا، رساله صاحب نما چهار ګلشن پنجاب، اتلس سوه پنځه پځوسم میلادي کال.
۵۶- محمد جعفر شاه ملو، منزل و فتوح.
۵۷- محمد اسلم، فرحت الناظرین، یوولس سوه څلور اتیایم هجري، اولس سوه اویایم- اولس سوه یو اویایم میلادي کلونه.
۵۸- محمد بخشی اشوب، کارنامه، یوه مثنوي ده د معین الملک او احمدشاه دراني د جګړې په باب.
۵۹- محمد حسین ازاد، نګارستان فارس، لاهور، نولس سوه دوه ویشتم کال.
۶۰- محمد سید یارخان، ګل رحمت، دولس سوه نهه څلویښتم هجري، اتلس سوه دري دېرشم میلادي.
۶۱- محمد علي خان انصاري، تاریخ مظفري، اتلس سوه دولسم میلادي کال.
۶۲- محمد صادق نامی، تاریخ کریم خان، یوولس سوه پنځه نوي یم، دولس سوه نهم هجري اولس سوه یو اتیایم- اولس سوه څلور نوي یم میلادي کلونه.

۶۴- محمد صالح قدرت، تاریخ علي، اولس سوه پنځه اتیایم کال.

۶۵- محمد مستجاب خان، ګلستان رحمت، دولس سوه نهه څلوېښتم هجري، تلس سوه اوه څلوېښتم میلادي کلونه.

۶۶- محمد میر، چهار چمن انشای ارشادي، یوولس سوه شپږ اتیایم هجري، اوولس سوه دوه اویایم میلادي.

۶۷- محمد مهدي بن محمد - نصیر استرابادی، تاریخ جهان کشای نادری، بمبیي، دولس سوه درې نوي یم هجري، اتلس سوه شپږ اویایم میلادي.

۶۸- محمد ولي الله، تاریخ فرخ اباد، یوولس سوه درې اویام – یوولس سوه شپږ اویا یم هجري، اولس سوه نهه پنځوسم- اولس سوه دوه شپېتم میلادي کلونه.

۷۰- محمود الموساوی، احوال اقوام چهار ګانه افغان، اتلس سوه یو شپېتم میلادي کال.

۷۱- مراسلات احمد شاه درانی، یوولس سوه درې اویایم- یوولس سوه شپږ اویایم هجري، اولس سوه نهه پنځوسم- اولس سوه دوه شپېتم میلادي کلونه.

۷۲- مرتضی حسین الله یار عثمانی بلګرامی، حدیقته الاقالیم، لکنهو، اتلس سوه نهه اویایم کال.

۷۳- نظام، د پیشوا له دفتر څخه انتخابات، بمبیي، نولس سوه دري دېرشم کال.

۷۴- نظام الدین عشرت، نادرنامه، یوولس سوه شپږ شپېتم هـ. اولس سوه دري پنځوسم میلادي.

۷۵- نورالدین حسن، سید، احوال نجیب الدوله، اولس سوه درې اویایم میلادي کال.

۷۶- نورمحمد چېله سیال، مولوي، تاریخ جنګ سیال.
۷۷- نورمحمد قاضي، جنګ نامه، اوولس سوه پنځه شپېتم میلادي کال.
۷۸- هرچارنداس، جهارګلزار شجاعی، دولس سوه ي وهجري، اولس سوه اوه اتیایم میلادي.

ب- انګرېزي ماخذونه:

۷۹- احمدشاه ابدالي، په هند باندې د برید وروستی مسلمان، کال ریو، ل. اول ټول، اتلس سوه اویایم میلادي کال.
۸۰- اکرم، محمد، د افغانستان ببلیوګرافیکي څېړنه، پارینس، دوه څلوېښتم کال.
۸۱- الفنسټن، مونت ستورات، کابل سلطنت بیان، اتلس سوه دوه څلوېښتم.
۸۲- الن، ریو، ای. ان، د سند او افغانستان له لارې د تګ بیان، لندن، اتلس سوه دري څلوېښتم.
۸۳- الیوت، ای. سي، د ګجرات پېښې، لندن، نولس سوه دویم کال.
۸۴- الیوت، سي، د حافظ الملک حافظ رحمت خان ژوند، دده زوی مستجاب خان بهادر په قلم د ګلستان رحمت په نامه چې به انګرېزي ترجمه شوی دی، لندن، اتلس سوه یو دېرشم کال.
۸۵- الیوت هنری، ام. د هندوستان تاریخ څنګه چې خپل مورخین یې وایي، لندن اتلس سوه اوه شپېته تر اتلس سوه اوه اویا.
۸۶- ایروین، ډبلیو، احمدشاه ابدالي او د هغه هندي وزیر عماد الملک د هند د باستانشناسي ۱۹۰۷، ۳۶ ټوک، ۱۰-۸۱، ۴۳-۵۱، ۵۵-۷۰ مخونه.
۸۷- بیریچ، اچ، معاصر الامرا، کلکته، له یو زرو پنځه سوم نه تر اولس سوه اتیایم پورې د هند او مسلمانو افسرانو سوانح.

۸۸- پتچارد، د خواجه عبدالکریم یادښتونه، اوولس سوه نهه د پرشم- اوولس سوه نهه څلوېښتم کلونه.
۸۹- پرسر، ډبلیو، ای، د جلندر سیمې د بیا مېشته کېدلو وروستی راپور، لاهور اتلس سوه دوه نوي یم کال.
۹۰- پرمنادارورا، احمدشاه ابدالي او یو سوامي هندو، نولس سوه درویشتم کال.
۹۱- پرنسیپ، هنری، ټي، په پنجاب کې د سکانو د قدرت سرچېنه او د مهاراجا رنجیت سنګ ژوند، کلکته، اتلس سوه څلور د پرشم کال.
۹۲- پریستلی، هنری.
۹۳- د پنجاب د سیمې ګزیتر او مېشته کېدلو رپوټونه.
۹۴- پوتنچر، اچ، په بلوچستان او سند سفرونه، لندن، ۱۸۳۰.
۹۵- تارنتون، توماس هنری د پنجاب تاریخ، لندن، اتلس سوه شپږ څلوېښتم کال.
۹۶- تیت، جی، پي، د افغانستان پاچاهي، بمبیي، نولس سوه یوولسم کال.
۹۷- تیجاسنګ او ګنداسنګ، د قاضي نورمحمد جنګنامه، امرتسر، نولس سوه نهه د پرشم کال.
۹۸-ګولډنګ، اچ. آر او ټي. اچ. تورنتون، پخواني لاهور، د یوه اوسېدونکي خاطرات، لاهور نولس سوه څلیریشتم کال.
۹۹- چترجی، نندلال، میرقاسم اله اباد، نولس سوه پنځه د پرشم کال.
۱۰۰- خولی، سیتارام، احمد شاه ابدالي او سکان، نولس سوه اته د پرشم کال.

۱۰۱- ډو، ای د هندوستان تاریخ، له پارس څخه ژباړه، لندن، اولس سوه دوه نوي یم کال.
۱۰۲- دوف، جیمز ګرانت، د مرټانو تاریخ، کلکته، نولس سوه دولسم کال.
۱۰۳- دیمز. ام. لانکورت، د درانیانو سکې، اتلس سوه اته اتیایم کال.
۱۰۴- راورټي، میجر، اچ جي د افغانستان او بلوچستان په باب یادښتونه. لندن، اتلس سوه اته اتیایم کال.
۱۰۵- راولسن، سرهنری د دراني قبیلې په باب رپوټ، اتلس سوه یو حلو ښتم کال.
۱۰۶- روس، دیوید، د پنځو دریابونو او سند سیمه، لندن، اتلس سوه درې اتیایم کال.
۱۰۷ ریو، سی، په برتیش موزیم کې د پارسي نسخو کتلاک، لندن، څلور ټوکه، اتلس سوه نهه اویایم- اتلس سوه پنځه نوي یم کلونه.
۱۰۸- ریهاتسک، د احمدشاه دراني سلطنت، د هند لرغون پېژندنه، اتلس سوه اوه اتیایم کال.
۱۰۹- ساداسک لال، هرچرنداس وګورئ.
۱۱۰- ساردیسایو جي اس د مرټانو نوی تاریخ، دویم ټوک، بمبیي، نولس سوه اته څلو ښتم کال.
۱۱۱- سایکس، پیرسي، د پارس تاریخ، لندن، نولس سوه پنځلسم کال، دیم ټوک، د افغانستان تاریخ، لندن، نولس سوه څلو ښتم، دوه ټوکه لومړی ټوک.
۱۱۲- سرکار سرجادونات، د مغولو د امپراتورۍ زوال، کلکته لومړی او دویم ټوکونه، نولس سوه دوه دېرشم- څلور دېرشم کلونه.

۱۱۳- سریواستوا، اشیر بادی لال، د پاني پت د جګړې په درشل کې د افغانانو او مرهټانو د اړیکو ګډوډي، بمبیي، نولس سوه اته د یرشم کال.
۱۴- شیجوالکر، تي. اس، پاني پت، پونه، نولس سوه شپږ حلو یشتم کال.
۱۱۵- شیفر، چارلس، په فارسي منابعو کې عبدالکریم ندیم وګورئ.
۱۱۲- عبدالقدیر، ای. اف. ام. په هند باندې د احمدشاه ابدالي برید. اسلامي مجله، څلورم کال، لومړی او دویمه ګڼه، نولس سوه نولسم کال.
۱۱۷- عبدالکوریم، د خواجه عبدالکوریم یاد دښتونه، اوولس سوه نهه د یرشم- اوولس سوه نهه څلو یښتم کلونه.
۱۱۸- عسکري، خان صاحب سید حسن، د دراني او راجپوت خبرې اترې، اولس سوه نهه پنځوسم- اوولس سوه یو شپیتم کلونه.
۱۱۹- عنایت علي خان، د کوتلاد غوره افغانانو بیان، لاهور، اتلس سوه دوه اتیایم کال.
۱۲۰- کولی، سیتارام، احمدشاه ابدالي او سکان، نولس سوه اته د یرشم کال.
۱۲۱- کنکاید، سي، ای، اوی ډي بي، پاراسین، د مرهټانو تاریخ، بمبیي.
۱۲۲- کنګ، ډاکتر وایټ، د وایټ کنګ سیل کتلاک، دریمه برخه، امستردام، جون نولس سوه پنځم کال.
۱۲۳- کننګو، ک، ر، د جټانو تاریخ، کلکته، نولس سوه پنځه ویشتم کال.
۱۲۴- ګروسی، اف، اس، متورا الهاباد، اتلس سوه اتیایم کال.
۱۲۵- ګریفین، ال، اچ د پنجاب راجګان، لاهور، اتلس سوه اویایم کال.
۱۲۲- ګزیتر، د پنجاب او اترا پرادېش د سیمو په باب.
۱۲۷- ګلیدوین، اف، د خواجه عبدالکوریم یاد دښتونه، اوولس سوه نهه د یرشم- اوولس سوه نهه څلو یښتم کلونه.

۱۲۸- ګوپتا، اچ. ار. د سکانو تاریخ، اوولس سوه نهه د پرشم- اوولس سوه اته شپېتم کلونه، لومړی ټوک، کلکته، نولس سوه نهه د پرشم کال، دویم او دریم ټوکونه، لاهور، نولس سوه څلور څلویښتم کال.
۱۲۹- لاکهارت، نادرشاه، لندن، نولس سوه اته د پرشم کال.
۱۳۰- لانګلیو، ال، د عبدالکوریم دائر فرانسوي ترجمه.
۱۳۱- لطیف، سید محمد، د پنجاب تاریخ له لرغوني وخت څخه تر حاضر وخته پورې، کلکته اتلس سوه یو نوي یم کال.
۱۳۲- مارسدن، ختیځ مسکوکات لندن، اتلس سوه پنځه ویشتم کال.
۱۳۳- مالسن، جي، بي، د افغانستان تاریخ له پخوانیو زمانو څخه تر اتلس سوه اته اویایم کال پورې، لندن، اتلس سوه نهه اویایم کال.
۱۳۴- مالکم، جان، د پارس تاریخ له پخوانیو زمانو څخه تر حاضر وخته پورې، دوه ټوکه، اتلس سوه پنځلسم کال.
۱۳۵- محمد اکرم، اکرم محمد وګورئ.
۱۳۶- محمدعلي، د افغانستان معرفي، کابل، نولس سوه اته د پرشم کال.
۱۳۷- مرتضی علي خان، نواب زاده، منیر الدوله، بمبیي، نولس سوه اوه څلویښتم کال.
۱۳۸- مک ګریګور، ډبلیو رال د سکانو تاریخ، لندن، اتلس سوه شپږ څلویښتم کال، دوه ټوکه.
۱۳۹- ناش، چارلس، په افغانستان کې د جنګ تاریخ، لندن، اتلس سوه دري څلویښتم کال
۱۴۰- وانستارت، هنری، د احمدشاه ژوند، اوولس سوه نهه نوي یم، اتلس سوه یو کلونه.

۱۴۱- وایت، هیډ، ر.ب د پنجاب د موزیم د سکو کتلاک، لاهور، دریم ټوک، د نادرشاه او دراني کورنۍ سکې، اکسفورډ، نولس سوه څلور د پرشم کال.

۱۴۲- وید یا لنکر، جایاچندرا، سکان د هند د اتلسمې پېړۍ د تاریخ غوره عامل، بمبیي، نولس وه حلور د پرشم کال.

۱۴۳- ویلیامز، جي، ر، سي، سکان په پاسنۍ جمنا ګنګاه دواب کې.

۱۴۴- ها ملتن، انګوس، افغانستان، لندن، نولس سوه شپږم کال.

۱۴۵- هانوی، جوناس، د پارس انقلابونه، دویم ټوک، اولس سوه څلور پنځوسم کال.

۱۴۶- هوتیسما، او نور، د اسلام انسایکلوپیډیا، څلور ټوکه، نولس سوه دیارلسم- نولس سوه اته د پرشم کلونه.

۱۴۷- هوګیل، چارلس فریهرن اتلس سوه څلوېښتم- اتلس سوه څلور څلوېښتم کلونه.

ج- اردو ماخذونه:

۱۴۸- اشرف علی، تاریخ افغانستان و سند، بمبیي، اتلس سوه بنځه څلوېښتم کال.

۱۴۹- الطاف حسین سید، ادینه بیګ خان، لاهور.

۱۵۰- امین چند، تاریخ سیال کوټ، کانګرا، اتلس وه اووه شپېتم کال.

۱۵۱- اودام سنګهـ، تواریخ دربارصاحب، لاهور، نولس سوه شلم کال.

۱۵۲- ایروین، ویلیام، تاریخ نوابان بنگښ شهر فرخ اباد، دویم ټوک، تاریخ فرخ اباد، فتح ګر، اتلس سوه اوه اتیایم کال.

۱۵۳- بشیر الدین احمد دهلوي وقایع دربار سلطنت دهلی، دهلی.

۱۵۴- بګوانت رای، منشی، مختصر تاریخ قدامت، نولس سوه لسم کال، یوازې په خصوصي توګه توزیع شوی او نېټه نه لري.

۱۵۵- بلکریشان بترا، تاریخ ملتان، ملتان، نولس سوه شپږ ویشتم کال.

۱۵۶- بهیکا، سید شاه مظفر، تاریخ پنجاب، اتلس سوه اته نوي یم کال.

۱۵۷- پوهلورام، راپورکانګرا، لاهور اتلس سوه یو اویایم کال.

۱۵۸- چهار مینه، مقدمه سرکار پټیالا.

۱۵۹- دیبی پرسد، تاریخ ګلشن پنجاب، لکنهو، اتلس سوه پنځوسم کال.

۱۶۰- ذکاالله، منشی، تاریخ هندوستان، ډیلی نولس سوه پنځلسم- نولس سوه اتلسم کلونه نهم ټوک.

۱۶۱- رمجاس، دیوان، تاریخ ریاست کاپور تالا، لاهور، اتلس سوه اوه نوي یم کال.

۱۶۲- سنت سنګهه منشي، بیان خاندان بیدیان، اتلس سوه پنځه شپېتم کال.

۱۶۳- شیر محمد خان، انساب روسای دېره اسماعیل خان.

۱۶۴- ظهورالحسن، تاریخ افاغنه، ډیلی.

۱۶۵- عبدالقدیر، سید، ادینه بیګ خان، لاهور.

۱۶۶- عظیم بیګ، میرزا محمد ، تاریخ ګجرات، لاهور، اتلس سوه اویایم کال.

۱۶۷- غلام رسول، تاریخ بلوچستان، امرتسر، تاریخ نه لري.

۱۶۸- غلام سرور، مفتي، لاهوری، تاریخ مخزن بنجاب، لکنهو، اتلس سوه اوه اویایم کال.

۱۶۹- کانهیالال، تاریخ لاهور، اتلس سوه څلور اتیایم کال، تاریخ پنجاب، لاهور، اتلس سوه یو اتیایم کال.

۱۷۰- ګیان سنګ، ګیانی، تاریخ ګورو خالصه، دویمه برخه، شمشیر خالصه، دریمه برخه راج خالصه، امر تسر، نولس سوه درویشتم- نولس سوه پنځه ویشتم کلونه.

۱۷۱- محمد اسماعیل پاني پتی تاریخ پاني پت حیات نو پاني پت څلورم ټوک، لومړی ګڼه، جولای نولس سوه شپږ دېرشم کال.

۱۷۲- محمد باقر مالک، ادینه بیګ خان، د معاریف اسلامیه اداري اقدامونه، دویمه غونډه، لاهور، نولس سوه اته دېرشم کال.

۱۷۳- محمد حسن خان، سید خلیفه، تاریخ پټیاله، امرتسر، اتلس سوه اته اویایم کال.

۱۷۴- محمد حسین اغلب موهانی، سید، نیرنګ افغان، لکنهو، نولس سوه څلورم کال.

۱۷۵- محمد حیات خان، حیات افغاني، لاهور، اتلس سوه اووه شپېتم کال.

۱۷۶- محمد رحیم بخش، تاریخ دولت درانیه، ډیلی، دیارلس سوه یوویشتم هجري کال، نولس سوه دریېیم میلادي کال.

۱۷۷- محمد زردرخان، صولت افغاني، کاون پور، اتلس سوه شپږ اویایم کال.

۱۷۸- محمد عبدالسلام، سرگذشت نواب نجیب الدوله، علیګړ نولس سوه څلیرویشتم کال.

۱۷۹- محمد نجم الغني، تاریخ اوادهـ، مراداباد، نولس سوه نهم کال.

۱۸۰- نوازش علي، تاریخ روسای پنجاب، لاهور، نولس سوه یوولسم کال.

۱۸۱- نورمحمد چشتي، تحقیقات چشتي، لاهور، اتلس سوه نهه پنځوسم کال.

۱۸۲- وارث علي، واقعات درانی، کاونپور، دوولس سوه دوه نوي یم هجري کال.

۱۸۳- هرگوپال، پنډت، گلستان کشمیر، لاهور، اتلس سوه دري اتیایم کال.

۱۸۴- حکام چند، منشي، تاریخ ډېره غازي خان، لاهور، اتلس سوه شپږ اویایم کال.

۱۸۵- هوتورام، تاریخ بلوچستان، لاهور، نولس سوه اووم کال.

د- هندي او مرېټي ماخذونه:

۱۸۶- بهارت ایتهاس شنشوداک مندل، پونه، څلور میاشتنۍ مجله، څلیرویشتم ټول، لومړي ګڼه (پرله پسې درې نوي یمه ګڼه، جولای، نولس سوه دري څلوېښتم کال.

۱۸۷- جوشی، شنکر پوروشوتام، شیکا نچه سپورتی دایاک ایتهاس، پونه، نولس سوه نهه دېرشم کال.

۱۸۸- دیش راج. جټ ایتهاس پریجندراسا هیتیا سامیتی، اګره نولس سوه حلور دېرشم کال.

۱۸۹- راجوید، وشو انات کاشی نات، مرتیانچې، ایتهاسا چېن سادانین، لومړی او شپږم ټوک، بمبیي اتلس سوه اتلسم، اتلس سوه اوه ویشتم کلونه، شاکا.

۱۹۰- سار دیسای، ګووېند ساکارام، د پیشوا له دفتر څخه انتخابات، (پیشوا دفترانا تون نیوا دیلی ککد) دویم، شپږم، پنځه ویشتم، اوه ویشتم، نهه ویشتم، اته دېرشم، نهه دېرشم، څلوېښتم او پنځه څلوېښتم ټوکونه، د بمبیي حکومت.

۱۹۱- سلیکشن فرام د چندراچود دفتر، د ګوالیار حکومت، ګوالیار نولس سوه څلور دېرشم کال، د چندرا جود دفتر، مندل، پونه، نولس سوه شلم کال.

هـ- پنجابي (ګورموکي) ماخذونه:

۱۹۲- رام سوکراو (او د کاپور تالا سردار نابهسنګ)، جسا سنګ بینود.

۱۹۳- رتان سنګ بهانګو شهید پراچین پانت پراکاش، امرتسر، نولس سوه اتلسم کال.

۱۹۴- کرم سنگ، خالصه دی پهلی جت ان د پهلواری، ځلورم ټوک، دویمه ګڼه او ورپسې ګڼې.

۱۹۵- کیسر سنگ، بانساوالی نامه دس پادشاهیان کا، مارچ اوولس سوه اتیایم کال.

۱۹۶- ګنداسنگ، مهاراجا کورامل بهادر، امرتسر، نولس سوه څلوېښتم کال.

۱۹۷- ګیانسنگ، ګیانی، پانت پراکاش، شپږم چاپ، امر تسر، نولس سوه درویشتم کال.

۱۹۸- هیراسنگ دارد، راپور سری دربار صاحب امرتسر، ناچاپ.

یادونه

ډېرو درنو او محترمو لوستونکو ! څرنګه چې د دراني احمدشاه دد غه تاریخي اثر ماخذونه او منابع په فارسي، انګرېزي، اردو، مرټي او په پنجابي ژبو دي، نو که د هغو پښتو تلفظ څه تېروتنې ولري، هیله لرم چې د معذرت په منلو سره به مو وبښئ.

په مینه

(نصرالله سوبمن منګل)

۲۴-۴-۱۳۶۶ ل کال

مننه او کور وداني

د افغانستان ملي تحریک د هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (حاجي عبدالقیوم پردېس) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له ژباړونکي او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د ژباړلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

Durani Ahmad shah

Download from: aghalibrary.com

د افغانستان ملي تحريک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۵۹